Prof.Dr. ISAK SHEMA

STERJO SPASSE

JETA DHE KRIJIMTARIA LETRARE

Dituria 2015

Prof.dr.sc. Isak Shema

STERJO SPASSE

JETA DHE KRIJIMTARIA LETRARE

© 2015. Autori

Botuesi *Dituria 2015*

Redaktore
Dr. Besa Shema - Luzha

Recensues
Prof. Dr. sc. Liman Matoshi
Prof. Dr. sc. Bashkim Kuçuku

Kopertina
Prof.dr.sc. Lulëzim Lajçi

Përgatitja kompjuterike
Fatos Shema

ISBN

Prof. dr. sc. ISAK SHEMA

STERJO SPASSE

JETA DHE KRIJIMTARIA LETRARE

Dituria 2015

Prishtinë
2016

Prof. dr. sc. ISAK SHEMA

STERJO SPASSE

LA VIE ET L`OEUVRE LITTÉRAIRE

Dituria 2015

Prishtina
2016

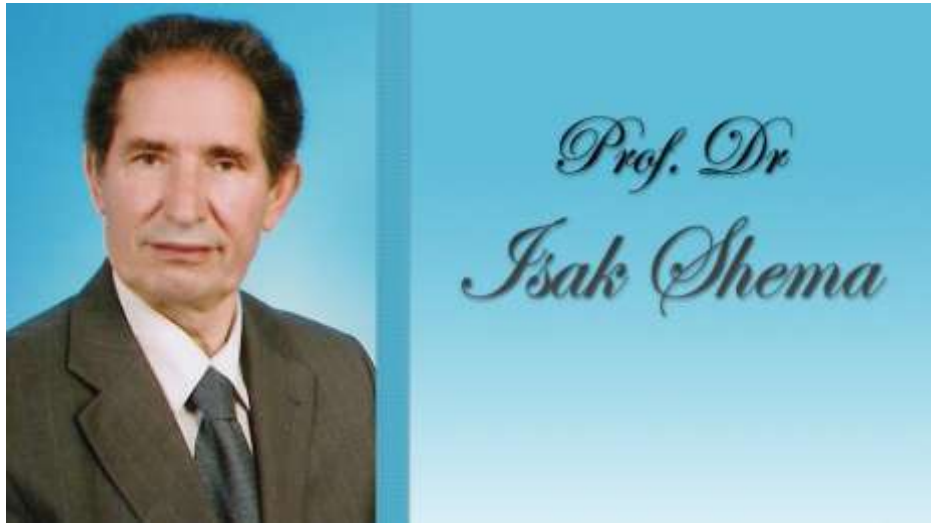

isakshema.com

LIBRI BOTOHET RASTIN E 76- VJETORIT TË LINDJES DHE 56- VJETORIT TË VEPRIMTARISË ARSIMORE, KULTURORE DHE SHKENCORE TË AUTORIT TË MONOGRAFISË

PARATHËNIE

Botimi i monografisë *Sterjo Spasse- jeta dhe krijimtaria letrare* pasuron studimet historike letrare të letërsisë shqiptare dhe është në funksion të hartimit të Historisë së letërsisë bashkëkohore shqipe. Shkrimtari Sterjo Spasse (1914-1989) lindi në Gllomboç nga një familje me kombësi maqedonase. Ka jetuar, ka zhvilluar aktivitete arsimore, kulturore dhe ka krijuar veprat letrare gjatë shekullit XX. Opusi letrar i tij është shumë i pasur dhe ka zgjuar interesimin e lexuesve dhe të studiuesve të letërsisë.

Sterjo SpasseS lexuesit shqiptar e kanë njohur me verat e fazës së parë të krijimtarisë letrare, të botuara gjatë viteve tridhjetë. Proza tregimtare dhe dy romanet e para *Nga jeta në jetë, Pse?!* dhe *Afërdita* janë

lexuar nga shtresa të ndryshme të lexuesve. Lidhur me prozën e tij janë shkruar edhe vështrimet e para kritike letrare. Prozën e Sterjo Spasses e kam lexuar si nënës, ndërsa më vonë edhe si studes. Sterjon e kam njohur si lexues që nga fillimi i viteve pesëdhjetë si nxënës i progjimnazit dhe më vonë si normalist në Shkollën Normale të Prishtinës që nga viti 1954. Si student i Fakultetit Filozofik të Prishtinës (1960-1964) për veprat e disa shkrimtarëve shqiptarë kam shkruar hartime dhe punime seminarike. Studimin më të plotë për këtë shkrimtar dhe për veprën e tij letrare e kam hartuar në vitin 1967 me titullin *Pikëpamjet sociale në veprimtarinë e Sterjo Spasses.* Teksti është përkthyer në gjuhën serbokroate. Kjo është temë e magjistraturës, e punuar gjatë studimeve pasuniversitare në Drejtimin e Letërsisë në Fakultetin e Filologjisë të Universitetit të Beogradit dhe është mbrojtur në vitin 1968. Studimi është botuar më vonë në dy numra të parë të revistës Jeta e re të Prishtinës në vitin 1969. Sterjon e kam takuar në Tiranë në vitin 1970 gjatë vizitës së parë në Shqipëri. Me ftesë të Institutit të Gjuhësisë dhe të Letërsisë kam qëndruar një muaj në Shqipëri për qëllime studimi. Sterjo Spasse ka vizituar Kosovën në vitin 1975. Përshtypjet e veta gjatë qëndrimit në Kosovë i ka paraqitur në formë ditari dhe si tekst i ka përmbledhur në librin *Letra nipit tim Arijan* (përshtypje udhëtimi në Kosovë, Maqedoni).

Në pjesën e parë të këtij botimi monografik kushtuar Sterjo Spasses, shkrimtarit të shquar të letërsisë bashkëkohore shqiptare, botohet versioni i parë i studimit në gjuhën shqipe të përdorur atëherë, para se të zbatohej në Kosovë gjuha standarde e shqipes. Pas këtij versioni shtohet punimi i botuar në gjuhën standarde në librin *Aspekte të letërsisë* (1985). Në vazhdim përfshihen punimet dhe vështrimet letrare për jetën dhe krijimtarinë letrare të Sterjo Spasses. Bibliografia *Sterjo Spasse (1929-2014)* e Prof. Dr. Ilinden Spasses, jetëshkrimi dhe veprimtaria e autorit të monografisë vendosen në pjesën e dytë.

Botohet edhe *Intervista e vogël* me titullin *Tema e parë nga letërsija shqipe,* të cilën e ka bërë me mua gazetari dhe shkrimtari ,Vehbi Kikaj, dhe e ka botuar në Gazetën *Rilindj*a të datës 24 prill 1967.

PJESA E PARË

Veprat:

“Në krahët e një femre”, tregime 1934

“Kurorë rinije”, tregime 1934

“Pse?!”, roman 1935

“Nusja pa duvak”, tregime 1944

“Ata nuk ishin vetëm”, roman 1952

“Afërdita përsëri në fshat”, roman 195

“Buzë liqenit”, roman 1965

“Sokolesha”, 1966

“Të fala nga fshati”, 1968

“Zjarre”, roman 1972

“Zgjimi”, roman 1973

“Pishtarët”, roman 1975

“Ja vdekje, ja liri”, roman 1978

“Kryengritësit”, roman 1983

“O sot, o kurrë!”, roman 1989

“Letra nipit tim Arian në Tiranë nga Maqedonia dhe Kosova”, 1975, etj

I. PIKËPAMJET SOCIALE NË VEPRIMTARINË E STERJO SPASSES

(Dorëshkrim)

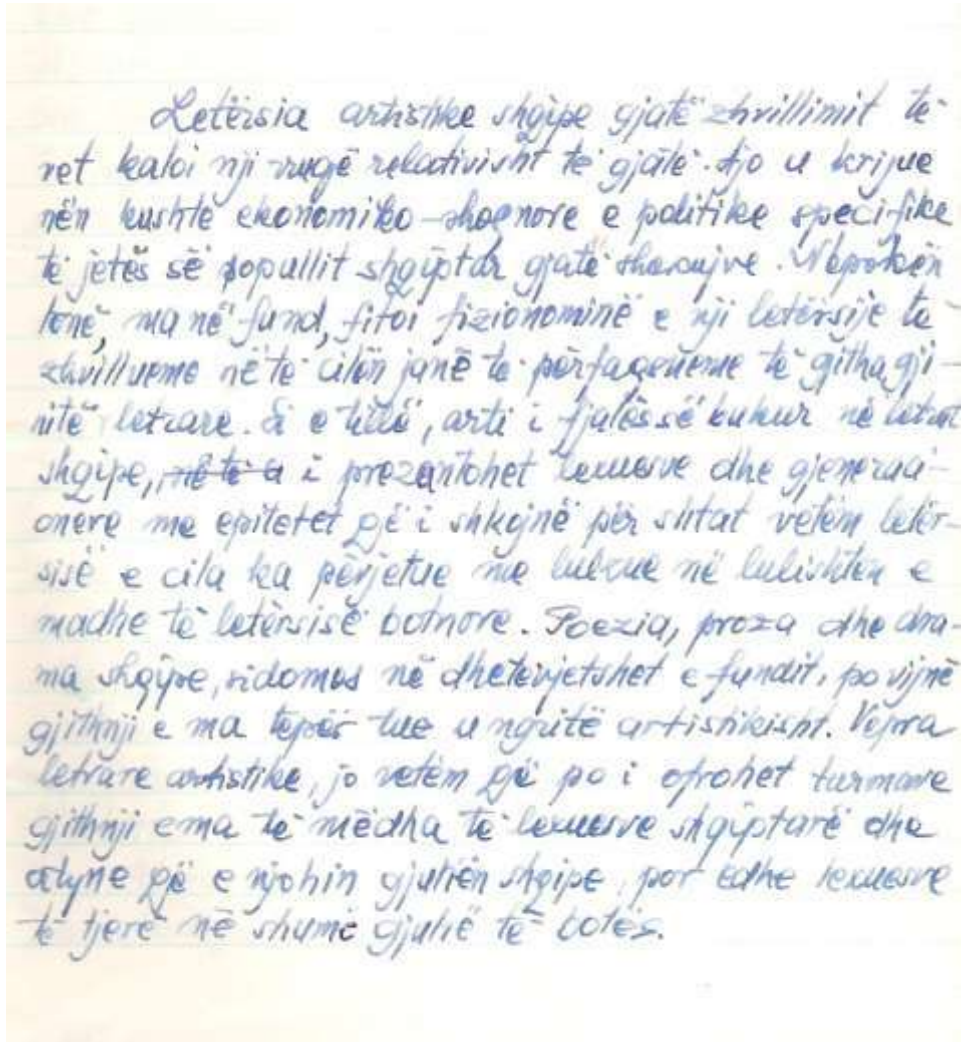

Letërsia artistike shqipe gjatë zhvillimit të vet kaloi nji vrugë relativisht të gjatë. Ajo u krijue nën kushte ekonomiko-shqnore e politike specifike të jetës së popullit shqiptar gjatë shekujve. Nepokën tonë, ma në fund, fitoi fizionominë e nji letërsije të zhvillueme në të cilën janë të përfaqsueme të gjitha gjinitë letrare. Si e tillë, arti i fjalës së bukur në letrat shqipe, ~~në të a~~ i prezantohet lexuesve dhe gjeneracionere me epitetet që i shkojnë për shtat vetëm letërsisë e cila ka përjetue me lulzue në lulishten e madhe të letërsisë botnore. Poezia, proza dhe drama shqipe, sidomos në dhetëvjetshet e fundit, po vijnë gjithnji e ma tepër tue u ngritë artistikisht. Vepra letrare artistike, jo vetëm që po i ofrohet turmave gjithnji e ma të mëdha të lexuesve shqiptarë dhe atyne që e njohin gjuhën shqipe, por edhe lexuesve të tjerë në shumë gjuhë të botës.

2

Shumica e veprave letrare u ribotuen në gjuhën shqipe edhe nga disa herë, e disa prej tyne panë dritën e botimit në gjuhët e huaja si: në frengjisht, rusisht, gjermanisht, anglisht, në serbokroatisht e në gjuhët e popujve të Jugosllavisë, në shumë gjuhë të vendeve socialiste edhe kapitaliste. Përkthimet nga gjuha shqipe po priten me mirëseardhje nga lexuesit edhe gazetat e interesueme letrare në botë.

Literatura shqipe e përkthyeme në trembëdhetë gjuhë të popujve sovjetikë në BRSS vetëm gë prej vjetit 1950 arrijti nji tirazh prej gati dij milion ekzemplarë.(1) Prej mase gjashtëdhetë veprave letrare të përkthyeme në rusisht kritika e huej i priti mirë sidomos krijimet artishke të poetëve dhe prozatorëve shqiptarë t'afirmuem si ato të: Naim Frasherit, Çajupit, Mjedës, Migjenit, Sterjo Spasses, Dimitër Shuteriqit, Fatmir Gjatës, Shefqet Musarajt etj. Veprimtari e ngjajshme u ndërmuer edhe në vendet tjera. Romanet e Sterjo Spasses e përkthyeme në pesëmbëdhjetë gjuhë të huaja po e përfaqsun letër-

3

sinë shqipe denjësisht edhe para publikut të huej e lexues.

Nanën jeter, interesimi për studimin e gjithëanshëm të kësaj letërsije po shtohet dita-ditës. Shumi studime të paraqitura në Kongresin e parë ndëskombëtar të studimeve të Europës Jug-lindore, që u mbajt në Sofje në verën e vjetit 1966, i ishin kushtue Albanistikës në tanësi. Në sekcionin e letërsisë shumica e kumtesave bajshin fjalë për letërsinë artistike shqipe.

Edhe kritika letrare shqipe u ngrit kamba-doras. Ajo në ditët tona, edhepse relativisht eze, po e jep fjalën e vet përkitazi me krijimet artistike letrare veç e veç, për vleftën e tyne artistike, përkitazi me përfaqsimin e rrymave dhe drejtimeve letrare. Problemet e shkencës së letërsisë gjithashtu gjinden në fokusin e studimeve kritike

Tue dhanë vlerësime për krijimet artistike te kohës, edhe ditëherë kur te disa autorë çfaqej ndonji tendencë reakcionare dhe jo e shëndoshë letrarët shqiptarë, të cilët ishin njiherit edhe kritikë krijojshin kishin misionin e randësishëm shqipnor.

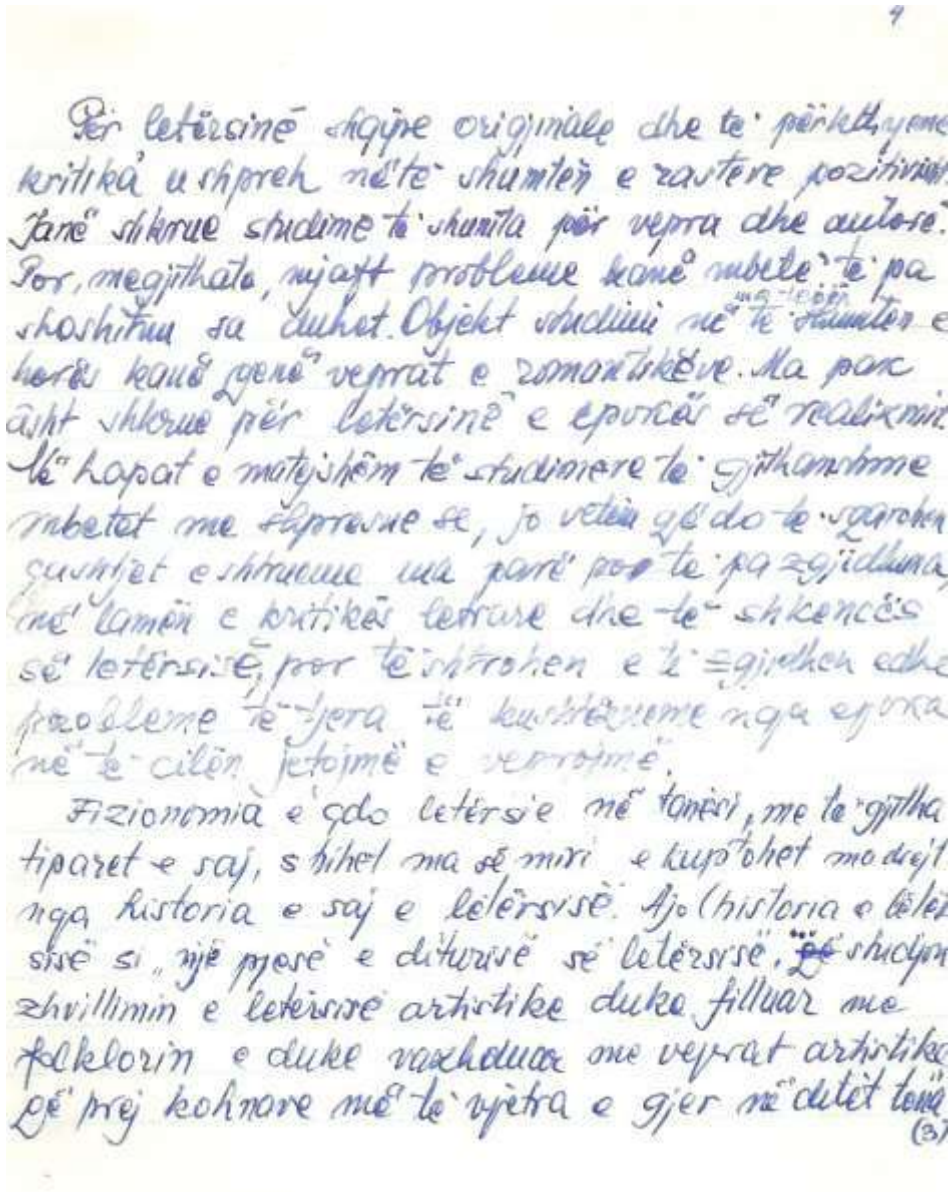

Fragment nga dorëshkrimi i punimit të magjistraturës, 1967

II.

Isak Shema

PIKËPAMJET SOCIALE NË VEPRËN E STERJO SPASSËS

Me rastin e botimit të veprave të tij. Prishtinë 1968

Sterjo Spasja që nga fillesa e krijimtarisë letrare, në tregimet e shumta dhe nji varg romanesh me të cilët pasunoi letërsinë shqipe, trajtoi nji tematikë të shumduershme e edhe tematikë shoqnore; ai njiherit paraqiti edhe pikëpamjet e veta sociale, që janë edhe objekt studimi në punimin tonë — tash, me daljen e kompletit të veprave të tij te na.

Për të studjue tanë këtë vepër komplekse të Sterjo Spasses, që e krijoi gjatë nji kohe relativisht të gjatë, duhet pasë parasysh edhe kushtet historike-shoqnore të shoqnisë shqiptare — në nji anë, dhe vetë rrugën jetsore të shkrimtarit — në anën tjetër. Sepse, mbas leximit të tanë veprës letrare, fitohet mbresa se të gjithë këtë krijimtari artistike, aq sa e ka kushtësue vetë prirja e autorit, disponimi dhe përgatitja e tansishme e tij për të trajtue nji tematikë të shumduershme, e ka kushtësue edhe klima e përgjithshme shoqnore. Nga se krijuesi si individ asht vetëm pjestar i shoqnisë, atëherë vepra letrare asht jo vetëm krijim individual, por njiherit edhe produkti i shoqnisë apo i grupit shoqnor ku ai ban pjesë.

Vepra letrare e Spasses u krijue gjatë dy epokave: para luftës çlirimtare, kur autori shkroi simbas metodës së realizmit kritik, dhe mbas saj, deri në ditët tona, kur ai përqafoi metodën e realizmit socialist. Prandaj, Spasse konsiderohet me të drejtë edhe si themelues i letërsisë shqipe të realizmit socialist. Studjuesit e njoftun të kësaj letërsije: Razi Brahimi, Koço Bihiku etj.,

tue ba fjalë për veprën letrare të këtij prozatori, kanë cekë vetëm këto dy faza të krijimtarisë letrare. Por, tanë kjo veprimtari e paraluftës, që filloi që prej vjetit 1929 dhe deri më 1944, nuk asht e nji fryme; vërehet sidomos nji dallim i madh ndërmjet veprave deri në vjetin 1935 dhe t' atyne të mavonshme. Krijimet artistike të kësaj periode dallohen shum përkah trajtimi i temave dhe përkah paraqitja e ideve. Veprat që shkroi Spasja deri më 1935 janë krijime të fazës së parë letrare, ku dominon nji rrymë e ndieshme pesimiste. Në disa tregime dhe në romanin *„Pse?! . . ."* shprehen në mënyrë të fuqishme edhe ide nihiliste t' autorit.

Faza e dytë e krijimtarisë letrare të Spasses përfshin veprat e krijueme gjatë periodës 1936—1944. Kjo asht krijimtari realiste humanitare dhe utilitariste. Në te shprehet nji optimizm i fuqishëm jetsor, çmohet shum njeriu si qënije shoqnore dhe paraqiten ide të shëndosha përkitazi me progresin e përgjithshëm shoqnor. Prej këndej edhe përfundimi ynë, se kritikët e përmendun në studimet e tyne nuk i kanë marrë parasysh ndryshimet esenciale kualitative në metodën krijuese të shkrimtarit dhe as ato sa i përket mbrendisë së veprave letrare të Spasses, që u shkruen para luftës së fundit. Mendojmë se konkludimi që në veprimtarinë e paraluftës duhen dallue dy faza asht ma i plotë dhe ma i drejtë. Mbas luftës çlirimtare vijon nji veprimtari edhe ma e frytshme. Veprat e kësaj periode i përkasin fazës së tretë krijuese të Sterjo Spasses.

Në këtë punim, opusi letrar i Spasses po studjohet vetëm nga nji aspekt i ngushtë: paraqitja e pikëpamjeve sociale në veprën letrare artistike, tue u dhanë edhe të çmuemit e vleftës artistike të tanë veprës. Nëpërmjet t'analitikës shkencore do të bahet klasifikimi i tanë kësaj veprimtarije komplekse letrare në tri faza. Në këtë mënyrë mund të përcaktohet shum ma lehtë pranija e ideve sociale në këto faza të krijimtarisë veç e veç. Në kuadër të tyne do të konstatojmë se në çfarë mase janë dhanë ato pikëpamje sociale të shkrimtarit në secilën vepër letrare, që prej tregimeve dhe nevolave të para e deri te veprat voluminoze si janë romanet e tij bashkëkohore. Padyshim kështu do të vërehet ma mirë edhe ngritja graduale e shkrimtarit gjatë vjetëve dhe rruga evolutive e paraqitjes së pikëpamjeve të tij sociale.

I

„Duhet ba thirrje për jetë dhe punë,
e jo për vdekje."
(M. Gorki)

Sterjo Spasse, djalosh nandëmbëdhetë vjeçar, mësues i nji fshati mjaft të mbrapambetun, botoi gjatë kohës së regjimit famëkeq zogist në Shqipni, më 1935, romanin e vet të parë: *„Nga jeta në jetë: Pse?!..."*. Ai me moton e romanit: *„Bota e Hiçit, prej Hiçit, për Hiçin Rrotullohet rreth qëllimit të Hiçit"* jo vetëm që nuk bante thirrje „për jetë e punë", si thot G o r k i zamadh, por me sy çelë, në pikë të ditës, shifte vetëm errësinë e asgja tjetër. Mohonte gjithçka të vlefshme, ma në fund edhe jetën. Kështu kaloi ai në pesimizëm, por e përlanë njiherit edhe dallgët e nihilizmit.

Në të njajtën kohë jetoi e veproi edhe M i g j e n i, mësues e poet, gjithashtu i nji fshati të vuejtun shqiptar, i cili kalonte nji jetë të padurueshme. Por, Migjeni nuk ra në humnerën e pesimizmit. Këtu edhe qëndron aftësia e poetit, me u rrekë me temat shoqnorë dhe mos me u përmbytë nga moti i lig i kohës, sepse njeriu që rrokulliset në horizontin e nëntokës, as që e sheh ma diellin e hanën, qiellin e yjet, gjelbrimin e njerëzit, lulen e vashën, jetën dhe lumtuninë.

Gjon Zaveri i Sterjo Spasses në romanin *„Pse?!..."* nuk kalon jetën e nëntokës, por jetën e andrallave. Atij i vërviten në kokën e cila „filozofon" vetëm mendime e pyetje dhe pyetje e mendime. Edhepse ndonjiherë shkundullohet nga ato mendime të kobshme, e duket se në fytyrë i lëviz gjaku i jetës, i çilen sytë me pa të mirat dhe të këqijat e jetës dhe shoqnisë; mandej i mveshet syve përsëri shum shpejt nji lëbyrë dhe atëherë i turbullohet mendja dhe shpirti, por mbahet i alivanosun dhe prapë e kaplojnë mendime dhe vetëm mendime, — filozofi pafund, sa edhe të zezat e vdekjes, deri në fundin tragjik.

N'at kohë pësuen fat të njejtin tragjik edhe protogonistët kryesorë të disa veprave të tjera shqipe. Dija e romanit të H a k i S t ë r m i l l i t *„Sikur t' isha djalë"* nuk shpëtoi nga vdekja tragjike. Po as Memli, heroi i veprës së G ë r b l l e s h i t: *„Gremina e dashurisë"* nuk u largue dot nga pushka shpaguese. Në vend që t'u hapej rruga drejt jetës, ata i gjykon koha në lulzimin e rinisë, me ngashërim e buzë të shkrumueme u fiket jeta. Edhe shum fytyra të tregimeve të para të Spasses, të botueme para romanit të mohimit dhe mbas tij, në të shumtën e herës i pret nji mbarim

tragjik. Tregimi i parë me titull: *„Dashuria e pafat"* (botue në gazetën „Zëri i Korçës" më 1930) përshkruen fatin tragjik të bashkëshortëvet. Proza në fjalë i paraprin nji vargu hartimesh tjera prozatore, që si temë të tyne kanë plagët shoqnore që shkaktojnë përmbytje në jetën e individëvet. Tue u dhanë kështu jeta e vështirë e vogjëlisë, mbrapambetunia shoqnore, gyrbeti, hakmarrja, skamja e vorfnia, bestytnitë e kohës dhe antagonizmat klasore, trajtohet nji problematikë sociale mjaft aktuale. Fati i protagonistëve të këtyne prozave ishte njiherit edhe fati i familjeve të vorfna shqiptare dhe grupeve shoqnore. Vogjëlia, si shtresë shoqnore që „hiqte të zitë e ullinit", bante mbi kurriz të tana garrametet e jetës së vështirë.

Kjo ishte koha kur Sterjo Spasse, ende pa ndonji përvojë të gjatë letrare e pa nji njohje të thellë të kontradiktave shoqnore të kohës, kur ndikimi i letërsisë reakcionare të perëndimit kishte ba të vetën, në prozat e veta ma tepër ofronte tablo të nji jete të vështirë. Prandej, shkrimtarit nuk i shkoi për dore me u marrë me trajtimin e nji tematike të gjanë shoqnore, e aq ma tepër me i shtrue pikëpamjet e veta sociale në nji roman. Tash, nëpërmjet të kësaj prizme duhet spjegue edhe devijimi i Sterjos në fazën e parë të veprimtarisë letrare.

G o r k i, tue ba fjalë për vështirsitë në të cilat has shkrimtari gjatë shkruimit të nji romani social dhe gjatë përgatitjes së tij gjithanshme, në mes tjerash shkruen: „...që të shkruhet në kohën tonë nji roman i mirë social, shkrimtari duhet të ketë fuqi krijuese të gjeniut dhe njohuni të gjithanshme të jetës. Ky asht nji prej shkaqeve që letërsia devijon prej realizmit kah misticizmi, prej realitetit kah fantazia, prej rrugës së vështirë të trajtimit të çashtjeve sociale kah problemi i të qenunit individual, dhe në shkretinën e paplleshme të çashtjeve botnore"[1]).

Për të njejtat vështirsi në krijimtarinë e vet letrare n' atë kohë ban fjalë edhe vetë shkrimtari: „Jua them sinqerisht se në periudhën e rendit feudalo-borgjez kur unë fillova të shkruaj, m'u desht të kapërcej shumë kontradikta të brendëshme. Këto kontradikta ishin të paevitueshme në periudhën kur letërsia e së shkuarës errësonte mendimet e shkrimtarëvet".[2])

Shkreptimat e fuqishme letrare të romancierit Spasse u dukën mbas vjetit 1936, kur filloi të shkruejë fragmentet e romanit

---

1) M. Gorki: *O literaturi*, Beograd, 1949
2) S. Spasse: *Njëmbëdhjetë vjetë në atdheun tim të lirë*., Shqipëria e re, 11—12, Tiranë, 1955

në të gjitha nivelet, kundërthaniet klasore që paraqiten, janë landë e veprës realiste. Por, shkrimtari të gjitha këto nuk i jep vetëm si fakte a ndodhi të nji kohe apo vendi. Me anë të mjeteve artistike, me mjeshtri naracioni, ai zgjon te lexuesi ndjenjen e përjetimit të thellë të fatit të herojve si pjestarë të shoqnisë, prandej shkrimtari veçanërisht duhet ta njohi epokën në të cilën jeton. Ai, meqenëse asht vërejtës i drejtpërdrejtë i të gjitha oscilimeve shoqnore, në të shumtën e herës, si individ, hyn edhe vetë në vallen e kohës. Vetëm si i tillë mund të shprehë edhe pikëpamjet e veta në veprën letrare artistike. Në të kundërtën, sidomos në fillimet e veprimtarisë letrare, pa nji njohje të gjithanshme të jetës shoqnore, shkrimtari nuk asht në gjendje me i paraqitë me bindje pikëpamjet progresive që kushtëzon koha. Në këtë mes luejnë rol të randësishëm edhe faktorë tjerë: zhvillimin ekonomiko-shoqnor e kulturał, jeta politike në vend e jasht tij, ndikimi i filozofisë së kohës, tradita kulturore dhe letrare etj.

Spasja, si shum shkrimtarë të tjerë, e nisi veprimtarinë e vet letrare në kohën e regjimit të Ahmet Zogut. Qysh në bankat e normales, kur nuk ishte ma tepër se shtatëmbëdhetë vjeç, filloi t'i trajtojë disa tema me frymë patriotike. Proza „*Kreshnikja shqiptare*" (botue në revistën „Normalisti" më 1913) ka si heroinë vajzën guximtare — Fatimen. Ajo, me heroizmin e saj të pashembullt, arrijti me u shpague kundra anmikut grek që ia kishte plagosë të fejuemin, Ahmetin. Në nji hartim tjetër të këtij lloji autori ngre nalt patriotët shqiptarë, luftarët për të drejtat kombëtare e sociale. Ishte koha kur Zogu me ndjekësit e vet, mbasi përmbysi qeverinë demokratike të Fan S. Nolit, vendosi diktaturën mbretnore në Shqipni. Kështu ishin zhdukë shum rreze shprese për nji progres të përgjithshëm shoqnor. Ekonomia e vendit vorfnohej gjithnji e ma tepër. „Në buxhetin financiar të vitit 1926—1927 parashihej që shtatëdhetë e pesë përqind të t'ardhunave të shpenzoheshin për mbajtjen e forcave ushtarake dhe t' aparatit shtetnor, dhe vetëm njizet e pesë përqind për zhvillimin e ekonomisë, për ndërtime botore, arësim, kulturë, shëndetësi e tjera. Vetëm presidenti i Republikës, A. Zogu, shpenzonte ma tepër se ç' shpenzotnte bashkarisht ministria e shëndetësisë për gjithë shërbimin mjeksor të Shqipnisë dhe ministria e bujqësisë për gjithë nëpunësit dhe kuadrat bujqësore të vendit".[4])

---

4) *Historia e Shqipërisë*, II — Tiranë. 1965

në të gjitha nivelet, kundërthaniet klasore që paraqiten, janë landë e veprës realiste. Por, shkrimtari të gjitha këto nuk i jep vetëm si fakte a ndodhi të nji kohe apo vendi. Me anë të mjeteve artistike, me mjeshtri naracioni, ai zgjon te lexuesi ndjenjen e përjetimit të thellë të fatit të herojve si pjestarë të shoqnisë, prandej shkrimtari veçanërisht duhet ta njohi epokën në të cilën jeton. Ai, meqenëse asht vërejtës i drejtpërdrejtë i të gjitha oscilimeve shoqnore, në të shumtën e herës, si individ, hyn edhe vetë në vallen e kohës. Vetëm si i tillë mund të shprehë edhe pikëpamjet e veta në veprën letrare artistike. Në të kundërtën, sidomos në fillimet e veprimtarisë letrare, pa nji njohje të gjithanshme të jetës shoqnore, shkrimtari nuk asht në gjendje me i paraqitë me bindje pikëpamjet progresive që kushtëzon koha. Në këtë mes luejnë rol të randësishëm edhe faktorë tjerë: zhvillimin ekonomiko-shoqnor e kulturał, jeta politike në vend e jasht tij, ndikimi i filozofisë së kohës, tradita kulturore dhe letrare etj.

Spasja, si shum shkrimtarë të tjerë, e nisi veprimtarinë e vet letrare në kohën e regjimit të Ahmet Zogut. Qysh në bankat e normales, kur nuk ishte ma tepër se shtatëmbëdhetë vjeç, filloi t'i trajtojë disa tema me frymë patriotike. Proza „*Kreshnikja shqiptare*" (botue në revistën „Normalisti" më 1913) ka si heroinë vajzën guximtare — Fatimen. Ajo, me heroizmin e saj të pashembullt, arrijti me u shpague kundra anmikut grek që ia kishte plagosë të fejuemin, Ahmetin. Në nji hartim tjetër të këtij lloji autori ngre nalt patriotët shqiptarë, luftarët për të drejtat kombëtare e sociale. Ishte koha kur Zogu me ndjekësit e vet, mbasi përmbysi qeverinë demokratike të Fan S. Nolit, vendosi diktaturën mbretnore në Shqipni. Kështu ishin zhdukë shum rreze shprese për nji progres të përgjithshëm shoqnor. Ekonomia e vendit vorfnohej gjithnji e ma tepër. „Në buxhetin financiar të vitit 1926—1927 parashihej që shtatëdhetë e pesë përqind të t'ardhunave të shpenzoheshin për mbajtjen e forcave ushtarake dhe t' aparatit shtetnor, dhe vetëm njizet e pesë përqind për zhvillimin e ekonomisë, për ndërtime botore, arësim, kulturë, shëndetësi e tjera. Vetëm presidenti i Republikës, A. Zogu, shpenzonte ma tepër se ç' shpenzotnte bashkarisht ministria e shëndetësisë për gjithë shërbimin mjeksor të Shqipnisë dhe ministria e bujqësisë për gjithë nëpunësit dhe kuadrat bujqësore të vendit".[4])

4) *Historia e Shqipërisë*, II — Tiranë. 1965

Katundaria dhe vogjëlia qytetare mbante mbi shpinë gjethe shfrytëzimin e egër feudal. Sterjo atëherë ishte dhetëvjeçar dhe kalonte nji jetë shum të mundimshme e në skamje. Ai, si shkruen Fatmir Gjata me rastin e 50-vjetorit të lindjes së autorit — „ishte një djalosh i imtë, veshur me shajak t'ashpër që endet në tezgjahet fshatarake, kthehej në mbrëmje vonë nga fusha në shtëpi. Por ai nuk shtrihej në dyshek për t'u çlodhë e për të fjetur. Ngarkonte kalin me dy thasë qymyr dhe, që nga fshati me emrin Gllomboq, merrte rrugën e gjatë për në Korçë. Ecte tetë orë në kambë, natën pa hanë, me shi a me dëborë, dhe ndaj të gëdhirë mbërrinte në qytet. Aty pastaj gjithë ditën bridhte rrugicave duke bërtitur: „Kush do qymyr!" dhe i binte bretku gjersa gjente myshterinjtë. Po ky djalosh që rrinte vazhdimisht i menduar punonte në fshat arat e beut. Po ky djalosh kulloste bagëtinë dhe terë ditën e ditës, nga do që i hidhte sytë, vështronte vetëm ujrat e liqenit. Dhe po ky çunak, po në këtë moshë të mitur, u pajtua si shërbëtor në një han të qytetit, jo me lekë, jo me rrogë, por vetëm sa për të fjetur në ndonjë nga grazhdet e hanit".[5] Që nga hapat e parë të jetës, Sterjua e shijoi mirë idhtësinë që shkakton vorfërija dhe shtypja shoqnore. Familja e tij nuk ngihej as me bukë misri. Në katundin e Spasses „kishin hedhur rrënjë të thella varfëria, shtypja, urija padrejtësia shoqërore, përbuzja dhe tirania". Aty (në Gllomboq dhe në Nivicë)- vijoi mësimet fillestare në shkollën greke. Më 1925 u ba nxanës i shkollës së parë të krahinës së Prespës që u hap në Goricë të Madhe. „Familja e tij shum e vorfër, si dhe familjet e tjera fshatare, mezi mbaheshin në jetë. Uria kërcnohej si asnji herë ma parë". Baba i Sterjos, kujdestar i nji familje me 38 antarë, meqenëse në vendlindje nuk gjeti shtegdalje nga kjo gjendje e vështirë ekonomike, muer disa herë me radhë rrugën e gjatë të gurbetit për Amerikë e gjetiu. Prej andej kthehej i falimentuem si shum bashkëvendas të tij. Taksat shtetnore, obligimet e shumta, „borxhi mbi borxh dhe fajdeja ndaj begut e çifligarët", shtoheshin për ditë e ma tepër.

Gjendja ekonomike e shoqnisë shqiptare të kohës së Zogut ishte ma se e mjerueme. „Rrënimi i ekonomive të vogla dhe ngritja e numrit të të papunëve solli shtimin e borxheve. Gjendja e borxhlijve u ba e vajtueshme, kurse ajo e uhadhanësve jashtë-

---

5) F. Gjata: *Shkrimtari Sterjo Spasse*, Nendori, 12, Tiranë 1964

zakonisht e privilegjuar, sepse kërkesat e mëdha për borxhe ngritën përqindjen e kamatës. Gjatë këtyne viteve, në shum raste, fajdeja arrijti deri në 100 përqind. Të llogarituna përafërsisht, borxhet e fshatarëve në vitin 1933 qenë rreth 20 milion franga ari, gati sa ishte edhe buxheti i shtetit".[6] Këtë gjendje të mjerueshme Spasja,si edhe Migjeni e shum shkrimtarë të tjerë e paraqet me mjaft realizëm në veprat e veta. Shumica e krijimeve artistike letrare të kësaj periode flasin për këtë jetë të vështirë të vogjëlisë së katundit e të qytetit.

Në shum tregime dhe artikuj të Sterjo Spasses, tue fillue që prej botimit të shkrimit të parë më 1929 në revistën. „Normalisti" me titull *„Kush duron, trashigon"*, gjithashtu paraqitet jeta e vështirë e skamnorëvet. Nxanësi i Shkollës normale t' Elbasanit u ba qysh atëherë bashsëkpuntor i gazetave dhe revistave t'asaj kohe, si: „Zëri i Korçës", „ABC", „Rilindja" dhe „Bota e re". Shpeshherë ai nënshkruhej edhe me pseudonimet Zaveri, Stespa, Mburimi, Gj. Zaveri, Hamleti i Shqipes, etj. Tue shkrue për plagët shoqnore të shoqnisë së kohës së tij, herë-herë ngriti zanin dhe kritikoi të metat e shoqnisë. Jeta e fshatarit të vorfën, të mbytun në bestytnitë shekullore, tragjeditë e mërgimtarëve, fejesat dhe martesat jo harmonike — në nji anë, dhe ndamjet tragjike të të rijve — në anën tjetër, preokupojnë shkrimtarin e ardhshëm. Ai, meqenëse bante jetë skamnori, vaji për ta i rrinte në buzë.

Fshatari mërgimtar Pavlloja dhe e shoqja Dina, janë fytyra fatkeqe të tregimit të parë të Spasses — *„Dashuri pa fat"*, që u botue më 1930 në gazetën „Zëri i Korçës". I njajti fat i pret edhe të fejuemit në novelën — *„Përmbi varrin e dashnorit"*. Marjana, vajzë fshatare, për shkak të humbjes së të dashtunit, ban vetëvrasje tue u hedhë në liqen. *„I mërguemi"* asht titulli i novelës së botueme në revistën „Illyria" më 1934, ku përsëri, në formë monologu, mërgimtari shpreh brengat e veta jetsore në vendin e huej dhe mallin e madh për jetën e kalueme në fshatin e lindjes. Tue lexue novelën *„Në pragun e vdekjes"*, të botueme në revisten „Normalisti" më 1934, me dhimbsuni të posaçme lexuesi ndjek edhe fundin e jetës së vajzës vorfanjake fshatare, Afërditës.

Në krijimtarinë e Spasses nga jeta e fshatit hasim mjaft elemente autobiografike. Jeta e mundimshe e fshatarit, në novelën *„Babai"*, ka shum gjasa të jetë vetë gjallnimi i plakut Spasse.

---

6) *Historia e Shqipërisë*, II, Tiranë 1965

Prindi i rraskapitun, nëpër mot të lig me fërfëllazë e borë, shkon në qytet për të shitë nji barrë dru e për t'u kthye sa ma parë me pak miell, si shpëtimtar i vetëm i fëmijvet. Dhe ashtu shumë ditë. Por, kur kthehet i sëmunë, i drejtohet vetvetes: „Mirë sot! Po nesër?" Pyetja „por nesër?" me të cilin autori e mbyll prozën e vet *„Babai"* (të botueme në revistën „ABC" më 1936) ndëgjohej aso kohe prej shum e shum skamnorëve anembanë vendit. Ishte koha kur misrit i thureshin apoteoza. Si me e mbajtë fryмën në ditët e vështira? Uria që kërcnohej si përbindsh, shkurtonte pa mëshirë jetën. E tanë kjo gjendje kaotike, që ishte si pasojë e politikës avanturiste të mbretit Zog e të bashkëpuntorëve të tij, si reakcion kishte paknaqësinë e masave, pakënaqësia që fillon të shtohej e të merrte përpjestime të gjëra në dimrin e vitit (1927—1928) ... Mjerimi gjatë atij dimri arrijti kulmin. Uria përfshinte të gjitha krahinat dhe sidomos fshatarsinë e malsive të veriut"...[7]) Deri më 1935, jo vetëm që nuk u përmirsue gjendja e popullsisë, po u keqsue edhe ma tepër dhe „zija e bukës mori përpjestime katastrofale. At vit grumbulloheshin me mijra vetë, me gra dhe fëmijë, të zbathur e të zhveshur, përpara dyerve të prefekturave dhe nënprefekturave dhe kërkonin misër. Turma të uritunish dhe qindra fëmijë sileshin nëpër rrugët e qyteteve duke lypur bukë. Zija e bukës preku jo vetëm krahinat e varfëra por edhe rrethet bujqësore të vendit".[8])

Mjerimin e skamnorëve t'untë t'asaj kohe Spasja e përshkroi me mjeshtri të madhe në prozë me tematikë nga jeta e katundit. Të kësaj tematika janë edhe skica e Migjenit *„Legjenda e misrit"*, proza e Nonda Bulkës *„Intervistë me malsorin"* dhe ajo e Shefqet Musarajt *„E mjera"*. *Deri sa* M i g j e n i përshkruen malsorin që bjerr shum cilsi të karakterit të tij para nëpunësit që shpërndan misër, „misër për fëmijë t'untë", N o n d a B u l k a përshkruen mjaft dhimbshëm malsorët që me buzët e shkrumueme nga uria nuk kanë ma buzëqeshjen e dikurshme krenare e tradicionale, kurse M u s a r a j përshkruen rropatjet jetsore të nanës me tre fëmijë, të cilët mjerimi i kishte pjekë para kohës.

Shumica e këtyne krijimeve artistike, tue trajtue nji tematikë shoqnore të kohës, nxtshin forcat progresive t'i rezistojshin regjimit në fuqi. Prandej, me të drejtë konsiderohen si akuza të

---

7) *Historia e Shqipërisë*, II — vepër e cituame.
8) Ibid

Prindi i rraskapitun, nëpër mot të lig me fërfëllazë e borë, shkon në qytet për të shitë nji barrë dru e për t'u kthye sa ma parë me pak miell, si shpëtimtar i vetëm i fëmijvet. Dhe ashtu shumë ditë. Por, kur kthehet i sëmunë, i drejtohet vetvetes: „Mirë sot! Po nesër?" Pyetja „por nesër?" me të cilin autori e mbyll prozën e vet *„Babai"* (të botueme në revistën „ABC" më 1936) ndëgjohej aso kohe prej shum e shum skamnorëve anembanë vendit. Ishte koha kur misrit i thureshin apoteoza. Si me e mbajtë frymën në ditët e vështira? Uria që kërcnohej si përbindsh, shkurtonte pa mëshirë jetën. E tanë kjo gjendje kaotike, që ishte si pasojë e politikës avanturiste të mbretit Zog e të bashkëpuntorëve të tij, si reakcion kishte paknaqësinë e masave, pakënaqësia që fillon të shtohej e të merrte përpjestime të gjëra në dimrin e vitit (1927—1928) ... Mjerimi gjatë atij dimri arrijti kulmin. Uria përfshinte të gjitha krahinat dhe sidomos fshatarsinë e malsive të veriut"...[7]) Deri më 1935, jo vetëm që nuk u përmirsue gjendja e popullsisë, po u keqsue edhe ma tepër dhe „zija e bukës mori përpjestime katastrofale. At vit grumbulloheshin me mijra vetë, me gra dhe fëmijë, të zbathur e të zhveshur, përpara dyerve të prefekturave dhe nënprefekturave dhe kërkonin misër. Turma të uritunish dhe qindra fëmijë sileshin nëpër rrugët e qyteteve duke lypur bukë. Zija e bukës preku jo vetëm krahinat e varfëra por edhe rrethet bujqësore të vendit".[8])

Mjerimin e skamnorëve t'untë t'asaj kohe Spasja e përshkroi me mjeshtri të madhe në prozë me tematikë nga jeta e katundit. Të kësaj tematika janë edhe skica e Migjenit *„Legjenda e misrit"*, proza e Nonda Bulkës *„Intervistë me malsorin"* dhe ajo e Shefqet Musarajt *„E mjera"*. *Deri sa* M i g j e n i përshkruen malsorin që bjerr shum cilsi të karakterit të tij para nëpunësit që shpërndan misër, „misër për fëmijë t'untë", N o n d a B u l k a përshkruen mjaft dhimbshëm malsorët që me buzët e shkrumueme nga uria nuk kanë ma buzëqeshjen e dikurshme krenare e tradicionale, kurse M u s a r a j përshkruen rropatjet jetsore të nanës me tre fëmijë, të cilët mjerimi i kishte pjekë para kohës.

Shumica e këtyne krijimeve artistike, tue trajtue nji tematikë shoqnore të kohës, nxtshin forcat progresive t'i rezistojshin regjimit në fuqi. Prandej, me të drejtë konsiderohen si akuza të

---

7) *Historia e Shqipërisë*, II — vepër e cituame.
8) Ibid.

tij",[10]) Këto ngjarje kaq tronditëse shoqnore nuk i parajiti në fazën e parë të krijimtarisë artistike. Disa vjet ma vonë ai do të shkruej për jetën shoqnore në të kaluemen, tue dhanë vepra voluminoze. Në nji numër të madh prozash të shkurta, që autori i quen proza alegorike a novela, gjithashtu përshkruen gjendjen sociale të shoqnisë shqiptare dhe shprehet për çlirim nga ajo gjendje. Në prozën *„Zëri i zemrës së trëndëfilit"*, botue në revistën „Ars" të Korçës më 1930, shkruen: „Në kraharorin tim bëj zetarën burrëreshë e trime. Zemra ime rreh dhe zëri i saj është: Liri, Liri! Ky zë është një mjë herë më i fortë se zëri i zemrës suaj, o armiq! . . ."

Spasja këtu shprehet për liri sociale. Trandafili i lënduem simbolizon vegjëlinë e pafajshme që, në të vërtetë, asht guximtare dhe ka nji moral ma të fortë se „armiqtë", shfrytzuesit e çdo lloji. Në nji prozë tjetër me titull *„Përralla e lumit"*, të botueme më 1933 në gazetën „Kosova" në Kostancë, me ngashërim ban pyetje: „Kur, o zot, kanë për të pushuar vajet e ulurimat e popullit të robëruar shqiptarë?". Hamleti i Shqipes (pseudonimi i autorit) i urrente pa masë të pasunitë, që silleshin pa brenga, tue kalue në gazmend nëpër kafehane e bulevarde të kryeqytetit. N'anën tjetër, të vorfnit dergjeshin t'untë nëpër trotuare. Në prozën e vet u drejtohet shkamnorëve: „Hej mumje egjyptiane t'ekspozuar në bulevardin e pispillosur, qeshni e buzëjeshni edhe ju!".

Nga të dyja këto proza shihet qartë qëndrimi i shkrimtarit ndaj klasave shoqnore antagoniste, dhe pikëpamjet e tij si intelektual janë njikohësisht mjaft aktive. Me kalimin e kohës, në veprën e tij vërehet nji farë shtimi gradual i urrejtjes ndaj shtypësve, tiranisë dhe padrejtësisë. Në dy përmbledhjet e para të tregimeve: *„Kunorë rinije"* dhe *„Në krahët njij femne"* kryesisht nuk shtrohet ndonji problematikë interesante shoqnore. Në ndonjenën prej këtyne prozave, si në tregimin *„I mërguemi"*, tue ba fjalë për gurbetin, shprehet malli i madh për gjithçka që i takon vendlindjes.

Më 1935, në prozën alegorike *„Pellgu"* autori, tue shprehë mllefin kundër kalbsinave të kohës dhe shtypësve, tregon rrugën drejt ardhmënisë së lumtun të njerëzisë: „. . . Por, më së fundi, helmi do të ketë të sosur, gjembushkat e ferushkat mund të hi-

10) F. Gjata: *Shkrimtari S. Spasse*, artikull i cituem

dhen në lendinë për t'u kthyer në vjollca e trëndafila dhe atëherë pelgu, ehu! — pelgu me gjëmbat e me ferrat e katranosura do të mbulohet nën shkëmbenjtë e shekullit, se atje lart, sipër tyre, po ndihet pa rreshtur jehona ... e njerëzisë së pastër".[11])

Në këto proza të para e mandej edhe në romanet e mavonshme Spassja godit zakonet e mbrapshta të shoqnisë shqiptare, të cilat ishin pengesa serioze në rrugën drejt përparimit të përgjithshëm.

Autorët e veprave të letërsisë realiste shqipe të kësaj periode shquhen për kah tematika shoqnore. Por — në letërsinë shqipe kritikën e dukunive negative në shoqni e hasim edhe te romantikët, që kanë shkrue shum ma heret. Antagonizmat ndërmjet shtresave shoqnore u vunë në dukje në letërsi që nga pjesa e parë e shekullit XIX. De Rada e shenon për bukuri diferencimin ndërmjet shtresave shoqnore të shoqnisë s'atëhershme. Edhe poetët tjerë mbas tij trajtojnë disa tema sociale mjaft aktuale të kohës së tyne. Naim Frashëri, disa vjet ma vonë, në veprën *„Bagëti e bujqësi"*, gjithashtu ve në pah dallimin e madh ndërmjet të pasunve e të të vorfënve. Por, ai mendonte se shtresat antagoniste shoqnore duhet t'afroheshin nëpërmjet të mirëkuptimit reciprok. Të pasunit, simbas tij, duhet me u dhanë të vorfënvet. Këtu Naimi paraqitet utopist. Mandej, edhe Mjeda dhe shkrimtarë të tjerë u rrekën të trajtojnë ngjarje me tematikë social në veprat e tyne. Ndër realistët shqiptarë që trajtuen këtë tematikë në nji platformë ma të gjanë, konsiderohet me të drejtë Çajupi. Ai, si shkruen Vojislav Dançetoviq në studimin përkitazi me veprën e Çajupit: „Në radhë të parë qëllon zakonet e mbrapambetuna katundare të vendlindjes së vet. Sidomos tehun e mprehtë satirik të tij e drejton kundër burrave që të gjitha punët e randa të shtëpisë dhe të katundit i lanë pa mëshirë mbi kurriz të grues... Nji problem kryesor (si edhe Sterjo Spasja në tanë veprën e vet — I. Sh.) e sheh në gjendjen e vështirë familjare të mërgimit. Për shkak të vështirsive ekonomike t'atdheut të robnuem, mashkujt me shumicë shkojshin si puntorë-krahu jashtë atdheut, që të fitojnë bukën".[12])

Spasja, ashtu si Çajupi e shkrimtarët tjerë para tij, çon zanin kundër martesave të mbështetuna n'interesin material dhe kund-

---

11) V. Dançetoviq: *Andor Zoko Çajupi* — Vepra, Prishtinë, 1963
12) V. Dançetoviq: *Andor Zoko Çajupi* — Vepra Prishtinë, 1963

ra dukunive të tjera negative individuale dhe shoqnore. Në nji seri punimesh ai paraqiti mjaft probleme, dhe jo vetëm që shprehet për zgjidhjen me çdo kusht të tyne, por tue i tregue me gisht shkaktarët dhe bartësit e dukunive negative në familjen shqiptare, njiherit edhe i dënon.

Si bir fshatari, ai i kishte pa prej s'afërmi të gjitha dukunitë mbrapanike në shoqninë shqiptare. Tue reague ashpër, si intelektual dhe edukator, Spasja hyni në vallen e atyne që damkosin çdo gja të damshme e konzervative. Më 1930 botoi prozën *„A do ta shof"*, ku bariu Bojko, i fejuem me nji vajzë që s'e kishte pa kurr, ishte tejet i shqetsuem për fatin e vet. Megjithse jeta konzervative në fshat asht paraqitë me mjaft fuqi dhe realisht, çka asht karakteristikë e autorit, në këtë prozë nuk janë dhanë edhe konfliktet e tjera të shumta në kuadër të familjes shqiptare. Nga teksti i prozës lexuesi fiton përshtypjen se autori brengoset shum për fatin e të rijve.

Spasja nuk i la pa kritikue as mendjelehtët e qytetnuem para kohe, sidomos ata që shkolloheshin apo kalojshin nji kohë ma të gjatë jashtë vendit, në qytetet e perëndimit. „Ndërkaq, qytetërimi i sipërfaqshëm përparon, të rinjtë bijnë viktimë, ditët kalojnë mënxyrë dhe qytetërimi i vërtetë ngulçon nën modën e fundit të sjelljeve e të pillimeve", shkruente prozatori ynë në novelën alegorike *„Dallëndyshe, ktheja ndryshe, moj... Zonjushe!"*, të botueme në „Rilindja" më 1935. Penda e tij ishte e mprehtë edhe kundër hipokrizisë shoqnore të kohës. Në prozën *„Te praku i dy botëve"* përballë hipokritëve ve luftarët e denjë të hipokrizisë: „Njerëzit që luftojnë Hipokrizinë janë të zbehtë, të krusur, të përbuzur, të pangopur me punë, melankolikë, t'ashpër dhe qëndrojnë larg dëfrimeve. Numri i antarëve është i vogël, përfundimi i djersës së tyre është fare i pakët, çpërblim hiç. Me gjithë këtë punojnë, vuajnë dhe luftojnë! Çudia më e madhe është se këta duan të vdesin jo për pasuri, jo për dëfrim; as për prehje, por... për të vërtetën e Botës së tërë!..." Nji kamxhik tjetër u bie edhe bixhozxhijve, gazetarëve mendjelehtë e rrenacakë t'asaj kohe, fajdexhijve, nëpunësve ryshfetxhij, studentëve mendjemëdhej, vajzave kurtizane, mësuesve konzervativë e të plogët etj.

Kontributi i Sterjo Spasses në damkosjen e të metave individuale dhe shoqnore, kontribut qe i ndieshëm edhe në prozat tregimtare të dhetvjetëshit të tretë të këtij shekulli, u shtue edhe ma tepër në romanet e mavonshme.

Lavrimi dhe pasunimi i prozës artistike shqipe asht meritë e posaçme të Spasses. Kur u botuen romanet e tij, proza shqipe nuk kishte ndonji rrugë të gjatë. „Ndoc Nikaj — si shkruen R a z i B r a h i m i — futi në historinë e letërsisë sonë vitin 1899, me botimin e të parës romancë në gjuhën shqipe. Para tij, proza shqipe ishte shumë e pazhvilluar, që të mos themi se nuk ishte dukur ende në fushën letrare".[13]) Këtë rrugë të nisun e vazhdon edhe ma tutje Ndoc Nikaj me romanet e veta. Ai më 1913 vazhdon të botojë veprat e tij të shumta në prozë. Prandaj, me të drejtë merret si prozatori ma i frytshëm deri në mbarimin e Luftës së dytë botnore. Që nga fillimi i shekullit XX shquhet si prozator M i h a l G r a m e n o, i cili trajtoi nji tematikë interesante shoqnore, tue kultivue i pari novelën shqipe. Me Gramenon për herë të parë njerëzit e shtresave të varfëra të shoqërisë, me brengat e tyre, nisin të zënë kaq vend në letërsinë shqiptare. Novelat e Gramenos u çelnin kështu rrugën romaneve të Nikajt që do të botoheshin menjiherë pas tyre (1913—1924)"[14]).

Me novelat *„Oxhaku"* dhe *„E puthura"* Gramenua paraqit antagonizmat klasore të shoqnisë shqiptare të kohës së tij. Novelisti asht i bindun se marrëdhaniet ndërmjet shtresave e klasave shoqnore të ndryshme ishin shum t'acarueme. Në kohën e tij, martesa e të vorfnit me të pasunën dhe anasjelltas, në raste shum të rralla, realizohej me sakrifica të mëdha. Ndër familjet patriarkale kishte si pasojë tragjedi të padëshirueshme familjare. Tue ba fjalë për veprën e Gramenos, Spasja shkruen se „ideja qëndrore" e shkrimtarit në novelën *„Oxhaku"* ka qenë „të tregonte se bashkëpunimi dhe miqësimi i klasës feudale me fshatarësinë e varfër me anë të martesave do të sillte paqë e lumturi në Shqipëri".[15]) Edhe Spasja në fillim nuk kishte të njajtat pikëpamje si Gramenoja. Mendonte se martesat e tilla edhe ma tepër shkaktojnë largimin e klasave shoqnore ndërmjet tyne sepse kishte nji urrejtje të pashembull ndaj klasës shfrytzuese feudale. Spasja e adhuronte pa masë Gramenon si patriot dhe shkrimtar. Veçanërisht e çmonte shum si pamfletist të talentuem; prandaj, në fazën e parë të krijimtarisë letrare, ndoqi rrugën e tij. Vetëm se, derisa autori i *„Kryengritjes shqiptare"* kishte ma tepër prir-

13) R. Brahimi: *Shënime letrare*, Tiranë 1965
14) Dh. Shutariqi: *Historia e letërsisë shqipe*, II, Tiranë 1965
15) S. Spasse: *M. Grameno dhe proza e tij*, parathanie e veprës „Kryengritja shqiptare", Tiranë 1959.

je për të trajtue tema patriotike, Spasja kacafytej me problematikën sociale të kohës. Mbas Gramenos shtekut të çelun në lamën e letërsisë u nis Foqion Postolli dhe gjenerata e periodës 1930—1940. Megjithate, në letërsinë shqipe t'asaj kohe ndihej nji shterpësi, për të cilën ban fjalë edhe Spasja në prozën alegorike „*Shterpësi letrare*" (botue në gazetën „Drita" më 1938): „... Bota letrare e jonë, sot për sot, është e ndrydhur mbrenda në disa dhomëza të tilla të thjeshta e të shpërndara an'e kënd Shqipërisë. Këto dhomëza ruajnë nga ndonji rreze të zbehtë të poezisë e të prozës së re kombëtare. Le t'i banim dyert e këtyne dhomëzave dhe le të ndjekim çap pas çapi me kërshëri dritën e këtyre rrezeve e do të shohim pastaj se sa shumë të kënaqur kemi për të qenë nga prodhimi i ynë letrar".

Në këtë periodë „librat që botoheshin mbrenda një viti mund të numroheshin me gisht. Të çudit fakti që n'ato vite janë botuar shum libra fetare, sidomos nga kleri katolik dhe ai musliman. Disa prej tyre ishin vepra letrare me subjekte nga historia e fesë, kurse shumiva ishin traktate fetare".[16])

Gjatë regjimit absolutist të Zogut binte në sy nji farë kaosi e ndihej nji farë atmosfere mbytëse edhe në jetën kulturore të vendit. Zhvillohej nji luftë e ashpër ideologjike ndërmjet elementeve demokratike e përparimtare — në njenën anë, dhe atyne reakcionare, përfaqsuesve të regjimit në fuqi — n'anën tjetër. Presioni nga ana e aparatit shtetnor ishte i madh dhe i padurueshëm. Aq sa ishte i pamëshirshëm shfrytëzimi ekonomik e social ndaj masave të gjana, aq ishte edhe presioni ideologjik e politik në rradhët e intelektualëve. Tanë kjo e forconte rezistencën kundra regjimit. Intelektualët përparimtarë ndiqeshin e troturoheshin zi e ma zi. Pendat letrare t'asaj kohe ishin izolue nga jeta politike e vendit. Çajupi shkruente atëherë vargjet e fundit jashtë atdheut. Noli qe arratisë n'Europë e, ma vonë, u vendos përgjithmonë n'Amerikë. Vargu mjedian ishte ndërpre; poeti merrej me gjuhësi. Për ta shue revolucionarizmin e Migjenit, ministria e atëhershme e arsimit e kishte transferue në nji katund të lanë, në Pukë. Por Migjeni, edhe i izoluem kështu, nuk u dorëzue. Shpirti i tij revolucionar nuk u shue.

Shkrimtarë të gjeneratës së tridhetës, si Haki Stërmilli, mbyteshin në burgje si elementë të rrezikshëm. Edhe Spasja

16) N. Jorgani — artikulli i cituem

sa ishte normalist qe burgosë nga ana e nji agjenti, por qe lirue mbas nji jave. „Ky ishte pagëzimi i parë i Spasses në luftën kundër padrejtësisë shoqërore, peshën e së cilës ai vazhdonte ta ndjente edhe ma tepër" — shkruen bashkëkohësi i tij, Fatmir Gjata.

„Në letërsinë tonë t'asaj kohe nisi nji luftë e hapët ndërmjet drejtimeve të ndryshme krijojnjëse, një luftë që u pasqyrue edhe në letërsi, por që u shpreh parasegjithash në vetë krijimtarinë letrare. Kërkimi i shtigjeve të reja letrare ishte në rend të ditës, dhe nuk diktohej prej ndikimeve të jashtme, aq sa përcaktohej prej zhvillilmit shoqëror e letrar të vendit. Ishte kohë kontradiktash të medha e të ashpra ekonomike, ideologjike dhe shoqërore".[17]) Në këtë atmosferë shoqnore, përveç atyne që ishin përfaqsues të letërsisë zyrtare pseudopatriotike, ishin edhe ata të rrymës progresive: Gaspar Pali, Kolë Mirëdita, Migjeni, Qemal Stafa, Nonda Bulka, Dhimitër Shuteriqi, Petro Marko, Sterjo Spasse, Kristaq Cepo, Andrea Varfi etj. Në Jugosllavi, gjithashtu në kushte shum të vështira të popullit shqiptar t'asaj kohe, Esad Mekuli thurte vargjet e poezive të tij të njoftuna me tematikë sociale. Derisa Migjeni qante me lotë hallet e skamnorëve dhe çonte zanin kundër hipokrizisë dhe shfrytëzimit, kishte edhe pseudo poetë reakcionarë që i kushtonte hymne trashigimtarit të fronit mbretnor dhe fashizmit italian.

Shkrimtarët përparimtarë të letërsisë demokratike merreshin me trajtimin e ngjarjeve sociale, që „përbën një prej kontributeve ma të mëdha të letërsisë së asaj kohe, si në kuptimin ideologjik ashtu edhe në ate artistik".[18]) Në shumicën ev eprave të shkrimtarëve të këtij brezi shihet qartë edhe fryma revolucionare. Kishte poetë si Andrea Varfi, që tue ndie nji shpresë për çlirim të afërt nga gjendja e vështirë sociale, shkruente më 1932:

„Mos je dallgë e gjithësisë,
që të vjetrën shëmb mbi dhe,
për të shkrepur ditë' e re, gaz
i gjithë njerëzisë?"

(„SHIH SI RREH")

17) R. Brahimi: *Shënime letrare*, Tiranë 1965
17) R. Brahimi: Vepra e cituesme

I njajti poet, në vjershën *„Puntorët"*, shkruen më 1935, jep kushtrimin ma të guximshëm të kohës:

„Të çojmë grushtin! Minat botës vjetër!
Se ne do të farkëtojmë përmbi dhé
Një botë ma të mirë: botën tjetër!"

Në këtë grup shkrimtarësh u dallue posaçërisht Sterjo Spasja me idetë e tij sociale të shprehuna në krijimet letrare artistike. Si mësues fshati të mbrapambetun (Derviçan të Gjirokastrës) që ishte izoluem „me natyrë t' egër, larg ambientit të shkollës, ku mësuesi i ri kalloi rininë e parë, larg jetës kulturore dhe për ma tepër i deziluzionuar nga realiteti i hidhur feudalo-borgjez nga shtypja dhe varfëria, autori nis e shkruen romanin *Pse?!...* që e mbaroi në fillim të vjetit 1933".[19]) Aty shkrimtari shprehte reagimin e vet dhe t'intelektualëve tjerë ndaj realitetit, ndaj shoqnisë, që dallga famkeqe zogiste e kishte hedhë në qreminë. „Merita kryesore e Spasses është se kapi një temë me karakter shoqëror dhe i vendosi ngjarjet në kohën e tij, pa u shtyrë në të kaluarën".[20]) Mbas njizet e dy vjetësh, që prej kohës kur ishte hartue vepra, vetë autori evokonte kujtimet e tij në lidhje me aktivitetin letrar të kohës së perëndueme, e njiherit përcaktonte se me çfarë motivacioni kishte shkrue romanin *„Prej jetës në jetë: Pse?!..."*. N'artikullin *„Njëmbëdhjetë vjet n' atdhe të lirë"* (botue në „Shqipëria e Re", nr. 12, 1955), ai shkruen: „Në vitin 1933, kur isha akoma i ri, botova romanin tim të parë *Pse?!...* Në te u përpoqa ta pasqyroj atë kaos që kish pushtuar një pjesë të rinisë intelektuale, që kish humbur shpresën dhe besimin më një të ardhme më të mirë. Heroit tim kryesor jeta i dukej aq e randë dhe errët, sa që kjo e çoi në urrejtje ndaj gjithë njerëzimit. Ai nuk vëren disa anë pozitive të jetës, dhe arrin deri në nihilizëm, në vetëvrasje, duke mos u përpjekur të fillojë luftën kundër rrethit feudalo-borgjez, i cili e çoi ate deri në një fund tragjik".

Pra, e vërteta asht se Spasja faqet e romanit i shkroi në kohën kur posa doli nga bankat shkollore. Jeta i dukej ma pelin se kurrnjiherë ma parë. Fshati i mbrapambetun ku punonte, mbytej në skamje. Askund nuk gjindej dot shpëtimtari i fshata-

19) N. Jorgaqi: Artikulli i cituem
20) Ibit

rëve. Injoranca, padia, konzervativizmi, zotnojshin ndër fshatarë. N'anën tjetër, ai kishte pa vetë shtresat e vorfna qytetare si ishin „katandisë" e zvarisë në pus të pafund. „Opinga" shtrydhej nga shfrytëzuesit e pashpirt. Edhe vetë autori kalonte nji jetë të vështirë. Familja e tij nuk shihte ditë të bardhë. Dëshprimi nga kjo gjendje e kishte molisë djaloshin dhe gati e kishte hudhë nga binarët e jetës. „Dëshprimi, — nënvizon Lenini — asht karakteristikë e klasave që janë në mbarim e sipër... Dëshprimi asht karakteristikë e atyne që nuk i kuptojnë shkaqet e së keqes, nuk shikojnë rrugës tjetër dhe nuk janë të zotët të luftojnë".[21]) Nji dëshprim i tillë kishte kaplue padyshim edhe Sterjon që shprehet mjaft bukur në veprën e tij letrare.

Jeta njerzore asht mjaft komplekse, kur me plot vuejtje e mundime, e kur plot shend e lumtuni. Dramaticiteti jetsor e flak qenien njerzore herë në disfatë e herë në triumf. Vuejtjet, gëzimi, idhnimi, vaji e gazi, urrejtja e dashunija, dëshprimi dhe shpresa, janë manifestimi i vetë jetës. Mirëpo, dëshprimi pa masë i njeriut në jetë s'asht tjetër veç shkrumb i pasosun, nji përshëndetje e fundit me të mirat e jetës. Dëshprimi i pafund e ban njeriun pesimist dhe për te s'ka as dritë e as nuk gjëndet kund shteg e mënyrë jetese. Spasja, tue pasë ende nji kuptim të trubullt mbi botën dhe shoqninë e kohës kur shkroi romanin, nuk qe i vetëdijshëm se perspektiva e re hapet vetëm kur qenia shoqnore si individ dhe shoqnija si tanësi, tue ba përpjekje të përditshme, me sekrifica e vuejtje, me humbje e ngritje të mundimshme, marshon drejt t'ardhmes ma të bukur. Por, edhe nëse vetë Spasja ka qenë i vetëdijshëm për të gjitha këto, ai gjatë atyne viteve shifte se çdo përpjekje e intelektualëvet për përparim dhe perspektivë përfundonte me persekutime të organeve qeveritare. Çdo shpresë për nji jetë ma të lumtun ishte vetëm iluzion. Për Spassen „si për të gjithë rininë intelektuale përparimtare, ishin vite kur thërmoheshin si kala prej rëre ëndrrat dhe shpresat e bukura, dhe vendin e tyre e zinte deziluzioni i plotë e i gjithanshëm. Jeta e kish goditur rëndë Spassen dhe kish shtruar para tij pikëpyetjen e madhe: Pse të ndodhin të gjitha këto?... Sterjo Spasja nuk e gjeti dot dhe s'kish si ta gjente n'atë kohë përgjigjen e *pse-së* që i dilnin përpara në çdo hap që bënte".[22])

---

21) V. I. Lenin: *O kulturi i umetnosti*, Kultura, Beograd 1957
22) N. Jorgaqi — artikulli i cituem

Në të tilla rrethana jetsore, i nxitun nga shoqnia së cilës i takonte, para romanit në fjalë shkroi tregimin *„Te varri i botës!..."*, që edhepse i botuem ma përpara në përmbledhjen e parë të tregimeve *„Kunorë Rinije"*, u përfshi edhe në faqet e romanit *„Pse?!..."* dhe padyshim shërbeu si tharm që „të vijë" edhe ma shpejt brumi i romanit. Autori në veprën letrare shpreh skepticizëm përkitazi me jetën dhe shoqninë njerzore. Këtu, atij për të parën herë i rrëshqet dheu nën kambë. Jetën e sheh si nji vorr të pafund. Tue u kapë edhe për ndonji degëze të filozofisë dekadente të kohës, dyshimi, përkitazi me vleftën e jetës, i shtohet edhe ma tepër. „Shiko dhe mendo, e pastaj, po qe se do, vepro. Atje je ti, por edhe s'je ti! Jeton, por edhe s'jeton... Myster o jetë, o vdekje! O jam,... o s'jam!", shkruen skeptiku në prozën *„Te varri i botës"*.

Si u pa, autori i romanit të përmendun ishte plagosë randë nga realiteti i hidhët shoqnor i kohës dhe s' gjente shërim. Çka asht edhe ma keq, si e pohon edhe ai vetë, u „helmue" edhe ma tepër tue lexue sidomos Niçen, Leopardin, Cvajgun etj. Ai kishte lexue shum edhe ma parë, por me leçitjen e veprave të disa shkrimtarëve reakcionarë, e bragtisi rrugën e fillueme ma parë. N'at kohë lexonte edhe shkrimtarët rusë e sidomos Tolstoin. Problemet që e preokupojshin tani kishin formue nji rreth mjaft të gjanë. N'epiqendrën e ideve të tij qëndronte çashtja e kuptimit t'ekzistencës së njeriut si individ dhe shoqnisë. Disa kritikë, si Vangjo Nirvana, Nasho Jorgaqi etj. në studimet e tyne mundohen me e spjegue notën dominuese të pesimizmit të Spasses në romanin *„Pse?!..."* si ndikim të thjeshtë të filozofisë reakcionare e pesimiste europiane. Ata potencojnë veçanërisht ndikimin e Niçes në shkrimtarin e ri, tue e pagëzue veprën e tij si fryt të filozofisë niçeane.

Niçeja — që asht nji ndër filozofët me botëkuptime të zymta — ka ndikue pa dyshim në autorin e romanit të mohimit. Sa i përket pesimizmit të Spasses mund të thuhet me siguri se ai asht i tipit niçean. Filozofi gjerman, Neçeja, shkruente: „Përse të jetojmë? Gjithçka asht smirë! ... Me jetue don të thotë me u djegë, e jo me u ngrohë".[23]) Por shkrmtari gjerman nuk ndikoi në romansierin e ri shqiptar me tanë sistemin e tij filozofik. Vetëm nji anë e filozofisë niçeane pati ndikim në veprën letrare të

---

23) F. Niče: *Kako je govorio zaratustra*, Beograd 1914

Spasses. Mohimi i vleftave morale e materilae të shoqnisë, skepticizmi ndaj jetës, nënçmimi i botës femnore etj. mund të konsiderohen si pikëtakime të këtyne dy shkrimtarëve. Mirëpo, urrejtja ndaj qenies njerzore, që shprehet me fuqi në veprën e Niçes dhe ideja e tij mbi rolin e Mbinjeriut nuk asht e pranishme në romanin e parë të Spasses.

N'anën tjetër, sa i përket qëndrimit inferior ndaj femnës që shprehet në roman, mund të konstatohet se autori ndoqi rrugën e Niçes dhe Shopenhauerit. Spasja atëherë lexonte shum. Nga shkrimet e tij kuptojmë se prej Tolstoit kishte lexue romanin *„Ringjallja"* dhe veprën *„Sonata e Kreutzerit"*. Spasja bani për vehte sidomos konceptin themelor e Tolstoit: „mos i kundërshto të keqes me dhunë" — koncept që asht i pranishëm në veprën letrare të romancierit tonë.

Nëpërmjet të ditarit, që asht forma ma e lehtë e prozës, autori përshkruen fatin tragjik të Gjon Zaverit, heroit kryesor dhe të personazheve tjera të romanit. Zaveri, meqenëse ishte shkëputë nga çerdhja familjare e fshatit, në qytet kishte njoftë edhe anën tjetër të medaljes së jetës. Gjoni, „nga që ka jetuar shumë kohë në qytet dhe për më tepër nga studimet që ka bërë, i ka humbur pothuaj të gjitha karakteristikat dhe zakonet e natyrës fshatare. Ai na paraqitet nga fillimi deri në fund si tip i një intelektuali me mendime dhe shprehi që ndryshojnë shumë nga ata të fshatit tonë" — shkruen N. Jorgaqi. Prej këndej, fytyra e heroit kryesor na duket e pabindshme në nji ambient tipik shqiptar, si paraqitet në roman.

Tani të shohim çfarë mendimesh i sillen vërdallë nëpër kokë protogonistit të romanit. Që nga fillimi ai paraqitet me bindjen se jeta e kësaj bote asht kotësi pa fund. Në nji formë gradacioni, ai së pari e bind vetëveten se jeta, teatri i madh i kësaj bote — si e quen ai botën me të gjitha gjallesat — jo vetëm që asht e çuditshme, por edhe pa kuptim. Këtë përfundim ai e nxjerr tue ndjek ndryshimet e mëdha në natyrë e shoqni dhe tue filozofue si nji shkollar i mësuem. Simbas tij, çdo krijesë asht dënue me shkatrrim, pra — edhe njeriu. Prandaj ç'i duhet vazhdimi e jetës? Këtu duhet dallue për cilën ban aluzion autori. Për jetën në tansi? Ai në të vërtetë shpreh mendimin se çdo hap në jetë asht kotësi. Por po marrim parasysh dhe ate që nuk asht shkrue në roman por në ndonji shkrim tjetër të tij, atëherë do të konkludojmë se asht kotësi vazhdimi i jetës së mundimshme, ku vogjë-

lia luen, në këtë „teatër të madhh", rolin e atij që kinse gjallnon. Nga proza e tij *„Bota u çthur"* (botue më 1935 në revistën „Ilyria") mësojmë se autori asht kundër jetës së mundimshe, ku mbretnon shfrytzimi dhe padrejtësia. Simbas tij, njeriu duhet të jetë shum i qëndrueshëm. Ai shkruen: „...të rrosh, po, të rrosh si një kreshnik ndërmjet egërsinash: puno për ideal, fol për të vërtetën, shkel mbi kërma pa mëshirë, dhe lufto çpifjen, gënjeshtrën!... Të rrosh, po, të rrosh deri sa të krijohet një jetë e re me njerëz të rinj... Do t'i vërtitem pyellit edhe unë, mënxyrës do t'i them stop! Ujin e trubullt do ta shterroj, gremina e kthepa, gjëmba e çdo gjë me këmbet e mija do t'i shtyp; do ta shlyej njollën mbi baliln e vulosur edhe do të hidhem atje larg, ku valon flamuri i lavdisë..."

Por, për fat të keq, nji qëndrueshmëni e tillë e intelektualit nuk ishte e mundëshme në shoqninë e atëhershme. Prandaj, edhe në roman, heroi jo vetëm që nuk përpiqet me qëndrue i pamposhtun prej stuhisë, por madje dorzohet vetë, pa ba ndonji akcion të vlefshëm.

Konflikti në vepër ngrihet përnjiherë. Protagonisti çfaq pakënaqsinë ndaj jetës e shoqnisë. Prindëve nuk u jep pëlqimin për fejesën e tij me vajzën fshatare, Afërditën. Dashuninë e karakterizon gjithashtu pa kuptimtë. Simbas tij, dashunia reale jo vetëm që nuk përmban asgja të vlefshme e njerzore, por asht edhe e damshme. „S'ka pse të hyjë në zemër dashuria e një vashe, e një femne." Dashunia ideale (platonike) asht e vetmja së cilës i falet Gjoni i turbulluem shpirtnisht. Në moshën e lulzimit të rinisë ai nuk e përfill dashuninë e Afërditës, fshatares së bukur, me të cilën dëshirojnë ta fejojnë prindët. Në të njajtën mënyrë, tue nënçmue femnën si qenie shoqnore, rrefuzon dashuninë e zonjës P., të nji grueje e cila e dashunon marrëzisht. Mandej s'e përfill as dashuninë e të bukurës Polé, vajzë qytetare së cilës i lind dashunia ndaj këtij djaloshi të pashëm. Zaveri luen rolin e nji kuklle shum të kandshme, por e cila s'ka zemër për të dashunue. Në roman ngjan të kemi mjaft elemente autobiografike. Edhe vetë autori, si pohojnë bashkëkohanikët e tij, pati në kohën e rinisë disa mospajtime me rrethin familjar. Prindët e martuen jo me vajzën që ky dashunonte, por me nji tjetër të cilën ai s'e kishte njoftë kurr ma parë. Prandaj, edhe reagimi ndaj martesave të tilla, ku prindët kanë fjalën kryesore asht shprehun plot fuqi.

II

Faza e dytë e veprimtarisë letrare të Sterjo Spasses përfshin kirjimet artistike hartue gjatë periodës 1936—1944. Në këtë kohë, që prej vjetit 1939, autori fillon të botojë novelat e përmbledhjes *„Nusja pa duvak"* dhe fragmentet e romanit *„Afërdita"* dhe disa tregime të tjera. Disa vjet ma vonë ai do të botojë edhe pjesën e dytë të romanit në fjalë, me titull *„Për jetën e re"*. Më 1956 veprën e botoi në tanësi, me titullin e ri *„Afërdita përsëri në fshat"*. Meqenëse romani u botue në kohën kur Spasja shkruente simbas metodës së realizmit socialist, ai tash hyn në fazën e tretë të krijimtarisë letrare. Prandaj, për këtë roman do të bajmë fjalë posaçërisht në kaptinën e tretë të këtij punimi.

Përmbledhja tjetër e novelave *„Nusja pa duvak"*, që autori e quen trilogji, konsiderohet si proza ma e bukur e letërsisë shqipe. Ajo asht akuzë kundër jetës patriarkale, kundër martesave të kurdisuna artificialisht — në saje të disa kodeve të Kanunit në Malsi. Me rastin e botimit të novelës së parë të trilogjisë *„Nusja pa duvak"* (në „Shkëndia" më 1941) u botue edhe ky shënim i Redaksisë: „Në disa vende të Matit ka qenë ky zakon: po t'ishin p.sh. në një shtëpi tre vëllazër e qëllonte që vdiste ndonjë nga ata më të vegjlit, atëherë të renë e tij e mirrte për grua i biri i vëllajt të madh, por duke pasur të drejtë të martohej më vonë edhe me një tjetër. Rreth këtij zakoni të rrallë, Sterjo Spasja zhvillon novelën e tij."

Sa dëshprim të madh shkaktoi vendimi i Ymer Agajt për t'u martue e kunata e ve katërdhetëvjeçare — Zejnepeja, me të birin e tij — Ahmetin, i cili ishte vetëm njizetvjeçar. Grueja e shtyeme në moshë e që Ahmeti e quen nanë, nuk i ban ballë këtij dëshprimi të madh. Prandaj rrëke lotësh i shkojnë për faqe, para Ahmetit i cili kishte pritë i lumtun të martohej me Merushen e bukur e të dashun. Me nji realizëm të fuqishëm në novelë asht dhanë edhe Hoxhë Efendiu. Me formulën e tij karakteristike „Zoti është i math", ai aprovonte nji martesë të tillë të pakuptimtë.

Martesa e Veli Bashës, i cili kishte kalue të pesëdhetat, me Merushen shtatëmbëdhetvjeçare — me që simbas mendjes së plakut duhej gjetë nji grue prej oxhaku — asht paraqitë gjithashtu me nji realizëm të fuqishëm. Në novelë kemi edhe kësaj here luftën e zakoneve të mykuna. Pjesë tjetër e trilogjisë, *„Shemra"*,

asht prozë ku shihen për bukuri përpjekjet e plakut që të realizojë me çdo kusht qëllimet e veta, pa u bazue aspak në normat morale që duhet të çmoheshin.

Mbresë të posaçme na le edhe tregimi „*Nusja*". *Dhandri* i ri, Rebiu, ditën e dasmës e pret me padurim shoqen e jetës që nuk e kishte pa kurr. Si i ri, ai shpresonte se fati do t'i ketë caktue nji nuse e cila do t'i pëlqente me të vërtet; por ditën e dasmës ai u habit pa masë: nusja ishte e vërbët. Tronditi jo vetëm djaloshin, por edhe tanë familjen e tij. Tue u gjetë ndërmjet dy zjarreve përcluese: fatit të tij cub dhe kanunit fuqiplotë e traditës konzervative familjare, i kumbojshin në veshë fjalët e t'jatit, Gani Agajt: „Mendo-e mirë nderën e oxhakut dhe gjakun para se të vendosish. Ky asht fati i yt!".

Fragmentet e romanit „*Afërdita*" u botuen në revistat dhe gazetat e kohës që prej marsit të vjetit 1939 dhe zgjuen interesim të madh ndër lexuesit. Më 1944 vepra u botue në tanësi, dhe qysh asaj kohe u ribotue disa herë. Ajo edhe sot konsiderohet si vepra ma e lexueme në letërsinë shqipe. Ky roman, mbas dymbëdhetë vjetësh, u botue edhe ndër ne dhe bani për vehte nji publik të gjanë lexuesish. Vepra „asht nji prej atyne veprave të letërsisë shqipe, që na ngazllejnë në nji mënyrë të posaçme, kryesisht me idenë e bukur dhe kuptimplote, funkcionale në çdo pikëpamje, e mandej edhe me shum elemente të tjera që e shprehin dhe e nxjerrin në dritë këtë ide, me soditjen graduale dhe inventive t'asaj që duhet trasformue artistikisht, që duhet thurrë për t'u krijue nji atmosferë përkatëse, me zhvillim gradual dhe të bukur të tezjës kryesore..."[24])

Spasja ishte edhe vetë mësues katundi. Problemet e arsimit i dinte mjaft mirë. Rrethanat e vështira jetësore të fshatarëve dhe mungesa e dijes dhe arsimimit të tyne, sa kishte shqetsue mësuesin e ri, aq ma tepër e kishte shty të reagojë ndaj kësaj gjendjeje. Nga nji regjistrim që kishte ba ai vetë në katund, kuptojmë se vetëm rrallë e tek gjëndej ndonji që dinte shkrim e lexim. Intelektualit dhe mësuesit, sinqerisht të shqetsuem edhe nga kjo statistikë, i lind ideja që në veprën letrare të trajtojë nji temë shoqnore shum aktuale për shoqninë shqiptare të kohës: arsimin dhe edukimin e masave fshatare. Kjo njiherit ishte prob-

24) H. Mekuli: *Sterio Spasse: „Afërdita"*, Jeta e re, 3, 1965

lematikë e afërt për shkrimtarin që, mbasi i kishte shpëtue stuhisë së filozofisë pesimiste, braktisi pikëpamjet e mbrapshta përkitazi me jetën dhe shoqninë. Autori përqafon optimizmin jetësor gorkian dhe ecën gjurmave të tij; prandaj, në romanin e tij të ri nuk qëllon ajo mjegullë e dendun e pesimizmit — që u ndihej në romanin e maparshëm. Por, tue idealizue fytyrën e heroinës kreysore dhe tue e konsiderue ate bartëse të gjithçkaje që asht progresive, mbërrijti me e entuziasmue lexuesin me sukseset e mrekullueshme të mësueses së re në ngritjen arsimore të fshatarëve. Sterjo Spasja në këtë kohë, nëpërmjet të veprës letrare, shpreh mendimin se arsimi asht faktori kryesor për transformimin progresiv të shoqnisë e posaçërisht për transformimin e shoqnisë shqiptare. Kjo ide i shërben njiherit si bazë stabile, mbi të cilën vendoset tanë subjekti i romanit. Ai, në këtë mes, nuk i merr në konsiderim edhe faktorët e tjerë gjithashtu shum të randësishëm, që luejnë rol vendimtar në zhvillimin e gjithmbarshëm të shoqnisë. Autori asht i angazhuem kryekreje me sëndërtimin e idesë themelore të romanit. Besimin ma të madh e ka në „motrat dhe vllazërit arsimtarë", të cilëve edhe ua kushton veprën, si „Kunorë adhurimi i mirënjohjeje".

Misionin e arsimit të masave, që ai e çmon si ma të randësishëm në shoqni, ia beson gjeneratës së re t'intelektualëve — që e përfaqson vajza e re Afërdita. Ajo ishte bijë e nji familjeje të vorfën qytetare. Qysh në fëmini, bashkë me prindët, kishte kalue nji jetë skamnore. Ditët e kandshme shkollore i kishin lanë kujtime të bukura e të pashlyeshme. Me nji fantazi të vrullshme, sa ishte e re, ngrite pallate të mrekullueshme e lulishte për jetën e ardhshme. Shpresonte se posa ta kryente shkollën, jo vetëm për vete që do t'i siguronte nji jetë të lumtun, por do t'u ndihmonte edhe prindëvet që kalojshin ditët e vështira të pleqnisë.

Por, dallgët e jetës e fërfëlluen mësuesen e re larg çerdhes familjare dhe Korçës që e donte aq shum. E ndan prej shoqeve më të cilat kishte kalue çaste aq të bukura. Ministria e arsimit e kishte emnue mësuese në nji katund shum të mbrapambetun, në Grykas. Romani nis me udhtimin e mundimshëm t'Afërditës drejt fshatit, që „kudo i dilte i shëmtuar, i lënë në mëshirë të zotit, dhe dora e njeriut s'kishte lojtur nga vendi as një gurr".

Që prej ditës së parë të punës, mësuesja e re dhe pa përvojë kupton se puna me fshatarë nuk do të jetë aspak e lehtë. Ajo

e autorit, aftësia e tij që në veprën letrare të skalitë një tip të tillë aq të dashun. Spasja, nëpërmjet të romanit, don me theksue me fuqi se arsimit të deriatëhershëm jo vetëm që i kishte kalue koha, por ai ishte edhe pengesë e madhe për përparimin e shoqnisë shqiptare. Për tanë sistemin e arsimit, mendonte ai, janë të domosdoshme të bahen ndryshime rranjësore. Simbas tij arsimi kërkon njerëz të rij, me pikëpamje të reja e përparimtare dhe metoda të reja pune. Në Grykas dhe në katundet tjera të mbrapambetuna shkollat ekzistojshin vetëm sa për sy e faqe. Për shkollën e vjetër të Grykasit në faqet e romanit bahet ky përshkrim: „Shkolla e fshatit është e mbuluar me thekërishte, me dy dritare si vrima hambari, me një derë t'unjtër si derë koteci, e ngrehur gjysmë mbi mur e gjysmë mbi garth. Orenditë janë shtatë banga të ndrequra si mos ma keq... Katër shufra thane e xhunga xhunga të vena n'ato kamare simbolizojnë disciplinën e njëherëshme shkollore". Mësuesit e gjeneratës së vjetër, si ishte ai i Grykasit, Zoti Remka dhe të tjerët, jo vetëm që gjatë punës së tyne nuk kishin arrijtë me i ngritë të tjerët në fshat, por edhe vetë kishin ra në nivelin e fshatarëve pa shkollë. Mësuesi „në të dhënunit mësim kishte... metodën e vet: një shufër të gjatë thane e xhunga-xhunga e mbante si të vetmin ndihmës të tij pedagogjik. Edhe shuplaka e fortë ishte një mjet tjetër nxitës. Bota mendore për Zoti Remkon kishte kalue kufijtë e përsosmënisë". Fytyra e vrazhdë e Remkos asht shprehë në roman me nji realizëm të fuqishëm. Ai përfaqsonte njeriun e pagdhendun, mësuesin pa takt pedagogjik, e njiherit gjeneratën e vjetër t'arsimtarëve. Si i tillë, ai kishte futë frigë te vocrrakët e pafajshëm. Në kët jetë anemike të katundarëve të vorfën, mësues si Remokja, që në roman asht dhanë si fytryë e urrejtun, përfaqsonte edhe nji parazit tjetër që jetonte në kurriz të tyne.

Ryshfetet që u jepeshin nëpunësve e gjindarmëve dhe detyrimet tjera ndaj organeve t'administratës shtetnore kishin lindë pasiguri dhe frigë për fshatarë ndaj njerëzve të huej, e sidomos ndaj njerëzve të qytetit. Prandaj, në fillim, fshatarët kishin të njajtin qëndrim dhe njifarë urrejtjeje ndaj „daskalicës" së tyne të parë. Spasja don me e theksue në këtë rast këtë moment mjaft të randësishëm e karakteristik të psikologjisë së katundarit të shfrytzuem, urrejtjen e tyne ndaj qytetarëve shfrytëzues.

Në roman janë dhanë dy shtresa shoqnore, ku secila prej tyne ka botën e vet specifike. Katundarët dhe qytetarët qeveri-

e autorit, aftësia e tij që në veprën letrare të skalitë një tip të tillë aq të dashun. Spasja, nëpërmjet të romanit, don me theksue me fuqi se arsimit të deriatëhershëm jo vetëm që i kishte kalue koha, por ai ishte edhe pengesë e madhe për përparimin e shoqnisë shqiptare. Për tanë sistemin e arsimit, mendonte ai, janë të domosdoshme të bahen ndryshime rranjësore. Simbas tij arsimi kërkon njerëz të rij, me pikëpamje të reja e përparimtare dhe metoda të reja pune. Në Grykas dhe në katundet tjera të mbrapambetuna shkollat ekzistojshin vetëm sa për sy e faqe. Për shkollën e vjetër të Grykasit në faqet e romanit bahet ky përshkrim: „Shkolla e fshatit është e mbuluar me thekërishte, me dy dritare si vrima hambari, me një derë t'unjtër si derë koteci, e ngrehur gjysmë mbi mur e gjysmë mbi garth. Orenditë janë shtatë banga të ndrequra si mos ma keq... Katër shufra thane e xhunga xhunga të vena n'ato kamare simbolizojnë disiplinën e njëherëshme shkollore". Mësuesit e gjeneratës së vjetër, si ishte ai i Grykasit, Zoti Remka dhe të tjerët, jo vetëm që gjatë punës së tyne nuk kishin arrijtë me i ngritë të tjerët në fshat, por edhe vetë kishin ra në nivelin e fshatarëve pa shkollë. Mësuesi „në të dhënunit mësim kishte... metodën e vet: një shufër të gjatë thane e xhunga-xhunga e mbante si të vetmin ndihmës të tij pedagogjik. Edhe shuplaka e fortë ishte një mjet tjetër nxitës. Bota mendore për Zoti Remkon kishte kalue kufijtë e përsosmënisë". Fytyra e vrazhdë e Remkos asht shprehë në roman me nji realizëm të fuqishëm. Ai përfaqsonte njeriun e pagdhendun, mësuesin pa takt pedagogjik, e njiherit gjeneratën e vjetër t'arsimtarëve. Si i tillë, ai kishte futë frigë te vocrrakët e pafajshëm. Në këtë jetë anemike të katundarëve të vorfën, mësues si Remokja, që në roman asht dhanë si fytryë e urrejtun, përfaqsonte edhe nji parazit tjetër që jetonte në kurriz të tyne.

Ryshfetet që u jepeshin nëpunësve e gjindarmëve dhe detyrimet tjera ndaj organeve t'administratës shtetnore kishin lindë pasiguri dhe frigë për fshatarë ndaj njerëzve të huej, e sidomos ndaj njerëzve të qytetit. Prandaj, në fillim, fshatarët kishin të njajtin qëndrim dhe njifarë urrejtjeje ndaj „daskalicës" së tyne të parë. Spasja don me e theksue në këtë rast këtë moment mjaft të randësishëm e karakteristik të psikologjisë së katundarit të shfrytzuem, urrejtjen e tyne ndaj qytetarëve shfrytëzues.

Në roman janë dhanë dy shtresa shoqnore, ku secila prej tyne ka botën e vet specifike. Katundarët dhe qytetarët qeveri-

tarë ishin në kundërshtim të përhershëm ndërmjet veti. Gjendja e fshatarëve ishte mjaft ev është rë, prandaj asht krejt e natyrshme edhe rezistenca e tyne ndaj nji pozite të tillë. Por, kjo rezistencë në vepër nuk u shpreh si e organizueme.

Në roman asht dhanë për bukuri natyra, njeriu dhe jeta e fshatit. Mjafton me kujtue përshkrimin që ban shkrimtari për qiraxhiun fshatar, i cili e sjell Afërditën në Grykas:

> Qiraxhiu, që dukej aq i çuditshëm nga qyteti e nga fusha, tani i përshtatej natyrës së këtyne vendeve. Nëpër këto kthepa, veç opingave të tija vrima-vrima nuk mund të shkelte këpucë qytetari, sidomos toket e qytetarkavet. Rrobja e shajaktë e qiraxhiut shpeshherë rrëmbehej nga ferrat e nga shkarpat, por nuk këputej. Vetëm tani Afërdita filloi të kuptojë se pse e kishte udhëheqësi i saj atë mjekër të paruar, ato këmbë të mëdha e të mbathura me opinga vrima-vrima, atë veshje të shajaktë e t'arnuar që më që dhe ato duar të mëdha, të zeza dhe plasa-plasa. Ashpërsia e vendit e bënte t'ashpër çdo njeri: qiraxhiu ishte tipi i gjallë i kësaj natyre kaq t'egër"...

Fshatarët, si shtresë shoqnore, jetojshin në natyrën e ashpër, e cila linte gjurma ndikimi në formimin e tyne. Si paraqiten në roman, ata jetojnë në skamje. Në shumicën e votrave të tyne vorfnia ishte e pranishme përherë. Marrëdhaniet e vjetrueme patriarkale dhe bestytnitë e damshme, myku shekullor, si dhe shkalla e ulët e arsimit s'i linte të mëkamben nga ajo gjendje e mjerueshme. Tue gjallnue n'oaza jetsore, larg qendrave të zhvillueme dhe larg çdo ndikimi të kulturës së kohës, kur kujdesi i qeverisë së atëhershme për jetën e vegjëlisë gati mungonte fare, ata nuk kishin mundë me marrë rrugën e nji përparimi shoqnor.

Ndër fytyrat ma reale të fshatit bijen në sy: Kryeplaku, Xha Vasili (plak nga fshati), Vita, Shpresa, Drita (vajzë fshatare) etj. Për çudi, fytyra e nanës s'Afërditës asht dhanë shum e zbehtë, por asht tipizue plot fuqi Teto Kata, magjistare, që konsiderohet ndër fytyrat ma të qëllueme në roman mbas protagonistes kryesore. Magjistarja, përfaqsuese e brezit të vjetër të fshatit, mundohet me mish e me shpirt me kundërshtue depërtimin e së resë. Afërdita ishte ba për te therrë në sy, prandaj ajo mundohet me çdo mjet ta paraqitë si shum të rrezikshme për fshat. E zhytun në bestytnitë e mbrapshta, ajo asht kurdoherë në „shërbimet" e magjistares.

Spasja, ashtu si në punimet e maparshme letrare, il ufton të gjitha dukunitë negative në shoqninë shqiptare t'asaj kohe, damkos me fuqi sidomos zakonet mbrapanike të katundit.

Në kohën kur Spasja shkroi romanin *„Afërdita"*, anë e mbanë Shqipnisë, sidomos nëpër qytetet e zhvillueme, ekzistonte nji shtresë e formueme intelektualësh, arsimtarësh përparimtarë. Nga romani kuptojmë se arsimi në qytet kishte përparue mjaft shpejt. Arsimtarët përparimtarë të kohës, mvarësisht nga rrethanat në të cilat gjindeshin, punojshin me zell për ngritjen e të gjitha shtresave shoqnore. Nji punë vetëmohuese n'arsim kishte ba edhe vetë Sterjo Spasja gjatë gati dhetë vjetëve, por simbas tijë — katundi kishte mbetë larg sferës së aktivitetit të tyne. Prandaj, në roman shpreh mendimin se për ngritjen edhe të katundarëve asht e domosdoshme që të gjitha forcat progresive të drejtohen kah katundi. Rol të madh duhet të luejshin sidomos arsimtarët:

> „Arsimtari në fshat është mësues i fëmijvet dhe i popullit... ay është advokat, mjek, gjykatës, agronom e ballsam i brengavet të përditshme të fshatarit. Vetëm mësuesi, si nji pishtar i vërtetë, do t'u ndriçojë rrugën fshatarëve drejt përmirësimit të jetës, drejt çdukjes së zakoneve të këqija edhe drejt jetës së re".

Autori shpreh mendimin se kontributi i arsimtarëve progresivë, e sidomos atyne qytetarë, në ngritjen dhe arsimin e fshatarësisë ka nji randësi vitale për zhvillimin e gjithëmbarshëm të shoqnisë shqiptare, prandaj merr si protagoniste të veprës nji fytyrë të çiltër nga qyteti, e cila, në saje të mbështetjes që gjeti në motrat dhe vllaznit tjerë arsimtarë nga mbarë vendi, mbërrijti me u ba shembëll e arsimit shqiptar. Në raportin që kishte përgatitë „Lëvizja e Re Arsimore", për t'ia dërgue Zotit Inspektor dhe Ministrisë s'arsimit, shkruhej: „...Zonjusha Afërdita Skënderaj është nji mësuese ideale. Ajo është një mburje e një nder për arsimimin tonë. Çdo fjalë, sado e qëlluar qoftë, është e pafuqishme për të lavduar veprat e saja të shkëlqyeshme të kryera në shkollë e në gjirin e fshatarëve. Shkolla e saj është shembëll pune, shembël metode, shembëll rregulli. Është shkolla që na duhet..."

Tue u kunorëzue kështu puna e mrekullueshme e Afërditës, qëllohet për vdekje ana kundërshtare, e cila gjithnji qe pengesë e madhe në tanë punën e gjatë e të mundimshe të saj deri te sukseset e lakmueshme. Sidomos u godit randë Zoti Inspektor. Ai,

jo vetëm që nuk kishte kontribue në mirëvajtjen e punës së mësueses, por i kishte qitë edhe pengesa të pakapërcyeshme. Dënimet, inspektimet dhe masat tjera që kishte marrë ndaj mësueses, bashkë me qëndrimin nënçmues që kishte pasë ndaj saj, kishin qenë hapa shum të gabueshëm e të damshëm në punën e tij si inspektor. Ai kishte veprue njisoj edhe me shum e shum arsimtarë të tjerë. Prandaj, i tronditun thellë, shkruen dorëheqjen tue e konsiderue vetveten të paaftë për punën që ban. Me këtë akt t'inspektorit, Spasja do me theksue se e tanë shtresa e nëpunësve në qeverin zogiste ishte tue krye nji mision të damshëm për shoqninë shqiptare të kohës. N'anën tjetër, akuzë e rreptë çohet edhe kundër nji shtrese intelektualësh të tjerë, arsimtarëve të plogët e reakcionarë, që në roman përfaqsohen prej Gjokës, mësuesit të dikurshëm të Afërditës, dhe Cufit. Me këto dy fytyra, autori na jep dy gjenerata arsimtarësh. Brezi i vjetër, që në roman e përfaqson nji mësues i shtymë në moshë, që kishte krye qe sa e sa vjet misionin e randësishëm në shoqni, por që nuk ishte ma as energjik me hy në vallen e kohës së re, ku shtroheshin kërkesa të reja e revolucionare. N'anën tjetër Cufi i takonte brezit të ri t'arsimtarëve. Por ai, në roman, përfaqson arsimtarin që nuk përfillte përpjekjet e arsimtarëve të rij për nji përparim shoqnor. Me qëndrimet e tij të mbrapshta, të nji mësuesi të paformuem e liafazan, ai paraqitet ma tepër si i damshëm se sa i dobishëm. Në roman asht e ndritshme sidomos fytyra e mësuesit përparimtar e njiherit kushëri i Afërditës, Yllit. Ai mund të merret shum lehtë si protagonist kryesor i veprës. Në të vërtetë, deri me daljen e romanit „*Afërdita*", në letërsinë shqipe nuk kemi pasë as nji fytryë femne të cilës i besohet nji mision i naltë shoqnor. Autori zgjodh si protagonist nji femën e cila, në nji formë shum të natyrshme, do të depërtonte edhe në botën femnore të katundit shqiptar dhe do të ndihmonte në përmirsimin e pozitës së femnës në shoqni. Prandaj Afërdita nuk paraqitet në roman si fytyrë reale por e idealizueme, ashtu si edhe ekzistonte në mendjen e shkrimtarit.

Sterjo Spasja e kishte pa edhe vetë se pozita e femnës në familjen patriarkale dhe në shoqni ishte shum e vështirë. Sidomos në katund, femna ishte e ngarkueme me punë shum të randa edhe jashtë shtëpisë. Bajtja e shkarpave për te ishte punë shum e randë. Autori në roman jep kushtrimin: „litari duhet të çduket për femrën ... nuk durohet më skllavëria e litarit ... Po-

shtë skllavëria! Në zjarr — litarët". Këtu ai shprehet për liri dhe ngritje të gjithanshme të femnës, për emancipimin e saj në shoqni.

Kah fundi i romanit, atëherë kur ideja themelore e veprës sendërtohet deri në përplotni, autori shpreh mendimin se duhet me u çmue posaçërisht bashkëpunimi i ngushtë dhe i përhershëm ndërmjet arsimtarëve përparimtarë në kryemjen e misionit aq të randësishëm shoqnor. Sepse, triumfi i Afërditës në Grykas dhe Pishas dhe mrekullitë e saj në lamën e arsimit dhe edukatës, në ngritjen e femnës shqiptare, paraqiten edhe si fitore e tanë arsimit të ri shqiptar. Kjo bamuni e entuziasmon lexuesin dhe e angazhon maksimalisht të hidhet n'anën e fuqive progresive, për përparimin dhe lulëzimin e përgjithshëm të shoqnisë.

Në fazën e dytë të krijimtarisë letrare hyjnë edhe nji numër i konsiderueshëm tregimesh, novelash (novela alegorike) dhe pamfletash që autori i kishte shkrue që prej vjetit 1935. Në këtë kohë, Spasja qe bindë edhe vetë se në romanin *„Pse?!..."* kishte rrëshqitë si njeri dhe shkrimtar në nji teren shum të rrezikshëm, prandaj nisi nji krijimtari utvilitariste e me ide të shëndosha. Të këtilla krijime artistike të kësaj kohe janë, bie fjala: *„Profeti"*, *„Fati i Mitit"*, *„Kristina"*, *„Babaj"*, *„Kujtimet e fundit"*, *„Një mall që prej së largu"*, *„Heronjët e arësimit"*, *„Duke pritur"*, *„Malësori i vogël"* e tj. Në këtë fazë të veprimtarisë talentin e tij të fuqishëm si prozator autori e tregoi me përmbledhjen e novelave *„Nusja pa duvak"*, në të cilën paraqitet jeta realiste e fshatit pa kurrfarë idealizimesh. Në thurjen e ngjarjeve dhe ngritjen e konflikteve në novela ai asht shum objektiv, prandaj edhe novelat e kësaj përmbledhjeje çmohen si ndër ma të bukurat në letërsinë shqipe. Ato trajtojnë nji tematikë sociale mjaft aktuale në kohën kur i hartoi autori. Shkrimtari shprehet kundër dukunive negative, sidomos kundër martesave që, tue u vazhdue nji traditë e vjetër, nuk synohej nji jetë e lumtun bashkëshortore. Spasja njiherit ngreh zanin edhe kundër zakoneve të tjera mbrapanike të shoqnisë shqiptare dhe shprehet për nji shërim të gjithanshëm nga këto plagë shum të damshme. Dallohet sidomos novela *„Nusja pa duvak"*, ku me nji realizëm të fuqishëm tregohet tragjedia e jetës bashkëshortore. Përkah vlefta artistike e tyne, novelat e kësaj përmbledhjeje janë krijimet ma të bukura të Spasses deri në daljen e romanit *„Afërdita"*.

(Vijon)

Isak Shema

PIKËPAMJET SOCIALE NË VEPRËN E STERJO SPASSES

Vijim nga numri i parë

III

Mbas luftës së dytë botnore letërsia shqipe u pasunue edhe me vepra të tjera, të cilat kanë nji vleftë relativisht të naltë artistike. Ajo mori kështu rrugën e lulzimit të matejshëm. Poezia në fillim u zhvillue ma tepër, e mandej edhe proza. Gjatë luftës dhe në vitet e para të mbasluftës u kultivue ma shum proza tregimtare e shkurtë. U botuen shum përmbledhje tregimesh e novelash. Romani, si formë ma e gjanë dhe ma e vështirë e krijimit artistik, u zhvillue ma vonë. Dhimitër Shuteriqi qe autori i romanit të parë të mbasluftës — *„Çlirimtarët"*. Mandej u botuen edhe romanet e Sterjo Spasses: *„Ata nuk ishin vetëm ..."*, *„Afërdita përsëri në jshat"*, *„Buzë liqenit"* etj. Numri i titujve të romaneve të letërsisë shqipe u shtue ma vonë edhe me veprat e shkrimtarëve të tjerë të njoftun. Ndër ta shquhen sidomos: Fatmir Gjata *(„Përmbysja"*, *„Këneta"*, *„Armiqët" I, II)*, Kin Dushi *(„Udha e Velanit")*, Thoma Kacorri *(„Për Mëmëdhenë")*, Vedat Kokona *(„Në valët e jetës" I, II, III)*, Petro Marko *(„Hasta la vista"*, *„Qyteti i fundit"*, *„Stina e armëve")*, Shefqet Musaraj *(„Para agimit")*, Ali Abdihoxha *(„Një vjeshtë me stuhi"*, *„Tri ngjyra të kohës")*, Hasan Petrella *(„Kronikë e viteve të paharruara")*, Jakov Xoxa *(„Lumi i vdekur" I, II, III)*, Ismail Kadare *(„Gjenerali i ushtrisë së vdekur"*, *„Dasma")* etj.

Tiranë, 1974

Në Jugosllavi gjithashtu kemi nji gjeneratë shkrimtarësh, të cilët me romanet e tyne u afirmuen si krijues të frytshëm, tue e pasunue kështu edhe ma tepër letërsinë shqipe në tanësi. Ma të njoftunit ndër ta janë: Sinan Hasani (*„Rrushi ka nisë me u pjekë", „Nji natë e turbullt", „Ku ndahet lumi"*), Hivzi Sulejmani (*„Njerëzit"*), Rexhai Surroi (*„Besniku"*), Azem Shkreli (*„Karvani i bardhë"*), Ramiz Kelmendi (*„Kur kositen livadhet"*), Rexhep Zogaj (*„Kurrgja e jashtëzakonshme"*), Nebil Duraku (*„Murgesha"*), Murat Isaku (*„Dielli e din rrugën e vet"*), Nazmi Rrahmani (*„Malsorja"*). etj.

Por, ndër shkrimtarët e këtij brezi, asht e ndritshme sidomos fytyra e Spasses. Romanet që shkroi ai në fazën e tretë të veprimtarisë së vet letrare, përkah vlefta e tyre artistike, konsiderohen ndër veprat ma të bukura të letërsisë shqipe.

Fragmentet e romanit të parë të letërsisë së realizmit socialist në letërsinë shqipe (*„Ata nuk ishin vetëm . . . "*) filluen të botohen që nga kallnori i vjetit 1949 në revistat letrare të kohës. Si kuptojmë nga nji shënim në revistën „Literatura jonë" (nr. 7, shtator 1949), vepra mbante titullin *„Harbutët"*. Në atë numër botohej fragmenti: *„Bereqeti i fshatarëve"*, dhe ky shënim i Redaksisë: „. . . kjo pjesë është marrë nga doreshkrimi „Harbutët", roman nga Sterjo Spasse. Në këte roman përshkruhen vuejtjet e fshatarit e të puntorit shqiptar nga bejlerët, nga qahajllarët, nga fajdexhinjtë, nga tregtarët, nga nëpunësit, kryetari i komunës, post-komandanti, xhandari, taksidari e nga tërë kompleksi i regjimit feudalo-borgjez të Zogut. Këtu vihet në dukje degjenerimi i klasës së bejlerëve, dekompozimi i regjimit, po njëkohësisht edhe rezistenca e puntorëve dhe e fshatarëve të frymzuar nga mendimet progresiste të Ali Kelmendit, që është një ndër protagonistët e romanit. Ngjarjet zhvillohen në Korçë dhe në një fshat të saj."

Vepra ishte e përshkueme nga nji ndjenjë revolucionare, për çlirim social të shtresave të shtypuna. Përkah trajtimi i temës, paraqitjes së protagonistëve e aktivitetit të tyne dhe përkah përfundimi i saj, vepra i përngjan shum romanit të Gorkit *„Nëna"*. Heroi kryesor i romanit, Gjika, i përngjan shum Pavlit të Romanit *„Nëna"*. Vepra e Gorkit dhe protagonistët e tij përmenden disa herë në romanin e Spasses.

Ideja për të shkrue nji vepër, ku do të paraqitej realisht jeta e fshatarëve të vorfën dhe lufta për çlirim nga shfrytzimi i pamëshirshëm feudal, i lindi autorit shum ma heret, atëherë kur

pa me sy tragjedinë e Goricarëve. Por atëherë shkrimtari nuk e kishte zotnue mirë mjeshtrinë e të thurrunit artistik të ngjarjeve aq komplekse, si ishte paraqitja e strukturës shoqnore të shoqnisë shqiptare dhe kundërthanjeve klasore. Këte do ta bajë ai vetëm disa vjet ma vonë, kur ideja e dikurshme kristalizohet për bukuri.

Tue përmendë edhe tragjedinë e Goricarëve në roman, autori jo vetëm që shprehet për çlirim të fshatarëve të vuejtun, por, njiherit, jep edhe kushtrimin që vegjëlia të çohet në luftë të rreptë kundër shtypësve shekullor:

> „Mjaft nën skllavërinë e tij! I bëjmë temenara si kafshët, si skllevërit! Na ka mbrehur si qetë: na rrëmben kafshoren e gojës, na merr nderin, na pi gjakun kurdoherë, kurse ne e presim dhe e përcjellim me peqe e me hejvalla! Ai na rreh, ai na shtyp, kurse na e përkëdhelim. S'kemi kujt t'i ankohemi për këto të zeza. Të gjithë hajdutët me çizme janë nëpër punërat e qeverisë. Ne e pamë me sy hatanë që pësuan Goricarët. Flakën njëmijë vetë nga shtëpitë e tyre, nga toka e tyre e punuar denbabaden, me djersën e me gjakun e tyre, për hatrin e një beu! Ja, kjo është qeveria! Ajo mbahet me bejlerë dhe është e bejlerëve! Hajduti hajdutin mbron, jo njerëzit e ndershëm, jo fukaranë si ne! Prandaj të mos presim shpëtim as nga Zoti, as nga qeveria. Të drejtat tona duhet t'i ruajmë ne vetë me duart tona, me djersën tonë, me gjakun tonë!"[26])

Romani u botue në tanësi më 1952 dhe me këte rast shkrimtarit iu dha çmimi i Republikës për roman ma të mirë. Autori i entuziasmoi edhe njiherë aq shum lexuesit, sa, si shkruen Fatmir Gjata — „vetëm rrethet letrare të nxënësve të Shkodrës i kanë dërguar autorit 450 faqe dorëshkrime ku shprehin falënderimet e tyre".

Në këtë roman, si askund tjetër në letërsinë shqipe, shprehet dashunia e madhe e shkrimtarit ndaj popullit, ndaj njerëzve të thjeshtë, fshatarëve leckamanë, që përfaqsohen me Gjikë Shpatin, Xha Karoveshin, Ndrekon e shum të tjerë. Aty, njiherit, shprehet urrejtja ma e madhe ndaj shfrytëzuesve të çdo lloji, ndaj

---

26) Sterjo Spasse: *Ata nuk ishin vetëm...*, Botim i dytë, Tiranë, 1960, fq. 24—25.

gjakpirësve, të cilët s'ngihen me gjakun e fshatarëve të pafajshëm e, të mjeruem. Autori, me nji fuqi të madhe shprehëse, paraqet të gjitha kontradiktat shoqnore. Në nji ambient tipik shqiptar, me ngjyrën e kohës, tue qenë i pranishëm përherë altruizmi i njeriut ndaj njeriut, por edhe urrejtja e madhe ndaj klasës shfrytzuese, paraqiten të gjitha tragjeditë e mëdha e të vogla, individuale dhe shoqnore. Sidomos „opinga" asht paraqitë në roman si shtresë shoqnore shum e përvujtun, por edhe ma progresive në shoqni. Ajo, tue e ndi mbi kurriz tanë barrën e shfrytzimit të pamëshirshëm, jo vetëm që nuk mposhtet si shtresë shoqnore, e as që thyhet moralisht, por dita-ditës bahet ma tepër e vetëdijshme për gjendjen në të cilën ndodhet. Tue pa shembullin e vllazënve në vendet e tjera, ringjallet, organizohet si shtresë shoqnore, i rreh me fuqi gjaku kryengritës, i shtohet guximi e fuqia. Para lexuesit, në çdo faqe të romanit, fytyrat e vegjëlisë vijnë tue u ba ma të dashtuna. Ato rriten si shpresat e tyne për çlirim. Konfliktet ndërmjet shtresave sociale bahen gjithnji ma të hapuna. Fshatarët, në përleshjet e përgjakshme me beun, qahjallarët, përfaqsuesit e organeve t'administratës dhe me të gjithë elementet e tjerë reakcionarë në fshat, mbërrijnë t'u japin shfrytzuesve grushtin e fuqishëm shkatrrues e njiherit u tregojnë se erdhi edhe koha e re: „... Edhe të gjithë fshatarët — me Gjikë Shpatin në krye — ndonse prisnin zbërthimin e një stuhie të furishme — ndjenin sikur u agonte në thellësirat e zemrave të tyre një mëngjez me diell."

Ndër fytyrat ma të vrazhda në roman paraqiten: Kapllan, beu, Rako Ferra dhe Kara Mustafa. Ata njiherit janë edhe ndër fytyrat negative ma të realizueme të prozës shqipe. Me nji fuqi të madhe artistike paraqiten kundërthaniet klasore në shoqninë shqiptare gjatë kohës së sundimit zogist. Migjeni dhe Haki Stërmilli rravizuen jetën e vështirë në katundin shqiptar të asaj kohe. Mabs tyne Spasse asht i pari që në veprën letrare, me nji realizëm të fuqishëm, rravizon jetën e shoqnisë shqiptare ndërmjet viteve 1930—1936.

Që prej hartimit të romanit *„Afërdita"* e deri te thurrja e fragmenteve të veprës *„Ata nuk ishin vetëm ..."* kishte kalue nji kohë mjaft e gjatë. Mbas luftave të përgjakshme çlirimtare, në shumicën e vendeve ballkanike dhe në shum vende të tjera europiane, ishte përmbysë njiherë e përgjithmonë nji sistem i vjetër shoqnor. Masat e gjana dhe elementet progresive të shoqnisë i

kishte kaplue optimizmi i jetës së re. Shoqnia socialiste ngrihej me entuziazëm. Shkrimtari i përjetoi thellë të gjitha këto ndryshime. Ideja e dikurshme që në veprën letrare të paraqitej jeta e mundimshme e fshatarëve dhe vogjëlisë iu kristalizue vetëm mbas gati dhetë vjetësh. Ai edhe shum ma parë, atëherë kur shkroi romanin *„Pse?! ..."*, kishte mendue për çlirimin e fshatarëve nga thundra shtypëse. Por, atëherë nuk kishte pasë gjetë kurrfarë shtekdaljeje për çlirim të vegjëlisë. Disa vjet ma vonë, në romanin tjetër, *„Afërdita"*, kishte mendue se transformimi i shoqnisë mvaret vetëm nga aktiviteti i pandërpremë i arsimtarëve dhe intelektualëve. Mirëpo, me kalimin e viteve, shkrimtari e kishte ndërrue botëkuptimin e tij mbi transformimin progresiv të shoqnisë. Prej këndej shohim njifarë evolucioni në rrugën e formimit të vetë Spasses si shkrimtar, e njiherit nji farë evolucioni në paraqitjen e pikëpamjeve të tij sociale në veprën letrare.

Ma në fund, në romanin *„Ata nuk ishin vetëm ..."* autori mendon se për transformimin progresiv të shoqnisë rolin vendimtar e luen vegjëlia, vetë „opinga" — si e quen ai shtresën e shtypun. Ajo vetëm me luftë t'organizueme, mundet me vu temelet e nji shoqnie të re, ku nuk ka shtypje e as shfrytzim. Padyshim, kjo paraqitje e këtillë e pikëpamjeve të shkrimtarit pasqyron edhe zhvillimin progresiv ideor e artistik të tij. Në këtë mes ai shkon edhe ma larg. Luftën çlirimtare të vegjëlisë nuk e merr t'izolueme mbrenda kufijve të fshatit apo qytetit, e as mbrenda kufijve të nji shteti. Ate luftë ai e konsideron si qërim hesapesh ndërmjet klasave shoqnore të mbarë rruzullit të planetës sonë. Prej këndej edhe titulli simbolik i romanit: *„Ata nuk ishin vetëm ..."* shpreh idenë e autorit se në luftën çlirimtare duhet ngritë të bashkueme përherë të gjitha forcat progresive, për të realizue çlirimin e përbashkët.

Derisa në romanin *„Afërdita"* paraqitej jeta e shoqnisë shqiptare gjatë dhetëvjetëshit të tretë të shekullit tonë, që don të thotë gjatë viteve para revolucionit socialist në Shqipni, në romanin tjetër *„Afërdita përsëri në fshat"*, me nji realizëm të dukshëm, pasqyrohet koha e luftës çlirimtare dhe ajo mbas çlirimit nga thundrat anmike. Afërdita, mësuesja e dikurshme e Grykasit, e vazhdon përsëri misionin e saj shum të randësishëm shoqnor, si mësuese dhe aktiviste e shqueme. Si kryeprotagoniste e romanit mban tiparet e nji fytyre të çiltërt e revolucionare. Asht kjo nji nanë revolucionare e tipit gorkian në trollin shqiptar, por

edhe intelektuale e ngritun, e cila jeton e vepron në rrethanat e tjera shoqnore. Ajo, meqenëse ia kishte kushtue tanë rininë e vet ngritjes së gjithanshme të fshatarëve e krejt pak ishte brengosë për jetën e saj personale, kishte mbërrijtë me i falë jetën e re fshatit të mbrapambetun. Në vendin ku punonte mësuesja, çdo gja kishte pasë lulëzue. Rreze të jetës së re shkëlqejshin në fytyrat e fshatarëve, në fytyrën e Afërditës.

Por, kësaj jete iu ndërpre hovi. Okupatori kishte shkelë atdheun e Afërditës. Çdo gja e kishte kapë flaka e luftës. Nji jetë e vështirë, në skamje e mjerim, i ishte vërsulë përsëri votrave fshatare. Tymi i zi i luftës kishte nxi gjithçka — tanë jetën.

N'ato ditë të vështira, anë e mbanë vendit, organizoheshin forcat revolucionare për çlirimin e atdheut. Rradhët e luftarëve të lirisë shtoheshin ditaditës. Mbas shum konflikteve familjare, edhe Afërdita kishte vendosë të marri pjesë në lëvizjen çlirimtare. Edhe kësaj rradhe ajo ven në plan të parë fatin e shoqnisë shqiptare në tanësi, e jo jetën personale.

I shoqi, Lekë Gurakasi, ishte skeptik, sa i përket suksesit të luftës kundër anmikut ma të fuqishëm. Ai, jo vetëm që vetë nuk asht i gatshëm për luftë, por dëshiron ta pengojë edhe Afërditën. Në konflikt me te ai thonte: „... E kush, ne që jemi një grusht e, sakaq, po u kapëm fytpërfyti, e maruam të tërë! Pastaj ç'më duhet Shqipëria shkrumb e hi! Atëherë me se? Me të mirë, me edukatë, me shkollë: të zgjojmë masën dhe herëherë t'u japin nga nji grusht hundëve barkmëdhejve, si ishte rasti i demonstratave të mëdha të bukës në Korçë ..." Ja këto, ishin parimet kryesore që shtronte Leka për luftën. Ai (Leka) në roman asht nji figurë kontradiktore. Përfaqson ma tepër intelektualin e tërhequn nga jeta shoqnore, i cili brengoset ma tepër për jetën e qetë familjare. Në fillim ai nuk paraqitet njeri i akcionit. Si i këtillë përfaqson ma shum brezin e intelektualëve skeptikë, të cilët bajnë nji jetë të mbyllët. Në qëndrimin e tij të luhatshëm shkakton që, pa pritë e pa kujtue, të shëmbet kështjella bashkëshortore shum e çmueshme e tyne. Dy shokë të jetës: Afërdita dhe Leka ndahen, tue marrë secili rrugën e vet.

Vite të vështira kalojnë. Afërdita shquhet shum si luftare për çlirimin e vendit. Mbas çlirimit kthehet përsëri me fytyrë kah katundi. Në vend që të marri ndonji pozitë të naltë udhëheqëse në kryeqytet, ajo vendos të shkojë përsëri në katund, atje ku kishte kalue nji pjesë të gjatë të jetës.

Romani nis me shkuemjen e Afërditës në katund, me zhvillimin e shiritit të kujtimeve të jetës së kalueme. Sa momente idhnimi e gëzimi i kujtoheshin! Por, ate e shqetsojnë menjiherë dhe ma tepër votrat e rrënueme të fshatarëve, vdekja e sa e sa luftarëve dhe nxanësve të saj të dikurshëm. Tani Afërdita gjindet përsëri në frontin e luftës, por të nji lufte tjetër: për mëkambjen e jetës së re në fshat, për krijimin e marrëdhanjeve të reja në katund e në shoqni. Ate, si fytyrë të ndritshme, lexuesi e gjen deri në faqet e fundit të romanit kur jo vetëm që, së bashku me të gjitha fuqitë e tjera progresive shoqnore mbërrin me ngritë nji jetë të re e të lumtun në katund, por përtrin edhe jetën bashkëshortore me Lekën, i cili gjithashtu kishte pasë marrë pjesë në luftën çlirimtare.

Autori edhe në këte vepër nuk largohet ende nga ideja e tij e projektueme në *„Afërdita"*: arsimi asht faktor kryesor për transformimin progresiv të shoqnisë. E njejta ide themelore paraqitet edhe në romanin *„Afërdita përsëri në fshat"*, i cili, përkah vlefta artistike dhe kompozicioni i qëlluem, asht hap përpara në veprimtarinë letrare të Spasses.

Por, autorin e preokupon edhe nji çashtje tjetër: Menjiherë mbas përfundimit të luftës, kur pushteti shtetnor nuk ishte stabilizue sa duhet, pozita shum të randësishme kishin zanë edhe njerëz, pjesëmarrës të luftës, por të cilët nuk ishin të arsimuem sa duhet. Ata ishin shum të rezervuem ndaj shtresës intelektuale dhe shprehshin njifarë mosbesimi ndaj tyre. Për nji dukuni të tillë Spasse ban fjalë në romanin *„Afërdita përsëri në fshat"*.

Pirron, kryetarin e këshillit të katundit, e kishte kaplue dëshira për pozitë të naltë në shoqni. Vetveten e konsideronte shum ma të vlefshëm në shoqni se sa të tjerët. Edhe ndaj Afërditës kishte marrë nji qëndrim urrejtjeje. Ndaj saj dhe intelektualëve të tjerë të formuem i kishte lindë nji pabesi e madhe. Në nji rast ai i thotë shokut të vet Stefanit: „More, mos u rrëmbe shumë nga fjalët e Afërditës. Ajo është me shkollë, e nga njerëzit me shkollë të mos presim shumë! Këtë luftë e bënë punëtorët e fshatarët, ata që s'dinin të shkruanin as emrin e tyre e jo këta të shkollës! (...) Ne e kemi për detyrë t'i bëjmë sytë katër! Më i rrezikshëm në këto kohëra është një njeri me shkollë ... njerëzve të mësuar s'ua heq dot trutë e rrezikshëm nga koka!". Megjithate, autori këtë çashtje, edhepse në roman e shtron në këtë mënyrë, i jep krejt zgjidhje tjetër. Elementet si Pirroja dhe për-

faqsuesit e klasës shoqnore feudale-borgjeze që dekompozohej i humbin të gjitha pozitat dhe privilegjet në shoqni. Shkatrrimi i tyne që prej temelit kushtsoi lindjen e marrëdhanjeve të reja shoqnore.

Në romanin *„Afërdita përsëri në fshat"* Spasse nuk shtron ndonji çashtje tjetër sociale aq të randësishme, sepse ai drejtpërdrejt angazhohet për realizimin e idesë së vet themelore: në jetë dhe punë kërkohet me doemos qëndrueshmëni e madhe. Sakrificat në këtë rrugë jetësore shum të vështirë janë të pashmangshme. Çdo epokë, nga përmbysjet e vogla dhe të mëdha në shoqni, nga lindja e forcave që kanë kërkesa të reja, kushson kundërthanje përkatëse ndërmjet klasave shoqnore antagoniste. Autori i ven vetvetes qëllim që t'i paraqesë realisht të gjitha kundërthanjet e ashpërsueme edhe ma tepër mbas mbarimit të luftës. Secila shtresë shoqnore, mvarsisht nga synimet e veta, ban rezistencë gjegjëse ndaj anës kundërshtare. Katundaria e vobekët, si përshkruhet në roman, ishte ngritë e organizueme kundër shfrytëzimit të matejshëm, për barabarsi shoqnore. Për të ngritë jetën e re në katund ishte e domosdoshme që fshatarët t'i japin edhe goditjen e fundit vdekjepruese shfrytzuesve të pashprit dhe të gjithë anmiqve të vendit. Fitorja e tyne në krye me mësuesen fisnike, Afërditën, në roman paraqet njiherit triumfin e forcave progresive të shoqnisë.

Afërdita, shembëlltyra e femnës shqiptare në letërsinë shqipe, asht skalitë me fuqi edhe në këtë vepër. Ajo në të vërtetë, asht mësuesja e maparshme e Grykasit, por e kalitun nga ditët e luftës çlirimtare. Gjatë aktivitetit të saj asht e qëndrueshme dhe vigjilente, e matun por edhe e guximshme, e qetë, por në disa momente mjaft e vrullshme. Ajo asht kurdoherë në shërbim të turmave të gjana. Idealet e saj janë shkri me ato të katundarisë përparimtare dhe të gjitha fuqive progresive. Si e tillë, ajo përfaqson një ndër fytyrat ma të bukura të realizueme të femnës në letërsinë shqipe. Megjithate, në romanin *„Afërdita përsëri në fshat"*, si dhe në pjesën e parë të veprës *„Afërdita"* — asht lanë mbas dore paraqitja e botës së mbrendshme e sidomos ajo intime e kryeprotagonistes së romanit. Kjo ka shkaktue padyshim, që fytyra e idealizueme e femnës, së cilës i asht besue misioni shum i randësishëm të mbesi e paraqitun në mënyrë të njianëshme. Ajo mbetet edhe ma tutje rrëfyese e rrugës ma të

drejtë që sjell kah jeta e re, për nji perspektivë të shkëlqyeshme individuale dhe shoqnore.

Ndër fytyrat e realizueme ma mirë, përveç Afërditës që paraqitet mjaft revolucionare, janë rravizue me fuqi edhe disa fytyra negative nga katundi — Llaçi Driza, Cufe Beu, Hysen agë Tërfili, Vërtoku etj. Këta janë, që të gjithë, përfaqsues të klasës shfrytzuese. Ditët e vështira për ta vijshin njena mbas tjetrës. Megjithate mbaheshin ende, tue shpresue se do të kthehej prap dita e tyne. Tue qenë ma të pasunit në katund, e njiherit fajdexhij të pashpirt, s'dorëzohen lehtë. Rrënimi ekonomik dhe shoqnor i tyne paraqet edhe shkatrrimin e tanë klasës së cilës i takojnë. Leckamanët, me optimizmin e tyne ndaj jetës së re, u japin shfrytzuesve të dikurshëm goditjen ma të fuqishme.

Padyshim, fytyra e Llaçi Drizës asht realizue me matuni të madhe. Ai përfaqson qenjen njerzore të pangopun me pasuni dhe të holla. Në jetën e tij ka qenë përherë ma e randësishme pasunia, paraja dhe fajdeja se sa çdo gja tjetër. Ai asht rritë i tillë. Zemra i bahet mal si kopracit, kur numron të hollat e shumta. Meqenëse paraqitet si anmik i përbetuem i depërtimit të së resë, për t'iu shmangë kundërshtimeve të hapta, din të përdori taktikën e njeriut që din të gjindet. Asht përfaqsues tipik i kullakut, bashkëpuntor i denjë i anmikut që kishte pasë zaptue vendin. Por me fillimin e luftës, ai me njenën dorë mbahej edhe në forcat e reja, të cilat ishin në skenën e shoqnisë shqiptare. Njenin prej djemve të vet Driza e kishte inkuadrue në lëvizjen çlirimtare. Driza asht pikturue si tip djallëzor dhe shum i zgjuet. Si anmik, nuk vepron kurr haptazi, pos përdor si vegla të verbëta të tjerët: Vërtokun, Mitrin, Teto Katën. Synon të bajë për vehte madje edhe Pirron, shërbëtorin e dikurshëm, i cili kishte sigurue me kohë nji pozitë të naltë në shoqninë e re.

Karakteristike asht prezentue edhe fytyra e Hysen agë Tërfilit. Atij i janë shembë idealet e dikurshme. Me rastin e tronditjeve të mëdha shoqnore, ai gati nuk paraqitet ma si mbrojtës i interesave klasore. N'ato ditë të pleqnisë i shtohet oreksi për të kalue edhe ndonji ditë të lumtun. Nji brengë e vjetër e mundon ate si asnjiherë ma parë: me sigurue trashëgimtarin e vet legjitim. Për ta realizue këtë dëshirë, ai derdh pasuninë dhe bjerr dinjitetin e vet si përfaqsues i nji klase të pamposhtun deri atëherë. Cenë Metës, nji leckamani nga katundi, të cilin aga e njifte edhe ma herët, ia kërkon për grue të bijën shtatëmbëdhe-

të — vjeçare, Mirushën. Sa shpresa të reja i lindin përnjiherë Hysen agë Tërfilit, po nuk i realizohet asnjena prej tyre. Kjo fytyrë negative asht paraqitë mjaft komplekse. Jeta intime e tij asht diçka e kundërt me ate shoqnore. Ai edhe në familjen e vet kalon jetë të ndytë. Si kryetar familjeje lëshohet në marrëdhanje intime me të shoqen e nipit të vet. E kaluemja e ndytë gjithashtu kishte lanë gjurma të pashlyeshme në ndërgjegjen e tij. Si i tillë, ai përfaqson shfrytzuesin tipik të klasës së degjenerueme.

Ndër fytyrat e shumta të katundarisë së vorfën asht realizue me sukses sidomos ajo e Xha Nelos. Jeta e vështirë e skamje e përhershme, sa e kishte raskapitë plakun aq edhe e kishte ba të qëndrueshëm. Me nji optimizëm të madh jetsor ai shikonte ardhmëninë e gjeneratave të reja. Me bujarinë e madhe që kishte, ai dinte me i afrue njerzit. Prej këndej fytyra e plakut në roman na del shum e dashtun dhe simpatike. Idila e dashunisë në katundin shqiptar asht përshkrue realisht e me vërtetësi artistike. Ambienti i kandshëm i natyrës asht përshkrue në vepër me nji lirizëm të dalluem.

Spasse, sa pat mbarue së shkruemi romanin *„Afërdita përsëri në fshat"*, filloi të hartojë edhe nji roman të ri me titull *„I urituri"*, në të cilin gjithashtu shtjellohet nji tematikë nga jeta e katundit. Romanin e shkroi derisa ishte në Moskë, gjatë vjetit 1959. Atje ai kaloi dy vjet tue studjue letërsinë n'Institutin „Maksim Gorki" dhe u njoft ma mirë me shkrimtarët sovjetikë. Studjoi me kujdes sidomos letërsinë e realizmit socialist. Posaçërisht e entuziasmuen veprat e Gorkit, Fadejevit, Shollohovit dhe atë të shkrimtarëve të tjerë. Me interesim të posaçëm kishte lexue romanin e Shollohovit „Ledina e lavrueme", ku paraqitej procesi i vështirë i kolektivizimit në Bashkimin Sovjetik. Ideja e dikurshme iu kristalizue shpejt, prandaj që prej vjetit 1959 filloi të botojë fragmentet e para të romanit. Atëherë romani mbante titullin „I urituri" dhe zgjoi interesim të madh ndër lexuesit. Autori e përpunoi rishtazi veprën dhe më 1965 e botoi në tanësi me titullin e ri „Buzë liqenit". Në këtë vepër ai përshkruen përpjekjet e katundarisë e njiherë edhe kontradiktat shoqnore në nji katund të Malsisë, me rastin e kolektivizimit të bujqësisë gjatë vjetëve 1956 — 1957.

Në Shqipni, simbas Spasses, revolucioni nuk kishte përfundue me ngadhnjim të luftës çlirimtare. Për t'u ngritë jeta e

re kishte fillue beteja e rreptë për ngritjen e kooperativës në katund.

Lajmi për themelimin e kooperativës në Pishas i kishte shqetsue pleq, e të rij, të pasun e të vorfën. Të gjithë i kishte kaplue nji rrënqethje e papritun. Furtuna e furishme e kishte zanë tanë katundin, i cili mbas çlirimit kishe kalue pak vjet të qeta. Katundarët e shtypun mizorisht vjet me radhë, ishin mëkambë pakëz. Ata, ma në fund, mbas reformës agrare, kishin ba tokë, shtëpi e bagëti. Buka e misrit i kishte shpëtue nga urija vdekjepruese. Disa prej katundarëve si Spiro Gurrëmadhi, i cili në roman paraqitet si fytyrë shum e vrazhdë, mbrenda pak vjetësh kishte mbërrijtë me u pasunue shum. Si i tillë ishte edhe kundërshtari ma i rreptë i kooperativës. Si me e braktisë Gurrëmadhi tanë at pasuni „të fitueme me djersë". Etja e madhe për t'u pasunue edhe ma tepër, kokëfortësia dhe brutaliteti tepruem në jetën familjare, i japin atij pamjen e përbindëshit.

Edhe kryetari i këshillit të katundit, Jani Qimekuqi, meqenëse i ishte luhatë pozita që prej ardhjes së Gjergjit të Kacorajve (heroit kryesor) si sekretar t'organizatës bazë, kishte kalue në taborrin e Gurrëmadhit e të Pilo Dinakajt, njenit prej anmiqve të përbetuem të sistemit të ri shoqnor. Në roman së pari ngrihen konflikte individuale ndërmjet fshatarëve. Por, ato mandej marrin nji karakter të gjanë dhe përfshijnë tanë katundin, të cilin e trondisin që nga temeli. Spasse në roman shpreh mendimin se ngritja e jetës së re bie mbi kurriz të brezit të ri dhe elementeve të tjerë progresivë në katund dhe jashtë tij. Brezin e të rijve e përfaqson në vepër Gjergji. Ai asht pikturue si fytyrë simpatike e rinisë përparimtare. Tue u paraqitë edhe dashunia e tij ndaj Marinës, të bijës së Gurrëmadhit, autori i ashpërson edhe ma tepër kundërthanjet ndërmjet shtresave antagoniste shoqnore. Konfliktet ngrihen njeni mbas tjetrit. Në katund vlon nji jetë shqetsuese. Shum shpresa të kahershme shuhen e lindin të tjera.

Me nji aftësi të rrallë krijuese autori e paraqet realisht jetën e katundit, kundërthanjet ndërmjet shtresave shoqnore, mentalitetin e katundarit dhe mbrapambetuninë e tij. Nëpërmjet të veprës shkrimtari grish rininë dhe të gjitha fuqitë progresive që të hyjnë në vallen e jetës së re, ku si asnji herë ma parë, pa shtypje e shfrytzim, ishte e hapun perspektiva individuale dhe ajo shoqnore.

Paraqiten për bukuri edhe shum idile dashunie në katundin buzë liqenit. Liqeni, si përherë, me pamjen pitoreske që ka, i magjeps të dashunuemit. Korijet dhe ambienti i kandshëm u afron të rijve entuziasmin jetsor. Asht paraqitë me fuqi sidomos dashunia e çiltërt, por edhe shum e pengueme ndërmjet Gjergjit dhe Marinës. Historia e gjatë e kësaj dashunie, edhepse asht në shum momente e kurdisun artificialisht, mbetet përherë në funkcion të vetë idesë kryesore të romanit.

Autori, tue dashtë me sendërgjue idenë themelore se ma të bindëshme, ngreh shum konflikte të tjera edhe në kuadër të familjes së Gurrëmadhit. Spiros i bahen kundërshtarë të përjetshëm edhe fëmijt e vet. Hieja e tij shkakton frigë e urrejtje kudo që gjindet. Përfundimi tragjik i jetës së Gurrëmadhit dhe shpëtimi i papritun i Marinës nga duert e grabitësve, asht në roman nji zgjidhje fatlume. Mbas përmbysjes së reakcionit mjaft të fuqishëm në katund, vehen temelet e kooperativës së re. Për jetën e re lindin edhe shpresa të reja.

Vepra, marrë në tanësi, asht edhe nji kontribut i madh letrar i Sterjos. Por, nuk e përfaqson kurrsesi zenitin e veprimtarisë letrare të tij. Pika kulminante në rrugën e gjatë të krijimtarisë së romansierit tonë duhet t'i takojë ndonji vepre, të cilën Spasse do ta shkruejë ma vonë, meqenëse romani „Buzë liqenit" nuk e ka vleftën artistike të veprës „Ata nuk ishin vetëm ..." apo edhe të romanit „Afërdita përsëri në fshat". Kompozicioni i veprës, si tanësi artistike, asht cenue nga disa pjesë të tepërta, të cilat në vend se me krijue lidhje të natyrshme të ngjarjes kryesore me ato epizodike, i ndërprejnë rrëfimet dhe zhvillimin e akcioneve të protagonistëve dhe antagonistëve në roman. Këto janë, në të vërtetë, disa histori dhe parahistori të shkurta apo të gjata, të cilat ndriçojnë diçka nga e kaluemja e fytyrave të romanit, por që edhe e ndërprejnë dinamizmin e zhvillimit të ngjarjeve. Në këtë mënyrë lexuesi e humb interesimin për ta përcjellë fillin e ngjarjes kryesore dhe fatin e herojve. Autori, si duket, veprën e shkroi mbrenda nji intervali të shkurtë kohe. Edhe në prezentimin e fytyrave Spasse në këtë roman nuk asht përherë bindës. Gjergjin (heroin kryesor) e paraqet mjaft naiv, sa i përket dashunisë që ndjen ndaj Marinës. Nji naivitet i tillë nuk i përgjigjet moshës së protagonistit dhe as rolit që luen ai në shoqni. Megjithate ai, si hero i romanit, mbetet simpatik, i arsyeshëm dhe mjaft energjik n'akcionet që ndërmerr. Paraqitja

e shum peripetive mbi jetën dhe fatin e Marinës nuk asht e bindshme.

Fytyrën e Major Llazit autori në fillim e ka tipizue jo të natyrëshme. Por, ma vonë mbërrin me e skalitë po si skluptori truporen e ekspozueme. Ate e paraqet ma të gjallë, jo njeri që „filozofon", por njeri t'akcionit. Në këtë mënyrë ate e rradhit ndër fytyrat pozitive në roman.

Me aftësi të rrallë artistike autori ka tipizue fytyrën e Pilo Dinakajt, i cili, si kullak, bashkë me klasën e tij, kishte ndjerë grushtin e fuqishëm dhe shkatrrues. Por, kishte shpëtue i gjallë, dhe, si nji ujk i vjetër, mbahej edhe ma tutje shum i rrezikshëm. Nëpërmjet të tij asht prezentue tradhtari që mbetet përgjithmonë kundërshtar i vegjëlisë dhe i depërtimit të marrëdhanjeve të reja në katund. Ate e mban në jetë shpresa se do të kthehen prap ditët e tij të dikurshme. Në roman janë paraqitë edhe mjaft fytyra komplekse si ajo e Nunit (të birit të Gurrëmadhit). Ai, i tronditun thellë nga fati i së motrës, Marinës, nga urrejtja e madhe që ndjen ndaj babës së tij zemërgur, ua jep flakën të gjitha të mbërrimeve të Gurrëmadhit dhe në këtë mënyrë kushtson tragjedinë e tij.

Romani „Buzë liqenit", sikur të mos i kishte këto pak të meta, do t'ishte padyshim vepra ma e bukur e Spasses. Megjithate, edhe kështu si asht, me paraqitjen dinamike të zhvillimit të ngjarjeve, me përshkrimet realiste të jetës së katundit shqiptar gjatë dhetë vjetëve të fundit dhe me stilin e rrjedhshëm e të natyrshëm, ajo e ngazllen lexuesin mjaft. Qëndrimi përherë altruist i autorit t'angazhuem, i cili shprehet për progresin ma të shpejtë të mbarë shoqnisë shqiptare, e angazhon maksimalisht lexuesin që të përqafojë gjithçka që asht progresive dhe e vlefshme për lulzim të përgjithshëm shoqnor.

IV

Sterjo Spasse zhvilloi nji veprimtari të gjatë letrare. Ai pat fillue të shkruejë në nji moshë të re. Së pari shkroi nji mori tregimesh dhe novelash e mandej, në moshën nandëmbëdhetë vjeçare, edhe romanin e tij të parë. Edhepse jetoi e veproi në kushte mjaft të vështira, i dhuroi letërsisë shqipe vepra voluminoze me nji vleftë mjaft të naltë letrare artistike. Ai krijon edhe

sot, tue e rrumbullaksue kështu aktivitetin shumvjeçar në lamën e letërsisë. Si prozator ka formue fizionominë e shkrimtarit me nji aftësi të rrallë krijuese.

Krijimet e fazës së parë letrare të Spasses nuk kanë vleftën artistike të atyne që shkroi ma vonë. Autori në fillim, pa nji përvojë të gjatë në lamën e krijimtarisë artistike, pa nji njohje të gjithanshme të letërsisë shqipe dhe asaj botnore dhe pa nji botëkuptim stabil mbi botën dhe shoqninë, nuk ishte në gjendje me trajtue tema komplekse. Prozat e shkurta dhe novelat e para janë ma tepër skica jete, ku paraqiten fytyra të zbehta e të parealizueme mirë. Tematika e shtjellueme asht mjaft e ngushtë. Edhe nëse janë shtjellue disa tema sociale, nëpërmjet tyne janë shqyrtue ma tepër problemet individuale se sa ato të karakterit të gjanë shoqnor. Konfliktet ndërmjet personazheve nuk janë paraqitë aq tronditëse. Gjuha e shkrimtarit nuk asht aq e pasun. Sa i përket pastërtisë së gjuhës ka pasë mjaft lëshime. Autori në fillim përdori elbasanishten me mjaft elemente të toskënishtes. Por, ma vonë, e zotnoi mirë edhe toskënishten letrare. Mjetet shprehëse artistike në hartimet e para të Spasses ishin të pakta. Megjithate, këto krijime si edhe ato të tanë brezit të 30 tës mbesin nji kontribut i madh në kohën kur, sa i përket krijimtarisë origjinale, ndihej nji shterpësi e madhe letrare.

Por, me kalimin e viteve, tue perfeksionue gjithnji e ma tepër mjeshtrinë e të thurunit artistik, autori në vepër ngriti arkitekturën e kompozicionit ma të plotë. Që prej botimit të romanit „Afërdita" vërejmë se Spasse çdo pjesë të veprës e shkruen me nji matuni të madhe. Në krijimin e tij artistik, me përjashtim të romanit të fundit, nuk vërehen ma pjesë të tepërta, përsëritje të ndonji historie mbi jetën e protagonistëve, por edhe as nuk ndeshen zbraztina eventuale. Çdo kaptinë thuret me përpikni dhe funkcionalitet. Ngjarja kryesore dhe epizodat që e mishnojnë ate paraqiten me nji harmoni të madhe shprehëse. Kompozicionin e veprës letrare e përsos edhe ma tepër në veprat që i përkasin fazës së tretë të krijimtarisë letrare. Romani „Ata nuk ishin vetëm..." shquhet me kompozicionin ma të plotë në letërsinë shqipe. Çdo kaptinë e tij asht e lidhun organikisht me tanësinë, e cila, si e tillë, me përmbajtje e ide interesante, me arkitekturë të qëllueme, e ngazllen lexuesin. Edhe romani tjetër: „Afërdita përsëri në fshat" ka gjithashtu nji kompozicion të qëlluem. Vepra si tanësi dhe pjesët e saj veç e

veç janë thurë natyrshëm. Romani mbyllet me nji epilog, që në të vërtetë asht rezyme e sukseseve t'Afërditës në fshat.

Tipizimi i ambientit, sidomos në këto romanet e fundit, asht ba me ngjyrna realiste. Asht ky ambient tipik nga katundi shqiptar, ku „jetojnë e veprojnë" personazhet. Por jo vetëm kaq. Me nji aftësi artistike aty paraqiten mënyra e jetesës, zakonet e katundit, thesari i çmueshëm popullor, përshkrimi i veshjeve — ornamentika popullore, idila dashunore e katundit e tjera. Me nji fjalë, asht pasqyrue tanë jeta e fshatarsisë.

Natyra, n'anën tjetër, në veprën e Spasses ndikon mjaft mbi vetë zhvillimin e ngjarjeve dhe tipizimin e personazheve. Përshkrimet e bukura të natyrës, pejzazhet e mrekullueshme të katundit, pamjet pitoreske të liqenit dhe kodrinave të gjelbrueme ndihmojnë për tipizimin e natyrshëm të fytyrave dhe paraqitjen e botës së mbrendshme të herojve. Në këtë mënyrë asht paraqitë ma bukur edhe e tanë atmosfera shoqnore.

Për çudi, romani i fundit „Buzë liqenit", i cili gjithashtu ka nji vlerë të naltë artistike, përcillet nga disa të meta, që i përkasin ma tepër anës kompozicionale. Romani qe botue në vazhdime në revistën „Nëndori" dhe me atë rast autorit iu banë disa vërejtje. Spasse e përpunoi veprën mandej rishtazi e me kujdes dhe e botoi të përmirsueme. Nëse krahasohen dy variantat e romanit „Buzë liqenit" mund të vërehen shum ndryshime. Megjithate, edhe kompozicionin e variantës së dytë e çthurin disa digresione që kanë të bajnë me jetën e kalueme të protagonistëve, të cilët nuk kanë lidhje të drejtpërdrejtë me ngjarjet dinamike të romanit. Prandej, këto pjesë të panevojshme, e pengojnë dhe e ngadalsojnë zhvillimin e natyrshëm t'akcioneve. Çdo fytyrë ka së paku nga nji parahistori, e disa prej tyne edhe ma tepër. Lexuesi, tue analizue digresionet e shumta, fiton përshtypjen se në romanin e fundit të Spasses asht paraqitë i njejti sfond jetsor si edhe në romanin „Ata nuk ishin vetëm . . .". Kjo, padyshim e pengon autorin që pjesët e tjera të romanit t'i lidhi me nji funkcionalitet të duhun. Këto histori dhe parahistori nga e kaluemja e fytyrave të romanit, autori i hartoi me qëllim që të ndriçojë edhe ndonji fazë të maparshme të jetës së protagonistëve e që të ndikojë ma me fuqi në konflikte t'ashpra.

Tipizimi i ambienteve asht përshkrue me nji realizëm dhe gjallni të posaçme. N'ambientin tipik shqiptar, nëpërmjet të konflikteve, protagonistët dhe antagonistët tregojnë fytyrën e tyne

të vërtetë dhe shprehin botën e tyne të mbrendshme mjaft komplekse. Në saje t'aftësisë kreative të Spasses asht paraqitë në mënyrë reliefe edhe psikologjia e qenjes shoqnore.

Gjatë fazës së parë të krijimtarisë letrare, Spasse përdori nji stil mjaft të ndërlikuem. Shpeshherë, për shkak të trajtimit të disa temave komplekse, në kohën kur nuk kishte përvojë të gjatë letrare, stili i tij ishte edhe konfuz. Por, që me romanin e vet të parë „Prej jetës në jetë: „Pse?! ...", ai dëshmoi se ka formue nji stil të zhdërvjellë e të rrjedhshëm. Gjatë kësaj kohe, në tregimet e shumta dhe në roman, dallojmë përdorimin e fjalive të shumta eliptike, nëpërmjet të cilave, me nji notë të theksueme, autori rrëfen mendimet dhe filozofinë e tanësishme, e njiherit paraqet edhe jetën komplekse të personazheve. Në këte mënyrë, fytyrat çfaqen edhe me botën e tyne të mbrendshme, e cila në nji masë, i kushtson edhe akcionet e tyne. Jeta e protagonistëve, sidomos në fazën e parë të veprimtarisë letrare, paraqitet mjaft enigmatike dhe nëu kjo e shton kureshtjen e lexuesit që ta presë me padurim zgjidhjen e fatit të herojve. Vokacionet e shumta, përsëritjet e fjalëve dhe fjalive në kuadër të periudhës, janë elemente të naracionit impresiv, të cilat i ndeshim në veprat e fazës së parë të krijimtarisë letrare të Spasses.

Me kalimin e viteve, autori e përsos edhe ma tutje stilin e veprës letrare, kujdeset ma tepër për zgjidhjen dhe përdorimin e mjeteve të shumta artistike shprehëse. Me aftësi të rrallë përdor krahasimet, metaforën, epitetin, personifikimin, simbolin dhe shum figura të tjera. Kujdeset me përkushtim të pasunojë gjuhën, të gdhendi fjalën dhe fjalinë, të përdorë deri në përpikni format e drejta të fjalës artistike. Kujdes të posaçëm i kushton ndërtimit sintaktik të fjalisë. Gjuha e tij asht shum e pasun, veçanërisht në romanet e fazës së tretë, ku përdoret ma saktësisht, me qëllim t'individualizimit të personazheve. Në nji mënyrë të kondenzueme përshkruhen ngjarje të shumta në roman, çfaqet bota e mbrendshme e personazheve dhe thuren përshkrime të bukura të natyrës.

V

Veprimtari e tanësishme e nji shkrimtari mund të studjohet nga të gjitha aspektet e në përplotni, vetëm atëherë kur ajo ka përfundue, kur autori në veprën letrare e ka thanë edhe fja-

lën e vet të fundit. Studjuesi në këtë rast asht në nji pozitë ma të sigurtë, sepse tanë atë vepër letrare të rrumbullaksueme përgjithmonë e studjon nga nji distancë relativisht të gjatë kohe. Kështu kanë veprue edhe kritikët ma në za gjatë studimit të shkrimtarëve ma të famshëm botnorë dhe veprave ma të njoftuna të tyne.

Por, kjo nuk do të thotë se studimet kritike që bahen mbi veprimtarinë e pafinalizueme të nji autori janë thjeshtë, në kuadër të tanë kritikës letrare. Sepse, edhe këto paraqesin nji kontribut në lamën e kritikës dhe shkencës së letërsisë. Pa dyshim, ato mund të plotsohen e korigjohen edhe ma tutje. Në këtë mënyrë u caktohet vendi i merituem, mvarsisht nga vlefta e tyne dhe karakteri i tanë veprës letrare që studjohet.

Në këtë punim asht studjue veprimtaria letrare e pa përfundueme në tanësi e Sterjo Spasses, sepse shkrimtari ynë edhe tash e tutje krijon vazhdimisht. Por, si kuptojmë nga disa shënime t'autorit dhe të bashkëkohësve të tij, përveç veprave të botueme, ai ka në dorëshkrim edhe disa vepra: tregime, novela dhe nji roman. Studjuesit i intereson posaçërisht fakti: cilës fazë të krijimtarisë letrare i takojnë ato krijime, çfarë karakteri kanë, cila tematikë asht shtjellue në to, çfarë mendimesh janë shprehë edhe për ç'arsye autori nuk i botoi as deri më tash. Atij i intereson veçanërisht edhe vlefta e tyne artistike. Prandaj, në studimet e matejshme mbetet të studjohet me kujdes edhe kjo veprimtari e heshtun e Spasses.

Nëpërmjet të këtij studimi asht konstatue prezenca e pikëpamjeve sociale të Spasses në veprën e tij letrare, tue u shënue kronologjikisht (mvarësisht nga përpilimi dhe botimi i veprave) paraqitja e tyne në veprat letrare artistike. Në këtë drejtim asht vërejtë nji farë ngritjeje graduale e shkrimtarit, sa i përket aftësisë së tij krijuese; asht pasqyrue rruga evolutive e formimit të botëkuptimit t'autorit mbi botën dhe shoqninë dhe asht përcaktue (përafërsisht) prezenca e pikëpamjeve sociale në veprën e tij letrare.

Në fazën e parë të krijimtarisë letrare (1929-1935) në kohën kur shkrimtari ishte në nji moshë të re, pa përvojë të gjatë letrare, por edhe atëherë me nji talent të shquem, pa botëkuptim stabil mbi botën dhe shoqninë në tanësi, pa njohjen e domosdoshme e të thellë të kontradiktave shoqnore të kohës, shkroi ma tepër proza të shkurta, tregime dhe novela, në të cilat shtrohe-

shin disa tema dite mbi jetën e vështirë të shoqnisë s'atëhershme. Qysh në hapat e parë ai u afirmue me trajtimin e disa temave nga jeta e katundit. Së pari u muerr me trajtimin e pak temave patriotike e mandej kryesisht me lavrimin e nji tematike sociale. Ishte koha kur autori nuk i kishte mbushë ende të njizetat. Gjatë regjimit monarko-absolut të Zogut në Shqipni, Spasse dhe e tanë gjenerata e tridhetës, shkruente nën kushte shum të vështira. Dënimet dhe persekutimet ishin masat e fundit që pengojshin të shprehunit e lirë të fjalës artistike. Megjithate, nga kjo periodë Spasse na dhuroi me dheta tregime e novela në të cilat, jo vetëm që paraqiti gjendjen e vështirë të shoqnisë s'atëhershme shqiptare e sidomos ate të katundarëve të vuejtun, por edhe tanë klimën shoqnore të kohës. Në nji platformë të gjanë, tue e paraqitë jetën realisht, shkrimtari kritikon të metat e shoqnisë. Edhe atëherë shprehet për nji progres të përgjithshëm shoqnor. Me shkrimet e veta nxiste forcat progresive t'i rezistojshin regjimit në fuqi. Tue pasë nji besim të madh në çlirimin ma të shpejtë të vegjëlisë, Spasse me prozën „Pellgu", asht ndër të parët e gjeneratës së tij, i cili tregon edhe rrugën drejt ardhmënisë ma të lumtun të „njerëzisë së pastër", si i quen ai masat progresive të shoqnisë shqiptare. Simbas tij, mbas çlirimit nga shfrytzimi i pamëshirshëm feudal-borgjez, mbas kalimit të nji rruge të vështirë e „plot me gjemba", ku nuk përjashtohet edhe mundësia e sakrificave të shumta, dhe me përpjekje ma të madhe në t'ardhmen, do t'ishte i mundshëm progresi shoqnor kaherë i dëshiruem. Por, për fat të keq, autori mbas pak vjetësh si intelektual u deziluezionue nga shoqnia. Nga se kishte kalue nji jetë të vështirë personale e ma tepër kishte pa edhe vetë vuejtjet dhe persekutimet tronditëse të vegjëlisë, ishte demoralizue në jetë. Me nji fjalë, shkrimtari ishte dorzue, kishte përqafue idetë e damshme pesimiste dhe nihiliste. Me romanin „Pse?!..." ai mohon gjithçka edhe jetën. Paraqitja e ideve pesimiste në roman e lëndoi pak fizionominë e shkrimtarit dhe la gjurma të pashlyeshme. Romani, në të vërtetë, asht nji protestë e fuqishme, e ngritun kundër asaj jete të mundimshme e të mbrapambetun të shoqnisë shqiptare. Në te mbizotnon ma tepër nota e fuqishme pesimiste. Por autori në disa pjesë të romanit e ngren prap zanin për nji përmirsim të gjendjes së përgjithshme të shoqnisë, për nji përparim kulturor e shoqnor, për emancipim të domosdoshëm të femnës shqiptare.

Romansieri ynë vetëm në veprat e fazës së dytë, mbasi mësoi nji rrugë të re krijuese e jetësore, nëpërmjet të veprës letrare i paraqiti pikëpamjet e veta sociale të shëndosha për përmirsimin e gjendjes shoqnore. Në romanin „Afërdita" ai shpreh mendimin se: arsimi duhet të jetë faktori kryesor për transformimin progresiv të shoqnisë. Simbas tij, randësi vitale për zhvillimin e gjithanshëm të shoqnisë shqiptare paraqet kontributi i arsimtarëve progresivë nga qyteti. Por, në vepër autori ban fjalë edhe për faktorë të tjerë, të cilët e pengojnë çlirimin dhe përparimin e masave të gjana. Ai demaskon religjionin dhe bestytnitë e kota, që kishin lëshue rranjë të thella në botëkuptimin e njerëzve të mbrapambetun. Strukturën e përgjithshme shoqnore dhe ate të familjes shqiptare, të kaluemen e vështirë, administrimin qeveritar absolut, ndikimin e politikës, kulturës dhe filozofisë reakcionare nga perëndimi, Spasse i paraqet si faktorë të tjerë, të cilët kanë kushtsue nji gjendje të padëshirueshme të shoqnisë shqiptare.

Mbas revolucionit socialist letërsia e realizimit socialist u kultivue edhe në Shqipni. Sterjo Spasse e shkroi romanin e parë të kësaj letërsie me titull „Ata nuk ishin vetëm...". Mandej pasojnë edhe veprat e tjera të të njejtit autor dhe ato të shkrimtarëve të tjerë. Gjatë kësaj kohe romasieri ynë, tue iu përmbajtë deri në përpikni tipareve të romanit të realizimit socialist, shkruen ma tepër për jetën e re dhe ndërtimin e socializmit. Në këte mënyrë parashtron njikohësisht nji koncepcion të vet mbi progresin e shoqnisë socialiste në përgjithsi. Në këto vepra pikëpamjet sociale janë prezente pjesërisht. Megjithate, edhepse autori i ka shtrue vehtes nji qëllim tjetër, — të paraqesi marrëdhanjet e reja në shoqninë socialiste, — në veprën letrare shtroi edhe pikëpamjet sociale të maparshme, por të shkoqituna mvarsisht nga kushtet shoqnore të reja dhe kërkesat e kohës.

Me kalimin e viteve mendimi i autorit mbi transformimin progresiv të shoqnisë u ndryshme. Ma në fund, në romanin „Ata nuk ishin vetëm..." ai mendon se rolin vendimtar për çlirimin dhe progresin e përgjithshëm shoqnor e luen vetë vegjëlija, „opinga", si i quen ai shtresat e shtypuna. Vetëm me luftë t'organizueme ato munden me i vu temelet nji shoqnie të re, ku nuk ka shtypje as shfrytzim. Në këtë mënyrë ajo mundet të niset drejt përparimit të gjithanshëm shoqnor. Në romanin tjetër „Afërdita përsëri në fshat" autori konstaton për së dyti se arsimi

asht faktor shum i randësishëm për zhvillimin ma të shpejtë e progresiv në shoqni. Ai, ma tutje, nënvizon se në jetë dhe punë kërkohet medoemos nji qëndrueshmëni e madhe. Sakrificat në këtë rrugë të gjatë jetsore e shum të vështirë të shoqnisë janë të paevitueshme.

Për nji progres të vërtetë shoqnor, simbas Spasses, rol vendimtar luen edhe personi i epokës gjegjëse historike, i cili asht i pajisun me virtyte të nalta dhe i cili duhet t'i takojë pa tjetër masave të gjana. Fytyra të tilla në romanet e Spasses janë: Afërdita („Afërdita" dhe „Afërdita përsëri në fshat"), Gjikë Shpati („Ata nuk ishin vetëm..."), Gjergji („Buzë liqenit").

Duhet konstatue gjithashtu se të gjitha këto ide sociale në veprën letrare artistike nuk janë paraqitë të sistemueme, por parashtrue mvarsisht nga ngritja e vetë shkrimtarit dhe nga rrethanat e përgjithshme shoqnore të kohës. Ato ishin shum aktuale për kohën kur Spasse i shpreh në veprën letrare, e mbetën t'atilla edhe në ditët tona. Me të tilla ide shquhet veçanërisht vepra „Afërdita" e cila, si vepër letrare, ka luejtë e luen edhe sot nji rol të randësishëm, sidomos në ngritjen e vetëdijes së rinisë, sepse ate e angazhon maksimalisht që të bajë përpjekje për nji progres të përgjithshëm shoqnor.

Prandaj, vepra letrare e Sterjo Spasses, për hir të vleftës së saj të naltë artistike-letrare, lexohet shum dhe i ngazllen lexuesit. Në këtë mënyrë ajo kryen edhe nji mision shum të randësishëm shoqnor: me idetë e shumta progresive (tue përjashtue romanin „Pse?!..." dhe ndonji prozë tjetër, ku mbizotnon nota pesimiste) e posaçërisht me pikëpamjet sociale të shprehuna me mjeshtri të madhe artistike, edukon dhe angazhon lexuesit për progresin e përgjithshëm shoqnor, për jetën e re e ma të lumtun. Si e tillë, me nji notë të thellë humanitare, ajo u mbetet breznive për gjithmonë si dhuratë e shtrejtë.

STERJO SPASSE
PSE ?!
ROMAN

BIBLIOTEKA SHKOLLORE
STERJO SPASSE
ATA NUK ISHIN VETËM...
(Roman)

STERJO SPASSE
AFËRDITA
PËRSËRI NË FSHAT

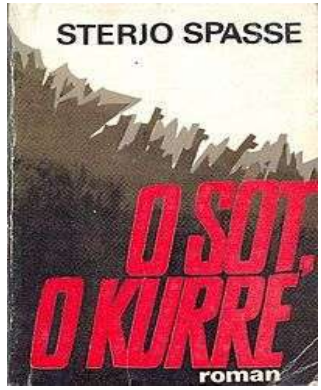
STERJO SPASSE
O SOT,
O KURRË
roman

III

JETËSHKRIMI I SHKRIMTARIT STERJO SPASSE

SHËNIME MBI JETËSHKRIMIN E SHKRIMTARIT STERJO SPASSE[28]

I - FAMILJA - FËMIJËRIA - RINIA E TIJ

Sterjo Spasse ka lindur më 14 gusht të vitit 1914 në katundin Gllomboç, buzë liqenit të Prespës, rrethi i Korçës. I ati quhet Spase Niço dhe është i biri i Niço Pavle. E ëma e t'i atit është nga Bezmishti. E ëma e Sterjos quhet Mara, e është e bija e Pando....nga Shulini. Sterjo-ja ka edhe tre vllezër, Joshen, Stojanin dhe Andonin. I pari dhe të fundit kanë vdekur me kohë. Ka edhe dy motra, të madhe Trënda, më e madhja ndër fëmijët, jeton në Zaroshkë; kurse tjetra, Lena jeton në Cerje me familjet e tyre. I ati Spase kishte edhe tre vllezër të tjerë e një motër. Sterjo-ja i vogël vegjëlinë e rininë e ka kaluar

28 "Jetëshkrimi i shkrimtarit Sterjo Spasse", botohet për herë të parë dhe pa ndryshime, ashtu si e ka lënë në dorëshkrim.

Gllomboç

në një familje të madhe patriakale me gjyshër, me xhaxhallarë, me nuse xhaxhallarësh e kusheri e kusherira e nuse e dhëndurë të tyre e fëmijë të tyre, që e përbënin familjen e tij gjer më 1930 rreth dyzet e ca vetë, e që banonin në dy dhoma. Si gjithë bashkëfshatarët edhe familja e Sterjos ishte çifçi e punonin çifligun e bejlerëve Behxhet, Syrja e Skëndo Pojani, që banonin në Korçë. Të gjithë pjestarët e familjes punonin në bujqësi, në blektori, digjnin qymyr e thëngjill e fshehurazi mirreshin edhe me peshkëtari. Por çdo punë, sidomos të bujqësisë bëhej nën urdhërat e nën mbikqyrjen e nën kontrollin e sejemenëve e të kullauzëve të bejlerëve. Nga ana ekonomike familja ishte shumë keq, prandaj veç punëve si çifçi meshkujt detyroheshin të merrnin rrugën e kurbetit në kohën e Turqisë shkonin nga vëndet e Ballkanit, kurse në kohën e rendit feudo-borgjez nëpër kurbetet tej oqeaneve. Në jubilenun e 70-vjetorit të lindjes së shkrimtarit, që u bë më 22 e më 23 shtator 1984, midis të tjerave në fjalën e tij theksoi edhe këto: "...Nga familja ime dhe e gruas sime kanë ngrënë me vite këto kurbete baballarët tanë, xhaxhallarët, kushërinjtë e një nga vëllezërit e mij...Le këtë: dheu i Amerikës së zezë na hëngri babanë e gruas sime dhe një kushëri tim të parë". Thënë më shkurtaz se krahina,e Prespës vuante nga varfëria, nga shfrytëzimi i feudalëve, të fajdexhinjve e të nëpunësve të rendit feudoborgjez. Gjer në vitin 1924 kjo krahinë ishte nën sundimin e Greqisë; pastaj, nga vjeshta e vitit 1924 u bashkua me Shqipërinë. Atëherë vërshuan në këtë krahinë edhe bejlerët, pronarët e çifligjeve të fshatrave. Sterjo Spasse klasën e parë e të dytë e bëri në shkollë greke, në fshatin e tij në Gllomboç: kurse, klasën e tretë në shkollën fillore greke në katudnin Nivicë, që është edhe sot brenda kufijve greke. Këto ishin vitet shkollore 1921-1924. Në vitin 1925 Sterjoja, në muajin prill, vajti në shkollën e parë shqipe, që u hap në Goricë të Madhe, me mësues Pandeli Sinën, bir i mësuesit dhe patriotit të shquar

rilindas korçar, Thanas Sinës. Në këtë shkollë, për disa muaj, Sterjoja mori mësimet e para në gjuhën shqipe. Në vjeshtën e po këtij viti, i ati Spasse, i shtyrë nga nevojat e jetës, edhe nga mësuesi Pandeli, e pajtoi Sterjon si shërbëtor te Hani i Napuçës në Korçë, han që u quajt më vonë Hani i Shuleve. Në këtë han, Sterjoja si çirak pastronte ahuret nga bajgat e kafshëve, shiste bar të thatë myshterinjve e bënte shërbime të ndryshme. Por, njëkohësisht, në vend të ndonjë shpërblimi si rrogë, - të zotërit e hanit e lejonin Sterjon të shkonte në shkollë në klasën e katërt fillore. Vitin tjetër vazhdoi përsëri si çirak, por në hanin e Alo Beut. Edhe në këtë han bënte po atë punë, sepse edhe atë vit pronarët, në vend të shpërblimit, e lejonin të shkonte në shkollën plotore nr. 4, ku kishte bërë klasën e katërt e që si ndërtesë ka qenë te vendi ku u ngrit më vonë monumenti i Luftëtarit Kombëtar. Drejtor ishte Nikollaq Mitace, fizikisht pak i çformuar, por shumë i matur e shumë i zoti i punës si arsimtar dhe si administrator; ndërsa në klasën e katërt, si mësues ka patur Riza Halitin, edhe ai i kujdesshëm për nxënësit. Me qenë se Sterjoja shkonte shumë mirë me mësimet, personeli i shkollës me drejtor Mitacen në krye, vendosi që në vend të klasës pestë, i dhanë të drejtën që të vazhdonte klasën e gjashtë plotore, ku, sipas lëndëve ka pasur edhe mësues të ndryshëm, si Ilo Mitkë Qafzezin, i njohur tanimë si historian. Sterjoja, edhe pse kishte përsipër gjithë ato hamallëqe si çirak në han, shkonte shumë mirë me mësimet dhe mësuesit e morën me sy të mirë. Nga krahina e Sterjos nuk kishte asnjë bashkëfshatar, as me shkollë të mesme as në bukë të qeverisë. Kjo gjendje e krahinës dhe aftësia e djalit e bëri personelin arsimor, që t'i krijonin mundësi Sterjos për të vazhduar shkollën e mesme me bursë. Ndërhynë në prefekturë, ku ndihmoi me gjithë shprit patrioti e mësuesi i shquar i Rilindjes, Nuçi Naçi, që ishte nëpunës në pleqërinë e tij në atë prefekturë. Me dëshirën e frymëzimin e vetë Nuçi Naçit u vendos, që Sterjoja

të mos vazhdonte as lice, e as ndonjë shkollë tjetër të mesme, por shkollën Normale të Elbasanit, që të bëhej mësues, një profesion aq i nevojshëm i kohës. Me rekomandimin edhe të drejtorit të Liceut, prof. Sotir Papahristos për drejtorin e shkollës Normale, që ishte prof. Aleksandër Xhuvani, - djaloshi Sterjo u nis për në Elbasan me ato robe shajaku që mbante edhe si çirak hani dhe, pas një provimi në hartim, vazhdoi shkollën si bursist në vjeshtën e vitit shkollor 1927-28.

II - SI NXËNËS NË SHKOLLËN NORMALE

Në shkollën Normale, veç mësimeve të përditshme, u aktivuzua shumë edhe në veprimtaritë jashtëshkollore. E ndjente vetvetiu nevojën për të shprehur mendimet e tij e me vite, në klasat e fundit, u bë korrespodent zyrtar me libreza i gazetës antizogiste "Shqipëria e re", që botohej në Kostancë të Rumanisë, si dhe në gazetën "Ora", që botohej në Tiranë. Në korrespodencën e tij trajtonte probleme letrare, artistike dhe sprotive të ndryshme, sidomos me pseudonimin Stespa. Me shkrimet e tija ra në kundërshtim edhe me organizatorin fashist italian De Fuçien, se Sterjoja shkruante nëpër gazetat edhe për konfliktet e rinisë elbasanase dhe e normalistëve me organizatorin, që ishte edhe si komandant i paraushtarakëve. Prandaj, një ditë organizatori italian De Fuçia e burgosi Sterjon, në prillin e vitit 1931. Atëhere nxënësit e Normales protestuan hapur, saqë u detyruan të venin nga Tirana dy inspektorë të lartë të oborrit mbretëror për ta qetësuar çështjen. Pas dhjetë ditësh Sterjon e nxorrën nga burgu, por sakaq, Ministria e Arsimit shpërndau një qarkore të datës 17 prill 1931, me anën e së cilës urdhëronte që asnjë nxënës i shkollave të mesme të mos guxonte të shkruante nëpër gazetat, se ndryshe i pritej bursa dhe përjashtohej nga tërë shkollat e Shqipërisë.

Por nxënësi Sterjo kishte natyrë të shqetësuar dhe me pseudonime të ndryshme përsëri vazhdonte të shkruante, madje mori edhe iniciativën, që në këtë amulli të rinisë shqiptare të krijohej shoqata "Bashkimi i studentëve të shkollave të mesme" duke shkruar artikullin e parë për këtë çështje ai vetë në gazetën "Ora" të prillit të këtij viti (1931). Pas tij, ranë dakort e shkruan edhe shumë nxënës të shkollave të tjera të Shqipërisë. Më në fund u krijua një komision i veçantë nga përfaqësuesi i këtyre shkollave dhe i bënë një lutje Ministrisë së Arsimit për t'i lejuar që të krijonin këtë bashkim. Por Ministria e Arsimit i ndaloi rreptësisht. (Për këtë shih gazetën "Ora" e muajit qershor të vitit 1931).

Sterjoja vazhdoi shkollën duke qenë edhe editor (redaktor) i revistës "Normalisti", organ i nxënësve të shkollës Normale. Më 10.XI.1930 maturantët e vitit 1932 krijuan shoqërinë "Normalisti Shëtitës 1932" me qëllimin pedagogjik, që kur të mbaronin shkollën, të bënin shëtitje nëpër Shqipëri sipas parimit "Që të duash atdheun, duhet ta njohësh me parë atë". Si sekretar i përhershëm i kësaj shoqërie u zgjodh "Themeluesi i kësaj shoqërie ST. Spasse", si pohon në faqen 18 "Libri i Kujtimeve i Normalistit Shëtitës 1932", botuar me 1933 në shtypëshkronjën "Shkodra". Dhe këta maturantë, sa mbaruan maturën, ia arritën qëllimit, duke përdorur si shpenzime kuotat që paguanin çdo muaj vite me radhe, si dhe ndihmën e ndonjë konvikti. Botuan edhe librin e kujtimeve.

III. NË JETËN PRAKTIKE:
A - PARA ÇLIRIMIT

1 - KRIJIMI I FAMILJES: Sterjo Spasse u martua i ri me Nikolina Llazo, bashkëfshatare. Martesa u bë, në Gllomboç më 27 korrik 1933. Prej kësaj martese, sot ka vajzën Afërdita

(mjeke), djalin Ilinden (punonjës në Institutin e Studimeve Pedagogjike) dhe Marjana, teknike e mesme në Institutin e projektimeve nr. 4 të Tiranës. Të gjithë këta janë të martuar e me fëmijë. E shoqja, Nikolina në fshat ka punuar në bujqësi, kurse në Tiranë, që në vitin 1945 ka qenë tezgjahiste në Kooperativën Leshpunuese të Tiranës e më vonë si punëtore në ndërmarrjen Artistike Migjeni të Tiranës.

2 - MËSUES NË DERVIÇIAN, VOSKOPOJË, KORÇË:

Në shtator të vitit 1932 Sterjoja u emërua mësues në shkollën fillore të Derviçianit të Dropullit, Gjirokastër. Aty shërbeu gjer në muajin nëntor të vitit 1934. Edhe duke qenë mësues, ai vazhdonte të studionte gjuhën greqishte dhe në nëntor të vitit 1934 dha edhe provimet e stazhit në Normalen e Elbasanit, një provim që ja shtonte kulturën pedagogjike si arsimtar, por edhe rrogën. Merrte pjesë në aktivitetin e arsimtarëve përparimtarë të Gjirokastrës, edhe duke dhënë diçka materiale, por edhe duke marrë pjesë aktive në organizimet e ndryshme, si në inagurimin e varrit të mësuesit të madh rilindës, Koto Hoxhit në Qestorat të Lunxherisë, në përurimin e monumentit të Çerçiz Topullit në Gjirokastër, në çfaqje theatrale e në manifestime të ndryshme. Po në Derviçian shkrojti romanin e tij të parë "PSE?!..." (1933) dhe fragmentin e tij të parë e botoi në gazetën e Gjirokastrës "Demokratia" më ...1934.

Në vitin shkollor 1934-35 u transferua si kryemësues në shkollën fillore të Voskopojës. Kurse në vitin shkollor 1935-36 u transferua në Korçë, më parë si mësues në shkollën Mashkullore nr. 2 e më vonë, në vitet e tjerë, gjer më 1940 si drejtor në shkollën Mashkullore nr. 3 të Mitropolisë, po në Korçë.

Gjatë kësaj periudhe, Sterjoja vazhdonte të zhvillonte aktivitete të ndryshme shkollore e letrare: krijoi dhe drejtoi pranë inspektorisë së arsimit "Bibliotekën pedagogjike", gjë e re për rrethin e Korçës; mbante mësim jete të hapura e konferenca pedagogjike, shëtitje mësimore në natyrë me nxënësit; shërbeu si sekretar i Entit Kombëtar të Korçës në kryesi të degës së letërsisë, që ka patur si kryetar prof. Kostaq Cipon e anëtar Ilo Mitkë Qafzezin etj. Njëkohësisht vazhdonte të shkruante reportazhe e tregime në shtypin e përditshëm e periodik të kohës, si në revistat e Korçës "Arsi", "Flaga", "Rilindja", "Bota e re", "Nomralisti" i Elbasanit, "Illyria" e Tiranës etj. Më 1935 në shumë numra të "Gazetës së Korçës" botoi si nënfletë romanin e tij të parë "PSE?!..." Po në këtë gazetë, në shumë numra të saj, botoi si nënfletë më 1936 përmbledhjen e gjerë të romanit "Të mjerët" të Viktor Hygoit, përkthyer nga frëngjishtja.

Më 1940 Sterjo Spasse u transferua nga Korça në Tiranë pranë Komisionit Teknik të Arsimit, ku ishin si anëtarë Aleksandër Xhuvani, Andon Deda, Karl Gurakuqi etj. Pas disa muajve u transfrua pranë inspektorive të arsimit të prefekturës së Tiranës me detyrën e Drejtorit Didaktik (Iloj ispektori arsimi) dhe pati rastin të inspektojë tërë shkollat fillore të kryeqytetit e të fshatrave të Tiranës, të krahinës së Shëngjergjit e të krahinës së Matit.

B - PARA ÇLIRIMIT

1 - Familja e Sterjos në Gllomboç, buzë liqenit të Prespës ku banonin prindërit e gruaja e tij, ka qenë bazë e përhershme partizane.

2 - Sterjoja në Tiranë, simpatizonte Lëvizjen Nacionalçlirimtare. Gjatë verës së vitit 1944 kaloi në Korparmatën e parë, ku komisar ishte shoku Hysni Kapo. U aktivizua në

sektorin e Axhit-propi (shih dokumentin "Dëshmi e Shtabit të Përgjithshëm i Ushtrisë Nacionalçlirimtare") që ndodhet në Arkivin e shkrimtarit).

Ende pa u çliruar Tirana, me një grup të vogël mësuesish ilegalë, Sterjoja si delegat i arsimtarëve të prefekturës së Tiranës vajti po ilegalisht në Kongresin I të Arsimtarëve Antifashistë në Korçën e sapoçliruar, që u mbajt më 22-24 Nëntor 1944. Sterjoja atje diskutoi për problemet aktuale arsimore, u zgjodh edhe antëtar në kryesinë e organizatës "Bashkimi i Arsimtarëve Antifashistë shqiptarë", ku bënin pjesë arsimtarë të tillë si prof. Aleksandër Xhuvani, Shaban Arra, Siri Shapllo, Kadri Baboçi, Kolë Paparisto, Aleks Buda etj. (Shih librin: Historia e Arsimit dhe e Mendimit Pedagogjik shqiptar") - 1988 - Instituti i Studimeve Pedagogjike".

C - GJATË NDËRTIMIT TË SOCIALIZMIT

1 - Gjatë vitit shkollor 1945-1946 Sterjoja vazhdoi si mësues i gjuhës shqipe në shkollën Pedagogjike Femërore të Tiranës. njëkohësisht ishte edhe redaktor i revistës së parë pedagogjike të Pasçlirimit "Shkolla e re", që e nxirrte një grup shokësh me Kahreman Ylli, Siri Shapllo, Qibrie Ciu, Lirak Dodbiba, Sotir Paparisto dhe ai.

2 - Më 1946 gjer më 1954 Sterjoja punoi pranë Ministrisë së Arsimit, në fillim si shef i seksionit të shkollave shtatëvjeçare, pastaj edhe të shkollave të mesme, ku drejtoi përgatitjen e programeve dhe të teksteve shkollore të gjuhës e të letërsisë për këto shkolla për zbatimin e Reformës Arsimore.

3 - Më 1954 u transferua në Lidhjen e Shkrimtarëve si shef i seksionit të prozës, njëkohësisht edhe si një nga redaktorët e më vonë si një nga anëtarët e kolegjiumit të revistës letrare "Letërsia jonë" dhe më vonë "Nëntori" dhe të revistës pedagogjike "Arsimi popullor" të Ministrisë së Arsimit.

Mjaft vite ka vazhduar si shkrimtar profesionist. Tani është në pension.

Ç - STUDIMET QË KA KRYER:

1 - Shkollën fillore e ka bërë greqisht e pastaj shkollën plotore në Korçë. Ka kryer shkollën Normale të Elbasanit më 1932 dhe provimet e stazhit i ka dhënë më 1934.

Ka vazhduar me korrospodencë studimet pedagogjike në Magjistero të Firencës, pa mbaruar vitin e fundit. Ka kryer kursin dyvjeçar të Universitetit të Natës të Marksizmit-leninizmit në Tiranë. (1954).

Ka kryer kursin e lartë për letërsi pranë Institutit të Lartë Maksim Gorki në Moskë (1958-60).

D - DETYRAT SHOQËRORE

1 - Është një nga iniciatorët e grupit për krijimin e Lidhjes së Shkrimtarëve të Shqipërisë (1945) (Shih shtypin e kohës).

2 - Që me krijimin e Lidhjes së Shkrimtarëve më 1945 e gjer më sot (1989) është anëtar i Komitetit Drejtonjës.

3 - Ka qenë i zgjedhur vite me radhë si anëtar i Këshillit Popullor të kryeqytetit dhe si anëtar i Këshillit të Përgjithshëm të Frontit Demokratik të rrethit të Tiranës.

4 - Ka qenë disa herë i dërguar jashtë shtetit si përfaqësues i shkrimtarëve të Shqipërisë, herë vetëm e herë me shokë. etj.

5 - Ka qenë nënkryetar i shoqatës së miqësisë Shqiptaro - Kineze.

DH - AKTIVITETI PEDAGOGJIK

Sterjo Spasse veç aktivitetit praktik si mësues, si drejtor shkolle e si inspektor arsimi, ai ka shkruar edhe shumë artikuj e studime lidhur me problemin e arsimit që në rininë e vet e

deri në moshë të shtyrë; njëkohësisht ka qenë edhe një nga redaktorët e revistave pedagogjike "Normalisti", "Shkolla e re", "Arsimi popullor" etj. Një pjesë të shkrimeve pedagogjike i ka përmbledhur e botuar në librin "Reflekse pedagogjike", botuar më 1987 nga Instituti i Studimeve Pedagogjike.

Gjatë Reformës Arsimore (1956) botoi për shkollat shtatëvjeçare e të mesme këto tekste që patën disa ribotime rreth një çerek shekulli:

1 - Antologjia për klasën e parë të shkollës unike; (1946);

2 - Antologjia për klasën II, III, të shkollës unike me shënimet e duhura (1946).

3 - Literatura e huaj për shkollën e mesme (1947).

4 - Elementet e para të teorisë së letërsisë (1951).

5 - Letërsia e huaj (Vëll. I, 1951) me bashkëautor Mahir Domin.

6 - Letërsia e huaj, vëll. II, 1953, me bashkëautor Mahir Domin.

7 - Gramatika e gjuhës shqipe (1951) për shkollat shtatëvjeçare me bashkëautor Lirak Dodbiba.

8 - Antologjia e letërsisë shqipe në frëngjisht për shkollën e Partisë..., me bashkëautor Nonda Bulka.

9 - Folklori shqiptar - dispencë për shkollat e mesme (1949)

10 - Reflekse pedagogjike (përmbledhje studimesh pedagogjike) 1987.

11 - Puna në shkollë (1016 faqe) me bashkëautorë arsimtarë dhe redaktor kryesor Sterjo Spasse (1987).

E - AKTIVITETI LETRAR:

1 - Krijimtaria origjinale:

a: PËRMBLEDHJE TREGIMESH

1 - Kunorë rinie (1934)

2 - Në krahët e një femne (1934)
3 - Nusja pa duvak (1944)
4 - Të fala nga fshati (1958)
5 - Kurorë rinie (1963)
6 - Sokolesha (1966)

b: ROMANE
1 - Pse?!... (1935)
2 - Afërdita (1944)
3 - Ata nuk ishin vetëm (1952)
4 - Afërdita përsëri në fshat (1954)
5 - Buzë liqenit (1965)
6 - Zjarre! (1972)
7 - Zgjimi (1974)
8 - Pishtarë (1975)
9 - Ja vdekje, ja liri (1978)
10 - Kryengritësit (1983)
11 - O sot, o kurrë! (1989)

Shënime 1: Romani "Afërdita përsëri në fshat" me titullin "Për jetën e re" është botuar më parë në revistën "Nëntori" nr. 11, 1954.

Romani "Buzë liqenit" me titullin "I urituri" është botuar në variantin e parë në revistat "Nëntori", "Zëri i popullit", 4.X.1959 dhe në gazetën "Zëri i rinisë", 26.XII.1959.

Romani "Zjarre" me titullin "Ne jemi shumë" është botuar në revistën "Nëntori".

Shënimi 2: Në vitin 1968 Shtëpia botuese "Rilindja" në Kosovë, botoi në 8 vëllime krijimtarinë letrare të Sterjo Spasses me titullin "Kompleti Sterjo Spasse".

Në vitin 1980 Shtëpia botuese "Naim Frashëri" botoi krijimtarinë letrare të Sterjo Spasses në serinë e veprave letrare në 9 vëllime.

Shënime 3: Krijimtaria letrare-pedagogjike e butuar në shtypin e përditshëm e periodik të kohës para e pas çlirimit por që nuk janë përfshirë në vëllime më vete, janë këto si vëllime:

1 - Probleme të letërsisë shqipe.
2 - Probleme të letërsisë së huaj
3 - Gjenia e popullit tonë në krijimtarinë e tij folklorike.
4 - Me sy e me zemër nëpër Shqipëri (reportazhe)
5 - Në krahët e shqiponjës (tregime për fëmijë)
6 - Mik në dhe të huaj (reportazhe për udhëtimet jashtë shtetit

Shënim 4: Doreshkrime të gatshme!

1 - Qesh e ngjesh (roman satirik) 1964
2 - Dafina e Agroni (roman) 1975
3 - Banori i Yllit Vega në tokë
4 - Dhashuria (vëllim me tregime)
5 - Në krahët e shqiponjës (tregime për fëmijë)
6 - Letra nipit tim Arjan (përshtypje udhëtimi Kosovë, Maqedoni).

c: KUJTIME DHE TREGIME

1 - Në tokën kineze, 1958 (bashkë me shkrimtarin Fatmir Gjata)

II - PËRKTHIME

Veç tregimeve e poezive të ndryshme të botuara në shtypin e kohës, sidomos nga bullgarishtja, Sterjo Spasse, si libër më vete ka përkthyer edhe këto:

1 - Të mjerët - roman i Viktor Hygojt - përmbledhje e gjatë e botuar në shumë numra, si nënfletë ne Gazetën e Korçës më 1936.

2 - Nën zgjedhë - roman i Ivan Vazovit botuar më 1960.

3 - Kasollja e xha Tomit - Roman i Harriet Beecher - Stowe, Tiranë 1943.

4 - Nusja - Roman nga Gjeorgji Karasllavovi, botim nga bullgarishtja më 1957.

5 - Albena - Tregime të zgjedhura të Jordan Jovkovit, botuar më 1966.

6 - Antologjia e poezisë bullgare (redaktuar nga Sterjo Spasse e ku ka të përkthyera nga ai poezi nga bullgarishtja, veç përkthimeve nga poetët e tjerë shqiptarë).

III - ÇMIMET QË KA MARRË

1 - Çmimi i Republikës i kl. II, për romanin "Ata nuk ishin vetëm" (1953)

2 - Çmimi i parë në konkurset letrare: a) për "Afërdita përsëri në fshat" (1954), b) për vëllimin me tregime "Të fala nga fshati" (1958), c) për romanin "Buzë liqenit" (1958), për romanin "Zgjimi" 1974.

IV - DEKORATAT QË KA MARRË

1 - Urdhëri Flamuri i Kuq i Punës kl. I (1975)
2 - Urdhëri Naim Frashëri kl. II (1970)
3 - Urdhëri i punës i kl. II
4 - Medalje pune (për arsimin)

V - MËNYRA E TË SHKRUARIT

Sterjo Spasse ka theksuar në shtyp e në intervista të ndryshme të botuara se shkrimtarit më parë duhet t'i zijejë në kraharor e tërë indet e trupit e të trurit dashuria për çdo gjë pozitive shoqërore dhe urrejtja për çdo gjë negative shoqërore. Pa dashuri e pa urrejtje s'ke si ngjall personazhe, momente historike, momente aktuale të bukura a të shëmtuara, pejsazhe, episode të jetës reale, qofshin ato aktuale e historike. Natyrisht

në radhë të parë veç talentit, shkrimtari duhet të përpiqet, që të pasurohet edhe me kulturë të përgjithëshme edhe më kulturë të veçantë si është letërsia dhe arti në përgjithësi. Për këtë ai duhet të dijë gjuhëra të huaja dhe të jetë lidhur ngushtë me jetën e përditshme, me realitetin e me çdo shtresë shoqërore. Prandaj ai duhet të shëtisë shumë, të njohë qendra të ndryshme pune, vende, tipa njerëzish, duhet të jetë i lidhur me shtypin e përditëshëm e periodik, duhet të lexojë shumë veprat më aktuale të kohës së vet e të lidhet ngushtë si ushqim të përditëshëm me traditat letrare-artistike e historike të vendit të vet po se po, por edhe të popujve të tjerë. Mbresat e këtyre njohurive të shumta e të gjithëfarëshme përpunohen në mënyrë të vetëdijshme e të pavetëdijshme në ndërgjegjen e shkrimtarit e vjen një kohë, që do të ndjejë nevojën për t'i ringjallur ato mbresa me anën e krijimtarisë letrare. Atëhere ai ka përcaktuar shpesh herë edhe në mënyrë të pavetëdijshme temën, qëllimin, tabanin letrar ku do të mbështetet vepra si themelet e një ndërtese e do fillojë ta shkruajë veprën. S'ka rëndësi orari i punës: në shkruan ai ditën a natën, në vetëm e në mes kalla-bëllëku, me orar a pa orar a me teka të ndryshme intime si është kafeja, cigaret, pijet etj. Natyrisht Sterjoja e ka fjalën për shkrimtarë, jo për grafomanë.

VI - PËRKTHIME TË VEPRAVE TË STERJOS NË GJUHË TË HUAJA:

Disa nga romanet e nga tregimet e tij janë përkthyer e botuar në rreth njëzet gjuhëra të huaja.

VII - BIBLIOGRAFI PËR KRIJIMTARINË E S. SPASSES

1. Jup Kastrati: Bibliografi e prozës së Sterjo Spases. (1929-1961) - Në librin: "S. SPASSE: Kurora e rinisë" - Tiranë, 1963.

2. Jup Kastrati: Bibliografi tematike mbi krijimtarinë e Sterjo Spasses 3 - Në ndihmë të historisë së letërsisë shqipe. - buletini: "SHKODRA", Nr. 1-5, 1965

3 - Isak Shema - Ibrahim Rugova: - Bibliografi e kritikës letrare shqiptare" - 1944-1974 - Prishtinë, 1976.

4. Zhaklina Naqellari - Dodona Dhima - Ilinden Spasse: - Bibliografi: "Krijimtaria e Sterjo Spasses" 1929-1988. (Dorëshkrim)

Tiranë - 1989, Mars.

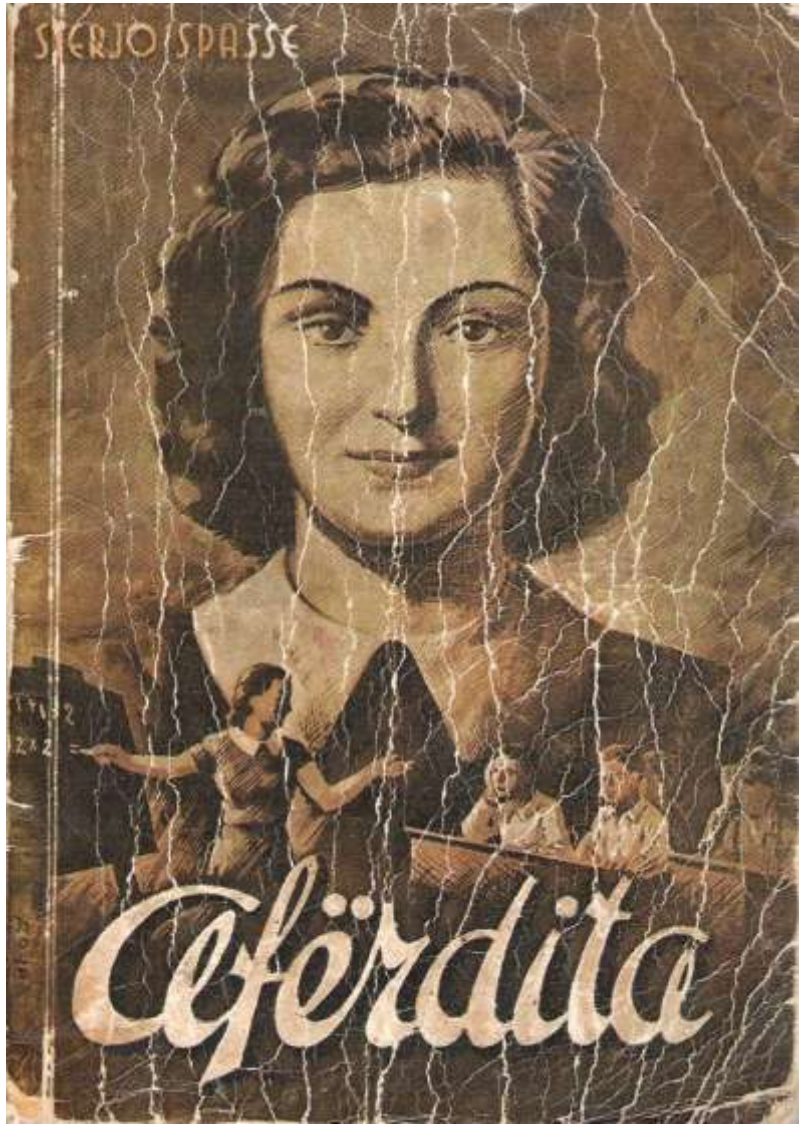
STERJO SPASSE
fördita

IV.

KRIJUESI, VEPRA LETRARE DHE SHOQËRIA

Shkrimtari Sterjo Spasse është njëri ndër krijuesit më të shquar të letërsisë së sotme shqiptare. Veprimtarinë letrare e filloi me tregimin „Kush duron, trashëgon", të botuar në nëntor të vitit 1929. Që atëherë po mbushen pesë dekada e gjysmë dhe shkrimtari Spasse po krijon edhe më tutje intensivisht, duke iu kushtuar kryesisht romanit. Figura poliedrike e këtij romansieri na del edhe më interesante kur, krahas veprimtarisë letrare, merret parasysh edhe kontributi i tij i rëndësishëm që dha në fusha të tjera të kulturës dhe të arsimit shqiptar.

Ai qe mësues i dalluar, përkthyes i disa veprave të letërsisë së huaj, hartues i teksteve shkollore, tregoi interesim të veçantë për studimin e letërsisë popullore, shkroi studime dhe artikuj për gjuhën dhe për letërsinë shqiptare. U muar me publicistikë, shkroi reportazhe dhe udhëpërshkrime, shumë kohë u interesua për problemet e pedagogjisë dhe të zhvillimit të shkollës në gjuhën shqipe. U muar gjithashtu me teorinë e letërsisë dhe me studimin e letërsisë së huaj.

Veprat e tij të botuara dhe të pabotuara janë të shumta. Përmbledhjet e tregimeve filluan të botohen që nga vitet '30: „Kunorë rinije" (1934), „Në krahët

e një femre" (1934), „Nusja pa duvak" (1944), „Të fala nga fshati" (1958), „Sokolesha" (1966), „Kronika e jetës së Gegë Llesh Ndout" (tregime të shpërndara në shtypin e kohës), „Skandal!" (pamflete e proza alegorike të shpërndara në shtypin e kohës), „Jam voglush i madh" (Tregime për fëmijë). Janë të njohura edhe novelat: „Pasqyra magjike" (1957), „Simfoni e pambaruar" (1962), „Banori i yllit Vega në Tokë (Superfuqia) që është pamflet fantastiko-shkencor, pjesërisht i botuar në gazetën „Mësuesi" (1965). Me romanet sociale dhe historike Spasse dha kontribut të çmuar në lërimin e kësaj gjinie të vështirë, por të rëndësishme letrare. Në vitin 1935 boloi romanin e parë „Nga jeta në jetë: Pse?!", për të vazhduar pastaj me „Aferditën" (1944), „Ata nuk ishin vetëm" (1952), „Afërdita përsëri në fshat" (1955), „Buzë liqenit" (1961), „Ne jemi shumë"... (1967) që është roman — variant i shkurtuar mbi përmbytjet e botëkuptimeve në malësi, „Zjarre..." (1972), „Zgjimi", (1974), „Pishtarë" (1975), „Ja vdekje, ja liri" (1978), „Kryengritësit" etj. Romanet e fundit bëjnë pjesë në ciklin „Rilindasit" ku trajtohet lufta „me penë e armë" për çlirimin e popullit shqiptar nga zgjedha e huaj për pavarësi të plotë kombëtare.

Disa nga romanet e tij u përkthyen në më se gjashtëmbëdhjetë gjuhë të huaja si në frëngjisht, gjermanisht, rusisht, anglisht, bullgarisht, greqisht, italisht, në gjuhën kineze, në gjuhën vietnameze etj., dhe zgjuan interesim të madh të lexuesve.

Lidhur me veprën letrare të Sterjos u shkruan shumë recensione, vështrime dhe studime. Bibliografia e mendimit kritik letrar përfshin afër dyqind njësi. Kritika letrare shqiptare dhe e huaj e vlerësoi lart opusin romanesk të tij. Gjithë kjo tregon bindshëm se vepra humanitare e këtij shkrimtari, me karakterin e saj popullor, me idetë thellësisht progresive, me përjashtim të disa veprave të etapës se parë të krijimtarisë, kur autori shpreh pikëpamjet pesimiste

ndaj jetës, ka fisnikëruar lexuesin dhe ka zgjuar te ai përjetimin estetik, gjë që mund të arrihet vetëm prej veprave të realizuara artistikisht.

Gjithë opusi letrar i Spasses nuk është shkruar sipas një metode të vetme letrare, sepse kemi një krijimtari mjaft heterogjene të kushtëzuar nga faktorë të brendshëm dhe të jashtëm letrarë. Periodizimi i krijimtarisë letrare të Spasses në tri etapa kryesore[1] të zhvillimit mundëson studimin më të thellë dhe të gjithanshëm të fenomenit letrar të këtij autori dhe tregon në mënyrë më të qartë rrugën e formimit të tij.

Veprat që i krijoi deri në vitin 1936 i përkasin fazës së parë të krijimtarisë letrare. Përvoja krijuese letrare e shkrimtarit fillestar ishte mjaft e kufizuar, botëkuptimi i autorit ndaj jetës ende jostabil, qartësia ideologjike e pamjaftueshme. Mjeshtëria artistike ende nuk ishte zotëruar sa duhet. Gjuha si mjet i shprehjes artistike do të prefeksionohet disa vjet më vonë. Edhe pse vërehet fare mirë se shkrimtari posedonte talent krijues për t'u marrë me krijimtarinë letrare, prozën tregimtare të kësaj faze, si edhe romanin, e përcjellin dobësi të karakterit ideor dhe artistik.

Faza e dytë e krijimtarisë letrare të Spasses përfshin veprat e krijuara midis viteve 1936-1944. Kjo është krijimtari letrare me shumë veçori të realizmit kritik, ku është thelluar karakteri humanitar dhe utilitarist i saj. Në të shprehet optimizmi i fuqishëm jetësor, çmohet shumë njeriu si qenie shoqërore dhe paraqiten ide të shëndoshta përkitazi me progresin e gjithëmbarshëm shoqëror. Pra kemi të bëjmë me ndryshime qenësore kualitative të metodës krijuese letrare, me një evolucion të natyrshëm drejt ngritjes së përgjithshme ideore dhe estetike.

---

[1] Isak Shema, Pikëpamjet sociale në veprën e Sterjo Spasses, „Jeta e re", Prishtinë, 1969, nr. 1, f. 17—18.

Pas Luftës Nacionalçlirimtare, në krijimtarinë vijuese që bën fazën e tretë, pasuroi prozën shqiptare realiste. Ai krijoi romanin e parë të pasluftës „Ata nuk ishin vetëm", që është një roman tipik social.

Duke u bazuar në të dhëna të shumta lidhur me jetën dhe krijimtarinë letrare, pra lidhur me rrugën e formimit të shkrimtarit, në artikuj dhe vështrime të tjera ku është shtruar çështja e përhapjes së veprës letrare të Gorkit në gjuhën shqipe, do të ndriçohet problemi i ndikimit letrar të Gorkit në shkrimtarin Sterjo Spasse. Mësimi që mori duke lexuar Gorkin, sidomos gjatë fazës së dytë të krijimtarisë, për Spassen ishte vendimtar për formimin dhe afirmimin e tij të mëtejshëm. Ai pohon edhe vetë: „Elementet e realizmit në periudhën time të parë ja detyroj shkrimtarit të madh sovjetik, Maksim Gorkit, të cilin fillova ta kuptoj dhe ta dashunoj pas viteve 1935-1936".[2]

I lindur më 14 gusht 1914, në Gllomboç të Krahinës së Prespës, nga prindër të varfër fshatarë, të cilët si edhe shumë fshatarë të tjerë siguronin ekzistencën, duke punuar tokat e beut ose duke shkuar në kurbet në Turqi apo në Amerikë e gjetiu, që nga koha e fëmijërisë kaloi një jetë shumë të vështirë. Në kohën e sundimit feudalo-borgjez famëkeq të Ahmet Zogut filloi mësimet e para në shkollën greke, e pastaj mbaroi shkollën plotore në Korçë. Ishte ndër të parët nxënës nga Krahina e Prespës që kishte mbaruar shkollën plotore dhe hynte në shkollë të mesme. Shkollën Normale të Elbasanit e kreu më 1932 dhe u emërua mësues në Derviçan (të Gjirokastrës), pastaj shërbeu në Gjirokastër, në Korçë dhe në Tiranë. Studimet e larta të pedagogjisë i vijoi me

[2] Nasho Jorgaqi: Romani „Pse?!..." dhe fillimet letrare te Sterjo Spasses", „Buletini i Universitetit Shtetëror të Tiranës" Seria: „Shkencat shoqërore", Tiranë, 1958, nr. 4, f. 143.

korrespondencë gjatë viteve 1938-1941 në Magisterin e Firencës, por nuk i përfundoi. Më vonë kreu studimet e larta për letërsi në Institutin e Lartë të Letërsisë „Maksim Gorki" të Moskës gjatë viteve 1958-1960. Punoi gjatë si inspektor i arsimit, përgjegjës i Seksionit të gjuhës e të letërsisë të Ministrisë së Arsimit, përgjegjës i seksionit të prozës në Lidhjen e Shkrimtarëve e të Artistëve të Shqipërisë, redaktor i revistave letrare „Literatura jonë" dhe „Nëntori".

Qysh heret, kur ishte normalist, me pasion lexonte shkrimtarët shqiptarë, sidomos Naim Frashërin, Mihal Gramenon, Foqion Postolin, Çajupin, Fan S. Nolin, Asdrenin, Mjedën e të tjerë. Ishte nxënës i talentuar, me një botë të pasur emocionale. I ndikuar nga letërsia jonë e traditës filloi me shkrimet e para, të cilat shquhen për frymë patriotike të tyre. Janë këto proza të shkurtëra të një të riu, i cili ende nuk kishte formuar një botëkuptim stabil mbi jetën, prandaj pikëpamjet e shprehura shpeshherë janë edhe të kufizuara. Ai e zgjeroi horizontin e diturisë duke lexuar përveç të tjerash, jo vetëm letërsinë shqiptare, por edhe atë botërore. Nga gjuhët e huaja kishte mësuar frëngjishten, italishten, bullgarishten, greqishten dhe më vonë rusishten. Në ato vite literatura e pasur botërore në gjuhën italiane, frënge etj. kishte depërtuar në qendrat më të mëdha të Shqipërisë. Në Korçë lexoheshin rregullisht revistat „Vu" dhe „Lu" e të tjera të cilat sillnin materiale ndër më të ndryshmet. Siç pohojnë edhe bashkëkohësit e Spasses — shkrimtarë, lexoheshin të gjitha veprat me përmbajtje të llojllojshme. Kjo literaturë ka ndikuar me siguri në shkrimtarët e rinj.

Deri më 1936 kishte lexuar disa vepra të klasikëve të realizmit, por edhe të disa romantikëve të njohur botërorë. Nga Tolstoi kishte lexuar veprat: „Ringjallja" „Sonata e Krojcerit", „Ana Karenina" dhe tregime të tjera; nga Dostojevski: „Demoni", Vëllezërit Karamazovë", „Shtëpia e të vdekurve" dhe ndo-

një tjetër, veprat e Turgenjevit „Etër dhe bij", „Kujtimet e një gjahtari" dhe prozën e tij poetike. Me pasion kishte lexuar Gorkin, tregimet e tij, romanin „Nëna" dhe veprën „Klim Samgini"; pastaj Balzakun, Leopardin, Pirandellon, Mopasanin, Viktor Hygonë (romanin „Të mjerët" e kishte përkthyer në shqipet si variant të shkurtuar më 1936), Shopenhauerin, romanet e Knut Hamsunit „Uria" dhe „Pan", veprën e Fridrih Niçes „Kështu foli Zaratusra", romanin „Fshatarët" të Vladislav Rejmonit, novelat e Stevan Cvajgut dhe monografitë e tij mbi Dostojevskin, Balzakun dhe Tolstoin. Nga shkrimtarët e Ballkanit i kishin lënë përshtypje më të mirë proza tregimtare e Elin Pelinit, tregimet e Jordan Jovkovit, proza e Ivan Vazovit, romani „Jeta në varr" i Stratis Mirvilisit, romani „E tatëpjeta" e Gregorios Ksenopullosit tregimet e Ivan Cankarit, poezia e Botevit dhe Javorovit.

Te Spasse, sa u përket ideve për vëllazërimin e popujve të Ballkanit kanë ndikuar, përveç Naimit me poemën „Dëshirë e vërtetë e Shqiptarëve", edhe shkrimet e Botevit, Rakovskit, Svetozar Markoviqit, pastaj ato të Stanko Vrazit, Rigas Ferreos etj.

Spasse tregoi interesim të madh edhe për studimin e folklorit. Mund të veçohet përmbledhja e punimeve nga kjo fushë me titull „Në mbretërinë e folklorit shqiptar" për shkolla të mesme. Ai pohon se për t'u marrë me pasion me folklor kanë ndikuar përveç folkloristëve shqiptarë të njohur edhe Vuk Karaxhiqi, greku Politis, bullgarët Sllavejkov, Aranudov, Shishmanov dhe maqedonët vëllezërit Miladinov.

Në fazën e parë të krijimtarisë letrare, në një pjesë të prozës tregimtare dhe në romanin e të rlut nëntëmbëdhjetëvjeçar „Nga jeta në jetë: Pse!", të botuara më 1935, vërehet sheshazi ndikimi i Tolstoit me pikëpamjet e shprehura në „Sonata e Krojcerit" dhe në romanin „Ringjallja". Mendimi filozofik i Tolstoit

një tjetër, veprat e Turgenjevit „Etër dhe bij", „Kujtimet e një gjahtari" dhe prozën e tij poetike. Me pasion kishte lexuar Gorkin, tregimet e tij, romanin „Nëna" dhe veprën „Klim Samgini"; pastaj Balzakun, Leopardin, Pirandellon, Mopasanin, Viktor Hygonë (romanin „Të mjerët" e kishte përkthyer në shqipet si variant të shkurtuar më 1936), Shopenhauerin, romanet e Knut Hamsunit „Uria" dhe „Pan", veprën e Fridrih Niçes „Kështu foli Zaratusra", romanin „Fshatarët" të Vladislav Rejmonit, novelat e Stevan Cvajgut dhe monografitë e tij mbi Dostojevskin, Balzakun dhe Tolstoin. Nga shkrimtarët e Ballkanit i kishin lënë përshtypje më të mirë proza tregimtare e Elin Pelinit, tregimet e Jordan Jovkovit, proza e Ivan Vazovit, romani „Jeta në varr" i Stratis Mirvilisit, romani „E tatëpjeta" e Gregorios Ksenopullosit tregimet e Ivan Cankarit, poezia e Botevit dhe Javorovit.

Te Spasse, sa u përket ideve për vëllazërimin e popujve të Ballkanit kanë ndikuar, përveç Naimit me poemën „Dëshirë e vërtetë e Shqiptarëve", edhe shkrimet e Botevit, Rakovskit, Svetozar Markoviqit, pastaj ato të Stanko Vrazit, Rigas Ferreos etj.

Spasse tregoi interesim të madh edhe për studimin e folklorit. Mund të vecohet përmbledhja e punimeve nga kjo fushë me titull „Në mbretërinë e folklorit shqiptar" për shkolla të mesme. Ai pohon se për t'u marrë me pasion me folklor kanë ndikuar përveç folkloristëve shqiptarë të njohur edhe Vuk Karaxhiqi, greku Politis, bullgarët Sllavejkov, Aranudov, Shishmanov dhe maqedonët vëllezërit Milladinov.

Në fazën e parë të krijimtarisë letrare, në një pjesë të prozës tregimtare dhe në romanin e të rlut nëntëmbëdhjetëvjeçar „Nga jeta në jetë: Pse!", të botuara më 1935, vërehet sheshazi ndikimi i Tolstoit me pikëpamjet e shprehura në „Sonata e Krojcerit" dhe në romanin „Ringjallja". Mendimi filozofik i Tolstoit

„Mos e kundërshto të keqen me dhunë" qe përqafuar nga shkrimtari i ri. Autori i romanit „Pse?! u ndikua edhe nga filozofi gjerman, Fridrih Niçe. Pikëpamjet pesimiste të Niçes dhe qëndrimi i tij ndaj femrës në përgjithësi kanë gjetur shtrirje edhe më të madhe. Niçe shkruante: „Përse të jetojmë? Gjithçka është smirë! ... „Por as Tolstoi dhe as Niçe nuk kanë ndikuar me tërë sistemet e tyre filozofike. Në anën tjetër, Shopenhaueri ndikoi me teorinë e tij subjektive idealiste.

Kur shtrohet çështja e ndikimeve që ka pësuar ky shkrimtar nga literatura e lexuar, duhet të kihet parasysh fakti se mbi letrarin e ri shumë më tepër ka influencuar gjendja e përgjithshme sociale e shoqërisë shqiptare të kohës dhe atmosfera shpirtërore e tij. Gjon Zaveri, personazhi kryesor i romanit „Pse?!", edhe pse nuk është figurë tipike, e marrë nga jeta shqiptare, pasqyron kaosin e rinisë intelektuale nën regjimin feudalo-borgjez në Shqipëri.

Nëpërmjet tij, edhe pse në masë të kufizuar, është shprehur gjendja shpirtërore e autorit dhe pikëpamjet e tij të përqafuara gjatë atyre viteve. Spasse ende nuk kishte përvojë të pasur letrare. Pa botëkuptim materialist të formuar plotësisht dhe stabil ndaj jetës, nuk ishte në gjendje t'u gjejë shpjegime shumë pyetjeve. Duke qenë i shqetësuar deri në kulm me jetën e atëhershme, s'pajtohet me atë gjendje dhe reagon në mënyrë të vet. Duke mos i njohur thellë kontradiktat sociale të kohës, bën shartimin e pikëpamjeve të huaja dhe kështu bie në pesimizëm dhe nihilizëm. Me moton e romanit „Bota e Hiçit, prej Hiçit, për Hiçin, rrotullohet rreth qëllimit të Hiçit", mohoi vlerën e çdo gjëje në jetë dhe të jetës vetë dhe në këtë mënyrë s'arrijti t'i shpëtojë dëshpërimit të pakufishëm. „Dëshpërimi-shkruan Lenini — është karakteristikë e klasave që janë në rënie e sipër... Dëshpërimi është karakteristikë e aty-

re që nuk i kuptojnë shkaqet e së keqes, nuk shohin rrugëdalje dhe nuk janë të zotët të luftojnë"[3]. Është plotësisht e qartë se Spasse gjendej para vështirësive të shumta me karakter objektiv dhe subjektiv për të cilat shkruan: „Jua them sinqerisht se në periudhën e parë të rendit feudalo-borgjez kur unë fillova të shkruaj, m'u desht të kapërcej shumë kontradikta të brendëshme. Këto kontradikta ishin të paevitueshme në periudhën kur letërsia e së shkruarës errësonte mendimet e shkrimtarëve"[4]. Shumë vite më vonë, kur i kishte kuptuar qartazi shkaqet dhe pasojat e dëshpërimit të thellë në jetë, shkruan: „Vështirësitë ishin të shumta e vinin nga të gjitha anët. Së pari vinin nga vehtja, nga mungesa e përvojës e nga kufizimet ideologjike, nga mospasja e një objektivi të kristalizuar. Pastaj ishin vështirësitë objektive të kushtëzuara nga rrethanat shumë të rënda të regjimit feudo-borgjez, që ishte një regjim shtypës. Jo vetëm nuk na inkurajonin, por edhe na përbuznin madje na akuzonin dhe si të rrezikshëm. Edhe lexuesit ishin shumë të paktë: mendoni se ç'lexues mund të kishim, kur atyre që e quanin veten intelektualë me prejardhje feudo-borgjeze ishin ksenomanë e përbuznin çdo gjë shqiptare, kur shtypi ishte në duart e reaksionit. Çdo gjë që kemi botuar, e kemi botuar me përpjekjet tona, me këmbënguljen tonë, me sakrificën tonë. . ."[5]

Veprën letrare të Gorkit, në të cilën bëhej thirrje për jetë e jo për vdekje, e lexoi pas përfundimit të romanit „Pse?!". Së pari kishte lexuar tregimet e tij

---

[3] Ilić Lenin, O kulturi i umetnosti, „Kultura", Beograd, 1957, f. 58.

[4] Sterjo Spasse, 10 vjet në atdheun tim të lirë, „Shqipëria e re". Tiranë. 1955, nr. 11-12.

[5] Nga jeta dhe veprimtaria e shkrimtarëve tonë (Intervistë me Sterjo Spassen), „Zëri i rinisë", Tiranë, 1973, 22 shtator.

e pastaj romanin „Nëna", të botuar në italisht. Atëherë, romanin „Pse?" ende s'e kishte dorëzuar për botim si vepër të plotë. Spasse e kuptoi se në veprën e vet nuk duhej të dominonin pikëpamjet pesimiste, por atë ta përshkonte fryma optimiste dhe te lexuesi të përcillej porosia humanitare, dashuria e madhe ndaj jetës. Me një kritik letrar të kohës, i cili kishte shkruar parathënien e romanit „Pse?!", Spasse kishte biseduar për mundësinë e disa ndryshimeve që, sipas tyre, ishin të domosdoshme. Autori ishte bindur se Gjon Zaveri nuk duhej të bënte vetëvrasje. Përfundimi i romanit dhe shumë pjesë të tjera ishte e domosdoshme të ndryshoheshin, pra romani të ripunohej. Megjithatë, autori vendosi ta dorëzojë në shtyp pa ndryshime si një vepër që ishte shkruar në rrethana të caktuara historike-shoqërore, të cilat do t'i pasqyrojë më vonë në romanet e tjera.

Me gjithë kufizimet që kishte vepra, edhe pse autorit iu bënë vërejtje si në kritikën letrare, ashtu edhe në letrat e shumta që i dërgoheshin nga lexuesit, veçanërisht lidhur me pesimizmin dhe nihilizmin që ishte i pranishëm, iu njohën meritat për tematikën e trajtuar deri atëherë. Letërsisë demokratike që kishte marrë një zhvillim më të mirë se përpara, bashkë me Spassen, po i vinin forca të reja sidomos pas vitit 1935. „Drejtimi kritik në letërsi ishte i dobët. Brezi i 35-ës s'e kish treguar akoma fizionominë e tij"[6].

Nga artikulli „Kritika letrare ndër ne" kuptojmë se në ç'masë Spasse e ka përjetuar atë atmosferë mbytëse: „...Në mes të një heshtjeje së vijueshme, në mes të një letargjie letrare del nga ndonjë kënd një vepër origjinale, a si origjinale, ose ndonjë për-

[6] Nasho Jorgaqi, Romani „Pse?!..." dhe fillimet letrare të Sterjo Spasses, B. U. SH. T., Seria: Shkencat shoqërore, 1958, nr. 4. f. 143.

kthim bajat dhe i mykur tejet... Bashkë me krizën ekonomike po kalojmë edhe një krizë mendore... një shterpësi letrare..."[7] ndërsa dy vjet më vonë shkruan: „Shtojmë se kemi krizë mendore, po, krizë letrare, shtërpësi mendore"[8].

Në rrethana të tilla të zhvillimit të kulturës dhe të letërsisë shqiptare, në vitet e krizës së përgjithshme shoqërore, kur zhvillimi i mendimit demokratik dhe revolucionar pengohej nga qeveritarët dhe shërbëtorët e tyre, vepra letrare e Gorkit pat jehonën më të madhe dhe ndikoi fuqishëm jo vetëm në zgjimin e vetëdijes socialiste të shkrimtarëve tanë përparimtarë të brezit 1935 dhe më vonë, si te Migjeni, Shuteriqi, Varfi, Musaraj, Çaçi, Stafa, Bulka etj., por edhe te lexuesit e tjerë. Disa shkrime të Gorkit qenë përkthyer në gjuhën shqipe që nga viti 1920 dhe u botuan në „Shkëndija". Por gjatë viteve '30 emri i Maksim Gorkit bëhet aq i njohur në Shqipëri, sa që veprat e tij dhe artikujt kritikë për krijimtarinë e tij letrare, ribotohen edhe në faqet e revistave zyrtare „Shekulli XX" „Diana" me gjithë se... këtu zgjedhen ato vepra të shkrimtarit që nuk kanë përmbajtje të theksuar politike"[9].

Gjatë vitit 1932, por edhe më vonë, në revistat e kohës si në „Bota e Re" „Fryma e Re", „Rilindja", „Illyria", „ABC", „Arbëria", „Minerva" etj., u shtuan dukshëm pjesët e botuara nga Gorki. Të veçojmë me këtë rast tregimet: „Dashnori i saj" „Një herë në vjeshtë", „Nëna", „Nëna e tradhëtorit", Një hero, Heroizmë", „Utopi shekullore", „Luftë... dhe kundër lufte", „Njeriu", „Khani dhe biri i tij", „Një vashë e vogël",

---

[7] Stespa (Pseud. i S. Spasse), Kritika letrare ndër ne „Demokratia", Gjirokastër, 1933, nr. 407, (4 nëndor).

[8] Sterjo Spasse, Një lesheli në letërsinë tonë, „Demokratia", Gjirokastër, 1935, nr. 449. (22 janar).

[9] V. Angoni — G. Manjkovskaja, Përkthimet e Gorkit në Shqipëri. „Nëndori", Tiranë, 1961, nr. 6. f. 108.

„Sahati", „Njëzet e gjashtë dhe një", „Një natë vjeshte", „Në burg", „Kurbatka e bukur" (variant jo i plotë i veprës „Makar Çudra"), pjesë nga „Përralla të Italisë", „Kënga e lajmëtarit të shtërngatës", „Para jetës", „Bashkëudhëtari im" dhe ndonjë poemë e tij.

Spasse, si dhe shkrimtarët e tjerë bashkëkohës, qe i impresionuar nga vepra letrare e Gorkit. Tematika e trajtuar në tregimet dhe në romanin „Nëna", idetë revolucionare, qartësia ideologjike, pra vlera e përgjithshme ideore dhe estetike, bënë që jo vetëm ta lexojnë dhe rilexojnë Gorkin, por të bëhen partizanë të denjë për zbatimin e ideve të tij. Të frymëzuar nga ai i dhanë letërsisë sonë një frymë të re, me elemente më të theksuara realiste dhe revolucionare. Andrea Varfi në mënyrë të veçantë e shtron çështjen e ndikimit që kanë pësuar nga shkrimet e Gorkit shkrimtarët tanë si edhe shumë shkrimtarë të tjerë të botës. Me Gorkin e sidomos me „Nënën" — shkruan Varfi — u edukuan të gjithë shkrimtarët e Shqipërisë së Re. Te Gorki këta, përveç mjeshtrisë..., mësuan të largohen nga idealizmet boshe dhe të shikojnë realitetin ashtu siç është. Nga dy-tri skica të shkrimtarit tonë të madh, Migjenit, mbi jetën e malësorëve shqiptarë, të shkruara sipas frymës gorkiane, lexonjësi njeh shumë më tepër realitetin e malësive tona".[10] Nga kujtimet e tij mësojmë se ndikimi i Gorkit ishte veçanërisht i madh në gjithë brezin e të rinjve letrarë të viteve '30 dhe sidomos për „edukimin revolucionar të punëtorëve dhe shkollarëve". Përveç romanit „Nëna" sa kishte lexuar tregimin „Lexonjësi" i cili kishte lënë mbresa të pashlyera. „Me atë tregim shkruan Varfi, Gorki na tregoi rrugën që duhej ndjekur në letërsi"[11].

---

[10] Andrea Varfi, Drita e Gorkit. „Nëndori", Tiranë, 1956, nr. 7, f. 137.

[11] Po aty, f. 137.

Në veprën poetike të Aleks Çaçit, i cili shkroi edhe gjatë viteve '30, gjejmë gjurmë ndikimi nga vepra letrare e Gorkit. Ai shkruan: „Lexoja „Nënën" e Gorkit dhe autorë të tjerë revolucionarë dhe doja që në shembullin e tyre të çfaqja edhe unë me shkrimet e mia solidaritetin me të varfërit dhe me të shtypurit dhe urrejtjen për shfrytëzuesit".[12] Diçka e ngjashme ka ndodhur edhe me Dhimitër Shuteriqin, Shevqet Musarajn, Petro Markon, Esad Mekulin, Vedat Kokonën etj., në formimin e të cilëve ka ndikuar pozitivisht Maksim Gorki. Spasse disa herë me radhë pohon ndikimin e drejtpërdrejtë nga Gorki. Në parathënien e botimit të romanit „Nëna" në gjuhën shqipe, të vitit 1955, ai shpreh mendimin se në kohën kur për herë të parë u përkthye romani „Mungonte eksperienca dhe qartësia ideologjike... Për të fituar një eksperiencë e për t'u sqaruar më mirë ideologjikisht — përveç faktorëve të tjerë në atë kohë e në ato rrethana ndikoi edhe përkthimi i romanit „Nëna"... Punëtorët e fshatarët tanë e të rinjtë e asaj kohe, si bleta mbi nektarin, lëshoheshin mbi faqet e këtij romani për të kërkuar të vërtetën. Përmes kësaj të vërtete, që gjenin në roman, zbulonin realitetin e regjimit shtypës, shtonin dita-ditës urrejtjen kundra atij dhe gjenin mënyrat më të përshtatura për të luftuar. Se me të vërtetë te romani „Nëna" punonjësit tanë gjenin pelinin e hidhur të jetës së tyre: vuajtjet që hiqte protagonisti i romanit Pavle Vllasovi me shokë, lshin vuajtjet dhe të zezat e tyre..., shkrimtari i madh sovjetik Maksim Gorki, si një lajmëtar i gjallë, hyri në çdo shtëpi punëtori e fshatari, në çdo shtëpi studenti dhe intelektuali shqiptar dhe përmes personazheve të romanit të vet u fli-

[12] Në krijimtarinë tonë të pasqyrojmë jetën e popullit punonjës (Intërvistë me Aleks Çaçin). Zëri i rinisë", Tiranë, 8 dhjetor 1973.

ste në gjuhën shqipe, u zbulonte të këqiat e sistemit feudo-borgjez dhe u tregonte një rrugë shpëtimi..."[13]

Gjatë fazës së dytë të krijimtarisë letrare, pasi kishte botuar romanin e mohimit „Pse?", Spasse shkroi pamflete, proza alegorike, skica, tregime, novela dhe romanin e pohimit „Afërdita". Prozën tregimtare e karakterizon përmbajtja e gjerë sociale, fryma e theksuar kritike, naracioni më i zhdërvjelltë dhe qartësia ideologjike. Në to qiten në shesh padrejtësitë shoqërore ekonomike të kohës së regjimit absolut në Shqipëri dhe goditen plagët sociale të së kaluarës. Ai bëhet zëdhënës i idealeve progresive të fshatarësisë dhe të vegjëlisë në përgjithësi. Proza alegorike dhe pamfleti, të cilat forma Gorki i quante „Letërsia jon militante" janë arterje që i dhanë gjak të ri letërsisë së shëndoshë shqiptare të viteve '30. Ky është padyshim ndikim që ka ushtruar proza gorkiane dhe ajo e shkrimtarëve të tjerë progresivë. Në prozën e këtij lloji trajtohej problematika shoqërore dhe politike aktuale. Në mënyrë alegorike çirrej maska e pseudopatriotëve të vendit, akuzohej aparati shtetëror në fuqi, stigmatizohej morali i kalbur i klasave sunduese dhe herë pas herë tregohej grushti i fortë që do ta përmbyste botën e vjetër. Megjithëse censura ishte shumë e rreptë, shumica e shkrimeve me përmbajtje të këtillë nuk botoheshin. Spasse lidhur me këtë ka thënë: „Me gjithë atë ca shkrime më dhembin akoma pse kan mbaruar në shportën e redaksive pa lënë nishan."[14]

Kur analizohet përmbajtja dhe idetë e këtyre prozave alegorike dhe e pamfleteve, mund të hetohet fare mirë kthesa e fortë pozitive që kishte bërë Spas-

---

[13] Sterjo Spasse, Parathënie, „Nëna", Tiranë, 1955, f. 34.

[14] Nga jeta dhe veprimtaria letrare e shkrimtarëve dhe artistëve tonë. Intervistë me Sterjo Spassen. „Zëri i rinisë", Tiranë, 22 shtator, 1973.

se në letërsi. Për shkrimtarin ishte hapur horizont më i gjerë pikëpamjesh, shprehen ide thellësisht progresive. Për ndryshimin e gjendjes ekzistuese luftonin jo vetëm shkrimtarët përparimtarë, por edhe shtresat e vegjëlisë shqiptare. Janë këto vite të rezistencës që i bëhet regjimit absolut me anë të krijimtarisë letrare, me demonstratat dhe në forma të tjera. Gjithë kjo tregon bindshëm për zgjimin e vetëdijes klasore dhe revolucionare.

Duke filluar nga viti 1935 Spasse botoi pamfletet dhe prozat alegorike: „Bota u çthurr?...", „Nga shënimet e një Diogjeni të Ri". „Dallëndyshe, ktheja ndryshe...", „Kushtrimi i orëve", „Skandal? Jo, as pak?", „Ajka e botës" etj. Autori ngrit zërin kundër mentalitetit, moralit dhe ideologjisë feudale-borgjeze, kundër pabarazisë sociale dhe ekonomike. Heronjtë e këtyre prozave janë dhënë nëpërmjet alegorisë, por me nota të theksuara realiste. Për të demaskuar marrëdhëniet feudale-borgjeze në pamfletin „Bota u çthurr!" Spasse i jep heroit të vet porosi të rëndësishme në jetën shoqërore, që të qëndrojë, e jo të dorëzohet ndër kundërshtime."... Ti duhet të rrosh! Të rrosh që t'i kallxosh botës të vërtetën! Të rrosh që të mësosh turmën për të shijuar të vërtetën... Të rrosh, po të rrosh si një kreshnik ndërmjet egërsirash: Puno për ideal, fol për të vërtetën, shkel mbi kërma pa mëshirë dhe lufto shpifjen, padrejtësinë, gënjeshtrën!... Të rrosh, po, po, të rrosh, si me forcë mbinjerëzore gjer sa të krijohet një jetë e re me njerëz të rinj! Pra, jeto dhe puno për idealin e caktuar".[15]

Gjendja e vështirë në të cilën gjendeshin shtresat e varfëra, e kishte shqetësuar shkrimtarin. Ai u përkiste po atyre shtresave që ishin të robëruara, prandaj bënte pyetjen: „Kur kanë për të pushuar

---

[15] Sterjo Spasse, Kurora e rinisë, Tiranë, 1963, f. 28—29.

vajet, kujet e ulurimat e popullit të robëruar shqipëtar?!" dhe bënte përpjekje të pandërprera për të gjetur rrugën e shpëtimit. Më 1936, në revistën „Bota e Re" të Korçës, kishte hapur „Shtyllën pedagogjike". Aty botonte vështrime lidhur me probleme të shumta të shkollës shqipe. Në një letër, dërguar po atë vit Taso Goshos, mikut të tij të ngushtë, shkruan: „.. Po, Korça ishte atëherë qendra e një lëvizjeje të gjerë progresive kulturale. Revistat „Rilindja", më vonë „Bota e Re" e dy gazetat e mbanin gjallë pjesërisht Korçën e vdekur ekonomikisht. Ne merrnim pjesë edhe si lexues edhe si aktivistë të kulturës". Që nga viti 1937 deri më 1941 në Shqipëri nuk u botua më asnjë krijim letrar i Gorkit. Ishte ndaluar rreptësisht përhapja e veprave të tij, por edhe literatura tjetër nëpërmjet të së cilës propogandoheshin idetë antifashiste dhe socialiste.

Spasse vazhdoi pa ndërprerje krijimtarinë letrare. Meqë më së tepërmi e preokuponin problemet e arsimit dhe të emancipimit shoqëror dhe problematika sociale, më 1936 filloi të shkruajë romanin „Afërdita". Pikëpamjet e autorit kishin evoluar. Ai më në fund kishte kuptuar të vërtetën dhe kishte përqafuar bindjen, edhe pse të kufizuar, se arsimi është faktor vendimtar për transformimin progresiv të shoqërisë shqiptare. Vepra ishte përfunduar dy vite më vonë, më 1938. „E mbaj mend si sot — shkruan Tasi Gusho — kur Sterjoja më ka ardhë në shtëpi, në pranverën e vitit 1938, me dorëshkrimin e romanit „Afërdita" nën sqetull. Atëherë i kishte vënë titullin „Mësonjësja ideale". Dhe sikur vazhduam ta lexonim romanin ditë e natë me radhë. Sterjoja e lexonte dhe unë e dëgjoja me vëmendje e mbaja shënime për të bërë pastaj vërejtjet e mia"!

Romani ishte pëlqyer nga të gjithë ata që e kishin lexuar në dorëshkrim. Spasse veprën e tij të gatshme për shtyp dhe një letër, ku jepte sqarime lidhur me heroinën Afërdita dhe rrethanat në të cilat e kishte

shkruar veprën, nga Korça ia dorëzoi Ministrisë së Arsimit për të dhënë lejen e botimit. Meqenëse përmbajtja e letrës nuk është e njohur deri më sot, po japim ndonjë pjesë më interesante të saj. Autori i drejtohet Aleksandër Xhuvanit: „... Pse e kemi zgjedhur për protagonist një mësonjëse e jo një mësonjës? — mund të më pyesni. Arsyet janë këto: Jeta shoqërore shqiptare, sidomos jeta fshatare, nuk mund të përmirësohet, po s'u fillua përmirësimi nga thelbi i familjes, më fort nga nëna e nga motra... Në përpilimin e romanit më tepër jam munduar të përshkruaj jetën e vërtetë të një arsimtari të aratisur nëpër fshatrat e mënjanuar. Shumë pjesë të romanit i kam jetuar vetë para disa vjetëve; edhe shumë pjesë të tjera janë pasqyra e vërtetë e jetës së shumë shoqeve e shokëve, që po kryejnë edhe sot (1938) misionin e tyre (andaj nëpër thellësirat) e Shqipërisë me hyllin e guximit e të shpresës në ballë". Më tutje arsyeton idealizimin që kishte bërë lidhur me triumfin e Afërditës: „Edhe pse do të shihni një shkollë të re ideale... kjo shkollë e ëndërruar është simboli i një përpjekje të parreshtur të arsimtarëve tanë të rinj, është dëshira e pashterur dhe flaka vepronjëse e kush e di të sa zemra arsimtaresh e arsimtarësh, që horvaten në heshtje përmes pengesave, për të krijuar shkollën e re, shkollën që do të pasqyrojë jetën dhe natyrën tonë, dmth. shkollën e nesërme shqiptare për nxënësin shqiptar... Jam munduar t'i jap romanit tem një frymë shqiptare, një tërësi shqiptare. Jam munduar të përshkruaj ato që ngjanë or'e çast përpara syve tanë dhe kam menduar për të ardhmen ato që mund të bëhen njëmendësi. Kam dashur AFËRDITA — protagoniste e romanit të mos jetë një mësonjëse e idealizuar shumë, por një mësonjëse që mund të dalë vërtet nga brumi thjesht kombëtar..." Autori shpreh mendimin se kontributi i arsimtarëve përparimtarë, e sidomos i atyre të qytetit, për ngritjen dhe arsimimin e fshatarësisë ka një rëndësi të

posaçme për zhvillimin e gjithmbarshëm të shoqërisë shqiptare. Kah fundi i romanit, atëherë kur ideja themelore e veprës sendërtohet plotësisht, autori vlerëson lart bashkëpunimin midis arsimtarëve përparimtarë për të kryer si duhet misionin e rëndësishëm shoqëror. Triumfi i Afërditës në Grykas e Pishas dhe mrekullitë e saj në lëmin e arsimit dhe të edukimit, për emancipimin e femrës shqiptare dhe për zgjimin e fshatit, paraqiten si fitore e tërë arsimit të ri shqiptar. Gjithë kjo entuziazmon lexuesin e romanit „Afërdita" dhe e angazhon maksimalisht për përparimin dhe lulëzimin e përgjithshëm të shoqërisë.

Pas Luftës Nacionalçlirimtare, „që në javët e që në muajt e para të çlirimit", Spasse vazhdoi të shkruajë skica e tregime me temën aktuale. Përshtypjet që kishte pasur nga leximi i veprave të Gorkit dhe nga bisedat me Ali Kelmendin, me luftëtarin e paepur të lëvizjes komuniste shqiptare kishin mbetur të pashlyeshme. Pas një dekade krijimtarie letrare në frymën e realizmit kritik, kishte fituar përvojë të pasur ideoartistike. Deri në këtë kohë Spasse kishte dhënë tablo të gjera të jetës së shoqërisë shqiptare, jetën dhe luftën e vegjëlisë e të arsimtarëve, por zgjidhjen e atyre problemeve nuk arrijti ta bëjë drejt në pajtim me ligjshmëritë e zhvillimit historik-shoqëror të shoqërisë shqiptare të kohës.

Më 1945 vazhdoi të shkruajë romanin e ri „Ata nuk ishin vetëm" me titullin e mëparshëm „Harbutët", në të cilin më tepër se në çdo vepër tjetër vërehet ndikimi i Gorkit. Romani ka një histori mjaft interesante të krijimit. Ali Kelmendi qysh në vitin 1932, duke parë gjendjen e vështirë të fshatarësisë shqiptare dhe veçanërisht pasi kishte dëgjuar për tragjedinë e goricarëve, kur Maliq bej Frashëri, me ndihmën e qeverisë, i përzuri fshatarët e pafajshëm nga çifliku, i kishte thënë Spasses: „Ti vetëm hidhe në letër këtë të vërtetë". Pas ngjitjes që i kishte bërë Ali Kelmendi, kishte filluar veprën ku dëshironte të

paraqesë ato ngjarje tronditëse. „Në mënyrë të mjegulluar dy kapituj — pikërisht „Dasmën e xha Koroveshit" dhe „Beu" — shkruan autori — i shkrova para çlirimit..., në ndërgjegjen time përpunohej ideja kryesore, përpunoheshin tablotë, rriteshin e merrnin formë edhe personazhet. Para çlirimit pata menduar që kaçaku Ismail, dalë maleve nga urrejtja që kishte për feudalët e që martonte vajzat e varfëra me paratë që ua rrëmbente të pasurve, të frymëzonte për luftë edhe fshatarin Gjikë Shpatin. Domethënë se unë kisha mpleksur idetë e reja më përparimtare të kohës me një kaçak të shekullit XIX".

Deri më 1947 kur e dorëzoi për shtyp veprën „Ata nuk ishin vetëm", të parin roman shqiptar të pasluftës, ideja kryesore ishte kristalizuar si duhet. Shkrimtari paraqiti në roman antagonizmat shoqërore dhe rezistencën që bënë fshatarët kundër marrëdhënieve skllavëruese, kundër shtypjes dhe shfrytëzimit. Romani, siç ka vënë re Jorgo Bulo, është „...provë e suksesshme e kapërcimit të dobësive e kufizimeve të romanit shqiptar të paraçlirimit, kryesisht me tipare romantiko-sentimentaliste... Si i tillë ai padyshim ka lojtur rolin e vet në rrugën e zhvillimit tonë të ri."[10]

Vepra në pikëpamje kompozicionale është ndërtuar ngjashëm me romanin „Nëna" të Gorkit. Disa pjesë janë analoge me ato të romanit „Nëna". Gjikë Shpati si personazh ka shumë veçori të Pavle Vllasovit. „Ja ky duket një Pavle Vllasov! Jo, ky është Pavel Vllasov shqiptar", thuhet për personazhin kryesor të romanit „Ata nuk ishin vetëm". Kapitulli i shtatë përmban të dhëna të shumta me të cilat shpjegohet mënyra e ndikimit të veprës së Gorkit te lexuesit shqiptar dhe në vetë shkrimtarin Spasse. Në

---

[10] Jorgo Bulo, Nga historia e lindjes dhe formimit të romanit të sotëm shqiptar. Studime filologjike, Tiranë, 1968, nr. 2, f. 166.

veprën e Gorkit u dha një vizion i zgjeruar historik mbi perspektivën më të ndritshme të shoqërisë së re, për një jetë të bukur, të gjallë dhe të ndershme".

Nëpërmjet personazhit Ana është shpjeguar fare mirë çështja e ndikimit letrar që ka pasur Spasse nga literatura e lexuar dhe veçanërisht nga „Nëna" e Gorkit. Vetëm pasi kishte lexuar veprën „Nëna" Ana „për një moment e kishte menduar lumturinë e saj të lidhur me përpjekjet për lumturinë e të tjerëve..." Episodi për demonstratat e Korçës dhe përshkrimi i atyre ngjarjeve, të kujton disa pjesë të romanit „Nëna". Dhe jo vetëm kaq, por „fshatari i panjohur me plagën e rëndë e që fliste aq kthjellтë e aq mirë, ishte tamam si personazhet e Gorkit, që përpiqeshin për një botë të re në Shqipëri". Përfundimi kuptimplotë, sendërtimi i idesë themelore të veprës, mënyra se si është paraqitur zgjimi i vetëdijes së fshatarësisë për të luftuar vendosmërisht për çlirimin e plotë, flasin bindshëm për analogjinë midis këtyre veprave letrare dhe për ndikimin letrar të Gorkit në shkrimtarin shqiptar Sterjo Spasse.

Megjithatë Spasse nuk bëri imitim të thjeshtë të veprës së Gorkit. Meqë tregoi talent të rrallë për t'u marrë me letërsi, me imagjinatë të bujshme, duke qenë njohës i mirë i jetës shqiptare, i atmosferës së përgjithshme që dominoi atëherë, gjatë atyre viteve të vështira për fshatarësinë shqiptare, arriti që në mënyrë plastike dhe me shumë ngrohtësi, të na tregojë për ngjarjet dhe njerëzit, me dashurinë më të madhe ndaj vegjëlisë dhe me urrejtjen e pashembullt ndaj shfrytëzuesve të çdo lloji, të japë vepra me porosinë e thellë humanitare dhe revolucionare, të cilat u mbeten brezave si dhuratë e çmuar.

V.

FILLIMET LETRARE TË STERJO SPASSES

„Duhet bërë thirrje për jetë dhe punë
e jo për vdekje"

Maksim Gorki

Sterjo Spasse, i riu nëntëmbdhjetëvjeçar dhe mësuesi i fshatit mjaft të prapambetur shqiptar gjatë kohës së regjimit famëkeq zogist në Shqipëri, më 1935 botoi romanin e vet të parë: „Nga jeta në jetë: Pse?! ...". Me moton e romanit:

„Bota e Hiçit, prej Hiçit, për Hiçin
Rrotullohet rreth qëllimit të Hiçit"

jo vetëm që nuk bënte thirrje „për jetë e punë" si Gorki i famshëm, por me sy të hapur, në pikë të ditës, nuk shihte as perspektivë të jetës individuale dhe shoqërore. Mohonte gjithçka të vlefshme, më në fund edhe vetë jetën. Kështu ai përqafoi idetë pesimiste, por e përlanë dhe dallgët e nihilizmit.

Autorin e romanit të mohimit „Pse?!..." pikëpamjet e përqafuara në jetë e kishin trazuar deri në atë masë sa personazhit të vet letrar i preferon vdekjen në vend të jetës. Gjon Zaveri i Sterjo Spasses nuk shihte më diellin e hënën, lulen dhe vashën, jetën dhe lumturinë. Ai kalonte jetën në andralla — atij vetëm

pyetje e mendime i vërviten në kokën që „filozofon" për çështjet ekzistenciale të botës. Edhe pse ndonjëherë shkundullohet nga ato mendime të kobshme, e duket se në fytyrë i lëviz gjaku i jetës, i hapen sytë për të parë të mirat dhe të këqiat e jetës dhe të shoqërisë, shumë shpejt mandej i mveshet syve një lëbyr dhe atëherë i turbullohet mendja dhe shpirti, por mbahet i alivanosur. Pastaj përsëri e kaplojnë mendime dhe vetëm mendime filozofike sa edhe të zezat e vdekjes, deri në fundin tragjik.

Në atë kohë fat të njëjtë tragjik kishin pësuar edhe protagonistët e disa veprave letrare të letërsisë sonë. Dija e romanit të Haki Stërmillit „Sikur t'isha djalë" nuk shpëtoi nga vdekja tragjike, por as Memli, heroi i veprës së Gërblleshit „Gremina e dashurisë" nuk i shpëtoi dot pushkës hakmarrëse. Në vend që t'u hapej rruga drejt jetës, ata në lulëzimin e rinisë i gjykon koha. Me ngashërim e buzë të shkrumuara u përfundohet jeta. Edhe disa personazhe të tregimeve të para të Spasses, të botuara para romanit të mohimit dhe mbas tij, në të shumtën e herës, i pret një mbarim tragjik. Tregimi „Dashuri e pafat", botuar në gazetën „Zëri i Korçës" më 1930, ka për subjekt fatin tragjik të bashkëshortëve. Si krijim letrar kjo prozë i paraprin një vargu hartimesh të tjera që trajtojnë plagët shoqërore. Si pasoja të jetës së vështirë sociale të shkaqeve të tjera dhe të dukurive negative rezultojnë tragjedi të ndryshme individuale. Duke u pasqyruar kështu në letërsi jeta e rëndë e vegjëlisë, prapambetja shoqërore, kurbeti, hakmarrja, skamja, varfëria, bestytnitë e kohës dhe antagonizmat klasore, trajtohet problematika sociale aktuale. Fati jetësor i këtyre protagonistëve të prozës së hershme ishte njëherit edhe fati i familjeve të varfëra shqiptare dhe i grupeve shoqërore. Fshatarësia dhe shtresat e shfrytëzuara të qyteteve „hiqnin të zitë e ullirit" dhe banin mbi kurriz të gjitha garrametet e jetës së vështirë.

Kjo ishte koha kur shkrimtari Sterjo Spasse s'kishte fituar përvojën e domosdoshme letrare dhe s'kishte arritur të njohë thellësisht kontradiktat shoqërore ekzistuese, kur leximi i disa veprave të letërsisë së huaj kishte bërë të vetën dhe kishte ndikuar negativisht në masën e duhur. Autorit, edhe pse ofronte tablo të një jete të vështirë sociale, nuk i shkoi për dore që, në hapat e parë të krijimtarisë të rreket me një tematikë komplekse shoqërore dhe të gjejë zgjidhje të pranueshme për problemet e shtruara. Në këtë prizmë duhet shpjeguar edhe devijimin e shkrimtarit në fazën e parë të krijimtarisë letrare.

Gorki, duke bërë fjalë për vështirësitë në të cilat has shkrimtari gjatë krijimit të romanit social dhe gjatë përgatitjes së tij të gjithanshme për të trajtuar tematikën sociale, midis të tjerash, shkruan: „... që në kohën tonë të shkruhet një roman i mirë social, shkrimtari duhet të ketë fuqi krijuese të gjeniut dhe njohuri të gjithanshme të jetës. Ky është njëri prej shkaqeve përse letërsia devijon prej realizmit kah misticizmi, prej realitetit kah fantazia, prej rrugës së vështirë të trajtimit të çështjeve sociale kah problemi i të qenurit individual, dhe në shkretëtirën e papërfundueshme të çështjeve botërore"[17].

Për të njëjtat vështirësi që dalin në rrugën krijuese shkruan edhe Sterjo Spasse në periudhën kur i kishte kuptuar qartazi ato kufizime të përgjithshme të cilat s'i kishte evituar shumë vite më parë.

Klima e tërësishme shoqërore e kohës kur jeton dhe vepron shkrimtari ndikon dukshëm në karakterin e veprës letrare artistike. Raportet sociale në të gjitha nivelet, kundërthënlet klasore që paraqiten janë lëndë e veprës realiste. Shkrimtari të gjitha këto nuk i jep vetëm si fakte dhe ngjarje të një kohe e të një vendi të caktuar. Nëpërmjet të mjeteve arti-

[17] Maksim Gorki, „O literaturi", Beograd, 1949, f. 324.

stike, me mjeshtri naracioni, te lexuesi zgjon ndjenjën e përjetimit të thellë të fatit të heronjve si pjesëtarë të shoqërisë. Pra, shkrimtari në mënyrë të veçantë duhet të njohë epokën kur jeton dhe të thotë atë që është qenësore për frymëmarrjen e asaj epoke. Ai, meqenëse është observues i drejtpërdrejtë i të gjitha oscilimeve të jetës shoqërore, të cilat janë objekt trajtimi në veprën letrare, në të shumtën e herës, si individ edhe vetë merr pjesë në vallen e kohës; prandaj edhe mund t'i shprehë pikëpamjet e veta sociale. Në të kundërtën, nëse shkrimtari, sidomos në fillimet e krijimtarisë letrare, nuk arrin të fitojë njohuri shumë të gjera dhe të thella lidhur me jetën shoqërore, nuk do të jetë në gjendje t'i paraqesë drejt dhe bindshëm pikëpamjet progresive të cilat i kushtëzon koha. Në këtë mes rol të rëndësishëm luajnë edhe faktorët e tjerë: zhvillimi ekonomik-social, kulturor; jeta politike në vend dhe jashtë tij; ndikimi i filozofisë së kohës; tradita kulturore dhe letrare etj.

Spasse, si edhe disa shkrimtarë të tjerë shqiptarë, e filloi krijimtarinë letrare menjëherë pas shpalljes së mbretërisë shqiptare. Si nxënës i Shkollës Normale të Elbasanit, kur nuk kishte më tepër se shtatëmbëdhjetë vjet, nis të trajtojë disa tema në frymën patriotike. Tregimi „Kreshnikja shqiptare" ka si heroinë vajzën trime shqiptare, Fatimen. Ajo me guximin e saj të pashembullt arrin të hakmerret kundër armikut grek i cili ia kishte plagosur të fejuarin, Ahmetin. Në ndonjë krijim tjetër të këtij lloji, në skicat dhe në tregimet e veta autori lartëson figurat e ndritura të patriotëve shqiptarë, luftëtarët për të drejtat kombëtare sociale. Ishte kjo koha kur Ahmet Zogu me ithtarët e vet, pasi kishte përmbysur qeverinë demokratike të Fan S. Nolit, kishte vendosur diktaturën mbretërore në Shqipëri. Në këtë mënyrë ishte zhdukur çdo rreze shprese për një progres të përgjithshëm shoqëror. Ekonomia e vendit përmby-

sej gjithnjë e më tepër. „Në buxhetin financiar të vitit 1926-1927, 75 për qind e tij parashikohej të shpenzohej për mbajtjen e forcave ushtarake dhe të aparatit shtetnor dhe vetëm 25 për qind për zhvillimin e ekonomisë, për ndërtime botore, arsim, kulturë, shëndetësi e tjera. Vetëm presidenti i Republikës, A. Zogu, shpenzonte më tepër se Ministria e shëndetësisë për gjithë shërbimin mjekësor në Shqipëri dhe Ministria e bujqësisë për gjithë nëpunësit dhe kuadrot bujqësore të vendit të marra së bashku"[18].

Fshatarësia dhe shtresat e varfëra qytetare shfrytëzoheshin pa mëshirë nga feudalët dhe nga aparati shtetëror. Edhe Sterjo bashkë me familjen e tij e kishte përjetuar dhe vazhdimisht e përjetonte atë shfrytëzim të egër. Kur ishte dhjetëvjeçar kishte kaluar jetë shumë të vështirë e në skamje. Ai, siç shkruan Fatmir Gjata me rastin e pesëdhjetëvjetorit të lindjes së autorit, „... ishte një djalosh i imët, veshur me shajak të ashpër që endet në tezgjahet fshatarake, kthehej në mbrëmje vonë nga fusha në shtëpi. Por ai nuk shtrihej në dyshek për t'u çlodhur e për të fjetur. Ngarkonte kalin me dy thasë qymyr dhe, që nga fshati me emrin Gllomboç, merrte rrugën e gjatë për në Korçë. Udhëtonte tetë orë më këmbë, natën, me hënë me shi a me dëborë dhe ndaj të gëdhirë mbërrinte në qytet. Aty pastaj gjithë ditën bridhte rrugicave duke thirrur: „Kush do qymyr!" dhe i binte bretku gjersa gjente myshterinjtë. Po ky djalosh që rrinte vazhdimisht i menduar punonte në fshat arat e beut, lëronte, mbillte e korrte grurin e beut. Po ky djalosh kulloste bagëtinë dhe tërë ditën e ditës, nga do që i hidhte sytë, vështronte vetëm ujërat e liqenit. Dhe po ky çunak, po në këtë moshë të mitur, u pajtua si shërbëtor në një han të qytetit, jo

[18] Historia e popullit shqiptar II, Botim i dytë, Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i Krahinës Socialiste Autonome të Kosovës, Prishtinë, 1969, f. 559.

me lekë, jo me rrogë, po vetëm sa për të ngrënë një kafshatë bukë e sa për të fjetur në ndonjë nga grazhdet e hanit"[19].

Që nga hapat e parë të jetës Sterjo pat shijuar mirë ithtësinë që shkakton varfëria dhe shtypja sociale. Familja e tij nuk ngihej as me bukë misri. Në fshatin e tij „kishin hedhur rrënjë të thella shtypja, uritja dhe padrejtësitë shoqërore, përbuzja dhe tirania". Aty në Gllomboç dhe në Nivicë vijoi mësimet e para në shkollën greke. Më 1925 u bë nxënës i shkollës së parë të krahinës së Prespës që u hap në Goricë të Madhe. Familja e tij shumë e varfër, si edhe familjet e tjera fshatare, mezi mbaheshin në jetë. Uria kërcënohej si asnjëherë më parë. Babai i Sterjos, kujdestar i familjes me tridhjetë e tetë anëtarë, meqenëse në vendlindje nuk gjet shtegdalje nga kjo gjendje e vështirë ekonomike, muar disa herë me radhë rrugën e gjatë të kurbetit në Greqi, në Stamboll dhe në Amerikë. Prej andej kthehej i falimentuar si edhe shumë bashkëvendas të tjerë. Taksat shtetërore, obligimet e shumta, borxhi mbi borxh dhe fajdeja që i paguhej beut dhe qifligarëve, shtoheshin për ditë e më tepër. Kjo ishte gjendja e përgjithshme e shoqërisë shqiptare gjatë viteve të regjimit feudalo-borgjez në Shqipëri. „Rrënimi i ekonomive të vogla dhe ngritja e numrit të papunëve solli shtimin e borxheve. Gjendja e borxhlinjve u bë e vajtueshme, kurse ajo e uhadhënësve jashtëzakonisht e privilegjuar, sepse kërkesat e mëdha për borxhe ngritën përqindjen e kamatës. Gjatë këtyre viteve, në mjaft raste, fajdeja arriti deri në 100 për qind. Të llogaritura për afërsisht, vetëm borxhet e fshatarëve në vitin 1933 qenë rreth 20 milion franga ari, gati sa ishte buxheti i shtetit"[20]. Këtë gjendje të mjerueshme

---

[19] Fatmir Gjata, Shkrimtari Sterjo Spasse „Nëntori", Tiranë, 1964, nr. 12, f. 34.

[20] Historia e popullit shqiptar, II, f. 580.

Spasse, si edhe Migjeni, Esad Mekuli dhe shkrimtarët e tjerë të viteve '30 e paraqitën me mjaft realizëm në veprat e veta. Prandaj shumica e krijimeve artistike të kësaj periudhe flasin për këtë jetë të vështirë të vegjëlisë së fshatit dhe të qytetit.

Në shumë tregime dhe artikuj të Sterjo Spasses është pasqyruar jeta e rëndë e skamnorëve dhe e të mërguarve. S'është e rastit paraqitja e mërgimtarit në tregimin „I mërguemi!" dhe lektisja e tij ndaj dashurisë dhe mallit për vendlindje, ndaj këngës së bukur të vashave. Si normalist i shkollës së njohur të Elbasanit, qysh atëherë u bë bashkëpunëtor i gazetave dhe revistave të kohës si: „Zëri i Korçës", „ABC", „Rilindja", „Bota e Re". Shpeshherë u nënshkrua edhe me pseudonimet: Zaveri, Stespa, Mburimi, Gj. Zaveri, Hamleti i Shqipes, Shpresa e re, Luani, etj. Duke shkruar për plagët e rënda shoqërore, kritikoi të metat e shoqërisë dhe në letërsi ndoqi gjurmët e shkrimtarëve të cilët përfaqësonin realizmin kritik. Jeta e njeriut të varfër, të mbytur në bestytnitë shekullore, tragjeditë e mërgimtarëve, fejesat dhe martesat joharmonike, ndarjet tragjike të të rinjve, preokupojnë shkrimtarin e ri. Meqenëse edhe ai jetonte jetën e skamnorit, vaji për ta i rrinte në buzë.

Fshatari mërgimtar Pavlloja dhe e shoqja, Dina, janë figura fatkeqe të tregimit „Dashuri pa fat". I njëjti fund tragjik në jetë i pret edhe të fejuarit në novelën „Përmbi varrin e dashnorit". Marjana, vajzë fshatare, për shkak të humbjes së të dashurit bën vetëvrasje, duke u hedhur në liqen. Autori s'i gjen shpëtim as Afërditës së tregimit „Në pragun e vdekjes". Gati në të gjitha tregimet e dy përmbledhjeve të para „Kunorë Rinje" dhe „Në krahët e një femre" poeti mediton për fatin tragjik që e përcjell njeriun në jetë dhe për problemet e qenies njerëzore. Gëzimi dhe hareja në jetë prishen pa dëshirën e njeriut nga rrethana të jashtme apo edhe nga faktorët subjektivë. Shqetësimi dhe ndjenja e pikëllimit shtrihet deri

në dëshpërim të plotë për të eliminuar vullnetin e mëtejshëm për jetë. Tregimi tjetër „Te varri i botës!..." tregon diçka më tepër për kredhjet filozofike të prozatorit të ri, kur fillon të shtrojë dilemat lidhur me vazhdimësinë e jetës dhe lidhur me vlerën materiale e shpirtërore të saj.

Në prozën tregimtare me tematikë nga jeta e fshatit ndeshim edhe mjaft elemente autobiografike. Jeta e mundimshme e fshatarit në novelën „Babaj" ka shumë gjasa të jetë vetë gjallërimi i plakut Kristo Spasse. Prindi i rraskapitur në jetë, nëpër mot të lig me borë e fërfëllazë, shkon në qytet për të shitur një barrë dru dhe për t'u kthyer sa më parë me pak miell, si shpëtimtar i vetëm i fëmijëve të uritur. Dhe ashtu shumë ditë me radhë, por, kur kthehet i sëmurë dhe pa fuqi, i drejtohet vetvetes: „Mirë sot po shuhet uria, po nesër si do t'i bëhet hallit?!..." Pyetja me të cilën mbyllet kjo prozë dëgjohej asokohe prej shumë e shumë skamnorëve dhe ishte bërë refren i ditës. Ishte koha kur misrit i thureshin apoteoza, siç do të vërejë Migjeni. Si të ruhej jeta, kur uria kërcënohej si një përbindësh i përrallave dhe shkurtonte pa mëshirë jetën. E tërë kjo gjendje kaotike, që ishte si pasojë e politikës aventuriste të mbretit dhe të bashkëpunëtorëve të tij, si reaksion kishte pakënaqësinë e masave e cila pakënaqësi „...filloi të shtohej e të merrte përpjesëtime të gjera në dimrin e vitit 1927-1928... Mjerimi gjatë atij dimri arrijti kulmin. Uria përfshiu të gjitha krahinat, dhe sidomos fshatarësinë e malësive të Veriut".[21] Deri më 1935, jo vetëm që nuk u përmirësua gjendja e popullsisë, por u keqësua edhe më tepër dhe „...zija e bukës mori përpjesëtime katastrofale. Atë vit me mijra veta, me gra dhe fëmijë, të zbathur dhe të zhveshur, grumbulloheshin përpara dyerve të prefekturave dhe nënprefekturave dhe kërkonin misër. Turma të uriturish dhe

[21] Po aty, f. 570.

qindra fëmijë silleshin nëpër rrugët e qyteteve duke lypur bukë. Zija e bukës preku jo vetëm krahinat e varfëra por edhe rrethet bujqësore të vendit"[22].

Mjerimin e skamnorëve të uritur Spasse e përshkroi me mjeshtri në prozën tregimtare me tematikë nga jeta e fshatit. Të ngjashme në aspektin tematik janë edhe skica e Migjenit „Legjenda e misrit", tregimi i Nonda Bulkës „Intervistë me malësorin", proza e Shevqet Musarajt „E mjera" dhe shumë krijime artistike të shkrimtarëve të tjerë. Derisa Migjeni na jep fizionaminë fizike dhe morale të malësorit, i cili bjerr cilësitë pozitive të karakterit të tij para nëpunësit që shpërndan misër, „misër për fëmijë t'untë", Nonda Bulka përshkruan mjaft dhimbshëm malësorët, të cilët me buzë të shkrumbuara nga uria nuk kanë më buzëqeshjen e dikurshme krenare dhe tradicionale. Musaraj, në anën tjetër, është preokupuar me paraqitjen e rropatjeve jetësore të nënës me tre fëmijë, të cilët mjerimi i kishte pjekur para kohës. Për fëmijë të tillë të mjeruar shkruante atëherë edhe Migjeni në poemën „Poema e mjerimit" dhe në krijimet e tjera artistike.

Duke u trajtuar në gjerësi tematika sociale, aq sa është e mundur në llojet e shkurtëra të prozës dhe në poezi, këta shkrimtarë nxitnin forcat progresive t'i bëjnë rezistencë regjimit në fuqi. Për këtë arsye, me të drejtë kjo krijimtari konsiderohej akuzë e rëndë e ngritur kundër aparatit shtetëror dhe regjimit obskurantist e gjakpirës, i cili si vegël e të huajve i mbyllte sytë para këtij realiteti të hidhur. Revista „Bota e Re" që doli deri më 1937, e në të cilën bashkëpunonin këta shkrimtarë më përparimtarë, guximshëm i shtronte problemet sociale të atyre viteve dhe çonte zërin kundër çdo shfrytëzimi të fshatarësisë nga ana e nëpunësve dhe e fajdexhinjve

[22] Po aty, f. 597.

parazitë. „Fajdexhiu — shkruante ndër të tjera revista — është bisha e fshatit dhe e qytetit. Është si shushunja e moçaleve. Barku i tij nuk ngopet kurrë. Buzë s'ka por vetëm dhëmbë. Duar s'ka por vetëm kthetra. As shpirti nuk ka por vetëm një sanduq me kambiale. Zemra e tij është një sahat që numron çastet e fajdesë". Inkarnacionin e fajdexhiut të tillë do ta gjejmë më vonë në romanet e Sterjo Spasses.

Ndër prozatorët shqiptarë Spasse konsiderohet si njohës i mirë i jetës së fshatit. Që nga viti 1932 e deri më 1939 ai qe mësues në fshatrat e rrethit të Gjirokastrës dhe të Korçës. Varfërinë e kishte përjetuar edhe vetë. As derisa ishte mësues nuk arriti ta përmirësojë gjendjen ekonomike. „Rrogën — siç pohon Fatmir Gjata — e përdorte për të paguar borxhet tregëtarëve. Kur u martua, arriti të bëjë vetëm një xhaketë të re". Por shkrimtarin nuk e tronditën vetëm vështirësitë jetësore të natyrës personale dhe familjare. Tragjeditë e natyrës së përgjithshme shoqërore atij ia falën traumën psikike më tepër se asgjë tjetër dhe lanë gjurmë të pashlyeshme në jetën dhe formimin e tij.

Reagimi i ashpër ndaj padrejtësisë ishte veti e karakterit të tij. Sa ishte nxënës i Elbasanit nuk e pat përmbajtur dot pa e shprehur urrejtjen që ndiente ndaj majorit fashist italian Defuçios, i cili ishte i ngarkuar me detyrë që të shtrinte influencën e fashizmit. Spasse në shkrimet e tij akuzoi rëndë këtë element fashist, „si njeri që sjell grindje e përçarje. Për këtë shkak qe burgosur dhe vetëm pasi nxënësit e Normales reaguan haptazi në demonstratë, u lirua nga burgu.

Zemrën e shkrimtarit të ri e lëndoi për jetë katastrofa që pësuan fshatarët e Goricës prej Maliq beut më 1931. „Vjete me radhë goricarët ngritën krye dhe nuk deshtën ta njihnin beun si zot të tyre. Por beu, me urdhër të Zogut e me dyqind xhandarë i për-

zuri goricarët nga fshati. Burra e gra, pleq e fëmijë, mbetën rrugëve, pa bukë, pa strehë, pa mbrojtje... të përbuzur nga mbreti, nga beu, nga gjyqtarët, morën arratinë jashtë shtetit, ndërsa tokat e tyre i rrëmbeu beu e fajdexhinjtë. Ky fat e priste edhe vendlindjen e Sterjos... Kjo gjendje e mjeruar e popullit e mbush zemrën e Sterjos plot urrejtje për klasat çfrytëzuese, urrejtje e cila gjeti shprehjen e vet artistike në veprën e tij. Për këto ngjarje autori do të shkruajë më vonë në romanin e vet të njohur „Ata nuk ishin vetëm".

Në një numër të konsideruar prozash të shkurtëra, të cilat autori i quan proza alegorike dhe novela, gjithashtu trajton problematikën sociale dhe shprehet për çlirimin nga ajo gjendje e padurueshme. Në prozën „Zëri i zemrës së trëndafilit", të botuar në revistën „Ars" të Korçës më 1930, shkruan: „Në krahërorin tim baj zemrën burrëreshë e trime. Zemra ime rrehë dhe zëri i saj është: Liri, Liri! Ky zë është një mijë herë më i fortë se zëri i zemrës suaj, o armiq!... „Është shumë e qartë, Spasse këtu shprehet lirisht duke kërkuar liri sociale. Trëndafili i lënduar simbolizon vegjëlinë e pafajshme e cila në të vërtetë është guximtare dhe ka një moral më të fortë se „armiqtë", shfrytëzuesit e egër. Në një prozë tjetër, të botuar më 1933 në gazetën „Kosova" të Kostancës me titullin „Përralla e lumit", me ngashërim shtron pyetjen „Kur... kanë për të pushuar vajet e ulurimet e popullit të robëruar shqiptar". Ai i urrente pa masë të pasurit që silleshin të pabrengosur duke bërë gazmend nëpër kafenetë e bulevardeve të kryeqytetit. Në anë tjetër, në formë të kontrastit i komunikon lexuesit edhe diçka më tepër për gjendjen e të varfërve dhe të uriturve të cilët dergjeshin nëpër trotuare. Këtyre skamnorëve u drejtohet: „Hej mumje egjyptiane të ekspozuara në bulevardin e plspillosur, qeshni e buzëqeshni edhe ju!".

Me kalimin e kohës, në veprën e tij vërehet rritja graduale e urrejtjes kundër shtypësve, tiranisë dhe padrejtësisë. Në tregimet e kësaj faze të krijimtarisë shfaq qëndrimin ndaj klasave shoqërore antagoniste dhe njëherit botëkuptimin e tij si intelektual.

Më 1935 u botua edhe një prozë alegorike shumë e rëndësishme, „Pellgu". Është ndër prozat më të suksesshme të këtij lloji ku shpërthen mllefi kundër kalbësirave të kohës dhe shtypësve e njëherit tregohet rruga drejt ardhmërisë më të lumtur të njerëzimit: „... sepse më së fundi, helmi do të ketë të sosur, gjembushkat dhe ferrushkat mund të hidhen në lendinë për t'u kthyer në vjollca e trëndafila dhe atëherë pellgu, ehu! — pellgu me gjëmbat e me ferat e katranosura do të mbulohet nën shkëmbenjtë e shekullit, se atje lart, sipas tyre, po ndihet pa rreshtur jehona... e njerëzisë së pastër".

Nëpërmjet të prozës tregimtare dhe të romaneve me ashpërsi luftohen të metat dhe zakonet e prapambetura të shoqërisë shqiptare të cilat ishin bërë pengesë serioze e progresit të përgjithshëm.

Spasse, si edhe disa shkrimtarë para tij, shquhet sa i përket trajtimit të tematikës shoqërore. Ai ngre zërin kundër dukurive negative. Bie fjala, në disa tregime, kritikon martesat që bëhen për interes material. Në tregime të tjera shtron shumë probleme të rëndësishme dhe jo vetëm që shprehet për zgjidhjen e tyre, po edhe i gjykon shkaktarët dhe bartësit e atyre dukurive negative në familjen dhe në shoqërinë shqiptare.

Si bir fshatari prej së afërmi e kishte parë se zakonet prapanike e bënin edhe më të rëndë jetën e fshatit. Duke reaguar ashpër kundër tyre si intelektual dhe edukator, hyri në vallen e të gjitha forcave progresive që damkosnin çdo gjë të dëmshme dhe konservative. Më 1930 botoi tregimin „A do ta shoh", ku bariu Bojko, i fejuar me një vajzë të cilën s'e

kishte parë kurrë, shqetësohet për së tepërmi për fatin e vet. Megjithëse jeta konservative në fshat është paraqitur me realizëm, dhe kjo është veçori qenësore e veprës letrare të këtij autori, në këtë prozë nuk janë dhënë edhe konfliktet e tjera të shumta në kuadër të familjes shqiptare. Lexuesi krijon përshtypjen se autori më tepër synon ta shprehë brengën dhe dilemat shpirtërore të të rinjve kur vendosin për ardhmërinë e tyre jetësore.

Shkrimtari nuk i la pa kritikuar edhe mendjelehtit e qytetëruar para kohe, sidomos ata që shkolloheshin apo kalonin një kohë më të gjatë jashtë vendit, në qytetet e Perëndimit: „... Ndërkaq qytetërimi i sipërfaqshëm përparon, të rinjtë bijnë viktimë, ditët kalojnë mënxyrë dhe qytetërimi i vërtetë ngulçon nën modhën e fundit të sjelljeve e të pispillimeve", shkruante prozatori ynë në prozën alegorike „Dallëndyshe, ktheja ndryshe, moj zonjushe!"

Pena e tij ishte e mprehtë edhe kur kritikonte hipokrizinë shoqërore të kohës. Në hartimin tjetër letrar „Te praku i dy botëve" përballë hipokritëve vë luftëtarët e denjë të hipokrizisë: „Njerëzit që luftojnë hipokrizinë janë të zbehtë, të krusur, të përburzur, të pangopur me punë, melankolikë, të ashpër dhe qëndrojnë larg dëfrimeve. Numri i antarëve është i vogël, përfundimi i djersës së tyre është fare i pakët, çpërblim hiç. Megjithë këta punojnë, vuajnë dhe luftojnë! Çudia më e madhe është se këta duan të vdesin jo për pasuri, jo për defrim, sa për prehje, por... për të vërtetën e Botës së tërë!...". Një kamxhik tjetër u bie edhe bixhozxhinjve, gazetarëve mendjelehtë e rrenacakë të asaj kohe, fajdexhinjve, nëpunësve ryshfetxhinj, studentëve mendjemëdhenj, vajzave kurtizane, mësuesve konservativë e të plogështë etj.

Kontributin e Sterjo Spasses në damkosjen e të metave individuale dhe shoqërore, i cili qe i ndieshëm edhe në prozën tregimtare të dhjetëvjetëshit të tretë të

këtij shekulli, u shtua edhe më tepër në romanet e mëvonshme. Kultivimi dhe pasurimi i mëtejshëm i prozës shqiptare është ndër meritat e posaçme të Spasses. Kur u botuan romanet e tij proza shqiptare nuk kishte bërë deri atëherë ndonjë rrugë të gjatë në krahasim me letërsitë më të zhvilluara të popujve të tjerë. „Ndoc Nikaj — shkruan Razi Brahimi — futi në historinë e letërsisë sonë vitin 1899, me botimin e të parës romancë në gjuhën shqipe. Para tij proza shqipe ishte shumë e pazhvilluar, që të mos themi se nuk ishte dukur ende në fushën letrare"[23]. Këtë rrugë të nisur e vazhduan edhe më tutje Ndoc Nikaj dhe shkrimtarët e tjerë me tregimet dhe romanet e tyre. Nikaj më 1913 vazhdoi të botojë veprat e tij në prozë, prandaj me të drejtë konsiderohet prozatori më i frytshëm deri me mbarimin e Luftës së Dytë Botërore. Që nga fillimi i shekullit XX shquhet si prozator i talentuar Mihal Grameno, i cili trajtoi problematikë interesante patriotike dhe shoqërore dhe ndikoi në shkrimtarin Spasse. „Për herë të parë njerëzit e shtresave të varfëra të shoqërisë, me brengat e tyre nisin të zënë kaq vend në letërsinë shqiptare. Novelat e Gramenos e çilnin kështu rrugën e romaneve të Nikajt që do të botoheshin menjëherë pas tyre..."[24]

Derisa në novelat „Oxhaku" dhe „E puthura" të Gramenos paraqiteshin antagonizmat shoqërore të kohës, ku shprehej bindja se marrëdhëniet ndërmjet shtresave dhe klasave shoqërore, të ashpërsuara shumë, mund të përmirësoheshin edhe nëpërmjet të martesave, në prozën e mëvonshme shfaqen pikëpamje më të avancuara sa i përket çështjes së antagonizmave klasore. Në periudhën kur sundonin marrëdhëniet shoqërore feudale martesa e të varfërvet me të pasurit dhe anasjelltas, në raste shumë të rralla, realizohej me

[23] Razi Brahimi, Shënime letrare, Tiranë, 1965, f. 315.
[24] Dhimitër S. Shuteriqi, Historia e letërsisë shqipe II, Tiranë, 1965, f. 549.

sakrifica shumë të mëdha. Ndër familjet patriarkale kishte si pasojë tragjedi të ndryshme. Duke bërë fjalë për veprën e Gramenos, Spasse shkruan se ideja qendrore e shkrimtarit në novelën „Oxhaku" ka qenë „të tregonte se bashkëpunimi dhe miqësimi i klasës feudale me fshatarësinë e varfër me anë të martesave, do të ishte paqe e lumturi në Shqipëri"[25]. Ai në fillim nuk kishte pikëpamje të njëjta si Gramenoja. Mendonte se martesat e tilla edhe më tepër shkaktojnë largimin e klasave shoqërore ndërmjet tyre, sepse ndjente urrejtje të papërmbajtur ndaj klasës shfrytëzuese feudale. Spasse e adhuronte pa masë Gramenon si patriot dhe si shkrimtar dhe veçanërisht e çmonte si pamfletist të talentuar. Prandaj, në fazën e parë të krijimtarisë letrare, synonte për të ndjekur rrugën e tij. Vetëm se, derisa autori i „Kryengritjes shqiptare" kishte më tepër pirje për të trajtuar temat patriotike, Spasse kacafytej me problematikën sociale të kohës. Këtij shtegu të hapur u nisën edhe ca shkrimtarë të viteve '30. Megjithatë, në letërsinë shqiptare si tërësi ndjehej shterpësi letrare për të cilën bën fjalë Spasse në shkrimin „Shterpësi letrare": „... Bota letrare e jonë, sot për sot, është e ndrydhur brënda në disa dhomëza të tilla të thjeshta e të shpërndara an'e kënd Shqipërisë. Këto dhomëza ruajnë nga ndonjë rreze të zbehtë të poezisë e të prozës së re kombëtare. Le t'i hapim dyert e këtyre dhomëzave dhe le t'i ndjekim çap pas çapi me kërshëri dritën e këtyre rrezeve e do të shohim pastaj se sa shumë të kënaqur kemi për të qenë nga prodhimi ynë letrar".

Në këtë periudhë kohore deri te pushtimi fashist i Shqipërisë botimet e vitit ishin shumë të rralla. Përmbajtja e tyre ishte e ndryshme, por dominonte ajo fetare. Më shumë botonte kleri katolik dhe diçka më

---

[25] Sterjo Spasse, Grameno dhe proza e tij. Parathënia e veprës „Kryengritja shqiptare", Tiranë, 1959, f. 26.

pak ai mysliman. Shumica prej tyre ishin me subjekt nga historia e fesë, ose ishin traktate fetare. „Binte në sy një kaos e ndihej atmosferë mbytëse edhe në jetën kulturore të vendit. Zhvillohej një luftë e ashpër ideologjike midis elementëve demokratikë e përparimtarë, në njërën anë, dhe atyre reaksionarë, përfaqësuesve të regjimit në fuqi, në anën tjetër. Presioni nga aparati shtetëror ishte i madh dhe i padurueshëm. Sa ishte i pamëshirshëm shfrytëzimi ekonomik dhe social në masat e gjera, aq ishte edhe presioni ideologjik e politik në radhët e intelektualëve dhe tërë kjo shkaktonte rezistencë të dukshme. Intelektualët përparimtarë ndiqeshin dhe torturoheshin zi e më zi. Letrarët e asaj kohe ishin izoluar nga jeta politike e vendit. Çajupi shkruante atëherë vargjet e fundit jashtë atdheut, Noli kishte ikur në Evropë e më vonë ishte vendosur përgjithmonë në Amerikë. Vargu mjedjan ishte ndërprerë dhe poeti merrej me gjuhësi. Për ta shuar revolucionaritetin e Migjenit, Ministria e Arsimit e kishte transferuar në një fshat të lënë pas dore, në Pukë. Por, Migjeni edhe kështu nuk u dorëzua. Shpirti i tij revolucionar nuk u shua po shpërtheu në vargje të lira.

Ndonjë shkrimtar tjetër i brezit të viteve '30, si Haki Stërmilli, ishte i mbyllur në burgun famëkeq si element i rrezikshëm. Edhe Spasse Kishte përjetuar padrejtësinë, „peshën e së cilës ai vazhdonte ta ndjente edhe më tepër".

Në letërsi bëhej „luftë ndërmjet drejtimeve të ndryshme krijonjëse, një luftë që u pasqyrua edhe në letërsi, por që u shpreh, para së gjithash në vetë krijimtarinë letrare. Kërkimi i shtigjeve të reja letrare ishte në rend të ditës dhe nuk diktohej prej ndikimeve të jashtme aq sa përcaktohej prej zhvillimit shoqëror e letrar të vendit. Ishte kohë kontradiktash të forta e të ashpra ekonomike, ideologjike dhe sho-

qërore"[26]. Në këtë atmosferë krijonin, përveç shkrimtarëve reaksionarë, të cilët ishin përfaqësues të letërsisë zyrtare pseudopatriotike, dhe ata të rrymës progresive: Gaspër Pali, Kolë Mirdita, Migjeni, Sterjo Spasse, Shevqet Musaraj, Qemal Stafa, Nonda Bulka, Dhimitër Shuteriqi, Petro Marko, Kristaç Cepa, Andrea Varfi, etj., gjithashtu në kushte shumë të vështira të jetës së popullit shqiptar në Jugosllavinë e vjetër Esad Mekuli thurte vargjet e poezisë së tij të njohur me motive sociale. Derisa këta shkrimtarë, kush më pak e kush më shumë, qanin hallet e skamnorëve dhe ngritnin zërin kundër shfrytëzimit të çdo lloji, shkrimtarët e tjerë reaksionarë më vonë i kushtonin himne trashëgimtarit të fronit mbretëror dhe fashizmit italian.

Shkrimtarët përparimtarë të letërsisë demokratike në aspektin tematik kishin sjellë freski dhe e kishin pasuruar letërsinë tonë. Ata merreshin me trajtimin e tematikës sociale, e cila „...përbën një prej kontributeve më të mëdha të letërsisë së asaj kohe, si në kuptimin ideologjik ashtu edhe në kuptimin artistik"[27]. Në veprimtarinë e tyre letrare gjithnjë e më tepër është e pranishme fryma revolucionare. Ndonjëri nga poetët si Andrea Varfi, duke shpresuar për një çlirim më të afërt nga gjendja e vështirë sociale, shkruante, më 1932 në poezinë e njohur „Shih si rreh":

„Mos je dallgë e gjithësisë,
që të vjetrën shëmb mbi dhe
për të shkrepur dit' e re,
gaz i gjithë njerëzisë?".

Poeti pak vite më vonë në poezinë „Punëtorët" guximshëm jep kushtrimin:

---

[26] Razi Brahimi, Vepra e cituar, f. 346.

[27] Po aty, f. 350.

„Të çojmë grushtin! Minat botës vjetër!
se ne do të farkëtojmë përmbi dhé
një botë më të mirë: botën tjetër!"

Nga ky grup shkrimtarësh u dallua posaçërisht Sterjo Spasse me idetë e tij të shprehura në krijimet letrare artistike. Si mësues në rrethet e Gjirokastrës, ku ishte i izoluar me atë natyrë të ashpër, „... larg ambientit të shkollës ku mësuesi i ri kishte kaluar rininë e parë, larg jetës kulturore dhe për më tepër i deziluzionuar nga realiteti i hidhur feudalo-borgjez nga shtypja dhe varfëria, autori nis e shkruan romanin „Pse?!..." të cilin e mbaroi në fillim të vjetit 1933"[28]. Në të ai bëri përpjekje të pasqyrojë gjendjen e vet dhe të intelektualëve të tjerë dhe të shfaqë qëndrimin ndaj realitetit të shoqërisë shqiptare. Në roman i dha hapësirë më të madhe trajtimit të temës sociale dhe kjo është „... Merita kryesore e Spasses... se kapi një temë me karakter shoqëror dhe i vendosi ngjarjet në kohën e tij, pa u shtyer në të kaluarën". Pas njëzet e dy vjetësh, që prej kohës kur ishte hartuar vepra, vetë shkrimtari evokonte kujtimet nga aktiviteti letrar në kohën e përënduar, e njëherit sqaronte se me çfarë motivacioni kishte shkruar romanin „Prej jetës në jetë: Pse?!..." Në vitin 1933, kur isha akoma i ri, botova romanin tim të parë „Pse?!...". Në të u përpoqa ta pasqyroj atë kaos që kish pushtuar një pjesë të rinisë intelektuale që kish humbur shpresën dhe besimin në një të ardhme më të mirë. Heroit tim kryesor jeta i dukej aq e rëndë dhe e errët sa që kjo e çoi në urrejtje ndaj gjithë njerëzimit. Ai nuk vëren disa anë pozitive të jetës dhe arrin

[28] Nasho Jorgaqi, Romani „Pse?!..." dhe fillimet letrare të Sterjo Spasses, BUSHT, Seria „Shkencat shoqërore", Tiranë, 1958, nr. 4. f. 140.

deri në nihilizëm, në vetëvrasjen, dhe duke mos u përpjekur të fillojë luftën kundër rrethit feudalo-borgjez, i cil e çoi deri në një fund tragjik".[29]

Posa doli nga bankat e shkollës, kur filloi ta shkruajë romanin, jeta i dukej më e hidhur se asnjëherë më parë. Fshati ku punonte ishte i prapambetur, ishte i zhytur në skamje dhe askush s'e gjente rrugën e shpëtimit të fshatarëve. Injoranca, padituria, konservativizmi etj., zotëronin me gjithë peshën e tyre mbi fshatarët. Në anën tjetër, kishte parë edhe vetë, shtresat e varfëra të qytetit ishin kapluar nga ajo gjendje e paduruar. „Opinga" shtrydhej nga shfrytëzuesit e pashpirt. Edhe vetë autori i romanit të mohimit kalonte po atë jetë të vështirë. Familja e tij nuk shihte ditë të bardhë. Dëshpërimi e kishte molisur të riun dhe gati e kishte hedhur nga binarët e jetës.

Jeta njerëzore është mjaft komplekse dhe plot dramacitet. Vuajtjet, gëzimi, hidhërimi, vaji, gazi, urrejtja, dashuria, dëshpërimi, shpresa etj., janë manifestimi i vetë jetës. Dëshpërimi i pamasë i njeriut, pesimizmi në jetë s'është tjetër përveç se shkrumb i pasosur, një përshëndetje e fundit me të mirat e jetës. Dëshpërimi i pafund njeriun e bën pesimist, për të nuk ka dritë, por as shteg jete të mëtejme s'gjendet kund. Spasse, duke pasur ende një botëkuptim të turbullt mbi botën dhe shoqërinë, nuk kishte arritur të kuptojë se perspektiva e re hapet vetëm kur qenia njerëzore dhe shoqëria si tërësi, duke bërë përpjekje të vazhdueshme, mposht të gjitha vështirësitë dhe marshon drejt së ardhmes më të bukur dhe më të ndritur. Por, edhe nëse vetë Spasse ka qenë i vetëdijshëm për të gjitha këto, gjatë atyre viteve ishte i bindur se çdo përpjekje e intelektualëve për hapje të perspektivës, pra për përparim të përgjithshëm, përfundonte me persekutimet që ndër-

[29] Po aty, f. 154.

mirreshin. Çdo shpresë për jetë më të lumtur ishte vetëm iluzion. Për Spassen „si edhe për të gjithë rininë intelektuale përparimtare, ishin vite kur thërmoheshin si kala prej rëre ëndrrat dhe shpresa e bukur e vendin e tyre e zinte deziluzioni i plotë e i gjithanshëm. Jeta e kish goditur rëndë Spassen dhe kish shtruar para tij pikëpyetjen e madhe: „Pse të ndodhin të gjitha këto?"..Sterjo Spasse nuk e gjeti dot dhe s'kish si ta gjente n'atë kohë përgjegjen e „pse-ve" që dilshin përpara në çdo hap që bënte"[30].

Në rrethana të tilla jetësore, i irituar nga shoqëria së cilës i takonte, para se ta shkruajë romanin pat botuar tregimin „Te varri i Botës!..." I njëjti tregim i përfshirë në përmbledhjen e parë „Kunorë Rinije", pa u ndryshuar, gjet vend në faqet e romanit „Pse?! ..." dhe pa dyshim ka shërbyer si tharm për të ardhur edhe më shpejt brumi i veprës. Autori në këtë krijim letrar shpreh skepticizmin përkitazi me jetën dhe shoqërinë njerëzore. Këtu atij për të parën herë i rrëshqet dheu nën këmbë. Jetën e sheh si një varr pa fund. Duke u kapur edhe për ndonjë degë të filozofisë dekadente të kohës i shtohet edhe më tepër dyshimi përkitazi me vlerat e jetës dhe bashkë me të edhe pesimizmi. Problemet të cilat e mundonin tani kishin formuar një rreth shumë të gjerë. Në epiqendër qëndronin çështjet e kuptimit të ekzistencës së njeriut si individ dhe të shoqërisë.

Në kritikën letrare janë bërë përpjekje që nota dominuese e pesimizmit në romanin „Pse?!..." të shpjegohet thjesht si ndikim nga filozofia evropiane e kohës. Në mënyrë të veçantë është pohuar ndikimi i filozofit gjerman Niçes në shkrimtarin e ri. Niçeja si filozof me pikëpamje të shprehura kontradiktore, të shfaqura në veprën „Ashtu foli Zaratusstra" pa dyshim ka ndikuar në autorin e romanit të mohimit.

---

[30] Po aty, f. 38-39.

Me gjithë këtë, nuk duhet konsideruar se vetëm ky është ndikimi që ka shkaktuar pesimizmin në veprën e Spasses. Në studimin „Shkaqet dhe kuptimi i një tragjedije"[31] me të drejtë është konstatuar se pesimizmi në romanin „Pse?!.." është kushtëzuar nga faktorë të shumtë objektivë dhe subjektivë".

Tani të shohim se çfarë mendimesh i sillen vërdallë në kokë heroit të romanit, Gjon Zaverit. Që nga fillimi paraqitet me bindjen se jeta e kësaj bote është kotësi e pafund. Së pari e bind vetveten se jeta, „teatri i madh i kësaj bote", si e quan ai botën me të gjitha gjallesat, jo vetëm që është e çuditshme por edhe e pakuptimtë. Deri te ky përfundim arrin duke i përcjellë ndryshimet e mëdha në natyrë dhe në shoqëri dhe duke filozofuar si një shkollar i kohës. Sipas tij çdo krijesë është e gjykuar të shkatërrohet, pra edhe njeriu. Prandaj, çka i duhet vazhdimësia e jetës. Me këtë rast duhet sqaruar një gjë: për cilën jetë aludon autori. Për jetën në tërësi? Ai në të vërtetë shpreh mendimin se çdo hap në jetë është kotësi. Por, nëse marrim parasysh edhe atë që nuk është thënë në roman, po në ndonjë krijim tjetër të tij, mund të konkludohet se kotësi është vazhdimësia e jetës së mundimshme, ku vegjëlia, në „teatrin e madh", luan rolin e atij që kinse gjallëron. Nga proza e tij „Bota u çthurr" mësojmë se autori është kundër jetës së mundimshme ku mbretëron shfrytëzimi dhe padrejtësia. Sipas tij njeriu duhet të jetë shumë i qëndrueshëm. Spasse shkruan: „Të rrosh, po, të rrosh deri sa të krijohet një jetë e re e me njerëz të rinjë... Do t'i vërtitem pyllit edhe unë, mënxyrës do t'i them stop! Ujin e turbullt do ta shterroj, gremina e kthepa, gjëmba e çdo gjë me këmbët e mia

[31] Rexhep Qosja, Shkaqet dhe kuptimi i një tragjedije. „Epizoda letrare". Botoi „Jeta e re", Prishtinë, 1967, f. 55-84.

do t'i shtyp; do ta shlyej njollën mbi ballin e vulosur dhe do të hidhen atje larg, ku valon flamuri i lavdisë..."

Për fat të keq Spasse në romanin e vet nuk arriti të paraqesë një qëndrueshmëri të tillë në jetë të heroit të veprës letrare. Zaveri, jo vetëm që nuk përpiqet të qëndrojë i pamposhtur nga stuhia, por dorëzohet vetë, pa ndërmarrë ndonjë aksion të vlefshëm.

Konflikti kryesor në vepër ngritet me shpejtësi nëpërmjet të disa ndërlikimeve të jetës familjare. Zaveri prindërve nuk ua jep pëlqimin për fejesën e tij me vajzën fshatare Afërditën. Sipas tij dashuria reale, jo vetëm që nuk përmban asgjë të vlefshme e njerëzore, por është e pakuptimtë dhe e dëmshme. Sepse mendon: „S'ka pse të hyjë në zemër dashuria e një vashe, e një femre". Dashuria ideale është e vetmja të cilës i falet Gjoni i turbulluar shpirtërisht. Në moshën e lulëzimit të rinisë ai nuk përfill dashurinë e Afërditës, fshatares së bukur, me të cilën dëshirojnë ta fejojnë dhe ta martojnë prindërit. Në të njëjtën mënyrë, duke nënçmuar femrën si qenie shoqërore, refuzon dashurinë e zonjës P., të një gruaje e cila dashuron marrëzisht. Mandej s'e përfill as dashurinë e të bukurës Polë, vajzës qytetare, së cilës i lind dashuria ndaj këtij djaloshi të pashëm. Zaveri luan rolin e një kukulle të këndshme, por e cila s'ka zemër për të dashruar. Në roman kemi edhe mjaft elemente autobiografike të gërshetuara në disa fragmente. Prandaj, ky është edhe një prej shkaqeve për të reaguar në këtë mënyrë kundër martesave të tilla, ku prindërit kishin fjalën kryesore.

Gjenci, një protagonist tjetër i romanit, i cili gjithashtu para Zaverit kishte përjetuar në jetë fatin tragjik për shkak të pakënaqësisë në jetën bashkëshortore, në moshën e rinisë kishte bërë vetëvrasje. Gjoni qe i pikëlluar shumë me rastin e humbjes së shokut. Megjithatë, nuk vajtol vdekjen e tij: „Tani nuk po vajtoj vdekjen e tij mbasi edhe unë dikur do

të bëj një gjë të këtillë", thotë Gjoni. Që nga kjo pjesë e romanit lexuesi kupton se Gjon Zaveri është në sur drejt vdekjes tragjike. Çka është edhe më keq, asnjë shpëtimtar nuk i del më përpara.

Pasi ndërprehet ditari, formë të rrëfimit të cilën e preferon shkrimtari në fillimin e krijimtarisë letrare, në epilogun e romanit, ngjarjet vijuese i tregon vetë autori. Disa ditë pas martesës Zaverin e shtrëngon edhe më tepër fantazma e vdekjes të cilën edhe vetë e dëshironte. Vdekjen e kishte vendosur me kohë. Në një letër të shkruar pak ditë para vetëvrasjes, kishte thënë: „Njeriut duhet t'i mbushet koka se shkrimtari është gënjeshtër me bisht e se filozofi është vrasës i pamëshirshëm! Po fillove të ecish pas gjurmave të filozofëvet, më mirë mos u marto, se nuk do të jesh i zoti as për bashkëshorten e as për vehten tënde, dhe, në vend që të marrish në qafë vetveten, ke për të vrarë dy e më shumë veta. Filozofia nuk është gjë tjetër, veç se një mjet vrasjeje... Ashtu, po, atëherë, por një herë tani po... shkoj, po shkoj para kohës... Unë jam penduar për këtë rrugë, por nuk e mbaj dot vehten".

Zaveri gjatë tërë rrugës së vet jetësore e deri në fundin tragjik, edhe pse nuk shihet se zhvillon ndonjë aktivitet pune të vlefshme e as që ndërmerr ndonjë aksion, meqë paraqet njerium e plogshtë, shpeshherë i shkon ndër mend t'i kritikojë të metat e shoqërisë në të cilën jeton. Madje bën aq vërejtje me vend sa që lexuesi mbetet i habitur; si është e mundur që një njeri i cill ka rrëshqitur drejt humnerës vdekjeprurëse, një njeri të cilit nuk i dhimbset as jeta e vet, të jetë i brengosur për fatin e të tjerëve dhe t'u dëshirojë atyre fatbardhësi në jetë. Këtu qëndron nota humanitare në roman. Pa dyshim ky është qëndrimi i vetë autorit si njeri dhe shkrimtar.

Nga fjala e Nasit — plakut nëntëdhjetëvjeçar, që është një personazh tjetër i romanit, kuptojmë se Zaveri ndonjëherë i braktis mendimet filozofike dhe

drejtohet me sy kah jeta reale. I intereson posaçërisht mendimi i plakut: me përvojë të madhe jetësore si duhet, sado pak, të përmirësohet jeta e mundimshme e fshatarësisë. Plaku flet: „...do të urdhëroj që pasuria ime të përdoret për punë filantropike: për shkolla, për spitale, për ngrehje katundesh, por më fort për përmirësimin e jetës së katundarëve punëtorë e bujqër. Kur kemi mënxyrën e barkut, kur shohim me mijëra njerëz po shtohen nëpër këndet e rrugëve t'uritur, të zbathur e të zhveshur dhe në mëshirë të sëmundjes, shi — atëherë marrëzi të ngrejmë xhamia e kishë për të kënaqur Zotin..."

Parazitët Spasses i janë halë në sy: „Tipi i parazitit me gojën plot të thotë: veç kafenesë s'kemi ku rrijmë dhe ku dëfrehemi". Disa të rinj të cilët ishin „helmuar" nga kultura e Perëndimit nuk kujdeseshin fare për një ngritje shoqërore apo për një jetë kulturore — pohon shkrimtari — „ata duan vetëm të shtrihen gjithë ditën nëpër kafenetë si qenjtë në kohën e vapës, ose të rendin mbas vajzave si langoj dhe të rrijnë të veshur fare mirë e të pilluar për bukuri".

Në faqet e këtij romani femra ndonjëherë jo vetëm që nuk përbuzet por përkundrazi, roli i saj në transformimin e tërë shoqërisë çmohet shumë. Në pak vende, autori nëpërmjet të heroit kryesor, shpreh mendimin se atë (femrën) duhet përkrahur. Jetën bashkëshortore Spasse e parámendon të atillë që bashkëshortët, duke ndihmuar njëri-tjetrin, të japin kontributin e tyre në ngritjen e tërë shoqërisë njerëzore: „Për mbarëvajtjen e njerëzisë, është mirë, i dituri të martohet me një të paditur, sepse i padituri a e paditura kanë nevojë për një mësonjës të përdiçëm që do të përmirësojnë jetesën. Qëllimi është që njeriu t'i hyjë në punë tjetrit...", shkruante Spasse. Megjithatë, hetojmë kontradiktën e paevitueshme, sepse personazhi kryesor vepron të kundërtën. Edhe pse vetë është intelektual i formuar, nuk sakrifikon asgjë për Afërditën, krijesën e çiltërt fshatare. Ajo,

edhe pas vdekjes së Gjonit vazhdon jetën e vet bashkë me frytin e zënë, me të cilin në roman paraqitet mjaft bukur e me humanizëm vazhdimësia e jetës.

I neveritur nga dukuritë negative shoqërore, Spasse ngrit zërin kundër martesave të bazuara në interesin material. Njëherit paraqitet edhe si mbrojtës i gruas, me kërkesë të qartë për emancipimin e gjithanshëm të saj. Me bindje të thellë pohon: „Po marr shpatën e drejtësisë në dorë, dhe po çpall kryengritje femërore, martese dhe po thërras me fuqinë time njerëzore: — Zgjo-u o vashë qytetare, se burri që pyet më parë për prikën tënde, ay nuk është për ty... Vepro, pra, o femër qytetare, se është koha t'i përbuzësh nderimet hipokrite të burrit. Është koha që të bëhesh nënë e pastër, shoqe e mbaruar, e zonjë dhe e lirë në punët tua. Zgjidh për shoq të jetës një të zotët, një burrë të vërtetë... një njeri". Romani, siç shihet, në një aspekt është edhe protestë e fuqishme ndaj gjendjes së atëhershme të gruas. Në disa faqe të veprës autori shpreh pikëpamjet e tij se dalja nga kjo gjendje e vështirë është e vetmja rrugë shpëtimi për shoqërinë shqiptare.

Me rastin e botimit të romanit „Pse?!..." në shtypin e atëhershëm pasuan shumë reagime nga ana e kritikëve dhe e lexuesve. Sa shprehej gëzimi se lexuesve u ra në dorë edhe një roman origjinal në gjuhën shqipe, aq më tepër shfaqej dëshprimi e shtrohej edhe pyetja: pse të botohej një vepër e tillë me të cilën përhapeshin pikëpamjet pesimiste të shekullit. Vepra konsiderohej shumë e dëmshme për rininë. Në kohën kur arsimi, edukimi dhe emancipimi i gruas ishte ndër problemet më akute shoqërore, në roman femra degradohej si qenie dhe paraqitej krijesë e dobët dhe e përbuzur. Shkrimtarit i drejtoheshin edhe mjaft letra protestuese. Në revistën „Diana" një vajzë i shkruante këtë letër të hapur: „....Pastaj pse jeni aq zemërgurë kundrejt femravet? Pse duke na

mbrojtur aq bukur aty-këtu nga nderimet hipokrite të burrit dhe na urreni aq fortë për natyrën tonë?... Pra, ja juve na urreni... Nuk ju mohojmë zotësinë tuaj letrare, as stilin tuaj maxhik dhe as luftën e rept që u kini hapur hipokrizisë, qytetërimit të sipërfaqshëm, zakoneve të dobëta! Nga penda tuaj e hollë presim vepra të reja që ta lartësojnë femrën shqiptare dhe atëherë të jeni të sigurtë se lulet e mirënjohjes edhe nga ana e seksit të dobët do t'i keni mbi krye".

Të gjitha këto rrethana si edhe disa faktorë të tjerë, për të cilët do të japim sqarime plotësuese, e bindën autorin e ramanit „Pse?!..." që në krijimtarinë letrare mos ta vazhdojë më rrugën që kishte ndjekur më parë. Për ta rehabilituar vetveten duhej zgjedhur një rrugë të re. Ai vetëm pas vitit 1936, kur lexoi Gorkin, erdhi në përfundim se në veprën letrare ishte e domosdoshme të shprehet optimizmi jetësor. „Nëna" e Gorkit i shërbei në këtë kohë si model i veprës letrare optimiste, ajo e entuziasmoi aq shumë sa, tri vjet më vonë do ta shkruajë romanin në të cilin do të dominojë fryma optimiste. Romani i Gorkit mbeti vepra më e adhuruar e tij, ndërsa nëna heroinë shembëlltyra e nënës, që në luftën për liri dhe barazi shoqërore, e njëherit edhe për marrëdhënie të reja në shoqëri, sekrifikon edhe jetën.

VI.

VIZIONI OPTIMIST JETËSOR NË LETËRSI

Faza e dytë e veprimtarisë letrare të Sterjo Spasses përfshin krijimet artistike të periudhës kohore 1936-1944. Autori thellohet gjithnjë e më tepër në trajtimin e temave shoqërore në letërsi. Edhe gjithë letërsinë shqiptare të viteve '30 e karakterizon tendenca për një ngjyrosje më të qartë sociale. Një dukuri të tillë, përveç të tjerash, e kanë kushtëzuar rrethanat ekonomike, shoqërore dhe politike. Prapambetja e përgjithshme e shoqërisë shqiptare, shtimi i kontradiktave antagoniste klasore në kuadër të atij sistemi të vjetruar, i cili nuk i përgjigjej më kohës, marrëdhëniet e vjetruara në familjen patriarkale në katund dhe qytet, shtypja dhe shfrytëzimi feudaloborgjez, gjendja shumë e vështirë e vegjëlisë etj. Të gjithë këta faktorë, si dhe zgjimi i vetëdijes sociale, i cili vërehet në këto vite si rezultat i ndikimit të ideve progresive dhe socialiste, nxitnin shkrimtarët përparimtarë që, jo vetëm të përqafonin një orientim të ri në letërsi, por të merrnin qëndrim të caktuar lidhur me problemet aktuale shoqërore.

Boris Ziherli duke bërë fjalë për krijimtarinë artistike dhe kushtëzimin e saj nga klima e përgjithshme shoqërore mendonte se: „...tiparet e krijimtarisë artistike të secilës epokë përherë janë të lidhura ngushë... me atë disponim shoqëror i cili shprehet në të. Ndërsa disponimi shoqëror i secilës epokë

përherë është i kushtëzuar prej marrëdhënieve të cilat i përgjigjen asaj epoke. Këtë shumë bukur e tregon tërë historia e artit dhe e letërsisë[32]. Në gjithë prozën tregimtare dhe në romanin e dytë të Spasses gjithsesi është e dukshme kjo lidhje kauzale dhe është gjithnjë më e fortë në veprimtarinë e mëvonshme.

Që nga viti 1936 Spasse filloi të shkruajë romanin „Afërdita". Në të njëjtën kohë merrej me çështje të letërsisë, me gjuhësi, me probleme të pedagogjisë dhe të arsimit, shkruante artikuj të ndryshëm polemikë. Veçanërisht shquhet proza tregimtare alegorike dhe ajo me tematikë sociale. Përshtypje të paharruar i kishte lënë edhe vepra e Migjenit edhe pse, siç pohon vetë, poetin e mjerimit s'kishte pasur mundësi ta njihte personalisht, por „të falat dhe përshtypjet e shkrimeve të njeri tjetrit" i kishin shkëmbyer herë pas here. Shumica e brezit të tridhjetës ishin afirmuar si poetë dhe prozatorë dhe Spasse, në masë të konsideruar, arrinte të njihej me kontributin letrar të tyre. Aspiratë e përbashkët e këtij brezi ishte që të venin në shërbim të popullit gjithë veprimtarinë letrare dhe të punonin me ngulm për emancipimin e përgjithshëm të shtresave të varfëra nga të cilat vinin edhe vetë.

Përveç tregimeve „Fati i Mitit", „Babaj", etj., Spasse shkroi edhe novelat e trilogjisë „Nusja pa duvak" të cilat konsiderohen ndër krijimet e realizuara mirë artistikisht në këtë fazë të krijimtarisë letrare. Ai reagon ashpër kundër zakoneve të prapambetura të jetës patriarkale, kundër martesave të kurdisura artificialisht në saje të disa kodeve të Kanunit në Malësi. Me rastin e botimit të novelës së parë „Nusja pa duvak" në „Shkëndija" të vitit 1941, është dhënë edhe ky shënim i Redaksisë: „Në disa vende

[32] Boris Ziherl, Književnost i društvo II, Sarajevë, 1958, f. 87.

të Matit ka qenë ky zakon: po t'ishin p.sh. në një shtëpi tre vëllezër e qëllonte që vdiste ndonjë nga ata më të vegjlit, atëherë të renë e tij e mirrte për grua i biri i vëllajt të madh, por duke pasur të drejtë të martohej më vonë edhe me një tjetër. Rreth këtij zakoni të rrallë Sterjo Spasse zhvillon novelën e tij".

Sa dëshpërim të madh shkaktoi vendimi i Ymer Agajt për ta martuar kunatën e vejë dyzetvjeçare, Zejnepenë, për të birin e tij, Ahmetin, i cili ishte vetëm njëzetvjeçar. Gruaja e shtyrë në moshë dhe të cilën Ahmeti e quante nënë, nuk i bën ballë këtij dëshpërimi të madh. Prandaj rrëke lotësh i shkojnë për faqesh. Në anën tjetër, të gjitha ëndërrimet e të riut, që kishte pritur me padurim të martohej me Merushen e bukur dhe të dashur, nuk realizohen dhe kështu shkatojnë dëshpërimin e papërmbajtur.

Me realizëm të fuqishëm në këtë prozë është portretizuar figura e Hoxhë Efendiut. Me formulën e tij karakteristike të klerikut „Zoti është i madh" ai lejonte një martesë të atillë të pakuptimtë që nuk garantonte kurrfarë lumturie jetësore.

Pjesa tjetër e trilogjisë, „Shemra", është karakteristike për krijimtarinë e Spasses. Tehu i kritikës shoqërore bëhet gjithnjë e më i mprehtë. Autori ishte i preokupuar përsëri me problemin e martesës. Veli Basha, një pasanik i degjeneruar moralisht, pasi kishte kaluar të pesëdhjetat, dëshiron të martohet me Merushen shtatëmbëdhjetëvjeçare, sepse sipas mendjes së plakut, duhej gjetur një grua prej oxhakut. Në këtë novelë edhe kësaj here, me ashpërsi, luftohen zakonet e mykura të jetës shqiptare të kohës. Në mënyrë të posaçme autori është përpjekur të pasqyrojë rrethanat e jetës sociale dhe në kuadër të tyre aspiratat e plakut që të realizojë me çdo kusht qëllimet e veta, pa u bazuar në normat morale të cilat me çdo kusht duhej të respektoheshin.

Mbresa të pashlyera na lë edhe pjesa e tretë e trilogjisë me titullin „Nusja". Rebiu, një i ri i padjallëzuar, ditën e dasmës, me padurim e pret shoqen e jetës, të cilën nuk e kishte parë kurrë më parë. Ai kishte shpresuar se fati do t'i ketë caktuar një nuse e cila me të vërtetë do t'i pëlqente atij. Por, në ditën e lumturisë e befasoi nusja e verbuar, e cila jo vetëm që e tronditi të riun por edhe tërë familjen. Duke u gjetur midis dy zjarresh përcëlluese: fatit të tij cub dhe kanunit fuqiplotë, i cili i mbante të gjalla normat morale dhe marrëdhëniet e tjera të familjes konservative, i kumbonin në vesh fjalët e prindit, Gani Agajt: „Mendo-e mirë nderën e oxhakut dhe gjakun para se të vendosish. Ky është fati i yt"[33].

Spasse në këtë kohë kishte korrigjuar pikëpamjet e veta lidhur me jetën shoqërore dhe kjo konsiderohet ndër meritat kryesore të shkrimtarit. Ky hap shumë pozitiv u duk posaçërisht në fragmentet e para të romanit „Afërdita", të botuara në gazetat dhe revistat e kohës që nga marsi i vitit 1939, të cilat zgjuan interesim të madh ndër lexuesit. Më 1944 vepra u botua në tërësi dhe që prej atëherë pati shumë ribotime. Edhe sot e kësaj dite, vepra konsiderohet ndër romanet më të lexuar në letërsinë shqiptare. Romani është „nji prej atyne veprave të letërsisë shqipe — shkruan një kritik letrar — që na ngazllejnë në nji mënyrë të posaçme, kryesisht me idenë e bukur dhe kuptimplote, funksionale në çdo pikëpamje, e mandej edhe me shumë elemente tjera që e shprehin dhe e nxjerrin në dritë këtë ide, me soditjen graduale dhe inventive t'asaj që duhet transformue artistikisht, që duhet thurrë për t'u krijue nji atmosferë përkatëse, me zhvillimin gradual dhe të bukur të tezës kryesore"[34].

---

[33] Sterjo Spasse, Nusja pa duvak, Tiranë, 1944, f. 32.
[34] Hasan Mekuli, Sterjo Spasse: „Afërdita", „Jeta e re", Prishtinë, 1965, nr. 3. f. 418.

Spasse kur filloi ta shkruajë „Afërditën" ishte mësues i fshatit. Problemet e arsimit të shkollës shqiptare i njihte mirë. Ai aktivisht, qoftë nëpërmjet të punës së drejtpërdrejtë arsimore ose duke shkruar artikuj të ndryshëm me përmbajtje pedagogjike, përhapte pikëpamje të avansuara të kohës. Rrethanat e vështira jetësore të fshatarëve dhe arsimi i dobët i tyre, sa e kishte shqetësuar mësuesin e ri, aq e kishte shtyrë të reagojë ndaj kësaj gjendjeje. Nga një regjistrim që kishte bërë ai vetë kuptojmë se në fshat vetëm i rralli dinte shkrim e lexim. Intelektualit dhe mësuesit Sterjo Spasse posaçërisht të shqetësuar edhe nga kjo statistikë, i lind ideja që në veprën letrare të trajtojë një temë shoqërore shumë aktuale për shoqërinë shqiptare: procesin e arsimit dhe të edukimit të masave fshatare. Kjo njëherit ishte problematikë e afërt dhe e njohur mirë nga shkrimtari, i cili, pasi i kishte shpëtuar stuhisë së filozofisë reaksionare e pesimiste, kishte braktisur edhe pikëpamjet e kufizuara përkitazi me jetën dhe shoqërinë. Autori pas të gjitha këtyre përqafon optimizmin jetësor. Për këtë arsye në romanin e tij të ri nuk është e pranishme ajo mjegulla e dendur e pesimizmit e cila qe e ndieshme në veprën e mëparshme letrare. Duke idealizuar figurën e heroinës kryesore dhe duke e konsideruar atë bartëse të gjithçkafes që është progresive, arriti të entuziazmojë lexuesit me sukseset e mrekullueshme të mësueses së re. Spasse tani nëpërmjet të veprës letrare shpreh mendimin se arsimi është faktori kryesor për transformimin progresiv të shoqërisë shqiptare. Kjo ide i shërben njëherit si bazë stabile mbi të cilën vendoset tërë subjekti i romanit. Në këtë mes nuk merr në konsiderim edhe faktorët e tjerë gjithashtu të rëndësishëm, të cilët luajnë rol vendimtar në zhvillimin e gjithmbarshëm të shoqërisë. Autori është i angazhuar maksimalisht për sendërtimin e idesë themelore të romanit. Besimin më të

madh e ka në motrat dhe vëllezërit arsimtarë, të cilëve edhe ua kushton veprën si „Kunorë adhurimi e mirënjohjeje".

Misionin e arsimit të masave, të cilin ai e çmon si faktor më të rëndësishëm në shoqëri, ia beson brezit të ri të intelektualëve që përfaqësohet me vajzën e re, Afërditën. Ajo ishte bijë e një familjeje të varfër qytetare dhe qysh në fëmijëri, bashkë me prindërit, kishte kaluar jetën në varfëri. Ditët e bukura shkollore i kishin lënë kujtime të pashlyeshme në kujtesën e saj. Me fantazi të vrullshme, sa ishte nxënëse e re, thurte ëndrra të mrekullueshme për jetën e ardhshme. Shpresonte se, posa ta kryente shkollën, jo vetëm që vetvetes do t'i siguronte një jetë të lumtur, por do t'u ndihmonte edhe prindërve të cilët kalonin ditët e vështira të pleqërisë.

Pas përfundimit të shkollës valët e jetës e kishin fërfëlluar mësuesen e re larg çerdhes familjare dhe larg Korçës që aq shumë e donte, e kishin ndarë prej shoqeve me të cilat kishte kaluar çaste shumë të bukura të jetës. Ministria e Arsimit e kishte emruar mësuese në një fshat shumë të prapambetur, në Grykas. Romani fillon me përshkrimin e udhëtimit të mundimshëm të Afërditës drejt fshatit, i cili „kado i dilte i shëmtuar, i lënë në mëshirë të zotit dhe dora e njeriut s'kishte lojtur nga vendi as një gurë".

Që nga ditët e para të punës mësuesja e re dhe pa përvojë të duhur kupton se jeta në atë rreth fshatarësh nuk do të jetë aspak e lehtë. Ajo në një farë mase demoralizohet dhe pohon: „Unë e lindur nga prindë të mjeruar, sigurisht do të mbaroj keq e më keq! Mjerimet sjellin mjerime!"

Shkrimtari me invencion ka shtruar para heroinës së vet dilemat e shumta jetësore dhe është përpjekur, në pajtim me pikëpamjet e veta, të gjejë zgjidhjen e tyre. Në linjën kryesore të romanit për këtë arsye synon të vendos aktivitetin e mësueses në fshat dhe jetën e vështirë të fshatarëve. Në këtë mënyrë je-

pet pasqyra më e gjerë e problematikës së arsimit dhe të edukimit në shoqërinë shqiptare të asaj kohe. Në atë rreth shoqëror të zymtë, ku zotëronin marrëdhënie shoqërore feudale-borgjeze, kur rrezet e arsimit dhe të kulturës depërtonin me vështirësi, ishte shumë rëndë të triumfojë kush si mësuesja e idealizuar e Spasses. Në rrugën e përpjekjeve të Afërditës paraqiten kundërthënie të shumta. Meqë jetonte dhe veproonte në fshatin ku e kaluara e vështirë kishte lënë gjurmë të pashlyeshme në ndërgjegjen e fshatarëve, çdo hap i mësueses në fillim kuptohej keq dhe kishte si pasojë reaksionin sidomos të shtresës shoqërore të privilegjuar në fshat, që ishte e lidhur këmbë e krye me qeveritarët ryshfetxhinj të Prefekturës. Që nga fillimi Afërditës njëra pas tjetrës po i mblidhnin grushtet: „...Kryeplaku ironizonte, Inspektori kërcënohej, Komisioni shkollor hidhte shkelma". Ajo bënte përpjekje për zgjidhjen e problemeve të fshatarësisë dhe, duke sakrifikuar kështu edhe gjithçka nga jeta personale më parë synonte zgjidhjen e çështjeve me karakter shoqëror dhe të përgjithshëm.

Figura e ndritur e Afërditës në roman është e pranishme që nga faqja e parë e deri në atë të fundit. Mbas disa vjetësh pune vetëmohuese, së bashku me fshatarët, në Kodrën e diturisë ndërton shkollën e re. Aty do të mësonin fëmijët e dy fshatrave të cilët, para se të vinte Afërdita, kishin qenë në hakmarrje të përgjakshme. Aty organizohet për mrekulli edhe martesa e Afërditës me Lekën. Dasma ishte gëzim i madh edhe për fshatarët, të cilët më në fund me pjesëmarrje masive kishin kaluar në anën e Afërditës, duke i dhënë krahë asaj në luftën e vendosur kundër prapambeturisë dhe mykut shekullor.

Në këtë roman janë të pranishme dy linja të paraqitjes së jetës: ajo realiste, nëpërmjet të së cilës është trajtuar jeta dhe marrëdhëniet në fshat, dhe ajo romantike, në të cilën i është dhënë hapësirë më e madhe idealizimit të figurës së Afërditës. Megjitha-

të, këto dy prirje gërshetohen dhe si të tilla kushtëzojnë sendërtimin e idesë themelore të veprës letrare. Autori nuk është angazhuar aq shumë për të transponuar realitetin e jetës shqiptare të kohës në totalitetin e saj, sepse me çdo kusht është përpjekur të realizojë idenë themelore të projektuar më parë. Prej këndej, ai edhe nuk ka arritur të na thotë diçka më tepër dhe në masën e duhur lidhur me vlimet sociale dhe kundërthëniet klasore. Duke mos bërë diferencimet klasore, nuk ngrit konflikte të ashpra të natyrës shoqëror, të cilat karakterizojnë shoqërinë me klasa antagoniste. Kritikën shoqërore nuk e drejton kundër sistemit dominues dhe aparatit shtetëror, por e kufizon si kritikë kundër konservativizmit dhe sistemit të arsimit dhe të edukimit. Figura e Afërditës, e cila përfaqëson brezin e ri të arsimtarëve përparimtarë, është idealizuar duke u dhënë pa asnjë të metë. Kjo padyshim është meritë e madhe e autorit, i cili ka pasur aftësi ta realizojë në veprën letrare figurën e një mësueseje aq të dashur. Megjithatë ajo nuk mund të ishte si mësuese tipike për realitetin e shoqërisë shqiptare të asaj kohe, po vetëm mund të dëshirohej si e tillë. Spasse me romanin e vet ka synuar të verë në dukje se arsimit dhe edukimit të deriatëhershëm jo vetëm që i kishte kaluar koha, por si i tillë ishte bërë pengesë e madhe për përparimin e mëtejshëm të shoqërisë shqiptare. Për sistemin e arsimit, mendonte ai, janë të domosdoshme ndërrime rrënjësore. Arsimi i ri, sipas tij, kërkon njerëz të rinj me botëkuptime të reja përparimtare dhe metoda të reja pune. Në Grykas dhe në fshatrat e tjera të prapambetura, të cilat i përshkruan në roman, shkollat ekzistonin vetëm sa për sy e faqe. Për shkollën e vjetër të Grykasit, ku filloi punën edhe Afërdita, në faqet e romanit është dhënë ky përshkrim: „Shkolla e fshatit është e mbuluar me thekrishte, me dy dritare, si vrima hambari, me një derë t'unjtër si derë koteci, e ngrehur gjysmë mbi murë e gjysmë mbi garth. Oren-

ditë janë shtatë banga të ndrequra si mos më keq... Katër shufra thane e xhunga-xhunga të vënë n'atë kamare simbolizojnë disiplinën e njëhershme shkollore". Mësuesi i brezit të vjetër, siç ishte ai i Grykasit, zoti Remko, jo vetëm që gjatë punës nuk kishte arritur ta shpiente përpara procesin e emancipimit dhe të transformimit pozitiv në fshat, por edhe vetë kishte rënë në nivelin e fshatarëve të paarsimuar. Mësuesi në procesin e mësimit përdorte „...metodën e vet: një shufër të gjatë thane e xhunga-xhunga e mbante si të vetmin ndihmës të tij pedagogjik. Edhe shuplaka e fortë ishte një mjet tjetër nxitës. Bota mendore për zoti Remkon kishte kaluar kufijt e përsosmënisë" Si personazh i veprës letrare figura e Remkos është paraqitur me realizëm të fuqishëm. Ai përfaqësonte njeriun e pagëdhendur, mësuesin pa takt pedagogjik dhe të degjeneruar, që i përkiste gjeneratës së vjetër të arsimtarëve. Me punën e vet pengonte zhvillimin e arsimit edhe ashtu në nivel të ulët. Si mësues me qëndrim të ashpër dhe arogant kishte futur frigën te vocrrakët e pafajshëm. Në atë jetë anemike të fshatarësisë së varfër mësuesi Remko përfaqësonte edhe një parazit tjetër që jetonte në kurriz të shtresave të shtypura të vegjlisë.

Ryshfetet që u jepeshin nëpunësve e gjindarmëve dhe detyrimet e tjera ndaj organeve të administratës shtetërore kishin kushtëzuar lindjen e pasigurisë dhe të frikës te fshatarët ndaj njerëzve të huaj, e sidomos ndaj njerëzve të qytetit. Prandaj, në fillim fshatarët kishin të njëjtin qëndrim dhe njëfarë urrejtje ndaj „daskalicës" së tyre të parë. Spasse dëshiron të theksojë me këtë rast një moment të rëndësishëm dhe karakteristik të psikologjisë së fshatarit të shfrytëzuar pa mëshirë.

Siç mund të shihet në roman janë dhënë dy shtresa shoqërore ku secila prej tyre ka botën e vet specifike. Fshatarët dhe qytetarët qeveritarë ishin në kun-

dërshtim të përhershëm ndërmjet veti. Gjendja e fshatarëve dhe e shtresave të varfëra qytetare ishte shumë e vështirë, prandaj krejt e natyrshme është edhe paraqitja e rezistencës së tyre ndaj një pozite të tillë. Megjithatë, kjo rezistencë nuk ishte e organizuar mirë.

Në roman i është lënë hapësirë e madhe paraqitjes së natyrës, bukurisë por edhe të vrazhdësisë së saj, dhe në atë natyrë karakteristike të jetës shqiptare autori ka synuar ta përshkruajë jetën e fshatit me të gjitha baticat dhe zbaticat. Mjafton të kujtojmë përshkrimin që bën shkrimtari për qiraxhiun fshatar, i cili e sjell Afërditën në Grykas: „Qiraxhiu që dukej aq i çuditshëm nga qyteti e nga fusha, tani i përshtatej natyrës së këtyre vendeve. Nëpër këto kthepa veç opingave të tija vrima-vrima, nuk mund të shkelte këpucë qytetari, sidomos taket e qytetarkavet. Rrobja e shajakët e qiraxhiut shpeshherë rrëmbehej nga ferrat e nga shkarpat, por nuk këputej. Vetëm tani Afërdita filloi të kuptojë se pse e kishte udhëheqësi i saj atë mjekërr të parruar, ato këmbë të mëdha e të mbadhuna me opinga vrima-vrima, atë veshje të shajakët e t'arnuar që më që dhe ato duar të mëdha, të zeza dhe plasa-plasa. Ashpërsia e vendit e bënte t'ashpër çdo njeri: qiraxhiu ishte tipi i gjallë i kësaj natyre kaq t'egër..."

Fshatarët e Grykasit jetonin në natyrën e ashpër e cila lente gjurmë të pashlyeshme në formimin e tyre. Në roman kemi tablo të shumta të jetës së vështirë të këtyre fshatarëve. Në shumicën e vatrave të tyre, varfëria ishte e pranishme përherë. Marrëdhëniet e vjetruara patriarkale dhe bestytnitë e dëmshme, myku shekullor si edhe shkalla e ulët e arsimit, s'i lente të mëkëmben dhe të dalin nga ajo gjendje e mjerueshme. Duke gjallëruar në oaza jetësore, larg qendrave pak më të zhvilluara dhe larg çdo ndikimi pozitiv të kulturës së kohës, meqë kujdesi i qeverisë së

atëhershme për jetën e vegjëlisë mungonte fare, ata nuk kishin mundësi të çajnë rrugën drejt përparimit shoqëror.

Ndër figurat më të realizuara artistikisht nga rrethi i fshatarëve mund të veçohen: Kryeplaku, Xha Vasili etj. Nga personazhet më të plotë të grave janë dhënë Teto Kata, Vita, Drita etj. E ëma e Afërditës, edhe pse ka ekzistuar mundësia të tipizohej më mirë dhe të ndriçohej figura kaq e dashur e kësaj nëne shqiptare, ka mbetur personazh epizodik mjaft i zbehtë. Përkundër kësaj, është tipizuar fuqishëm Teto Kata magjistare. Ajo konsiderohet ndër personazhet më të realizuara në roman pas Afërditës. Magjistarja, përfaqësuese e brezit të vjetër në fshat, që kishte marrë në sy një orientim të gabuar në jetë, me mish e me shpirt mundohet të kundërshtojë depërtimin e së resë. Afërdita i ishte bërë therrë në sy, prandaj pa zgjedhur mjete, mundohej ta paraqesë si shumë të rrezikshme në fshat. E zhytur deri në fyt në bestytnitë e mbrapshta, kurdoherë gjendej në „shërbimet" e magjistares.

Spasse, si edhe në veprat e mëparshme letrare, përqafon parimet e realizimit kritik dhe lufton dukuritë negative në shoqërinë shqiptare të kohës. Në këtë roman social të tij e ashpërson këtë kritikë deri në një shkallë të caktuar.

Në kohën kur shkrimtari shkroi romanin „Afërdita", anë e mbanë Shqipërisë, sidomos nëpër qytetet më të zhvilluara, ekzistonte një shtresë e formuar intelektualësh dhe sidomos arsimtarësh përparimtarë. Nga romani kuptojmë se arsimi në qytet kishte përparuar dukshëm në krahasim me gjendjen nëpër fshatra dhe në qendra më pak të zhvilluara. Arsimtarët përparimtarë të kohës, varësisht nga rrethanat në të cilat gjindeshin, punonin me zell për ngritjen e të gjitha shtresave shoqërore. Punë vetëmohuese në arsim kishte bërë dhe bënte atëherë edhe Sterjo Spasse. Por, sipas tij, fshati

kishte mbetur larg sferës së aktivitetit të tyre. Prandaj, në romanin e vet shpreh mendimin se, për ngritjen edhe të fshatarëve është e domosdoshme që të gjitha forcat progresive të kthehen me sy kah fshati. Sidomos rol të madh duhej të luanin arsimtarët. Për këtë arsye shkrimtari pohon: „Arsimtari në fshat është mësues i fëmijëve dhe i popullit... ay është avokat, mjek, gjykatës, agronom e ballsam i brengavet të përditshme të fshatarit. Vetëm mësuesi si një pishtar i vërtetë do t'u ndriçojë rrugën fshatarëve drejt përmirësimit të jetës, drejt çdukjes së zakoneve të këqija dhe drejt jetës së re".

Më tutje ai shfaq bindjen se kontributi i arsimtarëve, e sidomos i atyre të qytetit, për ngritjen dhe arsimin e fshatarësisë kishte rëndësi të jashtëzakonshme dhe vetëm në këtë mënyrë mund të arrihej zhvillimi i gjithmbarshëm i shoqërisë në tërësi. Për këtë arsye si kryeprotagoniste të veprës e zgjedh një mesuese të shkëlqyer të qytetit, e cila, në saje të mbështetjes që gjet te motrat dhe vëllezërit e tjerë arsimtarë të vendit, arriti të bëhet shembëlltyrë e arsimtares më të përparuar. Në raportin që kishte përgatitur „Lëvizja e Re Arsimore" për t'ia dërguar Zotit Inspektor dhe Ministrisë së Arsimit shkruhej: „...Zonjusha Afërdita Skënderaj është një mësuese ideale. Ajo është një mburje e një nderë për arsimin tonë. Çdo fjalë sado e qëlluar qoftë është e pafuqishme për të lavduar veprat e saja të shkëlqyeshme të kryera në shkollë e në gjirin e fshatarëve. Shkolla e saj është shembull pune, shembëll metode, shembëll rregulli. Është shkolla që na duhet...". Përmbajtja e kësaj pjese të tekstit është në të vërtetë një fragment i letrës të cilën Spasse ia kishte dërguar bashkë me romanin „Afërdita" Aleksandër Xhuvanit.

Duke u kurorëzuar me sukses puna e mrekullueshme e Afërditës, kritikohet sistemi i vjetër arsimor dhe afirmohet arsimi i ri. Në mënyrë të veçantë akuzohet Zoti Inspektor, i cili, jo vetëm që nuk kishte

ndihmuar për mirëvajtjen e punës së mësueses, por i kishte hedhur në rrugën e saj pengesa të pakapërcyeshme. Dënimet, inspektimet dhe masat e tjera që kishte ndërmarrë ndaj saj, bashkë me qëndrimin nënçmues që e kishte shfaqur haptazi, kishin qenë hapa të gabueshëm dhe të dëmshëm në punën e tij si inspektor i arsimit. Ai ngjashëm kishte vepruar edhe me shumë arsimtarë të tjerë dhe vetëm atëherë kur kishte arritur të kuptojë se veprimtaria e tij kishte qenë shumë e dëmshme, i tronditur thellë, shkruan dorëheqjen, duke e konsideruar veten të paaftë për punën që bënte. Me këtë veprim të inspektorit Spasse do ta paraqesë edhe paaftësinë e nëpunësve qeveritarë në kohën e sundimit të Zogut dhe degjenerimin moral të tyre. Në anën tjetër kritikohen rreptë edhe disa intelektualë të tjerë, arsimtarë të plogësht e reaksionarë, që në roman përfaqësohen nëpërmjet të Gjokës, mësuesit të dikurshëm të Afërditës dhe Cufit. Me këto dy personazhe letrare, edhe pse epizodike, autori na jep dy gjenerata të arsimtarëve. Brezin e vjetër në roman e përfaqëson një mësues i shtyrë në moshë. Ai kishte kryer qe sa vjet misionin e rëndësishëm arsimor, por nuk ishte edhe më tutje energjik të hyjë në vallen e kohës së re, ku shtroheshin kërkesa të reja revolucionare. Në anën tjetër, Cufi i takonte brezit të ri të arsimtarëve, por në roman paraqet arsimtarin i cili nuk përfillte përpjekjet e arsimtarëve të rinj për një transformim më të shpejtë shoqëror. Me qëndrimet e tij destruktive, të një mësuesi të paformuar dhe llafazan, ai më tepër është paraqitur si personazh negativ. Si antipode është dhënë figura e ndritshme e mësuesit përparimtar, Ylli, i cili shumë lehtë ka mundur të merret si kryepersonazh i kësaj vepre të suksesshme të Spasses. Autori zgjodhi si heroinë të romanit një femër të cilës, në një formë të natyrshme, ia besoi misionin shumë të lartë shoqëror; ajo do të depërtojë më lehtë edhe në botën femërore të fshatit shqiptar dhe do të ndihmojë përmirësimin e pozitës

së gruas në shoqëri. Prej këndej, Afërdita nuk është paraqitur si figurë e cila do të ishte tipike për realitetin shqiptar të asaj kohe, por është idealizuar në saje të imagjinatës krijuese të shkrimtarit.

Sterjo kishte parë edhe vetë se pozita e gruas në familjen dhe në shoqëri përgjithësisht ishte shumë e vështirë. Sidomos në fshat, gruaja ishte e ngarkuar me punë shumë të rënda edhe jashë shtëpisë. Barrtja e shkarpave për gruan ishte punë shumë e rëndë. Autori jep kushtrimin: „... litari duhet të çduket për femrën... nuk durohet më skllavëria e litarit... Poshtë skllavëria! Në zjarr — litarët". Këtu ai shprehet për një liri dhe ngritje të gjithanshme të gruas, për emancipimin e saj në shoqëri.

Kah fundi i romanit, kur ideja themelore e veprës sendërtohet në mënyrë të plotë, autori shpreh mendimin se duhet të ekzistojë bashkëpunimi i ngushtë dhe i përhershëm ndërmjet arsimtarëve përparimtarë. Prandaj, triumfi i Afërditës në Grykas e në Pishas dhe mrekullitë e saj në punën arsimore-edukative, kontributi që dha për zgjimin e gruas shqiptare, paraqitet edhe si fitore e tërë arsimit të ri shqiptar që duhej të hapte shtigje të reja. Ky fakt entuziazmon lexuesin e romanit „Afërdita" dhe e angazhon maksimalisht të kalojë në anën e progresit, për lulëzimin e përgjithshëm të shoqërisë.

VII.

ASPEKTE TË ROMANIT SOCIAL

Gjatë fazës së tretë të krijimtarisë letrare Spasse krijoi më shumë vepra, kryesisht romane. Bëri edhe një hap të madh cilësor, duke shënuar nivel të ri sidomos në zhvillimin e prozës. Pas Luftës Nacionalçlirimtare dhe më vonë, veçanërisht gjatë viteve gjashtëdhjetë dhe shtatëdhjetë, në aspektin tematik, por edhe në aspektin e realizimit të vlerave të larta ideo-estetike, dha kontribut të rëndësishëm në pasurimin dhe në lulëzimin e romanit. Në këtë mënyrë ndikoi fuqishëm që gjithë letërsia shqiptare të hyjë në fazën më të lartë të pjekurisë artistike dhe të konsolidimit të saj të mëtejshëm.

Fragmentet e romanit të parë të pasluftës me titullin „Ata nuk ishin vetëm", filluan të botohen që nga janari i vitit 1949 në revistat letrare të kohës. Nga një shënim i dhënë në revistën „Literatura jonë" mësojmë se vepra më parë kishte titullin „Harbutët". Po aty botohej fragmenti „Bereqeti i fshatarëve" dhe ky shënim i redaksisë: „... kjo pjesë është marrë nga dorëshkrimi „Harbutët", roman nga Sterjo Spasse. Në këtë roman përshkruhen vuajtjet e fshatarit e të punëtorit shqiptar nga bejlerët, nga qahallarët, nga tregtarët, nga nëpunësit, kryetari i komunës, post-komandanti, xhandari, taksidari, e nga tërë kompleksi i regjimit feudalo-borgjez të Zogut. Këtu vihej në dukje degjenerimi i klasës së bejlerëve, dekompozimi i re-

gjimit po njëkohësisht edhe rezistenca e punëtorëve dhe e fshatarëve të frymëzuar nga mendimet progresiste të Ali Kelmendit, që është një ndër protagonistët e romanit. Ngjarjet zhvillohen në Korçë dhe në një fshat të saj"[35].

Me këtë vepër Spasse zgjoi interesimin e lexuesve dhe tërhoq vëmendjen e kritikës letrare. Meqë romani ishte i përshkruar nga ndjenjat revolucionare të luftës për çlirimin social të shtresave të shtypura, me shumë elemente të trajtimit të temës, të tipizimit të personazheve dhe më në fund të realizimit të idesë themelore, ndikoi në zhvillimin e letërsisë realiste.

Ideja për të shkruar një vepër ku do të paraqitej me realizëm të theksuar jeta e fshatarësisë së varfër dhe lufta për çlirim nga shfrytëzimi i egër feudalo-borgjez autorit i kishte lindur mjaft heret, në fillim të viteve tridhjetë, kur pa me sy tragjedinë jetësore të goricarëve. Atëherë shkrimtari nuk kishte zotëruar mjeshtrinë e shtjellimit artistik të ngjarjeve aq komplekse të asaj periudhe historike e shoqërore dhe të kundërthënieve të ashpërsuara klasore. Iu deshën edhe disa vite për të formuar një botëkuptim më të avancuar, për të arritur, më në fund, që në veprën e vet, duke shfaqur pikëpamje më të qarta dhe të pranueshme lidhur me transformimin progresiv të shoqërisë. Në këtë vepër kaq të rëndësishme të letërsisë sonë jo vetëm që arrin të kuptojë vetë rrugën e çlirimit të fshatarësisë dhe të qytetarëve të varfër, por njëherit jep edhe kushtrimin që vegjëlia të çohet në luftë të rreptë kundër shfrytëzuesve dhe shtypësve shekullorë: „Mjaft nën shkllavërinë e tij! I bëjmë temenara si kafshët, si skllevërit! Na ka mbrehur si qetë: na rrëmben kafshorën e gojës, na merr nderin, na pin gjakun kurdoherë, kurse na e presim dhe e përcjellim me peçe e me hejvalla! Ai na rrah, ai na shtyp, kurse na e

[35] „Literatura jonë", Tiranë, 1949, nr. 7.

përkëdhelim. S'kemi kujt t'i ankohemi për këto të zeza. Të gjithë hajdutët me çizme janë nëpër punërat e qeverisë. Na e pamë me sy hatanë që pësuan Goricarët. Flakën njëmijë vetë nga shtëpitë e tyre, nga toka e tyre e punuar denbabaden, me djersën e me gjakun e tyre, për hatrin e një beu! Ja, kjo është qeveria! Ajo mbahet me bejlerë dhe është e bejlerëve! Hajduti hajdutin mbron, jo njerëzit e ndershëm, jo fukaranë si ne! Prandaj të mos presim shpëtim as nga Zoti, as nga qeveria. Të drejtat tona duhet t'i ruajmë ne vetë me duart tona, me djersën tonë, me gjakun tonë"![36].

Romani „Ata nuk ishin vetëm" u botua në tërësi më 1952. Spasse me këtë krijim letrar romanesk entuziazmoi edhe një herë aq shumë lexuesit sa, siç shkruan Fatmir Gjata, „...vetëm rrethet letrare të nxënësve të Shkodrës i kanë dërguar autorit 450 faqe dorëshkrime ku shprehin falënderimet e tyre".

Në këtë vepër, si askund tjetër në letërsinë shqiptare deri në vitet pesëdhjetë, shprehet dashuria e madhe e shkrimtarit ndaj popullit, ndaj shtresave të njerëzve të thjeshtë, ndaj fshatarëve që përfaqësohen me Gjikë Shpatin, Xha Koroveshin, Ndrekon dhe me shumë të tjerë, dhe njëherit shprehet urrejtja e papërmbajtur ndaj shfrytëzuesve të çdo lloji, ndaj gjakpirësve, të cilët s'u ngopën kurrë me gjakun e fshatarëve të pafajshëm dhe të mjeruar. Me mjeshtri artistike dhe me vërtetësi janë dhënë kontradiktat shoqërore. Në një ambient tipik shqiptar, me të gjitha ngjyrat e kohës, me ndjenja të dashurisë ndaj njeriut dhe të urrejtjes ndaj shfrytëzuesit, paraqiten tragjeditë e mëdha dhe të vogla, individuale dhe të përgjithshme shoqërore. Sidomos „opinga" është paraqitur në roman si shtresë shoqërore te e cila gradualisht zgjo-

[36] Sterjo Spasse, „Ata nuk ishin vetëm..." Botim i dytë, Tiranë, 1960, f. 23-24.

het vetëdija klasore. Ajo, duke pasur mbi kurriz tërë barrën e shfrytëzuesit të pamëshirshëm, jo vetëm që nuk mposhtet fizikisht dhe nuk thyhet moralisht, por përditë e më tepër bëhet më e vetëdijshme për pozitën e vet. Duke parë drejt rrugën e ndjekur edhe nga popujt e tjerë vëllezër, ringjallet, organizon radhët si klasë shoqërore. Asaj i rrah fuqishëm gjaku kryengritës, i shtohet guximi në luftë dhe shpresa për fitore. Para lexuesit në çdo faqe të romanit personazhet e realizuara artistikisht nga këto shtresa të vegjëlisë vijnë e bëhen më të dashura. Ato rriten si edhe shpresat e tyre për jetë më të mirë. Konflikti letrar është i natyrës së gjerë shoqërore dhe mbërthen në vete kontradiktat klasore. Ai zhvillohet natyrshëm dhe arrin kulmin atëherë kur fshatarët, në përleshjet e përgjakshme me beun, me qahjallarët, me përfaqësuesit e organeve të administratës dhe me të gjithë elementët e tjerë reaksionarë në fshat, arrijnë t'u japin armiqve grushtin e fuqishëm shkatërrues dhe njëherit t'u tregojnë se ishte afruar koha e re. Fshatarët atëherë do të bëheshin zot të tokës së tyre dhe do të çliroheshin. Nota optimiste që përshkon gjithë romanin dhe veçanërisht vizioni i dhënë në fund të veprës: „...të gjithë fshatarët — me Gjikë Shpatin në krye — ndonëse prisnin zbërthimin e një stuhie të furishme — ndjenin sikur u agonte në thellësirat e zemrave të tyre një mëngjez me diell..." ka ndikuar që në mënyrë adekuate të realizohet ideja themelore dhe të paraqiten në mënyrë të plotë pikëpamjet sociale të shkrimtarit.

Në romanin „Ata nuk ishin vetëm" Spasse arrijti të konsolidojë pikëpamjet e veta lidhur me transformimin progresiv të shoqërisë. Sipas tij rol vendimtar në këtë mes luan vegjëlia. Vetëm „opinga", si i quan ai këto shtresa të fshatarësisë dhe ato të qyteteve, mund ta përmbysë klasën sunduese; vetëm me luftë të organizuar mund të vehen themelet e një shoqërie të re ku nuk do të ketë shtypje as shfrytëzim. Pady-

shim, paraqitja e këtillë e pikëpamjeve të shkrimtarit tregon edhe zhvillimin progresiv ideor dhe estetik të tij. Me këtë gjerësi pikëpamjesh ai bën edhe një hap tjetër të rëndësishëm: luftën çlirimtare të vegjëlisë nuk e kufizon, nuk e konsideron të izoluar brenda fshatit apo qytetit, dhe as brenda kufijve të një shteti. Atë luftë më në fund e kupton si qërim hesapash midis klasash shoqërore antagoniste të mbarë rruzullit të planetit tonë. Prandaj edhe titulli simbolik i romanit „Ata nuk ishin vetëm" shpreh idenë e autorit se në luftën për çlirimin e plotë është e domosdoshme të ngrihen së bashku të gjitha forcat progresive të botës për të realizuar çlirimin e përbashkët. Sa i përket rrugës së ndjekur për çlirimin e vegjëlisë dhe për themelimin e sistemit të ri, Spasse ecën gjurmëve të shkrimtarëve të tjerë përparimtarë.

Derisa në romanin „Afërdita" trajtohej jeta e shoqërisë shqiptare gjatë dhjetëvjetëshit të tretë të shekullit tonë, në veprën tjetër „Afërdita përsëri në fshat" me realizëm të dukshëm paraqitet koha e luftës çlirimtare dhe ajo pas Çlirimit. Afërdita, mësuesja e dikurshme e Grykasit, në kushte të reja, vazhdon misionin e saj shumë të rëndësishëm shoqëror si mësuese dhe aktiviste e dalluar. Si kryeprotagoniste e romanit ka tiparet e një figure të çiltër revolucionare. Është kjo një nënë tipike e trollit shqiptar, intelektuale e ngritur dhe e kalitur në përpjekje të pandërprera për transformimin pozitiv të shoqërisë. Ajo jeton dhe vepron në rrethana të tjera nga ato që kishin dominuar disa vjet më parë. Afërdita ia kishte kushtuar rininë e vet ngritjes së gjithanshme të fshatarëve dhe më pak ishte kujdesur për jetën e vet. Më në fund vendi ku punonte kishte lulëzuar. Rreze të jetës së re shkëlqenin në fytyrat e fshatarëve, në fytyrën e Afërditës.

Mësueses nuk i zgjat shumë gëzimi dhe hareja, sepse asaj jete iu ndërpre hovi. Okupatori fashist kishte zaptuar atdheun e saj. Gjithçka kishte kapur flaka e luftës. Jeta e vështirë në skamje e mjerim, rën-

donte me gjithë peshën e vet dhe posaçërisht kishte kapluar vatrat e fshatarëve. Tymi i zi i luftës kishte nxirë gjithçka tjetër dhe jetën.

Gjatë viteve të LNÇ anë e mbanë vendit organizoheshin forcat revolucionare për çlirimin e atdheut. Radhët e luftëtarëve të lirisë shtoheshin ditë e për ditë më tepër. Pas shumë konflikteve familjare, edhe Afërdita kishte vendosur të marrë pjesë në lëvizjen çlirimtare. Edhe kësaj radhe në plan të parë ajo ven, jo jetën personale, por fatin e shoqërisë dhe të atdheut në tërësi.

Bashkëshorti i Afërditës, Lekë Gurakasi, ishte skeptik dhe nuk ishte i bindur se do të fitohej lufta që bënin shqiptarët kundër armikut më të fuqishëm. Ai nuk ishte i gatshëm të luftojë dhe me qëndrimin e vet dëshironte ta pengonte edhe Afërditën. Në një rast i drejtohet Afërditës: „...E kush, na që jemi një grusht e sakaq, po u kapëm fytpërfyti e mbaruam të terë! Pastaj ç'më duhet Shqipëria shkrumb e hi! Atëherë me se? me të mirë, me edukatë, me shkollë: të zgjojmë masën dhe herëherë t'u japim nga një grusht hundëve barkmëdhenjve, si ishte rasti i demostratave të mëdha të bukës në Korçë..." Këto ishin pikëpamjet që kishte Leka lidhur me luftën dhe me këto qëndrime në roman ky personazh është dhënë si figurë mjaft kontradiktore. Më tepër përfaqëson intelektualin e tërhequr nga jeta shoqërore, që më tepër brengoset për jetën e qetë familjare. Në të vërtetë pikëpamjet e tij janë ato të shkrimtarit të kësaj vepre gjatë periudhës së paraluftës. Leka në fillim nuk është paraqitur njeri i aksionit. Si i këtillë më tepër përfaqëson intelektualët e plogshtë dhe skeptikë të cilët bënin jetë të mbyllur dhe nuk i dilnin zot vendit. Ata edhe gjatë këtyre momenteve të rëndësishme të luftës për pavarësi nuk kishin arritur të përqafojnë botëkuptimin më të avansuar të kohës. Me veprimet e tij ndikon që, pa pritur dhe pa kujtuar, të shembet kështjella shumë e çmuar bashkëshorto-

re. Dy shokë të jetës: Afërdita dhe Leka, ndahen duke u nisur sejcili në rrugën e vet.

Si heroinë e romanit Afërdita është realizuar shembëllyeshëm me kryepersonazhin e veprës së mëparshme „Afërdita", por ajo ka pësuar një metamorfozë duke u pajisur edhe me virtyte të tjera pozitive. Prej këndej edhe figura e saj ideale është dhënë në mënyrë më të plotë dhe është realizuar artistikisht me shkathtësi të madhe. Varësisht nga rrethana në të cilat gjindet dhe vepron, është paraqitur edhe fizionomia fizike dhe morale e saj. Gjatë luftës çlirimtare Afërdita afirmohet si luftëtare e denjë për atdhe. Pas fitores përfundimtare, atëherë kur duhej rindërtuar vendi dhe kur kërkohej stabilizimi i pushtetit popullor, Afërdita përsëri kthehet në fshat. Në vend se të merrte ndonjë pozitë të lartë udhëheqësie në kryeqytet, vendos të shkojë atje ku kishte kaluar një pjesë të gjatë të jetës. Ajo synonte të realizojë ëndërrat dhe dëshirat e dikurshme për ta transformuar më tutje fshatin.

Romani fillon me shkuarjen e Afërditës në fshat. Jeta dhe aktiviteti i saj kuptohet nga zhvillimi i shiritit të kujtimeve të jetës së kaluar. Sa momente hidhërimi e gëzimi i kujoheshin. Ajo shqetësohet pa masë shpirtërisht kur sheh vatrat e rrënuara të fshatarëve, kur kujton vdekjen e sa e sa bashkëluftëtarëve dhe të nxënësve të vetë të dikurshëm. Tani gjendet përsëri në frontin e luftës për mëkambjen e jetës së re, për krijimin e marrëdhënieve të reja në fshat dhe në shoqëri. Ajo në këtë plan realizohet si figurë komplekse dhe lexuesi e përcjell me interesim deri në faqet e fundit të romanit, kur së bashku me të gjitha forcat e tjera progresive arrin të krijojë një jetë të re. Meqë Leka gjithashtu kishte marrë pjesë në luftën çlirimtare, Afërdita përtërin me të jetën bashkëshortore.

Autori i kësaj vepre të rëndësishme të letërsisë sonë edhe më tutje nuk braktis idenë themelore të

sendërtuar në romanin „Afërdita" se arsimi është faktori kryesor për transformimin progresiv të shoqërisë. E njëjta ide themlore është sendërtuar dhe është e pranishme edhe në romanin tjetër social „Afërdita përsëri në fshat", i cili për kah vlera artistike dhe ideore paraqet edhe një hap përpara në veprimtarinë letrare të Spasses.

Në këtë vepër shkrimtari ka qenë i preokupuar edhe me çështje të tjera. Menjëherë pas përfundimit të luftës, kur pushteti popullor nuk ishte stabilizuar sa duhet, pozita shumë të rëndësishme në udhëheqësi kishin zënë edhe njerëz pjesëmarrës të luftës, por të cilët nuk ishin të arsimuar deri në shkallën e duhur. Disa prej tyre ishin shumë të rezervuar ndaj shtresës intelektuale dhe shprehnin njëfarë mosbesimi ndaj tyre. Për një dukuri të tillë Spasse shkruan në romanin „Afërdita përsëri në fshat". Pirron, kryetarin e Këshillit të fshatit, e kishte kapluar dëshira për pozitë të lartë në shoqëri. Vetveten e konsideronte shumë më të vlefshëm se sa të tjerët. Edhe ndaj Afërditës ndjente urrejtje të papërmbajtur, por edhe ndaj intelegjencës në tërësi i kishte lindur një mosbesim i madh. Në një rast ai i thotë shokut të vet Stefanit: „More, mos u rrëmbe shumë nga fjalët e Afërditës. Ajo është me shkollë, e nga njerëzit me shkollë të mos presim shumë! Këtë luftë e bënë punëtorët e fshatarët, ata që s'dinin të shkruanin as emrin e tyre e jo këta të shkollës!... Ne e kemi për detyrë t'i bëjmë sytë katër! Më i rrezikshëm në këto kohra është një njeri me shkollë... Njerëzve të mësuar s'ua heq dot trutë e rrezikshme nga koka!" Megjithatë, autori për këtë çështje atëherë aktuale, në roman gjen një zgjidhje tjetër. Elementet si Pirroja dhe përfaqësuesit e klasës feudale-borgjeze që dekompozohej, humbnin të gjitha pozitat dhe privilegjet në shoqëri. Në atë mënyrë sigurohet forcimi i marrëdhënieve të reja dhe lulëzimi i shoqërisë së re.

Në romanin „Afërdita përsëri në fshat" Spasse shpreh pikëpamjet e veta stabile dhe të pranueshme, të kushtëzuara nga botëkuptimi më i avancuar ndaj jetës. Shkrimtari është angazhuar drejtpërdrejt të realizojë idenë themelore dhe ka shprehur bindjen se në jetë dhe punë medoemos kërkohet qëndrueshmëri e madhe. Sakrificat në këtë rrugë jetësore të vështirë janë të pashmangshme. Çdo epokë, nga përmbytjet e vogla dhe të mëdha, në saje të kundërthënieve klasore antagoniste, kur më shumë dhe kur më pak, i siguron hapësirë përkatëse depërtimit të së resë, forcës motorike që shpie zhvillimin shoqëror dhe të gjithmbarshëm përpara. Duke i pasur të qarta këto ligjshmëri të zhvillimit dialektik, ka synuar që në mënyrë realiste të paraqesë rrethanat dhe kundërthëniet e ashpërsuara pas luftës. Secila shtresë dhe klasë shoqërore, varësisht nga synimet e veta, bën rezistencë gjegjëse ndaj anës kundërshtare. Fshatarësia e varfër, siç përshkruhet në roman, së bashku me shtresat e vegjëlisë në qytete, ishte ngritur e organizuar të luftojë kundër shtypjes dhe shfrytëzimit, për barazi shoqërore. Për të ndërtuar vendin dhe për të ngritur jetën e re në fshat ishte e domosdoshme që fshatarët t'u jipnin goditjet e fundit shkatërruese të gjithë shfrytëzuesve të pashpirtë dhe të gjithë armiqve të vendit. Fitorja e tyre në fshat nuk mund të kuptohej pa patur parasysh kontributin e mësueses fisnike, Afërditës.

Meritë e veçantë e autorit është se në letërsinë tonë të sotme arriti të japë figurën mjaft komplete të Afërditës, shembëlltyrën e gruas shqiptare intelektuale. Ajo, në të vërtetë, është mësuesja e dikurshme e Grykasit, e cila kishte përjetuar peripeci të shumta në punën e saj të rëndësishme, por që ishte kalitur si luftëtare e denjë edhe gjatë luftës çlirimtare. Në punën e saj dhe në aktivitetin e gjithmbarshëm tregohet e qëndrueshme dhe vigjilente. Ajo kurdoherë gjendet në krye të detyrës, duke u dhënë ndihmë

fshatarëve me të cilët kishte lidhur fatin e vet jetësor. Ajo e mbante të gjallë idealin për arsimin dhe progresin shoqëror të fshatit. Si e tillë me të gjitha veçoritë e karakterit si personazh letrar, përfaqëson brezin e arsimtarëve përparimtarë. Nëpërmjet të saj është dhënë vizioni i qartë për të ardhmen më të bukur, për një pespektivë të shkëlqyeshme individuale dhe shoqërore.

Ndër personazhet e tjera që janë realizuar mirë artistikisht mund të veçohen Llaçi Driza, Cufe Beu, Hysen agë Tërfili, Vërtoku etj. Këto janë personazhe negative dhe përfaqësues të klasës shfrytëzuese dhe të degjeneruar. Si personazhe letrare janë tipizuar nëpërmjet të veprimeve të tyre, gjatë përpjekjeve për të mbajtur pozitat që i kishin dhe pasuritë e shumta. Ditët e vështira për ta vinin njëra pas tjetrës, por mbaheshin duke shpresuar se do t'u kthehej përsëri pushteti i tyre i rrënuar përgjithmonë. Duke qenë më të pasurit në fshat dhe njëherit fajdexhinj të rafinuar, s'dorëzohen lehtë. Katandisja ekonomike dhe shoqërore e tyre paraqet edhe shkatërrimin e tërë klasës së cilës i takojnë.

Figura e Llaçi Drizës është realizuar me mjeshtri artistike. Ai përfaqëson njerëzit e pangopur me pasuri dhe të holla. Në jetën e tij përherë ka qenë më e rëndësishme paraja dhe fajdeja se çdo gjë tjetër. I tillë është rritur dhe edukuar, si koprrac që është që zemra i bëhet mal kur numëron të hollat e shumta të fituara nga djersa e huaj. Është armik i përbetuar i depërtimit të së resë. Për t'u ikur kundërshtimeve të hapura di të përdorë taktikë të posaçme. Është përfaqësues tipik i kullakëve, bashkëpunëtor i verbër i armikut që kishte zaptuar vendin. Por, posa filloi lufta, me njërën dorë mbahej edhe me forcat e lëvizjes çlirimtare, të cilat ishin dukur në skenën e shoqërisë shqiptare të kohës. Njerin prej të bijve e kishte inkuadruar në frontin e lëvizjes për çlirim nga okupatori fashist. Driza në këtë vepër

është realizuar si tip djallëzor dhe shumë i zgjuar. Si armik kurrë nuk vepron haptazi, por si vegla të verbëta i përdor të tjerët: Vërtokun, Mitrin, Teto Katën etj. Synon madje të bëjë për vete Pirron, shërbëtorin e vet të dikurshëm, i cili me kohë kishte siguruar një pozitë të lartë në shoqërinë e re.

Karakteristike është edhe figura e Hysen agë Terfilit. Atij i ishin shembur idealet e dikurshme klasore. Megjithatë, nuk paraqitet më si mbrojtës i interesave të klasës së vet. Në ditët e pleqërisë i shtohet oreksi për jetë të lumtur dhe të rehatshme. Një brengë e vjetër e mundon atë si asnjëherë më parë: si të sigurojë trashëgimtarin e vet legjitim. Për të realizuar këtë dëshirë derdh pasurinë dhe bjerr dinjitetin e vet si një përfaqësues tipik i klasës që dekompozohej. Cenë Metës, një leckamani nga fshati, të cilin agai e njihte edhe më herët, ia kërkon të bijën shtatëmbëdhjetëvjeçare për grua. Sa shpresa të reja i lindin përnjëherë Hysen agë Tërfilit, por nuk i realizohet asnjëra prej tyre. Ky personazh negativ me natyrën e tij është dhënë mjaft kompleks. Jeta intime e tij paraqet degradimin e plotë moral të klasës sunduese. Agai edhe në kuadër të familjes së vet kalon jetë të çthurur. Si kryetar familjeje lëshohet në marrëdhënie intime me të shoqen e nipit të vet. Në ndërgjegjen e tij e kaluara kishte lënë gjurmë të pashlyeshme.

Nga radhët e fshatarësisë së varfër është realizuar me sukses figura e Xha Nelos. Jeta e vështirë dhe skamja e përhershme, sa e kishin raskapitur plakun, aq edhe e kishin bërë të qëndrueshëm. Me një optimizëm të madh ai shikonte ardhmërinë e gjeneratave të reja. Me bujarinë karakteristike të fshatarit dinte t'i afrojë njerëzit. Prej këndej figura e plakut Nelo në roman na del shumë e dashur dhe simpatike.

Idila e dashurisë në fshatin shqiptar është paraqitur me ngjyra realiste dhe me vërtetësi artistike.

Ambientet tipike të jetës shqiptare janë dhënë me mjeshtri artistike dhe veprës letrare i shtojnë vlerën e përgjithshme. Përshkrimet e natyrës me mjaft elemente lirizmi janë shumë funksionale dhe plotësojnë aspekte të caktuara të veprës, duke dhënë në këtë mënyrë atmosferën në të cilën veprojnë dhe realizohen personazhet e këtij romani social.

Tematika e jetës aktuale në veprat e Spasses është trajtuar në gjerësi. Sa kishte mbaruar së shkruari romanin „Afërdita përsëri në fshat", filloi të hartojë edhe veprën tjetër me titullin „I urituri". Historia e krijimit të kësaj vepre është mjaft interesante. Filloi ta shkruajë më 1959 gjatë udhëtimit për Bashkimin Sovjetik, ku Spasse qëndroi dy vjet. Atje studioi letërsinë në Institutin „Maksim Gorki" dhe njohu më mirë letërsinë sovjetike. Shkrimtarit posaçërisht i kishin lënë përshtypje të posaçme veprat e Gorkit, të Fedejevit, të Shollohovit etj. Me interesim të madh kishte lexuar romanin e Shollohovit „Tokat e çara", ku paraqitej procesi i vështirë i kolektivizimit. Ideja e dikurshme në këtë kohë iu kishte kristalizuar. Më 1959 filloi të botojë fragmentet e para dhe zgjoi interesim të madh te lexuesit. Që të botohej në tërësi si vepër e plotë, autorit iu desh ta ripunojë dhe më 1965 doli me titullin e ri „Buzë liqenit". Kësaj radhe Spasse trajton temën aktuale të transformimit të fshatit të Malësisë me rastin e kolektivizimit të bujqësisë gjatë viteve pesëdhjetë. Revolucioni nuk kishte përfunduar me fitoren e luftës çlirimtare. Për t'u ngritur jeta e re vazhdonte beteja e reptë për ngritjen e kooperativës në fshat.

Ngjarjet reth themelimit të kooperativës në Pishas kishin shqetësuar pleq e të rinj, të pasur dhe të varfër. Furtuna e furishme kishte kapluar gjithë fshatin, i cili pas çlirimit kishte kaluar disa vjet të qeta. Fshatarët e shtypur në mënyrë mizore, sa ishin mëkëmbur pakëz pas reformës agrare. Ata, më në fund, kishin bërë tokën e tyre, shtëpinë dhe bagëtinë.

Buka e misrit i kishte shpëtuar nga uria. Disa nga fshatarët si Spiro Gurrëmadhi, i cili në roman është personazh negativ, pas pak vjetësh kishin arritur të pasuroheshin shumë edhe ishin bërë kundërshtarë të përbetuar të kooperativës. Etja e madhe për t'u pasuruar edhe më tepër, kokëfortësia dhe brutaliteti i tepruar në jetën familjare, i japin Spiros pamjen e përbindëshit. Në anën tjetër kryetari i këshillit të fshatit, Jani Qimekuqi, meqenëse kishte kaluar në taborrin e Gurrëmadhit e të Pilo Dinakajt, duke iu kundërvënë heroit kryesor, Gjergjit, ishte bërë edhe vetë armik i sistemit të ri shoqëror.

Në roman së pari ngriten konflikte të natyrës individuale në mesin e fshatarëve, por ato pastaj marrin dimensione më të gjera dhe përfshijnë tërë fshatin, të cilin e trondisin që nga themeli. Spasse shpreh mendimin se ngritja e jetës së re bie mbi kurriz të brezit të ri dhe të elementëve progresivë. Rininë e përfaqëson Gjergji, figurë simpatike e rinisë përparimtare. Si kryepersonazh realizohet nëpërmjet të veprimeve në situata të ndryshme. Linja e dytë e veprës, ajo e dashurisë, i ka dhënë mundësi shkrimtarit që kundërthëniet ekzistuese klasore t'i paraqesë edhe më të ashpra. Konfliktet e veprës ngriten gradualisht, për të arritur pikën kulminante dhe zgjidhjen e tyre. Dashuria midis Gjergjit dhe Marinës, të bijës së Gurëmadhit, është lidhur me problemin kyç të emancipimit shpirtëror të fshatarëve. Ky material kaq i vlefshëm jetësor në roman i është dukur shkrimtarit i domosdoshëm, jo vetëm për të tipizuar në mënyrë më të plotë personazhet letrare, por edhe për të paraqitur më shumë aspekte të jetës.

Në roman, me realizëm, janë paraqitur tablo të shumta të jetës së fshatit dhe janë pasqyruar kundërthëniet ndërmjet shtresave dhe klasave shoqërore si edhe mentaliteti i fshatarit dhe prapambetja e tij. Shkrimtari edhe një herë shpreh bindjen e vet se

nuk mund të mendohet perspektiva më e ndritur individuale dhe shoqërore po qe se rinia, bashkë me të gjitha forcat e tjera përparimtare nuk hyn në vallen e jetës së re.

Për bukuri jepet edhe idila e dashurisë në fshatin buzë liqenit. Ambienti me pamjen pitoreske dhe tërheqëse i maxheps të dashuruarit, i bën të lumtur në jetë. Aspekt të veçantë paraqet në këtë vepër dashuria ndërmjet Gjergjit dhe Marinës. Historia e gjatë e kësaj dashurie të çiltër, por edhe shumë të penguar, edhe pse në shumë momente e pamotivuar sa duhet, mbetet përherë në funksion të idesë kryesore të romanit.

Autori ka synuar ta sendërtojë idenë themelore sa më bindshëm, prandaj ka ngritur shumë konflikte të tjera edhe në kuadër të familjes së Gurrëmadhit. Spiros i bëhen kundërshtarë të përjetshëm edhe fëmijët e vet, sepse hija e tij shkakton frigë urrejtje kudo që gjendet.

Përfundimi tragjik i jetës së Gurrëmadhit dhe shpëtimi i papritur i Marinës nga duart e grabitësve mund të konsiderohen zgjidhje fatlume të këtij romani me plot ngjarje dramatike. Pas fitores mbi reaksionin mjaft të fuqishëm në fshat, vëhen themelet e jetës së re. Për jetën e re lindin edhe shpresa të reja.

Vepra si tërësi është edhe një kontribut i rëndësishëm letrar, por nuk paraqet nivelin e arritur më parë në veprimtarinë letrare të Spasses. Pika kulminante në rrugën e gjatë të krijimtarisë së romansierit duhet t'i takojë ndonjë vepre të cilën do ta shkruajë më vonë, meqenëse romani „Buzë liqenit" nuk e ka vlerën artistike të arritur në veprën „Ata nuk ishin vetëm", apo edhe „Afërdita përsëri në fshat". Kompozicioni i veprës si tërësi artistike nuk është kompakt ngase janë shtuar disa pjesë të tepërta të cilat, në vend se të krijojnë lidhshmëri të natyrshme kompozicionale të ngjarjeve kryesore me ato epizo-

dike, ndërprejnë rrëfimet dhe zhvillimin e aksioneve të protagonistëve në roman. Këto janë në të vërtetë disa histori dhe parahistori të shkurtëra apo të gjata, të cilat ndriçojnë diçka nga e kaluara jetësore e personazheve të romanit, por edhe ndërprejnë zhvillimin dinamik të ngjarjeve dhe dramacitetin e domosdoshëm. Në këtë mënyrë lexuesi humb interesimin për të përcjellë fillin e ngjarjeve dhe fatin e personazheve. Autori veprën e shkroi brenda një intervali të shkurtër kohor dhe për këtë arsye nuk qe në gjendje të bëjë selektsionimin më rigoroz të materialit të zgjedhur për veprën e tij. Edhe përpjekja e shkrimtarit për të tipizuar personazhet letrare nuk ka qenë gjithnjë e suksesshme. Në disa raste shkrimtari nuk ka arritur ta bindë lexuesin me atë që synon të komunikojë. Gjergjin, personazhin kryesor, në fillim e paraqet mjaft naiv. Megjithatë, si hero i romanit mbetet mjaft simpatik, i arsyeshëm dhe mjaft energjik në aksionet konkrete. Në anën tjetër, paraqitja e shumë peripecive përkitazi me jetën dhe me fatin e Marinës nuk është motivuar sa duhet. Figurën e major Llazit autori në fillim nuk e ka tipizuar natyrshëm dhe vetëm më vonë arrin ta skalisë si ai skulptori i zhdërvjelltë skulpturën e vet. Atë e paraqet më të gjallë, jo si njeri që filozofon, por si njeri të aksionit. Në këtë mënyrë e radhit midis fytyrave më pozitive të romanit.

Me aftësi të rrallë artistike është tipizuar figura e Pilo Dinakajt, kullakut të fshatit, i cili bashkë me klasën e vet, më në fund, kishte marrë grushtin e fuqishëm dhe shkatërrues, por kishte shpëtuar i gjallë dhe si një ujk i vjetër mbahej edhe më tutje shumë i rrezikshëm. Nëpërmjet të këtij personazhi është dhënë tradhtari që mbetet përgjithmonë kundërshtar i përbetuar i vegjëlisë dhe i depërtimit të marrëdhënieve të reja në fshat. Atë e mban në jetë shpresa se përsëri do të ktheheshin ditët e tij të dikurshme. Në roman janë realizuar edhe figura të tjera komplekse,

si ajo e Nunit, të birit të Gurrëmadhit etj. Ai, i tronditur thellë nga fati i së motrës, Marinës, nga urrejtja e madhe që ndien ndaj babait, të tij grykës dhe zemërgur, i jep flakën gjithë pasurisë së Gurrëmadhit dhe në këtë mënyrë shkakton tragjedinë e tij të tmerrshme.

Romani „Buzë liqenit" në aspektin tematik dhe ideor, edhe pse ka disa të meta që u cekën, radhitet ndër romanet interesante ku trajtohet tematikë aktuale. Me paraqitjen mjaft dinamike të zhvillimit të ngjarjeve, me përshkrimet realiste të jetës së fshatit shqiptar, me stilin e rrjedhshëm dhe të natyrshëm, vepra ngazëllen lexuesin. Qëndrimi përherë humanist i autorit të angazhuar për progresin më të shpejtë shoqëror, e nxit lexuesin që të përqafojë gjithçka që është përparimtare dhe e vlefshme në jetën individuale dhe shoqërore.

Tema e transformimit socialist të shoqërisë shqiptare është trajtuar edhe në romanin tjetër të Spasses që mban titullin „Zjarre...". Kjo vepër me shumë elemente i ngjan romanit të Razi Brahimit „Kthesa të forta". Që të dy këta shkrimtarë kanë qenë të preokupuar me temën aktuale të emancipimit dhe të zhvillimit më të shpejtë të fshatit. Kuadrot nga qyteti angazhohen vullnetarisht në fshat për të ndihmuar kështu në mënyrë të drejtpërdrejtë Malësinë dhe për t'i dhënë dorë së resë në çdo kënd të vendit. Kujtimi, personazh i romanit „Zjarre"... është heroi i ditëve të reja, me pikëpamje shumë të avansuara, por si i tillë, në të njëjtën kohë, është bartës i ideve të shkrimtarit Spasse në këtë fazë të krijimtarisë letrare. Konflikti i ngritur letrar ka të gjitha veçoritë e konfliktit shoqëror të kushtëzuar nga ato marrëdhënie që zotëronin në fshatin shqiptar të kohës si edhe në qytete. Autori arrin të japë edhe një degëzim të këtij konflikti për t'u dhënë hapësirë mosmarrëveshjeve që lindin midis Kujtim Moravës dhe së dashurës Bardhës. Duke preferuar në

fillim më tepër rehatinë përsonale, Bardha nuk ishte në gjendje ta kuptojë misionin e rëndësishëm të cilit po i dilte zot Kujtimi. Si edhe më parë Spasse ka synuar të shfaqë edhe një aspekt të pikëpamjeve të veta lidhur me transformimin social. Autori mjaft heret kishte kuptuar se antagonizmat shoqërore manifestohen nëpërmjet të luftës së vazhdueshme që kushtëzon pastaj lindjen jo vetëm të së resë, por edhe themelimin e marrëdhënieve më të favorshme për zhvillimin material dhe shpirtëror të shoqërisë. Lufta e së mirës me të keqen, sipas tij është e përhershme. Kësaj radhe Spasse shpreh mendimin se duhet të luftohet dhe të zhduket e keqja edhe brenda vetes. Ajo luftë duhet të vazhdojë gjithmonë.

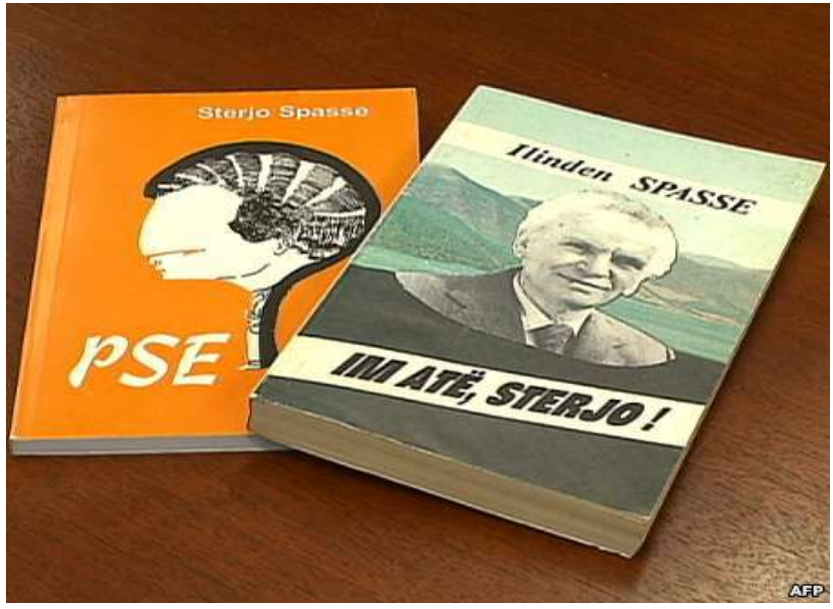

VIII.

Mr. Isak Shema

NDIKIMI LETRAR I MAKSIM GORKIT NË FORMIMIN E SHKRIMTARIT STERJO SPASSE

Shkrimtari shqiptar Sterjo Spasse, njëri ndër prozatorët më të shquar të letërsisë së sotme shqiptare, fillol krijimtarinë letrare me tregimin „Kush duron, trashëgon", të botuar në nëntor të vitit 1929. Që atëherë po mbushen katër decenje e gjysmë dhe shkrimtari Spasse po krijon edhe më tutje intensivisht, duke iu kushtuar kryesisht romanit. Figura poliedrike e këtij romansieri na del edhe më interesante kur, krahas veprimtarisë letrare, merret parasysh edhe kontributi i tij në fusha të tjera të kulturës dhe të arsimit shqiptar.

Ai qe mësues i dalluar, përkthyes i disa veprave të letërsisë së huaj, hartues i shumë teksteve shkollore. tregoi interes të veçantë për studimin e letërsisë popullore, shkroi artikuj dhe studime për gjuhën dhe letërsinë shqiptare, veçanërisht lidhur me letërsinë tonë të Rilindjes. U muarr me publicistikë, shkroi reportazhe dhe udhëpërshkrime, shumë kohë u interesua për probleme të pedagogjisë dhe të zhvillimit të shkollës në gjuhën shqipe.U muarr gjithashtu me teorinë e letërsisë, dhe me studimin e letërsisë së huaj.

Veprat e tij të botuara dhe të pabotuara janë të shumta. Përmbledhjet e tregimeve filluan të botohen që nga vitet '30: „Kunorë rinije" (1934), „Në krahët e një femre" (1934), „Nusja pa duvak" (1944), „Të fala nga fshati" (1958), „Sokolesha" (1966), „Kronika e jetës së Gegë Llesh Ndout" (tregime të shpërndara në shtypin e kohës), „Skandal! jo, aspak!" (pamflete e proza alegorike të shpërndara në shtypin e kohës), Jam voglush i madh" (Tregime për fëmijë). Janë të njohura edhe novelat: „Pasqyra magjike" (1957), „Simfoni e pambaruar" (1962), „Banori i yllit Vega në Tokë (Superfuqia) që është pamflet fantastiko-shkencor, pjesërisht i botuar në gazetën „Mësuesi" (1965). Me romanet sociale dhe historike Spasse dha kontribut të çmuar në lërimin e kësaj gjinie të vështirë, por të rëndësishme letrare. Në vitin 1935 botoi romanin e parë „Nga jeta në jetë: Pse?!", për të vazhduar pastaj me „Afërditën" (1944)," Ata nuk ishin vetëm" (1952), „Afërdita përsëri në fshat" (1955), „Buzë liqenit" (1961), „Ne jemi shumë"... (1967) që

është roman — variant i shkurtuar mbi përmbytjet e botëkuptimeve prapanike në malësi, „Zjarre... (1972), „Zgjimi", (1974). Romani i fundit bën pjesë në ciklin „Rilindasit" ku pasqyrohet lufta „me penë e armë" për çlirimin e popullit shqiptar nga zgjedha e huaj- për pavarësi të plotë kombëtare.

Disa nga romanet e tij u përkthyen në më se gjashtëmbëdhjetë gjuhë të huaja si në frëngjisht, gjermanisht, rusisht anglisht, bullgarisht, greqisht, italisht, në gjuhën kineze, në gjuhën vietnameze etj, dhe zgjuan interesim të madh të lexuesve.

Lidhur me veprën letrare të Sterjos u shkruan recensione, vështrime dhe studime. Bibliografia e mendimit kritik letrar përfshin afër dyqind njësi bibliografike. Kritika letrare shqiptare dhe e huaj e vlerësoi lart opusin romanesk të tij. Gjithë kjo tregon bindshëm se vepra humanitare e këtij shkrimtari, me karakterin e saj popullor, me idetë thellësisht progresive, me përjashtim të disa veprave të etapës se parë të krijimtarisë, kur autori shpreh pikëpamjet pesimiste ndaj jetës, ka fisnikëruar lexuesin dhe ka zgjuar të ai përjetimin estetik, gjë që mund të arrihet vetëm prej veprave të realizuara artistikisht.

Gjithë opusi letrar i Spasses nuk është shkruar sipas një metode të vetme letrare, sepse kemi një krijimtari mjaft heterogjene, të kushtëzuar nga faktorë të brendshëm dhe të jashtëm letrarë. Periodizimi i krijimtarisë letrare të Spasses në tri etapa kryesore[1] të zhvillimit mundëson studimin më të thëllë e të gjithanshëm të fenomenit letrar të këtij autori dhe tregon në mënyrë të qartë rrrugën e fomimit të tij.

Veprat që i shkroi deri në vitin 1935 i përkasin fazës së parë të krijimtarisë letrare. Përvoja krijuese e fillestarit ishte mjaft e kufizuar, botëkuptimi i shkrimtarit ndaj jetës ende jostabil, qartësia ideologjike e pamjaftueshme. Mjeshtria artistike ende nuk ishte zotëruar sa duhet. Gjuha si mjet i shprehjes artistike nuk ishte perfeksionuar si disa vjet më vonë. Edhe pse vërehet fare mirë se shkrimtari posedonte talent krijues për t'u marrë me letërsi, prozën tregimtare të kësaj faze, si edhe romanin, e përcjellin dobësi të karakterit ideor dhe artistik.

Faza e dytë e krijimtarisë letrare të Spasses përfshin veprat e krijuara midis viteve 1936—1944. Kjo është vepër me më tepër elementet të realizmit kritik, ku është thelluar karakteri humanitar dhe utilitarist saj. Në të shprehet optimizmi i fuqishëm i saj, çmohet shumë njeriu si qenie shoqërore dhe paraqiten ide të shë-

[1] Shema Isak: Pikëpamjet sociale në veprën e Sterjo Spasses, „Jeta e re", Prishtinë, 1969, nr. 1, f. 17-18

ndosha përkitazi me progresin e gjithëmbarshëm shoqëror. Pra kemi të bëjmë me ndryshime esenciale kualitative në metodën krijuese, me një evolucion të natyrshëm drejt ngritjes së përgjithshme ideo-estetike.

Pas luftës çlirimtare, në krijimtarinë letrare që bën fazën e tretë, Spasse përqafon parimet e metodës së realizmit socialist, dhe shkroi romanin e parë të realizmit socialist në Shqipëri, „Ata nuk ishin vetëm".

Duke u bazuar në të dhëna të shumta lidhur me jetën dhe veprimtarinë letrare, pra lidhur me rrugën e formimit të shkrimtarit, në artikuj dhe vështrime të tjera, ku është shtruar çështja e përhapjes së veprës letrare të Gorkit në Shqipëri, do të ndriçohet problemi i ndikimit letrar të Gorkit mbi shkrimtarin Spasse. Mësimi që mori duke lexuar Gorkin, sidomos gjatë fazës së dytë të krijimtarisë, për Spassen ishte vendimtar për formimin dhe afirmimin e tij të mëtejshëm. Ai pohon edhe vetë: „Elementet e realizmit në periudhën time të parë ja detyroj shkrimtarit të madh sovjetik, Maksim Gorkit, të cilin fillova ta kuptoj dhe ta dashunoj pas viteve 1935—1936".[2]

I lindur më 14 gusht 1914, në Gllomboç të Krahinës së Prespës, nga prindër të varfër fshatarë, të cilët si edhe shumë fshatarë të tjerë siguronin ekzistencën, duke punuar tokat e beut ose duke shkuar në kurbet në Turqi apo në Amerikë e gjetiu, që nga koha e fëmijërisë kaloi një jetë shumë të vështirë. Në kohën e sundimit feudalo-borgjez famëkeq të Ahmet Zogut filloi mësimet e para në shkollën greke, e pastaj mbaroi shkollën plotore në Korçë. Ishte ndër të parët nxënës nga Krahina e Prespës, që kishte mbaruar shkollën plotore dhe hynte në shkollë të mesme. Shkollën normale të Elbasanit e kreu më 1932 dhe u emërua mësues në Derviçan (të Gjirokastrës), pastaj shërbeu në Gjirokastër, Korçë dhe Tiranë. Studimet e larta të pedagogjisë i vijoi me korespondencë gjatë viteve 1938—1941 në Magisterin e Firencës, por nuk i përfundoi. Më vonë kreu studimet e larta për letërsi në Institutin e Lartë të Letërsisë „Maksim Gorki" në Moskë gjatë viteve 1958—1960. Punoi gjatë si inspektor i arsimit, qe përgjegjës i Seksionit të Gjuhës e të Letërsisë të Ministrisë së Arsimit, përgjegjës i seksionit të prozës në Lidhjen e Shkrimtarëve e të Artistëve të Shqipërisë, redaktor i revistave letrare „Literatura jonë" dhe „Nëntori". Sot është shkrimtar me profesion të lirë.

Qysh heret, kur ishte normalist, me pasion lexonte shkrimtarët shqiptarë, sidomos Naim Frashërin, Mihal Gramenon, Foqion Postolin, Çajupin, Fan S. Nolin, Asdrenin, Mjedën e të tjerë. Ishte nxënës i talentuar, me një botë të pasur emocionale. I ndi-

---

[2] Jorgaqi, Nasho: *Romani „Pse?!..." dhe fillimet letrare te Stërjo Spasses*", „Buletini i Universitetit Shtetëror të Tiranës" Seria: „Shkencat shoqërore", Tiranë, 1958, nr. 4, f, 143.

kuar nga letërsia jonë e traditës filloi me shkrimet e para, të cilat shquhen për frymë patriotike të tyre. Janë këto proza të shkurtëra të një të riu, i cili ende nuk kishte formuar një botëkuptim stabil mbi jetën, prandaj pikëpamjet e shprehura shpeshherë janë edhe te kufizuara. Ai e zgjeroi horizontin e diturisë duke lexuar përveç të tjerash, jo vetëm letërsinë shqiptare, por edhe atë botërore. Nga gjuhët e huaja kishte mësuar frëngjishten, italishten, maqedonishten, bullgarishten, greqishten dhe më vonë rusishten. Në ato vite literatura e pasur botërore në gjuhën italishte, frëngjishte etj., kishte depërtuar në qendrat më të mëdha të Shqipërisë. Në Korçë lexoheshin rregullisht revistat „Vu" dhe „Lu" dhe të tjera të cilat sillnin materiale ndër më të ndryshme. Siç pohojnë edhe bashkëkohësit e Spasses, të cilët ishin shkrimtarë, loxoheshin të gjitha veprat me përmbajtje të llojllojshme. Kjo literaturë ka ndikuar me siguri në shkrimtarët e rinj.

Deri më 1936 kishte lexuar disa vepra të klasikëve të realizmit, por edhe disa romantikë të njohur botërorë. Nga Tolstoi kishte lexuar veprat: „Ringjallja" „Sonata e Krojcert", „Ana Karenina" dhe tregime të tjera: nga Dostojevski: „Demoni", Vëllezërit Karamazovë", „Shtëpia e të vdekurve" dhe ndonjë tjetër, veprat e Turgenjevit: „Etër dhe bij", „Kujtimet e një gjahtari" dhe prozën e tij poetike. Me pasion kishte lexuar Gorkin, tregimet e tij, romanin „Nëna" dhe veprën „Klim Samgini"; pastaj Balzakun, Leopardin, Pirandellon, Mopasanin, Viktor Hygonë (romanin „Të mjerët" e kishte përkthyer në shqipet si variant të shkurtuar më 1936), Shopenhauerin, romanet e Knut Hamsunit „Uria" dhe Pan", veprën e Fridrih Niçes „Kështu foli Zaratusta", romanin „Fshatarët" të Vladislav Rejmoniti, novelat e Stevan Cvaigut dhe monografitë e tij mbi Dostojevskin, Balzakun dhe Tolstoin. Nga shkrimtarët e Ballkanit, i kishin lënë përshtypje më të mirë proza tregimtare e Elin Pelinit, tregimet e Jordan Jovkovit, proza e Ivan Vazovit, romani „Jeta në varr" i Stratis Mirvilisit, romani „E tatëpjeta" e Gregorios Ksenopullosit, tregimet e Ivan Cankarit, poezia e Botevit dhe Javorovit.

Te Spasse, sa u përket ideve për vëllazërimin e popujve të Ballkanit, kanë ndikuar, përveç Naimit me poemën „Dëshirë e vërtetë e Shqiptarëve", edhe shkrimet e Botevit, Rakovskit, Svetozar Markoviqit, pastaj ato të Stanko Vrazit, Rigas Ferreos etj.

Spasse tregoi interes të madh edhe për studimin e folklorit. Mund të veçohet përmbledhja e punimeve nga kjo fushë, me titullin „Në mbretërinë e folklorit shqiptar" për shkolla të mesme. Ai pohon se për t'u marrë me pasion me folklor kanë ndikuar përveç folkloristëve shqiptarë të njohur, edhe Vuk Karaxhiqi, greku Politis, bullgarët Sllavejkovi, Aranudovi, Shishmanovi dhe maqedonët vëllezërit Milladnovë.

Në fazën e parë të krijimtarisë letrare, në një pjesë të prozës tregimtare dhe në romanin e të riut nëntëmbëdhjetë vjeçar „Nga

jeta në jetë: Pse!", të botuar më 1935, vërehet sheshazi ndikimi i Tolstoit me pikëpamjet e shprehura në „Sonata e Krojcerit" dhe në romanin „Ringjallja". Mendimi filozofik i Tolstoit „Mos e kundërshto të keqen me dhunë" qe përqafuar nga shkrimtari i ri. Autori i romanit „Pse?!" u ndikua edhe nga filozofi gjerman, Fridrih Niçe. Pikëpamjet pesimiste të Niçes dhe qëndrimi i tij ndaj femrës në përgjithësi kanë gjetur shtrirje edhe më të madhe. Niçe shkruante: „Përse të jetojmë? Gjithçka është smirë!... „Por as Tolstoi dhe as Niçe nuk kanë ndikuar me tërë sistemet e tyre filozofike. Në anën tjetër, Shopenhaueri ndikoi me teorinë e tij subjektive idealiste të vullnetarizmit.

Kur shtrohet çështja e ndikimeve që ka pësuar ky shkrimtar nga literatura e lexuar, duhet të kihet parasysh fakti se mbi letrarin e ri shumë më tepër ka influencuar gjendja e përgjithshme sociale e shoqërisë shqiptare e kohës dhe atmosfera shpirtërore e tij. Gjon Zaveri, personazhi kryesor i romanit „Pse?!", edhe pse nuk është figurë tipike, e marrë nga jeta shqiptare, pasqyron kaosin e rinisë intelektuale nën regjimin feudalo-borgjez në Shqipëri.

Nëpërmjet tij, edhe pse në masë të kufizuar, është shprehur gjendja shpirtërore e autorit dhe pikëpamjet e tij të përqafuara gjatë atyre viteve. Spasse ende nuk kishte përvojë të pasur letrare. Pa botëkuptim materialist të formuar plotësisht dhe stabil ndaj jetës, nuk ishte në gjendje t'u gjejë shpjegime shumë pikëpyetjeve. Duke qenë i shqetësuar deri në kulm me jetën e atëhershme, s'pajtohet me atë gjendje dhe reagon në mënyrë të vet. Duke mos i njohur thellë kontradiktat sociale të kohës, bën shartimin e pikëpamjeve të huaja dhe kështu bie në pesimizëm dhe nihilizëm. Me moton e romanit „Bota e Hiçit, prej Hiçit, për Hiçin, rrotullohet rreth qëllimit të Hiçit", mohoi vlerën e çdo gjëje në jetë dhe të jetës vetë dhe në këtë mënyrë s'arrijti t'i shpëtojë dëshprimit të pakuptshëm. „Dëshprimi-shkruan Lenini-është karakteristikë e klasave që janë në rënie sipër... Dëshprimi është karakteristikë e atyre që nuk i kuptojnë shkaqet e së keqës, nuk shohin rrugëdalje dhe nuk janë të zotët të luftojnë"[3]. Eshtë plotësisht e qartë se Spasse gjendej para vështirësive të shumta me karakter objektiv dhe subjektiv për të cilat shkruan:„ Jua them sinqerisht se në periudhën e parë të rendit feudalo-borgjez kur unë fillova të shkruaj, m'u desht të kapërcej shumë kontradikta të brendëshme. Këto kontradikta ishin të paevitueshme në periudhën kur letërsia e së shkruarës errësonte mendimet e shkrimtarëve".[4] Shumë vite më vonë, kur qartazi i kishte kuptuar shkaqet dhe pesojat e dëshprimit të thellë në jetë, shkruan: „Vështirësitë ishin të shumta e

---

[3] Lenin, Iiq: *O kulturi i umetnosti*, „Kultura", Beograd,1957, f. 58.
[4] Spasse, Sterjo: *10 vjet në atdheun tim të lirë*, „*Shqipëria e re*", Tiranë, 1955, nr. 11-12.

vinin nga të gjitha anët. Së pari vinin nga vehtja, nga mungesa e përvojës e nga kufizimet ideologjike, nga mospasja e një objektivi të kristalizuar. Pastaj ishin vështirësitë objektive të kushtëzuara nga rrethanat shumë të rënda të regjimit feudo-borgjez, që ishte një regjim shtypës. Jo vetëm nuk na inkurajonin, por edhe na përbuznin madje na akuzonin dhe si të rrezikshëm. Edhe lexuesit ishin shumë të pakët: mendoni se ç'lexues mund të kishim, kur atyre që e quanin veten intelektualë me prejardhje feudo-borgjeze ishin ksenomanë e përbuznin çdo gjë shqiptare, kur shtypi ishte në duart e reaksionit. Çdo gjë që kemi botuar, e kemi botuar, me përpjekjet tona, me këmbëguljen tonë, me sakrificën tonë..."[5]

Veprën letrare të Gorkit, në të cilën bëhej thirrje për jetë e jo për vdekje, e lexoi pas përfundimit të romanit „Pse?!". Së pari kishte lexuar tregimet e tij e pastaj romanin „Nëna" të botuar ne italisht. Atëherë, romanin „Pse?" ende s'e kishte dorëzuar për botim si vepër të plotë. Spasse e kuptoi se në veprën e vet nuk duhej të dominonin pikëpamjet pesimiste, por atë ta përshkonte fryma optimiste dhe te lexuesi të përcillej porosia humanitare, dashuria e madhe ndaj jetës. Me një kritik letrar të kohës, i cili kishte shkruar parathënien e romanit „Pse?!", Spasse kishte biseduar për mundësinë e disa ndryshimeve që, sipas tyre, ishin të domosdoshme. Autori ishte bindur se Gjon Zaveri nuk duhej të bënte vetëvrasje. Përfundimi i romanit dhe shumë pjesë të tjera ishin e domosdoshme të ndryshoheshin, pra romani të ripunohej. Megjithatë, autori vendosi ta dorëzojë në shtyp pa ndryshime si një vepër që ishte shkruar në rrethana të caktuara historike-shoqërore, të cilat do t'i pasqyrojë më vonë në romanet e tjerë.

Me gjithë kufizimet që kishte vepra edhe pse autorit iu bënë vërejtje si në kritikën letrare, ashtu edhe në letrat e shumta që i dërgoheshin nga lexuesit, veçanërisht lidhur me pesimizmin dhe nihilizmin që ishte i pranishëm, iu njohën meritat për tematikën e trajtuar deri atëherë. Letërsisë demokratike që kishte marrë një zhvillim më të mirë se përpara, bashkë me Spassen, po i vinin forca të reja sidomos pas vitit 1935. „Drejtimi kritik në letërsi ishte i dobët. Brezi i 35-ës s'e kish treguar akoma fizionominë e tij".[6]

Nga artikulli „Kritika letrare ndër ne" kuptojmë se në ç'masë Spasse e ka përjetur atë atmosferë mbytëse:"... Në mes të një heshtjeje së vijueshme, në mes të një letragjie letrare del nga ndonjë kënd një vepër origjinale a si origjinale, ose ndonjë përkthim bajat dhe i mykur tejet... Bashkë me krizën ekonomike po kalo-

[5] *Nga jeta dhe veprimtaria e shkrimtarëve tonë* (Intervistë me Sterjo Spassen), „Zëri i rinisë", Tiranë, 1973, 22 shtator.

[6] Jorgaqi, Nasho: *Romani „Pse?!..." dhe fillimet letrare të Sterjo Spasses*, B. U. SH. T., Seria: Shkencat shoqërore, 1958, nr. 4 f. 143.

jmë edhe një krizë mendore... një shterpësi letrare..."ndërsa dy vjet më vonë shkruan: „Shtojmë se kemi edhe krizë mendore, po, krizë letrare, shtërpësi mendore".[8]

Në rrethana të tilla të zhvillimit të kulturës dhe të letërsisë shqiptare, në vitet e krizës së përgjithshme shoqërore, kur zhvillimi i mendimit demokratik dhe revolucionar pengohej nga qeveritarët dhe shërbëtorët e tyre, vepra letrare e Gorkit pati jehonën më të madhe dhe ndikoi fuqishëm jo vetëm në zgjimin e vetëdijes sociale të shkrimtarëve tanë përparimtarë të brezit 1935 dhe më vonë, si te Migjeni, Shuteriqi, Varfi, Musaraj, Çaçi, Stafa, Bulka etj., por edhe te lexuesit e tjerë. Disa shkrime të Gorkit qenë përkthyer në gjuhën shqipe që nga viti 1920 dhe u botuan në „Shkëndija". Por, gjatë viteve 30 emri i Maksim Gorkit bëhet aq i njohur në Shqipëri, sa që veprat e tij dhe artikujt kritikë për krijimtarinë e tij letrare, ribotohen edhe në faqet e revistave zyrtare „Shekulli XX" dhe „Diana" me gjithë se... këtu zgjidhen ato vepra të shkrimtarit që nuk kanë përmbajtje të theksuar politike".[9]

Gjatë vitit 1932, por edhe më vonë, në revistat e kohës si në „Bota e Re", „Fryma e Re", „Rilindja", „Ilyria", „ABC", „Arbëria", „Minerva" etj., u shtuan dukshëm pjesët e botuara nga Gorki. Të veçojmë me këtë rast, tregimet „Dashnori i saj, „Një herë në vjeshtë", „Nëna", „Nëna e tradhëtorit", Një hero, Heroizmë", Urotopi shekullore", „Luftë... dhe kundër lufte", „Njeriu", „Khami dhe biri i tij", „Një vashë e vogël", „Sahati", „Njëzet e gjashtë dhe një", „Një natë vjeshte", „Në burg", „Kurbatka e bukur (variant jo i plotë i veprës „Makar Çudra"), pjesë nga „Përralla të Italisë", „Kënga e lajmëtarit të shtërngatës", „Para jetës", „Bashkëudhëtari im" dhe dhe ndonjë poemë e tij.

Spasse, si dhe shkrimtarët e tjerë bashkëkohës, që i impresionuar nga vepra letrare e Gorkit. Tematika e trajtuar në tregimet dhe në romanin „Nëna", idetë revolucionare, qartësia ideologjike, pra vlera e përgjithshme ideore dhe estetike, bënë që jo vetëm ta lexojnë dhe rilexojnë Gorkin, por të bëhen partizanë të denjë për zbatimin e ideve të tij. Të frymëzuar nga ai i dhanë letërsisë sonë një frymë të re, me elemente më të theksuara realiste dhe revolucionare. Adrea Varfi në mënyrë të voçantë e shtron çështjen e ndikimit që kanë pësuar nga shkrimet e Gorkit shkrimtarët tanë si edhe shumë shkrimtarë të tjerë të botës. Me Gorkin e sidomos me „Nënën" — shkruan Varfi-u edukua të gjithë shkrimtarët e Shqipërisë së Re. Te Gorki këta, përveç mjeshtrisë,

---

[8] Stespa (Pseud: S. Spasse): *Kritika letrare ndër ne.* „Demkroatia", Gjirokastër, 1933, nr. 407, (4 nëndor)

[9] Spase, Sterjo: *Një lesheli në letërsinë tonë.* „Demokratia". Gjirokastër, 1935, nr. 449. (22 janar),

[10] Angoni, V- Manjkovskaja G: *Përkthimet e Gorkit në Shqipëri.* „Nëndori", Tiranë, 1961, nr. 6, f. 108.

mësuan t'i duan me gjithë zemër njerëzit e thjeshtë, mësuan të largohen nga idealizimet boshe dhe të shikojnë realitetin ashtu siç është. Nga dy-tri skica të shkrimtarit tonë të madh, Migjenit, mbi jetën e malësorëve shqiptarë të shkruara sipas frymës gorkiane, lexonjësi njeh shumë më tepër realitetin e malësive tona".[10] Nga kujtimet e tij mësojmë se ndikimi i Gorkit ishte veçanërisht i madh në gjithë brezin e të rinjve letrarë të viteve 30 dhe sidomos për „edukimin revolucionar të punëtorëve dhe shkollarëve". Për veç romanit „Nëna" sa kishte lexuar tregimin „Lexonjësi" i cili i kishte lënë mbresa të pashlyera. „Me atë tregim-shkruan Varfi Gorki na tregoi rrugën që duhej ndjekur në Letërsi".[11]

Në veprën poetike të Aleks Çaçit, i cili shkroi edhe gjatë viteve 30' gjejmë gjurmë ndikimi nga vepra letrare e Gorkit. Ai shkruan: „Lexoja „Nënën" e Gorkit dhe autorë të tjerë revolucionarë dhe doja që nën shembullin e tyre të çfaqja edhe unë me shkrimet e mia solidaritetin me të varfërit dhe me të shtypurit dhe urrejtjen për shfrytëzuesit".[12] Diçka e ngjashme ka ndodhur edhe me Dhimitër Shuteriqin, Shevqet Musarajn, Petro Markon, Esad Mekulin, Vedat Kokonën etj., në formimin e të cilëve ka ndikuar pozitivisht Maksim Gorki. Spasse disa herë me radhë pohon ndikimin e drejtëpërdrejtë nga Gorki. Në parathënien e botimit të romanit „Nëna" në shqipet të vitit 1955, ai shpreh mendimin se në kohën kur për herë parë u përkthye romani „Mungonte eksperienca dhe qartësia ideologjike... Për të fituar një eksperiencë e për t'u sqaruar më mirë ideologjikisht-përveç faktorëve të tjerë në atë kohë e në ato rrethana ndikoi edhe përkthimi i romanit „Nëna"... Punëtorët e fshatarët tanë e të rinjtë e asaj kohe, si bleta mbi nektarin, lëshoheshin mbi faqet e këtij romani për të kërkuar të vërtetën. Përmes kësaj të vërtete, që gjenin në roman, zbulonin realitetin e regjimit shtypës, shtonin dita-ditës urrejtjen kundra atij dhe gjenin mënyrat më të përshtatura për të luftuar. Se me të vërtetë te romani „Nëna" punonjësit tanë gjenin pelinin e hidhur të jetës së tyre: vuajtjet që hiqte protagonisti i romanit Pavle Vllasovi me shokë, ishin vuajtjet dhe të zezat e tyre..., shkrimtari i madh sovjetik Maksim Gorki, si një lajmëtar i gjallë, hyri në çdo shtëpi punëtori e fshatari, në çdo shtëpi studenti dhe intelektuali shqiptar dhe përmes personazheve të romanit të vet u fliste në gjuhën shqipe, u zbulonte të këqiat e sistemit feudo-borgjez dhe u tregonte një rrugë shpëtimi..."[13]

Gjatë fazës së dytë të krijimtarisë letrare, pasi kishte botuar romanin e mohimit „Pse?", Spasse shkroi pamflete, proza alegori-

[10] Varfi, Andrea: *Drita e Gorkit.* „Nëndori", Tiranë, 1956, nr. 7, f. 137.

[11] *Po aty, f. 137.*

[12] *Në krijimtarinë tonë të pasqyrojmë jetën e popullit punonjës* (Intërvistë me Aleks Çaçin). „Zëri i rinisë", Tiranë, 8 dhjetor 1973.

[13] Spasse, Sterjo: *Parathënie.* Në veprën e Maksim Gorkit „Nëna", Tiranë, 1955, f. 3-4.

ke, skica, tregime, novela dhe romanin e pohimit „Afërdita". Prozën tregimtare e karakterizon përmbajtja e gjerë sociale, fryma e theksuar kritike, naracioni më i zhdërvjelltë dhe qartësia ideologjike. Në to qiten në shesh padrejtësitë shoqërore ekonomike të kohës së regjimit absolut në Shqipëri dhe goditën plagët sociale të së kaluarës. Ai bëhet zëdhënës i idealeve progresive të fshatarësisë dhe të vegjelisë në përgjithësi. Proza alegorike dhe pamfleti, të cilat forma Gorki i quante „Letërsia jonë militante" janë arterje që i dhanë gjak të ri letërsisë së shëndoshë shqiptare të viteve 30. Ky është padyshim ndikim që ka ushtruar proza gorkiane dhe ajo e shkrimtarëve të tjerë progresivë. Në prozën e këtij lloji trajtohej problematika shoqërore dhe politike aktuale. Në mënyrë alegorike çjerrej maska e pseudopatriotëve të vendit, akuzohej aparti shtetëror në fuqi, stigmatizohej morali i kalbur i klasave sunduese dhe herë pas herë tregohej grushti i fortë që do ta përmbyste botën e vjetër. Meqenëse cenzura ishte shumë e rreptë, shumica e shkrimeve me përmbajtje të këtillë nuk botoheshin. Spasse lidhur me këtë thotë: „Me gjithë atë ca shkrime më dhembin akoma pse kanë mbaruar në shportën e redaksive pa lënë nishan".[14]

Kur analizohet përmbajtja dhe idetë e këtyre prozave alegorike dhe e pamfleteve, mund të hetohet fare mirë kthesa e fortë që kishte bërë Spasse në letërsi. Për shkrimtarin është hapur horizont më i gjerë pikëpamjesh, shprehen ide thellësisht progresive. Për ndryshimin e gjendjes ekzistuese luftonin jo vetëm shkrimtarët përparimtarë, por edhe shtresat e vegjelisë shqiptare. Jarë këto vite të rezistencës që i bëhet regjimit absolut me anë të krijimtarisë letrare, me demostratat dhe në forma të tjera. Gjithë kjo tregon bindshëm për zgjimin e vetëdijes klasore dhe revolucionare.

Duke filluar nga viti 1935 Spasse boti pamfletet dhe prozat alegorike „Bota e çthurr?...", „Nga shënimet e një Diogjeni të Ri", „Dallëndyshe, ktheja ndryshe ..." „Kushtrimi i orave", „Skandal? Jo, aspak?", „Ajka e botës " etj. Autori ngreh zërin kundër mentalitetit, moralit dhe ideologjisë feudalo-borgjeze, kundër pabarazisë sociale dhe ekonomike. Heronjtë e këtyre prozave janë dhënë nëpërmjet alegorisë, por me nota të theksuara realiste. Për të demaskuar marrëdhëniet feudalo-borgjeze në pamfletin „Bota e çthurr!" Spasse i jep heroit të vet porosi të rëndësishme në jetën shoqërore, që të qëndrojë, e jo të dorëzohet ndër kundërshtime"... Ti duhet të rrosh! Të rrosh që t'i kallxosh botës të vërtetën! Të rrosh që të mësosh turmën për të shijuar të vërtetën... Të rrosh, po të rrosh si një kreshnik ndërmjet egërsirash: Puno për ideal, fol për të vërtetën, shkel mbi kërma pa mëshirë dhe lufto shpifjen, padrejtësinë, gënjeshtrën!.. Të rrosh,

---

[14] *Nga jeta dhe veprimtaria letrare e shkrimtarëve dhe artistëve tonë.* (Intervistë me Sterjo Spassen), „Zëri i rinisë", Tiranë, 22 shtator, 1973.

po, po, të rrosh, si me forcë mbinjerëzore gjer sa të krijohet një jetë e re me njerëz të rinj! Pra, jeto dhe puno për edealin e caktuar".[15]

Gjendja e vështirë në të cilën gjendeshin shtresat e varfëra, e kishte shqetësuar shkrimtarin. Ai u përkiste po atyre shtresave që ishin të robëruara, prandaj bënte pyetjen: „Kur... kanë për të pushuar vajet, kujet e ulurimet e popullit të robëruar shqipëtar?!" dhe bënte përpjekje të pandërprera për të gjetur rrugën e shpëtimit. Më 1936, në revistën „Bota e Re" të Korçës, kishte hapur „Shtyllën pedagogjike". Aty botonte vështrime lidhur me probleme të shumta të shkollës shqipe. Në një letër, dërguar po atë vit Taso Gushos, mikut të tij të ngushtë, shkruante: „... Po, Korça ishte atëherë qendra e një lëvizjeje të gjerë progresive kulturale. Revistat „Rilindja", më vonë „Bota e Re" e dy gazetat e mbanin gjallë pjesërisht Korçën e vdekur ekonomikisht. Ne merrnim pjesë edhe si lexues edhe si aktivistë të kulturës". Që nga viti 1937 deri më 1941 në Shqipëri nuk u botua më asnjë krijim letrar i Gorkit. Ishte ndaluar rreptësisht përhapja e veprave të tij, por edhe literatura tjetër nëpërmjet së cilës propogandoheshin idetë antifashiste dhe socialiste.

Spasse vazhdoi pa ndërprerje veprimtarinë letrare. Meqë më së tepërmi e preokuponin problemet e arsimit dhe të emancipimit shoqëror dhe problematika sociale, më 1936 filloi të shkruajë romanin „Afërdita". Pikëpamjet sociale të autorit kishin evoluar. Ai më në fund kishte përqafuar bindjen, edhe pse të kufizuar, se arsimi është faktor vendimtar për transformimin progresiv të shoqërisë shqiptare. Vepra ishte përfunduar dy vite më vonë më 1938. „E mbaj mend si sot-shkruan Tasi Gusho — kur Sterjoja më ka erdhë në shtëpi, në pranverën e vitit 1938, me dorëshkrimin e romanit „Afërdita" nën sqetull. Atëherë i kishte vënë titullin „Mësonjësja ideale". Dhe sikur vazhduam ta lexonim romanin ditë e natë me radhë. Sterjoja e lexonte dhe unë e dëgjoja me vëmendje e mbaja shënime për të bërë pastaj vërejtjet e mia".

Romani ishte pëlqyer nga të gjithë ata që e kishin lexuar në dorëshkrim. Spasse veprën e tij të gatshme për shtyp dhe një letër, ku jepte sqarime lidhur me heroinën Afërdita dhe rrethanat në të cilat e kishte shkruar veprën, nga Korça ia dorëzoi Ministrisë së Arsimit për të dhënë lejen e botimit. Meqenëse përmbajtja e letrës nuk është e njohur deri tani, po japim ndonjë pjesë më interesante të saj. Autori i drejtohet Aleksandër Xhuvanit:"... Pse e kemi zgjedhur për protagonist një mësonjëse e jo një mësonjës? — mund të më pyesni. Arsyet janë këto: Jeta shoqërore shqiptare, sidomos jeta fshatare, nuk mund të përmirësohet, po s'u fillua përmirësimi nga thelbi i familjes, më fort nga nëna e nga motra... Në përpilimin e romanit më tepër jam munduar te për

[15] Spasse, Sterjo: *Kurora e rinisë*, Tiranë, 1963, f. 28-29.

shkruaj jetën e vërtetë të një arsimtari të aratisur nëpër fshatrat e mënjanuar. Shumë pjesë të romanit i kam jetuar vetë para disa vjetëve; edhe shumë pjesë të tjera janë pasqyra e vërtetë e jetës së shumë shoqeve e shokëve, që po kryejnë edhe sot (1938) misionin e tyre (andaj nëpër thellësirat) e Shqipërisë me hyllin e guximit e të shpresës në ballë". Më tutje arsyeton idealizimin që kishte bërë lidhur me triumfin e Afërditës:" Edhe pse do të shihni një shkollë të re ideale... kjo shkollë e ëndërruar është simboli i një përpjekje të parreshtur të arsimtarëve tanë të rinj, është dëshira e pashterur dhe flaka vepronjëse e kush e di të sa zemrave arsimtaresh e arsimtarësh, që horvaten në heshtje përmes pengesave për të krijuar shkollën e re, shkollën që do të pasqyrojë jetën dhe natyrën tonë, dmth. shkollën e nesërme shqiptare për nxënësin shqiptar ... Jam munduar t'i jap romanit tem një frymë shqiptare, një tërësi shqiptare. Jam munduar të përshkruaj ato që ngjanë or'e çast përpara syvet tonë dhe kam menduar për të ardhmen ato që mund të bëhen njëmendësi. Kam dashur AFËRDITA-protagoniste e romanit — të mos jetë një mësonjëse e idealizuar shumë, por një mësonjëse që mund të dalë vërtet nga brumi thjesht kombëtar..." Autori shpreh mendimin se kontributi i arsimtarëve përparimtarë, e sidomos i atyre të qytetit për ngritjen dhe arsimimin e fshatarësisë ka një rëndësi vitale për zhvillimin e gjithëmbarshëm të shoqërisë shqiptare. Kah fundi i romanit, atëherë kur ideja themelore e veprës sendertohet plotësisht, autori vlerëson lart bashkëpunimin midis arsimtarëve përparimtarë për të kryer si duhet misionin e rëndësishëm shoqëror. Sepse, triumfi i Afërditës në Grykas dhe Pishas dhe mrekullitë e saj në lëmin e arsimit dhe të edukimit, për emancipimin e femrës shqiptare dhe për zgjimin e fshatit, paraqiten si fitore e tërë arsimit të ri shqiptar.Gjithë kjo entuziasmon lexuesin e romanit „Afërdita" dhe e angazhon maksimalisht për përparimin dhe lulëzimin e përgjithshëm të shoqërisë.

Pas Luftës Nacionalçlirimtare, „që në javët e që në muajt e para të çlirimit", Spasse vazhdon të shkruajë skica e tregime me temën aktuale. Përshtypjet që kishte pasur nga leximi i veprave të Gorkit dhe nga bisedat me Ali Këlmendin, me luftëtarin e paepur të lëvizjes komuniste shqiptare, kishin mbetur të pashlyeshme. Pas një dekade krijimtarie letrare në frymën e realizmit kritik, kishte akumuluar përvojë të pasur ideo-artistike. Deri në këtë kohë Spasse në prozën e tij kishte dhënë tablo të gjera të jetës së shoqërisë shqiptare, jetën dhe luftën e vegjëlisë, të fshatarëve e të arsimtarëve, por zgjidhjen e atyre problemeve nuk arriti ta bëjë drejt, në pajtim me ligjshmëritë e zhvillimit historik-shoqëror dhe me rrethanat e përgjithshme sociale të shoqërisë shqiptare.

Më 1945 vazhdoi të shkruajë romanin e ri „Ata nuk ishin vetëm" me titullin e mëparshëm „Harbutët", në të cilin, më tepër

se në çdo vepër tjetër, vërehet ndikimi i Gorkit. Romani ka një histori shumë interesante të krijimit. Ali Kelmendi qysh në vitin 1932, duke parë gjendjen e vështirë të fshatarësisë shqiptare dhe veçanërisht pasi kishte dëgjuar për tragjedinë e Goricarëve, kur Maliq bej Frashëri, me ndihmën e qeverisë dhe të oborrit mbretëror, i përzuri fshatarët e pafajshëm nga çifliku, i kishte thënë Spasses: „Ti vetëm hidhe në letër këtë të vërtetë". Pas nxitjes që i kishte bërë Ali Kelmendi, kishte filluar veprën, ku dëshironte të pasqyrojë ato ngjarje tronditëse. „Në mënyrë të mjegulluar dy kapituj-pikërisht „Dasmën e Xha Koroveshit" dhe „Beu" — shkruan autori — i shkrova para çlirimit..., në ndërgjegjen time përpunohej ideja kryesore, përpunoheshin tablot, rriteshin e merrnin formë edhe personazhet. Para çlirimit pata menduar që kaçaku Ismail, dalë maleve nga urrejtja që kishte për feudalët e që martonte vajzat e varfëra me paratë që ua rrëmbente të pasurve, të frymëzonte për luftë edhe fshatarin Gjikë Shpatin. Dométhënë se unë kisha mpleksur idetë e reja më përparimtare të kohës me një kaçak të shekullit XIX".

Deri më 1947 kur e dorëzoi për shtyp veprën „Ata nuk ishin vetëm", të parin roman shqiptar të pasluftës, ideja kryesore ishte kristalizuar si duhet. Shkrimtari, meqenëse kishe përqafuar parimet e metodës së realizmit socialist, në roman pasqyroi antagonizmat shoqërore dhe rezistencën që bënë fshatarët kundër marrëdhënievet skllavëruese, kundër shtypjes dhe shfrytëzimit. Romani, si ka vënë re Jorgo Bulo, është „provë e suksesshme e kapërcimit të dobësive e kufizimeve të romanit shqiptar të paraçlirimit, kryesisht tipare romantiko-sentimentaliste, dhe e kalimit në romanin e realizmit socialist. Si i tillë ai padyshim ka lojtur rolin e vet në rrugën e zhvillimit të romanit tonë të ri".[16] Romani, si për nga forma ashtu edhe me përmbajtjen që ka, me vlerën e lartë ideoartistike, shënon një hallkë të rëndësishme në rrugën e zhvillimit të romanit tonë të sotëm.

Vepra në pikëpamje kompozicionale është ndërtuar shëmbëllyeshëm me romanin „Nëna" të Gorkit. Pjesë të tëra janë analoge me ato të romanit „Nëna". Gjikë Shpati si personazh ka shumë veçori të Pavle Vllasovit.. Ja ky duket një Pavle Vllasov! Jo, ky është Pavel Vllasov shqiptar", thuhet për personazhin kryesor të romanit „Ata nuk ishin vetëm". Kapitulli i shtatë përmban të dhëna të shumta me të cilat shpjegohet mënyra e ndikimit të veprës së Gorkit te lexuesit shqiptarë dhe në vetë shkrimtarin Spasse. Sepse, në veprën e Gorkit u dha një vizion i zgjeruar historik mbi përspektivën më të ndritshme të shoqërisë së re, për një jetë „të bukur, të gjallë, dhe të ndershme".

[16] Bulo, Jorgo: *Nga historia e lindjes dhe formimit të romanit të sotëm shqiptar* („Ata nuk ishin vetëm" i S. Spasses). „Studime filologjike", Tiranë, 1968, nr. 2, f. 166.

Nëpërmjet të personazhit Ana është shpjeguar fare mirë çështja e ndikimeve që ka pësuar Spasse nga literatura e lexuar dhe në veçanti nga „Nëna" e Gorkit. Vetëm pasi kishte lexuar „Nënën" Ana „për një moment e kishte menduar lumturinë e saj të lidhur me përpjekjet për lumturinë e të tjerëve..." „Materiali për demostratat e Korçës dhe përshkrimi i atyre ngjarjeve është dhënë në ngjashmëri me disa pjesë të romanit „Nëna". Dhe, jo vetëm kaq, por „fshatari i panjohur me plagën e rëndë e që fliste aq kthjellтë e aqë mirë, ishte tamam si personazhet e Gorkit, që përpiqeshin për një botë të re në Shqipëri". Përfundimi kuptimplotë, sendërtimi i idesë themelore të veprës, mënyra se si është dhënë zgjimi i vetëdijes së fshatarësisë për të luftuar vendosmërisht për çlirim të plotë, flasin bindshëm për analogjinë midis këtyre veprave letrare dhe për mësimin e dobishëm që Spasse mori nga shkrimtari Maksim Gorki.

Megjithatë, Spasse nuk bëri imitim të thjeshtë nga vepra e Gorkit. Meqë tregoi talent të rralë për t'u marrë me letërsi, me imagjinatë të bujshme, duke qenë njohës i mirë i jetës shqiptare, i atmosferës së përgjithshme që dominonte atëherë, gjatë atyre viteve të vështira për fshatarësinë shqiptare, arriti në mënyrë plastike e me shumë ngrohtësi, të na tregojë për ngjarjet dhe njerëzit, me dashurinë më të madhe ndaj vegjëlisë dhe me urrejtjen e pashembëllt ndaj shfrytëzuesve të çdo lloji, të japë vepra me porosinë e thellë humanitare dhe revolucionare, të cilat u mbeten brezeve si një dhuratë e çmuar.

FONDACIONI KULTUROR „HARPA"
STERJO
SPASSE
AUTOR I
MBI 1000
PERSONAZHEVE
1914 - 2014
PANAIRI I LIBRIT
„FIERI 2014"
6 MAJ - 11 MAJ 2014

IX.

TRAJTIMI I TEMËS SË RILINDJES KOMBËTARE SHQIPTARE NË ROMANIN TONË TË SOTËM

Epoka e Rilindjes Kombëtare Shqiptare është gurrë shumë e pasur tematike, nga e cila shkrimtarët tanë bashkëkohës mund të zgjedhin lëndë interesante për ta trajtuar në veprat e tyre letrare. Lidhja e Prizrenit si ngjarje me rëndësi të madhe historike kombëtare, që pati jehonë të fuqishme edhe jashtë viseve shqiptare, si edhe luftërat e mëvonshme të popullit shqiptar për liri nacionale deri më shpalljen e pavarësisë së Shqipërisë më 1912, kanë frymëzuar krijuesit popullorë, shkrimtarët e letërsisë së Rilindjes, të periudhës së pavarësisë midis dy luftërave botërore dhe ata të letërsisë së sotme shqiptare që duke trajtuar tema të ndryshme, të përjetësojnë në letërsi këtë epokë të ndritur dhe të sendërtojnë në një plan më të gjerë idenë patriotike të pathyeshmërisë popullore.

Në letërsinë tonë të sotme, gjatë të gjitha fazave të zhvillimit të saj, veçanërisht gjatë këtij viti jubilar të njëqindvjetorit të Lidhjes së Prizrenit, ky burim i pashterrshëm motivesh dhe temash pjesërisht është shfrytëzuar për realizime artistike në poezi, në prozë dhe në dramaturgji. Në kuadër të prozës së sotme, posaçërisht gjatë viteve të fundit, janë krijuar edhe disa romane ku në gjerësi epike është synuar të jipet frymëmarrja e epokës së Rilindjes sonë Kombëtare.

Pas fitores së madhe të Luftës Nacionalçlirimtare, me qëllim të ndriçimit sa më të gjithanshëm shkencor të periudhës së Rilindjes, për historiografinë e re shqiptare u shtruan detyra të rëndësishme, ndërsa për historinë e letërsisë kërkesa të ngutshme që të studiohet thesari kulturor dhe letrar i traditës. Duhej mbledhur dhe studiuar materialet e shumta folklorike, dokumentet e shkruara, shtypin dhe veprat e tjera, që i përkisnin Rilindjes. Në të njëjtën kohë duhej gjallëruar aktivitetin e përgjithshëm kulturor dhe shkencor për të ndriçuar më mirë figurat historike dhe letrare të Rilindjes. Në saje të kësaj kthesa pozitive në tërësi, u shtua interesimi për të trajtuar tematikën e Rilindjes në vepra gjinish të ndryshme letrare dhe sidomos në romane.

Në kohën kur romani shqiptar për kah niveli sasior dhe cilësor nuk ishte konsoliduar, brezi i shkrimtarëve me përvojë më të pasur letrare, që kishin filluar krijimtarinë letrare gjatë vite-

ve tridhjetë, u tregua më i shkathtë dhe për krijimin e disa poezive, të tregimeve dhe të disa romaneve, iu kthye kësaj epoke të së kaluarës sonë heroike. Këta shkrimtarë, si edhe krijuesit e brezave të mëvonshëm, të vetëdijshëm për vështirësitë e shumta që dilnin në rrugën e krijimtarisë, me që ky brumë nuk ishte shtjelluar në vepra romaneske, nuk e patën të lehtë realizimin e projekteve më voluminoze të prozës me të cilat tematika dhe idetë nga historia e Rilindjes transponoheshin në formën artistike. Për krijuesit e romaneve historike dhe sociale ishte e domosdoshme përgatitja e gjithanshme: njohja e historisë, të kuptuarit drejt të synimeve shekullore të popullit tonë gjatë shekujve, njohja e kulturës materiale dhe shpirtërore, njohja e atmosferës së përgjithshme shoqërore-politike brenda dhe jashtë vendit, pra njohja e të gjitha rrethanave në të cilat janë zhvilluar ngjarjet e rëndësishme të kohës. Në anën tjetër, autorët e këtij lloji romanesk kanë si obligim që këtë materie kaq komplekse nga e kaluara ta transponojnë artistikisht me vërtetësi historike.

Shkrimtarët më të njohur që në romane trajtuan temën e Rilindjes Kombëtare janë: Sterjo Spasse, Thoma Kacori, Maksut Shehu, etj. Veprat e tyre: „Zgjimi", „Pishtarë", „Për mëmëdhenë", „Qielli i përflakur", „Dielli lind në jug", etj., shtjellojnë lëndën e zgjedhur nga historia dhe, në saje të imagjinatës krijuese, sjellin aspekte të ndryshme të jetës së shoqërisë shqiptare të kohës. Prej këndej edhe personazhet e këtyre veprave janë figura të njohura historike ose personazhe të imagjinuara, të realizuara në mënyrë realiste gjatë procesit të organizimit të subjekteve të veprave letrare.

Shkrimtari veteran, Sterjo Spasse, gjatë fazës së tretë të krijimtarisë artistike, pas shumë romaneve sociale, vazhdoi të krijojë edhe vepra të tjera për të cilat shfrytëzoi tematikën historike. Përvoja e gjatë dhe e pasur krijuese e autorit, përpjekja e pandërprerë shumëvjeçare për të ndriçuar epokën e lavdishme të Rilindjes, bënë të mundur që t'i realizohet dëshira për të kristalizuar idetë dhe për të sintetizuar njohuritë lidhur me luftën e gjatë dhe të vështirë të popullit shqiptar për pavarësi kombëtare në fund të shekullit XIX dhe në fillim të shekullit XX. Prirja e theksuar për trajtimin e tematikës sociale është shprehur përsëri në procesin krijues. Edhe pse autori kishte synuar të krijojë romane historike, pra ciklin e romaneve me këtë tematikë, ka ngjizur edhe mjaft elemente të jetës sociale, duke i dhënë kështu veprës së vet veçori të romanit historik-shoqëror.

Romanet „Zgjimi" dhe „Pishtarë" që shquhen ndër veprat më të suksesshme të fazës së fundit të pjekurisë artistike të letërsisë së sotme, bëjnë hallkën e përbashkët të ciklit „Rilindasit" dhe kanë një tërësi të rrumbullaksuar kompozicionale. Në aspektin tematik dhe kohor vepra „Zgjimi" ngërthen në vete fazën e parë të Rilindjes brenda viteve 1885 dhe 1887 dhe ngjarjet më karakteristike të luftës për çlirimin kombëtar nga zgjedha otomane. Gjatë zhvillimit të subjektit është bërë edhe degëzimi tjetër për të paraqitur format e ndryshme të rezistencës kundër politikës shovi-

niste greke. Kjo është lufta për ..gjimin e vetëdijes kombëtare dhe në mënyrë të veçantë për përhapjen e shkrimit dhe të leximit të gjuhës amtare, pra për hapjen e shkollës shqiptare. Zhvillimi i ngjarjeve është vendosur në Korçë dhe në fshatrat e tjera rreth saj. Autori, duke dhënë atmosferën e përgjithshme sociale dhe politike në mbarë Shqipërinë dhe duke evokuar frymën patriotike pas Lidhjes së Prizrenit, në kolonitë e mërgimtarëve shqiptarë dhe në qendrat e jashtme ku prekej çështja shqiptare e shfaqeshin edhe aspirata të ndryshme ndaj tokave shqiptare, arrin të bëjë përgjithësimet artistike për këtë periudhë të lavdishme të historisë sonë. Në romanin „Pishtarë" kapen nyjet e tjera të rezistencës së organizuar dhe të luftës deri në prag të shpalljes së Hyrjetit, për të vazhduar pastaj në romanet e tjerë, për acarimin e gjendjes gjatë Hyrjetit, për kryengritjet e mëdha shqiptare në Veri dhe në Jug, sidomos për ndeshjet vendimtare të vitit 1911 dhe deri me ngritjen e flamurit në Vlorë më 1912. Shpallja e Republikës së Korçës është veçuar si „ngjarje me shumë rëndësi për pjekurinë e mendimit përparimtar shqiptar të kohës... kur njëri nga protagonistët e ciklit, Themistokli Gërmenji, bie therror në altarin e kombit me vetëdije të plotë se kështu e donte interesi i lartë i atdheut dhe i „opingës", si quanin rilindasit përparimtarë fshatarësinë dhe vegjelinë e qyteteve".

Realizmi në këto vepra të Spasses thellohet edhe më tej dhe si prirje e shtjellimit artistik fiton veçori të reja që i përgjigjen pjekurisë më të plotë. Rrëfimi epik bëhet më i zhdërvjellët dhe më i gjithanshëm, ndërsa zbërthimet lidhur me jetën, lidhur me karakteret, shtrihen në të gjitha koordinatat jetësore. Duke i qëndruar besnik parimit të trajtimit realist, arrin të bëjë përgjithësimet e duhura artistike dhe të realizojë vepra letrare me të cilat zgjerohet horizonti i njohjes sonë për jetën e shoqërisë shqiptare gjatë epokës së Rilindjes... Prosedeu romanesk i këtyre romaneve është prosede realist tradicional. Shkrimtari, me që ka grumbulluar material të pasur jetësor, me invencion ka zgjedhur temat, ka shtruar çështjet kryesore, dhe duke mos lënë anash faktet dhe fenomenet e realitetit të kohës, duke e soditur atë jetë nga pozitat e caktuara ideo-estetike dhe klasore, ka dhënë zgjidhje adekuate të problemeve të shtruara. Në këtë plan mjaft të gjerë ka lidhur ngushtë temat dhe idetë në tërësi kompakte kompozicionale.

Është pohuar me të drejtë se problemet e mëdha dhe idetë e mëdha janë karakteristikë e veprave të mëdha letrare të çdo epoke. Në rastin konkret kjo është veçori edhe e romaneve epope të Sterjo Spasses, ku i është kushtuar kujdes i madh organizimit të subjektit. Maksim Gorki, duke u bazuar në përvojën e krijuesve të tjerë dhe në atë personale, mendonte se subjekti përfshin... „lidhjet, kontradiktat, antipatitë e në përgjithësi marrëdhëniet reciproke të njerëzve, historinë e rritjes dhe të organizimit të këtij ose të atij karakteri". Ndërsa vetë karakteri social-historik i subjekteve e ka shtyrë këtë autor të përqëndrojë vëmendjen në ngjarjet dhe në konfliktet më të rëndësishme.

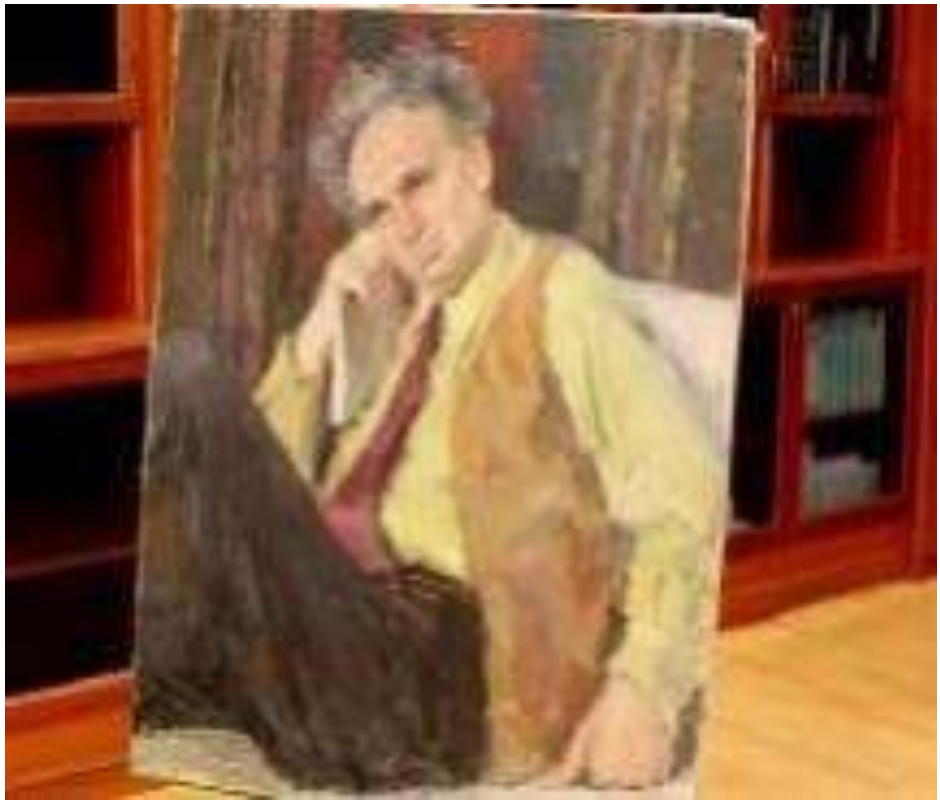

Një portret i panjohur
http://prizrenpress.com/kulture/sterjo-spasse-nje-portret-panjohur-nga-mikesha-ruse/ (16.02.2016)

Me ciklin e romaneve për Rilindjen Kombëtare Spasse ka dëshmuar edhe një herë aftësitë e mëdha krijuese për të realizuar vepra të mëdha dimensionesh të gjera kuptimore dhe është përpjekur të japë me vërtetësi shpirtin e popullit dhe fyrmën e vërtetë të historisë. Lufta patriotike për pavarësi dhe lëvizja autoktone iluministe janë dhënë të gërshetuara në një linjë duke rrezatuar herë-herë të degëzuar dhe kështu deri në fund ndikojnë fuqimisht për të realizuar karakteret tipike në ato rrethana tipike. Kur është fjala për sendërtimin e ideve themelore, duhet vënë në dukje edhe pikëpamjet e shkrimtarit të shfaqura qartazi. Sipas tij... „luftën e Rilindjes e bënë masat popullore të fshatit e të qytetit e se feudalët e borgjezia e pasur shqiptare, me ndonjë përjashtim të vogël, në tërësi kanë qenë me njëqind flamuj në xhep. Ideja tjetër e këtij cikli është vënia në dukje e karakterit mbifetar dhe mbikrahinor të lëvizjes kombëtare të Rilindjes, karakterit thellësisht demokratik, duke vënë njëkohësisht në pah se edhe të tërë veprimtarinë kulturore e arsimore e përshkonte karakteri a fryma laike përparimtare dhe iluministe...".

Shkrimtari është interesuar që jetën dhe historinë ta paraqesë „nga poshtë", pra ta paraqesë jetën e shtresave të gjera popullore. Në veprën e tij të njohur „Romani historik" Llukaçi ka pohuar se: ...„populli e përjeton historinë në mënyrë të drejtpërdrejtë. Historia është lulëzimi dhe rënia e tij, zinxhir i gëzimeve dhe i vuajtjeve të tij. Nëse autori i romaneve historike arrin të gjejë njerëz dhe fate të atilla në të cilat në mënyrë të drejtpërdrejtë paraqiten përmbajtje të rëndësishme shoqërore-njerëzore, problemet, rrymimet etj., të një epoke, atëherë ai mund ta paraqesë historinë „nga poshtë", në bazë të jetës popullore".

Me qëllim të konstruktimit artistik të së kaluarës, në këtë cikël janë përfshirë të dhëna të shumta nga historia e Rilindjes, ngjarje dhe konflikte reale e të imagjinuara. Nga gjithë galeria e personazheve, disa prej tyre janë përjetësuar në letërsi si figura historike. Të kujtojmë me këtë rast Themistokli Gërmenjin, Jovan Kosturin, Mihal Gramenon, Bajram Currin, Gjok Mokrarin, Thimi Markon, Orhan Pojanin, Nikolla Naçon, Spiro Bellkamenin, Papa Kristo Negovanin dhe shumë të tjerë. Nga historia janë marrë gjithashtu edhe disa figura negative si, bie fjala, Maliq bej Frashëri, Mitropoliti Fillotheu etj. Autori nuk ka synuar të shkruajë biografitë e këtyre personave historikë, por të japë veçori të personazheve tipikë dhe nëpërmjet të këtyre personazheve të tjera, të paraqesë klasat dhe shtresat e ndryshme shoqërore. Në një intervistë, duke iu përgjigjur pyetjes se „Ç'përfaqësojnë heronjtë e romanit Zgjimi", Spasse pat thënë: „Heronjtë e romanit përfaqësojnë shtresa të ndryshme të shoqërisë sonë dhe të armiqve tanë. Personazhet pozitivë i bashkon jo vetëm gjaku, por edhe akubetet e përbashkëta. Fshatari nga Mokra, Gjok Shqiptari, e malësori nga Gora, Ali Zboqi, kaçaku Marko e me dhjeta fshatarë të tjerë të shtypur e të shfrytëzuar gjer në palcë nga feudalët vendas, memurët osmanllinj dhe nga klerikët, lidhen me mish e me shpirt me djaloshin korçar të shtresës së mesme, Themistokli

Gërmenjin, me punëtorin Vaskë Suvaxhiun, me kovaçin nga Kosova Rexho Dragobijan, me kovaçin vendas Hamit Efendinë, me të bijën e punëtorit Spiro Suvaxhiut — Margën... e me dhjeta të tjerë".

Brenda kornizave kaq të gjera të veprave autori ka përfshirë çdo gjë që i është dukur interesante dhe e rëndësishme: ngjarje të njohura dhe të panjohura, raporte dhe dukuri, mentalitete dhe psikologji, dashuri njerëzore me të gjitha finesat e holla të tyre, urrejtje të pakufishme, qëndresen dhe vdekjen heroike, sakrificat mbinjerëzore, shpresa dhe dështime, ngritje dhe rënie morale, fitore dhe disfata, barbarizma dhe rrënime, besën dhe tradhëtinë, gazin dhe vajin, të vërtetën dhe gënjeshtrën. Në kuadër të kësaj paraqitjeje epike të gjendjes sociale dhe të kushteve historike, në të cilat gjallërojnë shqiptarët në periudhën menjëherë pas Lidhjes së Prizrenit, rrëfimi përqëndrohet lidhur me ngjarjet aktuale të kohës. Fshatarët dhe zejtarët e varfër qajnë hallin e vet, sepse i kishte mbytur varfëria dhe shtypja e pamëshirshme, por qanin edhe hallin e rediféve të cilët luftonin dhe humbnin jetën, jo për atdheun e tyre të dashur po për „të sëmurin e Bosforit i cili i kishte ditët e numruara". Vend i rëndësishëm në roman i është dhënë Misto Gërmenjit, figurës së njohur historike. Për bukuri është paraqitur koha e fëmijënisë dhe formimi gradual i karakterit të tij. Nxënësi i dikurshëm, i cili adhuronte artin dhe kulturën helene, dikur pa vetëdije të zgjuar sa duhej, bëhet pastaj luftëtar i paepur për çështjen e atdheut dhe për përhapjen e alfabetares së shqipes. Krahas tij janë realizuar me sukses edhe personazhe të tjera siç janë: Rexho Dragobija, Gjok Mokrari, Ali Zboqi, Kaçaku Marko, Spiro Suvaxhiu etj. Veçanërisht spikat figura e Margës e cila është paraqitur si vajzë e bukur dhe e dashur, e kthjellitë në mendime, guximtare dhe e pajisur me ndjenja të zjarrta të atdhedashurisë. Bota e saj emocionale është shumë e pasur. Si vajzë e re dhe si grua, jetës i ka dhënë një kuptim themelor: të jetojë për të luftuar për përhapjen e shkrimit dhe leximit të shqipes si dhe për fitimin e pavarësisë kombëtare.

Personazhet pozitive tipizohen në mënyrë të gjithanshme: në rrethin familjar, në lagjet e banimit, në qytete dhe në fshatra si dhe në ambiente të tjera ku i sillte detyra patriotike dhe shoqërore për çlirimin e vendit nga Turqia: në luftë kundër aneksionit grek, kundër Mitropolisë e klerit në përgjithësi, kundër feudalëve dhe elementeve të borgjezisë së re. Miston e gjejmë me fshatarët, me mërgimtarët, e gjejmë në përpjekje të vazhdueshme për t'i sqaruar shumëçka vetvetës dhe të tjerëve dhe gjithnjë të brengosur për fatin e atdheut. Ndjenja e atdhedashurisë e lidh të riun edhe më tepër me patriotët e tjerë. Gjithë kjo bën që zemra t'i gufojë për gjuhën shqipe dhe për „atë librin jastëk, që e barti njëzet ditë në kurriz Gjok Mokrari në konizmën e çuditshme". Atij gjithnjë e më tepër i shtohet guximi për t'u ndeshur ballë për ballë me armiqtë shekullorë, me bejlerët e agallarët, me dhespotin gjakpirës Fillothe, me kryemurgeshën Evdhoksinë dhe

me arkimadritin. Në të njëjtën kohë lufton ashpër kundër borgjezëve korçarë siç janë paraqitur në roman Taqi Mangaleci dhe Petraq Kanduraj etj. Figura e Mistos nuk mund të mendohet e izoluar nga breza të tërë luftëtarësh të periudhës së Rilindjes siç janë: Marga, Rexho Dragobija, Seloja, Nasi Gurra, Xoxe Qirazhiu, Kolë Dika, Muço Berberi, Mihal Grameno, Spiro Bellkameni, Bajram Curri, Bajo Topulli, Papa Kristo Negovani, etj. Në kundër të antagonizmave të ashpërsuara shoqërore dhe politike, janë skalitur me mjeshtri personazhet e veprave letrare dhe janë spikatur idetë që përmblidhen në lidhjen e pasqyrimit të luftës për liri. Përveç kësaj, edhe tablotë e dendura të jetës sociale i kanë ndihmuar që personazhet t'i karakterizojë edhe në planin e gjerë shoqëror.

Krahas personazheve është bërë edhe tipizimi i ambienteve. Nëpërmjet të përshkrimeve funksionale që lidhen me aspekte të rëndësishme të veprës, jipet atmosfera e plotë jetësore. Tipat e realizuar në ambientet tipike të kohës shquhen me tiparet e përgjithshme, por edhe me ato individuale. Fshati dhe jeta në të është paraqitur në mënyrë plastike me të gjitha veçoritë karakteristike. Përveç ambienteve familjare, kemi në këto romane edhe pamje më të plota të fshatit, të qytetit dhe të zonave malore. Në disa fragmente të romaneve janë dhënë tablo murale ku me përpikëri, si në hartat gjeografike topografike, janë fiksuar lokalitetet, shtëpitë, monumentet, malet, lumenjtë dhe gjithçka tjetër që ka mundur të jetë funksionale në kuadër të përmbajtjes ose të formës artistike. Lexuesi i ndjen emocionalisht oscilimet e jetës shpirtërore të fshatarësisë dhe të vegjëlisë në përgjithësi: gëzimin, pikllimin, shpresat për jetë më të mirë dhe të lumtur, dashurinë në kuptimin e gjerë të fjalës, por edhe frigën e pasigurinë në atë jetë të trazuar. Ndjenja e krenarisë kombëtare se janë shqiptarë, se janë të varfër por të ndershëm, u jep atyre forcë dhe i bën më të guximshëm për të luftuar dhe për të rënë për atdhe. Të kujtojmë episodet rrënqethëse të fundit tragjik të jetës së Gjok Shqiptarit, të kaçakut Marko, të Nasi Gurrës, vrasjen mizore të Papa Kristo Negovanit, vdekjen e dhimbshme të Pandeliut, të Kristo Oparakut etj. Megjithëse në romane flijimet dhe tragjika njerëzore zënë hapësirë të gjerë, jetës i është thurur apotheozë që lë mbresa të pashlyeshme. Pamjet e natyrës shqiptare, jeta e njerëzve pjesëtarë të të gjitha shtresave dhe klasave shoqërore, procesionet fetare në mitropoli dhe në tempuj të tjerë të fesë, shkëlqimi i rrejshëm dhe pompoz në to, errësira dhe vrazhdësia e jetës në manastire, atmosfera e rëndë në burgje dhe torturimet e tmerrshme të xhelatëve anadollakë e të fanarit grek, të bejlerëve etj., në një anë, dhe pafajsia e njerëzve të thjeshtë, rritja e idealit kombëtar të lirisë, e revoltit dhe e heroizmit të çetave të para që formoheshin si zjarrishte, forcimi i moralit të ri të kryengritësve, në anën tjetër, janë pikturuar me forcë emocionale dhe impresionojnë si faqet e zgjedhura të prozës sonë më

të bukur. Këto janë disa nga meritat e mëdha të këtij shkrimtari dhe vlerat kryesore ideore dhe estetike të këtyre romaneve-epope ku trajtohet me sukses tema e Rilindjes Kombëtare.

Në dy romane të tjera ku gjithashtu është trajtuar me sukses tematika e Rilindjes sonë Kombëtare, përfshihen ngjarjet që nga viti 1906 dhe deri më 1912. Derisa vepra „Për mëmëdhenë" e Thoma Kacorit ka si përmbajtje luftën e popullit shqiptarë kundër Turqisë dhe pushtuesve grekë në Shqipërinë e Jugut (në krahinën e Kolonjës), romani i Maksut Shehut „Dielli lind në jug" përjetëson artistikisht luftën patriotike për pavarësi të shqiptarëve të Kosovës gjatë korrikut dhe gushtit të vitit 1912.

Thoma Kacori, para se të krijojë romanin e parë të letërsisë së sotme me temën e Rilindjes, u shqua me tregimet në të cilat shtjelloi tema patriotike dhe sociale. Pasi fitoi përvojë të duhur letrare, me përkushtim të madh krijues filloi të shfrytëzojë temën historike. Ai përqëndroi vëmendjen e vet në paraqitjen e gjendjes sociale të popullit shqiptar dhe të luftës për çlirimin definitiv nga Turqia. Meqenëse edhe pas shpalljes së pavarësisë, gjatë vitit 1913, vazhdohej lufta për ruajtjen e tërësisë së tokave shqiptare, autori i kushtoi hapësirë të duhur rezistencës kundër synimeve pushtuese greke. Nëpërmjet të dy linjave kryesore të paraqitjes së jetës e jep luftën patriotike për pavarësi kundër të huajve dhe kundër tradhtarëve të vendit dhe dashurinë midis dy të rinjve.

Pjesët më të realizuara artistikisht janë ato ku në gjerësi paraqitet trimëria dhe heroizmi i luftëtarëve për ruajtjen e dinjitetit njerëzor dhe për çlirimin e mëmëdheut, fati i familjes së Resul Çelimarës, pjesëmarrja e çetave shqiptare dhe e shtresave të gjera në luftë, trimëria e gruas shqiptare dhe patriotizmi i saj, antipatriotizmi i klasës sunduese, shtypja, shfrytëzimi dhe masakri i të huajve në popullsinë e pafajshme etj.

Disa ngjarje, fakte dhe personazhe të kësaj proze njihen mirë nga historia, prandaj bazën e përmbajtjes e bën materiali dokumentar. Edhe vetë subjekti letrar është organizuar duke u mbështetur në realitetin e kohës. Me që shkrimtari, në saje të imagjinatës ka trilluar dhe ka krijuar ngjarjet dhe personazhet e tjera dhe të gjitha këto i ka gërshetuar brenda tërësisë kompozicionale, vlera e romanit nuk është cenuar.

Nga galeria e tërë personazheve me shkathtësi të madhe janë tipizuar fshatarët dhe zejtarët. Ata nëpërmjet të veprimeve shquajnë tiparet më qenësore të karakterit, të tyre. Posaçërisht spikat figura e Resul Çelimarës, e realizuar në mënyrë graduale prej një fshatari pa vetëdije plotësisht të zgjuar sociale dhe patriotike, sepse hallet e jetës së vështirë kishin lënë vrragë, deri te luftëtari i zjarrtë për çlirimin e Atdheut. Personazhet e tjera më të realizuar janë: Tafili, Hodoja, Zaloja, Kapedani (Nuçi Martina), Nënë Zadeja, Symeja etj. Nga radhët e armiqve dallohen: Caco Beu, Sherif efendiu, Zoti Anastas, Copuros etj.

Romani „Për mëmëdhenë" ka vlerë të lartë ideore dhe artistike. Ai shquhet ndër veprat e këtij lloji me karakterin e thek-

suar emocional dhe figurativ, me stilin dhe gjuhën e pasur si dhe me shkallën e motivimit të materialit jetësor. Megjithatë, pas analizës së vëmendshme, kemi përshtypjen se kjo vepër ka të meta të natyrës kompozicionale. Përsëritja dhe shprehja jo aq e kondensuar, përfshirja e disa elementeve melodramatike, e disa skenave dhe përshkrimeve të pamotivuara sa duhet etj., gjithsesi kanë ndikuar në vlerën e përgjithshme të këtij romani të rëndësishëm të letërsisë sonë bashkëkohëse.

Romani i Maksut Shehut „Dielli lind në jug" në aspektin tematik kap ngjarjet më dramatike të kryengritjes shqiptare në Kosovë kundër Turqisë. Lënda e kësaj vepre është mjaft e pasur dhe është mbarështruar nëpërmjet të një linje qendrore. Në të, me vërtetësi historike, me përjashtim të disa episodeve, duke u bazuar në faktografinë e njohur historike, janë veçuar vetëm disa aspekte të luftës së përgjithshme popullore kundër zaptuesit shekullor. Zhvillimi i ngjarjeve është lokalizuar në Prishtinë dhe në rrethin e saj, pra vetëm në një cep të Kosovës, ku kryengritjet kishin marrë përpjesëtime të mëdha. Autori ka bërë përgjithësime të atilla artistike për të paraqitur atmosferën e përgjithshme që ka zotëruar në ato vite, në prag të fitimit të pavarësisë së shtetit shqiptar. Në këtë vepër autori ka synuar të organizojë një subjekt të atillë ku logjika e zhvillimit të ngjarjeve i sjell njerëzit në sprova të shumta dhe në këtë mënyrë realizohen personazhet dhe idetë. Ndër këto personazhe që përfaqësojnë shtresa të ndryshme shoqërore dhe klasore dallohen: Metë Kosova, Ibë Rrahimi, Metë Kulina, Suta, Gjergji, Hasan Prishtina, Xhemë Begu, Pashk Bardhi i Janjës, Myftar Xhanallani, Himë Shurdhani, Pavli i Janjës etj. Midis tyre, si personazh më i plotë, lexuesit i lë mbresa Metë Kosova, udhëheqës i kryengritësve dhe luftëtar i paepur për çlirimin e vendit. Shkrimtari është përpjekur të japë fizionominë fizike dhe morale të këtyre personazheve dhe të realizojë me sukses idenë themelore të veprës letrare.

Rilindja Kombëtare në tërësi, dhe veçanërisht Lidhja e Prizrenit, ka pasur rëndësi të jashtëzakonshme për pavarësinë dhe emancipimin kombëtar të popullit shqiptar. Nga gjithë historia jonë kombëtare në këtë epokë gjejmë nyje dhe kthesa të forta të luftës për ekzistencë kombëtare. Dimensionet e kësaj lëvizjeje shumë të gjerë, që pati jehonë të fuqishme në të gjitha periudhat e mëvonshme historike, kalojnë suazat e kufinjve kombëtarë. Prej këndej edhe interesimi dhe synimi i përhershëm i krijuesve tanë letrarë që mu aty të gjejnë frymëzimin dhe temat, pra të përjetësojnë në letërsi Rilindjen tonë Kombëtare. Romanet e krijuara deri tash me këtë tematikë, me gjithë vështirësitë dhe të metat e pranishme, paraqesin kontribut të rëndësishëm për letërsinë tonë të sotme. Kjo krijimtari, ku tema e Rilindjes trajtohet në gjerësi epike, duhet të vazhdohet dhe të intensifikohet edhe në të ardhmen, sepse zgjeron dhe begaton në shumë aspekte romanin tonë dhe letërsinë tonë kombëtare në tërësi.

Sterjo Spassse, autor i romanit “Pse?!”, 1935

X.

Isak Shema

VEPRA LETRARE E STERJO SPASSES NË KRITIKËN E HUAJ LETRARE

Shkrimtari veteran, Sterjo Spasse, duke vazhduar krijimtarinë letrare intensivisht, sivjet shënon pesëdhjetëvjetorin e veprimtarisë letrare. Që nga botimi i krijimeve të para më 1929 dhe deri më sot pa ndërprerje ai i dhuroi letërsisë shqiptare vepra dinjitoze dhe e afirmoi atë në suaza kombëtare dhe ndërkombëtare. Kontributi i tij në lëmin e letërsisë, të arsimit dhe të kulturës shqiptare është jashtëzakonisht i madh. Veprat e tij të botuara dhe të pa botuara janë të shumta. Proza e tij tregimtare është përfshirë në përmbledhjet „Kunorë rinije" (1934), „Në krahët e një femre" (1934) „Nusja pa duvak" (1944), „Të fala nga fshati" (1958) „Sokolesha" (1966) „Kronika e jetës së Gegë Llesh Ndout" (tregime të shpërndara në shtypin e kohës), „Jam vogłush i madh" (tregime për fëmijë) etj. Janë të njohura novelat: „Pasqyra magjike" 1957. „Simfonia e pambaruar" (1962), „Banori i Yllit Vega në Tokë" (Superfuqia), që është pamflet fantastik shkencor. Romanet e tij janë: „Nga jeta në jetë: Pse?! „AFËRDITA" (1944) „Ata nuk ishin vetëm" (1952) „Afërdita përsëri në fshat" (1955), „Buzë liqenit" (1961), „Ne jemi shumë"!... (1967) që është roman-variant i shkurtuar, i botuar më vonë me titullin, „Zjarre" (1972). Romanet e fundit „Zgjimi" (1974) „Pishtarë", (1975), „Ja vdekje, ja liri" 1978, bëjnë pjesë në ciklin „Rilindasit", ku trajtohet lufta „me penë e armë" në kohën e Rilindjes Kombëtare Shqiptare.

Disa nga veprat letrare të Sterjo Spasses u botuan në shumë gjuhë të huaja si: frengjisht, gjermanisht, rusisht, anglisht, bullgarisht, greqisht, italisht, arabisht, në gjuhën kineze në gjuhën vietnameze etj. dhe zgjuan interesim të madh te lexuesit.

Të japim këtu disa të dhëna lidhur me botimet e Sterjo Spasses në gjuhët e huaja:

— Nusja pa duvak — (bullgarisht), Otecestven Frout; Sofje, 11. X. 1945.
— Sulmonjësi i hekurudhës (ukrainisht). Botuar në përmbledhjen, „Tregime shqiptare" (Allbanski opovidanja), Kiev 1945, f. 129-140.
— Ata nuk ishin vetëm (bullgarisht), Sofje, 1954.
— Afërdita përsëri në fshat (bullgarisht), Sofje 1956

— Kështu duhesh bërë — tregim (mongolisht), në rev. Cog, nr.2, f. 63-67 Ulan Bator 1957.
— Molla e lumturisë (kinezisht) në përmbledhjen tregime shqiptare Shanghaj 1956.
— Taksidari në fshat, gjermanisht në librin „Albanien Erzuhlt (Shqipëria tregon), Berlin, 1956., fragment nga romani „Ata nuk ishin vetëm".
— Ata nuk ishin vetëm (frengjisht) Tiranë, 1958.
— Ata nuk ishin vetëm (rusisht), Botuar nga „Inostranija Literatura", Moskë 1958.
— Afërdita përsëri në fshat (greqisht) Tiranë; 1958.
— Vajza rebele (arabisht). Botuar si broshurë në gjuhën arabe, Shqipëria e Re, 1959.
— Jeta e re (greqisht) — roman, Tiranë; 1959.
— Ata nuk ishtin vetëm (gjermanisht), Botoi Varlag Volk Und Welf. Berlin, 1960. Përkthyer nga botimi frengjisht.
— Ata nuk ishtin vetëm (në gjuhën kineze). Përkthyer nga botimi frengjisht, Pekin, 1959.
— Afërdita përsëri në fshat (në gjuhën bjelloruse) Minks, 1960.
— Vajza rebele (rusisht) tregim, në „Albanskije raskazi". Moskë, 1960.
— Unë të shkruaj ty nga Kallamasi (rusisht) tregim për fëmijë. Moskë, 1960.
— Liri nën qiellin e lirë, në gazetën e Kazakistunit Kazak edebneti, nr. 49, 4. XII. 1959.
— Dielli i lirisë (rusisht), intervistë — „Trud", Moskë 27.XI.1959.
— Afërdita përsëri në fshat — roman (në gjuhën ukrainase, Kiev, 1960
— Ata nuk ishin vetëm (gjermanisht), botimi i dytë, Berlin, 1961.

Lidhur me botimet e veprave të S. Spasses më gjersisht shih bibliografinë tematike mbi krijimtarinë e Sterjo Spasses, të Jup Kastratit, Arsimi Popullor, Tiranë 1963. nr.

Botuesit, kritikët, studiuesit dhe lexuesit e huaj kanë dhënë mendime mjaft afirmative për veprën letrare të Sterjo Spasses.

Në gazeta, në revista, në botime të veçanta, në parathënie dhe pasthënie, në enciklopedi të ndryshme të letërsisë së huaj, janë përfshirë shënime lidhur me jetën dhe krijimtarinë letrare të Sterjo Spasses. Në vështrime kritike lidhur me prozën e tij dhe në studimet përkitazi me letërsinë e sotme shqiptare. atij i është caktuar vend i merituar.

Mendimi kritik letrar në tërësi ka qenë shumë afirmativ. Vepra letrare e Sterjo Spasses është konsideruar si arritje e përgjithshme e letërsisë sonë. Janë paraqitur edhe mjaft të dhëna lidhur me jetën e popullit shqiptar në të kaluarën dhe janë vënë në dukje aspekte të transformimit progresiv në jetën aktuale. Aftësia e shkrimtarit dhe talenti i tij prej shkrimtari të rryer për të trajtuar tema të mëdha dhe për të shtruar

— Kështu duhesh bërë — tregim (mongolisht), në rev. Cog, nr.2, f. 63-67 Ulan Bator 1957.
— Molla e lumturisë (kinezisht) në përmbledhjen tregime shqiptare Shanghaj 1956.
— Taksidari në fshat, gjermanisht në librin „Albanien Erzuhlt (Shqipëria tregon), Berlin, 1956., fragment nga romani „Ata nuk ishin vetëm".
— Ata nuk ishin vetëm (frengjisht) Tiranë, 1958.
— Ata nuk ishin vetëm (rusisht), Botuar nga „Inostranija Literatura", Moskë 1958.
— Afërdita përsëri në fshat (greqisht) Tiranë; 1958.
— Vajza rebele (arabisht). Botuar si broshurë në gjuhën arabe, Shqipëria e Re, 1959.
— Jeta e re (greqisht) — roman, Tiranë; 1959.
— Ata nuk ishtin vetëm (gjermanisht), Botoi Varlag Volk Und Welf. Berlin, 1960. Përkthyer nga botimi frengjisht.
— Ata nuk ishtin vetëm (në gjuhën kineze). Përkthyer nga botimi frengjisht, Pekin, 1959.
— Afërdita përsëri në fshat (në gjuhën bjelloruse) Minks, 1960.
— Vajza rebele (rusisht) tregim, në „Albanskije raskazi". Moskë, 1960.
— Unë të shkruaj ty nga Kallamasi (rusisht) tregim për fëmijë. Moskë, 1960.
— Liri nën qiellin e lirë, në gazetën e Kazakistunit Kazak edebneti, nr. 49, 4. XII. 1959.
— Dielli i lirisë (rusisht), intervistë — „Trud", Moskë 27.XI.1959.
— Afërdita përsëri në fshat — roman (në gjuhën ukrainase, Kiev, 1960
— Ata nuk ishin vetëm (gjermanisht), botimi i dytë, Berlin, 1961.

Lidhur me botimet e veprave të S. Spasses më gjerisht shih bibliografinë tematike mbi krijimtarinë e Sterjo Spasses, të Jup Kastratit, Arsimi Popullor, Tiranë 1963. nr.

Botuesit, kritikët, studiuesit dhe lexuesit e huaj kanë dhënë mendime mjaft afirmative për veprën letrare të Sterjo Spasses.

Në gazeta, në revista, në botime të veçanta, në parathënie dhe pasthënie, në enciklopedi të ndryshme të letërsisë së huaj, janë përfshirë shënime lidhur me jetën dhe krijimtarinë letrare të Sterjo Spasses. Në vështrime kritike lidhur me prozën e tij dhe në studimet përkitazi me letërsinë e sotme shqiptare. atij i është caktuar vend i merituar.

Mendimi kritik letrar në tërësi ka qenë shumë afirmativ. Vepra letrare e Sterjo Spasses është konsideruar si arritje e përgjithshme e letërsisë sonë. Janë paraqitur edhe mjaft të dhëna lidhur me jetën e popullit shqiptar në të kaluarën dhe janë vënë në dukje aspekte të transformimit progresiv në jetën aktuale. Aftësia e shkrimtarit dhe talenti i tij prej shkrimtari të rryer për të trajtuar tema të mëdha dhe për të shtruar

probleme të rëndësishme të kohës, është vënë në dukje niveli ideor dhe estetik i veprave të caktuara, karakteri edukativ i tyre, si dhe veçoritë e tjera që lidhen me tipizimin e personazheve dhe të ambienteve, me stilin dhe gjuhën etj. Këto veçori janë spikatur gati në të gjithë artikujt kritikë.

Të veçojmë me këtë rast disa fragmente nga gjithë ai material i pasur kritik që është vjelë në periodikun e huaj dhe në botime të ndryshme, të përgatitur në gjuhën shqipe nga vetë autori.

Në GRAND LAROUSSE ENCYCLOPEDIQUE — SUPPLEMENT Edition 1969. LIBRAIRE LAROUSSE, Paris, 1969, f. 807. është shkruar:

SPASSE STERJO — shkrimtar shqiptar (lindur në rrethin e Korçës më 1914). I ka konsakruar në romanet e tij evokimet e vuajtjeve të fshatarëve (AFËRDITA), të rinisë intelektuale (PSE?!...) në Shqipërinë feudale, edhe forcave të transformimeve ekonomike dhe sociale të vendit të tij („ATA NUK ISHIN VETËM", AFËRDITA PËRSËRI NË FSHAT"? „BUZË LIQENIT").

Henri Boissin në ENCYCLOPEDIE GENERALE — LAROUSSE, Paris, 1967, Vëllimi I, në pjesën ku flitet për letërsinë shqipe, shkruan: „Një shkrimtar shumë i talentuar është Sterjo Spasse (i lindur më 1914), që trajton në romanet e tij probleme të ndryshme të aktualitetit. f. 766.

Rene JOUGLET në revisten e përmuajshme „EUROPE", maj-qershor 1959, Paris (shih edhe rev. „Nëntori" 19... nr.) ka shkruar vështrimin me titull „Libri i Sterjo Spasses „ATA NUK ISHIN VETËM" është një libër humanitar. Aty gjejmë disa mendime mjaft afirmative:

„Ky libër, roman i një autori shqiptar, është botuar i përkthyer në frëngjisht në Tiranë. Subjekti është gjendja e mjerueshme dhe vartësia e fshatarëve në kohën e paraçlirimit të vendit nga padronët e tyre, beu dhe sejmenët e tij. Naracioni herë-herë është aq i llahtarshëm sa që të le me gojë hapur dhe unë për veten time jam bindur për karakterin e tij të vërtetë. Sepse as që mund të merret me mend, megjithëse gjendja e punëtorëve nuk ka qenë aspak e shkëlqyeshme ndër ne, po as që mund të bëhet ndonjë krahasim, pasi një shtazërim i tillë është më i rëndë se ai që rëndën mbi kafshët.

Fshatari ishte pronë e beut, ashtu si çdo plaçkë tjetër. Ai punonte për të si kau i parmendës, nuk shpërblehej kurrë dhe ishte vazhdimisht i uritur. Drejtësia e këtij zotërie ishte ashtu si ja donte qejfi atij. Ai mund të të burgoste pa faj, të të rrihte, të të plagoste, të të nxirrte një sy dhe të të varte. Një fshatar, që ndërtoi një oxhak mbi çatinë e kasollës së tij e pagoi shtrenjtë këtë guxim. Shtëpinë ja bënë rrafsh me tokën. Sepse vetëm beu kishte të drejtë ta kishte shtëpinë me oxhak. Ky nuk është veçse një shembull i vogël. Të dhjetat që u merreshin fshatarëve nga të korrat e paka, — megjithëse ata ishin mbytur gjithnjë në borxh për shkak të kamatës shumë të lartë që merrej e që arrinte gjer në 160 përqind — u linin atyre aqë pak drithë sa që s'mund të nxirrnin vitin. Këto ligje ishin në fuqi edhe më pak se një gjysmë shekulli më parë. Ca fshatarë kundravepruan, ngritën krye, një

këtu, një atje dhe shkuan fshat më fshat për të ndezur sedrën në shpirtin e njerëzvet. Pak nga pak nisi të rritet shpirti i rezistencës. Në fillim i ndrojtur, sepse druajtja dhe friga nuk janë aspak maja të mira në zemrën e njeriut. Ato duheshin mposhtur. Po tani ai që qe vetëm nuk ishte më vetëm. Bashkimi ishte organizuar. E drejta po konkretizohej në shpirtrat e njerëzve dhe vendosmëria kolektive po afrohej gjithnjë e më shumë.

Libri i Sterjo Spasses është një libër humanitar. Ai është plotë me ato detaje, që formojnë elementet kryesore të një tablloje: zakone dhe pejsazhe. Ai do të jetë diçka e re (një revalasion) për shumë lexues. Sepse ne e kemi njohur keq Shqipërinë. Atë ne e njihnim vetëm nga disa kostume pitoreske dhe nga epopera luftërash; por për jetën e saj të përditshme nuk kishim fare dijeni. Gazetat na tregonin, sidomos, pas mënyrës së tyre, për mbretin Zog. Kjo ishte fare pak.

Tani ne jemi në gjendje, veçanërisht me anën e kësaj vepre me cilësi, e cila do të kishte përfituar akoma më shumë, po të shikohej nga afër kualiteti i përkthimit të saj, — jemi në gjendje të formojmë një ide të saktë për prapambetjen shoqërore të popullit shqiptar në të kaluarën, të vetmuar në malet dhe në mjerimin e tij, në padijen e tij, jashtëzakonisht i prapambetur në krahasim me popujt e perëndimit. Ai vazhdonte t'i përkiste epokës së feudalizmit.

Do të bindemi për kërcimin vigan që ai ka bërë përpara, duke kaluar përnjëherësh prej epokës së feudalizmit në socializëm. Nuk ishte fjala vetëm për të transformuar një sistem të tërë shfrytëzimi dhe grabitjeje të përhershme, po edhe për të vendosur një botëkuptim krejt të ri: çlirohej mendja e njeriut. Kjo nuk është një punë që bëhet vetëm me lëshimin e një dekreti. Kjo kërkon këmbëngulje, një vullnet shumë të madh dhe një kurajo po aq të madhe".

Në shtypin gjerman gjithashtu kemi mjaft të dhëna lidhur me veprën e këtij autori: Në Berlin revista „ROMAN — CAJTUNG (Roman-gazetë) ribotoi romanin e Spasses „Ata nuk ishin vetëm..." në përkthim të Karl Hajnrihut. Në „BERLINER CAJTUNG: „Spasse, djalë fshatari, krijon figura dhe situata nga ngjarje të jetuara vetë. Kështu që libri i tij vazhdimisht ka diçka të freskët e të afërt. Gjuha e tij është e thjeshtë, pak e ashpër si vetë njerëzit, të cilët na i përshkruan me dashuri të thellë. Por ajo, që na tregon ai mbi jetën e tyre, merr formën e një tablloje të gjallë të Shqipërisë në njerën prej epokave më të zymta të saj." (Shih Gazetën „Drita", Tiranë, 30 korrik 1961).

„NOJES DOJCLAND" (Gjermania e Re): „Sterjo Spasse është një bir i vërtetë i popullit të tij... Romani i tij përshkohet nga besimi i patundur për të ardhmen, për lirinë, për fuqinë e popullit të tij..., përshkohet nga dashuria ndaj këtij populli dhe bijve të tij trima, bijve të shqipes, — siç i mishëron ai në figurën e të riut GJIKË... Dhe bukur dhe ëmbël di të flasë ai për vashat e popullit të tij, për rininë e tyre, për hirin e tyre, për dashurinë e tyre".

„SONTAG" (E DIELA) — Berlin: „Spasseja e njeh nga vetë përvoja e tij jetën e këtyre të vuajturve, të cilët më në fund ngrihen peshë... Vepra e tij ka edhe një meritë tjetër, sepse bashkë me përshkrimin e kontradiktave shoqërore, ai jep edhe një tablo të dokeve dhe zakoneve të vjetra, të cilat kanë mbetur gjallë edhe sot e kësaj dite".

„VORVÄRTS" (Përpara) — Bazel: „... ai ka arritur të krijojë njerëz me mish e me gjak si figura të kësaj lufte, kështu që ne tërhiqemi pa masë nga tendosja e brendëshme e romanit..."

Bullgari Marko GANCEV, në gazetën „LITERATUREN FRONT" (Fronti letrar) të Sofjes (31. I. 1957) ka botuar artikullin „Miq buzë Adriatikut" Pasi përshkruan përshtypjet nga vizita në Shqipëri, jep disa tipare të portretit të shkrimtarit S. Spasse: „...Sterjo Spasse ka një fytyrë të gjerë të buzëqeshur dhe deri diku i ngjan Aleksej Tolstoit... Si një mësues-shkencëtar shumëvjeçar Sterjo Spasse ka njohur thellë jetën e fshatit shqiptarë të viteve '30 e këtej. Edhe te dy romanet të botuara pas çlirimit të Shqipërisë nga fashizmi, përshkruajnë luftërat e fshatarësisë për tokë e liri. Lexuesit tanë e njohin romanin „Ata nuk ishin vetëm..." edhe së shpejti del në bullgarisht libri i ri shumë më i bukur i shkrimtarit „Afërdita përsëri në fshat". Ndoshta një krijues përjeton një kënaqësi më të madhe kur vepra e tij e fundit është më e mirë se e para. Rruga e Sterjo Spasses gjer më tani është vetëm në ngjitje. Në romanet e tij të paraçlirimit („Pse?!" dhe „Afërdita") është përkundur nga nihilizmi intelektual në iluzionet utopike për gjithëpushtetësinë e personalitetit kulturor. Vetëkuptohet se simpatitë e autorit gjithnjë kanë qenë nga ana e popullit punonjës. Tjetra ishte vetëm një tërheqje e përkohshme nga rruga e tij e vërtetë. Fillimi realist, që doli në krye që në romanin „Afërdita", pas çlirimit krejtësisht natyrshëm e shpuri autorin drejt realizmit socialist..."

Disa shënime lidhur me jetën dhe veprën letrare të Spasses janë botuar në „KRATKAJA LITERATURNAJA ENCIKLOPEDIA (Enciklopedia e vogël letrare) Vëllimi 7, Moskë, 1972. Kah fundi i artikullit pohohet ndikimi që ka pësuar shkrimtari nga Tolstoi dhe Gorki. Emri i autorit përmendet edhe në Vëllimin e parë të kësaj Enciklopedie letrare (Shih LETËRSIA SHQIPE, fq. 134-135), pastaj në „BOLLSHAJA SOVJETSKAJA ENCIKLOPEDIA (ENCIKLOPEDIA E MADHE SOVJETIKE), vëllimi 40, në MALKA LITERATURNA ENCIKLOPEDIA të Sofjes, I, në ENCYCLOPEDI DE LA PLEIADE, Paris, 1968 (Shih tekstin lidhur me letërsinë shqipe f 1513-1521.), në MALLAJA SOVJETSKAJA ENCIKLOPEDIA Moskvë, 1960, Tom 8, f 973, në ENCICLOPEDIA DEI POPOLI D'EUROPA, Romë, 1964, Vëllimi II etj.

Ursula HUNOLD ka botuar vështrimin „Romani i parë nga Shqipëria (Gazeta „NEUES DEUTSHLAND", Berlin, 28 maj 1960):

„Para disa javësh u duk në libraritë tona një libër i autorit shqiptar Sterjo Spasse me titullin „Ata nuk ishin vetëm..." Përveç një vëllimi të vogël me përralla dhe vjersha, që u botua para disa vjetësh nga botuesi „Volk und Wissen, është ky roman e para vepër, e cila lexuesit gjerman i

jep mundësinë që të njihet me letërsinë shqiptare. Duke çmuar meritat e mëdha që ka arritur letërsia e re shqiptare në luftën nacionalçlirimtare të vendit të saj dhe në luftën kundër fashizmit, ne e përshëndesim me gjithë zemër në librarítë tona gjermane. Gjithashtu ne e përshëndesim autorin shqiptar të këtij libri... i cili, si edhe aférsisht të gjithë shokët e tij shkrimtarë, ka qenë pjesëmarrës aktiv në këtë luftë... Gjithmonë në veprat e tij Spasse ka qenë besnik i popullit dhe fshatarëve. Në mënyrë realiste dhe të bindshme ai përshkruan mjerimin e fshatarëve, vuajtjet e tyre urinë e tyre, dhunën e tmerrshme dhe dënimet që pësuan. Romani i tij „Ata nuk ishin vetëm..." është shkruar në frymën e bindjes së papërkulur tek e ardhmja, te liria, te forcat e popullit; është shkruar në frymën e dashurisë ndaj popullit, ndaj bijve trima, ndaj shqiptarëve, bijve të shqiponjës, siç tregon me figurën e Gjikës së ri: bukur dhe me përkëdheli flet për vajzat e popullit të tij, për rininë e tyre, për bukurinë e tyre... Penda e shkrimtarit të ri shqiptar nuk rëshqet gjithmonë lehtazi nëpër letër. Por ajo që thotë, hyn në zemër të lexuesit. Na tregon fare natyrshëm luftërat, punën, jetën, shpirtin e popullit shqiptar dhe ne nuk na mbetet veçse këtë populi ta dashurojmë dhe ta respektojmë.

Letrsia e re shqiptare lindi në fund të shekullit të kaluar drejt si pjellë e Luftës Nacionalçlirimtare dhe që në frymëmarrjen e parë u bë armë e kësaj lufte..."

Në LITERATUREN FRONT (Sofje, 1957, 17 korrik) Boris DELLCEV botoi artikullin „Migjeni dhe letërsia përparimtare shqiptare":

„...Megjithëkëtë në Shqipëri duken paraqitjet e para të një letërsie tjetër, të kthyer me fytyrë nga populli dhe armiqësore për reaksionin. Kjo letërsi, së cilës i përket emri dhe vepra e Migjenit, kishte edhe disa botime, si revistën „Bota e Re" dhe numëronte forca shpresëdhënëse si Dhimitër Shuteriqi, Sterjo Spasse dhe Aleks Çaçi. Kjo letërsi kërkonte rrugë të reja dhe përpiqej të çante udhishte drejt së ardhmes.

...Po atë duhet thënë edhe për të tretin prej këtyre shkrimtarëve, për Sterjo Spassen. Në romanin e parë që mban pyetjen shumë kuptimplote „Pse?!.." mbizotërojnë arsyetime morale-filozofike. Ky roman është ndërtuar mbi themele pesimiste-nihiliste, gjë që del edhe nga fakti i heroit kryesor, i cili ka gjetur rrugëdalje në vetëvrasje. Dhe në të jeta reale është vënë në plan të dytë dhe humbet larg nga vështrimi i lexuesit.

...Gjatë vitit 1944, pas kapitullimit të Italisë, në Shqipëri u krijuan përkohësisht mjaft mundësira për një zhvillim të letërsisë legale. U botuan dhe u lëshuan në shitje libra, si përmbledhja e ndaluar dikur „Vargje të lira" të Migjenit, botimi i të cilit më parë as që mund të mendohej. Nga këto libra legale të botuara, që nuk i përket letërsisë zyrtare, vepra më e rëndësishme është romani „Afërdita" nga Sterjo Spasse.

Romani i Sterjo Spasses rikrijon në plan real jetën dhe aktivitetin e mësueses së fshatit „Afërdita". Në këtë roman është pasqyruar injoranca ku ajo punon, dhe mosbesimi, me anën e së cilës sillen për përpjekjet e saja që ta përmirësojë jetën e njerëzve të thjeshtë. Njerëzit e pushtetit e presin

me armiqësi të hapur dhe e pengojnë në punën e saj. Më në fund mësuesja ngadhnjen: përpjekjet e saja u kurorëzuan me sukses, fshati ecën drejt lulëzimit. Kundërshtimi i organeve shtetërore është dërmuar dhe ata venë ta urojnë. Me këtë mënyrë, në lidhje me të vërtetën e me drejtimin e përgjithshëm realist të romanit, ai mbron me utopi dhe me një kompromis të paarsyetuar. Prandaj figura lisnike dhe bukur e menduar e Aferditës nuk të shpie në një përgjithësim të përgjithshëm e në fund tek lexuesit mbetet njëfarë ndjenje kënaqësie. Pavarësisht nga këto tërheqje para kushteve politike të momentit, romani i Sterjo Spasses mbetet një nga veprat narative më të rëndësishme të letërsisë progresiste shqiptare të viteve të paraçlirimit."

Jehonë të gjerë në shtypin sovjetik pati veçanërisht romani „Ata nuk ishin vetëm...". G. POMERANC në artikullin „E kaluara revolucionare e Shqipërisë" (Rev. INOSTRANAJA LITERATURA Nr. 3. Moskë. 1959) ka shkruar: Romani i Sterjo Spasses i është dedikuar së kaluarës, e cila për Shqipërinë e sotme është bërë qëkur e largët. Ngjarjet zhvillohen në vitin 1936, në ditët e turbullimeve agrare dhe të demostratave të papunëve të Korçës, një qytet jo i madh, që ishte përkohësisht në qendër të jetës politike të të varfërve, të fajdexhinjve, të bejlerëve e të nëpunësve të vendit.

Lëvizja revolucionare atëherë ishte mbytur me forca të armatosura. Por masat nuk harruan mësimin që muarrën. Në konflikt me ushtrinë e me xhandarmërinë, në demostrata, mbledhje e në burgje kaliteshin karakteret e udhëheqësve popullorë të së ardhmes, zhdukeshin demoralizimi shekullor, edhe përulja skllavëruese, që shkaktonte mosbesim në forcat e veta. Heronjtë e Sterjo Spasses nuk ishin vetëm: përpara tyre shkonte populli. Prandaj aqë episode të luftës klasore në mbretërinë e vjetër shqiptare e përzjerë me luftë me ide politike, pranohet si një tregim mbi luftrat e së kaluarës, që e ndërtojnë tani Shqipërinë e re popullore.

Shkrimtari nuk e lidh veten me linjat e rrepta të subjektit: romani ndërtohet si një kronikë e jetës së Shqipërisë së Jugut. Ngjarjet zhvillohen në fshatin jo të madh pranë Korçës, pjesërisht edhe në vetë qytetin. Pothuaj në mes të shekullit XX fshatarët shqiptarë ishin pa asnjë të drejtë si në shekujt e mesjetës. Atyre u përkasin vetëm kafshët. Toka i përkiste beut. Të korrat fillonin vetëm kur jepte lejen ai dhe nën mbikqyrjen e njerëzve të besuar të tij, të qehajllarëvet, duke numëruar çdo duaj. Qehajllarëve nuk i pengonte asgjë që të shkruanin disa duaj më shumë ose (duke marrë dy shishe raki) të shkruanin më pak. Ardhja në fshat të rojtarëve pyjorë të kujton dyndjen e furinë hajdute: fshatarin, që i gjen ndonjë qereste të prerë, e arrestojnë dhe e lirojnë vetëm me një rushfet të madh (ose gjobë të madhe). Tagrambledhësi, duke shfrytëzuar analfabetizmin e plotë të popullsisë, i detyrojnë t'i paguajnë dy herë e tri herë po një taksë. Bile as dëftesën e taksës nuk duhet ta marrësh, në qoftë se vete në qytete të ankohesh pa marrë me vete edhe qengjin...

Në përgjithësi romani është i ngjeshur me motive folkloristike. Këngët popullore, përshkrimi i gjallë i zakoneve fshatare ndihmojnë për të

kuptuar botën e brendshme të gjithanëshme të fshatarit shqiptar për të kuptuar jetesën e fshatit shqiptar, që ruan gjer në ditët tona shumë karakteristika të shumëngjyrshme të lashtësisë. Në stilin e romanit gjithashtu ndihet tërheqja e epiteteve e të hiperbolave të zakonshme të përvetësuara nga poezia popullore. Tek lexuesi, jo gjithnjë të mbetet një përshtypje e përgjithësimit folkloristik me përshkrimet realiste që autori përpiqet t'i shkrijë njëra me tjetrën. Në parathënien e veprës A. Sipoviç me të drejtë vëren një farë përngjasie karakteristikash të disa personazheve të dytë.

A. SIPOVIÇ sjell fakte të vërteta nga historia e letërsisë shqipe dhe karakterizon rrugën e krijimtarisë së Sterjo Spasses, i cili ka filluar krijimtarinë letrare në vitet '30. Por, parathënia e tij do të kishte rëndësi në qoftë se ai, në vend që të tregonte përmbajtjen e romanit, të jepte një analizë të stilit dhe të figurës të shkrimtarit duke u munduar që t'i sqaronte këto, por jo thjesht të numëronte arritjet e mosarritjet e veprës..."

Në parathënien e përkthimit bullgarisht të veprës „Afërdita përsëri në fshat" për autorin dhe librin, Marko GANÇEV shkruan:

„Një nga vendet e para midis shkrimtarëve bashkëkohës zë Sterjo Spasse.

...Letrari i ri atëherë, nën ndikimin e librave pesimiste e duke mos mundur të gjente rrugëdalje nga realiteti feudaloborgjez, e shpie heroin e tij në vetëvrasje. Tragjedia e heroit kryesor të romanit „Pse?!... është tragjedia e intelektualëve të rinj të kohës së mbretit Zog, të cilët e urrejnë rendin shoqëror, por të shkëputur nga lëvizja e vetme, që shpie drejt shkatërrimit të këtij rendi të padrejtë, arrin në përfundim se jeta nuk ka kuptim. Problemi, megjithëse ishte i zgjidhur në mënyrë nihiliste, tregon se shkrimtari i talentuar vuan për fatin e shoqërisë shqiptare nën regjimin absolut gjysmëfeudal.

I dëshpruar nga perspektiva jo e mirë, të cilën e paraqet në librin e parë, autori gjen rrugëdalje të lumtur në romanin e tij të dytë të titulluar „Afërdita", i botuar gjatë vitit 1944. Heroina, mësuesja e re Afërdita, një idealiste e frymëzuar, lufton kundër satrapisë, fanatizmit, zakoneve barbare etj... Pikëpamja e tij ideore prej artisti i jep mundësi që ta paraqesë jetën drejt, edhe luftrat e fshatarësisë shqiptare të viteve '30. Këto ngjarje janë të njohura nga lexuesi me anën e romanit të Spasses „Ata nuk ishin vetëm...". Tregues i lumtur për një shkrimtar është, nëqoftëse çdo vepër e mëvonshme është më e mirë se e mëparshmja. Prandaj është një gëzim që të theksohet se romani i fundit i Sterjo Spasses, paraqitur tani lexuesit bullgar „Afërdita përsëri në fshat" është një arritje edhe më e madhe e autorit...

Njohës i madh i jetës së fshatit shqiptar, i huaj për çdo të kallaisur, Sterjo Spasse, që në faqet e para të romanit na paraqet bindshëm dhe gjallë realitetin në Grykas.

Kritiku letrar shqiptar Razi Brahimi për lexuesit e huaj në rusisht, frëngjisht dhe anglisht (rev. „Shqipëria e Re", Tiranë, 1957, nr. 5) ka dhënë disa mendime interesante lidhur me rrugën e krijimtarisë së Sterjo Spasses.

„Pse? Këtë pyetje ia bëri vetes dhe gjithë shoqërisë shqiptare 20 vjet më parë shkrimtari Sterjo Spasse, duke u përpjekur të gjente rrugëdalje, të gjente rrugë drejt së ardhmes së ndritshme. Sipas fjalëve të tij, ai përpiqej i etur të çante në errësirë, por nuk mundi.

„Pse-ja"?! e lodhëshme, që u bë titulli i romanit, tregon pavendosmërinë e heroit të tij kryesor dhe që e shpuri gjer në vetëvrasje. Lumturi ai nuk fitoi, po pse? Shkaku kuptohet nga konteksti: ishte jeta e çrregullt e rendit shoqëror. Ky mendim është i spikatur midis rendit" dicka abstrakte.

Si? Është një stad i rëndësishëm evolucioni ideoartistik i Sterjo Spasses, që duke sqaruar veten të ndryshohet e tërë struktura e marrëdhënieve njerëzore në Shqipërinë feudale.

Romani „Afërdita" e bën këtë problem krejt hapur, ajo vendos jo sipas linjës së kërkesës individuale të heroinës, por në lidhje të ngushtë me faktin e të gjithë figurave vepronjëse, e të gjithë popullit.

Mësuesja e re dhe e thjeshtë e popullit punon në një fshat të varfër të lënë me „Zakone stërgjyshore" të rrënjosur, me zakone patriarkale. Afërdita lufton me ashpërsi me këtë prapambetje, me paragjykimet dhe ëndërron të shohë fëmijë të pastër, të gëzuar, të mësuar. Ajo nuk ka as hije të rëndë dhe as egoizëm, ajo nuk kërkon lumturi personale, mirëqenie... (si ishte heroi i romanit të parë). Kjo figurë e re dhe me kualitet në krijimtarinë e Sterjo Spasses, është heroi aktiv, kërkues i së drejtës, i pajisur me zemër të madhe burrërore. Shumë gjera përfitohen nga tradita. Asaj iu dha mundësia të ndryshojë jetën e shumë njerëzve, të krijojë „një oazë lumturie", por kjo është aq e vogël në shkretëtirën e madhe, — midis fshatrave të tjera dhe qytetarëve që jetonin me zakonet, me himnizimet, me mizerijen.

Spasse e ndjente se „oaza" e Afërditës ishte një mirazh romantik, mizerje e së bukurës te e cila do duhesh kohë për të vajtur. E megjithatë, ky roman, me ato pikëpamjet e tija humanitare, me koloritin e përgjithshëm realist, me skena shumë të bukura zakonore, ka bërë një punë të madhe në kohën e vet. Ai roman u mësonte për të luftuar për një jetë më të mirë, për të kërkuar të drejtën, për të besuar te ajo e për të mos e lëshuar kurrë nga duart.

Kaluan vite... Ëndrrat e shkrimtarit u realizuan. Ai pa vendin e tij të lirë e të lumtur, si një oazë u bë e tër „shkretëtira". Lufta e popullit... i tregoi shkrimtarit rrugën, zgjidhjen e tërë problemeve të pazgjidhura në të kaluarën.

Pas çlirimit të vendit Spasse shkruan romanin „Ata nuk ishin vetëm ku problemi i lumturisë dhe i lirisë është paraqitur në afërsi të ngushtë me luftën me armiqtë e popullit. Me shembullin e fshatarit të ri Gjikë Shpati, Spasse tregon se si shkallë-shkallë në luftë me armiqtë e atdheut piqet, rritet edhe ndërgjegja revolucionare e masave, se si kolektivi arrin kulmin mbi individualizmin, fshatarët e lindur me punëtorët, çirakët, me ustallarët e kështu me radhë.

Duke u kthyer përsëri në ato pyetje të mundimshme „si"dhe „pse", Sterjo Spasse gjen përgjigje në të dy pyetjet të përpikta dhe të qarta duke i treguar lexuesit shkaqet e të gjitha fatkeqësive dhe rrugët e shpëtimit.

Po Afërdita? Shkrimtari nuk e harroi edhe të dashurën e tij. Pas përvojës së mirë, të bukur, ai përsëri u kthye tek ajo, tek ëndërruesja dhe e dashura, tek e guximshmja dhe e thjeshta bashkëpunëtore e shkollës jo të madhe fshatare në romanin „Afërdita përsëri në fshat". Pas shumë përvojave të periudhës së luftës, Afërdita kthehet në fshatin e saj, po atë e gjen gati të bërë shkrumb e hi. Duhet filluar jeta nga e para... Por tani pa asnjë utopi, pa asnjë miraz. Dhe ja, tani, qerpiç, mbi qerpiç ndërtohen shkolla, shtëpitë; tek ato erdhën fëmijtët. Ata rriten, venë në shkollë. Mësuesja e re atyre u mëson përsëri të lexojnë, të shkruajnë, të duan atdheun, jetën dhe të përpiqen për të ecur përpara.

Në roman nuk ka hiperbola, fantazi, utopi. Çdo gjë është e thjeshtë lakonike, e drejtë. Në çdo gjë ndihet gjallë e drejta e madhe e jetës, që është e drejta e artit të ripërtrirë të njerit nga artistët më të mirë shqiptarë. Prandaj, vepra e Sterjo Spasses gëzon një dashuri të tillë nga populli shqiptar, sidomos nga të rinjtë.

Sterjo Spasse është laureat i çmimit të Republikës, dhënë atij për romanin „Ata nuk ishin vetëm...", përkthyer qëkuri në gjuhën bullgarishte dhe rumunishte. Shkrimtari bën edhe një punë të madhe shoqërore...

Revista gjermane „SUDOSTEUROPA MITTEILUNGEN (MÜNCHEN, 1977, nr 2, f 83) sjell shënimin e Nikollaj K. DUTSCHE:

„Si përfaqësues i prozës do të ishte për t'u përmendur Sterjo Spasse, autori i romanit „Nga jeta në jetë: Pse?!..." dhe „Afërdita përsëri në fshat" që kanë lindur para e gjatë çlirimit, ose romanet e botuara pas çlirimit „Ata nuk ishin vetëm..." dhe „Buzë liqenit" Spasse është një nga prozatorët më produktivë i njohur përmes angazhimit të tij social. Por edhe bindës në shprehjen e tij gjuhësore.

E përditshmja „Nova Makedonija" (Shkup, 29 IV 1973 boton prozën e S. Spasses „NUSJA", të përkthyer në maqedonishte dhe jep disa shënime për shkrimtarin.: „Në tregimet e tij jep tabllora plastike dhe realiste të fshatit të sotëm shqiptar, duke stërholluar zakonet e pashkruara, më shumë prapanike, që zotërojnë në jetën e fshatarëve."

Botimit të romanit „Ata nuk ishin vetëm" në rusisht i prin parathënia mjaft e plotë e A. Sipoviçit. Përveç të tjerash ai ka shkruar „Që në titullin e romanit është dhënë çelësi për të kuptuar idenë e tij themelore: solidariteti vëllazëror i jpunonjësvet është zëri i vërtetë i fitores.

Autori, duke vështruar të kaluarën, flet mbi heronjtë e tij: „Ata nuk ishin vetëm". Dhe heroi i romanit të tij, fshatari i thjeshtë shqiptar, i mbushur me besim për fitoren e ardhme, të së drejtës së tij, përsërit fjalët e kësaj të vërtete të madhe: „Ne nuk jemi vetëm". Dhe kjo temë, tema e solidaritetit të punonjësve përfton tërë vazhdueshmërinë e tij logjike. Jo vetëm fshatarët e punëtorët shqiptarë e ndjejnë këtë dhe me bindje e pohojnë se ato nuk janë vetëm. Këto fjalë i përsërisin të huajt, marinarët

bullgarë e grekë me anijet që vijnë në limanin e Durrësit: „Ne nuk jemi, vetëm, ne jemi milionë!" Ky mendim që e përshkon tërë romanin, si një lejtmotiv i tij, në kapitullin e fundit shkrihet me parullën e madhe: „Proletarë të të gjitha vendeve bashkohuni!".

„Lindje!" — tingëllon mbyllja e frazës së romanit dhe jo rastësisht, që Tirka i vogël, — i biri i Gjikës — i zgjat doçkat drejt dritës që del në horizont: Dielli i nesërm i takon atij."

G. MALINCEV bëri një vështrim interesant („Literaturnaja Gazeta" Moskë, 13 IV. 1957) me titullin „Roman mbi njerëzit e fshatit shqiptar" dhe i njeh merita të mëdha autorit të veprës „Aferdita përsëri në fshat".

Për shkrimtarin Sterjo Spasse janë shkruar edhe shumë artikuj të tjerë që kanë rëndësi për të kuptuar më mirë përhapjen e veprës së tij letrare në kushtet e një komunikimi letrar në suaza ndërkombëtare.

Mendimi i kritikës së huaj letrare lidhur me veprën letrare të Sterjo Spasses si edhe lidhur me autorët e tjerë të letërsisë shqiptare, i shfaqur në shumë gjuhë të botës, pranohet sot si argument i fuqishëm për zhvillimin e gjithanshëm të letërsisë sonë kombëtare në tërësi, për mundësitë edhe më të mëdha të lulëzimit të mëtejshëm, për t'u bërë kështu, me vlerat e saj universale, gjithnjë e më tepër pronë kulturore progresive e mbarë njerëzimt.

Shënimi i 100 vjetorit të lindjes së Sterjo Spasses

XI.

MONOGRAFI ME VLERË PËR HISTORINË E LETËRSISË SHQIPTARE

(Ilinden SPASSE: "IM ATË, STERJO!", Tiranë,1995)

Më 1995 në Tiranë është botuar edhe një vepër interesante monografike për shkrimtarin Sterjo Spasse. I biri, Ilinden Spasse, pas katër vjetësh pune (1990-1993), arriti ta botojë librin "IM ATË, STER JO!", në të cilin përmes arkivit vetiak, përfshin material të pasur lidhur me jetën dhe krijimtarinë letrare të Sterjo Spasses. Në këtë vepër me vlerë të llojit biografik kanë gjetur vend edhe të dhëna interesante për jetën dhe veprimtarinë e disa shkrimtarëve të tjerë të letërsisë shqiptare dhe të letërsisë së huaj.

Arkivi i shkrimtarit ka qenë shumë i pasur dhe i sistemaur mirë vite me radhë, prandaj kjo ka ndihmuar, që në këtë vepër voluminoze, në 419 faqe, të shkruhet gjerësisht për shumë aspekte të jetës, që nga lindja, më 14 gusht të vitit 1912, në Gllomboç të Prespës dhe deri në vdekjen e Sterjo Spasses, më 12 shtator të vitit 1989 në Tiranë. Krijimtaria letrare gjashtëdhjetëvjeçare, puna arsimore pedagogjike dhe ajo studimore në përgjithësi, paraqiten edhe me disa dëshmi të panjohura më parë.

Në parathënien e kësaj monografie me vlerë për Historinë e letërsisë shqiptare, Zisa Cikuli ka shkruar: "Në këtë libër, lexues i nderuar, do të njihesh me Sterjon, që në lind-jen e deri në vdekjen e tij, do të ndjekësh evolucionin e një jete të trazuar, të një njeriu të thjeshtë dhe shpirtmadh, të etur për dituri, të dashuruar deri në marrëzi me vendin e tij, me fshatin e tij, me kulturën, historinë dhe gjuhën e popullit. Do të njihesh me aq shokë të tij të penës dhe të halleve…".

Lënda e pasur e këtij libri është mbarështruar në tetë pjesë që bëjnë një tërësi kompozicionale të jetëshkrimit dhe të krijimtarisë së këtij shkrimtari veteran të letërsisë shqiptare.

I. Fëmijërinë Sterjo e ka kaluar në vendlindje. Datëlindja e saktë e tij është l4 gushti i vitit l9l2, pra jo l4 gushti i vitit l9l4, siç është shkruar më parë. Shkollën fillore e ka filluar në Gllomboç dhe pastaj e ka vazhduar në Nivicë. Më l924 fshatrat e krahinës së Prespës: Gllomboçi, Gorica, Tumineci etj., iu bashkangjitën Shqipërisë. Nivica kishte mbetur në kuadër të Greqisë. Vendosja e kufijve atëherë ishte bërë me ndërmjetësimin e fuqive të mëdha. Në Goricë të Madhe Sterjo ndoqi mësimet në shkollën e re shqipe, ku filloi të mësojë shqipen. Më vonë shkollën e vazhdoi në Korçë. Për fëmijërinë dhe për ambientin e vendlindjes në këtë monografi janë përfshirë shumë të dhëna të reja, me të cilat kompletohet jetëshkrimi i shkrimtarit.

II. Pjesa e dytë paraqet kohën e rinisë. Sterjo ishte nxënës i Shkollës Normale të Elbasanit. Jeta shkollore zë vend të konsiderueshëm. Gjendja sociale dhe kulturore e Elbasanit dhe e Shqipërisë gjatë viteve njëzet dhe tridhjetë, është paraqitur në bazë të dëshmive të dorës së parë dhe zgjon interesim të veçantë te lexuesit. Njihemi këtu edhe me punën e palodhshme të profesorëve të njohur të Shkollës Normale siç janë: Sotir Papakristo, Aleksandër Xhuvani, Simon Shuteriqi etj. Më l928 me insistimin e babait, Sterjo ishte fejuar me një vajzë fshatare të quajtur Nikolina. Në kujtimet e veta Sterjo ka shkruar: "Jam fejue më l2 gusht l928. Atëherë unë ishjem l6 vjeç, kurse e fejumja e eme … l5 e gjysmë. Jam fejue më tepër me dashjen e prindërve se sa me dëshirën time…".

Mësimi me zell i lëndës mësimore dhe leximi i literaturës, i gazetave, i revistave dhe i librave të ndryshëm në gjuhën shqipe i hapi horizontin e diturisë. Shkrimet e lexuara në "Përlindja e Shqipërisë" (1913-1914), gazetë e parë e shtetit të pavarur shqiptar, "Përparimi", koleksion i së përmuajshmes së jezuitëve të Shkodrës, "Kopshti letrar", revi-stë e Aleksandër Xhuvanit, "Ylli i mengjesit", që kishte dalë në Boston të SHBA më 1917, "Vllaznia" (1919), "Zani i ri", organ i Tiranës, "Shkolla e re" e Shkodrës (1921) etj., i lanë mbresa të paharrueshme. Me interesim të veçantë lexonte edhe shkrimet e "Norma-

listit", në të cilën revistë Sterjo do të bashkëpunojë më vonë. Më 1929 aty ka botuar tregimin e parë "Kush duron - trashëgon". Për novelën "Kryengritësi shqiptar" Sterjo kishte marrë një shpërblim në konkursin për novela, të shpallur nga Drejtoria e Përgjithshme e Entit Kombëtar "Djelmënia Shqiptare" të Tiranës. Sterjo ka shkruar me pseudonime të ndryshme: Hamleti i Shqipes, Gjon Zaveri, Galiçica, P. Leci, B. Petriti, K. Lame, N. Miti, M. Sh., Dip-Ama, A-jo, Z. Str., M. Kume, P. Bega, Luani etj. Më 2.VII.1932 është diplomuar në Shkollën Normale si "I aftë për t'u emëruar mësues në shkollat fillore të shtetit…".

III. Sterjo një kohë priste emërimin për mësues. Gjendja e atëhershme ishte shumë e vështirë. Vitet tridhjetë ishin shumë të rënda për fshatarsinë e varfër shqiptare. Gorica-rët, bashkëfshatarë të Sterjo Spasses, ishin detyruar me dhunë të largoheshin nga vendlindja sepse beut duhej paguar borxhet për tokën. Takimi me Ymer Dishnicën e pastaj edhe me Ali Kelmendin, i kishte lënë përshtypje të posaçme shkrimtarit të ri. Aliu i kishte thënë Sterjos: "A ka dramë më të madhe se kjo rezistencë e Goricarëve për një vepër të gjatë, për shembull, për një roman? Brumin e ke gati. Ti je edhe biri i atij vendi. Ti vetëm shkruaj të vërtetën. Ti vetëm hidhe në letër këtë të vërtetë." Sterjo atëherë nuk e kishte të qartë "të vërtetën artistike", por këtu e gjeti idenë për të bërë më vonë romanin "Ata nuk ishin vetëm".

Shumë vjet pastaj Sterjo do të shërbejë si mësues, duke pasur gjithnjë ato idealet iluministe të rinisë së kohës. Së pari në zonën e Dropullit, në Derviçan, që kishte 300 shtëpi dhe 1700 banorë. Aty ai përjetoi gëzimet e jetës së fshatit, por edhe brengat që sjell kurbeti në jetën e njerëzve. Duke kundruar me vëmendje fenomenet e jetës sociale dhe gjallë-rimin e fshatarëve, i shfaqet dëshëprimi si disponim shpir-tëror dhe shtron pyetjet: "Pse lind? Pse vdes?, Pse martohesh?, Pse vuajnë njerëzit?, Pse ajo? etj." dhe "revoltohej duke protestuar me pesimizëm dhe nihilizëm". Ai përpiqej të zbërthente në vetvete dy anë të fuqishme jetësore të kësaj Pse-je: jetën dhe dashurinë" Në këtë atmosferë të jetës sociale të fshatit shqiptar të viteve tridhjetë, më 1933, filloi të krijojë romanin "Nga jeta, në jetë, Pse?" Në ditarin e datës 1 tetor 1933…ka shkruar: "…një errësirë e frikshme ka mbuluar katundin…Po mendohem me të vërtetë dhe nuk e di se sa mendime e çpojnë këtë minutë kokën time. S'di se si: zemra më vuan keq

pa ditur "pse-në", kurse truri pyet dhe përcjell pa pra mendime dhe asgjë tjetër…"

Në Derviçan kishte ardhur si mësuese vajza R.B…Ajo ishte e hareshme, e bukur dhe lozonjare. "Sterjo e kundronte atë femër, si mësuese, si shoqe dhe si personazh". Ajo u bë Pola, personazh i romanit "Pse?!". Më 25 nëntor 1933 Sterjo e kishte përfunduar romanin e tij të parë. Vangjel Koça një fragment të romanit në dorëshkrim: "Nga zakonet tona: Nata e bisedimit" nga Sterjo Spasse, e botoi në gazetën "Demokracia", me një shënim në fund: "Nga një roman i pabotuar …Rreze të perëndueme".

Miqësia midis shkrimtarëve të viteve '30, siç janë Nonda Bulka, Petro Marko, Vangjel Koça, Mitrush Kuteli, Sterjo Spasse etj, spikat në mënyrë të veçantë dhe lexuesve ua forcon bindjen se dashuria dhe miqësia e tillë përjetëson në jetë dhe në krijimtari atë që është kujtimi më i çmuar i jetës së kaluar. Krijuesit e letërsisë shqiptare, të cilët krijo-nin vepra me frymë të thellë demokratike të kohës, i bashkonte puna e përbashkët, ideali përparimtar, atdhedashuria dhe më në fund ajo ndjenja e sinqertë njerëzore dhe miqësia e përjetshme.Vangjel Koça është shprehur: "…Edhe miqësia është një nga format e dashurisë, e cila përben një nga pro-ket e jetës njerëzore …".

Sterjo Spasse më vonë edhe më shumë do ta zgjerojë rrethin e miqve dhe të lexuesve të cilët e adhuronin. Si mësues në Voskopojë, në Korçë dhe më 1939 në Tiranë, si sekretar i Ministrit të Arsimit, Ernest Koliqit, afirmohet edhe më shumë. Pas botimit të romanit "Pse?!" nga Shtyp-shkronja "Drita" të Korçës, u botuan edhe disa artikuj në gazetat "Drita", "Besa", "Koha e re" dhe në revistat: "ABC", "Diana", "Ylliria","Bleta","Java","Populli" të Tiranës; në gazetën "Shtypi", në revistat "Leka", "Fryma","Hylli i dritës" të Shkodrës; në gazetat: "Zëri i Korçës", "Gazeta e Korçës" të Korçës etj. Autorët e këtyre shkrimeve janë: Vangjel Koça, (Vangjo Nirvana), Kapa (Kristaç Cipo), Faredin Angoni, Demo Koti (Petro Marko), Zalvi (Dr.Zef Valentini), Fiqri Llagami, Skenarius (Skënder Arza) etj. Shumë letra i janë drejtuar shkrimtarit të ri 22-vjeçar nga lexuesit, të cilët e lavdonin por edhe e shanin. Fatime Frashëri, përveç tjerash, i ka shkruar: "Kur e mbarova së kënduari, mënd u hodha në zjarr! Më parë e pëlqenja

Sterjon, tashti e urrej!". Për romanin kanë shkruar edhe albanologë të huaj: Andre Mazon, profesor i Parisit, shkencëtari i Vjenës, Norbert Jokli etj.

Një vajzë, emrin e së cilës as shkrimtari nuk e mësoi kurrë, i ka shkruar një letër mjaft interesante. Ajo kah fundi i letrës ka shkruar: "Nuk ju mohojmë aspak zotësinë tuaj letrare, as titullin tuaj magjik dhe as luftën e rreptë që u keni hapur hipokrizisë, qytetrimit të sipërfaqshëm e zakoneve të dobëta. Në të shprehur të ndjenjave ju jeni një artist dhe mendoni shumë thellë…".

Më 1936 Sterjos i kishte lindur ideja për të shkruar romanin tjetër "Mësonjësja ideale". Shkrimtari ishte frymëzuar edhe nga puna e disa arsimtareve të shquara në shkollat shqipe të Korçës. Kishte kujtuar edhe figurat e motrave Qiriazi Parashqevinë dhe Sevastinë. "Kush më mirë, se një më-suese e re idealiste si këto mund të njohë vuajtjet e idealet e fshatarëve tanë? ", ka shkruar Sterjo Spasse.

Në pranverën e vitit 1937 shkrimtari e kishte përfundu-ar romanin "Afërdita", ndërsa më 20.X.1939 bashkë me një letër, dorëshkrimin ia ka dërguar Aleksandër Xhuvanit. Për shkak të pushtimit fashist të Shqipërisë, romani është botuar më vonë, në maj të vitit 1944. Në kopertinë fytyra e Afërditës së bukur është ilustrim i një piktori italian. Romani i ri zgjoi interesim të madh te lexuesit dhe te kritikët letrarë. Shkrimet e para ishin ato të gazetës "Fryma" dhe të revistës "Bleta". Mendime interesante për veprën shfaqen: Liu Caku

(Mustafa Greblleshi), Qemal Draçini, Manush Peshkëpia (nën pseudonimin S.B.), Drita Kurtezi ("Drita") etj.

Katër shkrimtarë dhe miq të pandarë: Mitrush Kuteli, Vedat Kokona, Nexhat Hakiu dhe Sterjo Spasse, më 13 shkurt 1944 botuan numrin e parë të "Revistës letrare". "Revista është themeluar nga katër të rinj…që patën kujdes të madh të vinin emrin e tyre në majë të fletushkës, nga frika se mos nuk binin mirë në sytë e leçitësit …".

Më 1944 doli nga shtypi edhe përmbledhja e novelave "Nusja pa duvak", në të cilën, në mënyrë realiste është trajtuar tema sociale.

Në rrethanat e ashpërsuara të zhvillimit të luftës, Sterjo, si edhe disa shkrimtarë të tjerë, bashkëpunonin me "Revistën letrare". Ajo ishte gëzimi dhe shqetësimi i tyre. Pas botimit të trembëdhjetë numrave, revista u ndërpre së botuari, sepse bëhej presion i madh ndaj anëtarëve të redaksisë. Nexhat Hakiu ishte në rrezik, sepse ndiqej në çdo hap. Mitrush Kuteli kishte ikur, sepse edhe ai ndiqej nga oficerët gjermanë, "për ta arrestuar për sabotimin e emisionit të monedhës së re kombëtare". Nonda Bulka ishte mbyllur në shtëpi dhë përgatitej për të ikur, gjithashtu i frigësuar nga arrestimi. Edhe Sterjo Spasse, më 17 tetor 1944, në valën e arrestimeve, të aksionit të vrasjeve, të bastisjeve dhe të burgosjes së intelektualëve, doli në mal. Atje takohet përsëri me disa shokë të penës, siç janë: Mitrush Kuteli, Shevqet Musaraj, Kolë Jakova, Zihni Sako, Andrea Varfi etj.

Më 8 nëntor 1944 Sterjo kthehet në Tiranë dhe angazhohet për botimin e "një buletini të përditshëm sipas gjurmëve të gazetës". Më 15 nëntor, bashkë me 25 delegatë të tjerë, është nisur për të marrë pjesë në Kongresin e Arsimtarëve Antifashistë, që është mbajtur në Korçë më 25 nën-tor 1944. Në Kongres diskutoi "për problemet e reja që i dilnin shkollës së fshatit, për detyrat dhe të drejtat e arsimtarëve, për njohjen e vendlindjes, si një domosdoshmëri, për t'u ngulitur kështu nxënësve dashurinë për çdo gjë shqip-tare".

IV. Mbas luftës Sterjo takohet përsëri me shokët e tij në "Kasollën e Xha Tomit" me fjalët "Fitore dhe Paqe"; "…u përshëndetën…Nexhati, Mitrushi, Nonda, Vedati, Petro Marko, Andrea Varfi, Manol Konomi, Petër Elezi, Mustafa Greblleshi, çunaku më i ri etj.

Sterjo filloi punën si mësues në Shkollën Pedagogjike të Tiranës së bashku me Vasil Vinjaun, Nonda Bulkën dhe Fatbardha Gegën.

Më 8 korrik të vitit l945, si delegat i grupit të pjesë-marrësve shqiptarë, ka marrë pjesë në Kongresin e Parë të Rinisë Antifashiste të Ballkanit në Beograd. Kongresi është mbajtur në sallën e Universitetit të Kollarcit dhe ka zgjatur tri ditë.. Me atë rast, në parakalimet folklorike "secili popull u paraqit… me zakonet, vallet, këngët e kostumet e veta… djemtë me kostume të krahinave të ndryshme të Shqipërisë dhe vashat më kostumet e madhërishme të grave… Ky parakalim u shoqërua nga kori shqiptar ku spikati zëri i tenorit Kristaç Antoni …

Pas kësaj atmosfere, kori nën drejtimin e Konstandin Trakos, krijoi atmosferën e këngës popullore…".

Më l945 në Tiranë është formuar Komisioni nismëtar për themelimin e organizatës së shkrimtarëve shqiptarë. Anëtarë të komisionit kanë qenë: Imzot Vinçenc Prenushi, prof. Sejfulla Malëshova, prof. Aleksandër Xhuvani, z. Ali Asllani, prof. Skënder Luarasi, Dr.Lasgush Poradeci, Dr. Dhimitër Pasko, z. Selim Shpuza, z. Sterjo Spasse, zotëri Dhimitër Shuteriqi, dhe z. Shevqet Musaraj. Në organizatën e shkrimtarëve të Shqipërisë janë pranuar 74 anëtarë.

Që nga viti l946 ka punuar në Ministrinë e Arsimit. Si redaktor ka dhënë kontributin e veçantë me shkrime në revistën pedagogjike "Shkolla e re". Në grupin profesional, ku merrnin pjesë: prof. Aleksandër Xhuvani, Dhimitër Shuteriqi, Skënder Luarasi dhe më vonë edhe Mahir Domi, ka punuar për hartimin e programeve dhe të teksteve mësi-more.

Në fund të vitit l952 është botuar romani "Ata nuk ishin vetëm", i cili u prit shumë mirë nga lexuesit dhe nga kritika letrare. Me atë rast u botuan vështrimet kritike të autorëve: Dalan Shapllo, Jakov Xoxa, Javer Malo, Muzafer Xhaxhiu, etj. Për këtë roman social autori fitoi çmimin e Republikës të shkallës II dhe shpërblimin l00 mijë lekë.

Sterjo Spasse ka mbajtur rregullisht ditarin, ku ka përfshirë shumë ngjarje, përjetime dhe vlerësime. Gjatë vizitave në vend dhe në botën e jashtme ka shënuar gjerësisht përshtypjet e udhëtimit dhe të qëndrimit në vende të ndryshme. Janë shumë interesante shënimet që ka mbajtuar gjatë vizitës në Bashkimin Sovjetik, në Kinë, në Suedi etj.

Taki-met me shkrimtarë të njohur të lëtërsisë botërore i kanë lënë përshtypje të jashtëzakonshme.

Më l955 në revistën "Nëndori" në vazhdime është botuar romani "Për jetën e re", që më vonë mori titullin "Afërdita përsëri në fshat". Kësaj vepre iu dha çmimi i parë në Konkursin Letrar Kombëtar. Menjëherë pas botimit shkrime kritike për këtë vepër kanë shkruar: Mark Gurakuqi, Koço Bihiku, Javer Malo, Razi Brahimi etj.

Në periudhën 5 shtator l958 dhe deri më 6 korrik l960, për qëllime studimi, Sterjo ka qëndruar në Bashkimin Sovjetik. Në Institutin "Maksim Gorki", së bashku me Ismail Kadarenë dhe me disa shkrimtarë të tjerë, ka studiuar letërsinë. Për kohën e kaluar në Bashkimin Sovjetik ka shkruar edhe Ismail Kadare në librin e vet: "Ftesë në studio". Gjatë kësaj kohe Sterjo ka krijuar romanin që kishte titullin "I uri-turi", i cili pas ripunimit është botuar me titullin e ri "Buzë liqenit", pastaj pamfletin "Zonjëza - Zonja - Hijerëndë - Marrëzi", etj.

I kësaj kohe është edhe romani që ka mbetur në dorë-shkrim "Dashuria". Miqësia, dashuria, respekti i madh dhe sinqeriteti shprehen edhe në epistolarin dhe në korrespondencën me familjen, me farefisin, me miqtë dhe sidomos me shokët dhe me shkrimtarët siç janë: Ziaudin Kodra, Zisa Cikuli, Nonda Bulka, Mustafa Greblleshi, Mitrush Kuteli, Petro Marko, Mahir Domi, Nasho Jorgaqi etj.

Më 1960 papritmas Sterjo qe shumë i sëmurë. "Puna e stërmundimshme krijuese, mësimore, … klima e ftohtë e Moskës, malli i madh për familjen, shokët, Shqipërinë, kishin ndikuar tepër në shëndetin e tij. E ndiente veten mjaft të trullosur dhe të lodhur. Ndiente një shtrëngim në gjoks". Një kohë mbeti për t'u shëruar në spitalin "Botkin" të Moskës. Në disa letra të shokëve nga Tirana Sterjo informohet për Plenumin e Lidhjes së Shkrimtarëve dhe të Artistëve të Shqipërisë, ku ishte kritikuar ashpër romani i tij "I urituri". Mitrush Kuteli, përveç të tjerash i ka shkruar: "… Të kritikuan në një mbledhje shkrimtarësh për disa dobësi. Ti gjendesh larg vendit, pra më shkon mendja se mund të jesh pikëlluar, aq më shumë se kritika u bë në mungesë. Nga larg njeriut mund t'i duken të mëdha edhe gjërat më të vogla sepse mund të punojë subjektivizmi që zmadhon edhe zvoglon.

Prandaj, po të shkruaj këtë letër, duke hapur një muhabet që s'e kemi prekur kurr as me gojë, as me shkrim…".

VI. Periudha e viteve 1960-1969 përfshin shumë ngjarje të jetës familjare dhe aspekte të ndryshme të krijimtarisë letrare. Pas ripunimit të prozës "I urituri", përfundoi së shkruari novelën "Simfoni e pambaruar". Në qarqet letrare novela u vlerësua si arritje e novelistikës sonë, por pati edhe mendime se "Sterjo këtu është i "Pse-së". Dikush tjetër shkrimtarin e quante sentimentalist, ndërsa veprën e vlerë-sonte si krijim artistik pa vlerë edukative.

Më 7 e 8 dhjetor të vitit l962 në Tiranë është mbajtur Plenumi tjetër i Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve të Shqipërisë. Në referatin kryesor , të paraqitur nga Razi Brahimi, por edhe në disa diskutime, veprat "Buzë liqenit" dhe "Simfoni e pambaruar" u kritikuan për të meta ideologjike. Me atë rast Nonda Bulka në diskutimin e vet, përveç tjerash, ka thënë: "Është shumë zor ta godasësh një shok të ngushtë kur bën gabime në shkrimet e tija, por është akoma më vështirë ta mbrosh, kur ai është goditur padrejtësisht nga kritika … Më falni që guxova e mbrojta një shok të luftës… të luftës së penës… qe tridhjetë vjet militant…".

Sterjon e kishte pikëlluar thellë vdekja e babait, e pastaj edhe e Ziaudin Kodrës, më l0 shtator l965 dhe e Mitrush Kutelit. "Patëm një zi të madhe në gjirin e shokërisë. Më 4 maj l967 na vdiq Dhimitër Pasko, alias Mitrush Kuteli, me të cilin patëm ndarë e jetuar aq shumë halle, më shumë halle se gëzime. Një humbje e madhe kjo e shokërisë, një humbje e madhe e kulturës shqipe, se Mitrush Kuteli ishte një kokë e madhe e kulturës dhe e ekonomisë shqiptare. E varrosëm më 5 maj në varrezat e Sharrës, jo larg babait tim, me dhim-bje të madhe e me thjeshtësi të madhe", ka shkruar Sterjo në kujtimet e asaj kohe.

Më l968 Sterjo pati një gëzim të madh. Redaksia e Boti-meve të "Rilindjes" në Prishtinë kishte botuar kompletin e veprave të këtij shkrimtari në tetë vëllime. "Janë shtypur me pajisjen më moderne teknike e pothuajse krejtësisht janë shitë me parapagim. Kjo është hera e parë që botohen kompletet e të gjitha veprave të ndonjë shkrimtari", ishte shkruar në gazetën "Rilindja" të datës 22 maj të vitit l968.

Që nga viti 1970, por edhe më parë, Sterjo kishte të birin. autorin e kësaj monografie, edhe bashkëpunëtor, i cili e ndihmonte në çdo pikëpamje dhe veçanërisht për daktilo-grafime të materialeve të ndryshme të krijimtarisë letrare.

Gjatë vitit 1970 vazhdoi krijimin e romanit "Ne jemi shumë", të cilin Sterjo e kishte filluar gjashtë vjet më parë. Në këtë vepër, që u botua më vonë me titullin "Zjarre …", ka trajtuar temën e transformimeve të jetës së fshatit shqiptar në Malësinë e Veriut. Autori kishte pasur shumë vështirësi gjatë procesit krijues, prandaj ka pohuar: "… ta heqim sa më parë nga dora këtë roman, se ma mori shpirtin".

Një pikëllim të madh kishte përjetuar Sterjo kur kishte marrë lajmin për vdekjen e Nonda Bulkës, më 14 nëntor 1972, Sterjo ka shkruar: "… vdiq i shumëdashuri ynë, Non-da Bulka, një nga figurat e mëdha të kulturës dhe të letërsisë sonë, prijësi i shquar krahëpërkrahë me Migjenin, i le-tërsisë përparimtare të viteve '30".

Krijimi i pesë romaneve të ciklit "Rilindasit" gjatë fazës së fundit të krjimtarisë letrare, ka një historik shumë interesant. Në fillim, fjala "Zjarr" nga amaneti i Themistokli Gërmenjit, e shqiptuar para togës së pushkatimit, i botuar në revistën "Ylli i mëngjesit":

" Të vishem me rroba shqiptare.

-Të mos m'i lidhin sytë e duart.

-Të jap vetë urdhërin: Zjarr!",

ishte ngulitur në mendje me forcë të veçantë emocionale. "Qëndresa! Të jap vetë urdhërin Zjarr!, për t'i treguar botës se si vdes shqiptari për liri dhe pavarësi! …". Dhe pastaj mendimi: "Duhet filluar nga zgjimi, nga zgjimi i ndërgjegjes kombëtare …" Kështu filloi krijimi i ciklit të romaneve, së pari me romanin "Zgjimi", për të vazhduar pastaj me veprat: "Pishtarë", "Ja vdekje , ja liri", "Kryengritësit" dhe "O sot, o kurrë". Në fund të prillit të vitit 1973 përfundoi romanin "Zgjimi" ose "Zgjimi i ndërgjegjes kombëtare".

Në rrethana të atilla komplekse të jetës dhe të krjimtarisë intensive letrare, gjendja shëndetësore e Sterjos keqësohej gjithnjë e më tepër. Pas trembëdhjetë vjetësh i ndodhi edhe goditja tjetër në zemër,

prandaj ishte detyruar të shtrohej në spitalin e Tiranës, në pavijonin e kardiologjisë.

Gjatë vitit 1973 në Shqipëri vazhdoi fushata e luftës kundër liberalizmit në art dhe në letërsi. Dënimet, persekutimet, internimet e shkrimtarëve dhe të artistëve, si edhe të njerëzve të tjerë, s'kishin të ndalur. Për çështje ideologjike dhe për dukuri të liberalizmit qenë dënuar: Minush Jero, Ib-rahim Oruçi, Todi Lubonja, Fadil Paçrami, Thoma Deliana, Sadik Bekteshi etj.

Në fillim të vitit 1974 doli nga shtypi romani "Zgjimi". Në shtator të atij viti në Korçë u organizua një mbledhje e Degës së Lidhjes së Shkrimtarëve dhe me atë rast u dha vle-rësim afirmativ për krijimtarinë letrare të Spasses dhe veçanërisht për romanin "Zgjimi".

Për të njohur vendet ku ishin zhvilluar shumë ngjarje historike, për të grumbulluar lëndën e nevojshme dhe për qëllime studimi të literaturës dhe të dokumenteve etj., që nga 5 marsi deri më 13 prill të vitit 1975, Sterjo bëri një vizitë në Maqedoni dhe në Kosovë, i shoqëruar nga Hamit Boriçi, bashkëpunëtor shkencor pranë Institutit të Gjuhësisë dhe të Letërsisë. Kjo vizitë i ka ndihmuar shumë shkrimtarit për krijimin e romaneve të tjera ku trajtohej gjithnjë tematika e Rilindjes Kombëtare Shqiptare. Ai ishte mysafir i Universitetit të Prishtinës, pra i Fakultetit Filozofik. Gjatë gjithë vizitës në Kosovë e kam shoqëruar së bashku me kolegët e tjerë dhe më ka lënë përshtypje interesimi i jashtëzakonshëm i shkrimtarit për të parë dhe për të mësuar sa më shumë. Sterjon e kisha njohur disa vjet më parë. Takimi im i parë me të është ai i vitit 1970. Vizita ime në Shqipëri ishte realizuar që nga 6 korriku dhe deri më 9 shtator të vitit 1970. Shkrimtarin e kam njohur mirë edhe me rastin e takimeve të mëvonshme, por vizita e tij në Kosovë më ka lënë përshtypje të paharrueshme. Edhe për shkrimtarin qën-drimi në Kosovë do të mbahet në mend dhe do të veçohet nga të gjitha vizitat dhe udhëtimet e mëparshme. Përshtypjet e qëndrimit në Maqedoni dhe në Kosovë janë përfshirë në veprën-ditarin që ka lënë në dorëshkrim me titullin "Letra nga Maqedonia e Kosova", dërguar nipit të vet Arian në Tiranë. Nipi i Sterjos atëherë ishte fëmijë 4 vjeçar, por shkrimtari i dërgonte letra me shpresë se ai kur të rritej do

t'i lexonte me kureshtje. Atëherë ai do të mësojë për aq shumë gjëra për të cilat i ka shkruar gjyshi shkrimtar.

Më 1975 doli nga shtypi romani "Pishtarë", në 576 faqe. Recensentë ishin Fatmir Gjata dhe Nasho Jorgaqi, ndërsa re-daktor Llazar Siliqi. Vepra zgjoi interesimin e lexuesve dhe të kritikës letrare. Vështrimet kritike që iu bënë romanit e patën shqetësuar edhe më tepër autorin e kësaj vepre. Ai nuk ishte në gjendje t'i pranojë si të tilla, sepse sipas tij, çështjet duhej shikuar dhe analizuar në kuadrin e ciklit të romaneve në tërësi. Në revistën "Nëntori" të vitit l977 historiani Gazmend Shpuza botoi shkrimin "Mendime rreth pasqyrimit të realitetit historik të kohës në romanin "Pishtarë". Autori, "përveç anëve pozitive për romanin në fjalë, vinte në dukje edhe anët negative". Gjatë atij viti, prej l2-14 mars, në një raport të Kryesisë së Lidhjes së Shkrimtarëve, Dritëro Ago-lli ka shfaqur edhe këto mendime: "Dihet kontributi që ka dhënë dhe po jep ky shkrimtar (Sterjo Spasse) në letërsinë tone. Vitet e fundit ai i hyri një pune serioze, për të nxjerrë një cikël romanesh nga periudha e Rilindjes … dhe vazhdon të bëjë katër vërejtje kryesore për romanin "Pishtarë": a/ -Lëvizja patriotike popullore e një krahine nuk është parë sa duhet me tërë lëvizjen kombëtare …; b/- se duhet të zotëronte më qartë e më mirë problemi nacional … dhe se nuk duhej të kishte vend një avancim jashtë historizmit, që vërehet disa herë në vepër; dhe c/-… me romanin "Pishtarë" duhet të dilte më qartë e më mirë mendimi se burimi i lëvizjes së masave popullore ka qenë në Shqipëri dhe nuk erdhi si një afsh i flakëve përtej kufirit …". Anëtarët e Kryesisë: Llazar Siliqi, Fatmir Gjata dhe Ismail Kadare shfaqën vlerësime pozitive për romanin "Pishtarë". Megjithatë, u krijua një komision i posaçëm për të vlerësuar këtë vepër për të cilën ishin zhvilluar disa polemika letrare. Vërejtjet më të ashpra kritike i ka bërë Skënder Luarasi.

Në vlerësimet kritike të paraqitura në katër raporte të hartuara lidhur me këtë roman, dilte vlerësimi i përgjithshëm pozitiv. Sterjo pas këtij satisfaksioni vazhdoi të krijojë romanet e tjera. Romani vijues kishte dy vëllime: "Acar" dhe "Ja vdekje, ja liri". Për veprën shumë voluminoze, të dorëzuar për botim, redaksia e Shtëpisë Botuese "Naim Frashëri", "… filloi redaktimin jo me laps, por me "shpatë", duke hequr linja të tëra të romanit, duke hequr fjalë e fjali shumë të bukura

…". Megjithatë, Sterjo lejoi botimin e veprës "Ja vdekje, ja liri", që kishte 552 faqe. Si ilustrim i kopertinës ishte zgjedhur piktura e Kel Kodhelit, "Një malësor me pushkë kraheqafë", që i përshtatej përmbajtjes së romanit: Lufta e Malësisë së Madhe 1910-1911 kundër hordhive të Durgut Pashës".

Më 1978 Sterjo krijoi novelën "Rrëfimi i një kurbetliu", për të cilën lënda është marrë nga rrëfimet e të vëllait, që kishte mërguar në Australi.

Pas redaktimit të sërishëm të të gjitha veprave të botuara më parë, shkrimtari përgatiti materialet për botimin e veprave të plota në nëntë vëllime. Bashkë me redaktorin, Ali Dhrimën, bënë disa ndryshime dhe plotësime: "… e hoqën kapitullin e fundit të romanit "Afërdita", për të ulur "dozat e utopisë së këtij romani; e rishikuan paragrafin e parë të romanit "Pishtarë", duke hequr takimin e Misto Gërmenjit me Goce Delçevin, kryetarin e komitëve maqedonas, … ndërsa romani "Pse?!" , "… ishte i mallkuar, ai nuk u përfshi në seri …", ka shkruar autori i monografisë.

Më 1979 Sterjo u nda përgjithmonë nga dy shokët e tij të dashur: më 19 qershor vdiq Nexhat Hakiu dhe më 1 tetor Petër Elezi. Pikëllimin e thellë Sterjo e ka shfaqur edhe në kujtimet që kanë mbetur në dorëshkrim. Gjatë këtij viti Sterjo ka shkruar edhe dy artikuj përkujtimorë: për profesor Aleksandër Xhuvanin, me rastin e 100-vjetorit të lindjes dhe për 35-vjetorin e krijimit të Lidhjes së Shkrimtarëve; pastaj bëri një recension për romanin "Mic Sokoli" të Sulejman Krasniqit. Në mënyrë të veçantë iu përkushtua krijimit të dy romaneve të tjera me të cilat kompletohej pentologjia romaneske kushtuar Rilindjes Kombëtare.

Botimi i veprave të plota në tetë vëllime: Sterjo Spasse "Vepra letrare", Sterjon e gëzoi shumë. "Seria kap gjithësej 3680 faqe të shtypura në letër të mirë, të bardhë dhe çdo vëllim është lidhur, duke pasur kapak ngjyrë gri".

VIII. Gjatë dekadës së fundit të jetës dhe të krijimtarisë letrare Sterjo bënte përpjekje të realizojë projektet letrare dhe të sistematizojë vazhdimisht dorëshkrimet dhe materialet e tjera. Herë pas herë vizitonte vendlindjen, shokët dhe miqtë me të cilët kishte kaluar kohë të

gjatë. Pasi përfundoi romanin "Kryengritësit", në fund të dhjetorit e dorëzoi për shtyp në Shtëpinë Botuese "Naim Frashëri".

Ashtu i sëmurë, kohën e kalonte duke lexuar materiale të ndryshme dhe duke biseduar me pleq dhe njerëz të tjerë lidhur me çështje të rëndësishme, për të krijuar romanin e fundit. Bëri edhe një vizitë në Turqi, ku kishte në plan të vizitojë Stambollin, Ankaranë, Antalian, Izmirin dhe Edrenën. Pas dy javësh, më datë 22 shtator 1983, u kthye në Tiranë, me shumë përshtypje të mira, por edhe me shqetësime të natyrshme për kohën. Pak ditë më parë i kishte dalë nga shtypi romani "Kryengritesit" dhe, si zakonisht, shkrimet e para shënonin botimin e kësaj vepre letrare. Shënimit të 70-vjetorit të lindjes iu dha vend në gazetat dhe në revistat shqipe. Sterjo bëri edhe një vizitë në vendlindje, për t'u çmallur në rrethin familjar dhe të miqve të shumtë. Kujdesi ndaj familjes, ndaj nipave dhe mbesave dhe ndaj të gjithë njerëzve të tjerë, ishte përherë shumë i madh. Në kujtimet e veta ka shkruar hollësisht për të gjitha këto udhë-time në vendlindje, por edhe për dashurinë e brengat familjare. Përshkrimet e Sterjos janë të mrekullueshme, por edhe porosia e thellë humanitare thellësisht njerëzore është porosi e madhe.

Më 22 shtator 1984 përvjetori i lindjes së shkrimtarit u festua në Korçë. Me atë rast është organizuar një manifestim shkencor dhe kulturor. Një ditë më vonë, në Pustec, Gllom-boç, në Goricë të Vogël, pra në brigjet e Liqenit të Prespës, u organizua manifestim i gjerë kulturor. "Aty - ka shkruar Sterjo - na pritën me këngë, valle, muzikë, brohori … Një nder për mua, si një ëndërr e ëndërruar tërë jetën, një surprizë shumë e bukur për shokët e miqtë, një gaz i zemrës së fshatarëve".

Pikëllim të thellë kishte ndier Sterjo për vdekjen e skulp-torit Odhise Paskalit, më 13 shtator 1985. Me të ishte njohur gjatë viteve '30, që nga viti 1934. Me rastin e vdekjes së artistit të popullit, këtij krijuesi të madh, i bëri homazhe gjithë Shqipëria …".

Në fillim të janarit po të këtij viti Sterjo ishte pensio-nuar, por trajtohej gjithnjë si shkrimtar profesionist. Kujtimet për Nonda Bulkën, për shkrimtarin dhe mikun e respektuar, e nxitën të bëjë librin "Nonda Bulka - njeri krijues". Përveç shkrimeve të veta, mblodhi edhe disa

punime të autorëve të tjerë kushtuar Nondës dhe, me rastin e 80-vjetorit të lindjes, i dorëzoi për botim.

"Më 26 maj, ulur në një karrige në ballkonin e tij, duke lexuar librin e Monteskiesë *"L'esprit des Lois"* (Fryma e ligjeve), me laps në dorë …", kishte vdekur Mustafa Greblleshi. Kur mori këtë lajm, Sterjo u trondit shumë. Ai u shkri në lotë, i pikëlluar për mikun dhe shkrimtarin "… që nuk u ankua kurrë nga jeta, që nuk e shoi kurrë buzëqeshjen nga buza dhe shpresën…".

Me rastin e 100-vjetorit të Mësonjëtores Shqipe të Kor-çës, më 1987, botoi librin me artikuj pedagogjikë "Reflekse pedagogjike". Sterjo pak kohë më parë kishte bërë një vizitë në thellësi të Mirditës, me qëllim që të bisedonte me njërëzit për disa ngjarje të rëndësishme historike, sepse punonte pa ndërprerje në romanin "O sot, o kurrë". Me shoqëruesit që kishte zgjedhur në këtë udhëtim, së pari vizituan Klosin, si qendër të Rrjepsit. Pastaj udhëtuan për Skrapar dhe Berat. Disa ditë i kaluan në Shqipërinë e Jugut: në Derviçan, në Gjirokastër, Delvinë, Sarandë, Konispol, Butrint dhe në qy-tetin e ri të Ksamilit.

Gjatë muajit të letërsisë, së bashku më Fatmir Gjatën, më 3 tetor kishte shkuar në Buçimas të Poradecit dhe pastaj në Prespë. Ata vazhduan këtë udhëtim të këndshëm, kudo të pritur me përzemërsi të madhe, në drejtim të Korçës. Në Korçë, Ersekë, Leskovik, Vërnik etj., gjithashtu është organizuar pritje e përzemërt për shkrimtarin e adhuruar. "Kuj-tuan shumë ndodhina, u çmallën shumë për të mos u takuar më kurrë …", ka shkruar autori i monografisë.

Krijimi i romanit, pas këtyre udhëtimeve në shumë vise të Shqipërisë, përparonte dukshëm. Gjendja e acaruar shëndetësore bëhej pengesë e madhe në punën krijuese dhe në jetën e shkrimtarit të moshuar. Në maj të vitit l988 detyrohet të shtrohet në spitalin e Tiranës, ndërsa në fillim të korrikut dërgohet në Budapest, në spitalin e urologjisë. "Vetmia e shëmtuar", gjatë qëndrimit në spital, e shqetësonte edhe më shumë këtë pacient-shkrimtar, i cili vazhdimisht mendonte për dorëshkrimet e pabotuara.

Në vazhdim shënimet për këto dorëshkrime i japim ash-tu si i ka lënë autori:

l. ”Qesh e ngjesh”- Roman satirik. Kritikoj e ironizoj të metat e shoqërisë së kohës. Kam botuar dy fragmente në revisten “Hosteni”.

2. “Superfuqia” - Roman satiritk. Një pjesë e mirë e këtij romani është botuar në gazetën “Mësuesi” të datave l0, l7, 24 dhjetor l975 dhe si novelë në serinë e veprave, në vë-llimin I, me titull “Banori i Yllit Vega në Tokë”.

3. Reportazhe - Duke udhëtuar nëpër Shqipëri në kohë të ndryshme. Është një vëllim me shumë reportazhe që kam shkruar e botuar para e pas Çlirimit.

4 .”Gjenia popullore” - (Komente e mendime për pasurinë folklorike). Një pjesë të këtyre shkrimeve mund t’i botoja në librin “Reflekse pedagogjike”, por harrova ta ka-pja rastin.

5. “Heroika” - Tregime për të rinj (si për Themistokli Gërmenjin, Shote Galicën, Gjokë Mokrarin, e tregime të tjera të pabotuara në vëllim të veçantë, ku mund të futet edhe një përallë e gjyshes e botuar në vitet ’30 në revistën “Shko-lla Kombëtare”

6. “O sot ,o kurrë!”- Roman. Është i pesti dhe i fundit i ciklit “Rilindësit”. Është dorëzuar që më 1986 në Shtëpinë Botuese “Naim Frashëri”.

7. “Grimca” - Mendime për letërsinë shqipe. Shkrime të ndryshme të shpërndara nëpër gazetat e kohës.

8. “Grimca”- Idem, por për letërsinë e huaj.

9. “Letra nipit tim Arian" (Përshtypje udhëtimi nga Maqedonia e Kosova).

Si vëllime të veçantë në dorëshkrim autori i la edhe këta tituj:

10. “Intrevista” - të shpërndara në shtypin e kohës e që përbëjnë një vëllim më vete.

11. “Përshtypje udhëtimi” - nga udhëtimet që ka bërë jashtë shtetit e që janë të pabotuara.

l2. ”Korrespondenca” - që ndahet në tre vëllime:

a). Letra të zgjedhura drejtuar Sterjo Spasses për krijimtarinë e tij.

b).Letra të zgjedhura drejtuar Sterjo Spasses nga fa-miljarë, shokë e miq, shqiptarë e të huaj.

c).Letra të zgjedhura të Sterjo Spasses dërguar familjarëve, shokëve e miqve në Shqipëri dhe jashtë atdheut.

l3. "Kritika" - Edhe ky libër në tre vëllime:

a) Kritika shqiptare për Sterjo Spassen.

b) Kosova për Sterjo Spassen.

c) Kritika e huaj për Sterjo Spassen.

l4. "Kujtime" - (përzgjedhje e ditarëve të tij).

l5. "Këngë popullore maqedonase" - (kënduar nga Nikolina Spasse dhe të mbledhura nga Sterjo Spasse).

16 ."Studime" - Që lidhen më marrëdhëniet ndërmjet Shqipërisë dhe shteteve fqinje të Ballkanit.

17. "Bibliografi".

18."Monografi - Sterjo Spasse", është kjo monografi e hartuar nga I. Spasse, ku janë shfrytëzuar shumë materiale të Sterjo Spasses të lëna në dorëshkrimet e tij.

Më 14 korrik 1988 Sterjo doli nga spitali i Budapestit për t'u kthyer në atdhe, duke thënë: "Lamtumirë Budapest, që më pe e nuk të pashë!"

Në Tiranë u prit me gëzim nga familja dhe nga miqtë e shumtë ." ... dhe mua - ka shkruar Sterjo - balta më e ëmbël se mjalta m'u duk balta e shtëpisë sime në rrugën *"Hilmi Kolli"* nr. l2".

Shkrimtari kohën e lirë e kalonte duke pritur të afërmit dhe miqtë në vizita. Me intersim përcillte shkrimet që botoheshin në shtypin dhe në periodikun e kohës për veprat e reja të botuara. Më së shumti interesohej për botimin e romanit "O sot, o kurrë!", sepse Redaksia e kishte shtyer procedurën e botimit. Lidhur me këtë autori ka reaguar me shkrimin, ku përveç tjerash, ka shkruar: "… Unë jam i indinjuar nga qëndrimi e nga përgjigja e redaksisë … që më ka dhënë për romanin dorëshkrim "O sot, o kurrë!". Me-gjithatë, në fund të gushtit ky roman doli nga shtypi, duke e gëzuar pa masë edhe vetë autorin.

Më vonë Sterjo vizitoi për herë të fundit vendlindjen, për t'u takuar me të dashurit e vet! Me atë rast vizitoi varret e Mitrushit dhe të Nonda Bulkës. Sterjo dhe Zisa Cikuli, pasi fshinë pllakën e mermertë

të varrit të Nondës, lexuan mbishkrimin: "Jam arbër dhe arbëri është gjithmonë i lashtë, gjithmonë i ri".

Mbas udhëtimit të gjatë e të qëndrimit në Prespë, ku përkujtoi shumë ngjarje dhe përjetime, Sterjo u kthye në Tiranë. Si edhe herave të tjera, bëheshin vizita, bisedime… në rrethin familjar.

Më 12 shtator 1989, Sterjo ishte shumë i sëmurë. Atë ditë në mbrëmje vdiq, duke lënë të pikëlluar familjen, shokët, miqtë dhe të gjithë ata që e kishin njohur dhe kishin lexuar veprën e këtij shkrimtari veteran të letërsisë shqiptare.

Jamilja e Sterjo Spasses

Lajmi për vdekjen e shkrimtarit u prit me pikëllim të thellë në Shqipëri, në Kosovë, në viset e tjera shqiptare dhe në diasporë. Nderimet e fundit iu bënë në sallën e Lidhjes së Shkrimtarëve dhe të Artistëve të Shqipërisë në Tiranë. Sterjo Spasse u varros në varrezat e Sharrës, më 3 shtator, me nderime të mëdha që i bëhen njeriut të dashur, shkrimtarit të adhuruar…

Shkrimtari Nasi Lera, sekretar i Lidhjes së Shkrimtarëve dhe të Artistëve të Shqipërisë, i dha lamtumirën e fundit me fjalët që shprehnin pikëllim të thellë dhe krenari:

"Na mblodhi këtu vdekja e shkrimtarit tonë të shquar, Sterjo Spasse, një prej themeluesve të letërsisë sonë dhe të romanit tonë. Po, ai kishte më shumë se një gjysmë shekulli, që na kishte pranë, që na mblidhte bashkë me veprat e tij, që bisedonte me ne, që jetonte me ne.

Tërë jeta e shkrimtarit Sterjo Spasse është një bashkëbisedim me popullin, është një jetë brenda jetës së popullit, nga i cili nuk e ndan dot asnjë çast. Do kalojnë vite dhe përsëri ne dhe brezat që do të vijnë, do të vazhdojnë bisedën me shkrimtarin tonë të nderuar.

Sterjo Spasse, Vedat Kokona,Nexhat Hakiu dhe Mitrush Kuteli

Jeta e shkrimtarit Sterjo Spasse u udhëhoq nga misioni që t'i shërbente letërsisë dhe kulturës shqiptare. Krijuesi i apasionuar për çështjen e popullit, ai mori prej tij optimizmin dhe dashurinë dhe e derdhi këtë në tërë veprën e tij të gjerë. Individualitet i padiskutueshëm i letërsisë shqiptare dhe njeri me zemër të madhe e bujare, ai iu përkul me respekt kulturës së vendit dhe tokës sonë. Romanet e tij janë pjesë e pandarë e historisë sonë, e luftrave, përpjekjeve, aspiratave të popullit, janë dëshmi letrare të shpirtit të etur për liri, kulturë dhe një jetë të

bukur të njerëzve të thjeshtë, janë një homazh që shkrimtari ua përcillte me respekt gjithë atyre që sakrifikuan për këtë tokë… Te Sterjo Spassja ynë i paharruar njeriu dhe shkrimtari përbëjnë një simbol të vetëm. Nuk është vetëm krijimtaria letrare e Sterjo Spasses një shkollë për ata që i janë përkushtuar dhe do t'i përkushtohen letërsisë shqiptare, por është edhe jeta e tij një shkollë po aq e madhe.

Së bashku me ne ndiejnë dhimbje edhe personazhet të cilëve shkrimtari u dha jetë dhe ua përcolli kohërave. Ata janë shumë dhe më shumë do të ishin sikur krijuesi i tyre të jetonte më gjatë. Deri në çast të fundit Sterjoja punonte. Personazhet, të cilëve ai u dha jetë, kanë ardhur t'i japin atij lamtumirën e fundit, por edhe të shprehin mirënjohjen e thellë dhe, së bashku me ta, emri i tij të kapërcejë vitet. E tillë është jeta e krijuesit të vertetë, që me veprën e tij sfidon ligjet e natyrës, si ishte dhe jeta e shkrimtarit Sterjo Spasse.

Na mblodhi këtu vdekja e tij, po ne kishim një gjysmë shekulli bashkë. Do të kalojnë vitet dhe Sterjo Spasse do të jetë pranë nesh ashtu si e kujtojmë të gjithë, të dashur, me buzëqeshjen e jetës, që nuk i ndahej kurrë nga fytyra e tij fisnike", tha midis tjerash Nasi Lera.

Monografia "Im atë, Sterjo!", është vepër që përjetëson idealet e njeriut dhe të shkrimtarit, është dëshmi letrare për epokën në të cilën ka jetuar dhe ka krijuar veprat letrare shkrimtari Sterjo Spasse. Kjo monografi me vlerë ka rëndësi të veçantë për historinë e lëtërsisë shqiptare.

PJESA E DYTË

Sterjo Spasse
Zgjimi
roman

Prof. Dr. Ilinden Spasse

BIBLIOGRAFIA

STERJO SPASSE

Bibliografi
(1929-2014)

Tiranë 2014

Botohet me rastin e 100 vjetorit të lindjes (1914-2014)

Prishtinë 2016

PËRMBAJTJA

HYRJE

KREU I

KRIJIMTARIA LETRARE

1. Romane
2. Vëllime me tregime
3. Novela
4. Tregime, skica, fejtone, alegori etj.
5. Kompleti " STERJO SPASSE" (1968)
6. Seria: Vepra letrare (1980)

KREU II
KRIJIMTARIA PUBLICISTIKE

1. Fjala e kohës
2. Reportazhe
3. Përshkrime
4. Portrete
- Autorë shqiptarë
- Autorë të huaj
5. Intervista
6. Kronika (sociale, artistike, sportive)

KREU III
KRIJIMTARIA SHKENCORE

1. Monografi
2. Studime

a. Për letërsinë shqipe

b. Për letërsinë e huaj
c. Për folklorin
3. Referate
4. Diskutime
5. Tekste shkollore (autor, bashkautor dhe redaktor)
6. Tekste për shkollat e minoritetit maqedonas (redaktor)
7. Vëllime të tjera (redaktor)

KREU IV
PËRKTHIME NGA LETERSIA E HUAJ NË GJUHËN SHQIPE

a. Romane
b. Vëllime me tregime
c. Novela, tregime, poezi dhe publicistikë

KREU V
VEPRA E STERJO SPASSES NË GJUHË TË HUAJ

a. Romane
b. Përmbledhje tregimesh
c. Novela dhe tregime
d. Publicistikë

KREU VI
VLERËSIMI I EMRIT DHE VEPRËS SË STERJO SPASSES

1. Nga kritika shqiptare
2. Nga shtypi i huaj
3. Në enciklopedi dhe vepra të tjera kryesore

KREU VII
INFORMACIONE KU CITOHET EMRI DHE VEPRA E SHKRIMTARIT

1. Në shtypin shqiptar
2. Në shtypin e huaj

KREU VIII
PUNIME DIPLOME DHE MBROJTJE DOKTORATE MBI VEPRËN E STERJO SPASSES

KREU IX
LISTA E INICIALEVE DHE PSEUDONIMEVE TË PËRDORURA NGA STERJO SPASSE

KREU X
PERSONAZHET E ROMANEVE TË CIKLIT “RILINDËSIT”

HYRJE

Sterjo Spasse ka lindur më 14 gusht 1914 në fshatin Gllomboç, buzë liqenit të Prespës, Qarku i Korçës. Lindi nga një familje fshatare e varfër, shumë e varfër. Që në fëmijëri njohu e përjetoi mjerimin dhe prapambetjen ekonomike të bashkëfshatarëve të tij, çka ushtroi ndikim të madh në formimin në jetën e tij të mëvonshme si mësues dhe shkrimtar. Shkollën fillore e kreu në qytetin e Korçës, të mesmen në Normalen e Elbasanit, ndërsa arsimin e lartë dhe specializimin në Universitetin e Tiranës dhe në Institutin Gorki në Moskë.

Me formimin pedagogjik dhe vetëdije të lartë humane, hyri në jetën dhe veprimtarinë shtetërore dhe shoqërore, si mësues. Shërbeu fillimisht në Derviçan të Gjirokastrës, pastaj në rrjedhën e viteve, në Voskopojë, në Korçë e në Tiranë, duke dhënë ndihmesë të shumëvlerësuar në fushën e arsimit e të letërsisë. U shqua sidomos në letrat shqipe, si krijues deri në ditët e fundit të jetës së tij, dijetar e mendimtar e organizator aktiv i fletorarizmit shqiptar. Që në vitet '30 e në vijimësi shkroi, drejtoi e redaktoi disa organe të shtypit shqiptar si: *"Normalisti", "Shkolla shqiptare", "Shkolla e re", "Bota e re" "Arsimi popullor", "Letërsia jonë" dhe "Nëntori*".

Në vitet 1960 doli në profesion të lirë, duke krijuar një varg romanesh, që janë mirëpritur dhe vlerësuar si nga lexuesit, ashtu dhe nga qarqet letrare e shkrimtarë autoritarë në letrat shqipe, nga institucionet studimore, kërkimore-shkencore të gjuhësisë e të letërsisë të Akademisë së Shkencave, si dhe nga organet shtetërore, me nderimet dhe atributet më të larta të shoqërisë bashkëkohëse.

Romani "*Ata nuk ishin vetëm"* (1954) u laurua me çmimin e "Republikës të Shkallës së Dytë"; ndërsa për romanet "*Aferdita përsëri në fshat*", "*Buzë liqenit*", "*Zgjimi*" dhe për vëllimin me tregime "*Të fala nga fshati*" ka fituar çmime të para kombëtare për letërsinë.

Për merita të veçanta është dekoruar me Urdhrin e punës kl.II, me Urdhrin e Flamurit të kuq të punës të klasit I, më 3. XII. 1975. DEKRET Nr. 5361; me "Urdhrin "Naim Frashëri të kl, II", me Urdhrin "Naim Frashëri i artë" (Pas vdekjes) (më 18.07.2000) etj.

Për hartimin e kësaj bibliografie janë shfrytëzuar si burime kryesore, kryesisht: bibliografia kombëtare e librit dhe e artikujve të periodikut shqip, skedarët e Bibliotekës Kombëtare dhe të sektorit të Letërsisë në Institutin e Gjuhësisë e të Letërsisë të Akademisë së Shkencave; është konsultuar me bibliografi të tjera tematike si ajo e Jup Kastratit (Bibliografia tematike mbi krijimtarinë e S.Spasses: Buletini "Shkodra", nr. 1-5, 1965), të Isak Shemes- Ibrahim Rugova,: Bibliografia e kritikës letrare shqiptare 1844-1974, Prishtinë, 1976), me punimin e diplomës të Zhaklina Naqellarit (Krijimtaria e Sterjo Spasses (Bibliografi) 1979 etj.

Gjithë materiali është ndarë në 9 kapituj dhe disa nënkapituj.

Kreu I përmbledh krijimtarinë letrare të Sterjo Spasses: Romane, vëllime me tregime, novela, tregime, skica, fejtone, alegori etj. (Gjithsejt 11 romane, 9 vëllime me tregime, rreth 30 novela dhe mbi 100 e ca tregime)

Romani i parë para çlirimit është "Nga jeta në jetë, Pse?!..." Botuar më parë si nënfletë në Gazeta e Korçës, pastaj si libër më vete më 1935.

Romani i dytë para çlirimit është "Afërdita", botuar më 1944.

Mbas çlirimit romani i tij i parë është "Ata nuk ishin vetëm" botuar në Tiranë 1952.

Romanet "Afërdita", "Afërdita përsëri në fshat", "Ata nuk ishin vetëm", "Zgjimi" janë botuar nga disa herë në Shqipëri e në Kosovë.

Më 1968 në Kosovë u botua Kompleti "Sterjo Spasse" me tetë vëllime.

Më 1980 në Shqipëri u botua Seria e veprave letrare "Sterjo Spasse" në nëntë vëllime.

Si botime të tjera të veçanta janë monografia me titullin "Prespa e vogël", shtypur në Konstancë të Rumanisë më 1932; përmbledhjet me tregime "Kunorë rinie", botuar në Korçë 1934, "Nusja pa duvak", botuar më 1944 në Tiranë; "Të fala nga fshati", 1958, "Në tokën kineze" (bashkë me Fatmir Gjatën) 1958, "Kurora e rinisë" më 1963; "Sokolesha", 1966; "Reflekse pedagogjike" më 1978 dhe "Kuvendim me Nipin" më 2002. Tre shkrimet e para të tij janë: "Kush duron

trashëgon", botuar në revistën "Normalisti" nr. 1, 1929; "Ligjëratë mbi durimin", që ka karakter pedagogjik, botuar po në të njëjtin numër të "Normalistit" dhe "Problema" botuar Në: "Ora", Tiranë, 26 qershor 1929.

Kreu II përmbledh krijimtarinë publicistike. Ky kapitull është ndarë në 6 nënkapituj: Fjala e kohës, reportazhe, përshkrime, portrete autorësh shqiptarë e të huaj, intervista dhe kronika si brenda ashtu dhe jashtë vendit.

Në Kreun III përfshihet krijimtaria shkencore e ndarë në nënkapituj që kanë të bëjnë me monografi, studime, referate, diskutime dhe tekste shkollore. Si arsimtar, S. Spasse ka dhënë një ndihmesë të gjerë edhe në përpilimin e teksteve shkollore si autor, bashkautor dhe redaktor në dekadën e parë të Reformës arsimore; tekste këto që i kanë shërbyer shkollës sonë të re për dekada të tëra.

Sterjo Spasse është marrë edhe me përkthime letrare nga letërsia e huaj, që përfshihen në kreun IV. Përkthimi i tij i parë është romani "Të mjerët" i Viktor Hugoit, në mënyrë të përmbledhur e botuar si nënfletë në shumë numra të Gazetës së Korçës janar - shkurt 1935. Përkthimet e tij janë romane, vëllime me tregime, novela, poezi etj.

Kreu V përmbledh veprën e Sterjos të përkthyer në rreth 20 gjuhë të huaja. Romani "Ata nuk ishin vetëm" është përkthyer në frëngjisht, gjermanisht, rusisht, bullgarisht, polonisht, kineze, vietnameze etj. Romani "Afërdita përsëri në fshat" në greqisht, bullgarisht, rusisht etj.; "Afërdita" në turqisht; "Zgjimi" në anglisht; "Pse?!" në maqedonisht, ndërsa disa tregime në disa gjuhë edhe në arabisht etj.

Në kreun VI përfshihet vlerësimi i krijimtarisë së Sterjos si në shtypin shqiptar ashtu dhe atë të huaj; vlerësim i bërë nga figura të shquara të shkencës, letërsisë dhe politikës së kohës si dhe vlerësim i bërë nga organe të rëndësishme si enciklopedi, dhe vepra të tjera kryesore. Në këto materiale Sterjo Spasse vlerësohej si ndër shkrimtarët më të përmendur të letërsisë shqipe.

Në kreun X janë vendosur emrat e personazheve të ciklit të romaneve "Rilindësit"

Në fund janë vënë inicialet dhe pseudonimet, që janë përdorur nga Sterjo Spasse në botimin e shkrimeve të tij.

Si përfundim, e tërë bibliografia e Sterjo Spasse përmbledh mbi 2600 zëra, ku lëvrijnë mbi 1500 personazhe. Vetëm cikli i romaneve "Rilindësit" ka mbi 1000 të tillë (1119).

A është e plotë kjo bibliografi? Mendoj se jo, por është më e plota. Duke qenë krijimtaria e Sterjo Spasses një minierë e tërë, me siguri brenda saj do të kenë mbetur edhe shkrime ende të paeksploruara sidomos në shtypin e huaj...Por sidoqoftë, kryesoret janë...Duke i bërë një analizë të hollësishme gjithë krijimtarisë së tij si atë të botuar ashtu dhe të pabotuar, duke parë edhe korrespodencat e shumta intime me shokë, miq, të afërm, nxënës, studentë etj. të bije menjëherë në sy, se ai nuk ka ndenjur një ditë pa hedhur në letër qoftë krijimtari letrare apo shkencore, qoftë edhe ndonjë korrespodencë, gjë që e bëjnë një shembull për brezat e rinj që duan t'i futen kësaj gjinie sa të vështirë aq edhe të lodhshme.

Prof. Dr. Hamit Boriçi

KREU I

KRIJIMTARIA LETRARE

I

Romane:

1935

1. NGA JETA NË JETË: PSE?!... (Botim si nënfletë). - Në: "Gazeta e Korçës", Korçë, nr. 2228-2302, 9 maj - 9 gusht 1935, f. 2.

2. NGA JETA NË JETË: PSE?! / parath. Vangjo Nirvana (pseud. i Vangjel Koça). - Korçë : Lib. "Drita", 1935. - XII + 193 f. [Përmbajtja: Nëpërmjet personazhit kryesor, Gjon Zaverit, pasqyrohen kontradiktat midis shtresës shoqërore, fshatarëve tradicionalë, në tërësi dhe grupit të fshatarëve që kanë hyrë në integrimin qytetar; dramë kjo e të gjitha vendeve dhe e gjithë kohrave, që e bën lexuesin ta përjetojë në kushtet e vendit të tij].

1943

3. NGA JETA NË JETË: PSE?! (botimi 2-të) / parath. Vangjo Nirvana (pseud. i Vangjel Koça. - Tiranë, "Kristo Luarasi", 1943. - 192 f.

1944

4. AFËRDITA. - Tiranë : "Luarasi", 1944. - 191 f. [Përmbajtja: Pasqyron rolin që mund të luajë një mësuese e përkushtuar jo vetëm në edukimin e fëmijëve, por edhe në emancipimin e mjedisit ku ajo punon].

1952

5. ATA NUK ISHIN VETËM. - Tiranë : "Naim Frashëri", 1952. - 272 f. [Përmbajtja: Bën fjalë për revoltën e fshtarësisë Shqiptare kundër regjimit feudo-borgjez të kohës (Vitet '30)].

1954 *

6. PËR JETËN E RE. - Në: ”Nëntori”, nr. 11, 1954, f. 129-165 ; nr. 12, 1954, f. 13- 85; nr. 1, 1955, f.14-88.

1955

7. AFËRDITA PËRSËRI NË FSHAT. - Tiranë : SHB “N. Frasheri”, 1955. - 266 f. [Përmbajtja: Bën fjalë për përpjekjet, punën e luftën për realizimin e Reformës Agrare në Shqipëri në periudhën e pasçlirimit (1946); tregon se sa të lidhur ishin njerëzit me tokën, dhe ç’luftë e ashpër e klasave bëhej atëherë për të siguruar punën e lirë, pa çifligarë]

1956

8. AFËRDITA. - Prishtinë: Shtëpia Botuese ”Mustafa Bakija”, 1956. - 188 f.

1960

9. ATA NUK ISHIN VETËM. (Botim i 2-të). - Tiranë: Botim i Ministrisë së Arsimit dhe Kulturës, Tiranë, 1960. - 271 f. (Biblioteka shkollore).

1961

10. BUZË LIQENIT. - Në: “Nëntori”, nr. 1, 1961, f. 10-30; nr. 2, 1961, f. 8-81; nr. 3, 1961, f. 73 - 138. [Përmbajtja: Shtjellon një nga periudhat më të rëndësishme të fshatit, kthesën e madhe revolucionare drejt kolektivizimit, që u bë me përpjekje, luftë, me konflikte të thella shoqërore. Personazhet e veprës janë të shumtë.

* Duke filluar nga ky numër rendor, për organet e shtypit (revista e gazeta) të botuara në Tiranë, për të mos rënduar njësitë bibliografike, nuk do të shënohet vendi i botimit, i cili, në këto raste, do të nënkuptohet.

Këta personazhe mbajnë një qëndrim të caktuar kundrejt kolektivizimit në bazë të botëkuptimit dhe interesit dhe veprojnë sipas karakterit të tyre].

1962

11. ATA NUK ISHIN VETËM. (Botim i 3-të). - Tiranë : Drejtoria e Botimeve Shkollore, 1962. - 260 f. (Biblioteka shkollore)

1964

12. ATA NUK ISHIN VETËM. (Botim i 4-të). - Tiranë : Drejtoria e Botimeve Shkollore, 1964. - 279 f.

13. AFËRDITA. (Botimi i 2-të). - Prishtinë : "Rilindja", 1964. - 166 f.

1965

14. BUZË LIQENIT / red. Mark Gurakuqi. - Tiranë : Sh.B."Naim Frashëri", 1965. - 364 f.

1967

15. AFËRDITA. (Botimi i 3-të). - Prishtinë : "Rilindja", 1967. - 180 f. (Biblioteka Agimi).

16. AFËRDITA PËRSËRI NË FSHAT. (Botim i 2-të). / red. Dilaver Dilaveri. - Tiranë : Sh.B. "Naim Frashëri", 1967. - 320 f.

1968

17. NE JEMI SHUMË...(Variant i shkurtuar). - Në: "Nëntori", nr. 1, 1968, 105-140; nr. 2, 1968, f. 3-39; nr. 3. 1968, f. 3-32.

1972

18. ZJARRE. [Redaktor: Dilaver Dilaveri]. - Tiranë : Shtëpia Botuese "Naim Frashëri", 1972. - 356 f. [Përmbajtja: Pasqyron periudhën e ndryshimeve të thella të jetës në malësinë e veriut gjatë

viteve 1966-1970, që në gjuhën politike të kohës, u quajt periudha e revolucionarizimit të vendit].

1973

19. ATA NUK ISHIN VETËM (Botimi i 5-të). - Tiranë : Sh.B. "Naim Frashëri", 1973. - 335 f.

1974

20. ZGJIMI. (Nga cikli i romaneve "Rilindësit"). - Tiranë : Shtëpia Botuese "Naim Frashëri", 1974. - 501 f. [Përmbajtja: Është romani i parë i ciklit të romaneve "Rilindësit". Ai ngërthen fazën e parë të Rilindjes brenda viteve 1885-1887 dhe ngjarjet më karakteristike të luftës për çlirimin kombëtar nga zgjedha osmane. Pasqyron luftën për zgjimin e vetëdijes kombëtare dhe në mënyrë të veçantë për përhapjen e shkrimit dhe të leximit të gjuhës amtare; pra, për hapjen e shkollës shqipe. Ngjarjet janë vendosur në qytetin e Korçës e në rrethinat e saj].

1975

21. ZGJIMI (Nga cikli i romaneve "Rilindësit"). - Prishtinë : "Rilindja", 1975. - 501 f. (B-ka Romani shqiptar)

22. PISHTARË (Nga cikli i romaneve "Rilindasit"). - Tiranë : Shtëpia Botuese "Naim Frashëri", 1975. - 584 f. [Përmbajtja : Është romani i dytë i ciklit të rilindësve. Në këtë roman kapen nyje të tjera të rezistencës së organizuar dhe të luftës deri në prag të shpalljes së Hyrjetit]

1977

23. AFËRDITA (Botimi i 5-të). - "Rilindja", Prishtinë, 1977. - 201 f. (B-ka, Lekturë shkollore klasa 8 fillore).

1978

24. JA VDEKJE, JA LIRI (Nga cikli i romaneve "Rilindësit"). - Tiranë : Sh.B."Naim Frashëri", 1978. - 552 f.[Përmbajtja: Është

vazhdim i romaneve të parë të ciklit "Rilindësit". Ngjarjet zhvillohen në trevat e Shqipërisë së Veriut në vitet 1911-1912....Krahas personazheve të mëparshëm ndërthuren edhe personazhe të tjerë të rinj historikë, si Dedë Gjo Luli, Mehmet Shpendi etj.

25. ZGJIMI (Botimi 3-të). - Tiranë : Sh.B. "Naim Frashëri", 1978. - 468 f.

1980

26. AFËRDITA PËRSËRI NË FSHAT : lekturë shkollore, Klasa VIII / red. biblioteke Rifat Kukaj; kopert. Shyqyri Nimani; pasthënie Ali Jasiqi. Botim i dytë. - Prishtinë : Rev. "Rilindja", Redaksia e botimeve, 1980. - 312 f., tir. 10000.

1981

27. ATA NUK ISHIN VETËM. (Përshtatur për fëmijë) / piktor: Safo Marko; red. K. Leli. - Tiranë : Sh.B. "Naim Frashëri", 1981. - 161 piktura, tir. 10000.

1983

28. KRYENGRITËSIT (Nga cikli i romaneve "Rilindësit) / red. Zenel Sula. - Tiranë : Shtëpia Botuese "Naim Frashëri", 1983, 368 f., tir. 12000. [Përmbajtja : Ky roman ka për subjekt kryengritjet e mëdha të Kosovës më1912, pasqyron si tipa shoqërorë historikë e karaktere letrare figura të udhëheqësve të shquar si Hasan Prishtina, Bajram Curri, Isa Boletini si dhe udhëheqës popullorë (simbol) si Bestar Kosovën, trima dhe luftëtarë të thjeshtë, patriotizmin dhe heroizmin e masave. Trajton me mjeshtëri lëvizjet dhe betejat masive kundër armiqve dhe tradhëtarëve..].

1985

29. JA VDEKJE, JA LIRI (Nga cikli i romaneve "Rilindësit") bot. 2. / red. Rozeta Uçi. - Tiranë,: Sh.B. "Naim Frashëri", 1985. - 556 f. (VEPRA LETRARE, vëll. 9)

1986

30. AFËRDITA PËRSËRI NË FSHAT. (Botim i tretë). / red. Nazmi Rrahmani; pasthënie Ali Jasiqi (f. 313-326); kopert. Salih Lutolli. - Prishtinë : "Rilindja", Redaksia e botimeve, 1986. 312 f., tir. 10000 (Biblioteka "Romani shqiptar").

31. NGA JETA NË JETË - PSE?!...". (Botimi II) / red. Nazmi Rahmani; kopert. Salih Lutolli. - Prishtinë : "Rilindja", Redaksia e botimeve. 1986. - 183 f., tir. 10.000. (Biblioteka "Romani shqiptar"). Mbasthënia nga Nasho Jorgaqi: "Krijimtaria e Sterjo Spasses para çlirimit. f. 184-209. Me shënime për autorin f. 211 nga redaksia

1988

32. AFËRDITA PËRSËRI NË FSHAT Botim i katërt / red. Nazmi Rahmani; kopert. Salih Lutolli. - Prishtinë : "Rilindja", Redaksia e botimeve, 1988. - 312 f., tir. 10.000. (Biblioteka: "Romani shqiptar"). Mbasthënie nga Ali Jasiqi, f. 313-326.

1989

33. O SOT, O KURRË! (Nga cikli i romaneve "Rilindësit) / red. Natasha Dulakaj. - Tiranë : Sh.B. "Naim Frashëri", 1989. - 356 f., tir. 5000. [Përmbajtja: Nën jehonën e kryengritjes së armatosur të vitit 1912, ky roman trajton aspektet kryesore të shpalljes së pavarësisë kombëtare në Vlorë. Me këte roman mbyllet edhe cikli i romaneve "Rilindësit"].

34. AFËRDITA. - (Botim i 5-të). - Prishtinë : Rilindja, 1989. - 201 f., tir. 5000 kopje. (Biblioteka: Romani shqiptar).

1995

35. PSE ?!.... - (Botimi i 6-të) / red. Ilinden Spasse. - Tiranë : "Ardita", 1995. - 181 f.

2002

36. PSE?!.... - (Botimi i 7-të) / red. Ilinden Spasse; parath. Konstandin Papaj; pasthënie: Arian Spasse. - Tiranë : Shoqata Kulturore "Sterjo Spasse"& Sh.B. Erik, 2002. - 206 f.

2004

37. PSE!.... - (Botimi i 8-të). / red. Ilinden Spasse; parath. Konstandin Papaj; pasthënie: Arian Spasse. - Tiranë : Shoqata Kulturore "Sterjo Spasse"& Sh.B. Erik, 2004. - 206 f.

38. AFËRDITA. - (Botim i 5-të). / red. Ilinden Spasse. - Tiranë : Sh. B. "Medaur", 2005, 219 f.

39. AFËRDITA. - (Botim i 6-të) / red. Ilinden Spasse- Tiranë : Weso, 2009. - 171 f.

2010

40. PSE/ red. Ilinden Spasse; parathënie Konstandin Papaj; pasthënie: Arian Spasse. - Tiranë : Sh.B. Erik, 2010. - 206 f.

2012

41. AFËRDITA PËRSËRI NË FSHAT / red. Ilinden Spasse, pasthënie Ali D. Jasiqi]. - Tiranë : Sh,B. "Edlora", 2012. - 287 f.

2013

42. PSE?!...Botimi 9 / red. Ilinden Spasse, Parathënie: Konstandin Papaj, Pasthënie: Arian Spasse. - Tiranë : Sh.B. "Edlora", 2013. - 156 f.

2. Vëllime me tregime

1934

43. KUNORË RINIJE / parath. P (Postol) Tanefi. - Korçë : Shtyp. Kartoleria"Pepo e Marko", 1934. - 29 f. (Biblioteka e të rinjve nr. 1);

ndodhet edhe në librin "Novela të zgjedhura", 1935. Përmbajtja: 1) I mërguemi, f. 5-8, 2) Te varri i botës, f. 9-12; 3) A kam me e pa?..., F. 13 - 15; 4) Lëngimi i shokut të ri V.V., F. 15 - 20; 5) Çou e vdekur, f. 20 - 25; 6) Vjollcës së vyshkun!, f. 25 - 29] - Në Gi de Mopasan dhe Sterjo Spasse "Novela të zgjedhura", Kartoleria "Pepo-Marko", Korçë 1935.

44 - NË KRAHËT E NJIJ FEMNE. - Korçë, shtyp. Kartoleria "Pepo-Marko", 1934, 32 f. (Biblioteka e të rinjve, nr. 3) Bashkëlidhur me librin "Novela të zgjedhura", 1935. [Përmbajtja : 1) Në krahët e njij femne, 2) Ferexheja e nuses]

1944

45 - NUSJA PA DUVAK. - Tiranë : "Kristo Luarasi", 1944. - 180 f. [Përmbajtja: 1) Martesa, 2) Nusja pa duvak, 3) Veli Basha (Shemra), 4) Nusja, 5) Kristina, 6) Profeti, 7) Lotë kurbeti, 8) Guri i unazës].

1957

46 - TË FALA NGA FSHATI. - Në: "Nëntori", nr. 10, tetor 1957. f.11-59.

1958

47 - Në TOKËN KINEZE (Kujtime dhe tregime) / [Autorë: S. Spasse, F. Gjata. - Tiranë : NBSH, 1958. - 254 f. [Përmbajtja: I-Kujtime: 1)Pekini - zemra e Kinës së re, 2) Muri i madh kinez, 3) Kina verilindore - zemër e Republikës Popullore të Kinës, 4) Shanghai - metropoli i imperialistëve në lindjen e largët dhe djep i revolucionit proletar kinez, 5) Hanxhou - parajs i tokës!, 6) Shaoxhin - vendlindja e shkrimtarit të madh Lu Sin, 7) Kantoni, qytet tropikal me histori të gjallë, 8) Në brigjet e lumit Janci; 9) Provinca e Menanit - djep i kulturës së lashtë kineze; 10) Kooperativa bujqësore "Miqësia shqiptaro-kineze"' 11) Portrete: a) E vdekur e gjallë: Fshatarja Lju Hu-Lan, b) Lu Sin, flamurtar i kulturës kineze, c) Go Mo Zho, mendimtar, shkencëtar dhe shkrimtar i Kinës së re; ç) Pararojë të ndërtimit të socializmit: punëtori i Anshanit Mefn Taj; d) Të dy

shoqet nga Çençou. II. TREGIME: 12) Rruga e mundimeve: a) Babai, b) Fillimi i jetës; c) Përmes stuhisë. 13) Në majë të shkëmbit, 14) Tibetasit; 15) Plaku budalla. III- 16. Lamtumirë, o Kinë].

48 - TË FALA NGA FSHATI (Tregime për pionierë e te rinj). - Tiranë : Shtyp. "Mihal Duri", 1958. - 248 f. [Përmbajtja: 1) Një letër nga kryeqyteti, 2) Familja ime, 3) Babi im, 4) Shokët e mi, 5) Turp, turp që je pionier!, 6) Psherëtima të dhimbshme , 7) Fshati im, 8) Kërr, kërr, bëllduf, 9) Kohë të vështira, 10) Ju faleminderit, shokë, 11) Fotografia e përmendores së partizanit, 12) Puna është gëzim, 13) Gëzuar festat kombëtare!, 14) Dëbora e parë, 15) Gëzuar Vitin e Ri!, 16) Vërtetë Sokol, paskam vëlla, 17) Një gabim, 18) Vasoja, zogjtë dhe qeni i Pirros, 19) Më shpëtuat, 20) Gjyshja ime, 21) Gjergji, Angjelina dhe kuçedra - njeri, 21) Gëzimi i punës në kopsht, 22) Hajdutët e vegjël, 23) Një marrëzi, 24) Dallëndyshe faqekuqe, 25) Po bëhet fshati kooperativë, 26) Si në përralla, 27) Pionierët për kooperativën, 28) Një shuplakë e dhimbshme, 29) Kur?, 30) Filmat "Skënderbeu" dhe "Letër nga fshati", 31) "Më thuaj, pse? Pse?", 32) Sihariq, 33) Kryengritje për jetën e re, 34) Kuvendim me nënën, 35) Festa e abetares, 36) Shëtitjet tona, 37) Unaza, 38) Festa e luleve, 39) Hajt, përjashta, 40) Meri, 41) Ura, përpara!, 42) Natën në kullota, 43) O malet e Shqipërisë, 44) Garat e notit dhe trimëria e Vasos, 45) Dëshira fisnike e nënës, 46) Te Vasoja në spital, 47) Korça, histori e gjallë, 48) Shtatëvjeçaras të parë jemi, 49) "Pionieri hero", 50) Telegramet].

1963

49 - KURORA E RINISË (Shkrime të zgjedhura) / parath. Nasho Jorgaqi; Bibliografi nga Jup Kastrati. - Tiranë : Sh.B."Naim Frashëri", 1963. - 274 f. [Përmbajtja: 1) Bota u shthurr, 2) Nga shënimet e një Diogjeni të ri, 3) Dallëndyshe, ktheje ndryshe, 4) Kushtrimi i orave, 5) Skandal, jo aspak, 6) Dy të vdekur, 5) Zëri i zemrës së trëndafilit, 6) Vjollca dhe gjembi, 7) Vjollcës së vyshkur, 8) Ankimi i lumit, 9) Ajka e botës, 10) Ferexheja e nuses, 11) I mërguari, 12) Profeti, 13) Babai, 14) Neta), 15) Fati i Mitit, 16) Kristina, 17) Kujtimet e fundit,

18) Mësuesi, 19) Lot kurbeti, 20) Nusja pa duvak, 21) Malësori i vogël, 22) Shemra, 23) Te korijëza, 24) Lehona, 25) Nusja.

1966

50 - SOKOLESHA (Legjenda për të rinj) / piktor Dolli Gjinali. - Tiranë : Sh.B. "Naim Frashëri", 1966. - 154 f. (B-ka e mikut të librit). [Përmbajtja: 1) E bukura e Prespës; 2) Sokolesha; 3) Sokol Torviolli; 4) Divi i Malit të Thatë; 5) Besa dhe Bestari; 6) Në luginat e verdha; 7) Shqiponja e Vogël; 8) Mallkimi i nënës].

1976

51 - TË FALA NGA FSHATI (Tregime). Botimi 2. - Prishtinë : "Rilindja", 1976. - 135 f. (B-ka Lekturë shkollore, klasa 6 Fillore).

1978

52 - NOVELA / red. Nazmi Rahmani, pasthënie Ali D. Jasiqi. - Prishtinë : "Rilindja", 1978. - 207 f. (B-ka Floçka). [Përmbajtja : 1) E bukura e Prespës, 2)Sokolesha, 3) Sokol Torviolli, 3) Divi i Malit të Thatë , 4) Besa dhe Bestari, 5) Një pjesë e jetës sime, 6) Sinfonia e pambaruar].

1983

53 - TË FALA NGA FSHATI : lekturë shkollore për klasën VI. Botim i katërt i reduktuar / red. biblioteke Rifat Kukaj; Kopert. Shyqyri Nimani. - Prishtinë : "Rilindja", 1983. Tirazhi: 15.000 copë. - 121 f.

1984

54 - TË FALA NGA FSHATI (radiodramatizim për pionierë). - Në: Radio Tirana, 25 janar 1984, ora 15.

2007

55 - TË FALA NGA FSHATI : tregime për fëmijë e të rinj / red. Ilinden Spasse. - Tiranë : Weso, 2009. - 248 f.

3. Novela

1930

56 - DASHURIA PA FAT. - Në: "Zëri i Korçës", Korçë, 23; 26 gusht 1930, f. 3.

57 - PËRMBI VARRIN E DASHNORIT. - Në: "Zëri i Korçës", Korçë, nr. 534, 13 shtator 1930, f. 3; nr. 535, 16 shtator 1930, f. 3.

58 - MALLI PËR NËNËN NË MËRGIM / pseud. L. Kume. - Në: "Ora", nr. 123, 19 korrik 1930, f. 4; nr. 124, 20 korrik 1930, f. 4.

1933

59 - LËNGIMI I SHOKUT TË RI. - Në: "Gazeta e Korçës", Korçë, nr. 1715, 7 korrik 1933, f. 3.

60 - XHA DANO-JA / pseud. Stespa. - Në: "Demokratia", Gjirokastër, nr. 404, 14 tetor 1933, f. 3-4.

61 - NË KRAHËT E NJË FEMNE. - Në: "Besa", nr. 597, 10 korrik 1933, f. 4; nr. 608, 22 korrik 1933, f. 4.

1934

62 - NË PRAGUN E VDEKJES. - Në "Normalisti", Elbasan, nr. 2, 30 shtator 1934, f. 10 -13.

63 - KRYENGRITËSI I RI (Novelë për Çerçiz Topullin). - Në: "Demokratia", Gjirokastër, nr. 423, 18 mars 1934, f. 3-4.

64 - LETËR NGA NJË E PANJOJTUN / pseud. Stespa. - Në librin "Zëmbakët e thyer", Korçë : Shtyp. dher kartoleria Peppo & Marko, 1936, f. 3-7.

65 - NË KRAHËT E NJË FEMNE. - Në: "Novela të zgjedhura". - Korçë : Libraria "Pepo Marko", 1934, f. 90.

1935

66 - PROFETI I SHEKULLIT XX. - Në: "Rilindja" Korçë, nr. 26, 14 dhjetor 1935, f. 10 -11 (Vazhdon).

1936

67 - PROFETI I SHEKULLIT XX (Vijim). - Në: "Rilindja", Korçë, nr. 27, 1 janar 1936, f.12-13.

68 - FATI I MITIT (novelëzë). - Në: "Rilindja", Korçë, nr. 31, 7 mars 1936, f. 10.

1937

69 - MËSONJËSI I VJETËR RRËFEHET. - Në: "Normalisti", Elbasan, nr. 2, janar 1937, f. 16-17.

70 - KRISTINA. - Në: "Normalisti", Elbasan, nr. 3, shkurt 1937, f.19-20; në: "Anthologji", Vëllimi II, Tiranë : Bot. i shtypshkronjës "Gutenberg", 1940.

1940

71 - ÇOLLAK AGAJ. - Në: "Radio revista Tirana", nr. 7, 1940, f. 22-23.

72 - DYKE PRITUR. - Në: "Shkëndija" nr. 4, 1940, f. 49-52.

73 - MBAS DHJETË VJET (Fragment nga romani "Afërdita"). - Në: "Shkolla shqiptare" nr. 38, 1940, f. 408-409.

74 - PAS DITËS SË PARË SHKOLLORE (Fragment nga romani "Afërdita"). - Në: "Shkolla shqiptare" nr. 40, 1940, f. 501-503.

75 - HERONJT' E ARSIMIT. - Në: "Shkolla shqiptare", nr. 42, 1940, f. 644- 645.

76 - MËSONJËSI I VJETËR RRËFEHET. - Në: "Shkolla shqiptare" nr. 43, 1940, f.16.

1941

77 – LEHONA / pseud. H. SH. - Në: "Tomori", Tiranë, 23 nëntor,1941, f. 3.

1942

78 - NUSJA PA DUVAK. - Në: "Shkëndija" nr. 1, 1942, f. 26-29.

79 - ZONJUSHA ME CINGARE / pseud. K. Miti. - Në: "Tomori", 24 janar 1942, f. 3.

80 - TE KORIJËZA (Novelë) / pseud. Gj. Z. - Në: "Tomori", 25 janar 1942, f. 3

81 - GJER KUR / pseud. Z. - Në: "Tomori", 1 shkurt 1942, f. 3.

82 - KAU BALASH (Novelëzë) / pseud. L. Gjinoshi. "Në Tomori", 15 shkurt 1942, f. 3

1944

83 - AFËRDITA (Fragment romani). - Në: "Revista letrare", nr 7, 15 maj 1944, f.11.

84 - LEHONA. - Në: "Revista letrare", 15 korrik 1944, f. 3 - 4.

1949

85 - BEREQETI I FSHATARËVE (Fragment). - Në: "Literatura jonë", nr. 7, 1949, f. 27-33.

86 - MOLLA E LUMTURISË. - Në: "Literatura jonë", nr. 11, 1949, f.51.

87 - REZISTENCA E GORICARËVE. - Në: "Antologjia e klasës së VII-të të shkollës shtatëvjeçare". - Tiranë : Botim i Ministrisë s`Arësimit, 1949.

1954

88 - XHA NELOJA (Fragment). - Në: "Bashkimi", 29 nëntor 1954.

1962

89 - SIMFONIA E PAMBARUAR. - Në: "Nëntori", nr. 1, 1962, f. 9-45.

90 - SANIA (Fragment romani). - Në: "Luftëtari", 15 gusht 1962.

1979

91 - RRËFIMI I NJË KURBETLIU. - Në: "Nëntori", nr. 12,1979, f. 79-146.

1985

92 - RRËFIMI I NJË KURBETLIU. - Në: "Rilindja", Prishtinë, tetor 1985. (Prozë e zgjedhur).

1987

93 - KAÇAKU HODO ZHGABA. - Në: "Nëntori", nr. 10, 1987, f. 5-36

2005

94 - SIMFONI E PAMBARUAR / red. Ilinden Spasse; parath. Çobo Skënderi]. - Tiranë : "Medaur", 2005. - 74. f.

4- Tregime, skica, fejtone, alegori, etj.

1929

95 - PROBLEMA: Në: "Ora", Tiranë, 26 qershor 1929.

96 - KUSH DURON TRASHËGON. - Në: "Normalisti", Elbasan, nr. 1, nëntor 1929, f.17-18.

1930

97 - ZËRI I ZEMRËS SË TRËNDAFILIT. - Në: "Ars", Korçë, nr. 6, 22 mars 1930, f. 5.

98 - MBI VARRIN E DASHNORIT (Tregim). - Në: "Zëri i Korçës", Korçë, nr. 535, 16 shtator 1930, f. 3.

99 - A DO TA SHOF?. - Në "Zëri i Korçës", Korçë, nr. 543, 14 tetor,1930, f. 3.

100 - PLAKU SHEKULLOR. - Në: "Zëri i Korçës", Korçë, nr. 556, 29 nëntor 1930, f. 1.

1931

101 - KRESHNIKJA SHQIPTARE. - Në: "Normalisti", Elbasan, nr. 1, mars 1931, f. 12-18.

102 - KRESHNIKJA SHQIPËTARE. - Në: "Gazeta Shqiptare", Bari, nr. 269, 12 nëntor 1931, f. 2.

1932

103 - VJOLLCA DHE GJEMBI (Përrallë alegorike). - Në: "Normalisti", nr. 3, mars 1932, f. 4-6

104 - ÇO-U E VDEKUN... - Në: "Normalisti", Elbasan, nr. 6, qershor 1932, f. 3-6.

105 - PLAKU SHEKULLOR DHE ZANA E SHQIPNISË (Rrëfenjë për të vegjël). - Në: "Minerva", nr. 4 - 5, 1932, f. 24.

106 - ZËRI I ZEMRËS SË TRËNDAFILIT (Prozë alegorike). - Në: "Kosova", Konstancë, nr. 15, 28 nëntor 1932.

1933

107 - PËRRALLA E LUMIT (Prozë alegorike) / pseud. Zaveri. - Në: "Kosova", Konstancë, nr. 20, 29 janar,1933, f. 2.

108 - KOPSHTI DHE TRANDAFILI I ZHURITUR (Prozë poetike). - Në: "Normalisti", Elbasan, nr. 2 - 3, shkurt-mars 1933. f. 36-39.

109 - VJOLLCA DHE GJEMBI (Përrallë alegorike) / pseud. Stespa. Në: "Kosova", Konstancë, nr. 31, 28 maj 1933, f.11.

110 - VJOLLCA DHE GJEMBI (Përrallë alegorike) / pseud. Stespa. Në: "Gazeta shqiptare", Bari, 14 qershor 1933.

111 - FEREXHEJA E NUSES (Tregim humoristik). - Në: "Gazeta e Korçës", Korçë, nr. 1692, 9 qershor 1933, f. 3.

1934

112 - NJË KUJTIM I GJALLË ((Përpara përmendores së Çerçiz Topullit; Prozë). - Në "Demokratia", Gjirokastër, nr. 424, 24 mars 1934, f. 4.

113 - ZONJUSHA E QYTETËNUEME ME CIGARE NË GOJË / pseud. Stespa. - Në: "Normalisti", Elbasan, nr. 3, tetor 1934, f.12 -13.

114 - I MËRGUEMI (Skicë). - Në: "Illyria", nr. 14, 10 qershor 1934, f. 3.

115 - RREZEVE TË FLAGËS KORÇARE / pseud. Stespa. - Në: "Flaga", Korçë, nr. 2, 6 korrik 1934, f. 2-3.

116 - NATA E BISEDIMIT (Nga një romanc i pa botuar "Reze të perendueme") [Fragment nga romani "Pse?!..."]. - Në: "Demokratia", Gjirokastër, nr. 436, 30 shtator 1934, f. 1-3.

117 - FRYMAT LETRARE (Tregim). - Në "Illyria", nr. 9, 6 maj 1934, f. 3-4.

118 - I MËRGUEMI.- Në: "Kunorë rinie". - Korçë : Libraria "Pepo-Marko", 1934, f. 5-9.

119 - VJOLLCËS SË VYSHKUN. - Në: Në: "Kunorë rinie". - Korçë : Libraria "Pepo-Marko", 1934, f. 25-29.

120 - KUNORË RINIJE. - Në librin "Novela të zgjedhura". - Korçë : Libraria "Pepo-Marko", 1934, f. 29.

1935

121 - AJKA E BOTËS (Nga fletët e një ditareje të panjoftur kurrë). - Në: "Rilindja", nr. 7, Korçë, nr. 7, 2 mars 1935, f 11-12.

122 - PELLGU. - Në: "Rilindja", Korçë, nr. 8, 16 mars 1935, f. 9.

123 - NATË BISEDIMI (Fragment nga romani "Pse?!..."). - Në: "Illyria", nr. 35, 24 dhjetor 1935, f. 2.

124 - PASQYRA E THYER E NJËJ QYTETI (Fragment romani). - Në: "Rilindja", Korçë, nr. 11, 4 maj 1935, f.12.

125 - DALLËNDYSHE, KTHEJA NDRYSHE...MOJ ZONJUSHE! (Flet jeta). - Në: "Rilindja", Korçë, nr. 13, 1 qershor 1935, f. 4-5.

126 - TE PRAKU I DY BOTËVE (Fragment). - Në: “Jeta dhe kultura” nr. 3, 20 korrik 1935, f. 11.

127 - NGA SHËNIMET E NJI DHIOGJENIT TË RI : [prozë alegorike]. - Në ”Populli”, nr. 4, 29 shtator 1935, f. 10.

128 - BOTA U ÇTHUR : [pamflet]. - Në: “Illyria”, nr. 27, 19 tetor 1935, f. 7.

129 - ZAKONE SHQIPTARE (fragment nga libri "Pse?!". - Në: Illyria, nr. 35, 24 dhjetor 1935, f. 3.

1936

130 - MOS HARRO SE NE NDERIN E KEMI MË TË SHTRENJTË SE BIJT, SE MALLIN E SE VET-VEHTEN (Fragmente nga romani “Pse?!”). - Në: “Normalisti” nr. 1, janar 1936, f. 8-12.

131 - BABAI (Tregim). - Në: “ABC” nr. 2, 1936.

132 - LETËR PREJ NJË TË PANJOHURE (Tregim). - Në librin “Zëmbakët e thyer”, Korçë, 1936.

1937

133 - NGA DRITARJA E NJËJ TË ÇMENDURI, njeriu i ndershëm me njeriun e Zotit / pseud. Zaver. - Në: “Diana”, nr. 31, maj 1937, f. 17.

1938

134 - KUJTIMET E FUNDIT. - Në: ”Shtypi”, nr. 275, nr. 273, 14 prill 1938, f.3; nr. 274, 15 prill 1938, f.3; nr. 275, 16 prill 1938, f.3.

135 - KUSHTRIMI I ZANAVE (Pamflet). - Në: “Drita”, nr. 477, 19 qershor 1938, f.3.

136 - KUSHTRIMI I ORËVE (Pamflet). - Në: "Gazeta e Korçës", Korçë, nr. 2971, 20 qershor 1938, f.3.

137 - NJË MALL QË PREJ SË LARGU (Tregim) / Pseud. Mburimi. - Në: Drita, nr. 483, 26 qershor 1938, f.4.

138 - VAJZA E PALINDUR (Përrallë për fëmijt). - Në: "Shkolla Kombëtare" nr. 13 -14, 1 prill 1938, f.29-30.

1939

139 - KËTHIMI I SHKRIMTARIT (Prozë poetike). - Në: "Donika", nr. 1, 20 mars 1939, f.13-14.

140 - TETO KATA MAGJISTARE ME NAM (Fragment romani) - Në: "Donika" nr 1, 20 mars 1939, f. 26.

141 - DASHURIA FSHATARE (Frangment romani) - Në: "Donika", nr. 2, 30 prill 1939, f.13.

142 - DRIDHET E PËRDRIDHET VALLJA NË MESNATË (Fragment romani) - Në: "Sabauda", nr. 3, korrik 1939, f. 32-33.

1940

143 - BRENGA E DRITËS (Tregim). - Në: "Radio revista Tirana", nr. 6, 1940, f. 2 - 3.

144 - ATJE NË FSHAT (Tregim). - Në: "Vatra shqiptare"(Radio revista Tirana), nr. 4, 1940, f. 5 - 6.

1941

145 - MËSUESI I VJETËR RRËFEHET. - Në: "Shkolla shqiptare", nr. 43, 1941, f. 16.

146 - MBRESA E PARË (Fragment) . - Në: "Shkolla shqiptare", nr. 46,1941, f. 208.

147 - MALËSORI I VOGËL. - Në: “Shkolla shqiptare”, nr. 49, 1941, f. 347-349.

148 - SHKRIMTARI / pseud. Diploma. - Në: “Tomori”, 29 mars 1941.

149 - LIGJËRATË (Monolog)/ pseud. Stespa. - Në: “Shkolla shqiptare", nr. 50, maj 1941, f. 396.

150 - LETËR NGA NJË E PANJOHUR (Tregim) / pseud. Gjon Zaveri. - Në: “Vatra shqiptare”, nr. 23-24, shtator-tetor 1941.

151 - ZOTI REMKA / pseud. st. r. - Në: "Tomori”, 18 dhjetor 1941.

152 - ZOTI SKËNDERI / pseud. st. r. - Në: “Tomori”, 19 dhjetor 1941.

1942

153 - E VEREMOSURA (Profil) / pseud. K. Miti. - Në: “Tomori”, 21 janar 1942.

154 - ZONJUSHA ME CIGARE NË GOJË / pseud. K. Miti.. - Në: “Tomori”, 24 janar 1942.

155 - NËNA, (Skicë) / pseud. St. r. - Në: “Tomori”, 3 shkurt 1942, f. 3.

156 - TË FALA NGA FSHATI. ANKTH DIMRI. - Në: “Tomori i vogël”, 1 shkurt 1942.

157 - LOLA (Vizatim) / pseud. Gjinoshi. - Në: “Tomori”, 13 shkurt 1942, f. 3.

158 - DREJTËSIA E XHANDAR MEHMETIT (Vizatim) / pseud. K. Lemi. - Në: ”Tomori”, 17 shkurt 1942, f. 3.

159 - TË DINJA ME GRAMË (Vizatim) / pseud. e-jo. - Në: “Tomori”, 20 shkurt 1942, f. 3.

160 - USHTARI. - Në: “Tomori i vogël” nr. 6, 15 prill 1942, f.7.

161 - NDJEJE, ZOT! (Vizatim) / pseud. B. Petriti. - Në: "Tomori", 22 prill 1942, f. 3.

162 - TI NUK DIGJESH / pseud. M. Kume. - Në: "Tomori", 22 prill 1942, f. 3.

163 - NUNI / pseud. B. Petriti. - Në: "Tomori", 23 prill 1942, f. 3.

164 - XHA GJIKA / pseud. B. Petriti. - Në: "Tomori", 24 prill 1942.

165 - ASAJ (Prozë poetike) / pseud. B. Petriti. - Në: "Tomori", 2 qershor 1942, f.3.

166 - KËNGË E VALLE (Fragment) / pseud. Gjon Zaveri. - Në: "Vatra shqiptare", nr. 27-28, 1942, f. 10.

1944

167 - MALËSORI I VOGËL. - Në: "Fryma", Shkodër, nr. 2, shkurt 1944, f. 62-64.

168 - DUKE DËGJUAR: QAJ E QESH (Pamflet) / pseud. Hamleti i shqipes. - Në: "Revista letrare" nr. 2, 1 mars 1944, f. 3.

169 - SHEMRA. - Në: "Revista letrare", nr. 3, 15 mars 1944, f.3.

170 - QESH E QAJ, QAJ' E QESH! DUKE PARË / pseud. Hamleti i shqipes. - Në: "Revista letrare" nr. 3, 15 mars 1944, f. 4.

171 - QAJ E QESH (Pamflet) / Hamleti i shqipes. - Në: "Revista letrare" nr. 4, 1 prill 1944, f. 4.

172 - ZËRI NË STUHI. - Në: "Bleta" nr. 7, 12 prill 1944, f. 21.

173 - GJAKPIRËS! GJAKPIRËS! GJAKPIRËS! (Pamflet) / pseud. Hamleti i shqipes. -Në: "Revista letrare" nr. 5, 15 prill 1944, f.4.

174 - QAJ E QESH: OH, MENDJE BUALL... / pseud. Hamleti i shqipes. - Në: "Revista letrare", nr. 6, 1 maj 1944, f. 4.

175 - HUM! HUM, ZOTËRINJ HIPOKRIT! (Pamflet) / pseud. Hamleti i shqipes. - Në: "Revista letrare", nr. 7, 15 maj 1944, f.7.

176 - QAJ E QESH: JEMI TË ÇMËNDUR (Pamflet) / Hamleti i shqipes. - Në: "Revista letrare", nr. 8, 1 qershor 1944, f. 4.

177 - TE KORIJËZA (Tregim) / pseud. Gj. Z. - Në: "Revista letrare", nr. 8, 1 qershor 1944, f. 3.

178 - QAJ E QESH: SKANDAL? JO, ASPAK! (Pamflet) / pseud. Hamleti i shqipes. - Në: "Revista letrare", nr. 9, 15 qershor 1944, f.3.

179 - 85. DY TË VDEKUR (Pamflet) / pseud. Hamleti i shqipes. - Në: "Revista letrare" nr. 10, 1 korrik 1944, f. 4.

180 - LEHONA. - Në: "Revista letrare" nr. 11, 15 korrik 1944, f.3-4.

181 - LUMI I THATË / pseud. Skënderi. - Në: "Bleta", nr. 14, 27 korrik 1944, f. 3.

182 - QAJ' E QESH: ALLILLURA! ALLILLURA! ALLIULLRA!(Pamflet) / pseud. Hamleti i shqipes. - Në: "Revista letrare", nr. 13, 15 gusht 1944, f.2.

183 - MALËSORI I VOGËL. - Në: "Fryma", Shkodër, nr. 2, 1944, f. 61 -64.

184 - NUSJA PA DUVAK. - Në: "Bashkimi i kombit", 3 Shtator 1944,

185 - QAJ E QESH (Pamflet) / pseud. Hamleti i shqipes. - Në: "Revista letrare", nr. 2, 1 mars 1944, f. 4.

186 - QESHNI E BUZQESHNI (Pamflet) / pseud. Hamleti i shqipes. - Në: "Revista letrare", nr. 12, 1 gusht 1944. f.3.

1945

187 - BODRUMI NXIN! BODRUMI NDRIT! (Prozë letrare) / pseud. Ilindeni. - Në: "Bashkimi" nr. 53, 6 janar 1945.

188 - DEMONSTRATË! DEMONSTRATË! (Prozë letrare) / pseud. Ilindeni. - Në: "Jehona e Tiranës", 29 janar 1945, f. 3.

1946

189 - MALËSORI I VOGËL. - Në: "Antologjia e kl. I. Shkolla unike". - Tiranë, 1946, f. 83 - 87.

190 - KURBANI (Prozë). - Në: "Antologjia e kl. I. Shkolla unike". - Tiranë, 1946, f. 122 - 123.

191 - LOTË KURBETI. - Në: "Antologjia e kl. II-III. Shkolla unike". - Tiranë, 1946, f. 263.

1947

192 - TUNELI I ROGOZHINËS. - Në: "Antologjia e kl.V. Shkolla shtatëvjeçare". - Tiranë 1947, f. 173 - 177.

1949

193 - MOLLA E LUMTURISË (Fragment romani). - Në: "Literatura jonë", nr. 2, 1949, f. 51 - 55.

194 - BEREQETI I FSHATARËVE (Fragment nga romani "Harbutët"). - Në: "Literatura jonë", nr. 7, 1949, f. 27-38.

195 - REZISTENCA E GORICARËVE. - Në: "Antologjia e kl. VII. Shkolla shtatëvjeçare". - Tiranë, 1949, f. 115 - 118.

196 - METI NË SHKOLLËN SHTATËVJEÇARE. - Në: "Pionieri", 19 dhjetor 1949.

1950

197 - BEREQETI I FSHATARËVE. - Në: "Liria", Boston, nr. 433-449, 31 mars-31 qershor 1950.

198 - SA E BUKUR DHE SA E PASUR QË ËSHTË SHQIPËRIA JONË. - Në: "Fatosi", nr. 5, 1950, f. 8-9.

199 - VULLNETARI I HEKURUDHËS. - Në: "Letërsia jonë", nr. 6, 1950, f.11-22.

200 - VULLNETARI I HEKURUDHËS. - Në: "Rinia",15 korrik 1950.

201 - ...SI DIELLI VETË! (Skicë). - Në: "Letërsia jonë", nr. 12, 1950, f. 62 - 63.

1951

202 - EDHE FATOSAT E NËNSHKRUAN APELIN E PAQES. - Në: "Fatosi", nr. 5, 1951, f. 5.

203 - I BIRI I TRAKTORISTIT. - Në: "Fatosi", nr. 3-4, 1951, f . 2-3.

204 - KËNGA MË E BUKUR. - Në: "Letërsia jonë", nr. 10,1951, f.5.

1952

205 - TAKSIDARI NË FSHAT. - Në: "Antologjia e kl. V. Shkolla shtatëvjeçare". - Tiranë, 1952.

206 - TË KORRAT (Fragment romani). - Në: "Letërsia jonë", nr. 3, 1952, f. 18-27.

207 - TUNELI I ROGOZHINËS . - Në: "Antologjia e kl.V. Shkolla shtatëveçare". - Tiranë, 1952.

1953

208 - TAKSIDARI NË FSHAT. Në: "Antologjia e kl.V. Shkolla shtatëvjeçare". - Tiranë, 1953, f. 86-90.

209 - TUNELI I ROGOZHINËS. Në: "Antologjia e kl.V. Shkolla shtatëvjeçare". - Tiranë, 1953, f. 197-200.

1954

210 - PUNË, PAQE, MAJ (Skicë). - Në: "Bashkimi", 1 maj 1954.

211 - FRAGMENT NGA ROMANI "Afërdita përsëri në fshat". - Në: "Radio-Tirana", 11 gusht 1954, ora 15.00.

212 - XHA NELOJA (Fragment romani). - Në: "Bashkimi", 30 tetor 1954.

1956

213 - NJË FILLIM I MBARË. - Në: "Bashkimi", 19 maj 1956.

214 - JU NJOH ME XHA SHEMON. - Në: "Zëri i popullit", 24 maj 1956.

215 - ASHTU DUHESH BËRË. - Në: "Bashkimi", 8 qershor 1956; në librin "Fshati i ri", Tiranë, 1956, f. 48.

216- LAKMIA PËR TOKË. - Në: "Bashkimi", 16 qershor 1956.

217- VAJZA "REBELE". - Në: "Bashkimi", 24 korrik 1956; në librin "Fshati i ri", Tiranë, 1956. f. 56.

218 - LAKMIA PËR TOKË. - Në librin "Fshati i ri". - Tiranë, 1956. f. 52.

219 - TAKSIDARI NË FSHAT. Në: "Antologjia e kl.V. Shkolla shtatëvjeçare". - Tiranë, 1956, f. 91-95.

1957

220 - ATA NUK ISHIN VETËM (Fragment). - Në: "Zëri i rinisë", 13 shkurt 1957.

221 - EDHE FSHATI YNË KOOPERATIVË. - Në: "Bashkimi", 28, 31 maj 1957.

222 - PËRSHËNDETJE DHE URIME. - Në: "Nëntori", nr. 10, 1957, f. 4.

223 - TË FALA NGA FSHATI. - Në: "Nëntori", nr. 10, 1957, f. 11-59.

1959

224 - DITA E LUMTUR. - Në: "Shqipëria e re", nr. 5, 1959, f.14-15.

225 - PASQYRA MAGJIKE (Fragment romani). - Në: "Nëntori", nr. 7, 1959, f. 113-140.

226 - I URITURI, (Fragment romani). - Në: "Radio Tirana", 25 gusht 1959, ora 21.00.

227 - I URITURI (Fragment romani). - Në: "Zëri i popullit", 4 tetor 1959.

228 - I URITURI (Fragment nga romani me të njëjtin titull i shkrimtarit Sterjo Spasse i cili fitoi çmimin e parë në konkursin e 15 vjetorit të çlirimit]) . - Në: "Zëri i rinisë", 26 dhjetor 1959.

1961

229 - BINJAKUT TË SHTATËMBËDHJETË. - Në: "Drita", 1 janar 1961.

230 - DHASKAL…BETER DHASKAL . - Në: "Arsimi popullor", nr. 3, 1961, f.51-53.

231 - MËSUESI. - Në: "Mësuesi", 26 shtator 1961.

1962

232 - E PANËNSHTRUARA. - Në: "Tregime shqipe". - Tiranë, 1962.

233 - FLAMURI I SË RESË (Prozë poetike). - Në: "Mësuesi", 2 mars 1962.

234 - ISHIN APO S'ISHIN VETËM (Fragment romani). - Në: Almanaku "Korça e re", nr. 3, Korçë 1962, f. 39-54.

235 - MALËSORI I VOGËL (Tregim). - Në: "Mësuesi", 13 prill 1962.

236 - SANIJA... (Fragment). - Në: "Luftëtari", 5 gusht 1962.

237 - PËRMBI SHKËMBINJ E GURË LIRINË TË NJGJALLIMË (Kujtime). - Në: "Bashkimi", 30 shtator 1962.

238 - 1912-1962 (Prozë poetike). - Në: "Bashkimi", 28 nëntor 1962.

1963

239 - MËSUESJA LULE PERIZI NË KLASË (Pamflet) / pseud. Gjon Zaveri. - Në: "Hosteni", nr. 20, 17 tetor 1963, f. 10-11.

240 - SOKOLESHA. (Legjendë). - Në: "Nëntori", nr. 10,1963, f.69-76.

241 - SHQIPONJA E VOGËL (Legjendë). - Në: "Nëntori", nr. 10, 1963, f. 76-82.

242 - DISKUTANTI I SHQUAR (Pamflet) / pseud. Gjon Zaveri. - Në: "Hosteni", nr. 22, 17 nëntor 1963, f. 5.

243 - LAVDIA SHQIPTARE, (Mendime e ndjenja). - Në: "Bashkimi", 29 nëntor 1963.

244 - SHUKU (Pamflet) / pseud. Gjon Zaveri. - Në: "Hosteni", nr. 24, 17 dhjetor 1963, f. 8.

1964

245 - 151. REPUBLIKA JONË (Prozë poetike). - Në: “Drita”, 12 janar 1964.

246 - PEDAGOGU LULO PEDANTI (Pamflet) / pseud. Gjon Zaveri. - Në: ”Mësuesi”, 17 janar 1964.

247 - MBËRTHEJE EDHE KËTË, DOKTOR (Pamflet) / pseud. Gjon Zaveri. - Në: ”Hosteni”, 2 shkurt 1964, f. 8.

248 - DIALOG NR. 1: I PAPËRLYERI / pseud. Gjon Zaveri. - Në: “Hosteni”, 2 prill 1964.

249 - DIALOG NR. 2 : NDËRGJEGJA / pseud. Gj. Zaveri. - Në: “Hosteni”, 17 qershor 1964.

250 - SA MIRË NË PUNË (Fragment). - Në: “Puna”, 4 gusht 1964.

251 - TIRANA PRET ÇLIRIMTARËT. - Në: “Ylli”, nr. 9, 1964, f. 21.

252 - ATË DITË NËNTORI. - Në: “Ylli”, nr. 10, 1964, f. 21; [fotografi e autorit].

253 - BOTA U SHTHUR (Pamflet)). - Në: “Drita”, 11 tetor 1964.

254 - NJERI I NDERSHËM-ME NJERIUN E ZOTIT (Pamflet). - Në: “Drita”, 11 tetor 1964.

255 - ZËRI I ZEMRËS SË TRËNDAFILIT (Prozë alegorike). - Në: “Nëntori”, nr. 12, 1964, f. 43-44.

256 - ANKIMI I LUMIT (Prozë alegorike). - Në: “Nëntori”, nr. 12, 1964, f. 44-45.

257 - BABAI. - Në: “Nëntori”, nr. 12, dhjetor 1964, f.45-47.

258 - XHA NELO (Fragment romani). - Në: “Nëntori”, nr. 12, 1964, f. 47-48.

259 - SPIRO GURËMADHI (Portret letrar). - Në: "Nëntori", nr. 12, 1964. f. 49-51.

1965

260 - PAVDEKËSIA E TYRE (Prozë poetike). - Në: "Bashkimi", 5 maj 1965.

261 - FSHATI IM (Mendime dhe ndjenja). - Në: "Bashkimi", 6 qershor 1965.

262 - DALÇI FAQEBARDHË.- Në: "Pionieri", 9 qeshor 1965.

263 - BANORI I YLLIT VEGA NË TOKË (Tregim fantastiko-shkencor). - Në: "Mësuesi", 10, 17, 24 dhjetor 1965.

1966

264 - FRAGMENT NGA TREGIMI "E BUKURA E PRESPËS". - Në: "Radio- Tirana", 26 janar 1966, ora 16.

265- FRAGMENT NGA TREGIMI "E BUKURA E PRESPËS" (Pjesa e dytë):- Në: "Radio - Tirana", 27 janar 1966, ora 16.

266 - FRAGMENT NGA ROMANI "BUZË LIQENIT". - Në: "Radio -Tirana", 24 mars 1966, ora 16.

267 - NJË PJESË E JETËS SIME- KRONIKA E JETËS SË GEG LLESH NDOUT . - Në: "Nëntori", nr. 3, 1966, f. 30-62.

268 - KURORA E ZONJËS. - Në: "Ylli", nr. 9, 1966, f. 20-22.

1967

269 - SHQIPONJA E VOGËL (Legjendë). - Në: "Pionieri", nr. 2, 8 shkurt 1967.

1968

270 - SOKOL TORVIOLLI (Legjendë), (fragment). - Në: "Jeta e re", Prishtinë, nr. 2, 1968, f.111-115.

271 - SOKOL TORVIOLLI (Legjendë). - Në: "Flaka e vëllazërimit", Shkup, nr. 9, 29 shkurt 1968, f. 8- 9.

272 - SOKOLESHA (Fragment - Prozë e zgjedhur) - Në: "Rilindja", Prishtinë, 3 mars 1968, f. 15.

273 - ATA NUK ISHIN VETËM (Romani i "Rilindjes"). - Në: "Rilindja", Prishtinë, 16 maj 1968, f. 11; gusht 1968, f. 10.

274 - SHOKËT E MIJ. - Në: "Rilindja", Prishtinë, 25 qershor 1968, f. 12.

1970

275 - VASILIKA (Nga "Ata nuk ishin vetëm"). - Në: "Zëri i rinisë", Prishtinë, nr. 26, 19 shtator 1970, f. 19.

276 - LENA E TOKALLARËVE. - Në: "Nëntori", nr. 10, 1970, f.129-132.

1971

277 - ZJARR!...(Fragment). - Në: "Drita", 12 dhjetor 1971.

1972

278 - PIONIERI GJERGJ SHULINAKU. - Në: "Pionieri", nr. 6, 1972. f.6-10. [Ka edhe një foto të autorit me të nipin Arian, një foto të veprave, si dhe një biografi të shkurtër]. [viz.**Petro Kokushta**].

1973

279 - GJOKË MOKRARI, ALIAS GJOKË SHQIPTARI (Fragment nga romani "Zgjimi") . - Në: "Nëntori", nr. 5, 1973, f. 92- 138.

280 - MISTO GËRMENJI (Fragment nga romani "Zgjimi") - Në: "Fjala", Prishtinë, nr. 8, 1973, f. 7.

1975

281 - ZGJIMI (Fragment romani). - Në: "Jeta e re", Prishtinë, nr. 2, 1975, f. 277 - 294.

282 - TEATRI NË MIKROFON: "ZJARRE", sipas romanit me të njëjtin titull të shkrimtarit Sterjo Spasse. - Në: "Radio -Tirana", 11 qershor 1975, ora 20.30.

283 - PËR HERË TË PARË… - Në: "Nëntori", nr. 10, 1975, f. 20 - 22.

1976

284 - RINI E PËRJETSHMË E POPULLIT TONË. - Në: "Kultura masive", nr 1, 1976, f. 14-16.

1977

285 - ATA NUK ISHIN VETËM (Tregim me figura). - Në: "Fatosi", nr. 11, 1977, f. 12-13; nr. 12, 1977, f. 12-13; nr. 13, 1977, f. 12-15; nr. 14, 1977, f. 12-15; nr. 15, 1977, f.16-17; nr. 16, 1977, f. 11-13.

1978

286 - THUAJI MALËSISË A PO DEL, NA KA ARDHË NJË PASHË PËR SHERR!. - Në: "Hosteni", nr. 11, 1978, f. 10.

1979

287 - SAHATI. - Në: "Ylli", nr. 8, 1979, f. 20-21.

288 - PËR BUKËN E GOJËS... - Në: "Pionieri", nr. 22, 29 nëntor 1979, f. 24-27.

1982

289 - TRIM KY THEMISTOKLI GËRMENJI. - Në: "Fatosi", nr. 15, 1982, f. 8-10.

290 - ZJARRI I KRYENGRITËSVE (Fragment romani). - Në: "Nëntori", nr. 11, 1982, f. 123 - 180.

1983

291 - TRIMËRESHA JONË. - Në: "Fatosi", nr. 15, gusht 1983. f.8-11.

1984

292 - VËSHTIRËSITË (Fragment nga romani "Afërdita"). - Në: "Shkëndia", Prishtinë, 1 mars 1984, f. 14.

1987

293 - KAÇAKU HODO ZHGABA (Fragment nga romani në dorëshkrim "O sot, o kurrë" i ciklit të rilindësve). - Në: "Nëntori", nr. 10, 1987, f. 5-36. (Në hyrje ka një shënim redaksional).

294 - GJOKË SHQIPTARI. - Në: "Fatosi", nr. 19, 5 tetor 1987, f. 10 - 12.

295 - TE KODRA E BELIT. - Në: "Antologji e letërsisë shqipe". - Tiranë, 1987.

296 - SHFLETOJMË LIBRIN ARTISTIK : "Kaçaku Hodo Zhgaba" i Sterjo Spasses. - Në: "Radio-Tirana", 21 nëntor 1987, ora 10.30'.

297 - NËPËR FAQET E LIBRIT: "Kaçaku Hodo Zhgaba". Tregim nga Sterjo Spasse. - Në: "Radio - Korça", 25, 26, 27 nëntor 1987, ora 17.15'.

298 - DASËM NË PRAG TË PAVARËSISË (Fragment nga romani në dorëshkrim "O sot, o kurrë! - Në: "Përpara", Korçë, 25 nëntor 1987, 28 nëntor 1987, f. 3-4.

299 - DASËM NË KORÇË (Radiodramatizim sipas tregimit me të njëjtin titull të shkrimtarit Sterjo Spasse). - Në: "Radio-Korça", më 28 nëntor 1987 dhe ritransmetim më 29 nëntor 1987 ora 14. 30
.

1988

300 - SHIH E SHKRUAJ (Kujtime). - Në librin: "Kujtime për Enverin", vëll. I. - Tiranë : 8 Nëntori, 1988, f. 549-555.

1989

301 - FLIJIMI (Fragment nga romani "Zgjimi"). - Në: "Fjala", Prishtinë, 1 tetor 1989, f. 5.

302 - SHFLETOJMË LIBRIN ARTISTIK: pjesë nga romani "O sot, o kurrë" i Sterjo Spasses. - Në: "Radio Tirana", 9 dhjetor 1989, ora 10. 30'.

303 - MALËSORI I VOGËL (Tregim). - Në: "Pionieri", Prishtinë, nr. 6, 1989, f. 12.

304 - DY TREGIME : "Nusja pa duvak" (korrik 1941) dhe "Lotë kurbeti" (tetor 1940). - Në: "Jeta e re", Prishtinë, nr. 11, 1989, f. 1645-1656.

1990

305 - ATA NUK ISHIN VETËM (Roman nga Sterjo Spasse. Përshtatur nga Stefan Kume). - Në: "Pionieri" nr. 7, 14 prill 1990, f. 16-17.

1993

306 - PSE?!...: fragment romani. - Në: "Mësuesi", 20 shkurt 1993, f. 4.

307 - GJYSHJA IME. - Në: "Rilindja", Prishtinë, 4 maj 1993, f. 12.

1994

308 - DËRMIMI I SHOVENISTËVE (Me rastin e 80 vjetorit të lindjes së shkrimtarit Sterjo Spasse) [Marrë nga romani "Zgjimi"]. - Në: "Flaka e vëllazërimit", Shkup, 25 gusht 1994.

2002

309 - DËBORA E PARË. - Në: "Xixëllonjat", Prishtinë, nr. 77, 2002, f. 3.

2009

310 - NETA. - Në: "Korça", Korçë, nr. 159, korrik 2009, f. 10.

5. Kompleti " STERJO SPASSE" (1968)

311 - NGA JETA NË JETË:PSE?!...: roman / red. Ramiz Kelmendi; parath. Rexhep Qosja; pasth. Nasho Jorgaqi. - Prishtinë : "Rilindja", 1968. - 293 f.

312 - AFËRDITA : roman / red. Ramiz Kelmendi. - Prishtinë : "Rilindja", 1968. - 203 f.

313 - AFËRDITA PËRSËRI NË FSHAT : roman / red. Ramiz Kelmendi. - Prishtinë : "Rilindja", 1968. - 328 f.

314 - ATA NUK ISHIN VETËM : roman / red. Ramiz Kelmendi. - Prishtinë : "Rilindja", 1968. - 334 f.

315 - BUZË LIQENIT : roman / red. Ramiz Kelmendi. - Prishtinë : "Rilindja", 1968. - 357 f.

316 - KURORA E RINISË : tregime / red. Ramiz Kelmendi; parath. Fatmir Gjata. - Prishtinë : "Rilindja", 1968. - 153 f.

317 - TË FALA NGA FSHATI : tregime / red. Ramiz Kelmendi; pasth. Hysni Hoxha. - Prishtinë, "Rilindja", 1968. - 279 f.

318 - SOKOLESHA E TREGIME TË TJERA : tregime / red. Ramiz Kelmendi. - Prishtinë : "Rilindja", 1968. - 311 f. [edhe: Bibliografi tematike e prozës së Sterjo Spasses nga Jup Kastrati].

1980

6. Seria: "VEPRA LETRARE":

SHTËPIA BOTUESE "NAIM FRASHËRI" / Redaktor: Ali Dhrimo, me
parathënie në vëllimin I: Nasho Jorgaqi e Riza Hysa, f. 5-35, Tirazhi 5000
kopje, - Kombinati Poligrafik, Shtypshkronja e re, Tiranë 1980. në 8 (9)
vëllime.

319 - Vëllimi I: PROZË E SHKURTËR (1930-1970). - 596 f. Në faqen e parë: [Fotografia e autorit e vitit 1959 dalë në Jaltë-Krime.

320 - Vëllimi II: "AFËRDITA" dhe "AFËRDITA PËRSËRI NË FSHAT" : romane. - 512 f.

321 - Vëllimi III: ATA NUK ISHIN VETËM : roman. - 316 f.

322 - Vëllimi IV: Tregime për të rinj e pionierë: TË FALA NGA FSHATI, SOKOLESHA. - 368 f.

323 - Vëllimi V: BUZË LIQENIT : roman. - 348 f.

324 - Vëllimi VI: ZJARRE : roman. - 360 f.

325 - Vëllimi VII: ZGJIMI : roman. - 476 f.

326 - Vëllimi VIII: PISHTARË : roman. - 704 f.

327 - Vëllimi IX: KRYENGRITËSIT : roman. - 555 f.

Shënim: Seria ka gjithsej 3680 faqe, të shtypura në letër të mirë të bardhë. Çdo vëllim është lidhur me kapak ngjyrë bezhë, me titullin e përbashkët: STERJO SPASSE: VEPRA LETRARE. Çdo vëllim ka numërin me shifër arabe: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9. Titujt dhe numrat në kapak janë shkruar me varak të argjendtë.

KREU II

KRIJIMTARIA PUBLICISTIKE

1. Fjala e kohës

1929

328 - LIGJËRATË MBI DURIMIN. - Në: "Normalisti", Elbasan, nr. 1, nëntor 1929, f. 17-18. [Shkrimi bën fjalë për kalitjen e durimit. Jepen shembuj].

1930

329 - REGJIMI NË BILISHT; HOLLËSIRA MBI VRASJEN E VËRNIKUT / pseud. Korrespodenti. - Në: "Ora", nr. 81, 1 qershor 1930, f. 6.

330 - NJË ATDHETAR' I HARUEM U NDA NGA KJO JETË : [Sheh Ibrahim Mahmut Guma nga Elbasani] / inic. S. - Në: "Ora", nr. 81, 1 qershor 1930, f. 6.

331 - Ç'THONË TË HUAJT PËR POGRADECIN (VIZITORËT E VERËS, FAKTOR PËR ZHVILLIMIN E QYTETIT) / inic. S. - Në: "Ora", nr. 124, 22 korrik 1930, f. 2.

332 - KUSH PO NA E PRISH GJUHËN, NORMALJA APO Z. LOGORECI? I / pseud. Një Normalist. - Në: "Ora", nr. 154, 27 gusht 1930, f. 2.

333 - KUSH PO NA E PRISH GJUHËN, NORMALJA APO Z. LOGORECI? II / pseud. Një Normalist. - Në: "Ora", nr. 162, 5 shtator 1930, f. 2

1931

334 - TË RINJTË DHE QYTETNIMI (Për t'u mendue) / pseud. St. Spasse '32. - Në: "Normalisti", Elbasan, nr. 2, prill 1931, f. 11-13.

335 - DUHET NJË BASHKIM. (Për studentët shqiptarë) / pseud. Stespa. - Në: "Ora", nr. 304, 22 shkurt 1931, f. 4.

336 - BASHKIMI I STUDENTËVE. - Në: "Ora", nr. 339, 3 prill 1931, f. 2.

337 - FENOMENE TË ÇUDITSHME TË NATYRËS. MISTERI RRETH IMPERATORIT DHE ALEKSANDRIT I / pseud. Galiçica. - Në: "Ora", nr. 378, 22 maj 1931.

338 - S'KA PËR SE, ZOTNI ! (Nga jeta jonë) / pseud. Galiçica. - Në: nr. 394, "Ora", 10 qershor 1931.

339 - VEPRA E BERNARD SHOUT, DO NJË BURR TJETËR ENGLEZ. LETËRSIA FRANCEZE N'AMERIKË / pseud. Galiçica. - Në: "Ora", nr. 402, 19 qershor 1931.

340 - ANALFABETIZMA DHE LUFTA KUNDËR SAJ; SHKOLLA DHE INTERNATE; MËSUES SHËTITËS, ROLI I STUDENTËVE / pseud. Galiçica. - Në: "Ora", nr. 412, 2 korrik 1931, f. 2.

341 - EDUKATA MORALE ASHT BAZA E JETËS SHOQNORE. - Në: "Ora", 8-9 korrik 1931, f. 2 (Është marrë nga "Jeta e re").

342 - ÇËSHTJE GJUHËSORE / pseud. J. Pali. - Në: "Ora", nr. 425, 17 korrik 1931, f. 3

343 - DJALOSHI I SOTSHËM QYTETAR / pseud. Galiçica. - Në: "Ora", nr. 471, 13 nëntor 1931, f. 3.

344 - VASHA E SOTSHME QYTETARE / pseud. Galiçica. - Në: "Ora", nr. 472, 14 nëntor 1931, f. 3.

345 - DJALI I SOTSHËM KATUNDAR / pseud. Galiçica. - Në: "Ora", nr. 473, 16 nëntor 1931, f. 3.

346 - DJALI I SOTSHËM KATUNDAR / pseud. Galiçica. - Në: "Ora", nr. 474, 17 nëntor 1931, f. 3.

347 - VASHA E SOTSHME KATUNDARE / pseud. Galiçica. - Në: "Ora", nr. 475, 18 nëntor 1931, f. 3.

348 - EDHE PAK FJALË MBI VASHAT DHE MBI DJEMTË QYTETARË DHE KATUNDARË / pseud. G. - Në: "Ora", 20, 21 nëntor 1931, f. 3.

349 - EDHE PAK FJALË MBI VASHAT DHE MBI DJEMTË QYTETARË DHE KATUNDARË / pseud. G. - Në: "Ora", 22, 23 nëntor 1931, f. 3.

350 - A DUHET ME STUDJUE LIBRAT? - Në: Kalendari "Korça", 1931, f.12-13.

351 - VITI I VJETËR E VITI I RI. - Në: Kalendari "Korça", 1931, f. 14-15.

1932

352 - RANDËSIA E MËSUESIT NË EUDKIMIN E BREZIT TË RI. - Në: "Normalisti", nr. 1, janar 1932, f. 4- 5.

353 - S'KA PËR SE, ZOTNI!. - Në: "Normalisti", nr. 3, mars 1932, f. 15.

354 - S'KA PËR SE, ZOTNI! (Çështje gjuhësore). - Në: "Besa", 11 qershor 1932.

355 - S'KA PËRSE, ZOTNI!. - Në: "Besa", 27 qershor 1932.

356 - VARFËRIA JONË LETRARE. - Në "Normalisti", nr. 4, prill 1932, f. 15.

357 - PROVË MËSIMI: LANDA: GJUHË, TEMA: DIKTIM. PUNËT E BUJKUT NË VERË. TË FORMUARIT E FJALËVET. TË USHTRUEMIT E TYNE NGA ANA E NXËNËSVE. TË SHKRUEMIT NËPËR RADHOJTË. - Në: "Normalisti", Elbasan, nr. 6, qershor 1932, f. 6-8.

358 - MENTALITETI I VJETËR / pseud. Zaveri. - Në: "Kosova", Konstancë, nr. 15, 28 nëntor 1932.

1933

359 - LETRAT T'ONA DHE SHTYPI KOMBËTAR / pseud. Stespa.- Në: "Shqipëria e re", Konstancë, nr. 526, 22 mars 1933, f. 3.

360 - GJUHA SHQIPE- FRËNGE- ITALIANE. - Në: "Gazeta e Korçës", Korçë, nr. 1662, 3 maj f. 3; nr. 1663, 4 maj 1933, f. 3.

361 - GJUHA SHQIPE- FRËNGE- ITALIANE. - Në: "Gazeta e Korçës", Korçë, nr. 1663, 4 maj 1933, f. 3.

362 - ANGELO LEOTTI (BOLONJË-ITALI : FJALËT E HUAJA. - Në: "Gazeta e Korçës", Korçë, nr. 1684, 4 maj 1933, f. 1, 4.

363 - MENDIME GJUHE: GJUHA SHQIPE-FRËNGE-ITALIANE. - Në: "Gazeta e Korçës", nr. 1689, 4 qershor 1933.

364 - PËRMBLEDHJE E HISTORISË SË SHKOLLËS NORMALE TË ELBASANIT. - Në: Libri i kujtimeve i normalistit shetitës

’32, Elbasan, 1933, f. 3 - 11. [***Janë edhe fotografitë e drejtorit Ahmet Gashi, Mësuesve T. Tela, Vasil Andoni dhe Karl Ljarja***].

365 - ÇASHTJA E GORICËS DHE SHTYPI BULLGAR. - Në: “Kosova”, Konstancë, nr. 31, 28 maj 1933, f. 10.

366 - KRITIKA LETRARE NDËR NE. (Mendime bashkëpunëtorësh) / pseud. Stespa. - Në: “Demokratia”, Gjirokastër, nr. 407, 4 nëntor 1933, f. 3.

367 - ZHVILLIMI I GJUHËS AMTARE. - Në: “Demokratia”, Gjirokastër, nr. 410, 28 nëntor 1933, f. 4.

1934

368 - MENDIME MBI ARËSIMIN FILLUER (Kandi pedagogjik). - Në: “Normalisti”, Elbasan, nr. 1, gusht 1934, f. 1-5.

369 - NJI NDAMJE QË KA NJË TAKIM TË PACAKTUEM. (Nga fundi i radhoit të kujtimeve. Shokëve të rendit 30 korrik 32) / pseud. Sp. '32. - Në: “Normalisti”, Elbasan, nr. 1, gusht 1934, f. 28-29.

370 - DJELMNIA / pseud. Stespa. Në: “Normalisti”, Elbasan, nr. 3, tetor 1934, f. 11-12

371 - RREZEVE TË FLAGËS KORÇARE (Publicisti dhe shkrimtari) / pseud. Stespa. - Në: “Flaga”, Korçë, nr. 2, 6 korrik 1934, f. 1-3.

1935

372 - NJË LESH E LI NË LETËRSINË TONË. - Në: “Demokratia”, Gjirokastër, 20 janar 1935.

373 - AJKA E BOTËS. (Nga fletët e një ditareje të panjoftur kurrë) - Në: “Rilindja”, Korçë, nr. 7, 2 mars 1935, f 11-12.

374 - "MENDONJËSI" SIMBOLIK I RODINIT ...SHQIPTAR. - Në: "Demokratia", Gjirokastër, nr. 456, 6 prill 1935, f. 9.

375 - PLAGËT E GJUHËS SHQIPE. - Në: "Illyria", nr. 22, 14 shtator 1935, f.7.

376 - LIBRA TË MARRURA. - Në: "Rilindja", Korçë, nr. 24-25, 28 nëntor 1935, f. 30. [Aut**.** pa emër, shën. I. S]

1936

377 - PËR NJË LËVIZJE MENDORE T' ARSIMTARËVE. - Në: "Normalisti", Elbasan, nr. 1, dhjetor 1936, f. 14-16.

378 - DREJT REALITETIT TË PUNËVE ARSIMORE (Shtylla pedagogjike) / pseud. Stespa. - Në: "Bota e re", Korçë, nr. 1, 15 prill 1936, f. 23-24.

379 - DISA NGA TË METAT E EDUKATËS SONË (Shtylla pedagogjike) / pseud. Stespa. - Në: "Bota e re", Korçë, nr. 2, 30 prill 1936, f. 23-24.

380 - NDËRTESAT DHE ORENDIT SHKOLLORE (Shtylla pedagogjike) / pseud. Stespa. - Në: "Bota e re", Korçë, nr. 3, 15 maj 1936. f. 22-23.

381 - KËNDIMET: SHTYLLA PEDAGOGJIKE / pseud. Bel. - Në: "Bota e re", Korçë, nr. 5, 15 qershor 1936, f. 19-20.

382 - KONTRASTET E ARËSIMIT I. (Gjurmat e kohës) - Në: "Normalisti", Elbasan, nr. 3, mars 1936, f. 12-13.

383 - KONTRASTET E ARËSIMIT II (Gjurmat e kohës) - Në: "Normalisti", Elbasan, nr. 5, maj 1936, f.11-13.

1937

384 - PËRKËTHIMET PEDAGOGJIKE. - Në: "Normalisti", Elbasan, nr. 5, prill 1937, f. 8-9.

385 - VEPRA MONUMENTALE / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 193, 18 korrik 1937, f. 2

386 - TË NJOHIM ÇDO PËLLËMBË TË VENDIT TONË. - Në: "Drita", nr. 213, 11 gusht 1937, f. 2 [Aut: pa emër, shënimi: I. S].

387 - ORIZONTE TË RA DJALOSHARE / inic. S. S. - Në: "Drita", 22 gusht 1937, f. 2.

388 - PROBLEMI I SHQIPTARIZMËS; MODESTIJA MBI TË GJITHA; KONTRIBUTI I FEMRËS SHQIPTARE / inic. S. S. - Në: "Drita", 19 shtator 1937, f. 2.

389 - SHKOLLA BUROKRATIKE, UMBRELLA. - Në: "Shkolla shqiptare", nr. 51, 1937, f. 453-455.

390 - DISIPLINA NË ORËN E MËSIMIT. - Në: "Shkolla kombëtare", nr. 6, 15 dhjetor 1937. f. 7- 8.

391 - DISA TË META NËPËR SHKOLLAT NORMALE. (PEDAGOGJI: PJESA EDUKATIVE, PJESA DIDAKTIKE, PJESA PRAKTIKE) / pseud. Stespa. - Në: "Përpjekja shqiptare", nr. 4-5-6, mars 1937, f. 218-220.

392 - NDËRTESAT DHE ORENDITË SHKOLLORE / pseud. Stespa. - Në: "Bota e re", Korçë, nr. 3, 1937, f. 23-24.

393 - RRETH KRIZËS SË PRODHIMIT TONË LETRAR / pseud. S. S. - Në: "Drita", nr. 317, 19 dhjetor 1937, f. 2.

1938

394 - LIBRAT GRATIS NË POPULL / inic. S. S.. - Në: “Drita”, nr. 348, 18 janar 1938, f.

395 - KU SHKON RINIJA INTELEKTUALE SHQIPTARE? / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 350, 20 janar 1938, f. 2.

396 - VLEFTËSIMI I KOHËS / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 352, 22 janar 1938, f. 2.

397 - KEMI NEVOJË TË GJEJMË TË SHKUEMEN TONË / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 354, 25 janar 1938, f. 2.

398 - DUHET TA MARRIM KËTË JETË SI NJË KËNGË / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 357, 28 janar 1938, f. 2.

399 - PËR NJË SHTRIRJE TË ELEMENTEVE TË NDRYSHME KRAHINORE / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 358, 29 janar 1938, f. 2.

400 - SHTERPËSIA LETRARE / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 359, 30 janar 1938, f. 2.

401 - PËR PROPAGANDËN E NDJENJAVE KOMBËTARE. - Në: “Drita”, nr. 365, 6 shkurt 1938, f. 2.

402 - KËRKOJMË SHUMË PREJ NJË DIKASTERI / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 367, 9 shkurt 1938, f. 2.

403 - DUHET TA KONSIDEROJMË JETËN SI NË LUFTË / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 370, 13 shkurt 1938, f. 2.

404 - NJI LANDË PËR T’U SHFRYTËZUE: LEGJENDAT T’ONA / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 372, 16 shkurt 1938, f. 2.

405 - NISIATIVA QË DUHEN MARRË / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 375, 19 shkurt 1938, f. 2.

406 - DUKE PËRKUJTUE NJË BURRË TË MADH TË SHQIPTARIZMIT: [Jeronim De Rada] / inic. S. S. - Në: "Drita", numër përkujtimor, 28 shkurt 1938, f. 4.

407 - NXITJE QË TË BAJMË EDHE NË DIÇKA / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 384, 2 mars 1938, f. 2.

408 - SHTYPI NË ROLIN E TIJ PROPAGANDISTIK / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 385, 3 mars 1938, f. 2.

409 - PËRSËRI MBI THEATRON KOMBËTARE / inic. S. S. - Në: "Drita", nr.388, 6 mars 1938, f. 2.

410 - ASHT NJË PROVË E GJALLË PËR GRUAN SHQIPTARE / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 390, 9 mars 1938, f. 2.

411 - QË TË PËRTËRISIM FISIN / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 391, 10 mars 1938, f. 2.

412 - LIGJA MBI ZBULIMIN E GRUAS SHQIPTARE / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 392, 11 mars 1938, f. 2.

413 - KËRKOJMË SHUMË DHE NUK BAJMË GJA / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 394, 13 mars 1938, f. 2.

414 - DUHET TË MËSOHEMI TË KONSIDEROHEMI TË FORTË / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 395, 15 mars 1938, f. 2.

415 - T'A DREJTOJMË POPULLIN TONË KAH ZJARRI KOMBËTAR / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 399, 19 mars 1938, f. 2.

416 - PAZARI I GRUAS SHQIPTARE / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 400, 20 mars 1938, f. 2.

417 - PËR SHËNDETIN E KOMBIT / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 405, 26 mars 1938, f. 2.

418 - STËRVITJA INTENSIVE / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 406, 27 mars 1938, f. 2,

419 - PËRMBI TË GJITHA SHËNDETI / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 409, 31 mars 1938, f. 2.

420 - DUHET TË MËSOHEMI TË FLASIM E TË SHKRUAJMË MIRË GJUHËN TONË / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 411, 2 prill 1938, f. 2.

421 - TË SHUHESH PËR HIR TË KOLEKTIVITETIT / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 412, 3 prill 1938, f. 2.

422 - REFORMA SHKOLLORE / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 414, 6 prill 1938, f. 2.

423 - U NGJAT JETA MIQ TË ZGJEDHUN / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 430, 24 prill 1938, f. 2.

424 - PAS EVENTIT HISTORIK / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 435, 1 maj. 1938, f. 2

425 - NJË INKURAJIM KUTIMPLOTË / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 438, 5 maj 1938, f. 2.

426 - PËR NJË PROPAGANDË KOMBËTARE / inic. S. S. - Në: "Drita", 7 maj nr. 440, 1938, f. 2.

427 - PËRKRAHJA E ARTIT MUZIKUER / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 452, 21 maj 1938, f. 2.

428 - HARTI SHQIPTAR NË VEPRIM / inic. S. S. - Në: "Drita", Tiranë, nr. 469, 10 qershor 1938, f. 2.

429 - SHQIPNIJA! SHQIPNIJA! / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 479, 22 qershor 1938, f. 2

430 - MONOGRAFINA / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 481, 24 qershor 1938, f. 2.

431 - PUNOJMË NË HESHTJE / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 482, 25 qershor 1938, f. 2.

432 - GAZETARI SHQIPTAR / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 487, 1 korrik 1938, f. 2.

433 - GAZETARI SHQIPTAR / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 488, 2 korrik 1938, f. 2.

435 - MJETET QË I DUHEN GAZETARIT SHQIPTAR / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 490, 5 korrik 1938, f. 2.

436 - DJEM DHE VASHA QË NDEROJNË ATDHEUN / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 491, 6 korrik 1938, f. 2.

437 - AKTIVITETI I BOTORES / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 497, 13 korrik 1938, f. 2.

438 - NJI PROBLEM / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 500, 16 korrik 1938, f. 2.

439 - KONTRIBUTI I SHTYPIT KOMBËTAR PËR KREMTIMET E 10 VJETORIT TË MBRETNISË / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 544, 6 shtator 1938, f. 2.

440 - EMNAT E REJA TË KATUNDEVE TË MBRETNISË / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 545, 7 shtator 1938, f. 2.

441 - PAS MBYLLJES SË EKSPOZITËS SË SHKOLLËS SË VIZATIMIT / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 551, 14 shtator 1938, f. 2.

442 - Ç'MUND TË BAJMË PËR NJË PËRGATITJE TË FUQISHME SPORTIVE / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 552, 15 shtator 1938, f. 2.

443 - ISHIM TË PARËT QË FOLËM MBI SHTERPËSI LETRARE / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 556, 20 shtator 1938, f. 2.

444 - PËRSËRI MBI SHTERPËSINË LETRARE / inic. S. S. - Në: ”Drita”, nr. 561, 25 shtator 1938, f. 2.

445 - LIBRA TË MIRA DHE TË BUKURA; HAPA TË NGADALSHME / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 588, 27 tetor 1938, f. 2.

446 - PO SHTOHEN BOTIMET; BRAVO INKURAJIMI / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 590, 29 tetor 1938, f. 2.

447 - MBI FILMAT NË KRYEQYTET; PRANË SAHATIT TË MADH / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 591, 30 tetor 1938, f. 2.

448 - KEMI SHUMË VULLNET PËR TË PUNUE; E DIJMË, POR NA KOSTON BJERRJE KOHE / inic. S. S. - Në: “Drita”, 1 nëntor 1938, f. 2

449 - PËRSËRI MBI BOTIMET; RRETH KINEMAVE / inic. S. S. - Në: "Drita", 3 nëntor 1938, f. 2.

450 - MENDIME BASHKËPUNËTORËSH / pseud. Stespa. - Në: "Demokratia", 3 nëntor 1938.

451 - MËSIMI I GJUHËS NË UNIVERSITETIN E ROMËS; NJË ÇMIM PËR LETËRSINË TONË: KEMI FOLUR DHE SHKRUE / inic. S. S. - Në: "Drita", 4 nëntor 1938, f. 2.

452 - 125. RRETH FILMAVE TË UTA'S; LËVDATA TË PAMERITUEME; NGA ÇËSHTJE E BRENDSHME TË GAZETËS / inic. S. S. - Në: "Drita", 5 nëntor 1938, f. 2.

453 - NJË ZHEST DELIKATESE; DJEMA QË PUNOJNË SHUMË DHE PAGUHEN PAK / inic. S. S. - Në: "Drita", 9 nëntor 1938, f. 2.

454 - DOLLI "DEMOKRATIA"; RADIOSTACIONI SHQIPTAR / inic. S. S. - Në: "Drita", 20 nëntor 1938, f. 2.

455 - DITA E PARË E EMISIONIT RADIOFONIK SHQIPTAR; SOIREJA E SHTËPISË SË OFICERAVE NË TIRANË / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 615, 30 nëntor 1938, f. 2.

456 - NJË PROPOZIM I DREJTUESVE TË RADIOSTACIONIT; NJË LUTJE BASHKISË / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 618, 3 dhjetor 1938, f. 2.

457 - DY FJALË MBI LËÇITËSIN TONË; MINISTRIA E ARSIMIT INTERESOHET PËR KËNDIMET JASHTËSHKOLLORE / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 619, 4 dhjetor 1938, f. 2.

458 - GJURMIME HISTORIKE ; PUNIME / inic. S. S. - Në: "Drita", 9 dhjetor 1938, f. 2.

459 - KONTRIBUTI PËR ZHVILLIMIN E THEATRIT SHQIPTAR; LËÇITËS QË KËRKOJNË DRITË / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 624, 10 dhjetor 1938, f. 2.

460 - MË TEPËR KUJDES PËR RUAJTJEN E KUJTIMEVE TË MOÇME: FSHEHJA E SENDEVE TË MOÇME / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 626, 13 dhjetor 1938, f. 2.

461 - Ç'BAN MBRETI ZOG PËR FSHATRAT T'ONA; NJË KONFERENCË ME RANDËSI / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 627, 14 dhjetor 1938, f. 2.

462 - Ç'BAN MBRETI ZOG PËR KRAHINAT TONA; FSHATRAT QË SHPËTOJNË NGA HARRESAT; HISTORIA; HISTORI DASHUNORE / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 628, 15 dhjetor 1938, f. 2.

463 - PREZA NË HISTORI DHE NË REALITET / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 629, 16 dhjetor 1938, f. 2.

464 - PREJ RRUGËS SË DURRËSIT E DERI NË KAPO RODON; RRUGA, KRAH I BUJKUT / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 631, 18 dhjetor 1938, f. 2.

465 - RRETH VEPRIMEVE TË KOMISIONIT TEKNIK; GJINDARMARIA MBRETNORE NË VEPRIM / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 634, 22 dhjetor 1938, f. 2.

466 - 139. PESHQESHI I KRISHTLINDJEVE / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 635, 23 dhjetor 1938, f. 2.

467 - POLICIA E RE; A PROPOS TË BOTIMEVE / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 636, 24 dhjetor 1938, f. 2.

468 - RRETH FOLKLORIT TONË; Ç'MUND TË BËHET / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 438, 28 dhjetor 1938, f. 2.

469 - RRETH SËMUNDJES APHTA EPIZOTICA; "SHKOLLA KOMBËTARE"; GRAMATIKA LATINE. - Në: "Drita", nr. 439, 29 dhjetor 1938, f. 2.

470 - RRETH SHTËPIJAVE BOTUESE; BOTIMET / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 440, 30 dhjetor 1938, f. 2.

1939

471 - HISTORIA NËPËR SHKOLLAT FILLORE. - Në: "Shkolla kombëtare", nr. 23, shkurt 1939, f. 49-53.

1940

472 - KONFERENCA E SHTATË (Pjesë të shkëputura nga shënimet e mësonjësit). - Në: "Shkolla shqiptare", nr. 41, 1-15 qershor 1940, f. 548-550.

473 - KARAKTERISTIKAT E MËSONJËSES E TË MËSONJËSIT (Shënime psikoprofesionale). - Në: "Shkolla shqiptare", nr. 44, 1940, f. 65-68.

474 - NGA JETA JONË: ATJE NË FSHAT… - Në: "Vatra shqiptare", nr. 4, 1940, f. 5.

1941

475 - PRODHIMI LETRAR I VITIT 1940 / pseud. Gjon Zaveri. - Në: "Shkëndija" nr. 7, janar 1941. f.49-56.

1942

476 - EDUKATA MORALE E FAMILJES SONË / pseud. Gj. Z. - Në: "Shkolla kombëtare", nr. 52, 1942, f. 25-26.

477 - EDUKATA MORALE E FAMILJES SONË / pseud. Gj. - Në: "Tomori", 22 janar 1942, f. 3.

478 - MËSUESI DHE KLASA / pseud. Gj. Z. - Në: "Tomori", 20 shkurt 1942, f. 3.

479 - JETA PEDAGOGJIKE NDËR NE / pseud. Gj. Z. - Në: "Tomori", 25 shkurt 1942, f. 3.

480 - LETRA NGA TIRANA / pseud. Skënderi. - Në: "Tomori", 17 mars 1942, f. 3.

481 - 154. NË VEND TË KAUT GJETA NUSE. - Në: "Tomorri", 17 mars 1942, f. 3

482 - LETRA NGA TIRANA / pseud. Skënderi. - Në: "Tomori", 22 mars 1942, f. 3.

483 - QUO VADIS. Z. HEKURAN LUMI / pseud. Luani. - Në: "Tomori", 24 mars 1942, f. 3.

484 - QUO VADIS. Z. HEKURAN LUMI / pseud. Luan Labi. - Në: "Tomori", 26 mars 1942, f. 3.

485 - O KRUSHK TË KAM GJETUR ME 5 OPINGA. - Në: "Tomori", 28 mars 1942.

486 - SHKRIMTARI / pseud. Dip Loma. - Në**: "**Tomori", 29 mars 1942, f. 3.

487 - VAJTI TË RRËMBENTE SHAMINË, PO U KTHYE PA FESTE. - Në: "Tomori", 19 maj 1942.

488 - LAKRORI ME CIRONKA. - Në: "Tomori", 30 maj 1942, f.3.

489 - FËMIJËT E RRUGËVE / pseud. Mësuesi. - Në: "Tomori", 30 maj 1942, f. 3.

490 - PRODHIMI LETRAR NË DY VJETËT E FUNDIT (1941-1942) / pseud. Skënder Pirro. - Në: "Shkëndija", dhjetor 1942, f. 33-45.

1943

491 - MËSUESI DHE KLASA / pseud. St. Sp. - Në: "Shkolla shqiptare", nr. 56-57, 1943, f. 150-151.

492 - FËMIJËT E RRUGËVE / pseud. Gj. Zaveri. - Në: "Shkolla kombëtare", nr. 60, 1943, f. 245-247.

1944

493 - AKROBAT, BU - U - KUR? / pseud. S. - Në: "Bleta", nr. 9, maj 1944, f. 18

494 - LËVIZJA MENDORE NË LUFTËN NACIONALÇLIRIMTARE. - Në: "Përpara", Korçë, 18 dhjetor 1944.

1945

495 - KUR SHKRIMTARI VIHET NË SHËRBIM TË POPULLIT (Varrimi i dr. Petraq Leka në Tiranë). - Në: "Përpara", Korçë, 11 shkurt 1945.

1949

496 - PËRGATITJA E MËSONJËSIT TË LETËRSISË. - Në: "Arsimi popullor", nr. 3-4, 1949. f. 97-103.

1950

497 - RILINDASIT SI MËSONJËS TË POPULLIT TONË. - Në: "Arsimi popullor", nr.1, 1950, f. 6-10.

498 - PUNOJMË PËR PAQEN! TA MENDOJMË PAQEN!. - Në: "Bashkimi", 26 shkurt 1950.

499 - PUNA ME NXËNËSIT E DOBËT NË GJUHË. - Në: "Arsimi popullor", nr. 6, 1950, f. 67-70.

500 - MANIFESTIMI FISKULTURAL I NXËNËSVE TË KRYEQYTETIT / pseud. St. Sp. - Në: "Letërsia jonë", nr. 7, 1950, f. 77-78.

1951

501 - LEXIMI NË KAMPET VERORE / pseud. Stespa. - Në: "Arsimi popullor", nr. 6, 1951. f. 23-27.

1952

502 - GRAMATIKA E GJUHËS SHQIPE (Kritikë e bibliografi). - Në: "Arsimi popullor", 7 korrik 1952. [Aut. KODRA, Z. (Ziaudin), DODBIBA, L (Lirak); SPASSE, S (Sterjo)]

503 - SHKOLLA E PARË SHQIPE NË KORÇË. - Në: "Ylli" nr. 5-6, 1952.

504 - LËVIZJA E RILINDASVE PËR PAVARSINË. –Në: "Bashkimi", 20 nëntor 1952.

1955

505 - JEHONA DHE NDIKIMI I REVOLUCIONIT RUS TË VITIT 1905-1907 NË SHQIPËRI . - Në: "Nëntori", nr. 12, 1955, f.3-14.

506 - PËRSHËNDETJE DHE URIME (Me rastin e 40 vjetorit të Revolucionit Socialist të Tetorit). - Në: " Nëntori", nr. 10, 1957, f . 4-5.

507 - KËNGA E RILINDASVE PËR ÇLIRIMIN E SHQIPËRISË (Me rastin e 45 vjetorit të pavarësisë). - Në: "Zëri i popullit", 28 nëntor 1957.

1961

508 - MËSONJËTORJA E PARË SHQIPE. - Në: "Ylli", nr. 3, 1961, f. 23.

509 - TË NJOHIM JETËN- KËTU ËSHTË KYÇI. - Në: "Drita", 23 korrik 1961.

510 - KOMITETIT QENDROR TË P.P.SH. - Tiranë : Kundra shpifjeve të Nikita Krushovit. - Në: "Drita", 29 tetor 1961.

1962

511 - FLAMURI I SË RESË. - Në: "Mësuesi", 2 maj 1962.

512 - FRYMA E RE NË SHTYPIN E RILINDJES. - Në: "Arsimi popullor", nr. 6, 1962, f. 37 - 42.

513 - "PËRMBI SHKËMBINJ E GURË LIRI TË NGJALLIMË". - Në: "Bashkimi", 30 Shtator 1962.

514 - SHTYPI I RILINDJES NË MBROJTJE TË ÇËSHTJES TONË KOMBËTARE (PËRMES HUMORIT, SATIRËS DHE SARKAZMËS) . - Në: "Bashkimi", 11 nëntor 1962, f. 3.

515 - FJALA ARTISTIKE NË SHTYPIN E RILINDJES (Vështrim kritik). - Në: "Drita", 2 dhjetor 1962; 9 dhjetor 1962.

516 - IDETË DEMOKRATIKE TË RILINDJES. - Në: "Arsimi popullor", nr. 12, 1962.

517 - 1912-1952. - Në: "Bashkimi", 28 nëntor 1962.

1963

518 - NDER E LAVDI MËSUESVE! - Në: "Drita", 10 mars 1963.

519 - POPUJT NUK DO TË GËNJEHEN / Sterjo Spasse, Fatmir Gjata, Llazar Siliqi, Ismail Kadare, Nasho Jorgaqi. - Në: "Bashkimi", 17 gusht 1963.

520 - LAVDIA SHQIPTARE. - Në: "Bashkimi", 29 nëntor 1963.

521 - GËZUAR VITIN E RI 1964. - Në: "Ylli", nr. 12, 1963, f. 3. [Foto: portret].

1964

522 - REPUBLIKA JONË. - Në: "Drita", 12 janar 1964.

523 - 15 VJETORI I LAVDISHËM I RP TË KINËS. - Në: "Miqësia" nr. 9, 1964, f. 3-6..

524 - ATË DITË NËNTORI [Foto në studion e punës]. - Në: "Ylli", nr. 10, 1964, f. 21.

1965

525 - PAVDEKËSIA E TYRE. - Në: "Bashkimi", 5 maj 1965.

526 - FSHATI YNË. - Në: "Bashkimi", 6 qershor 1965.

1968

527 - VEPRIM REVOLUCIONAR. - Në: "Drita", 15 shtator 1968.

1969

528 - KONGRESI I FJALËS REVOLUCIONARE ARTISTIKE, I LETËRSISË DHE I ARTEVE TONA (Në prag të Kongresit II të Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve të Shqipërisë). - Në: "Mësuesi", 23 prill 1969.

529 - MARSHON FITIMTARE REPUBLIKA POPULLORE E KINËS. - Në: "Ylli", nr. 10, 1969, f. 3-4.

530 - LETRA E MËSUESIT TONË. - Në: "Drita", 2 nëntor 1969.

531 - GJITHË SHQIPËRIA NË BANGOT E SHKOLLËS. - Në: "Bashkimi", 28 nëntor 1969.

532 - ORGANE LUFTARAKE TË ARTIT REVOLUCIONAR. - Në lib."Kongresi II i Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve të Shqipërisë". - Tiranë, 1969, f. 144 - 149.

1970

533 - BISEDË MBI PËRSHTYPJET NGA R P E KINËS. - Në: "Zëri i popullit", 20 nëntor 1970.

1971

534 - RINI E PËRJETSHME E POPULLIT TONË. - Në: "Bashkimi", 10 janar 1971.

1973

535 - EPOPE DHE PROGRAM PUNE ME PERSPEKTIVA TË SHKËLQYERA. - Në: "Nëntori", nr. 8, 1973, f. 16 - 17.

1974

536 - VIT I TRIDHJETË. - Në: "Drita", 1 shtator 1974, f. 1, 14.

1975

537 - URIM? ÇFARË URIMI SE! - Në: "Drita", 30 dhjetor 1975.

538 - PËR HERË TË PARË. - Në: "Nëntori", nr. 10, 1975, f. 20 - 22.

1976

539 - RINI E PËRHERSHME. - Në: "Bashkimi", 10 janar 1976.

540 - REVOLTA E GORICARËVE (46 vjet më parë). - Në: "Përpara", Korçë, 9 tetor 1976.

1979

541 - E PËRKOHËSHMJA "NORMALISTI" - ORGAN I NXËNËSVE TË SHKOLLËS "NORMALE" ELBASAN (1929-1937). - Në: "Revista pedagogjike", nr. 4, 1979, f. 89-96.

542 - "NORMALISTI" - ORGAN I PËRKOHSHËM I NORMALISTËVE. - Në: "Shkumbini", Elbasan, 12 dhjetor 1979.

1980

543 - FESTA E LETËRSISË DHE E ARTEVE TONA SOCIALISTE (Në kuadrin e 35 vjetorit të Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve të Shqipërisë). - Në: "Bashkimi", 10 tetor 1980.

544 - NË JUBILEUN E 35 VJETORIT TË LIDHJES SË SHKRIMTARËVE DHE ARTISTËVE TË SHQIPËRISË. - Në: "Drita", 12 tetor 1980.

1981

545 - EKSPOZITA FOTOGRAFIKE:"Vende historike të Kosovës" e fotoreporterit Petrit Kumi. - Në: "Ylli" nr. 11, 1981, f.17.

1982

546 - PËR NJË ZGJEDHJE DHE PROPAGANDIM MË TË MIRË TË LETËRSISË. - Në: "Nëntori", nr. 5, 1982, f. 96 - 100.

1984

547 - NJË MOZAIK I MREKULLUESHËM : [Foto: S. Spasse pranë bibliotekës së shtëpisë]. - Në: "Ylli", nr. 3, 1984, f. 16.

1985

548 - EPOKA E PARTISË - NJË POEMË E MREKULLUESHME EDHE PËR NE SHKRIMTARËT: [Foto: Sterjo Spasse, Mahir Domi, Dalan Shapllo dhe një malësor në malësinë e Veriut]. - Në: "Nëntori", nr. 10, 1985, f. 119 - 122.

1987

549 - NDERIM PËR PISHTARËT E DRITËS. - Në: "Drita", 8 mars 1987, f. 5. [Jubileu i 100-vjetorit të Mësonjëtores së parë shqipe].

1993

550 - FËMIJËRIA E TË GJITHA EPOKAVE. Në: "Mesazh" nr. 36, Tiranë, 2 shtator 1993, f. 2. [Letër e Sterjo Spasses dërguar Ramadan Pasmaçiut për librin "Udhëve të fëmijërisë" si dhe për krijimtarinë e R. Pasmaçiut].

1995

551 - LETRA QË I DREJTON QEMAL DRAÇINIT MË 19.08. 1944. - Në lib. "Era" / përgatitur për botim nga Enver Draçini. - Shkodër : Shtypshkronja e Entit Botues Poligrafik "Gjergj Fishta" Lezhë & Muzeu Historik i Shkodrës, Shkodër, 1995, f.136-138.

2. Reportazhe

1936

552 - KUJTIME DHE SHËNIME UDHËTIMI NËPËR PRESPË, RESNJË, MONASTIR, OHËR E STRUGË TË ARSIMTARËVE TË KORÇËS / pseud. Stespa. - Në: "Gazeta e Korçës", Korçë, nr. 2551, 10 korrik 1936, f. 2. - nr. 2560, 21 korrik 1936, f.3

1954

553 - TAKIM ME HEROIN E BASHKIMIT SOVJETIK IVANOV KLOKOV. - Në: "Luftëtari", 29 gusht 1954.

554 - DJEPI I ARTIT DHE I SHKENCËS (Shënime. Na shkruajnë anëtarët e delegacionit kulturor që vizituan Bashkimin Sovjetik). - Në: "Zëri i popullit", 4 e 5 shtator 1954.

555 - NË JASNAJA POLJANA - VENDLINDJA E LEON TOLSTOIT. - Në: "Nëntori", nr. 9, 1954, f.122-127.

556 - NJERËZIT SOVJETIKË. - Në: "Zëri i popullit", 15 shtator 1954.

557 - PALLATI I PIONIERËVE NË LENINGRAD. - Në: "Pionieri", 11 shtator 1954.

558 - UKRAINA E LULËZUAR. - Në: "Zëri i popullit", 11 shtator 1954.

559 - QYTETI HERO: ODESA. - Në: "Zëri i rinisë", 30 tetor 1954.

560 - NË MUZEUMIN "TARAS SHEVÇENKO". - Në: "Miqësia", nr. 9, 1954, f. 21-22.

1957

561 - TUNGJATJETA MIQ TË DASHUR. - Në: "Zëri i rinisë", 23 janar 1957.

562 - PEKINI, ZEMRA E KINËS SË RE. - Në: "Bashkimi", 6, 7 shkurt 1957.

563 - LETËRKËMBIM MIDIS KOPERATIVAVE VËLLEZËR KINEZË DHE SHQIPTARË. - Në: "Bashkimi", 27 shkurt 1957.

564 - NË KOOPERATIVËN "MIQËSIA SHQIPTARO- KINEZE". - Në: "Bashkimi", 5 maj 1957.

565 - MONGOLIA QË KALOI NGA FEUDALIZMI I EGËR NË SOCIALIZËM. - Në: "Bashkimi", 24, 25, 26 gusht 1957.

566 - Në REPUBLIKËN E PESË YJEVE. - Në: "Nëntori" nr. 8, 1957, f. 151- 172.

567 - NË REPUBLIKËN E PESË YJEVE. - Në: "Nëntori", nr. 9, 1957, f. 137-164.

568 - 10 VJET KOOPERATIVË NË FSHATIN VISHOCICË : JETË E GËZUAR DHE E BEGATËSHME. - Në: "Bashkimi", 24 dhjetor 1957.

1958

569 - JETA E RE NË KOOPERATIVËN BUJQËSORE "ÇLIRIMI" TË KATUNDIT AFRIM-FIER / skicat Sadik Kaceli]. - Në: "Bashkimi", 25 maj 1958.

570 - LAJMËTARËT E PAQES (Nga Stokohlmi; përshtypje udhëtimi). - Në "Bashkimi", 5, 6 shtator 1958.

1962

571 - TUNGJATJETA KINË. - Në: "Mësuesi", 28 shtator 1962.

572 - PËRSHTYPJE NGA R.P. E KINËS DHE R. D. E VIETNAMIT]. - Në: "Drita", 16 mars 1962. [Fjalë e mbajtur me rastin e çeljes së Ekspozitës, ora 17].

1963

573 - BUZË LIQENIT TË PRESPËS. - Në: "Pionieri", 3 prill 1963.

574 - JU NJOHIM ME KOOPERATIVËN BUJQËSORE TË ZMADHUAR "VILHELM PIK" TË KËMISHTAJT- LUSHNJE / bashkaut. Nonda Bulka. - Në: "Bashkimi", 14, 15 qershor 1963.

575 - NËPËR LUGINËN E SHUSHICËS. - Në: "Bashkimi", 15 nëntor 1963.

576 - FLUTURIMTHI NËPËR NJË CEP TË MYZEQESË / bashkaut. N. Bulka, M. Kuteli. - Në: "Nëntori", nr. 11, 1963, f. 67-81.

577 - NJË FOLE KULTURE PËR FSHATIN / pseud. Gj. Zaveri. - Në: "Bashkimi", 12 dhjetor 1963.

1964

578 - QENDRA INDUSTRIALE E MEMALIAJT LULËZON. - Në: "Puna", 21 prill 1964.

579 - LAPIDARËT LIGJËROJNË. - Në: "Drita", 26 prill 1964.

580 - REPUBLIKA E MADHE POPULLORE. - Në: "Drita", 7 nëntor 1964.

581 - SHQIPËRIA NJËZETVJEÇARE SOCIALISTE. - Në: "Bashkimi", 28 nëntor 1964.

1965

581 - NËPËR ZADRIMË. - Në "Bashkimi", 13 nëntor 1965.

1975

582 - NËPËR BJESHKËT E KELMENDIT / bashkaut. D. Shapllo. - Në: "Drita", 12 tetor 1975, f. 2, 13.

1978

583 - KËSAJ VJESHTE NË PRESPË / bashkaut. Z. Cikuli. - Në: "Bashkimi", 23 nëntor 1978.

1981

584 - KULTURA DHE SHKENCA SOCIALISTE MAJË MALEVE : Bizë. - Në: "Bashkimi", 6 gusht 1981.

585 - PRANVERA SOCIALISTE BUZËQESH BRIGJEVE TË PRESPËS. - Në: "Bashkimi", 18 shtator 1981.

1982

586 - BRIGJEVE TË PRESPËS. - Në: "Bashkimi", 5 dhjetor 1982.

1983

587 - VAJZA NGA BALDUSHKU (Nga blloku i shënimeve). - Në: "Bashkimi", 12 qershor 1983. [Vjollca Rama, brigadiere e kooperativëa së Baldushkut të rrethit të Tiranës].

1985

588 - DRITË NË NATYRË, DRITË NË SHPIRT. (Mbresa nga Çorovoda). - Në: "Ylli", nr. 1, 1985, f. 2-3.

1986

589 - BRIGJEVE TË PRESPËS. - Në: "Bashkimi", 6 korrik 1986.

1987

590 - PËRPARA SOFRËS SË BEGATSHME TË VURGUT. - Në: "Bashkimi", 4 qershor 1987, f.1-2.

591 - JETË TËRE DRITE, FRYMËZIM PËR BREZAT (Konispol, Vrinë). - Në: "Bashkimi", 5 qershor 1987, f.1-2.

1988

592 - GALERIA E ARTEVE TË BUKURA NË QIELL TË HAPUR TË HEROIKËS KORÇARE. - Në: "Përpara", Korçë, 26 nëntor 1988, f. 3-4.

2007

593 - KËNGA MË E BUKUR. - Në: "Tirana observer",11 mars 2007.

3. Përshkrime

1934

594 - LIQENI I PRESPËS : NJI ÇERDHE ROMANTIKE (Shënime nga radhoi i kujtimeve) (Erë trandafili nga Shqipnia) - Në: "Normalisti", Elbasan, nr. 1, gusht 1934, f. 32-35.

595 - BUTRINTI: NJI FANTAZI PËR KOHËN T'ONË. - Në: "Normalisti", Elbasan, nr. 2, 30 shtator 1934. f. 15-16.

596 - FORTESA E TEPELENËS-NJË FANTAZI E SHEKULLIT. - Në: "Normalisti", Elbasan, nr. 3, 1934, f. 14-15.

597 - PRESPA E VOGËL (Erë trëndafili nga Shqipnia). - Në: "Normalisti", Elbasan, nr. 4-5, nëntor-dhjetor 1934, f. 31-32.

598 - LIQENI I POGRADECIT - NJË MAGJI E NATYRËS. - Në: "Illyria", nr. 9, Tiranë, 1934.

1937

599 - TE VORREZAT E KOMBIT . - Në: "Shtypi", 28 nëntor 1937.

1938

600 - LIQENI I POGRADECIT, NJË MAGJI E NATYRËS. - Në: "Sporti shqiptar", 26 maj 1938.

601 - ZEUSA MBI MAJAT E MALIT TË THATË. - Në: "Shtypi", 30 korrik 1938.

602 - LIQENI I PRESPËS, NJË ÇERDHE ROMANTIKE. - Në: "Sporti shqiptar", nr. 124, 11 qershor 1938.

603 - DARDHA-BANESË SHQIPONJASH. - Në: "Sporti shqiptar", 18 qershor 1938.

1941

604 - LIQENI I PRESPËS. - Në librin e leximit "Te praku i jetës", për klasën e parë e të dytë të kursit t'ulët, Botim i Ministrisë s' Arsimit / mbledhë e punue, nën kujdesin e Ernest Koliqit, nga Kolë Kamsi e Karl Gurakuqi. - Tiranë : Shtypshkronja "Dielli", 1941, f.181-182.

1944

605 - SI E PASHË TIRANËN E PORSAÇLIRUAR / pseud. Ilindeni. - Në: "Përpara", Korçë, 29 nëntor 1944.

1972

606 - NDJENJA E ZEMRËS / pseud. Stespa. - Në: "Nëntori", nr. 11, 1972, f. 191-193.

1986

607 - KIRURGË DUARARTË NË SHËRBIM TË POPULLIT. - Në: "Bashkimi", 15 dhjetor 1986; "Shëndeti", nr. 1, 1987, f. 9, 19.

4. Portrete:

Autorë shqiptarë

1933

608 - JERONIM DE RADA. - Në: "Normalisti", Elbasan,. nr. 2-3, 1933, f.1 - 3.

609 - GEROLAMO DE RADA. - Në: "Gazeta shqiptare", Bari, 2 qershor 1933.

610 - VJERSHA "VAJE" E ÇAJUPIT. - Në: "Normalisti", Elbasan, nr. 2-3, 1933, f. 16- 18.

1935

611 - TAHIR DISDARI: UDHËHJEKËS PËR KONFERENCA (Shënime kritike) / pseud. Stespa. - Në: "Rilindja", Korçë, nr. 24-25, 28 nëntor 1935, f. 15.

1937

612 - NAIM FRASHËRI PROFET I SHQIPTARIZMËS / inic. S. S. - Në: "Drita", 3 janar,1937, f. 3.

1938

613 - XHAFER VILLA / inic. S. S. - Në: "Drita", 3 maj 1938, f. 2.

614 - NJË PUNËTOR I PALODHSHËM QË PO JEP SHPIRT (Ilo Mitkë Qafzezi) / inic. S. S. - Në: "Drita", 6 dhjetor 1938, f. 2.

615 - MBI LASGUSH PORADECIN "YLLI I ZEMRËS" : PSE HESHTËN / inic. S. S. - Në: "Drita", 8 dhjetor 1938, f. 2.

1940

616 - NAIM FRASHËRI SI KËNGËTAR I NATYRËS SHQIPTARE. - Në: "Bota e re", 19 tetor 1940, f. 4.

1941

617 - MIHAL GRAMENO (1872-1931). - Në librin: "Shkrimtarë shqiptarë" (Pjesa II për shkollën e mesme). - Tiranë : Botim i Ministris s'Arsimit, 1941, f. 192-202. (Libra shteti për shkolla të mesme. Nr. 5).

618 - PAPA KRISTO NEGOVANI (1875 - 1905) a) Jetëshkrimi, b) Veprimi letrar, c) Nga prodhimi i Negovanit". - Në librin "Shkrimtarët shqiptarë", pjesa II. - Tiranë : Botim i Ministris s'Arsimit, 1941, f. 225-235. (Libra shteti për shkolla të mesme. Nr. 5).

619 - KOTO HOXHI (1824-1895) / pseud. Sotir Pase. - Në: "Tomori", 21 dhjetor 1941.

620 - "VAJET" E ÇAJUPIT. - Në: "Shkëndija" nr. 8 - 9, 1941, f. 8 - 10.

1942

621 - FOQION POSTOLI / pseud. Hamlet i shqipes. - Në: "Shkolla shqiptare" nr. 1, nëntor-dhjetor 1942, f. 94-98.

622 - BLETA SHQIPTARE [E THIMI MITKOS]. - Në: "Shkolla kombëtare", nr. 59, maj 1943, f. 215 -217.

1943

623 - DASHURIA NË FRYMËZIMIN POETIK TË ÇAJUPIT / pseud. Skënderi. - Në: "Vatra shqiptare", nr. 35-36, mars- prill 1943, f. 2- 3.

1949

624 - NAIM FRASHËRI-KËNGËTAR I PUNONJËSVE. - Në: "Puna", 22 tetor 1949.

1950

625 - KONSTANDIN KRISTOFORIDHI- NJË PUNËTOR I MADH I GJUHËS SHQIPE . - Në: "Puna", 10 mars 1950.

626 - KËNGËTAR I MJERIMIT, I VARFËRISË DHE I REVOLTËS SË POPULLIT SHQIPTAR (Migjeni). - Në: "Puna", 13 gusht 1950.

627 - NAIM FRASHËRI : JUBILEU I RILINDASVE TANË. - Në: "Pionieri", nr. 16, 1950, f.2.

628 - PETRO NINI LUARASI (Jubileu i Rilindësve). - Në: "Letërsia jonë", nr. 8, 1950, f. 65-71.

1951

629 - ÇAJUPI-REVOLUCIONAR DHE SHKRIMTAR I MADH I RILINDJES. - Në: "Bashkimi", 28 korrik ,1951.

630 - MIGJENI - POET I REVOLTËS. - Në: "Puna", 26 gusht 1951.

631 - EMËR QË FRYMËZON : Migjenin. - Në: "Bashkimi", 13 tetor 1951.

1952

632 - ME RASTIN E 48 VJETORIT TË VDEKJES SË SAMI FRASHËRIT . - Në: "Ylli", nr. 5- 6, 1952, f.7.

633 - SAMI FRASHËRI. - Në: "Radio -Tirana", 4 qershor 1954, ora 19.30'.

1955

634 - NAIM FRASHËRI PEDAGOG I SHQUAR I SHKOLLËS SHQIPE. - Në: "Arsimi dhe kultura popullore", nr. 10,1955, f. 5-8.

1956

635 - MIHAL GRAMENO MIK I SINQERTË I BASHKIMIT SOVJETIK. - Në: "Miqësia", nr. 2, 1956, f. 20.

636 - MIHAL GRAMENO - PATRIOT DEMOKRAT I RILINDJES (1872-1931) (Me rastin e 25 vjetorit të vdekjes). - Në: "Nëntori", nr. 3, 1956, f.106-113.

637 - RISTO SILIQI. - Në: "Nëntori", nr. 5, 1956, f.106-110.

1959

638 - MIHAL GRAMENO DHE PROZA E TIJ. - Parathënie në "Grameno, M. Kryengritja shqiptare" (Novela dhe kujtime). - Tiranë, 1959, f.5-45.

1961

639 - IDETË DEMOKRATIKE DHE REVOLUCIONARE TË MIHAL GRAMENOS. - Në: "Nëntori", nr. 2, 1961, f.172-179.

640 - EMËR QË FRYMËZON (Migjeni). - Në: "Bashkimi", 13 tetor 1961.

1962

641 - MIHAL GRAMENO SI PAMFLETIST. (Me rastin e 90 vjetorit të lindjes). - Në: "Drita", 4 shkurt 1962, f. 2.

642 - ZEF SEREMBE (Me rastin e 60 vjetorit të vdekjes). - Në: "Nëntori", nr. 2, 1962, f.104-114.

643 - KONSTANDIN KRISTOFORIDHI . - Në: "Drita", 11 mars 1962.

644 - MIHAL GRAMENO - DEMOKRAT DHE LUFTËTAR I SHQUAR PËR LIRI. - Në: "Për mbrojtjen e atdheut", nr. 1, Tiranë, 1962, f. 23-24.

1963

645 - JERONIM DE RADA (1814-1903). - Në: "Bashkimi", 28 shkurt 1963.

1964

646 - 50 VJETORI I POETIT ANDREA VARFI. - Në: "Drita", 29 mars 1964.

647 - DE RADA YNË I MADH. - Në: "Mësuesi", 4 dhjetor 1964.

648 - SADI PEJANI - NJË MËSUES VETERAN (1910-1964). - Në: "Mësuesi", 18 dhjetor 1964.

1965

649 - MËSUESI MARTIR - PAPA KRISTO NEGOVANI (1875-1905). - Në: "Mësuesi", 12 shkurt 1965.

650 - HAKI STËRMILLI - NJË FIGURË E SHQUAR E LETËRSISË SONË (Në shtatëdhjetë vjetorin e lindjes). - Në: "Drita", 30 maj 1965.

1966

651 - A. Z. ÇAJUPI- POET DHE PATRIOT I MADH, KËNGËTAR I SHPIRTIT DHE I NATYRËS SHQIPTARE. - Në: "Zëri i popullit", 27 mars 1966.

652 - NAIMI, KËNGËTAR I RINISË SË PËRHERSHME SHQIPTARE (Me rastin e 120 vjetorit të lindjes). - Në: "Zëri i rinisë", 11 maj 1966.

653 - I MËRGUARI I MADH (Fan Noli). - Në: "Fan S. Noli ndër bashkëkohësit". - Prishtinë : Rilindja, 1968, f. 225.

1972

654 - MIHAL GRAMENO (Në 100 vjetorin e lindjes). - Në: "Shqipëria e re", shkurt 1972.

655 - DEMOKRATI LUFTËTAR MIHAL GRAMENO. - Në: "Drita", 6 shkurt 1972, f. 7.

656 - ASDRENI - POET I FSHATARËSISË. - Në: "Studime filologjike", nr. 3, 1972, f. 19-25.

657 - MBRËMJE PËRKUJTIMORE PËR 100 VJETORTIN E ASDRENIT. - Në: "Nëntori", nr. 6, 1972, f. 72-74.

658 - PATRIOTI DEMOKRAT RISTO SILIQI (Me rastin e 90 vjetorit të lindjes). - Në: "Zëri i popullit", 10 gusht 1972.

659 - MARK GURAKUQI (1922-1970). - Në: "10 korriku", nr. 12, dhjetor 1972.

1973

660 - VIKTOR EFTIMIU (1889-1972). - Në: "Nëntori", nr. 1, 1973, f. 200-204.

1974

661 - FIGURA E KOMUNISTIT MË FRYMËZOI. (Me rastin e 32 vjetorit të vdekjes së Ali Kelmendit" . - Në: "Drita", 10 shkurt 1974, f.13-14.

1975

662 - PAPA KRISTO NEGOVANI, LUFTËTAR PËR LIRI E PËR KULTURË KOMBËTARE. (Me rastin e 70 vjetorit të vdekjes). - Në: "Zëri i popullit", 12 shkurt 1975.

1976

663 - AI MBETET GJITHNJË NJË ARTIST I YNË I MADH (Me rastin e 110 vjetorit të lindjes së A.Z.Çajupit). - Në: "Mësuesi", 24 mars 1976.

1979

664 - PETËR ELEZI-MËSUES PATRIOT I PALODHUR. - Në: "Mësuesi", 10 tetor 1979.

1980

665 - ALEKSANDËR XHUVANI, MËSUES DHE SHKENCËTAR I SHQUAR. (Në kuadrin e 100 vjetorit të lindjes). - Në: "Ylli", nr. 1, 1980, f. 14-15.

666 - NONDA BULKA. - Në: "Radio-Tirana", 7 mars 1980, ora 19.

667 - PROF. ALEKSANDËR XHUVANI. (Kujtime). - Në: "Revista pedagogjike", nr. 2, 1980, f. 58-70.

1982

668 - I VENDOSUR PËR ÇDO SAKRIFICË: (Papa Kristo Negovani - me rastin e përvjetorit të vdekjes). - Në: "Bashkimi", 12 shkurt 1982.

669 - RISTO SILIQI, LUFTËTAR I PENËS E I PUSHKËS. (Në 100 vjetorin e lindjes së Risto Siliqit dhe në 70 vjetorin e Shpalljes së Pavarësisë). - Në: "Nëntori", nr. 8, 1982, f. 195 - 212.

670 - ASDRENI-KËNGËTAR I FSHATARËSISË. - Në: "Radio-Tirana", 10 prill 1982, ora 19.

671 - LUFTËTAR I PAHARRUAR I SHQIPES (TOLI XHAXHOLLARI). - Në: "Mësuesi", 29 dhjetor 1982.

1984

672 - PËRKUJTOHET 100 VJETORI I LINDJES SË SHKRIMTARIT MILTO SOTIR GURA. - Në: "Zëri i popullit", 24 qershor 1984.

673 - PUBLICIST, POET, SHKRIMTAR, (M.S.Gurra). - Në: "Drita", 1 korrik 1984.

674 - SHKRIMTAR, PUBLICIST E PATRIOT (Në 100 vjetorin e lindjes së Milto Sotir Gurës). - Në: "Nëntori", nr. 9,1984, f. 126 - 137.

1985

675 - MË I NDRITURI I SHEKUJVE. (Për Enver Hoxhën). - Në: "Bashkimi",19 prill 1985.

676 - JO. S'KE VDEKUR, TI JE GJALLË! (Për Enver Hoxhën). - Në: "Nëntori", nr. 4, 1985, f. 82-83.

677 - KOÇI, VITO; KEKO, TEODOR: Mësuesi i madh dhe mik i dashur i krijuesve. - Në: "Drita", 13 tetor 1985, f. 11 - 12. [Shkrimtarë dhe artistë për Enver Hoxhën Autorë: Agolli, Dritero; Shuteriqi, Dhimitër; Rama, Kristaq; Spasse, Sterjo dhe Çaçi, Aleks].

1986

678 - ALEKSANDËR XHUVANI (Kujtime). - Në librin:"Studime për nder të Aleksandër Xhuvanit". - Tiranë : Akademia e Shkencave të RPSSH, Instituti i Gjuhësisë dhe Letërsisë, Tiranë, f. 309-317 (Souvenire sour Aleksandër Xhuvani).

679 - MIHAL GRAMENO LETRAR. - Në TVSH, Tiranë, më 6 shkurt 1986, ora 20.30'.

680 - NONDA BULKA, NJERIU, QYTETARI, MËSUESI (Konferencë jubilare me rastin e 80 vjetorit të lindjes, mbajtur në Lidhjen e Shkrimtarëve e të Artistëve të Shqipërisë më 17 mars 1986. - Në: "Drita", 23 mars 1986.

681 - PËRKUJTOHET 8O VJETORI I LINDJES SË SHKRIMTARIT NONDA BULKA. - Në: "Drita" , 23 mars 1986. **[*Mbi jetën dhe veprimtarinë e shkrimtarit Nonda Bulka foli shkrimtari Sterjo Spasse..*].**

1987

682 - NË ÇETELEN E KUJTIMIT. (Përkujtim për vdekjen e Lasgush Poradecit). - Në: "Drita", 15 nëntor 1987.

1988

683 - ME SHPIRT ARTISTIK DHE TRIMËRI QYTETARE. (Për vdekjen e Kristaq Cepës (Kapës). - Në. "Drita", 24 janar 1988, f. 12.

1990

684 - PROZA E AT FISHTËS. - Në: "Jeta e re", Prishtinë, nr. 11-12, 1990, f. 1684-1691.

2004

685 - VJERSHA "VAJE" E ÇAJUPIT. - Në: "Drita", 25 janar 2004, f. 5.

Autorë të huaj

1936

686 - NOGI (Bibliografi. Roland E. Strunk. Nogi. Përkthyer nga Tajar Zavalani) / pseud. Gj. Z. - Në: "Bota e re", Korçë, nr. 2, 30 prill 1936, f. 20-21.

1942

687 - PIRANDELLO: PËRMES ROMANIT "IL FU MATIA PASKAL" / pseud. Pal Gjinoshi. - Në: "Tomori", 3 shkurt 1942, f. 3.

688 - LEOPARDI DHE PASKALI / pseud. Gj. Z. - Në: "Tomori", 24 shkurt 1942, f. 3.

1944

689 - JORDAN JOVKOV. - Në: "Revista letrare", nr. 1, 15 shkurt 1944, f.5.

690 - ELIN - PELIN. - Në: "Revista Letrare", nr. 6, 1 maj 1944, f.5.

691 - PEJO JAVOROV. - Në: "Revista letrare", nr. 12, 1 gusht 1944, f.5.

1945

692 - HRISTO BOTEV. - Në: "Bota e re", nr. 2, 1945.

693 - NGA HERONJTË E BALLKANIT: KRISTO BOTEV. - Në: "Bashkimi", 4, 17, 21 qershor 1945.

694 - DY FJALË MBI JETËN DHE VEPRËN E EHRENBURGUT. - Në: "Bashkimi", 8 nëntor 1945, f.3-4. [Foto : Ilia Ehrenburgu, Sterjo Spasse, Aleks Çaçi].

1947

695 - KRISTO BOTEV (1848-1876) (Një njëqind vjetor me rëndësi). - Në: "Bashkimi", 7 janar 1947.

1949

696 - PËRKUJTOJMË MENDIMTARIN DHE DEMOKRATIN E MADH RUS, VISARION G. BJELINSKI. - Në: "Bashkimi", 8 qershor 1949.

697 - ANTON ÇEHOV (Me rastin e 40 vjetorit të vdekjes së shkrimtarit të madh rus). - Në: "Bashkimi", 15 korrik 1949.

698 - ELIN PELIN VDIQ (1879-1940) / inic. S. S. - Në: "Literatura jonë", nr. 9-10, 1949, f. 69.

699 - K.D. USHINSKI. - Në: "Arsimi popullor", nr. 5 , 1949, f. 4-13.

1950

700 - KRISTO BOTEVI PATRIOT I MADH BULLGAR (1848-1876). - Në: "Bashkimi", 7 janar 1950.

701 - ALEKSEJ TOLSTOJ (1882-1943) / pseud. St. Sp. - Në: "Letërsia jonë", nr. 2, 1950, f. 75-76.

702 - GEO MILEV, NJË POET MARTIR BULLGAR / pseud. St. Sp. - Në: "Letërsia jonë", nr. 4, 1950, f.107-109.

703 - GRIGOR PERLIÇEV, AUTOR I POEMËS "SKËNDERBEU" / pseud. St. Sp. - Në: "Letërsia jonë: " nr. 6, 1950, f. 71.

704 - IVAN VAZOV, SHKRIMTAR I MADH BULLGAR (Me rastin e 100 vjetorit të lindjes). - Në: "Letërsia jonë", nr. 6, 1950, f. 41-44.

1951

705 - HARRIET BIÇER STOU (1811-1861). - Në: "Drita", 4 janar 1951.

706 - VIKTOR HYGO - SHKRIMTAR I MADH DHE LUFTËTAR I SHQUAR I PAQES. (1802-1952) (Me rastin e 150 vjetorit të lindjes). - Në: "Bashkimi", 26 shkurt 1952.

707 - K.D. USHINSKI (Jeta dhe vepra). - Në: "Arsimi popullor", nr. 5, 1951.

708 - MAKSIM GORKI, LUFTËTAR I MADH PËR PAQE (Në 15 vjetorin e vdekjes së tij). - Në: "Letërsia jonë", nr. 6, 1951, f. 35-41.

1952

709 - NIKOLLAI GOGOL (1809-1852) (Me rastin e 100 vjetorit të vdekjes). - Në: "Puna", 4 mars 1952.

710 - 100 VJETORI I LINDJES SË JAN LUKA KARAXHALE. – Në "Letërsia jonë", nr. 3, 1952, f. 63.

1953

711 - KRISTO SMIRNENSKI, POET PROLETAR BULLGAR (Në 30 vjetorin e vdekjes). - Në: "Letërsia jonë", nr. 6, 1953, f. 41-44.

712 - LEON TOLSTOI, MBROJTËS I PAQES DHE I DEMOKRACISË. - Në: "Luftëtari", 6 shtator 1953.

713 - DHIMITËR POLJANOVI. - Në: "Letrari i ri", 13 tetor 1953.

714 - VDIQ POETI BULLGAR DIMITËR POLJANOV. - Në: "Letrari i ri", 19 tetor 1953.

1954

715 - SERVANTESI. - Në: "Radio-Tirana", 27 prill 1954.

716 - JETA DHE VEPRA E SHEKSPIRIT. - Në: "Radio-Tirana", 27 prill 1954.

1955

717 - PËRVJETORI I POETIT BULLGAR PEJO JAVOROV / pseud. Stespa. - Në: "Nëntori", nr.1, 1955, f. 195-196.

718 - MIHAIL SHOLLOHOV (Me rastin e 50 vjetorit të lindjes). - Në: "Nëntori", nr. 6, 1955, f. 56-62.

1956

719 - LU SIN-SHKRIMTAR I MADH KINEZ (1881-1936) (Me rastin e 20 vjetorit të vdekjes) . - Në: "Zëri i popullit", 19 tetor 1956.

1957

720 - GJEORGJ KARASLLAVOVI DHE ROMANI I TIJ "NUSJA" (Shënime kritike). - Parathënie në librin "Karasllavov, Gj. "Nusja"", Tiranë, 1957.

1958

721 - IVAN VAZOV (1850-1921). - Parathënie në romanin "Vazov, I. "Nën zgjedhë"", Tiranë, 1958, f. 5-22.

1961

722 - HARRIET BIÇER STOU (1811-1896). - Në: "Drita, 11 qershor 1961.

723 - NJË TAKIM ME ELIN PELININ, Parathënie në në librin; Elin Pelin, "Lajthitje pranverore" (Tregime të zgjedhura) - Tiranë : "Naim Frashëri", 1961, f. 3-6.

1963

724 - ALEKSEJ TOLSTOI (1883-1945). JETA DHE VEPRA (Me rastin e 80 vjetorit të lindjes). - Në: "Drita",13 janar 1963.

725 - MAKSIM GORKI- SHKRIMTAR I MADH I PROLETARIATIT (Me rastin e 95 vjetorit të lindjes). - Në: "Bashkimi", 28 mars 1963.

726 - GJORGJI DIMITROV. - Në: "Radio-Tirana", 17 qershor 1963, ora 17. 10' (Në emisionin e gjuhës bullgare).

727 - VLADIMIR MAJAKOVSKI. - Në: "Bashkimi", 9 korrik 1963.

1966

728 - JORDAN JOVKOV (1880- 1937) (Parathënie në përmbledhjen me tregime) "Albena". - Tiranë, 1966, f. 3-8.

1967

729 - NJË KËNGËTAR I MADH BALLKANAS I SKËNDERBEUT : [G. Perliçev] / Sterjo Spasse, Petraq Pepo. - Në librin "Skënderbeu". - Tiranë 1967.

1973

730 - VIKTOR EFTIMIU (1889-1972). - Në: "Nëntori", nr. 1, 1973, f. 200-204.

1974

731 - LU SIN - THEMELUES I LETËRSISË SË RE KINEZE (Parathënie në botimin shqip të tregimeve të tij.). - Tiranë, 1974.

1976

732 - VEPRA REALISTE TË LU- SINIT (Në 40 vjetorin e vdekjes). - Në: "Nëntori", nr. 10, 1976, f. 199-205.

1985

733 - IVAN VAZOV-KLASIKU I LETËRSISË BULLGARE. - Në: "Radio-Tirana", 4 maj 1985, ora 15.30' (Bullgarisht).

734 - ELIN PELIN, SHKRIMTAR I MADH PËRPARIMTAR BULLGAR. - Në: "Radio-Tirana", 24 korrik 1985, ora 15.30 (Bullgarisht).

735 - KRISTO SMIRNENSKI, POET PROLETAR BULLGAR. - Në: "Radio-Tirana", më 9 shtator 1985. ora 15.30. (Bullgarisht).

1989

736 - PROZATOR I SHQUAR I LETËRSISË BULLGARE (Në 80 vjetorin e lindjes së D. Dimov). - Në: "Drita", 25 qershor 1989, f. 15.

5. Intervista

1945

737 - NJAKOLLKO DUMI ZA OBRAZOVANIETO I ZA PROSVETNOIOT ZHIVOT V'ALLBANIA : [Disa fjalë mbi arsimin dhe jetën kulturore në Shqipëri] / Interv. Kosta Vetrallov]. - Në rev. "Uçilishten pregled", Sofija, nr. 11, 1945, f. 858-862.

1959

738 - DIELLI I LIRISË. - Në: "Trud", Moskë, 27 nëntor 1959.

739 - TAKIM ME SHKRIMTARIN STERJO SPASSE. - Në: "Radio-Moska", Moskë, 23 nëntor 1959, ora 9. 30'

1961

740 - PËR TË NJOHUR JETËN DUHET DASHURUAR REALITETI. - Në: "Nëntori", nr. 8, 1961, f.47-49.

1965

741 - BISEDË ME SHKRIMTARIN STERJO SPASSE AUTOR I ROMANIT "Buzë liqenit". - Në: "Libri", nr. 2, 1965.

1969

742 - LIDHJA E SHKRIMTARIT ME JETËN. - Në: "Nëntori", nr. 3, 1969, f.195-203.

1973

743 - NGA JETA DHE VEPRIMTARIA E SHKRIMTARËVE TANË. (Intervistë me Sterjo Spassen). - Në: "Zëri i rinisë", 22 shtator 1973.

1974

744 - FIGURA E KOMUNISTIT MË FRYMËZOI. (Me rastin e 35 vjetorit të vdekjes së Ali Kelmendit). - Në: "Drita", 10 shkurt 1974, f.13-14.

745 - BISEDË RRETH PLANEVE KRIJUESE. - Në: "Drita", 10 mars 1974.

746 - ÇFARË KENI DASHUR TË PARAQITNI NË ROMANIN "Zgjimi"?. - Në: "Radio-Korça", 8 mars 1974.

747 - INTERVISTË PËR CIKLIN E RILINDASVE. - Në: "Drita", 18 mars 1974.

748 - BISEDË ME SHKRIMTARIN STERJO SPASSE RRETH ROMANIT "ZGJIMI". - Në: "Libri", prill 1974.

749 - Ç'KINI DASHUR T'I THONI LEXUESVE ME ANËN E ROMANIT "ZGJIMI" ? - Në TVSH, më 28 korrik 1974, ora 19.15'.

750 - RRUGA IME LETRARE DREJT METODËS SË REALIZMIT SOCIALIST . - Në: "Nëntori" nr. 8, 1974, f.156-161.

751 - ËNDËRRAT E RILINDËSVE DHE REALITETI YNË I SOTSHËM :- Intervistë Në: "Radio-Tirana", 29 nëntor 1974 [Në emisionin: Ëndërrat e tyre, realiteti ynë].

1975

752 - VLERËSIM KRENAR. - Në TVSH, më 19 janar 1975.

753 - NJOHJA E JETËS, NJOHJA E HISTORISË. (Mbi romanin "Zgjimi" (Bisedë me letrarët e rinj). - Në: "Drita", 2 shkurt 1975, f. 13, 15.

754 - Ç'KINI DASHUR TË PARAQISNI ME ROMANIN "ZGJIMI"?. - Në: "Radio-Tirana", në emisionin për shqiptarët jashtë atdheut. Tiranë, 25 maj 1975, ora 19.10'

755 - TAKIME ME LEXUESIN PËR ROMANIN "ZGJIMI" : [Foto në Pallatin e kulturës: **Ll.Siliqi, St. Spasse, N. Prifti**]. - Në: "Drita", 23 shkurt 1975.

.

1976

756 - TRI PYETJE SHKRIMTARIT STERJO SPASSE (Për romanet: "Zgjimi" dhe "Pishtarë". [Foto e shkrimtarit]. - Në: "Ylli", nr. 6, 1976, f.13.

757 - NË QENDËR TË ROMANIT-IDEALET E PARTISË. - Në: "Drita", 1 gusht 1976. [Foto e shkrimtarit në dhomën e punës].

758 - NË NISMË TË NJË CIKLI TË MADH ROMANESH (Flet shkrimtari Sterjo Spasse). - Në: "Rilindja", Prishtinë, 6 gusht 1976, f. 9.

1978

759 - UNITETI PARTI-POPULL, KYÇI I FITOREVE TONA. - Në: "Drita", 24 shtator 1978. [Foto e shkrimtarit në studio].

1979

760 - STERJO SPASSE:(Shënim bibliografik). Intervistë në gjuhën frënge. - Në: "Les letres albanaise", nr. 1, 1979.

761 - LUFTA E MASAVE NË FAQET E NJË ROMANI (Për romanin "Ja vdekje, ja liri") [Foto e autorit në verandë të shtëpisë]. - Në: "Ylli", nr. 6, 1979, f. 17.

762 - "PËR JETËN E RE". SI U SHKRUA ROMANI "AFËRDITA PËRSËRI NË FSHAT". - Në: "Nëntori", nr. 7, 1979, f. 161 - 166.

763 - PESË DECENIE KRIJIMTARIE. BISEDË ME STERJO SPASSEN. - Dhënë për televizionin e Kosovës më 8 ëntor 1979.

764 - REALIZIMI I NJË VEPRE VARET SHUMË NGA BURIMI I FRYMËZIMIT. - Në: "Drita", 18 nëntor 1979, f. 5.

765 - PËR ROMANIN "ATA NUK ISHIN VETËM". - Në: "Radio-Tirana", 14 dhjetor 1979.

1980

766 - NË LABORATORIN E PUNËS KRIJUESE TË SHKRIMTARIT E TË ARTSTIT. "ARTI KËRKON DASHURI DHE PUNË SISTEMATIKE" / interv. Luan Dibra, Xhevat Beqaraj. - Në: "Zëri i rinisë", 24 maj 1980.

767 - ARRITJE TË MREKULLUESHME. [***Foto: Në malësinë e Vermoshit: S. Spasse, M. Domi, D. Shapllo e malësorë].*** - Në: "Drita, 12 tetor 1980.

1982

768 - PËR ROMANIN "KRYENGRITËSIT". - Në: "Radio-Tirana",në emisionin e gjuhëve të huaja, për shqiptarët jashtë atdheut. Tiranë, 22 nëntor 1982, ora 17. 10'

1983

769 - INTERVIEW:- ENTRETIEN AVEC L'ECRIVAIN STERJO SPASSE (KUVENDIM ME SHKRIMTARIN STERJO SPASSE). - Në: "Les lettres albanaises", nr. 1, 1983, f. 187-200. [Foto e shkrimtarit: e para e vitit 1936, nxjerrë në Gllomboç në shtëpinë e tij; e dyta e vitit 1958, dalë në Artek të Jaltës (Krime) dhe e treta e vitit 1982, dalë buzë liqenit të Prespës në vendlindje, Gllomboç. Autor i fotos së parë: Vasil Vaska (shok shkolle në Normalen e Elbasanit; e dyta nga një fotoreporter sovjetik; e treta nga fotoreporteri i gaz. "Bashkimi", Petrit Sheqeri].

770 - BISEDA JONË: Me shkrimtarin Sterjo Spasse. - Në: "Ylli", nr. 4, 1983, f. 16-17.

1984

771 - NË PROCESIN KRIJUES: Koha në përcaktimin e individualitetit. - Në: "Drita", 12 shkurt 1984.

772 - NJË MOZAIK I MREKULLUESHËM (Fjala e shkrimtarit dhe e artistit) [Foto: portret]. - Në: "Ylli", nr. 3, 1984, f. 16.

1985

773 - SI U SHKRUA ROMANI "ATA NUK ISHIN VETËM". - Në: "Ylli", nr. 10, 1985, f. 17.

774 - SI FILLUAT TË SHKRUANI CIKLIN E ROMANEVE "RILINDËSIT"? / interv. Ani Ruci. - Në: "Radio-Tirana", në emisionin e gjuhëve të huaja. 16 maj 1985, ora 19. 10' [Në emisionin bullgarisht e dha spikerja Janka Selimi].

775 - NË PROCESIN KRIJUES ME SHKRIMTARIN STERJO SPASSE.(Mbrëmje letrare - artistike) / interv. Fatmir Alimani, operator: Ilir Kasneci. - Në TVSH, 22 maj 1985, ora 20.30'.

776 - CIKLI I ROMANEVE "Rilindësit" TË STERJO SPASSES DHËNË KINOSTUDIOS. - Tiranë, 2 tetor 1985.

1986

777 - HEROIKJA NË NJË ROMAN HISTORIK. (Për romanin e pestë të Ciklit të rilindësve "O sot, o kurrë!". [Foto e autorit]. Në: "Ylli", nr. 3, 1986, f. 17.

778 - 45 VJETORI I KRIJIMIT TË PARTISË DHE UNË. - Në: "Radio-Tirana", 30 mars 1986, ora 19. 10'[në emisionin e gjuhëve të huaja].

779 - EPOKË QË MË NDRIÇOI UDHËN E KRIJIMTARISË. - Në: "Nëntori, nr. 3, 1986, f. 51-63.

780 - INTIMITET VEPRASH DHE AUTORËSH: Dashuria dhe urrejtja e shkrimtarit. [Foto e autorit] / interv. Xhezair Abazi. - Në: "Drita", 21 shtator 1986, f. 7.

781 - PORTRET: Sterjo Spasse / regjisor: Pushkin Lubonja; kryeoperator: Besnik Shima; operator zëri: Fatmir Leli. - Në TVSH, 3 dhjetor 1986 në orën 20.30 deri 21.

1987

782 - SHKRIMTARI DHE SHTYPI. - Në: "Drita", 23 gusht 1987.

783 - BASHKËBISEDIMI YNË. - Në: "Nëntori", nr. 5, 1987, f. 265.

1988

784 - STERJO SPASSE: Bota e mendimit: tradita e punës krijuese (Foto e shkrimtarit). Pjesë nga një intervistë dhënë gazetës "Drita",

Tiranë, dhe e përgatitur nga A. Sulaj. - Në: "Rilindja", Prishtinë, 27 shkurt 1988.

1989

785 - TAKIM ME ELIN PELININ. - Në TVSH, 10 janar 1989, ora 20.30.

786 - O SUGGRAFEAS TES ZOES KOU TES ISTORIAS : [intervistë me Sterjo Spassen me një shënim bibliografik prirës]. - Në: "Logotekniko llaiko vima", shtator 1989, f. 7.

6. Kronika (sociale, artistike, sportive)

1930

787 - KAPITEN GJEK MARASHI E TOGER GJON ÇEFA U LANË TË LIRË (Elbasan, 15. 7. 1930) / pseud. Korrespondenti. - Në: "Ora", 18 korrik 1930, f. 4.

788 - RRETH VRASJES SË JONUZ SPAHOS / pseud. Korrespondenti.- Në: "Ora", 18 korrik 1930, f. 4.

789 - TË VLUARIT MODERNË / pseud. S. - Në: "Ora", 26 korrik 1930, f. 2.

790 - MBI NGJARJEN E GORICARËVE (Lajme të vendit). - Në: "Zëri i Korçës", Korçë, 26 korrik 1930.

791 - PROTESTIMET E KATUNDARËVE TË GORICËS. - Në: "Gazeta e Korçës", Korçë, 26 korrik 1930.

792 - Ç'THONË TË HUAJT PËR POGRADECIN; VIZITORËT E VERËS FAKTOR PËR ZHVILLIMIN E QYTETIT / pseud. S. - Në: "Ora", 27 gusht 1930, f. 2.

793 - ELBASANI PA MUSHKONJA / pseud. Korrespodenti. - Në: "Ora", nr. 156, 29 gusht 1930, f. 4.

794 - E FTON DHE S'I BËN DARKËN / pseud. S. - Në: "Ora", 17 shtator 1930, f. 4.

1931

795 - "NORMALISTI"; ÇFAQJE THEATRALE / pseud. Stespa. - Në: "Ora", 13 janar 1931, f. 3. [Nxënësit e shkollës Normale shfaqën komedinë "Shjor Puci" (Njoftim)].

796 - RINGJALLJA E NORMALISTIT; ÇFAQJE TEATRALE / pseud. Shpres' e re. - Në: "Shqipëria e re", Konstancë, 25 janar 1931.

797 - JETA KULTURORE "NORMALISTI"/ pseud. Stespa. - Në: "Ora", 31 janar 1931.

798 - ELBASANI NË DEKADENCË SPORTIVE.(Shtylla sportive) / pseud. Stespa. - Në: "Ora", 5 shkurt 1931.[Shënim: ***Për këtë artikull dhe për të tjera, majori De Fucio, komandant i ushtarakëve të Elbasanit dhe organizator i sportit e futi St. Spassen në burg si paraushtarak i padisiplinuar, por nga protestat e organizuara të nxënësve të shkollës Normale, u detyrua ta lironte pas katër ditësh***].

799 - SHKOLLA NORMALE SHFAQI DRAMËN "BESA" TË SAMI FRASHËRIT / pseud. Zaveri. - Në: "Shqipëria e Re", Konstancë, 12 shkurt 1931.

800 - PËRSËRI MBI SPORTIN E ELBASANIT: Ç'THOTË ANA TJETËR, APO Ç'THOTË E VËRTETA? / pseud. Stespa. - Në: "Ora", 8 mars 1931.

801 - LËVIZJA SPORTIVE. SK. SPORT KLUB ELBASANI. NJË ORGANIZIM I ENTIT / pseud. Stespa. - Në: "Ora". 13 mars 1931.

802 - DY FJALË PËR SHOQËRINË SPORTIVE "URANI" DHE "SKAMPA" (Letra nga Elbasani) / pseud. Zaveri. - Në: "Shqipëria e re", Konstancë, nr. 461, 27 mars 1931, f. 4.

803 - GRUPI SP I ELBASANIT -SPORT KLUB KAVAJA 3-2 (2-2); KOMEDIA "LULOJA", SOIREE; SHOQ. SPORTIVE "URANI" E "SKAMPA". NJË KONÇERT I BUKUR; URANI DHE SKAMPA / pseud. Zaver-i. - Në: "Shqipëria e re", Konstancë, 22 mars 1931.

804 - OLIMPIADA BALLKANIKE DHE SHQIPËRIA / inic. S. S. - Në: "Ora", 10 prill 1931.

805 - SKUADRA SPORT-CLUB ELBASANI / pseud. Zaver-i. - Në: "Shqipëria e re", Konstancë, 12 prill 1931, f. 3.

806 - "SKËNDERBEU" U MUND NGA SP.KLUB ELBASANI (2 - 0) / pseud. Sharri. - Në: "Shqipëria e re", Konstancë, 10 maj 1931.

807 - TEUTA - SPORT K. ELBASANI (2-0) / pseud. Korrespodenti. - Në: "Ora", 5 qershor 1931.

808 - EKSPOZITA E PUNËVE TË DORËS NË ELBASAN / pseud. Zaver-i. - Në: "Shqipëria e re", Konstancë, 24 qershor 1931.

809 - LETRA SPORTIVE. - TEUTA SP. Q. ELBASAN / pseud. Zaver-i. - Në: "Shqipëria e re", Konstancë, 24 qershor 1931.

810 - KONKURSI I BUKURISË FOSHNJORE TË VITIT 1931 / pseud. Stespa. - Në: "Ora", 28 qershor 1931

811 - ATLETIKA E LEHTË NË SHKOLLËN / pseud. Vërejtësi. - Në: "Ora", 28 qershor 1931.

812 - PËRSHTYPJET E MIJA MBI NDESHJEN DURRËS - TIRANË / pseud. Vëzhguesi. - Në: "Ora", 12 korrik 1931, f.3.

813 - SHKOLLA USHTRIMORE E NORMALES SHFAQI ME SUKSES TË MADH DRAMËN "BARDHOSHJA" ; CILA ASHT SHKOLLA USHTRIMORE ; MATURANTËT E SHKOLLËS NORMALE : [Elbasani] / pseud. Zaver-i. - Në: "Shqipëria e re", Konstancë, 20 korrik 1931, f. 3.

814 - "URANI" - "SKAMPA" (6-1) (1-0) / pseud. Zaver-i. - Në: "Shqipëria e re", Konstancë, 20 korrik 1931.

815 - SATRAPALLËKËT E ROJTËSVE TË MALIQ KAPLLAN FRASHËRIT NË KATUNDIN GORICË / pseud. Luani. - Në: "Shqipëria e re", Konstancë, 2 gusht 1931.

816 - AKTIVITETI I AUTORITETEVE, BICAJ / pseud. Galiçica. - Në: "Ora", 6 gusht 1931, f. 4.

817 - NGA KORÇA : ZOTI NA RUAJT KUR ZIHEN GRATË; MALI I MALIQ KAPLLANIT / pseud. Pupalevski. - Në: "Shqipëria e re", Konstancë, 5 shtator 1931.

818 - ATHLETIKË E PAPËLQYESHME / pseud. Zaver-i. - Në: Gazeta shqipëtare, Bari, 17 tetor 1931.

819 - NJË ATHLETIKË E LEHTË; CINEMA BETHOVEN / pseud. Zaver-i. - Në: "Shqipëria e re", Konstancë, 26 tetor 1931.

820 - PËRFUNDIMET SPORTIVE NË VLORË / pseud. St. - Në: "Ora", 4 dhjetor 1931, f. 3.

821 - TREGTIA E NJË VENDI / pseud. S. - Në: "Ora". 30 dhjetor 1931, f. 3.

1932

822 - PRESIN KRUSHQIT ME SHARJE / pseud. Stespa. - Në: "Ora ", nr. 536, 20 shkurt 1932.

823 - SHKOLLA NORMALE NDEROI LINDJEN E FROBEL-IT / pseud. Zaver-i. - Në: "Shqipëria e re", Konstancë, nr. 497, 27 prill 1932, f. 2. [Aktivitet në shkollën Normale të Elbasanit në përkujtim të 150 vjetorit të lindjes së pedagogut të lodrave të fëmijëve Fr- Frobel].

824 - LAJMET E SHKOLLËS. - Në: "Normalisti", Elbasan, nr. 4, 1932, f. 24. [Letër përgëzimi e drejtorit të Bibliotekës Kombëtare S. Kolea drejtuar S. Spasses, për shkrimin "S'ka përse!" që shkroi në nr. 3 të Normalistit].

825 - PROVIMET E MATURËS NË NORMALEN E ELBASANIT. Emrat e studentëve që përfunduan provimet. - Në: "Gazeta e Korçës", Korçë, nr. 1428, 10 korrik 1932, f. 2.

826 - POSTA Kosova. Në: "Kosova", Konstancë, 16 tetor 1932. [***Nga Deviçani/ Zoti drejtor ; Kam marrë më shumë numra të së shtrenjtës "Kosova". Botimi i saj na pat gëzue për së tepërmi ne të rinjtë, mbasi qëllimi i saj është mbrojtja e të drejtave të shqiptarëve të rronitur...Sterjo Spasse mësues***].

1933

827 - URIME PËR "KOSOVËN" / pseud. Zaver-i. - Në: "Kosova", Konstancë, 17 maj 1933, f. 6.

1937

828 - ANKIME TË DREJTA; BURELI PO ZBUKUROHET; PËR NJË MUZEUM ETNOLOGJIK / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 178, 1 korrik 1937, f. 2.

829 - NJI KREMTIM I BUKUR; NGANJIHERË ANKOHEMI KOT / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 179, 2 korrik 1937, f. 2.

830 - PRIRJE TË LARTA / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 180, 3 korrik 1937, f. 2.

831 - 45. UJI! UJI!; DHE S’KA NGA TË SILLET; POR KOSTON SHUMË / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 183, 6 korrik 1937, f. 2.

832 - NJI ZHEST KUPTIMPLOTË; SHEMBULL PËR T’U IMITUE; PASTËRTI / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 184, 7 korrik 1937, f. 2.

833 - NJI LIBËR SHQIP DESTINUE PËR LËÇITËS TË HUAJ; SHËMBULL PËR T’U NDJEKUN; PËRGJIGJA E FURTARËVE SHËNIMIT TONË / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 185, 8 korrik 1937, f. 2.

834 - ME RASTIN E UDHËTIMIT PËR NË ITALI; POR MUNGON DIÇKA; SHKOLLA TË RA PËR NË KAVAJË / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 186, 9 korrik 1937, f. 2.

835 - NJI MASË SHËRIMTARE; TASHTI PUNË, PUNË; CENTRALI IDROELEKTRIK I “SITËS” / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 188, 11 korrik 1937.

836 - PUNA QË ASHT NDER / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 192, 15 korrik 1937, f. 2.

837 - NJI MASË E LAVDËRUESHME E MINISTRISË SË ENTIT KOMBËTAR; Ç’U BA URDHRI I BASHKISË; TË SHKRETËT POSTSHPËRNDARËS / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 192, 17 korrik 1937, f. 2.

838 - NDËRGJEGJA KOMBËTARE / inic. S. S. - Në: “Drita”, r. 202, n29 korrik 1937, f. 2.

839 - INAGURIMI I BANKËS BUJQËSORE; GAZETAR TË PAFSHA; PËRSËRI XHAMIJA E VJETËR / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 206, 3 gusht 1937, f. 2,

840 - GJENDJA E SHËNDETËSIS SONË / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 210, 7 gusht 1937, f. 2.

841 - PËR GODINËN E SHKOLLAVE TONA TË MESME; AHENGET TONA; ORARI I NATËS I LOKALEVE/ inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 238, 9 shtator 1937, f. 2.

842 - DHURATË MBRETËRORE; LULZIMI I SARANDËS; FILME INSTRUKTIVE / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 239, 10 shtator 1937, f. 2.

843 - MBI FILMAT PËR BUJKUN; PROPOZOJMË; NGJARJE TRAGJIKE E PARDJESHME / inic. S. S.. - Në: “Drita”, nr. 240, 11 shtator 1937, f. 2.

844 - DJELMNIJA NË LËVIZJE; ARTISTAT TANË NË KONKURSE NDËRKOMBËTARE. - Në: “Drita”, nr. 241, 12 shtator 1937, f. 2.

845 - 59. NJI ZHEST I BUKUR; PËR DISA MEREMETIME / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 242, 14 shtator 1937, f. 2.

846 - FALANGJE NË PRITJE/ inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 243, 15 shtator 1937, f. 2.

847 - NË REND TË DITËS; QË TË EVITOHEN AKSIDENTET AUTOMOBILISTIKE; NJI ZAKON QË DUHET SHFAROSUR. - Në: “Drita”, nr. 244, 16 shtator 1937, f. 2.

848 - QË TË DALIM FAQEBARDHË; JO MA ROBNESHË, POR BURRNESHË / inic. S. S. - Në: “Drita”, nr. 245, 17 shtator 1937, f. 2.

849 - NUK ASHT GRUE...; GRUEJA PËR ATDHE; LUFTË PRA KUNDRA ANALFABETIZMIT... / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 246, 18 shtator 1937, f. 2.

1938

850 - LIBRI I DITËS; NË TREGUN E TIRANËS MUNGON...; NJË INICIATIVË QË NA ÇEL SYTË / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 347, 16 janar 1938, f. 2.

851 - Ç'U BË KAMPIONATI KOMBËTAR I FUTBOLLIT; E MËSUAM POR NUK E KUPTOJMË / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 349, 19 janar 1938, f. 2.

852 - DYFISHIMI I NUMRIT TË TURISTËVE; LOT SHUMË ROL SJELLJA; HALLVË, HASHURE DHE PASTA / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 353, 23 janar 1938, f. 2.

853 - Ç'U BË NË ZVEZDË; PEZULLUE TELEGRAFISHT DHE URDHËNUE NDJEKJE ADMINISTRATIVISHT; TË DËRGOHEN MËSUES BURRË E GRUE NËPËR KATUNDE / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 354, 25 janar 1938, f. 2.

854 - ROJA E ATDHEUT NË VEPRIM; ARMA E HESHTJES DHE E BINDJES / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 355, 26 janar 1938, f. 2.

855 - ARMA E ÇELNIKTË E GJINDARMARISË MBRETËRORE / inic. S. S. - Në: "Drita", 356, nr. 27 janar 1938, f. 2.

856 - DHUMERI I MBRETËRESHËS SË SHQIPTARËVE / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 362, 3 shkurt 1938, f. 2.

857 - MBRETI DHE MBRETRESHA E SHQIPTARËVE / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 363, 4 shkurt 1938, f. 2.

858 - NJË ZHEST I BUKUR I SHKODRËS; KONCERTI I TEFTA TASHKOS; RRUGA LEKDUSH-TEPELENË / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 373, 17 shkurt 1938, f. 2.

859 - SHUMË TREGTIZA TË NJËJTA; S'KA PUNË; DUHET MARRË NJË MASË / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 374, 18 shkurt 1938, f. 2.

860 - ZAKONET QË DUHEN NDALUE; AFRIM ELEMENTESH; E KEMI THANË ENDE TJERA HERË / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 376, 20 shkurt 1938, f. 2.

861 - CEREMONI E PËRMALLËSHME; LULE DHE BASHKËFJALIME; KAPELLAT E STUDENTËVE / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 377, 22 shkurt 1938, f. 2.

862 - DHJETË VJET KURORË / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 379, 24 shkurt 1938, f. 2.

863 - NJË MANIFESTIM ARTISTIK NË GJININË E KRYEQYTETIT; MË MIRË PAK SE HIÇ / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 380, 25 shkurt 1938, f. 2.

864 - POPULLI KËRKON PREJ NESH PLOTËSIMIN E NEVOJAVE TË VETA; RRUGA DED GJON LULI, NJË PELLG; TË GJITHË ÇMOJNË ZOTIN ABEDIN NEPRAVISHTA / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 439, 6 maj 1938, f. 2.

865 - NJË MASË MËSHIRPLOTË E N.M.S. MBRETËRESHËS GERALDINË PËR PLEQT DHE PLAKAT E MJERUEME TË JETËS / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 441, 8 maj 1938, f. 2.

866 - NJI SKJARIM; KUSH MUND T'I JAPË SIGURIMIN; RRUGA NDROQ - SHKAMB I KAVAJËS / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 480, 23 qershor 1938, f. 2.

867 - INCIDENTET AUTOMOBILISTIKE; NJI NDERIM I MERITUEM; MEDALJE KUJTIMI / inic. S. S. - Në: "Drita", 19 korrik 1938, f. 2.

868 - LLOTARIA E KRYQIT TË KUQ; PËR NJI LLOTARI TË PËRVJETSHME; PËRPARA BASHKISË SË KRYEQYTETIT / inic. S. S. - Në: "Drita", 21 korrik 1938, f. 2.

869 - MBI URËN E LANËS; VËREJTJET DHE JUSTIFIKIMET; NJË TJETËR MUNGESË NË KRYEQYTET / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 508, 26 korrik 1938, f. 2.

870 - TRANSFORMIMI I DURRËSIT; PO PËR ATA QË NUK MUND TË LUAJNË PREJ TIRANE / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 509, 27 korrik 1938, f. 2.

871 - TË TJERA KONTRIBUTE PËR KREMTIMIN E DHJETVJETORIT TË MBRETNISË; REVISTA EKONOMIA KOMBËTARE / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 547, 9 shtator 1938, f. 2.

872 - PËR RREGULLIMIN E TRAFIKUT NË TIRANË; NË TREGUN E TIRANËS / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 600, 10 nëntor 1938, f. 2.

873 - PAJISJA E PETRELËS ME KONFORTE PËR TURISTAT / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 601, 11 nëntor 1938, f. 2.

874 - PAKËZ MA TEPËR KUJDES NË EMNAT E TABELAVE; SHËMTIME NË TABELA / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 605, 16 nëntor 1938, f. 2.

875 - PËR DEKORIN E QYTETIT TË DURRËSIT; MUNGON ÇEMENTOJA NË TIRANË / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 606, 17 nëntor 1938, f. 2.

876 - RRETH ANKIMEVE PËR MUNGESË ÇEMENTOJE; Ç'NDODHI SIMVJET / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 610, 22 nëntor 1938, f. 2.

877 - PËRSËRI MBI ÇIMENTON; RRETH MAGAZINAZHIT / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 611, 23 nëntor 1938, f. 2.

878 - RRETHI ITALO-SHQIPTAR "SKËNDERBEG"; 4000 KUINTAL ÇIMENTO NË TREGUN SHQIPTAR / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 612, 24 nëntor 1938, f. 2.

879 - DYZET SKUADRA PËR KRASITJEN E ULLINJVE; MASA E MINISTRISË EKONOMISË KOMBËTARE / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 630, 7 dhjetor 1938, f. 2.

1939

880 - DUKE NISUR PUNËN E VJETIT TË RI; MA TEPËR KUJDES PËR RRUGËT / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 643, 3 janar 1939, f. 2.

881 - RRETH FARMACIVE TË TIRANËS; SAHATI I MADH / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 645, 5 janar 1939, f. 2.

882 – RRETHI ITALO-SHQIPTAR "SKËNDERBEG"; INAUGURIMI I FOSHNJORES HYSEJN NIKOLICA / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 646, 6 janar 1939, f. 2.

883 - BOTOJMË SHUMË, POR... E DIJMË. - Në: "Drita", nr. 647, 7 janar 1939, f. 2.

884 - PSE ASHT KAQ E RANDË BALTA E TIRANËS; PËRPARIMI I ZOGAJT / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 648, 8 janar 1939, f. 2.

885 - USHTARI I PANJOHTUN I SHQIPNIS; DETYRA JONË. - Në: "Drita", nr. 649, 10 janar 1939, f. 2.

886 - SPORT DO TË THOTË KALORSI; NJI SHEMBULL / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 650, 11 janar 1939, f. 2.

887 - SHQIPNIA NË EKSPOZITËN E NEW YORKUT; DETYRA E JONË. - Në: "Drita", nr. 651, 12 janar 1939, f. 2.

888 - RRETH MINISTRISË SË KULTURËS POPULLORE / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 652, 13 janar 1939, f. 1.

889 - TË GJITHË RRUGËT TË ÇOJNË NË TIRANË; TREGU I TIRANËS / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 652, 13 janar 1939, f. 2.

890 - RRETH HAUZEVE TË TIRANËS SË RE; NJË TJETËR LUTJE / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 654, 15 janar 1939, f. 2.

891 - BASHKIA E QYTETIT PËRGJIGJET; DHE ASHT MIRË; LETËR NGA KORÇA / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 655, 17 janar 1939, f. 2.

892 - KUSH NDIHMON NXANËSIT E VOBEGËT, KA NDIHMUE DJEMT E VET; PËRGJIGJET E PARA / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 678, 15 shkurt 1939, f. 2.

893 - PËR NJI NËNDREJTORI FINANCE NË FIER; FABRIKA E MAKARONAVE "KALLZI" NË SHKODËR. - Në: "Drita", nr. 679, 16 shkurt 1939, f. 2.

894 - TË PUNOJMË DUKE MENDUE GJITHMONË NË TË NESËRMEN; PËR RRUGËN TIRANË - NDROQ - SHKAMB I KAVAJËS / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 680, 17 shkurt 1939, f. 2.

895 - DUHET T'I STUDJOJMË MA THELLË PROBLEMET TONA; Ç'ARRIN NË TRYEZËN E REDAKSISË / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 681, 18 shkurt 1939, f. 2.

896 - KEMI NEVOJË EDHE QË TË ARGËTOHEMI; KAFENEJA, PIJETORJA / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 682, 19 shkurt 1939, f. 2.

897 - PËRVJETORI I MAJOR LLESH TOPALLAJT; SHEMBULL USHTARI / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 683, 21 shkurt 1939, f. 2.

898 - DUAM T'I MPROJMË ZAKONET, POR...; PO VAJZAT? / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 684, 22 shkurt 1939, f. 2.

899 - SHKOLLA E PASPUNËS; KU JANË INTELEKTUALËT T'ONË? - Në: "Drita", nr. 685, 23 shkurt 1939, f. 2.

900 - SHKOLLA E PASPUNËS; NEVOJAT E POPULLIT TONË / inic. S. S. - Në: "Drita", nr. 686, 24 shkurt 1939, f. 2.

1945

901 - PARAKALIMI I MADH FOLKLORISTIK I BALLKANASVE (Nga Kongresi i Rinisë Ballkanike). - Në: "Bashkimi", 2 gusht 1945.

902 - MANIFESTIMI FOLKLORISTIK I BALLKANËSVE. - Në: "Bota e re", nr. 2, gusht 1945, f.26-35.

901 - KULTURA NË BALLKANIN E RI : Konferenca e shkrimtarëve të Bullgarisë. - Në: Bashkimi", 4 nëntor 1945.

902 - TAKIM ME SHKRIMTARË TË HUAJ. - Në: "Bota e re", nr. 6, 1945, f. 23 - 35. [Teodor Pavllov, Ilia Ehrenburg, Mihail Sadovjanov, Ivo Andriç, Aleksej Syrkof, Dimitër Poljanov]

1946

903 - TAKIM ME SHKRIMTARË TË HUAJ. - Në: "Bota e re", nr. 7, 1945, f. 29 - 36. [Elin Pelin, Gjeorgji Rajçev, Konstandin Konstandinof; Krum Kjuljakof, Ludmill Stojanof].

1952

904 - MBLEDHJE PLENARE E LIDHJES SË SHKRIMTARËVE. - Në: "Letërsia jonë", nr. 5, 1952, f. 74.

1957

905 - TUNGJATJETA MIQ TË DASHUR BULLGARË (Me rastin e ardhjes së delegacionit qeveritar bullgar në Shqipëri). - Në: "Radio-Tirana", 22 janar 1957.

906 - TUNGJATJETA MIQ TË DASHUR BULLGARË. - Në: "Zëri i rinisë", 23 janar 1957.

907 - MIQËSIA TRADICIONALE SHQIPTARO-BULLGARE (Nëpërmjet fakteve historike). - Në: "Zëri i popullit", 23 janar 1957.

.

1985

908 - MË I NDRITURI I SHEKUJVE. - Në: "Bashkimi", 19 prill 1985.

KREU III

KRIJIMTARIA SHKENCORE

1. Monografi.

1932

909 - PRESPA E VOGËL. - Kostancë : Shtyp."Albania", 1932. - 37 f.

910 - PRESPA E VOGËL. - Në: "Shqipëria e re", Konstancë, 9-16 nëntor 1932.

911 - PUNA NË SHKOLLË, Shtojcë e së përkohëshmes: "Shkolla kombëtare", Shtypshkronja "Luarasi", Tiranë 1943. f. 1016. [Redaktor: Sterjo Spasse, f. 2; Bashkëpunëtorët: f.3; Për hartimin e lëndës praktike "Puna në shkollë" bashkëpunuan këta arsimtarë: Hava Toska, Fahri Sulo, Franc Kurti, Muharrem Pirdeni, Njazi Zengjinasi, Naim Babameto, Kutbi Dosti, Sadi Koshi, Shefqet Tirana, **Sterjo Spasse;** për lëndën Shkolla foshnjore, Krisanthi Moisi].

1954

912 - ZEF SEREMBE (1843-1891). - Në: "Buletin për shkencat shoqërore", nr. 2, 1954, f. 52-69. Përmbl. frëngj.

1956

913 - MIHAL GRAMENO (1872-1931) (Mbi jetën dhe veprën e tij). - Në: "Buletin për shkencat shoqërore", nr. 1, 1956, f. 40-75. Përmbl. frëngj.

1987

914 - REFLEKSE PEDAGOGJIKE (Pajisur me një introdukt nga bashk. vj. shk. Shefik Osmani): Botim i Institutit të Studimeve Pedagogjike (Grupi i Historisë së Shkollës). - Tiranë : Shtëpia Botuese e Librit Shkollor, 1987. - 260 f. Tirazhi 1500. **Përmbajtja**: 1. Aspekte pedagogjike në krijimtarinë e Sterjo Spasses (Nga bashk. vj. shk. Shefik Osmani); 2) Analfabetizmi; 3) Të rinjtë dhe qytetërimi; 4) Duhet një bashkim; 5) Rëndësia e mësuesit; 6) Koto Hoxhi një nga luftëtarët e ferrit (1824-1895); 7) Mendime mbi arsimin fillor; 8) Djalëria; 9) Drejt realitetit të punëve arsimore; 10) Për një lëvizje mendore të arsimtarëve; 11) Kontrastet e arsimit: Zoti Remka-Mësuesi i ri; 12) Disa nga të metat e edukatës sonë; 13) Ndërtesat dhe orenditë shkollore; 14) Këndimet; 15) Përkthimet pedagogjike; 16) Disa të meta nëpër shkollat normale; 17) Shkolla burokratike; 18) Disiplina në orën e mësimit; 19) Shkrim-këndimi; 20) Për një shkollë të nesërme shqiptare për nxënësit shqiptarë; 21) Historia nëpër

shkollat fillore; 22 Karakteristikat e mësueses e të mësuesit; 23) Fëmijët e rrugëve; 24) Konferenca VII; 25) Disa probleme të shkollës tonë të re; 26) Lëvizja mendore në Luftën Antifashiste Nacionalçlirimtare; 27) Përgatitja e mësuesit të ri; 28) Rilindësit si mësues të popullit shqiptar; 29) Petro Nini Luarasi - Mësues, luftëtar, kalorës i Rilindjes; 30) Puna me nxënësit e dobët në gjuhë; 31) Leximi në kampet verore; 32) Naim Frashëri, pedagog i shquar i shkollës shqipe; 33) Mësuesi i gjuhës në shkollat e mesme; 34) Daskal, beter daskal; 35) Sadi Pejani, një mësues pionier; 36) Mësuesi-martir Papa Kristo Negovani; 37) Fëmijë të rritur në pekule; 38) Të luftojmë kundër koncepteve të vjetra për fitoren e konceptve të reja; 39) Apoteozë e shkollës sonë; 40) Petër Elezi - mësues, patriot i palodhur; 41) E përkohëshmja "Normalisti" - organ i nxënësve të shkollës "Normale" - Elbasan. 42) Prof. Aleksandër Xhuvani (Kujtime); 43) Mësuesi veteran Toli Xhaxho (Xhaxhollari).

2000

915 - KUVENDIM ME NIPIN (Letra nipit tim Arian nga Maqedonia dhe Kosova) / red. Ilinden Spasse; parath. Arian Spasse; pasth. Konstandin Papaj. - Tiranë : Shoqata Kulturore "Sterjo Spasse", 2000. - 268 f. Përmbajtja: Letra të dërguara nga Maqedonia dhe Kosova nipit të tij Arian, në atë kohë në moshën 3 vjeçare, ku shpalos fakte historike nga familja, shoqëria, historia e Shqipërisë, Maqedonisë dhe Kosovës.

2. Studime

a. Për letërsinë shqipe

1933

916 - ETRIT TANË TË ZHDUKUR: GEROLAMO DE RADA, "FISI SHQIPTAR NUK DO TË ZHDUKET", GJAKU I

SHQIPTARIT NUK DO TË HUMBASË". - Në: "Normalisti", Elbasan, nr. 2-3, shkurt-mars 1933, f.1-3.

917 - VJERSHA "VAJE" E ÇAJUPIT". - Në: Normalisti, Elbasan, nr. 2 - 3, shkurt- mars 1933, f. 16-18.

918 - VJERSHA "VAJE" E ÇAJUPIT". Në: "Gazeta shqipëtare", Bari, 17 qershor 1933.

1934

919 - KOTO HOXHI NJË NGA LUFTËTARËT E FERRIT (1824-1895) (Rreth pendës së njij ati të shdukun. Tingull i ri letrar). - Në: "Normalisti", Elbasan, nr. 1, 1934, f. 12-17.

920 - HANKO HALLA - HANKO NUSJA: DY IDEALE TË KUNDËRT. - Në: "Illyria", nr. 3, 18 mars 1934, f. 3. [Mbi poemën "Hanko Halla" e Ali Asllanit dhe "Hanko Nusja" e Ramiz Harxhit].

1935

921 - PIRRUA, NJË TRAGJEDI E RE E ETHEM HAXHIADEMIT (Shënime letrare). - Në: "Rilindja", Korçë, nr. 4, 19 janar 1935, f.9-13.

922 - VJERSHA "VAJE" E ÇAJUPIT. - Në: "Rilindja", Korçë, nr. 16, 20 korrik 1935, f. 4-5.

923 - NGA TIRANA NË STOCKHOLM (Shënime kritike mbi veprën e Vedat Kokonës) / pseud. Stespa. - Në: "Rilindja", Korçë, nr. 22, 19 tetor 1935, f. 4-5.

1941

924 - ME LYRËN E ME VEPRËN E AT GJERGJ FISHTËS. - Në: "Shkolla shqiptare", nr. 47, 1941, f. 241-243.

925 - VAJET E ÇAJUPIT. - Në: "Shkëndija", nr. 8-9, 1941, f. 8-10.

1943

926 - DASHURIA NË FRYMËZIMIN POETIK TË ÇAJUPIT / pseud. Skënderi. - Në: "Vatra shqiptare", nr. 35-36, mars-prill 1943, f. 3.

927 - PROZA E AT- FISHTËS. - Në librin "At Gjergj Fishta" (1871-1940). - Tiranë, 1943, f. 278-286.

928 - PROZA E AT FISHTËS. - Në: "Shkolla kombëtare", nr. 58, prill 1943, f. 208-212.

929 - "ERVEHEJA" E MUHAMET ÇAMIT / pseud. Hamlet i shqipes. - Në: "Shkolla kombëtare", nr. 60, 1943. f. 269-271.

1944

930 - AGO JAKUPI I MITRUSH KUTELIT. (Shënime kritike). - Në: "Revista letrare", nr. 2, 1944, f. 1, 8; nr. 3, 1944, f. 7.

931 - ZËRI NË STUHI (Reçensë) / inic. S. S. - Në: "Bleta", nr. 7, 12 prill 1944, f. 3.

932 - LËVIZJA MENDORE NË LUFTËN NACIONALÇLIRIMTARE. - Në: "Përpara", Korçë, nr. 2, 18 dhjetor 1944.

1945

933 - LIRIKA FRAGMENTARE E LONI LOGORIT. - Në: "Bashkimi", 9 shtator 1945.

1949

934 - NAIM FRASHËRI: KËNGËTAR I PUNONJËSVE. - Në: "Puna", 22 tetor 1949.

1950

935 - KONSTANDIN KRISTOFORIDHI NJË PUNËTOR I MADH I GJUHËS. - Në: "Puna", 10 mars 1950.

936 - PETRO NINI LUARASI. - Në: "Letërsia jonë", nr. 8, 1950, f. 69-71.

937 - MIGJENI, KËNGËTAR I MJERIMIT, I VARFËRISË DHE I REVOLTËS SË POPULLIT SHQIPTAR!. - Në: "Puna", 20 gusht 1950.

1952

938 - NË GOJËN E UJKUT (Reçensë). - Në: "Letërsia jonë", nr. 12, 1952, f. 61-68.

1953

939 - NJË TUFË VJERSHASH [të Spiro Çomorës]. - Në: "Bashkimi", 27 shkurt 1953.

1954

940 - LEXONJËS TË VEGJËL. - Parathënie në librin "Përralla në vjersha" të Naim Frashërit e Andon Zako Çajupit. - Tiranë : Ndërmarrja Shtetrore e Botimeve, 1954, f.3-16.

941 - POEMA E NAIM FRASHËRIT - "HISTORIA E SKËNDERBEUT. - Në: "Nëntori", nr. 4, 1954, f.115-130.

942 - VEPRA TË MIGJENIT (Bibliografi). - Në: "Puna", 20 prill 1954.

1955

943 - "PËRALLËZA DHE GJËZA" NGA VEHBI BALA. - Në: "Nëntori", nr. 3, 1955, f.127-128.

1961

944 - IDETË DEMOKRATIKE DHE REVOLUCIONARE TË MIHAL GRAMENOS . - Në: "Nëntori", nr. 2, 1961, f.172-179.

1962

945 - MIHAL GRAMENO SI PAMFLETIST. - Në: "Drita", 4 shkurt 1962.

1966

946 - FABULAT E ÇAJUPIT. - Në: "Radio-Tirana", 24 mars 1966, ora 19.10.

947 - KËNGËTARI YNË I MADH NAIM FRASHËRI. - Në: "Radio-Tirana" : [në emisionin e gjuhëve të huaja], 12 maj 1966, ora 19.10.

1972

948 - BOTIME TË REJA: "NDJENJAT E ZEMRËS" - Vjersha nga Ramiz Harxhi; "NDJENJA PËR ATDHENË: " - Vjersha nga Sali Butka / pseud. Stespa. - Në: "Nëntori", nr. 11, 1972, f. 191-193.

1980.

949 - TABLO TË SHUMTA TË HEROIZMIT POPULLOR (Romani "Mic Sokoli" i Sulejman Krasniqit). - Në: "Drita", 20 janar 1980.

b. Për letërsinë e huaj

1948

950 - KRISTO BOTEV (Me rastin e 100 vjetorit të lindjes). - Në: "Letrari i ri", nr. 14, 31 dhjetor 1948, f. 2.

1950

951 – SAKO, ZIHNI. DISA VËREJTJE PËR PËRKTHIMIN SHQIP TË KALLZIMEVE TË B[ORIS]. ZHITKOVIT (Kritikë e bibliografi). Në: "Letërsia jonë", nr. 8, 1950, f. 72-73.

1951

952 - MAKSIM GORKI LUFTËTAR I MADH PËR PAQE (Në 15 vjetorin e vdekjes). - Në: "Letërsia jonë", nr. 6, 1951, f 35- 41.

953 - FËMINIA E MAKSIM GORKIT. - Në: "Luftëtari", 23 dhjetor 1951.

1952

954 - TEKSTET E LETËRSISË SË HUAJ (Kritikë e bibliografi). - Në: "Arsimi popullor", nr. 2 -3, 1952, f. 21-24.

955 - LETËRSIA SOVJETIKE (Tekst për klasat IV të shkollave të mesme). - Në: "Arsimi popullor", nr. 10, 1952, f. 53.

1953

956 - DONI I QETË (Me rastin e përkthimit në shqip të vëllimit të parë të romanit). - Në: "Letrari i ri", nr. 7, 15 prill 1953, f. 4.

957 - DONI I QETË, ROMAN NGA MIHAIL SHOLLOHOV (Kritikë e bibliografi). - Në: "Arsimi popullor", nr. 8, 1953, f. 52-54.

958 - LETËRSIA SOVJETIKE, BURIM FORCASH JETIKE. - Në: "Radio-Tirana", 13 shtator 1953, ora 19.30.

1954

959 - DONI I QETË. - Në: "Letrari i ri", 15 qershor 1954.

960 - DONI I QETË, ROMAN NGA MIHAIL SHOLLOHOV. - Në: "Nëntori", nr. 6, 1954, f. 110-119.

961 - JEHONA DHE NDIKIMI I REVOLUCIONIT RUS TË VITEVE 1905-1907 NË SHQIPËRI. - Në: "Nëntori", nr. 12, 1955, f. 3-14.

962 - ROMANI "NËNA" I GORKIT NË SHQIP : Parathënie në librin: "MAKSIM GORKI", përkthyer nga Sotir Caci. - Tiranë : Sh. B. "Naim Frashëri", 1955.

1956

963 - SHËNIME PËR ROMANIN "NËNA" TË M. GORKIT. - Në: "Luftëtari", 29 janar 1956.

1957

964 - ZHVILLIMI I LETËRSISË BULLGARE. - Në: "Nëntori", nr. 2, 1957, f.136-143.

c. Për folklorin

1941

965 - NGA FOLKLORA BALLKANIKE: KRALI MARKO DHE MUSA QESEXHIU/ pseud. Gj. Zaveri. - Në: " Shkëndija" nr. 5-6, 1941, f. 210-213.

1942

966 - VIKTIMAT E ZAKONEVE: "NURIEJA" / pseud. Skënder Pirro. - Në: Shkëndija", nr. 9-10, 1942, f. 341-344.

1943

967 - RAPSODIJA "MARTESA E HALILIT" / pseud. H. i shqipes. - Në: "Shkolla shqiptare", nr. 55, 1943, f. 132-137.

968 - NJË VEPËR QË RINGJALL KOMBIN: “Bleta shqiptare” e Th. Mitkos / pseud. St. Sp. - Në: “Shkolla kombëtare”, nr. 59,1943, f.215 - 217.

1944

969 - O KURBET, O UKUBET (Pjesa e parë). - Në: “Revista letrare”, nr. 1, 15 shkurt 1944. f. 8.

970 - O KURBET, O UKUBET / pseud. St. - Në: “Revista letrare”, nr. 2, 1 mars 1944, f. 2 .

971 - DASHURIA NË POEZINË POPULLORE. - Në: “Revista letrare”, nr. 7, 15 maj 1944, f. 2, 8.

972 - NINULLA E NËNËS SHQIPTARE. - Në: “Revista letrare”, nr. 9, 15 qershor 1944, f. 2.

973 - FOLKLORA SHQIPTARE. - Në: “Revista letrare”, nr. 10, 1 korrik 1944, f. 1.

974 - DASHURIA NË QYTET, DASHURIA NËN FEREXHE. - Në: “Revista letrare”, nr. 13, 15 gusht 1944, f. 2.

975 - EPIKA POPULLORE SHQIPTARE / pseud. St. Sp. - Në: “Revista letrare”, nr. 14, 1 shtator 1944, f.1, 5.

1945

976 - NJË BALLADË ARBËRESHE . - Në: “Rinia”, 5 gusht 1945.

977 - DASHURIA NË POEZINË POPULLORE ARBËRESHE. - Në: “Bashkimi”, 23 gusht 1945.

978 - VRULLE NË EPIKËN POPULLORE. - Në: “Rinia”, 11 shtator 1945.

3. Referate

1955

979- MBI MËSIMIN E GJUHËS NË SHKOLLAT TONA (Nga mbledhja e Këshillit të përgjithshëm arsimor) (Nënreferat). - Në: "Zëri i popullit", 22 shkurt 1955.

980 - MBLEDHJA E KËSHILLIT TË PËRGJITHSHËM ARSIMOR TË MINISTRISË SË ARSIMIT E KULTURËS MBI MËSIMIN E GJUHËS NË SHKOLLAT TONA / pseud. Stespa. - Në: "Nëntori", nr. 3, 1955, f. 181-183.

981 - NJË PANORAMË E PERGJITHSHME MBI PROZËN TONË GJATË VITIT 1954. - Në: "Nëntori", nr. 4, 1955, f. 107-117.

1957

982 - ZHVILLIMI I PROZËS SHQIPE GJATË VITEVE 1953-1956 (Referat në Kongresin e parë të Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve të Shqipërisë - 16 prill). - Në: "Nëntori", numër special, maj 1957, f.46-61.

983 - ZHVILLIMI I PROZËS SHQIPE GJATË VITEVE 1953-1956. (Nga referati në Kongresin e parë të Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve të Shqipërisë). - Në: "Zëri i popullit", 19 maj 1957.

1962

984 - SHTYPI I RILINDJES NË MBROJTJE TË ÇËSHTJES SONË KOMBËTARE (Përmes humorit, satirës dhe sarkazmës). - Në: "Bashkimi", 11 nëntor 1962.

1966

987 - MBI ZHVILLIMIN E PROZËS SONË (Nga referati i shokut Sterjo Spasse në plenumin e Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve). - Në: "Drita", 24 prill 1966.

1969

988 - LETËRSIA DHE ARTET TONA NË RRUGËN E ZHVILLIMIT TË MËTEJSHËM. - Në: "Bashkimi", 17 prill 1969.

989 - KONGRESI I FJALËS REVOLUCIONARE ARTISTIKE, I LETËRSISË DHE I ARTEVE TONA. - Në: "Mësuesi", 23 prill 1969.

990 - KONGRESI I REVOLUCIONARIZIMIT TË MËTEJSHËM TË LETËRSISË E TË ARTEVE TONA. - Në: "Nëntori", nr. 5, 1969.

991 - QË ORGANET E LIDHJES TË LOZIN MË MIRË ROLIN E TYRE. - Në: "Drita", 27 prill 1969.

992 - ORGANE LUFTARAKE TË ARTIT REVOLUCIONAR: "Nëntori" dhe "Drita" (Diskutim në Kongresin II të Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve"). - Në: "Nëntori", botim i posaçëm, 1969, f. 131-136; si dhe në librin: "Kongresi i dytë i Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve të Shqipërisë", Tiranë, 1969, f. 144-149.

1976

993 - DUHEN VEPRA, VEPRA PËR POPULLIN. (Me rastin e 40 vjetorit të revistës "Bota e re"). - Në: "Drita", 18 prill 1976, f. 12.

1987

994 - SHKRIMTARI DHE SHTYPI. - Në: "Drita", 23 gusht 1987.

995 - KONGRESI I FORCËS SË FUQISHME SHPIRTËRORE SOCIALISTE SHQIPTARE. (Horizonte të reja). - Në: "Nëntori" nr. 1, 1987, f. 5-8. [Kongresi i 9 i PPSH krijues të fushës së letërsisë e të arteve].

4. Diskutime

1950

996 - ATMOSFERA LETRARE (Diskutim). - Në: "Konferenca e III - të e Lidhjes së Shkrimtarëve të Shqipërisë" (9 - 12 tetor 1949). - Tiranë, 1950, f. 70-73.

1951

997 - PËR LETËRSINË PËR FËMIJË TEK NE MUND TË FLITET VETËM PAS ÇLIRIMIT (Në Konferencën Nacionale për Mbrojtjen e Fëmijëve). - Në: "Shqipëria e re", dhjetor 1951.

998 - PRODHIMI I LETRARËVE TË RINJ. (Një vit pas Konferencës Nacionale të Letrarëve të rinj). - Në: "Letërsia jonë", nr. 9, 1951, f. 68-93.

999 - LETËRSIA E RE EDUKON SHPIRTIN E FËMIJËVE. - Në: "Zëri i popullit", 23 dhjetor 1951.

1000 - TEKSTET E LETËRSISË SË HUAJ. - Në: "Arsimi popullor", nr. 2-3, 1952, f. 91-94.

1952

1001 - PROBLEMET E MËSIMIT TË GJUHËS E TË LETËRSISË NË SHKOLLAT TONA (Në sesionin e parë të Institutit të Shkencave mbi problemet tona gjuhësore nën dritën e mësimeve të shokut Stalin). - Në: "Arsimi popullor", nr. 2-3, 1952, f. 9-12.

1002 - SHKOLLA JONË DHE GJUHA E SHKRUAR KOMBËTARE. - Në: "Buletin për shkencat shoqërore", nr. 3, 1952, f.109-113. (Notre ecole et la langue ecrite nationale. Disscusion).

1003 - MBI PROBLEMET E GJUHËS DHE TË LETËRSISË NË SHKOLLAT TONA (Dhimitër Fullani. - Nga sesioni i parë i Institutit të shkencave mbi problemet tona gjuhësore nën dritën e mësimeve të

shokut Stalin). - Në: “Arsimi popullor”, nr. 2-3, 1952, f. 91–94. (Shih f. 9 - 12).

1004 - TEKSTET E LETËRSISË SË HUAJ. - Në: “Arsimi popullor”, nr. 2-3, 1952, f. 91-94.

1005- GJINITË E MËDHA NË PROZË NË LETËRSINË TONË. - Në: “Letrari i ri”, 15 korrik 1952.

1953

1006 - MBI NOVELËN (Elemente të teorisë së letërsisë). - Në: “Zeri i rinisë”, 21 tetor 1953.

1007 - MBI ROMANIN (Elemente të teorisë së letërsisë). - Në: ”Zëri i rinisë”, 4 nëntor 1953.

1955

1008 - MËSIMI I GJUHËS NË SHKOLLAT E MESME (Diskutim). - Në: “Arsimi dhe kultura popullore”, numër special, 1955, f. 28-36.

1957

1009 - ZHVILLIMI I LETËRSISË BULLGARE. - Në: “Nëntori”, nr. 2, 1957, f. 136-143.

1010 - TEKSTET E LETËRSISË SË HUAJ. - Në: “Arsimi popullor”, nr. 3, 1957.

1961

1011 - LETËRSIA JONË E REALIZMIT SOCIALIST QËNDRON BALLËHAPËT” (Diskutim në Konferencën e parë kombëtare për botimin, përhapjen dhe leximin e librit). - Në: - Tiranë : “Naim Frashëri”, 1963, f.96-125.

1964

1012 - LIBRI DHE LEXUESI SOT: (Diskutim në Konferencën I Kombëtare të librit". - Në: "Libri dhe lexuesi sot", Tiranë, 1964.

1967

1012 - NGA DISKUTIMI I SHOKUT STERJO SPASSE . - Në: "Zëri i popullit"; Bashkimi", 17 shtator 1967.

1013 - KONGRESI IV I FRONTIT DEMOKRATIK TË SHQIPËRISË. - Në: "Zëri i popullit", 17 nëntor 1967.

1969

1014 - NË PRAG TË JUBILEUT TË 25 VJETORIT TË ÇLIRIMIT. - Në: "Nëntori", nr. 8, 1969.

1973

1015 - EPOPE DHE PROGRAM PUNE ME PERSPEKTIVA TË SHKËLQYERA. - Në: "Nëntori", nr. 8, 1973, f. 16-17.

1975

1016 - FJALA JONË ARTISTIKE NË GJUHËN E HUAJ. - Në: "Nëntori", nr. 4, 1975.

1017 - RINI E PËRJETSHME E REALIZMIT SOCIALIST. (Nga diskutimi në Plenumin e Komitetit Drejtues të Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve të Shqipërisë). - Në: "Nëntori", nr. 4, 1975, f. 34-36.

1976

1018 - THELLIMI I KARAKTERIT KOMBËTAR TË LETËRSISË-PROBLEM I RËNDËSISHËM DHE AKTUAL. - Në: "Drita", 22 shkurt 1976, f. 3, 13. [*Bisedë në redaksi: Marrin pjesë shokët SterjoSpasse etj]*.

1979

1019 - ROMANI REALIST ME PROBLEME TË RËNDËSISHME TË JETËS SË POPULLI. (Për romanin "Toka e përgjakur" të "Nazmi Rahmanit"). - Në: "Drita", 17 qershor 1979.

1980

1020 - FESTA E LETËRSISË DHE E ARTEVE TONA SOCIALISTE (Me rastin e 35 vjetorit të Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve të Shqipërisë). - Në: "Bashkimi", 10 tetor 1980.

1021 - 35 VJET ARRITJE TË MREKULLUESHME. - Në: "Drita", 12 tetor 1980.

1982

1022 - NGA DISKUTIMET NË PLENIUM. - Në: "Drita", 22 mars 1982.

1023 - PËR NJË ZGJIDHJE DHE PROPAGANDIM MË TË MIRË TË LETËRSISË E ARTEVE . - Në: "Nëntori", nr. 5, 1982, f. 96-100.

1984

1024 - REVISTA ME TRADITA (30 vjetori i revistës "Nëntori"). - Në: "Nëntori", nr. 1, 1984, f. 21-22.

1989

1025 - PËR DISA PROBLEME TË SHKOLLËS SONË TË RE (Diskutim i mbajtur në Kongresin e parë të Arsimtarëve Antifashistë në Korçë më 28 nëntor 1944). - Në: "Revista pedagogjike", nr. 4, 1989, f. 130-133.

5. Tekste shkollore (autor, bashkautor dhe redaktor)

1946

1026 - ANTOLOGJIA E KLASËS SË I-rë TË SHKOLLËS UNIKE / [Shënime dhe zgjedhur nga Sterjo Spasse]. - Tiranë : Botim i Ministrisë s'Arsimit. Komisioni Pedagogjik, 1946. - 236 f., tir. 4500.

1027 - ANTOLOGJIA E KLASËS II DHE III TË SHKOLLËS UNIKE / red. Sterjo Spasse. - Tiranë : Botim i Ministrisë s'Arsimit. Komisioni Pedagogjik, 1946. - 479 f.

1947

1028 - LITERATURA E HUAJ PËR KLASËN I-II TË SHKOLLAVE TË MESME / red. S. Spasse. Vëllimi i parë. Literatura klasike greke- Literatura latine- Literatura në Mesjetë - Literatura në kohën e Rilindjes. Klasicizmi. - Tiranë : Botim i Ministris s'Arsimit. Komisioni Pedagogjik, 1947. - 367 f.

1949

1029 - FOLKLORI SHQIPTAR (Për shkollat e mesme) : Dispencë. - Tiranë : Ministria e Arsimit, 1949-50. - 259 f.

1951

1030 - ELEMENTET E PARA TË TEORISË SË LETËRSISË : Stilistika, poetika. Bot. 5, Drejtoria e botimeve Shkollore, Tiranë, 1951, 72 f.

1031 - GRAMATIKA E GJUHËS SHQIPE (Fillimet e Sintaksës - Fonetika-Morfologjia) për klasat e pesta e të gjashta të shkollave shtatëvjeçare / L. Dodbiba, S. Spasse. - Tiranë : Ministria e Arsimit dhe Kulturës, 1951. - 252 f.

1032 - LETËRSIA E HUAJ (PËR KLASAT E DYTA TË SHKOLLAVE TË MESME, (Letërsia e epokës së Rilindjes,

Klasiçizmit, Iluminizmit, Romantizmit) / red. Sterjo Spasse, Mahir Domi. - Tiranë : N.I.Sh. Shtypshkronja “Mihal Duri”, 1951. - 435 f.

1033 - LETËRSIA E HUAJ (Realizmi), për klasën e tretë të shkollave të mesme, vëll.III / S. Spasse, M. Domi. - Tiranë : Shtyp. “Mihal Duri”, 447 f.

1034 - ANTOLOGJIA E POEZISË BULLGARE. [Redaktor dhe përkthyes i disa pjesëve]. - Tiranë : “Naim Frashëri”, 1951. - 183 f.

1953

1035 - GRAMATIKA E GJUHËS SHQIPE, (Fillimet e Sintaksës, fonetika, morfologjia), për klasat V dhe VI të shkollave shtatëvjeçare). Bot. 2 / Lirak Dodbiba, Sterjo Spasse. - Tiranë : Shtypshkronja “Mihal Duri”. - 288 f.

1036 - LETËRSIA E HUAJ. (Tekst për klasat e dyta të shkollave të mesme). Bot. II, (Epoka e Rilindjes, Klasiçizmi, Iluminizmi, Romantizmi) / red. S. Spasse, M. Domi. - Tiranë : Shtypshkronja “Mihal Duri”, 1953. - 420 f.

1037- LETËRSIA E HUAJ, (Realizmi) Për klasën III të shkollave të mesme. Botimi II / red. S. Spasse, M. Domi. - Tiranë, 1953. 559 f.

1954

1038 - ELEMENTET E PARA TË TEORISË SË LETËRSISË.(Tekst për klasat e para të shkollave të mesme) / red. Sterjo Spasse. - Tiranë : Botim i Ministrisë s`Arësimit dhe Kulturës, 1954. - 104 f., tir. 12000 kopje.

1955

1039 - GRAMATIKA E GJUHËS SHQIPE (Pjesa I). Fillimet e sintaksës, Fonetika, Morfologjia. Bot.III. Tekst për klasën e pestë dhe

të gjashtë të shkollës shtatëvjeçare. Bot. III / L. Dodbiba, S. Spasse. - Tiranë: Botim i Ministrisë së Arsimit dhe të Kulturës, 1955. - 284 f.

1040 - LETËRSIA E HUAJ-SHEK XX (Tekst për shkollat e mesme) Bot.III / M. Domi, S. Spasse.- Tiranë : Shtypshkronja "Mihal Duri", 1955. - 520 f.

1956

1041 - ELEMENTET E PARA TË TEORISË SË LETËRSISË (Tekst për klasat e para të shkollave të mesme). Bot. i II. - Tiranë : Shtypshkronja "Mihal Duri", 1956. - 232 f.

1042 - LETËRSIA E HUAJ (Epoka e Rilindjes, Klasiçizmi. Tekst për klasën e dytë të shkollave të mesme). Botimi i III / M. Domi, S. Spasse. - Tiranë : Botim i Ministrisë së Arsimit e Kulturës), 1956. - 488 f.

1957

1043 - GRAMATIKA E GJUHËS SHQIPE (Pjesa I. Fillimet e sintaksës. Fonetika, morfologjia. Tekst për klasën V dhe VI të shkollës shtatëvjeçare. Bot. 4 / L. Dodbiba, S. Spasse. - Tiranë : Botim i Ministrisë së Arsimit dhe Kulturës, 1957. - 288 f., tir. 50000.

1958

1044 - LETËRSIA E HUAJ (Tekst për klasën e 9 të shkollave të mesme dhe klasën e dytë të shkollave pedagogjike). Bot. IV / M. Domi, S. Spasse. - Tiranë : Botim i Ministrisë së Arsimit dhe Kulturës, 1958. - 172 f.

1959

1045 - ELEMENTET E PARA TË TEORISË SË LETËRSISË (Tekst për kl. e parë të shkollave të mesme). Bot. 8. - Tiranë : Ministria e Arsimit dhe Kulturës, 1959. - 239 f.

1961

1046 - LETËRSIA E HUAJ. II (Klasiçizmi, Romantizmi, Realizmi). Për klasën X të shkollës së mesme dhe klasën III të shkollës pedagogjike. Bot. 5 / M. Domi, S. Spasse. - Tiranë : Ministria e Arsimit dhe Kulturës, 1961. - 423 f., tir. 8000.

1962

1047 - ELEMENTET E PARA TË TEORISË SË LETËRSISË (Stilistika poetike). Botim i 4. Miratuar nga Ministria e Arsimit dhe Kulturës e RP Shqipërisë. - Tiranë : Drejtoria e Botimeve Shkollore, 1962. - 71 f., tir. 23000.

1963

1048 - LETËRSIA E HUAJ. I (Për klasën IX të shkollave të mesme dhe klasën II të shkollave pedagogjike). Botimi 6 / M. Domi, S. Spasse. - Tiranë, 1963. - 163 f.

1964

1049 - LETËRSIA E HUAJ I (Për klasat IX të shkollave të mesme dhe klasën II të shkollave pedagogjike) Botimi 7 / M. Domi, S. Spasse. - Tiranë : Drejtoria e Botimeve Shkollore. 1964. - 172 f.

1050 - LETËRSIA E HUAJ. II (Klasiçizmi, Romantizmi, Realizmi) Për klasën X të shkollave të mesme dhe klasën III të shkollave pedagogjike. Bot. 6 / M. Domi, S. Spasse. Tiranë : Drejtoria e Botimeve Shkollore, 1964. - 404 f.

1965

1051 - LETËRSIA E HUAJ II, (Klasiçizmi, Romantizmi, Realizmi) për klasën X të shkollës së mesme dhe klasën III të shkollës pedagogjike. Botimi 7 / M. Domi, S. Spasse. - Tiranë : Enti i studimeve dhe botimeve shkollore, Sektori i gjuhës shqipe. Letërsisë e historisë, 1965. - 400 f.

1966

1052 - LETËRSIA E HUAJ (Për studentët e shkollës së partisë-Lenin). (Dispencë) / N. Bulka, S. Spasse. - Tiranë, 1966.

1053 - LETËRSIA E HUAJ (Pjesa II) (Klasiçizmi, Romantizmi, Realizmi) për klasat X të shkollës së mesme dhe klasat III të shkollës pedagogjike. Bot. 3 / M. Domi, S. Spasse. - Tiranë : Drejtoria e studimeve dhe botimeve shkollore, 1966. - 399 f.

1967

1054 - COPA TË ZGJEDHURA NGA LETËRSIA FRËNGE (Për sudentët e degës së frëngjishtes të USHT) / N. Bulka, S. Spasse. - Tiranë, 1967. - 126 f.

1969

1055 - ELEMENTET E PARA TË TEORISË SË LETËRSISË (Për klasat e para të shkollave të mesme). - Prishtinë Enti i botimeve shkollore i Republikë Socialiste të Sërbisë, 1969. - 235 f., tir. 5000.

1056 - LETËRSIA E HUAJ. II (Romantizmi, Realizmi) për shkollat e mesme / M. Domi, S. Spasse. - Prishtinë, 1969. - 359 f., tir. 6000.

1970

1057 - LETËRSIA E HUAJ. I (Për shkollat e mesme) / M. Domi, S. Spasse. - Prishtinë : Enti i teksteve dhe i mjeteve mësimore i Krahinës Socialiste Autonome - Kosovë, 1970. - 323 f.

1972

1058 - ELEMENTET E PARA TË TEORISË SË LETËRSISË. (Doracak për klasat e para të shkollave të mesme). - Prishtinë : RILINDJA1972. - 235 f., tir. 5000.

1059 - LETËRSIA E HUA I (Për shkollat e mesme. Bot.2) / M. Domi, S. Spasse. - Prishtinë : Enti i teksteve dhe i mjeteve mësimore i KSAK), 1973. - 323 f., tir. 5000.

1974

1060 - LETËRSIA E HUAJ (Romantizmi, Realizmi) për shkollat e mesme. Botimi 2 i plotësuar / M. Domi, S. Spasse. - Prishtinë : Enti i teksteve dhe i mjeteve mësimore i KSA- Kosovë, 1974. - 439, f., tir. 5000.

1976

1061 - LETËRSIA E HUAJ. I, Për shkollat e mesme, Botimi III / M. Domi, S. Spasse. - Prishtinë, 1976. Tir. 2000.

1977

1062 - LETËRSIA E HUAJ. I (Për shkollat e mesme). Botimi IV / M. Domi, S. Spasse. - Prishtinë, 1977. - Tir. 2000.

1063 - LETËRSIA E HUAJ. II (Romantizmi, Realizmi) për shkollat e mesme, Botimi III / M. Domi, S. Spasse - A. Kallulli etj. - Prishtinë, 1977. - Tir. 3000.

1978

1064 - LETËRSIA E HUAJ pjesa I për shkollat e mesme. Botimi V / M. Domi, S. Spasse. - Prishtinë, 1978. - Tir. 3000 kopje.

1979

1065 - LETËRSIA E HUAJ. I / M. Domi, S. Spasse. - Prishtinë : Enti botues i teksteve dhe mjeteve mësimore të KSA të Kosovës, 1979. - 323 f.

1066 - LETËRSIA E HUAJ. II (Ribotim) / M. Domi, S. Spasse - A. Kallulli etj. - Prishtinë : Enti i teksteve dhe mjeteve arsimore të KSA të Kosovës, 1979. - 439 f.

1067 - LETËRSIA E HUAJ. II. Botimi IV / M. Domi, S. Spasse - A. Kallulli etj. - Prishtinë, 1979. - 440 f., tir. 4000.

1980

1068 - LETËRSIA E HUAJ. II Për shkollat e mesme / M. Domi, S. Spasse - A. Kallulli etj. - Prishtinë, 1980. - 440 f., tir. 4000.

1981

1069 - LETËRSIA E HUAJ. II Për shkollat e mesme. Botimi VI / M. Domi, S. Spasse - A. Kallulli etj. - Prishtinë, 1981. - 440 f., tir. 5000

6. Tekste për shkollat e minoritetit maqedonas (redaktor)

1973

1070 - PRAVOPISEN PRIRAÇNIK NA MAKEDONSKIOT LITERATUREN JAZIK : [Drejtshkrimi dhe shqiptimi në gjuhën letrare maqedonase] / prigotven preku adapt. od Nikola Berovski, red. Sterjo Spasse. - Tiranë : SHBLSH, 1973. - 129 f.

1976

1071 - PRAVOPISEN PRIRAÇNIK NA MAKEDONSKIOT LITERATUREN JAZIK : [Drejtshkrimi dhe shqiptimi në gjuhën letrare maqedonase]. Ribot. / prigotven preku adapt. od Nikola Berovski, red. Sterjo Spasse. - Tiranë : SHBLSH, 1976. - 132 f.

1072 - Berovski, N. (Nikolla) : "MAKEDONSKI JAZIK", za 2 oddelenie : [Gjuha maqedonase], pjesa 2 / shqyrt. e red. Sterjo Spasse. - Tiranë : SHBLSH, 1976. - 89 f.: me il.

1073 - Berovski, N. (Nikolla) : "MAKEDONSKI JAZIK" 3 : [Gjuha maqedonase], pjesa 3 / shqyrt. e red. Sterjo Spasse. - Tiranë : SHBLSH, 1976.

1074 - Berovski, N. (Nikolla) : "MAKEDONSKI JAZIK" 4 : [Gjuha maqedonase], pjesa 4 shqyrt. e red. Sterjo Spasse. - Tiranë : SHBLSH, 1976. - 99 f.

1977

1075 - MLLADIOT OREL : [Shqiponja e re]. Pjesë letrare në maqedonisht / përkth. Nikolla Berovski, red. Sterjo Spasse. - Tiranë : SHBLSH, 1977.

1076 - VONSKOLSKI ÇETINA 1 : [Lexime jashtëshkollore] / përkth. Nikolla Berovski, red. Sterjo Spasse. - Tiranë : SHBLSH, 1977.

1077 - VONSKOLSKI ÇETINA 2 : [Lexime jashtëshkollore] / përkth. Nikolla Berovski, red. Sterjo Spasse. - Tiranë : SHBLSH, 1977.

1979

1078 - AGOLLI, DRITERO. "Majko Allbania" : [Nënë Shqipëri] / përkth. Nikolla Berovski, red. Sterjo Spasse. - Tiranë : SHBLSH, 1979.

1980

1079 - ANTOLOGIJA NA ALBANSKATA LITERATURA : I dell : do 1939 god. [Antologjia e letërisë shqipe : pjesa I, deri në vitin 1939) : Tekst për shkollat 8-vjeçare / përkth. Nikolla Berovski, red. Sterjo Spasse. - Tiranë : SHBLSH, 1980. - 154 f.

1080 - ANTOLOGIJA NA ALBANSKATA LITERATURA - II dell : [Antologjia e letërsisë shqiptare - pjesa II) : Tekst për shkollat 8-

vjeçare / përkth. Nikolla Berovski, red. Sterjo Spasse. - Tiranë : SHBLSH, 1980.

1981

1081 - MAKEDONSKI JAZIK: Za 2 oddelenie na osmoletnite malcinski uçilishta : [Gjuha maqedonase për klasën III të shkollave tetëvjeçare të minoritetit] / Nikolla Berovski, red. Sterjo Spasse. - Tiranë : SHBLSH, 1981. - 101 f.: me il.

1082 - HARITO, ANDROMADHI; KOLA, GJERGJ; JAKOVA, SOKOL ...Çitanka za 1 oddelenie na osmoletnite uçilishta na makedonskoto malcinstvo : [Leximi për klasën e parë të shkollës tetvjeçare të minoritetit maqedonas / përkth. Nikolla Berovski, red. Sterjo Spasse. - Tiranë : SHBLSH, 1981. - 132 f.

1083 - HARXHI, BEKIM; BIMBASHI, ENRIETA; RESO, IVONI. Çitanka za 2 oddelenie na osmoletnite uçilishta na makedonskoto malcinstvo : Leximi për klasën e dytë të shkollës tetëvjeçare të minoritetit maqedonas / përkth. Nikolla Berovski, red. Sterjo Spasse. - Tiranë : SHBLSH, 1981. - 161 f.

1084 - HARXHI, BEKIM; BIMBASHI, ENRIETA; RESO, IVONI. Çitanka za 4 oddelenie na osmoletnite uçilishta na makedonskoto malcinstvo : [Leximi për klasën e 4 të shkollës tetvjeçare të minoritetit maqedonas / përkth. Nikolla Berovski, red. Sterjo Spasse. - Tiranë : SHBLSH, 1981. - 176 f.

1983

1085 - FJALORI MAQEDONISHT SHQIP / Nikolla Berovski, red. Sterjo Spasse. - Tiranë : SHBLSH, 1983. - 340 f.

1984

1086 - BUKVAR : [Abetare : Tekst për shkollat 8-vjeçare në maqedonisht] / Nikolla Berovski, red. Sterjo Spasse. - Tiranë, SHBLSH, 1984. - 94 f.

1087 - MAKEDONSKI JAZIK: Za 2 oddelenie na osomletnite malcinski uçilishta : [Gjuha maqedonase për klasën III të shkollave tetëvjeçare të minoritetit] / Nikolla Berovski, red. Sterjo Spasse.- Tiranë : SHBLSH, 1984. - 101 f.

1088 - MAKEDONSKI JAZIK: Za 3 oddelenie na osmiletnite malcinski uçilishta : [Gjuha maqedonase për klasën III të shkollave tetëvjeçare të minoritetit] / Nikolla Berovski, red. Sterjo Spasse. - Tiranë : SHBLSH, 1984. -122 f.

1089 - MAKEDONSKI JAZIK: Za 4 oddelenie na osmiletnite malcinski uçilishta : [Gjuha maqedonase për klasën IV të shkollave tetëvjeçare të minoritetit] / Nikolla Berovski, red. Sterjo Spasse. - Tiranë : SHBLSH, 1984. - 156 f.

1090 - HARXHI, BEKIM; BIMBASHI, ENRIETA; RESO, IVONI. Çitanka za 1 oddelenie na osmoletnite uçilishta na makedonskoto malcinstvo : [Leximi për klasën e parë të shkollës tetvjeçare të minoritetit maqedonas] / përkth. Nikolla Berovski, red. Sterjo Spasse. - Tiranë : SHBLSH, 1984. - 70 f .

1985

1091 - HARXHI, BEKIM; BIMBASHI, ENRIETA; RESO, IVONI. Çitanka za 2 oddelenie na osmoletnite uçilishta na makedonskoto malcinstvo : [Leximi për klasën e dytë të shkollës tetvjeçare të minoritetit maqedonas] / përkth. Nikolla Berovski, red. Sterjo Spasse. - Tiranë : SHBLSH, 1985. - 166 f. : me il.

1987

1092 - BUKVAR : [Abetare : Tekst për shkollat 8-vjeçare në maqedonisht] / Nikolla Berovski, red. Sterjo Spasse. - Tiranë : SHBLSH, 1987. - 96 f.

1988

1093 - HARXHI, BEKIM; BIMBASHI, ENRIETA; RESO, IVONI...Çitanka za 1 oddelenie na osmoletnite uçilishta na makedonskoto malcinstvo (Leximi për klasën e parë të shkollës tetvjeçare të minoritetit maqedonas / përkth. Nikolla Berovski, red. Sterjo Spasse. - Tiranë : SHBLSH, 1988. - 71 f .

7. Vëllime të tjera (redaktor)

1951

1094 - ANTOLOGJI E POEZISË BULLGARE / red. Sterjo Spasse. - Tiranë : SH.B "Naim Frashëri", 1951. - 185 f.

1954

1095 - ANDON ZAKO ÇAJUPI. Përralla në vjersha / red. Sterjo Spasse. - Tiranë : SH.B "Naim Frashëri", 1954. - 184 f.

1956

1096 - FSHATI I RI : Tregime, përshkrime, reportazhe / red. Sterjo Spasse. - Tiranë : SH.B "Naim Frashëri", 1956. - 235 f.

KREU IV

PËRKTHIME NGA LETERSIA E HUAJ NE GJUHËN SHQIPE

a. Romane

1935

1097 - HYGO. Viktor. "Të mjerët" / përmbl. e përkth. Sterjo Spasse. - Në: "Gazeta e Korçës", Korçë, nr. 2204-2218, 4-20 prill 1935.

1943

1098 - HARRIET BISHER STOU. “Kasollja e xha Tomit” (Roman). - Tiranë : “Luarasi”, 1943. - 446 f.

1957

1099 - KARASLLAVOV, G. Nusja (Roman). - Në: “Nëntori”, nr. 2, 1957, f. 144 - 161.

1100 - KARASLLAVOV, G.: Nusja (Roman). - Tiranë : “Naim Frashëri”, 1957. - 175 f.

1958

1101 - VAZOV, Ivan. Nën zgjedhë (Roman). - Tiranë, “Naim Frashëri”, 1959. 483 f.

1967

1102 - HARRIET BISHER STOU: Kasollja e xha Tomit (Roman) (Botim III). - Prishtinë : “Rilindja”, 1967.

2004

1103 - HARRIET BISHER STOU. Kasollja e xha Tomit (Roman) (Botim IV). - Tiranë : OMSCA-1, 2004. - 356 f.

b. Vëllime me tregime

1104 - JORDAN JOVKOV. Albena : përmbledhje tregimesh të zgjedhura. - Tiranë : “Naim Frashëri”, 1966. - 292 f.

c. Novela, tregime, poezi dhe publicistikë

1940

1105 - ELIN PELIN. “E vetme” (Novelë). - Në: “Shkolla shqiptare”, nr. 36, 1940, f. 907.

1106 - NEGRI, I. "Një nënë që ka djalin ushtar" (Novelë). - Në: "Shkolla shqiptare", nr. 37, 1-15 maj 1940, f. 463.

1107 - HRISTOVASILIS, H. "Vllamëria" (Tregim). - Në: "Vatra shqiptare", nr. 33-35, 1943, f. 15-16. [pseud. i përkth.: P. Begu].

1944

1108 - JAVOROV, P. "Shibili" (Novelë). - Në: "Revista letrare", nr. 1, 15 shkurt 1944, f. 5, 7, 8.

1109 - ELIN PELIN : "N' atë jetë" (Tregim). - Në: "Revista letrare", nr. 6, 1 maj 1944, f. 5.

1110 - JAVOROV, PEJO. Armenët. - Në: "Revista letrare", nr. 9, 15 qershor 1944, f. 11.

1111 - JAVOROV, P. "Këngët e hajdutëve" (Vjersha) / përkth. St. Sp. - Në: "Revista letrare", nr. 12, 1 gusht 1944, f. 5.

1945

1112 - BOTEV, Kristo. "Haxhi Dimitër" (Poezi). - Në: "Bota e re", nr. 2, 1945, f. 46.

1113 - BOTEV, Kristo. "Elegji" (Poezi). - Në: "Bota e re", nr. 2, 1945, f. 48.

1114 - BOTEV, Kristo. "Patrioti" (Poezi). - Në: "Bashkimi", 4 tetor 1945.

1946

1115 - KARASLLAVOV, S. "Metodika konkrete" (Tregim). - Në: "Shkolla e re", nr. 4, 1946, f. 185-188.

1116 - MARKOV, Ç. “Partizania e vogël shqiptare”. - Në: “Antologji e klasës I të shkollës unike”, Tiranë, 1946, f. 34.

1117 - ISAEV, M. “Partizani i vogël malazes”. - Në: “Antologjia e klasës I të shkollës unike”, Tiranë, 1946, f. 43.

1118 - DASKALLOV, SH. “Pionieri Bojko”. - Në: “Antologji e klasës I të shkollës unike”, Tiranë, 1946, f. 44.

1119 - STOU, H. B. “Nënë e djalë”. [Nga romani “Kasollja e xha Tomit”]. - Në: “Antologji e klasës I të shkollave unike”, Tiranë, 1946, f. 92-94.

1120 - RAJÇEV, G. “Dëbora e parë”. - Në: “Antologji e klasës I të shkollës unike”, Tiranë, 1946. f. 155.

1121 - STOU, H. B. “Do të vijë dita ime”. - Në: “Antologji e klasës II dhe III të shkollës unike”, Tiranë, 1946, f. 206- 207.

1122 - STOU, H. B. “H. Lysi”. (Nga romani “Kasollja e xh Tomit”). - Në: “Antologji e klasës II dhe III të shkollës unike”. - Tiranë, 1946, f. 211-213.

1947

1123 - NGA VEPRAT E BOTEVIT : “Vajtim qesharak” dhe “Haxhi Dimitër”. - Në: “Bashkimi”, 7 janar 1947.

1124 - JOVKOV, J. “Flet toka”. - Në: “Antologjia e klasës II dhe III të shkollave unike”. - Tiranë, 1947, f. 177.

1125 - GROESHLIEVA, N. “Nëna”. - Në: “Antologji e klasës II dhe III të shkollës unike”. - Tiranë, 1947, f. 253.

1126 - KONSTANTINOV, K. "Shpirt njeriu". - Në: "Antologjia e klasës II dhe III të shkollës unike". - Tiranë, 1947, f. 259.

1127 - MARKOV, Ç. "Pionierja e vogël". - Në: "Antologji e klasës V të shkollës shtatëvjeçare". - Tiranë, 1947, f. 45.

1128 - RAIÇEV, G. "Dëbora e parë". - Në: "Antologji e klasës V të shkollës shtatëvjeçare". - Tiranë, 1947, f. 147.

1129 - SHOLLOHOV, M. "Grumbullimi i farës" (Fragment nga romani "Tokat e çara"). - Në "Shqipëri - BRSS", Tiranë, 1 gusht 1947.

1948

1130 - BOTEV, K. "Patrioti". - Në: "Literatura jonë", nr. 3, 9-10 mars 1948, f. 23-25.

1131 - BOTEV, K. "Vajtimi qesharak". - Në: "Literatura jonë", nr. 9-10, 1948, f. 24.

1949

1132 - BOTEV, K. **"**Haxhi Dhimitri" (Poezi). - Në: "Antologjia për kl. VII të shkollës shtatëvjeçare". - Tiranë 1949, f. 204.

1133 - BOTEV, K. "Haxhi Dhimitri" (Poezi). - Në: "Bashkimi", 7 janar 1949.

1134 - BOTEV, K. "Vajtimi qesharak" (Pamflet). - Në: "Bashkimi", 7 janar 1949.

1135 - ELIN PELIN. "Kau plak" (Tregim). - Në: "Antologjia e Klasës VII të shkollës shtatëvjeçare". - Tiranë, 1949, f. 230-233.

1136 - KARASLLAVOV, G.“Përpara fotografisë” (Novelë) - Në: “Antologji për kl. VII të shkollës shtatëvjeçare”. - Tiranë, 1949, f. 303-307.

1137 - KONSTANDINOV, A. “Ruana zot, qorfodulli kur të flasë”. - Në: “Antologjia për kl. VII të shkollës shtatëvjeçare”. - Tiranë, 1949, f.227-230.

1138 - BOTEV, K. “Haxhi Dhimitër”, “Mikes sime të parë”, “Katja ime”, “Patrioti” (Poezi). - Në: “Antologji e poezisë bullgare”. - Tiranë, 1951, f. 22-28.

1139 - SLAVEJKOV, P. “Njëqind e njëzet vetë…Marsh” (Poezi). - Në: “Antologji e poezisë bullgare”. - Tiranë, 1951, f. 46-47.

1140 - JAVOROV, P. a) Armenët, b) N’arë, c) Të dëbuarit (Poezi). - Në: “Antologji e poezisë bullgare. - Tiranë, 1951, f. 50-55.

1141 - GRUBESSHLIEVA, M. a) Maskë, b) Drejt ditëve të paqes (Poezi). - Në: “Antologjia e poezisë bullgare”. - Tiranë 1951, f. 119-122.

1142 - ANDREJEV, V.G : a) Ballada e komunistit, b) Netë hajdutësh, c) Brez i çeliktë (Poezi). - Në: “Antologjia e poezisë bullgare”. - Tiranë, 1951, f.157-159.

1143 - BOZHILLOV, R. a) Dimitrov, b) Osvienci (Poezi). - Në: “Antologjia e poezisë bullgare”. - Tiranë, 1951, f. 168-171.

.

1952

1144 - RAJÇEV, GJ. Dëbora e parë. - Në: “Antologjia e klasës V të shkollës shtatëvjeçare”, bot, 2. - Tiranë, 1952, f. 22.

1145 - VAZOV, I. Vasil Levski. - Në: "Antologjia e kl. V të shkollës shtatëvjeçare". Botim i 2-të. - Tiranë, 1952, f. 74.

1146 - MARKOV, C. Partizania e vogël shqiptare. - Në: "Antologjia e klasës së pestë të shkollës shtatëvjeçare". Bot. 2. - Tiranë, 1952, f.132.

1147- KARASLLAVOV, G. Xha Bozhen Kamenovi. - Në: "Antologjia e kl. V të shkollës 7-vjeçare". Bot. 2. - Tiranë, 1952, f. 182.

1953

1148 - KARALIJÇEV, A. Pishtarët e shpëtuar. - Në: "Letërsia jonë", nr. 8, 1953, f. 35.

1149 - GULJASHKOV, A. Argati traktorist (Fragment nga romani "Fshati Vedrovë"). - Në: "Letërsia jonë", nr, 8, 1953, f.37.

1150 - GULJASHKOV, A. Ilia Konjevi hyn në kooperativë. - Në: "Letërsia jonë", nr. 8, gusht 1953, f. 43.

1151 - KULJAKOV, K. Me dashuri e me kujdes (Kujtime). - Në: "Letërsia jonë", nr. 6, 1953, f.48-50.

1152 - GULJASHKOV, A. O ti tokë, tokë e artë. - Në: "Letërsia jonë", nr. 8, 1953, f. 48.

1153 - KAMENOVA, A. Pas dy vjetësh largimi. - Në: "Letërsia jonë", nr, 8, 1953, f. 49.

1154 - DASKALLOV, S. Toka e tij. - Në: "Letërsia jonë", nr. 8, 1953, f. 53.

1957

1155 - KARASLLAVOV, G. Nusja (Fragment romani). - Në: "Nëntori", nr. 2, 1957, f.144-161.

1960

1156 - JOVKOV, J. Shibili (Tregim). - Në: "Nëntori", nr. 12, 1960, f. 213-218.

1961

1157 - JOVKOV, J. Shibili (Tregim). - Në: "Nëntori", nr. 2, 1961, f. 143-148.

1158 - KARASLLAVOV, G. Nusja (Fragment romani). - Në: "Nëntori", nr. 2, 1961, f. 149-161.

1159 - ÇAVDAROV-ÇELLKASHI, D. Pas të korrave (Tregim). - Në: "Nëntori", nr. 9, 1961, f.148-150.

1963

1160 - SMIRNENSKI, K. Të dy fizionomitë (Satirë në prozë) / përkth. Gjon Zaveri. - Në: "Hosteni", nr. 28, korrik 1963.

KREU V

VEPRA E STERJO SPASSES NË GJUHË TË HUAJ

a. Romane

1953

1161 - I AFËRDITA KAI PALI STO CHORIO (Mythistorīma) : [Afërdita përsëri në fshat] / greq. Pano Çuka. - Tirana : Kratikī Ekdotiqī Epicheirisī, 1953. - 285 f.

1954

1162 - TE NE BEJA SAMI : [Ata nuk ishin vetëm] / bullg. T. Kacori, L. Grabocka. - Sofija : "Narodna kultura", 1954. - 288 f.

1956

1163 - AFËRDITA OTNOVO NA SELLO : [Afërdita përsëri në fshat] / bullg. Thoma Kacori. - Sofija : "Narodna kultura", 1956. - 280 f.

1958

1164 - ANI BILI NE ADNI : [Ata nuk ishin vetëm] / rus. A. Sipoviç. - Moskva : "Inostranaja literatura", 1958. - 303 f.

1165 - ILS N'ETAINENT PAS SHUL : [Ata nuk ishin vetëm] / frëng. H. Kokalari. - Tirana : Entreper d'Edit do l'Etat, 1958. - 383 f.

1959

1166 - KAINOURIA ZŌI (Mythistorīma) : [Jeta e re (Afërdita përsëri në fshat)] / greq, Pano Çuka. - Rumani nga P. Komuniste Greke : Politikīs kai logotechnikīs Ekdoseis, 1959' - 304 f.

1167 - T'HAMEN PUSHË CULITE : [Ata nuk ishin vetëm]. - Pekin, 1959, 370 f.

1960

1168 - AFERDITA POVERNILASJA V SELLO : [Afërdita përsëri në fshat]. - Kiev : Goslititadet, 1960. - 188 f.

1169 - AFERDITA ZNOJ, X VWSWR : [Afërdita përsëri në fshat] / bjellorus. L. Salavoj. - Minsk : D zjarv, Vidar BSSR, 1960. - 345 f.

1170 - SIE WAREN NICHT ALLEIN : [Ata nuk ishin vetëm] / gjerm. Karl Heinrich. - Berlin : Verlag Volk und Welt, 1960. - 313 f.

1171 - NIE BYLLI OSMOTNIENI : [Ata nuk ishin vetëm] / polon, përkth. nga rusishtja. – Warszawia : Ksiazka i Wiedza, 1960. - 352 f. ,

1961

1172 - HO KHONG CO DOC VAN NOA : [Ata nuk ishin vetëm] / Nguyen xuan Sanh. - Hanoi 1961. - 402 f.

1173 - SIE WAREN NICHT ALLEIN : [Ata nuk ishin vetëm]. bot. 2 / Karl Heinrich. - Berlin : . Verlag Volk und Welt, 1961. - 157 f.

1976

1174 - AFËRDITA / turq. Avni Cetik. - Botuar si nënfletë në gazetën "HAKCI" (Populli), 1976.

1980

1175 - THE AWAKENING - A NOVEL : ["Zgjimi"]. - Tiranë : "8 Nëntori", 1980. - 515 f.

1176 - SIE WARE NICHT ALLEIN : [Ata nuk ishin vetëm] (Botim i tretë) / parath. Llazar Siliqi. - Tiranë : "8 Nëntori", 1980. - 515 f.

1989

1177 - TIE NE BEA SAMI : [Ata nuk ishin vetëm] / Nikolla Berovski, red. Ilinden Spasse. - Tiranë : Izdavaçka pretprijatie shkollska kniga [SHBLSH], 1989. - 308 f.

1992

1178 - ZOSHTO : [Pse] / maqed. Fatbardha Kabashi, parath. Gane Todorovski. - Skoplje : Izdava kultura, 1992. - 175 f.

[Parathënie: “Knizhevnio fenomen Sterjo Spasse” (Fenomeni letrar Sterjo Spasse)].

b. Përmbledhje tregimesh

1960

1179 - JA PISHU TEBE IZ KALAMASA : [Po të shkruaj nga Kallamasi (Të fala nga fshati)] / rus. T. F. Serkova. - Moskva : Detgiz, 1960. - 207 f.

1992

1180 - MAKEDONSKI NARODNI PESNI OD MALLA PRESPA : [Këngë popullore maqedonase nga Prespa e Vogël]. - Skoplje : Institut za folklore “Marko Cepenkov”, 1992. - 173 f.

1994

1181 - UBAVICATA NA PRESPA : [E bukura e Prespës] (Legjenda) / Nikolla Berovski. - Skoplje : Knigoizdatelstvo FENIX, 1994. - 92 f.

1995

1182 - NIKOLINA SPASSE “Makedonski narodni pesni, Malla Prespa”, “Këngë popullore maqedonase, Prespa e Vogël” (m*aqedonisht dhe shqip*) / Zapisha na original i prevede na allbanski jazik Sterjo Spasse = I regjistroi në origjinal dhe i përktheu në shqip Sterjo Spasse; priredile za peçat. = përg. për shtyp **Dr. Marko** Kitevski i Dr. Zikiria (Zeqiria) Neziri. - Skoplje : Knigoizdavatelstvo “Matica Makedonska”, 1995. - 252 f.

1183 - PISMA ZA MOJOT VNUK ARIAN VO TIRANA : Isprateni od Makedonia i Kosovo (13 mart-13 april, 1975 godina) : [Letra nipit tim Arian dërguar nga Maqedonia e Kosova (13 mars-13 prill1975) / podgotvill (përgatiti) Dr. Bllagoj Sojçovski]. - Skoplje : Knigoizdatelstvo Matica Makedonska, 1995. - 168 f.

c. Novela dhe tregime

1945

1184 - NEVESTA BES BUALL : [Nusja pa duvak]. - Në: "Oteçstven Front". Sofija, 11 tetor 1945, f. 2.

1185 - LA POMEN DU BONHEUR : [Molla e lumturisë] [frëngjisht]. - Në: "Nouvelle Literatur Albanaise". - Tiranë : Edite par la Maison "Naim Frashëri", 1952, f. 73-76.

1186 - TO TOYNEALI THE ROGZINAE (TUNELI I ROGOZHINËS). - Në: Antologjia greke", kl. V të shkollave minoritare. - Tiranë, 1945.

1954

1187 - SULMONJËSI I HEKURUDHËS. - Në: "Albanski spovidanja". - Kiev, 1954. f. 129-140.

1956

1188 - DER STEUERPO IM DORF. (Taksidari në fshat) : [fragment nga romani "Ata nuk ishin vetëm"]. - Në: "Albanien Rrzohlt", Berlin 1956, f. 21. [Botuar nga Prof.dr. Mor Lambertz].

1189 - MOLLA E LUMTURISË. - Në: "Tregime shqiptare". - Shangai, 1956. [Në gjuhën *kineze*].

1190 - TO TOYNALLI THE ROGOZINE : [Tuneli i Rrogozhinës]. - Në: "Antologjia e kl.VI të minoritetit grek". - Tiranë : SHBLSH, 1956.

1957

1191 - INGER HERGTEJ BAJSAN JUM : [Kështu duhesh bërë]. - Në rev. "Gog", Ulan Bator, nr. 2, 1957, f. 63-67. [Në gjuhën mongole].

1959

1192 - VAJZA REBELE (Tregim). - Në: "Shqipëria e re", Tiranë, 1959. [Broshurë në vete në *arabisht*]. [Foto e autorit].

1960

1193 - NEPOKORNAJA DJEVUSHKA (Vajza rebele). - Në: "Albanskie raskazi". - Moskva : Inostranaja literatura, Moskva, 1960.

1963

1194 - THAT REBEL OF A GIRL (Vajza rebele) (Tregim). - Në: "Albanian kontemporan prose". - Tiranë, 1963. f.51-56.

1964

1195 - MYTEFISH GELYOR (Po vjen inspektori) (Fragment nga romani "Ylkyzhy ogretmen" (mësuesja ideale - Afërdita) botuar më 1944 / turq. Nexhip Alpan. - Në rev. "Jeni ufukllar" [Horizonte të rinj], Stamboll, volumi 13, nr. 147, gusht 1964, f. 33-36.

1196 - SOKOLESHE (Legende). - Në: "Shqipëria e re", nr 1, Tiranë, 1964. [*Anglisht, frëngjisht*].

1197 - OO GAI BUONG HINE (Vajza rebele) (tregim). - Në: "Truyen ngan Anbani" (Tregime shqiptare). - Hanoi, 1964, f.193-201. [*Vietnamisht*].

1970

1198 - HLLENA TON TOKOLLARIN. - Në: "Llaiko vima", Gjirokastër, 13 dhjetor 1970. [Greqisht].

1973

1199 - NEVESTA (NUSJA) (Tregim) / maqed. L. Rusi. - Në: "Nova Makedonia", Shkup, 29 prill 1973.

1975

1200 - MËSUESI I VENDIT DHE INSPEKTORI KLASIK (nga romani "Afërdita e shkolluar"- Sterjo Spasse) / turq. Nexhip Alpan. - Në rev. "Djali i shkolluar", Stamboll, nëntor 1975. [Romani "Afërdita" i Sterjo Spasses botuar më 1944 (Egistol "Afërdita". - Romanin da Sterjo Spasse: çeverien: Nexhip Alpan], "Emition alata". - Ay - sonlarinde çkau - Kasim - 1975) etj.

1976

1201 - ALBAN, NEXHIP. -Sterjo Spasse: Afërdita - Fragment romani, botuar në gjuhën *turke* : Ulkucu ogretman ve klasik mufettis. - Ankara, 1976.

1977

1202 - ZHALOVNA IZDISHKA : [Rënkim i mallëngjyer] (Tregim). - Në: "Vonskolski çetina - pjesa I" (Lexime jashtëshkollore). - Tiranë : SHBLSH, 1977, f. [Maqedonisht].

1203 - PRAZNIK ZA BUKVAROT : [Festa e abetares] (Tregim). - Në: "Vonskolski çetina", Pjesa I. - Tiranë : SHBLSH, 1977. f. 48. [Maqedonisht].

1204 - MOETO SELLO : [Fshati im] (tregim). - Në: "Vonshkolski çetina", pjesa I. - Tiranë : SHBLSH, 1977, f. 53. [Maqedonisht].

1205 - MOJTE DRUGARI : [Shokët e mi] (Tregim). - Në: "Vonshkolski çetina", Pjesa I. - Tiranë : SHBLSH, 1977, f. 55. [Maqedonisht].

1206 - RABOTATA E RADOST : [Puna është gëzim] (Tregim).- Në: "Vonshkolski Çetina" (Lexim jashtëshkollor) Pjesa I. - Tiranë : SHBLSH, 1977, f. 55. [Maqedonisht].

1207 - PIONEROT GJERGJ SHULINAKU (Tregim). - Në: Vonshkolski çetina" (Leximi jashtëshkollor), Pjesa II. - Tiranë : SHBLSH, Tiranë, 1977, f. 77. [Maqedonisht].

1208 - TIE NE BEA SAMI : [Ata nuk ishin vetëm] : [përgatitur me shkurtime për pionierë]. - Në lib. "Vonskolski çetina". - Tiranë : SHBLSH, 1977, f. 52. [Maqedonisht].

1209 - TESHQI VREMINA : [Kohëra të vështira] (Tregim). - Në: "Vonskolski çetina". - Tiranë: SHBLSH, 1977. f. 27. [Maqedonisht].

1210 - UBAVICATA NA PRESPA : [E bukura e Prespës] (Tregim). - Në: "Mlladiot orel" (Shqiponja e re). - Tiranë : SHBLSH, 1977, f. 87-105.

1979

1211 - LA MARIEE SANS VOILE : [Nusja pa duvak]. - Në: "Les lettres albanaises", nr. 1, 1979, f.92-97.

1212 - STERJO SPASSE (Shënime bibliografike). - Në: "Les lettres albanaises", nr. 1, 1979, f.92-97.

1980

1213 - TATKO : [Babai] (Tregim). - Në: "Antologia na albanskata literatura I-dell". – Tiranë : SHBLSH, 1980, f. 136. [Maqedonisht].

1214 - GORICARËT (Tregim). - Në: "Antologjia na albanskata literatura 2 –dell". – Tiranë : SHBLSH, 1980. [Maqedonisht].

1215 - Sokolesha (Legende) (Homme de letres). – Në: "Albanien Nouvelle", Tiranë, nr. 19, 1980.

1983

1216 - 1) LE JOURNAL D'UN SOLDAT : [Ditari i një ushtari]; 2) LE FEU : [Zjarr!..]. - Në: "Les lettres albanaises", nr. 1, 1983, f. 37-50; f. 51-58.

1984

1217 - LE PROPHETE DU VINGTIEME STIECLE : [Profeti i shekullit 20] / Vedat Kokona. - Në rev. "Les lettres albanaises", nr. 1, 1984, f. 29-35'

1218 - "MARIEE SANS VOILA : [Nusja pa duvak] / frengj. Jusuf Vrioni. – Në: "Antologie de la prose albanaise presentee par Alexandre Zotos." : [Antologjia e prozës shqiptare prezantuar nga Aleksandër Zoto]. – Paris : Fayard, 1984, f. 177-183.

1219 – THE PROPHET : SHORT STORY. - Në rev: "Albanian life" : journal of the Albanian society, London, nr,3, 1984, f.11-15.

1989

1220 - LETËRSIA E JETËS DHE HISTORIA. – Në: "Logotehniko Lajko Vima" (Zëri i popullit) e minoritetit grek, 13 shtator 1989. [Kujtime si mësues nga Derviçani i Dropullit].

1221 - CREDBA CO GOCE DELLÇEV : [Takim me Goce Dellçevin) / maqed. Xhevat Gega. - Në rev. "Lig", Shkup, nr. 1, shtator 1989, f. 47-51.

1993

1222 - PISMA OD MAKEDONIA : [Letra nga Maqedonia]. – Në: "Nova Makedonia", Shkup, 1 - 6 gusht 1993.

d. Publicistikë

1945

1223 - SKICA NA ALLBANSKATA LITERATURA : [Skicë e letërsisë shqipe]. - Në rev. "Literaturen front", Sofia, nr. 6, 1945, f.3.

1946

1224 - SRESHTA S'EDNA BËLLGARSKA SELJANKA : [Takim me një fshatare bullgare].- Në rev. "Iskustvo", Sofia, nr. 4-5, 1946.

1225 - SOFIA, BULKLA NA ALLBANSKOTO VEZHRAZHDANJE : [Sofia si djep i rilindjes shqiptare. - Në rev."Zemledelstvo", Sofia, 6 tetor 1946.

1955

1226 - 11 LET NA MOJE SVOBODNEJ RODISE : [11 vjet në Atdheun tim të lirë]. - Në: "Shqipëria e re" nr. 11-12, 1955. [Rusisht dhe frëngjisht].

1956

1227 - 28 NËNTORI - DITA E FITOREVE TË POPULLIT SHQIPTAR. - Në: "Zhenminzhibao", Pekin, 20 nëntor 1956. [Në gjuhën kineze].

1228 - DRAGJI BËLLGARSKI ÇITATELI : [Të dashur lexues bullgarë. Hyrje në përkthimin në bullgarisht të romanit "Afërdita përsëri në fshat). - Sofje, 1956, f.3-4.

1229 - FJALA E SHKRIMTARIT SHQIPTAR NË JUBILEUN E LU SINIT. - Në: "Fjalimet mbi përkujtimin e Lu Sinit". - Në: "Revista letrare", Pekin, 1956. [Në gjuhën kineze].

1957

1230 - QYTETI HERO - SEVASTOPOLI. - Në: "Radio Moska", Moskë, 17 shkurt 1957, ora 10. 30'.

1231 - SJEZD V TIRANE : [Kongres në Tiranë]. – Në: "Literaturnaja gazeta", Moskë, 4 qershor 1957.

1958

1232 - TË DASHUR LEXUES SOVJETIKË : [Parathënie në botimin rusisht të romanit "Ata nuk ishin vetëm"]. - Moskë, 1958, f. 13-14.

1959

1233 - DITA E LUMTUR. - Në: "Shqipëria e re", nr. 5, 1959, f. 14-15. [Rusisht, frëngjisht, arabisht].

1234 - SOLLNCE SVOBODEJ : [Dielli i lirisë]. - Në: "Trud", Moskë, 27 nëntor 1959. [Letër e hapur poetit sovjetik Aleksandër Tvardovski me rastin e 15-vjetorit të çlirimit të Shqipërisë].

1235 - PISMO DRUGU : [Letër mikut]. – Në: "Literaturnaja gazeta", Moskva 1959, 28 nëntor. [Letër e hapur poetit sovjetik Aleksandër Tvardovski me rastin e 15-vjetorit të çlirimit të Shqipërisë].

1236 - MIQËSIA E ZEMRËS. - Në: "Komunist", Baku, 28 nëntor 1959. [Në gjuhën gjeorgjiane].

1237 - LIRI NËN QIELLIN E LIRË. - Në: "Kazak edebneti", Kazakistan, 4 dhjetor 1959. [Në gjuhën kazake].

1238 - NË KAMPIN INTERNACIONAL TË PUNËTORËVE-ARTEK. - Në: "Radio-Moska", 15 dhjetor 1959, ora 10. 30'.

1960

1239 - RRETH PEMËS SË VITIT TË RI. - Në: "Radio-Moska", 3 janar 1960, 10. 30'.

1240 - NË KOMBINATIN "BOREC" : [Luftëtari, Moskë]. Në: "Radio-Moska", 15 janar 1960.

1241 - DOROGIE MOI PIONIERI! : [Të dashur pionierët e mi. Në përkthimin rusisht të vëllimit "Ja pishu tebja iz Kallamasa" : [Të shkruaj nga Kallamasi. Është libri "Të fala nga fshati"]. - Moskë, 1960, f. 9-12.

1964

1242 - THE TWENTEN ARIVERSAR OF LIBERATION AND I : [Njëmbëdhjet vjetori i çlirimit dhe unë]. - Në: "Shqipëria e re", (anglisht, rusisht), nr. 5, 1964. [Foto e autorit dhe një montazh i veprave të tij].

1243 - LE VINGTIME ANNIVASAIRE DE LA LIBERATION ET MOI : [Njëmbëdhjetë vjetori i çlirimit dhe unë]. - Në: "L'albanie nouvelle", nr. 5, 1964.

KREU VI

VLERËSIMI I EMRIT DHE VEPRËS SË STERJO SPASSES

1. Nga kritika shqiptare

1930

1244 - GLADIATORI. - Një iniciativë e bukur: Shoqëria "Normalisti shëtitës '32". - Në: "Zëri i Korçës", Korçë, 18 nëntor 1930. ***[..Sekretar u zgjodh studenti Sterjo Spasse..]***

1931

1245 – ISLAMI, SHAHZIVAR (Një student). Mejtimet e studentëve. Në: "Ora", 22 shkurt dhe 10 mars 1931. ***[Lidhur me artikullin e Stespas: Na duhet një bashkim"].***

1246 - LLAGAMI, FIQRI: Bashkimi i studentëve. - Në: "Ora", 20 mars 1931.

1247 - ALIKAJ, R[ebi]. (Student). Bashkimi ynë. - Në: "Ora", 24 mars 1931.

1932

1248 - KLASIFIKIMI I NOVELAVE TË ENTIT KOMBËTAR. - Në: "Shqipëria e re", Konstancë, 28 korrik 1932. [***Meritim të barabartë "fitojnë" ... novela "Kryengritësi shqiptarë" të Z. Sterjo Spasse..].***

1933

1249 – KOÇA, VANGJEL (pseud. V. Nirvana). "Me parafe nënshkrimesh - Në: "Demokratia", Gjirokastër, 3 qershor 1933. [***Sterjo Spassja, një mësues i ri i mirë e me dashuri të madhe për shqipen, po qahet me dy artikuj të gjatë që boton në "Gazetën e Korçës", për prishjen e gjuhës s'onë, të cilën e quan me shumë të drejtë: shqipe, gjermane, angleze, sllave, greke, turke, arabe, frëngë, italiane. Vetëm ka harruar të shtojë edhe rusishten e predikatorit të madh të rinisë shqiptare, Z. Kristaq Kolumbit që të bëhet në rregull..."sallata ruse"].***

1934

1250 – TOTO, SELAUDIN (pseud. Seto). Mendime mbi novelën që na duhet: ***Zotit S. Spasse***. - Në: "Illyria" nr. 11, 20 maj 1934, f. 4.

1251 - "NORMALISTI". - Në: "Demokratia", Gjirokastër, 14 tetor 1934. [***Shquajnë tre artikuj të bashkëpunëtorit tonë zotit STERJO SPASSE mbi arsimin fillor, mbi Koto Hoxhin dhe mbi liqenin e Prespës..].***

1252 - PËRVEÇ "NORMALISTIT" EDHE BIBLIOTEKA E TË RINJVE. - Në: "Besa", Tiranë, dhjetor 1934. ***[...Këto ditë ...doli në dritë numri i parë i "Bibliotekës së të rinjve"***

me titullin "Kunorë Rinije" (Të S. Spasses) që përmban 30 faqe me rrëfenja të ndryshme të vogla e të zgjedhura].

1253 - BOTIME TË REJA. - Në: "Gazeta e Korçës", Korçë, nr. 21, 30 dhjetor 1934. ***[Muarrëm tri numrat e parë që janë: St. Spasse "Kunorë rinije"...dhe St. Spasse "Në krahët e një femne..].***

1935

1254 - BOTIME TË REJA. - Në: "Rilindja", Korçë, 19 janar 1935. ***[...Kundra kësaj literature lesheljane tani së voni në Korçë një grup të rinjsh filluan të botojnë: "Bibliotekën e të rinjve" me novela origjinale dhe të përkthyera, por kudoherët të zgjedhura që do të qëndrojnë larg industrisë së kalemit. Këto ditë muarrëm tri broshurat e para të kësaj biblioteke: Gi de Mopasant (Nën hijen e hënës) e përkthyer nga K.A.Cepa dhe "Kunorë rinije" e "Në krahët e një femne" prej St.Spasses..].***

1255 – ASLLANI, SEDAT (anagram. Danejat Serine). – Në: "Rilindja", Korçë, 20 prill 1935. ***[Ç'të shkruaj?- "...Thashë të bënja një koment për ndonjë vend historik, për ndonjë poezi a poet, po kam frikë se mos gaboj. E ku të futem unë pastaj nga zoti Sterjo Spasse, i cili ka një prirje të veçantë për të këtilla gjëra?..."].***

1256 - LAJMËRIM. - Në: "Gazeta e Korçës", Korçë, nr. 2227, 5 maj 1935, f. 2. [***Që të enjten fillon të botohet Në: "Gazetën e Korçës" romanca origjinale e z. Sterjo Spasse Nga jeta në jetë: Pse?!:...Bota e Hiçit, prej Hiçit, për Hiçin rrotullohet rreth qëllimit të Hiçit. Reklamë].***

1257 - PËR SË SHPEJTI DEL NGA SHTYPI ROMANCA ORIGJINALE E Z. STERJO SPASSE "NGA JETA NË JETË PSE?!" - Në: "Normalisti", nr. 6, qershor 1935, f. [20]. [***Bota e hiçit , prej hiçit. Për Hiçin, rrotullohet rreth qëllimit të Hiçit. Përmban ma se 200 faqe. Çdo copë do të kushtojë vetëm 4 lekë. Reklamë].***

1258 - KOMENTE: Gjuha shqipe në Normale t'Elbasanit. - Në: "Vatra", 7 korrik 1935.

[***Enti Kombëtar kishte shpallur një konkurs novele...ku fitoi prap një nxënës i Normales, Sterjo Spasse, që është sot mësonjës në Voskopojë dhe vazhdon të botojë në Gazetën e Korçës një romancë..."].***

1259 – KOLIQI, ERNEST (pseud. Erkol). Në lulishten letrare (Shënime). - Në: "Illyria" nr. 23, 21 shtator 1935, f. 3. ***[S. Spasse, Plagët e gjuhës letrare, artikull***].

1260 - KOÇA, VANGJEL (pseud. Vangjo Nirvana). Romanci i mohimit. -Në: "Illyria", nr. 26, 15 tetor 1935; nr. 27, 19 tetor 1935. Si dhe parathënie në romanin "Nga jeta në jetë-Pse?!...- Libraria "Drita" Korçë 1935.

1261 - F.S. POSTA. - Në: "Rilindja", nr. 22, 1935. [St. Sp. Gllomboç: [Shumë mirë sa na dërguat. Botohet në këtë numur. Sa më shpesh na dërgoni shënime të ndryshme. Fjalën e ka për artikullin "Plagët e gjuhës shqipe"(I.S.)].

1262 - STERJO SPASSE- Nga jeta në jetë pse!- romancë origjinale. - Në: "Gazeta e Korçës", Korçë, 15 nëntor 1935. ***["Penda artistike e Sterjo Spasses përshkruan me ngjyra mallëngjenjëse jetën e një djaloshi pesimist..."].***

1263 - BOTIME TË REA. - Në: "Gazeta e Korçës", Korçë, 20 nëntor 1935. ***[Z. Sterjo Spasse, punëtor i ri po edhe i njohur i letrave tona, botoi në libërth romanin e tij Pse?!.....Iu rekomandojmë nxehtësisht këndonjësve"].***

1264 - ROMANI I MOHIMIT. - Në rev. "Populli", 28 nëntor 1935. ***[...u quajt vepra "Pse?!" e Sterjo Spasses nga Vangjo Nirvana. Këndojeni pra dhe do të merrni vesh "psenë e këtij definicioni të kritikut tonë eminent mbi librin e romancierit djalosh].***

1265 – LAJMËRIM. - Në: "Illyria", nr. 20, 1935, f.7. [Këtë faqe të së përkohëshmes tonë ia kemi lëshue të rinjve e të rejavet që tregojnë prirje letrare dhe shkruajnë pastër shqip. ***Në mënyrë të veçantë janë të lutun me na dërgue shkrime këta letrarë të rinj: Sterjo Spasse, ...Migjeni etj].***

1266 - LIBRI "Pse ?!" : Njoftim bibliografik . - Në: "Koha e re", nr. 8, 1935, f. 2.

1267 - NGA JETA NË JETË, PSE ?! (Reçension). - Në: "Gazeta e Korçës", Korçë, 28 nëntor 1935.

1268 - NJË BOTIM I RI : "Pse ?!". - Në: "Rilindja", Korçë, nr. 24-25, 28 nëntor 1935, f.12. ***[...Bashkëpunëtori ynë i palodhur Sterjo Spasse na solli këto ditë në zyrë romancin filozofik "Pse?!..."].***

1269 - BIBLIOGRAFI : PSE ?! - Në: "Besa", 2 dhjetor 1935. ***[...Libri është mjaft interesant..].***

1270 - BULKA, NONDA (pseud. C.C.). - Në: "Arbëria", Tiranë, 3 dhjetor 1935. [***Pesimizma e Chri-Chriut.Tajar Zavalani në parathënien e librit tim dheVangjo Nirvana në parathënien e Spasses, më akuzojnë si pesimist. Dhe këtu fillon vështirësia. Se ç'përgjigje t'u jap dy shokëve të mi, kurse kanë të drejtë që të dy..].***

1271 – SHUTERIQI, DHIMITËR (pseud. H. H.). Sterjo Spasse: PSE?!... - Në: "Rilindja", Korçë, nr. 26, 14 dhjetor 1935, f. 7-8.

1272 - BOTIME. – Në: "Koha e re", 16 dhjetor 1935. ***[PSE?!...: ...romanci i mohimit i z. Sterjo Spasse, na erdhi në zyrë. Është i pari romanc i këtij lloji , që i falet letërsisë sonë. Shkrimtari shumë i ri, me talent dhe vullnet të fortë filloi shpejtë të hipë në të përpjetën shumë të zorshme të letërsisë sonë..].***

1273 - BOTOI ROMANIN "PSE?!". - Në: "Hylli i dritës", Shkodër, nr. 12, dhjetor 1935, f. 620.

1274 - VËNDRESHA, SHEMSHEDIN: Pak fjalë për t'u shpjeguar. – Në: Skicë ekspozite letrare mbi poezi të Ali Asllanit. - Broshurë, Tiranë 1935. Shtypshkronja "Gutenberg"; Tiranë, 1935, f. 7-10. ***[...zoti Sterjo Spasse, njëri ndër përfaqësonjësit e pendëtarëve të brezit tonë të ri, pati volijen që t'u përgjigjet atyre radhëve të përvujtuna të mia...Nënfleta "Një lesh e li në letërsinë tonë: " e Demokracisë + demokracia...me nënshkrimin e z. Sterjo Spasse besoj të jetë provë se shpresët të mia nuk vanë më të kotë].***

1936

1275 - CEPA, KRISTAQ (pseud. Kapa). Peshqeshet e Vitit të Ri. - Në: "Rilindja", Korçë, nr. 27, 1 janar 1936, f. 16. ***["...Dhe që t'i jap fund, ta mbyll meselenë/ Desha Shuteriqit dhe Spasses me "Psenë: "/ Diçka t'u dhuroja..."].***

1276 - VIKTOR HYGO: "Të mjerët" përmbledhur shqip nga K.A.D. Shtypshkronja Luarasi. - Në: "Demokratia", Gjirokastër, 16 janar 1936. ***["...Nga mesi i vitit të shkuar Sterjo Spasseja botoi si nënfletë në "Gazetën e Korçës" një përmbledhje më të gjerë të këtij romanci..."].***

1277 – VALENTINI, ZEF (pseud. Zalvi). Nga jeta në jetë, Pse?!(Kritikë). - Në: "Leka", Shkoder, nr 1, 1936, f. 41.

1288 - ANGONI, FAHREDIN. Dyke çfletuar romancën "Pse?!" (Zotit Sterjo Spasse, Korçë) - Në: "Gazeta e Korçës", Korçë, nr. 2431, 24 janar 1936, f. 3.

1289 – CEPA, KRISTAQ (pseud. Kapa). "Nga jeta në jetë. Pse?!...HIÇ.". Në: "Rilindja", Korçë, nr. 29, 1 shkurt 1936, f.16. ***["Botë plot me halle, botë plot kusure/ Zot të qofshim falë, ç'thua, pse na prure?/ A ti ta kesh fajin, apo dikush tjetër,/ Pse vallë na ke***

lënë si gunën e vjetër?/ Hiç thotë Sterjo Spassja dhe përgjigjet"Pse?!"/ Kot ka vrarë mendjen, ka ndenjur më ngeh!/ Kurse qenka "hiç", pse mundohesh bosh?.../Porsa që je lindur pra, duhet të rosh/ Ja si rojnë lulet, ja si rojnë ferrat,/ Në mos vdeksh në luftë, sikur therren shqerrat./ "Hiç" qenka kjo botë, "Hiç" dhe ajo tjetra,/ Kështu na thonë të gjithë, janë punëra të vjetra,/ Me që erdhi rasti, do bëj një shënim/ Përmi "Psenë" dhe "Hiçin" por jo me qëllim...."].

1290 - SIMITE TË NGROHTA. - Në: "Arbënia", nr. 183, 12 shkurt 1936. ***[Ah, botë e gënjeshtërt! Kështu bërtet S. Spasse në romancin e tij "Pse?!..."Kështu po bërtas dhe unë sot...].***

1291 – BULKA, NONDA (pseud. C.C.). Kur dashuron i mjeri...- Në: "Arbëria", nr. 184, 13 shkurt 1936. ***[...Unë s'di ç'thotë Spassja mbi dashurinë. E quan një nga qindrat iluzione të jetës; e quan ëndërr gënjeshtare, pa vlerë, pa shije. Kështu flet pesimisti. Për mua s'është krejt ashtu. Se çdo njeri në një cep të zemrës së vet fshe një dozë të paktë dashurije; shumë herë e shfaq, shumë herë e shpije në varr..].***

1292 - ROMAN I MOHIMIT "Pse?!". - Në: "ABC", nr. 1, 1 mars 1936. ***["Duhet kënduar romani i mohimit "Pse?!"...i shkrimtarit të ri Sterjo Spasse. Shitet kudo 4 lekë copa].***

1293 – RRUGAÇI. Pse-ja e Besës. - Në: "Arbënia", 12 mars 1936. ***["Besa " filloi tani me "pse" dhe allahu e di se ku do të dalë me këtë pyetje të Sterjo Spasses..."].***

1294 - NJË KËNDONJËSE: Rreth anketës Drejtorisë së rivistës "Bota e re**"**. - Në: "Bota e re", Korçë, nr. 2, 30 prill 1936, f. 22. ***[...do të më pëlqente të liçitja çdo numur një artikull shoqëror të Harbutit (Selim Shpuza), një vërejtje të Olafit (Dhimitër Fallo), një pjesë letrare të Spasses, një kronikë të Cri-Criut (Nonda Bulka) e të Rem Voglit (Mithat Araniti), një satirë të Kapës (Kristaq Cepa), një***

studim të Nirvanës (Vangjel Koça), një artikull ekonomik dhe shoqëror të T. Z (Tajar Zavalani) (I.S.), një artikull pedagogjik të Stespas..].

1295 - NJË VAJZË. Letër e hapur zotit Sterjo Spasse. - Në: "Diana", nr. 21, 6 qershor 1936, f. 2. [Konceptimi i dashurisë në romanin "Pse?!"].

1296 – KOÇA, VANGJEL (pseud. Vangjo Nirvana). Romani i mohimit ("Pse?!"). - Në: "Illyria", nr. 26, 12 tetor 1935, f. 4; nr. 27, 19 tetor 1935, f. 4-5.

1297 – SHUNDI, STEFAN (pseud. Nichts). Sikur t'isha djalë prej Haki Stërmillit. - Në: "Drita", 9 dhjetor 1936**.** ***["......shkurt kujtuem se auktori i këtij vëllimi mos kishte dash me na dhanë një shembull romanesh alla Sterjo Spasse..."].***

1937

1298 – LLAGAMI, FIQRI (inic. F. LL.). "Nga romani "Pse?!" Në: "Sikur të isha djalë**» (**Shënime kritike**).** - Në: "Java", nr. 22, 1 janar 1937, f. 14.

1299 – MARKO, PETRO (pseud. DEMO KOTI). Vëzhgime: Ana tjetër…- Në: "Shtypi", 15 maj 1937. ***[...Bota është hiç! Hiç-Hiç!" thotë i shkreti Spasse, që përpiqet të pasqyrojë kaosin e frymës së dëshpëruar të djalërisë në romancin e tij "Pse?!"].***

1300 – LËVIZJE. Në: "Përpjekja shqiptare", nr. 8, 1937, f.114. ***["Për këshillin e ri të shoqërisë jashtëshkollore të Korçës u zgjodhën si këshilltarë Sterjo Spasse..."].***

1301 - NJË BOTIM I RI. – Në: "Rilindja", Korçë, nr. 24 - 25, 28 nëntor 1937, f. 12. Romani "Pse?!..." i Sterjo Spasses – njoftim].

1938

1302 - SHUNDI, STEFAN (NITCH). Për një propagandë kombëtare. - Në: "Drita", 7 janar 1938. ***[Ç'duhet bërë prej "Lahutës së malcisë» kushtrim për artin tonë. "...Nuk u ndihet ma zani Sterjo Spasseve dhe as tipave si Dhimitër Shuteriqi...A thue se mbetën këto talente para se të jepshin pemën më të pjekun të prodhimeve të tyne artistike ?..].***

1303 - PËR BASHKIM : Gegnishte dhe Tosknishte. -.Në: "Leka", Shkodër, nr. 4-5, prill-maj 1938, f. 140. ***[…Asht e vërtetë se përgjithsisht shkrimtarët ma në zë të gegnishtes kanë një rregullsi e një trajtim klasik që u mungon shumicës së toskëvet; por gegët do t'u kenë lakmi toskvet do prozatorë të shkëlqyeshëm si një Faik Konica, nji Lumo Skëndo, nji Tajar Zavalani, e më vonë nji Sterjo Spasse..].***

1304 – VIOLETTAS. E dëshpëruara. – Në: "Drita", nr. 454, 24 maj 1938, f. 3. ***[...Gjon Zaveri si i hutuar po shikon rreth e përqark. Botën që kërkovi e gjeti. Homeri, Sokrati, Aristoteli, Baconi, Hugoi, të gjithë aty janë. Aty i gjeti, aty i përqafoi..].***

1305 – ARRËZA, SKËNDER (pseud. Skenarus). Në botën e të vdekurve (Poemë). - Në: " Drita", nr.495, 10 korrik 1938. ***[...Që më kot përpiqet t'i goditë kiçit,/ Të varkës makabre ? Të shkojë sa i ka kënda/ Nga Hiç i Hiçit, në Botën e Hiçit/ Gjon Zaveri qënka ! Ja po mbytet brenda !]:***

1306 – RADI, LAZËR. Për një bashkëpunim shkrimtarësh. - Në: "Drita", nr.567, 2 tetor 1938, f. 5. ***[...Kryet e letërsisë së re shqiptare e formon Lasgush Poradeci, Ernest Koliqi, Ethem Haxhiademi, Vangjel Koça, Stefan Shundi, Stavro Skëndi, Kudret Kokoshi, Dhimitër Shuteriqi, Thanas Konomi, Sterjo Spasse, Sotir Caci etj..] .***

1939

1307 – LAJMËRIM. - Në: "Drita", nr. 702, 15 mars 1939. ***[Nesër e dielë 19 mars qarkullon në gjithë qendrat e mbretërisë numri i parë i revistës së re DONIKA. 40 faqe, begatisht të ilustruara të shkruara nga zonjat e zotërinjtë Gjeorgjia Filce, Vjollca Luarasi, Angjelina Paluce, Parashqevi Nashi, Av. Ath Floqi, Asdren, Karl Gurakuqi, Sterjo Spasse, dr. St. Shundi, Vedat Kokona, Tajar Zavalani, Gjergj Bubani etj..].***

1308 - KOÇA, VANGJEL. Vepra letrare e Ernest Koliqit. – Në: "Fashizmi", 10 qershor 1939. ***[...Edhe novela shqiptare pas 12 e tëhu, po të përjashtojmë disa të rinj, si Ndoc Logorecin, Kutelin, Spassen e njaj dy të tjerë, që kanë zënë një udhë të mbarë- ka qenë kaotike..].***

1309 - CEPA, KRISTAQ (pseud. KAPA). Peshqeshe për Vitin e Ri 1940. Në: "Liktori", Korçë, 30 dhjetor 1939***. [..Sterjo Spasses porsi shok/ Veç një tufë borzilok/ T'i mbaj erë/ Këtë verë/ Një roman të ri të nxjerrë..].***

1940

1310 - LILI, JANI: Antologji (II) (Shënime kritike). - Në: "Tomori", 7 korrik 1940. [Flet për tregimin "Kristina" të S. Spasses] .

1941

1311 – LILI, JANI (pseud. Stefan Morava). Flet Ethem Axhiademi, Sofokliu i Shqipërisë. - Në: "Tomori", 28 dhjetor 1941. ***[...Nga proza? Edhe këtu pas pak do të konsiderohemi, do të përfaqësohemi shumë mirë në botën e artit ballkanik. Sterjo Spassja është një djalë me talent, me një talent të fortë prozatori..].***

1942

1312 - HAXHIADEMI, ETHEM : Shkrimtarët pa vepra. - Në: "Tomori i vogël", 15 janar 1942. ***[...Pra, kur shohim te volumi***

"Shkrimtarët shqiptarë", qi nxori aty përpara Ministria e Arsimit në qarkullim se nuk përmban emrat e Nexhat Hakiut, Sterjo Spasses e Vedat Kokonës, kujtoni se veprat e tyne do të humbin për litëraturën shqiptare? Kurr. Si mund të humbin, kurse në atë volum shumica janë shkrimtarë pa vepra ?.].

1313 – HAKIU, NEXHAT (pseud. B. Nuri). Një gosti e papritur. – Në: " Tomori", 19 shkurt 1942***. [...Një lavdërim në këtë gjini letrare (romani) e ka i riu Spasse i cili është munduar të verë gurin e parë..].***

1314 - HOTI, GJON. Kue me shkrue mbi dashni. - Në: "Tomori", 8 maj 1942. ***[...A thue Sterjo Spasse, Haki Stërmilli e tjerë ia duelën qëllimit me nga një roman ?..].***

1315 - KOLA, LLAQI. Rreth jetës pedagogjike ndër ne. – Në: "Tomori", 9 maj 1942.

1316 - DILO, LEFTER. Prej Gurakuqit shoku i M. Logorecit. - Në: "Tomori", 20 gusht 1942. ***[...Pranë tij punojnë profesorët Gaetano Petrotta, Kostaq Cipo, Anton Deda, Kol Kamsi e shkrimtari i ri Sterjo Spasse..]*** .

1943

1317 - FLETË VOLANTE. - Tiranë, 1943**. *[Sot del në qarkullim libri i famshëm i Sterjo Spasses Pse ?!.....Shitet në të gjitha libraritë 3 fr].***

1318 – KOÇA, VANGJEL (pseud. Vangjo Nirvana. "Romani i mohimit "Pse ?!" : Parathënie në romanin "Pse?!". - Korçë 1935; Botim i dytë, Tiranë, 1943.

1319 – GJINI, PJETER (pseud. Terini). Bahçeja me kërpurdha (Humor e satirë). - Në: "Vatra shqiptare", tetor,1943. ***[Por na paska , n'bot jallane/ Ku njeriu do të lind e do të plasë-/ Paska,***

paska djema nane,/ Si i famshmi Sterjo Spasse,/ Qi po pyetkan; Ktu pse ardha ?/ Pse këndej e pse andej ?/ Pse ka t'kuqe ? Pse ka t'bardha ?/ Pse njeriu ka mish e dej ?..].

1320 – BURNAZIAN, Dr. A. (pseud. A. B. ARTIN). Arti pa atdhe dhe atdheu pa art. Në: "Kombi", 23 nëntor 1943. ***[...Ju jeni shkaktar që një talent i pakundërshtueshëm Sterjo Spasse, merret me përkthime të veprave sentimentale dhe shtypshkronja rezervon të gjitha të drejtat për vete...].***

1944

1321 - HASNAJ, IBRAHIM (pseud. Cen Qytyku). Peshqeshet e Cenit për motin e ri. - Në: "Bashkimi i kombit", 1 janar 1944, f. 7. ***[Dhe për Sterjo Spassen or të dashur Zotni/ Pak pesimizëm e pak filozofi..].***

1322 - BIBLIOGRAFI: Sterjo Spasse "PSE/?!..." Roman: Sh. Bot. Luarasi. Botimi i dytë me parathënie të V. Nirvana [Vangjel Koça]. - Në: "Fryma", nr. 1, janar , 1944, f. 47. ***[Rishtypja e romanit filozofik të Sterjo Spasses, që bani dikur aq bujë, e që pat shënue në letërsinë tonë, fillimin e këtij lloji letrar, asht ba këtë herë nga SH.B. Luarasi me shtyp ma të mirë se ai i botimit të parë e me lidhje ma të qëndrueshme].***

1323 - HARRIET BIECHER STOWE: "Kasollja e xha Tomit", Roman. Përkthim i Sterjo Spasses. Sht. B. Luarasi, f. 446, Tiranë. - Në: "Fryma", nr. 1, janar 1944, f. 47 - 48.

1324 - REVISTA LETRARE: Viti i I, Nr. 1. - Në: "Fryma" nr 3, 1944, f. 143.

1325 - DRAÇINI, QEMAL: Romani i një mësueseje (Për romanin "Afërdita"). - Në: "Fryma" nr. 6, janar 1944, f. 246-250.

1326 - LIBRA DHE TË PËRKOHËSHMË. - Në: "Bashkimi i kombit", 26 janar 1944. ***[Njoftim mbi botimin e "Mësimeve fetare ortodokse" të Episkop Irineut dhe libri "Pse?!..." i Sterjo Spasses]***

1327 – ELEZI, PETËR(inic. E). "REVISTA LETRARE" (Një revistë e re). - Në: "Bashkimi i kombit", 19 shkurt 1944. ***[Ngritur nga Mitrush Kuteli, Sterjo Spasse, Nexhat Hakiu dhe Vedat Kokona]***

1328 - MBI REVISTAT E RA: - Në: *Arbënia*, Tiranë, shkurt 1944.

1329 - TRI REVISTA TË REJA. - Në: "Arbënia", nr. 20, 20 shkurt 1944. ***[Grupi themelonjës i Revistës Letrare: Mitrush Kuteli, Vedat Kokona, Nexhat Hakiu, Sterjo Spasse; Drejtor përgjegjës Vedat Kokona].***

1330 – IMAMI, SHERO (pseud. Sunny Boy). ***Nji kryevepër botërore e përkthyer shqip "Harriets Beecher Stowe : Kasollja e xha Tomit" - Shqipëruar prej Sterjo Spasses*** - Editor Luarasi, Tiranë, çmimi 20 franga shqiptare". - Në: "Bashkimi i kombit", 26 shkurt 1944, f. 3.

1331 - KASOLLJA E XHA TOMIT. -Në: "Bashkimi i kombit", 17 mars 1944.

1332 – GURAKUQI, KARL (pseud. Lector). Revista "Fyma". - Në: "Bashkimi i kombit", 23 mars 1944. ***[...Vendin e novelës në këtë numër të dytë të revistës e nxen një tregim i bukur e përshkrues i shkrimtarit tonë të njohtun St. Spasse..]***

1333 - SOVIANAKU, XHAFER. Botimi ndër ne...3. Hariet Biçer Stow: Kasollja e xha Tomit (Roman), e përktheu Sterjo Spasse. Shtëpia Botuese "Kristo Luarasi". Çmimi franga shqi 20. Vënë në shitje në muajin shkurt 1944. - Në: " Bashkimi i kombit", 24 mars 1944, f. 3.

1334 - ÇIFTJA, HASAN: Si i thurrte novelat Zoti Mitër. - Në: "Bashkimi i kombit", 6 prill 1944. ***[Të pakë janë ata që kanë shkruar novela në Shqipni:***
Kokona, Spasse, filani, pishmani, ky, aj dhe Mitër Broka].

1335 - LIBRA TË REJA. - Në: "Bashkimi i kombit" nr. 81, 6 prill 1944***. [2. Afërdita, roman pedagogjik shqiptar prej autorit të çquar Sterjo Spasse; 3. "Nusja pa duvak" - novela të zgjedhura prej Sterjo Spasses...].***

1336 - LILI, JANI: Arti dhe fashizmi. - Në: "Revistë speciale", Romë, 7 prill 1944.

1337 - REVISTA LETRARE. - Në: "Bashkimi i kombit", 17 maj 1944, f. 3.

1338 – HAKIU, NEXHAT (pseud. Lirua). Profile: Të dyja shoqet. – Në: "Bashkimi i kombit", 25 maj 1944.

1339 - LIBRA TË RA: ....Sterjo Spasse: Afërdita - roman, f. 191, çmimi fr.shqip. 10. Botonjës "Luarasi", Tiranë, 1944. - Në: "Bashkimi i kombit", 28 maj 1944, f. 3.

1340 - DUALLNË NË QARKULLIM. - Në: "Revista letrare", nr. 8, 1 qershor 1944, f. 3. [...Afërdita, roman shoqëror nga Sterjo Spasse].

1341 – KOKONA, VEDAT. (pseud. Selam Opinga). Revista xanxare: Din-Din-Din. - Në: "Revista Letrare", nr. 8, 1 qershor 1944, f. 12. ***[Pastaj do të ngrihet një Viktor Eftimi dhe do të shkruajë një tragji-komedi me këtë titull: "I vdekuri që pa jetën me sy" dhe Sterjo Spasse do të botojë volumin e dytë të romanit PSE..].***

1342 – GREBLLESHI, MUSTAFA (pseud. Liu i Cakut). **"**Afërdita". (Shkel e shko). – Në: "Bashkimi i kombit", nr. 122, 3 qershor 1944, f. 2.

1343 – HAKI, NEXHAT (pseud. Ali Dërvella). Për një kulturë shqiptare. – Në: Bashkimi i kombit", 8 qershor 1944**.** ***[Edhe një roman shqiptar i shtohet letërsisë, "Afërdita" e Sterjo Spasses. I denj për t'u përkthyer dhe më i mirë si roman, nga "Jabani" i Jakup Kadriut, që është përkthyer në kaq gjuhë të huaja dhe më së fundi edhe në shqip..].***

1344 – PESHKËPIA, MANUSH (pseud. S.B.). "Afërdita", roman prej Sterjo Spasses: (Kritikë).- Në: "Bashkim i Kombit", 18 qershor 1944. "Pse" roman i mohimit, "Afërdita", roman i pohimit].

1345 - REVISTA LETRARE. - Në: "Bashkimi i kombit", 18 qershor 1944.

1346 – DRAÇINI, QEMAL (pseud. L. i.). Sterjo Spasse: "Afërdita" [Botonjës Luarasi, Tiranë 1944]. - Në: "Fryma", Shkodër, nr. 6, 1944, f. 284. ***[Afërdita asht roman që s'duhet lanë pa u lexue prej askujt..].***

1347 - DRAÇINI, Q[emal]. "Romani i një mësueseje". (Kritikë). – Në: "Fryma", Shkodër, nr. 6, 1944, f. 246.

1348 - LIBRA TË RA. Në: "Bashkimi i kombit", 23 qershor 1944. [Afërdita" roman origjinal nga Sterjo Spasse: ...Është në qarkullim që në fillim të muajit...].

1349 – KURTEZI, DRITA (pseud. Drita). Afërdita. - Në: "Revista letrare", nr. 11, 15 korrik 1944, f. 9.

1350 - GJASHTË MUAJ LETËRSI. Në: "Revista letrare" nr. 11, 15 korrik 1944, f. 1-2. ***[Autor Mitrush Kuteli (I.S.). Mirë fillon romani i shqipes këtë vit. Subjekti shoqëror i zgjedhur prej Sterjo Spasses për Afërditën është i jetës së vërtetë i martirëve të përherëshëm të klasës së mësuesve që përpiqen të ndezin kandile drite në terrin e***

katundeve tona..., një çap i mirë ky i romanit të dytë të Sterjos...Presim të tretin..].

1351 – SHUNDI, STEFAN (pseud. Nicht). Gremina e dashurisë. - Në: "Bashkimi i kombit", 29 korrik 1944. ***[Provoi Sterjo Spasse një herë një roman origjinal për vendin tonë dhe i vuri një titull "Pse?" dhe e thuri ashtu si mund ta thurte atë subjekt. Se të më lejojë Sterjoja i dashur ta quaj të vogël përpara hijes së Dostojevskit].***

1352 - DOLLI NË QARKULLIM NUSJA PA DUVAK – Në: "Bleta", nr. 16, 27 gusht 1944. [Libër me novela nga Sterjo Spasse-ja. E gjeni në gjithë libraritë. Çmimi 1 fr].

1353 – TIRANA (TABAKU), SADIK (pseud. SAD-TAB). Në bisedë me protagonistët e romaneve "Afërdita"dhe "Pse?!". - Në: "Bleta", nr. 16, 27 gusht 1944.["Ç'lidhje ka patur Gjon Zaveri me Afërdita Skënderaj"].

1354 –ZERKO. **"**Nusja pa duvak"- nga Sterjo Spasse (Kritikë): - Në: "Bashkimi i kombit", nr. 208, 3 shtator 1944, f. 3.

1355 -DOLI NË QARKULLIM "REVISTA LETRARE", E PËRDYJAVSHME, - Në: "Bashkimi i kombit", 13 shtator 1944.

1356 - AFËRDITA-Roman shoqëror nga Sterjo Spasse. - Në: "Bleta", nr. 17-18, 27 shtator 1944. [Do ta gjeni në të gjitha libraritë. Çmimi 3 fr].

1357 - KURTEZI, DRITA (pseud. Drita). "Mendime të femrës shqiptare : "Afërdita", Roman (Kritikë). - Në: "Revista letrare", nr. 11, 1944.

.

1358 - KUTELI, MITRUSH. Kasollja e xha Tomit**.** - Në: "Shënime letrare". - Tiranë, 1944, f.148-149.

1359 - KUTELI, MITRUSH. Pse ?!... - Në: "Shënime letrare". - Tiranë, 1944, f.159-160.

1360 - DY ROMANE TË REJA: "Afërdita" nga Sterjo Spasse dhe "I fundmi i Kastriotëve" nga Andon Frashëri. - Në: "Kritika", maj 1944, f.120 (Brenda kopertinës së dytë).

1945

1361 – GUSHO, TASI (pseud. Ana Stasi). Udhë e mbarë ju arsimtarë. - Në: "Përpara", Korçë, 26 janar 1945. [Rekomandon tre libra si shokë të pandarë ***: "Afërdita" të Sterjo Spasses, "Jaban" të shkrimtarit turk JakupKadris dhe "Në vendin e zambakëve të bardhë" të shkrimtarit rus Grigor Petrof].***

1362 - U ZGJODH KOMITETI I LIDHJES SË SHKRIMTARËVE TË SHQIPËRISË. - Në: "Bashkimi", 26 qershor 1945. ***[...Dr. Omer Nishani, Prof. Sejfullah Malishova, dr. Ymer Dishnica, Aleksandër Xhuvani, Shefqet Musaraj, Aleks Buda, Dhimitër Shuteriqi, Lasgush Poradeci, Andrea Varfi, Nonda Bulka, Sterjo Spasse, Dhimitër Pasko, Aleks Çaçi, Behar Shtylla, Mark Ndoja, Haki Stërmilli, Fatmir Gjata dhe Pashko Geçi].***

1363 – BULKA, NONDA (pseud. Gërjepi). Parada e lundërtarëve. - Në: "Hosteni", nr. 1, 22 gusht 1945, f. 1. ***[...1) Sterjoja si gjithmonë Hamletian pështpërit PSE ? PSE ?Por asnjeri nuk ia vë veshin, përveç Afërditës, që ia shkel synë Gjon Zaverit...., 2) Fjalori : ... PSE - neologjizmë që hyri në gjuhën tonë ditën që lindi Sterjo Spasse..].***

1364 - PO DALIN NË MAL. - Në: "Hosteni", 7 shtator 1945, f. 3**.** ***[...në qarqet intelektuale flitet se folkloristi i bimëve Nikolla Lako bashkë me Sterjo Spassen po dalin në mal. I pari për të përgatitur një vepër me titullin "Panorama folkloristike e bimëve" dhe i dyti veprën me titullin "Panorama folkloristike e maleve kreshnike"...]***

1365 - LIDHJA E SHKRIMTARËVE SHQIPTARË. – Në: "Bota e re", nr. 3, shtator 1945, f. 54. ***[...Komisioni iniciator (për formimin e organizatës së Lidhjes së shkrimtarëve) përbëhet nga Imzot Vinçenc Prenushi, Prof. Sejfulla Malishova, Prof. Aleksandër Xhuvani,, Prof. Skënder Luarasi, Dr. Lasgush Poradeci, Dr. Dhimitër Pasko, z. Selim Shpuza, z, Sterjo Spasse, z. Dhimitër Shuteriqi dhe z. Shefqet Musaraj...].***

1366 - DY SHKRIMTARË TË RINJ NGA TANËT MARRIN PJESË NË KONFERENCËN E SHKRIMTARËVE TË BULLGARISË. - Në: "Bota e re", nr. 3, shtator 1945, f. 56.

1367 - SHKRIMTARË SHQIPTARË FTOHEN TË MARRIN PJESË NË NJË KONFERENCË TË SHKRIMTARËVE BULLGARË. - Në: "Bashkimi», 19 shtator 1945.

1368 - KONFERENCA E BASHKIMIT TË SHKRIMTARËVE BULLGARI. - Në: "Bashkimi", 29 shtator 1945. ***[Delegatët e Shqipërisë Sterjo Spasse dhe Aleks Çaçi].***

1369 - LIDHJA E SHKRIMTARËVE TË SHQIPËRISË. – Në: "Bota e re", nr. 4, tetor 1945, f. 50-52. [***Ditën e pestë u bënë zgjedhjet e këshillit të përgjitshëm me vota të fshehta : prof. Sejfulla Malishova, Prof. Kostaq Cipo, At Benedikt Dema, Dr. Ymer Dishnica, Prof. Skënder Luarasi, Shefqet Musaraj, Ali Asllani, Prof. Lasgush Poradeci, Sterjo Spasse, Behar Shtylla, Nonda Bulka, Dr. Dhimitër Shuteriqi, Et'hem Haxhiademi, Vedat Kokona dhe Andrea Varfi].***

1370 - FOTO. - Në: "Bota e re", nr. 4, tetor1945, f. 25. [***Foto me shënimin: Për herë të parë u çel rruga për një afrim e bashkëpunim me botën e huaj kulturore. Shkrimtari i njohur i B.S. Ilia Ehrenburgu në një bisedë të përzemërt me shkrimtarët tanë Sterjo Spasse dhe Aleks Çaçi..].***

1371 - HAKIU, NEXHAT (pseud. D. K.). Konferenca e parë nacionale e shkrimtarëve bullgarë. - Në: "Bota e re", nr. 4, tetor 1945. f. 61.

1372 - DELEGATËT E SHKRIMTARËVE TË SHQIPËRISË, QË MUARRËN PJESË NË KONFERENCËN E SHKRIMTARËVE BULLGARË U KTHYEN NË SHQIPËRI. - Në ATSH, 17 tetor 1945.(frëngjisht).

1373 - KONFERENCA LETRARE PËR TË RINJ. – Në: "Bashkimi", 21 nëntor 1945. ***[Të dielën më 18 nëntor 1945 në orën 9 të mëngjesit z. Sterjo Spasse mbajti një konferencë letrare për të rinjtë e shkollave të mesme me temë "Kurbeti me hejbet krahëve ..."]***

1374 - KONGRESI I ARSIMTARËVE TË BULLGARISË; 2-NXËNËSIT BULLGARË PËRSHËNDESIN NXËNËSIT SHQIPTARË PËRMES SHKRIMTARËVE A. ÇAÇI DHE ST. SPASSE. - Në: "Shkolla e re", nr. 1, 1945, f. 48.

1375 - HASNAJ, IBRAHIM (pseud. Cen Qytyku). Peshqeshet e Cenit për vitin e ri: Poemë humoristike. - Në: "Djersa" (Organ i komunitetit bektashian -shqiptar), nr. 5, dhjetor 1945.

1376 - FUNKSIONE TË SHTËPISË SË KULTURËS. - Në: "Bashkimi", 28 dhjetor 1945. [.... Në ***Konferencë profesor Sterjo Spasses mbajti temën "Takime me shkrimtarë të huaj"].***

1950

1377 - STERJO SPASSE - SHKRIMTAR QË PUNON NË FUSHËN E ARSIMIT. - Në: "Bashkimi", 26 shkurt 1950.

1952

1378 - GOKAJ, F.(Fehmi). Nga analiza e romanit "Ata nuk ishin vetëm" (Recension). - Në: "Zëri i rinisë", 9 maj 1952.

1379 - KODRA, ZIAUDIN. Gramatika e gjuhës shqipe: Fillimet e sintaksës - Fonetika - Mofologjia për shkollat shtatëvjeçare. - Në: "Arsimi popullor", nr. 7, 1952.

1380 - KOZELI, E. – Në: "Bashkimi", 10 korrik 1952. [Ata nuk ishin vetëm - S. Spasse].

1381 - SHËNIME MBI LIBRAT. Në: "Bashkimi", 10 dhjetor 1952. ["Ata nuk ishin vetëm"- S. Spasse (Recension)].

1953

1382 - LEXONI LIBRA TË REJA (Bibliografi). - Në: "Shënime për agjitatorët", nr. 2, janar 1953. ["Ata nuk ishin vetëm"].

1383 - LEXONI ROMANIN **"**Ata nuk ishin vetëm". – Në: "Letrari i ri", nr. 1, 15 janar 1953.

1384 - XOXA, J (Jakov): "Ata nuk ishin vetëm" (Recension). - Në: "Letrari i ri", nr. 2, 30 janar 1953.

1385 – DEVEJA, NEXHDET (Toger). "Ata nuk ishin vetëm" (Recension). - Në: "Luftëtari", 1 shkurt 1953.

1386 - XHAXHIU, M.(Myzafer). "Ata nuk ishin vetëm» (Recension). - Në: "Bashkimi", 6 shkurt 1953.

1387 - GJONI, S. Nga analiza e romanit "Ata nuk ishin vetëm"- S. Spasse. - Në: "Zëri i rinisë", 9 maj 1953.

1388 - GOKAJ, FEHMI. Nga analiza e romanit "Ata nuk ishin vetëm" (Recension). - Në: "Letrari i ri", 31 maj,1953.

1389 - MALO, J (Javer). "Ata nuk ishin vetëm" (Kritikë e bibliografi). - Në: "Zëri i popullit", 5 gusht 1953.

1390 - SHAPLLO, D (Dalan). "Ata nuk ishin vetëm"(Recension). - Në: "Letërsia jonë", nr. 10, 1953, f. 33-41.

1391 - DISKUTIMI I ROMANIT TË SHKRIMTARIT STERJO SPASSE "Ata nuk ishin vetëm". - Në: "Letrari i ri", nr. 8, 1953.

1954

1392 - VENDIM I DHËNIES SË ÇMIMEVE VJETORE TË REPUBLIKËS. Në: "Zëri i popullit", 9 mars 1954. ***[...1) Shokut Sterjo Spasse i jepet Çmimi i Republikës i shkallës së II-të për romanin "Ata nuk ishin vetëm"..].***

1393 - FITONJËSVE TË ÇMIMIT TË REPUBLIKËS PËR VITET 1952-53 U DORËZOHEN DIPLLOMAT. – Në: "Bashkimi", 16 prill 1954.

1394 - LAUREATËT E ÇMIMEVE TË REPUBLIKËS. – Në: "Miqësia", nr. 4, 1954. [b) Foto: Shkrimtari Sterjo Spasse, laureat i Çmimit të Republikës; Kolë Jakova, Laureat i Çmimit të Republikës].

1395 - SHUTERIQI, S. DHIMITËR. "Në rrugë të mbarë". - Në: "Nëntori", nr. 4, 1954, f.3-4. ***[Lidhur me dhënien e çmimit të Republikës romanit të S. Spasses "Ata nuk ishin vetëm" dhe e poemit të Kolë Jakovës "Herojt e Vigut"].***

1396 - VIZITË SHKRIMTARIT STERJO SPASSE, LAUREAT I ÇMIMIT TË REPUBLIKËS: Radioreportazh Në: "Radio-Tirana", 23 prill 1954, ora 19.30.

1397 - GURKUQI, MARK. Personazhet e dorës së dytë. - Në: "Zëri i popullit", 12 qershor 1954.

1398 - RRETH NJË ANKETE**:** Ç'ka lexon rinia jonë shkollore? - Në: "Zani i rinisë", Prishtinë, nr. 13, vj. 2, 1954, f. 8. [***"...Prej autorëve shqiptarë ma i lexuem asht Sterjo Spasse..."].***

1399 - RRETH NJË ANKETE: Ç'ka lexon rinia jonë shkollore? - Në: "Jeta e re", Prishtinë, nr. 5, 1954, f. 551-555. ***["...Prej autorëve shqiptarë ma i lexuem asht Sterjo Spasse..].***

1955

1400 - GURAKUQI, MARK. "Ata nuk ishin vetëm në gjuhën bullgare". - Në: "Nëntori", nr. 2, 1955, f.176-177.

1401 - XH. TOPÇIU, M. BARDHI. Programi i gjuhës dhe i letërsisë shqipe. - Në: "Përparimi", Prishtinë, nr. 1-2, maj-qershor 1955.f. 65. ***["...Në klasën IV (VIII) asht shtue Lasgush Poradeci si përfaqësues tipik i formalizmit dekadent, Sterjo Spasse si shkrimtar bashkëkohor].***

1402 - LETËRSIA SHQIPE JASHTË SHTETIT. - Në: "Shqipëria e re", 15 qershor 1955, f. 5.

1403 - HOXHA, ENVER: Fjala e mbylljes në plenumin XIII të KQ të PPSH "Mbi punën ideologjike të Partisë dhe masat e saj", Tiranë, 27 prill 1955. - Në lib. Hoxha, E. Vepra 12, Tiranë, 1972, f. ***[Janë shkruar romane ose libra të bukura, siç janë ato të Dhimitër Shuteriqit, Fatmir Gjatës, Sterjo Spasses etj...Për veprat e tyre këta shkrimtarë duhen inkurajuar dhe përgëzuar..].***

1956

1404 - BIHIKU, KOÇO. "Afërdita përsëri në fshat" (Recension). - Në: "Bashkimi", 13 qershor 1956.

1405 - GURAKUQI, MARK. "Afërdita përsëri në fshat", roman i Sterjo Spasses. - Në: "Nëntori", nr. 5, 1956, f.148-169.

1406 - BRAHIMI, RAZI. Disa çështje të tipizimit në letërsinë tonë:- Në: "Nëntori", nr. 5, 1956, f. 135- 147.

1407 - DISKUTOHET ROMANI "AFËRDITA PËRSËRI NË FSHAT" I STERJO SPASSES. - Në: "Nëntori", nr. 8, 1956, f. 189-190. [Biblioteka kombëtare organizoi diskutimin e romanit..].

1408 - BIHIKU, KOÇO: "Takim me Afërditën" (Mbi romanin "Afërdita përsëri në fshat). - Në: "Arsimi dhe kultura popullore", nr. 11, 1956, f.53-56.

1409 - SHKRIMTARI STERJO SPASSE NË R.P. TË KINËS DHE NË R.P.TË MONGOLISË. - Në: "Nëntori", nr. 11, 1956, f. 181.

1957

1410 - VEPRAT E SHKRIMTARËVE SHQIPTARË GËZOJNË NJË POPULLARITET TË MADH NË BULLGARI. - Në: "Bashkimi", 6 shkurt 1957; në: "Zëri i Popullit", 8 shkurt 1957. ***[Bibliografi për përkthimin e romanit "Afërdita përsëri në fshat" në bullgarisht] .***

1411 - BRAHIMI, RAZI: L'ecrivain Sterjo Spasse. Në: "L'Albanie Nouvelle"; "Novaja Albania" etj. nr. 2-3, Tiranë, 1957, f. 11. ***[Foto: 1) S. Spasse në kabinetin e punës së tij; 2) S. Spasse midis shokëve të tij : Foto Stamo, Llazar Siliqi, Dhimitër Shuteriqi dhe Andrea Varfi, në një nga sallat e Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve; 3) S. Spasse midis familjes së tij: Nikolina, e shoqja ; Afërdita, e bija dhe Ilindeni, i biri].***

1412 - NJË NGJARJE E SHËNUAR. - Në: "Nëntori" nr. 3, 1957, f. 3-4. ***[...Padyshim, dalja e të tilla veprave, siç janë: "Çlirimtarët" e Dhimitër Shuteriqi, "Toka jonë": e Kol Jakovës, "Ata nuk ishin vetëm" e Sterjo Spasses, "Mësuesi" i Llazar Siliqit, "Tana" e Fatmir Gjatës, "Udha e Velanit" e Kin Dushit etj., janë një sukses i dukshëm për letërsinë tonë të re të realizmit socialist...".***

1413 – MEKULI, HASAN (pseud. Shpend Aliu). “Afërdita” e Sterjo Spasses. - Në: “Jeta e re”, Prishtinë, nr. 2, prill - maj 1957, f. 180-196.

1414 - HOXHA, ENVER: “Te populli është burimi më i madh i frymëzimit”. (Nga biseda e zhvilluar me një grup shkrimtarësh dhe artistësh në prag të Kongresit të parë të Shkrimtarëve dhe Artistësve të Shqipërisë më 15 maj 1957). – Në: Hoxha, E., Vepra 14. Tiranë, 1973, f.432. ***[Ne kemi konstatuar se përsa u përket romaneve, keni nxjerrë mjaft gjera, dhe sipas mendimit tim disa romane të Shuteriqit, të Sterjo Spasses ose të Fatmir Gjatës etj....janë shumë të mira].***

1415 - STERJO MALE, SLLAVE KOSTA, BORIS MALE, GJERMAN GLLAFÇE : Libër i dashur për të gjithë fshatarët.(Romani “Ata nuk ishin vetëm”]. –Në: “Bashkimi”, 16 maj 1957.

1416 - DJE NË KONGRES. - Në: “Zëri i popullit”, 17 maj 1957. [Foto : Pamje nga salla ku zhvilloi punimet Kongresi].

1417 - SHUTERIQI, DHIMITËR. Mbi zhvillimin e letërsisë dhe të arteve dhe detyrat për të ardhmen. - Në: “Zëri i popullit”, 17 maj 1957; në: “Nëntori”, numër special, 1957, f.10-32. [Raport i komitetit drejtues provizor..].

1418 - METODA E REALIZMIT SOCIALIST - RRUGA E LETËRSISË DHE ARTEVE TONA. – Në: “Zëri i populli”, 18 maj 1957. ***[Seanca e mbrëmjes u hap nën kryesinë e shkrimtarit Sterjo Spasse].***

1419 - KONGRESI I I SHKRIMTARËVE DHE ARTISTËVE TË SHQIPËRISË. - Në: “Nëntori”, nr. 5, maj 1957, f. 3-16 [shih f:12].

1420 - KONGRESI I I SHKRIMTARËVE DHE ARTISTËVE U DHA FUND PUNIMEVE : Metoda e realizmit socialist-rruga fitimtare e letërsisë dhe arteve tona! - Në: "Zëri i rinisë", 22 maj 1957**.** ***[Seanca e mbrëmjes u hap nën kryesinë e shkrimtarit SterjoSpasse..]; b) [foto: Shkrimtari Sterjo Spasse duke biseduar me një grup shkrimtarësh në pushimin gjatë seancave të Kongresit të parë të shkrimtarëve dhe artistëve të Shqipërisë].***

1421 - HOXHA, E. Fjala në mbledhjen e Komisionit iniciator për kremtimin e 45 vjetorit të Shpalljes së Pavarësisë së Shqipërisë. Tetor 1957. - Në librin: Hoxha, E., "Vepra 15", Tiranë 1973, f.113. ***[Shoku Enver: Atëherë jeni dakort që të ngrihet një komision për drejtimin e gjithë punëve të festës? Ky komision kemi menduar të përbëhet nga Sterjo Spasse etj..] .***

1422 – FOTO. - Në: "Puna", Tiranë, 21 maj 1957, f. 3. ***[Shkrimtari Sterjo Spasse duke biseduar me një grup shkrimtarësh në pushimin gjatë seancave të Kongresit I të Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve].***

1423 - SKICA nga Dhimitër Shuteriqi. - Në: "Nëntori" numër special, 1957. ***[S. Spasse, K. Jakova, G. Avrazi, A. Dodmasej].***

1424 - U FORMUA KOMISIONI PËR FESTIMIN E 45 VJETORIT TË SHPALLJES SË PAVARËSISË. - Në: "Bashkimi", 25 tetor 1957. ***[...komisioni kryesohet nga shoku Enver Hoxha, kryetar i Frontit Demokratik dhe përbëhet nga...Sterjo Spasse, anëtar i Komitetit Drejtues të Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve të Shqipërisë..].***

1425 - LETËRSIA SHQIPE NË GJUHË TË HUAJ. - Në: "Novaja Albania", nr. 10, 1957. ***[1. Foto: Sterjo Spasse: Ata nuk ishin vetëm (Bullgarisht); 2) Foto: Migjeni, Vepra- bullgarisht]. (Rusisht)].***

1426 - MALINÇEV, GERMAN, D. Romani "Afërdita përsëri në fshat" dhe disa çështje të prozës së sotme realiste shqiptare. - Në: "Nëntori", nr. 10, 1957, f.187-202.

1958

1427 - JORGAQI, NASHO. Romani "Pse ?!" dhe fillimet letrare të Sterjo Spasses. - Në: "Buletin i Universitetit Shtetëror. Seria shkencat shoqërore", nr. 4, 1958, f. 138-170, përmbl. frengj.

1959

1428 - LIBRA TË REJA. – Në: "Zëri i popullit", 22 shkurt 1959. ***[1. "Petro Luarasi" (Jeta dhe vepra)...është botuar nën kujdesin e një kolegjumi të përbërë nga Andrea Varfi, Mahir Domi dhe Sterjo Spasse...". 2: "Nën zgjedhë" roman nga Ivan Vazovi. [...është përkthyer nga origjinali prej Sterjo Spasses..].***

1429 - GURAKUQI, MARK. Dy romane bullgare në gjuhën shqipe "Nën zgjedhë" dhe "Në kufi" . - Në: "Zëri i popullit", 13 mars 1959.

1430 - FESTË E MADHE E LETËRSISË SHQIPE . – Në: "Nëntori", nr. 6, 1959, f. 3-21 (Shih f. 10 - 11).

1431 - BRAHIMI, RAZI : Shënime mbi romanin tonë. - Në: "Nëntori", nr. 6, 1959, f. 158-178. ***[…Ndërmjet romaneve "Pse ?!..." dhe "Afërdita përsëri në fshat" të këtij autori (St. Spasse), shtrihet një periudhë e rëndësishme për zhvillimin e prozës sonë artistike dhe për stabilizimin e realizmit të letërsisë shqiptare…] .***

1432 - TIRANA, AMALI: Të njohim shkrimtarët tanë: Sterjo Spasse . - Në: "Shqiptarja e re", nr. 9, 1959. f. 23-24. [Foto e shkrimtarit].

1433 - U THEMELUA SHOQATA E MIQËSISË "SHQIPËRI-KINË". – Në: "Zëri i popullit", 1 tetor 1959. ***[...Në kryesinë e këshillit u zgjodhën 5 veta: Kryetar Abdyl Këllezi, nën kryetarë Hasan Duma dhe Sterjo Spasse dhe sekretar Bardhyl Kosova..].***

1434 - PËR JUBILEUN TONË TË MADH. “Java e artit dhe letërsisë shqiptare” (Moskë). – Në: “Bashkimi”, 15 tetor 1959. [...***Java e artit dhe e letërsisë shqiptare u hap me një takim me anën e radios me shkrimtarin e mirënjohur Sterjo Spasse***..].

1435 - INTERESIMI I MADH PËR LETËRSINË SHQIPE. – Në: “Zëri i popullit”, 20 nëntor 1959.

1436 - PËRFUNDIMET E KONKURSIT TË VEPRAVE LETRARE. - Në: “Zëri i popullit”, 29 nëntor 1959**.** ***[Për romanet. Çmimi I... Sterjo Spasse për romanin “I urituri”]. .***

1960

1437 - NË REPUBLIKËN POPULLORE TË KINËS BOTOHEN VEPRAT POLITKE DHE LETRARE TË AUTORËVE TANË. - Në ATSH dhe në: “Bashkimi”, 29 mars 1960. ***[.....Ata nuk ishin vetëm” i Sterjo Spasses..].***

1438 - VEPRAT E SHKRIMTARËVE TANË NË GJUHË TË HUAJA. - Në ATSH dhe në: Zëri i Popullit”, 29 mars 1960.

1439 - Në R.D. GJERMANE BOTOHET ROMANI “ATA NUK ISHIN VETËM” (Bibliografi). - Në: “Bashkimi”, 29 mars 1960

1440 - QOSJA, VERA; LIÇO, LLAMBA, QOSJA, LEFTA-CAULI, GONI (Anëtarë të kooperativës bujqësore të zmadhuar “Vilhem Pik” të Këmishtajt në rrethin e Lushnjës): Ç’mendojnë lexonjësit kooperativistë për veprat e shkrimtarëve. - Në: “Bashkimi”, 15 shtator 1960. ***[...Na ka tërhequr shumë edhe romani “Afërdita përsëri në fshat” e Sterjo Spasses..].***

1441 - BURIM FRYMËZIMESH. - Në: “Zëri i popullit”, 12 tetor 1960. **[...Shkrimtari Sterjo Spasse deklaroi.].**

1442 - SHAPLLO, DALAN. "Letërsia dhe roli i saj në edukimin e qëndrimit socialist ndaj punës". - Në: "Rruga e Partisë", nr. 4, 1960, f. 60. ***[Romani i Sterjo Spasses "Afërdita përsëri në fshat" bën fjalë për formimin e njeriut të ri në periudhën menjëherë pas çlirimit, tregon se sa të lidhur janë njerëzit me tokën, dhe ç'luftë e ashpër e klasave bëhej atëhere për të siguruar punën e lirë, pa çifligarë].***

1443 - KASTRATI, JUP. - Në Bibliografi Shqipe (29.XI.1944 - 31. XI. 1958). - Tiranë : Shtëpia Botuese "Naim Frashëri", 1959. [Në: Spasse, Sterjo: shih zërat në fq. 171,188, 210, 211, 222, 223, 264, 272, 331, 360, 361, 364, 365, 369, 375, 376, 380, 384, 386,387, 389, 390, 391, 430, 431].

1961

1444 - ODA MEYLER (Studente e Universitetit të Tiranës) : [Në R.D. Gjermane botohet romani i Sterjo Spasse "Ata nuk ishin vetëm"]. - Në: "Drita", 26 shkurt 1961.

1445 - BIHIKU, KOÇO. Letërsia armë e edukimit komunist të masave. -Në: "Rruga e Partisë" nr. 4, 1961, f.60. [Shkrimtarët e sotëm iu drejtuan edhe së kaluarës së largët dhe të afërt të vendit, historisë së lavdishme të popullit dhe të atdheut tonë, e cila duke qenë e mbushur me shumë ngjarje të heroizmit dhe patriotizmit popullor, është kthyer në një faktor të rëndësishëm për edukimin ideopolitik të masave punonjëse. Romani "Ata nuk ishin vetëmj" i S. Spasses..].

1446 - GJATA, FATMIR: Burim i gjallë frymëzimi. Në: "Zëri i popullit", 8 qershor 1961. ***[...veprat më të mira të ...Sterjo Spasses , Dhimitër Shuteriqit..].***

1447 - BISEDË MË SHKRIMTARË E ARTISTË. - Në: "Drita", 11 qershor 1961. **[...Iu afruam shkrimtarit Sterjo Spasse..].**

1448 - MARKO, SAFO. – Në: "Drita", 14 qershor 1961. 1. ***[Ilustrim për tregimin e Sterjo Spasses "Vajza rebele"].***

1449 – FOTO. Në: "Drita", 16 korrik 1961. ***[Enver Hoxha duke u takuar me shkrimtarin Sterjo Spasse dhe kompozitorin Prenk Jakova].***

1450 - ALIA, RAMIZ. Mbi disa çështje të letërsisë dhe arteve (Referat). - Në: "Drita", 16 korrik 1961.

1451 - GURAKUQI, MARK. Disa probleme lidhur me karakterin popullor të formës kombëtare dhe letërsisë së sotme shqipe të re. - Në: "Nëntori", nr. 9, 1961, [shih f.126, 128, 132, 136].

1452 - GURAKUQI, MARK. Një vështrim i përgjithshën për figurën e heroit pozitiv të letërsisë së sotme. – Në: "Arsimi popullor", nr. 10, 1961, f. 81-98.

1453 - MBLEDHJE KUSHTUAR 50-VJETORIT TË REVOLUCIONIT KINEZ TË VITIT 1911. - Në: "Zëri i popullit", 11 tetor 1961. ***["Në mbledhje merrnin pjesë...nënkryetari i shoqatës së Miqësisë Shqipëri- Kinë Sterjo Spasse..."].***

1962

1454 - U HAP EKSPOZITA "PËRSHTYPJE NGA REPUBLIKA POPULLORE E KINËS DHE REPUBLIKA DEMOKRATIKE E VIETNAMIT". – Në: "Zëri i popullit", 17 mars 1962. ***[Fjalën e rastit e mbajti zv.kryetari i shoqatës së miqësisë Shqipëri-Kinë, shkrimtari Sterjo Spasse].***

1455 - U HAP EKSPOZITA E PIKTORIT TË MERITUAR FOTO STAMO (Përshtypje nga R. P. Kinës dhe R. P. Vietnamit). - Në: "Drita", 18 mars 1962. ***["...Fjalën e rastit e mbajti zv.kryetari i shoqatës së miqësisë Shqipëri-Kinë, shkrimtari Sterjo Spasse].***

1456 - NË R.D. TË VIETNAMIT U BOTUA ROMANI "Ata nuk ishin vetëm". - Në: "Drita", 29 korrik 1962.

1457 - GJATA, TRIM. "Mendime mbi disa shfaqje sentimentale në letërsi". - Në: "Drita", 2-9 shtator 1962. [Për novelën "Simfonia e pambaruar"].

1458 - BIHIKU, KOÇO. Zhvillimi dhe detyrat e studimeve letrare tek ne. - Në: "Zëri i popullit", 23 tetor 1962. ***["Monografitë e Dh. Shuteriqit, Z. Kodrës, Dh. Fullanit, S. Spasses... e bënë më të pasur përfytyrimin tonë...»].***

1459 - NGA REFERATI I RAZI BRAHIMIT, PËR RIJIMTARINË E STERJO SPASSES. - Në: "Drita", 9 dhjetor 1962.

1460 - BULKA, NONDA. "Krijimtaria e Sterjo Spasses". - Në "Drita", 16 dhjetor 1962.

1963

1461 - MBLEDHJE KUSHTUAR PËRVJETORIT TË LINDJES SË SHKRIMTARIT TË MADH A.N.TOLSTOIT. – Në: "Zëri i popullit", 11 janar 1963. ***[...Mbi jetën dhe veprën e shkrimtarit të madh A.N.Tolstoi foli shkrimtari Sterjo Spasse, laureat i Çmimit Republikës"].***

1462 - PËRKUJTOHET 80 VJETORI I LINDJES SË A.N.TOLSTOIT. - Në: "Miqësia", nr. 2, 1963, f. 23. ***[Me këtë rast foli mbi jetën dhe veprimtarinë letrare të A.Tolstoit, shkrimtari Sterjo Spasse", b. Foto : Shkrimtari Sterjo Spasse duke folur për A. Tolstoin].***

1463 - KUFO, SPIRO : Lira shqiptare (Antologji e poezisë klasike shqipe në gjuhën greke) :- Në: "Zëri i popullit", 10 shkurt 1963. ***["...dhe romanin e Sterjo Spasses "Afërdita përsëri në fshat". Ky***

roman i përkthyer nga Pano Çuka është ribotuar greqisht edhe jashtë shtetit...”].

1464 - VINÇANI, VANDUSH. Krijimtaria e Sterjo Spasses para Çlirimit. - Emision Në: “Radio-Tirana” , 17 maj 1963, ora 17.

1465 - GURAKUQI, MARK. “Tipe letrare dhe personazhe në romanin tonë të sotëm”. - Në: “Arsimi popullor”, nr. 5, 1963, f. 48-69.

1466 - GURAKUQI, MARK. “Tipe letrare dhe personazhe në romanin tonë të sotëm”. - Në: “Arsimi popullor”, nr. 6, 1963, f. 72-83.

1467 - KONFERENCA E PARË KOMBËTARE PËR PËRHAPJEN DHE LEXIMIN E LIBRIT. – Në: “Zëri i popullit” Tiranë, 20 maj 1963. [***b. Foto: Presidiumi...mes të tjerëve dhe Sterjo Spasse].***

1468 – KOSOVARI. Vështrim i thjeshtë krahasues. – Në: “Shejzat” (Le plejad), Romë, nr. 5, 6, 7, 8, maj-gusht 1963, f.235-241. ***[“...Sterjo Spasse (shkrimtar), aktori i përmendur i “Botës së hiçit”...”].***

1469 - NË VITRINAT E LIBRARIVE : “Kurora e rinisë”. – Në: “Drita”, 10 nëntor 1963.

1470 - JORGAQI, NASHO. “Krijimtaria letrare e Sterjo Spasses para Çlirimit”. - Në: “S. Spasse. “Kurora e rinisë” (Shkrime të zgjedhura), Parathënie. - Tiranë, 1963, f. 3-24; Në: “Nasho Jorgaqi, Silueta letrare. - Tiranë, 1976, f. 43-66; në: “Vëzhgime kritike”, - Prishtinë, Rilindja, 1978, f. 176-190.

1471 - KASTRATI, JUP: Bibliografi e prozës së Sterjo Spasses 1929-1961. – Në: S. Spasse “Kurora e rinisë”. - Tiranë, 1963.

1472 - LIBRA TË REJA. "Sterjo Spasse : Kurora e rinisë". – Në: "Zëri i rinisë", 16 nëntor 1963.

1473 - LIBRA TË REJA. "Kurora e rinisë" nga Sterjo Spasse. - Në: "Zëri i popullit", 17 nëntor 1963.

1474 - KURORA E RINISË NGA S. SPASSE (Recension). – Në: "Zëri i popullit", 17 nëntor 1963.

1475 - GËZUAR VITIN E RI 1964! - Në: "Ylli", nr. 12, 1963. a) Lexuesve të Yllit; b) Foto: Sterjo Spass .

1964

1476 - GURAKUQI, MARK. "Kurora e rinisë" e Sterjo Spasses. (Shënime kritike). - Në: "Drita", 5 janar 1964.

1477 - SHKRIMTARËT DHE ARTISTËT I PRESIN ZGJEDHJET E 31 MAJIT ME DUAR PLOT. - Në: "Drita", 24 maj 1964. [***Është nder i madh, përshembull, që populli i kryeqytetit ka propozuar për në Këshillin Popullor të kryeqytetit të Tiranës shkrimtarët Sterjo Spasse e Mark Gurakuqi, kompozitorin e kryediregjentin e Teatrit të Operës e të Baletit, Mustafa Krantja, linguistin dhe historianin e letërsisë, profesor Mahir Domin..].***

1478 - DHIMITËR S.SHUTERIQI. Në rrugën e realizmit socialist. - Në: "Zëri i popullit", 5 qershor 1964. ***[...Po romanet e S. Spasse, dhe P. Markos, F. Gjatës dhe I. Kadaresë..., sado të paka qofshin, flasin për një përpjekje të hovshme...drejt prozës së gjerë shqipe.].***

1479 - KASTRATI, JUP. 50 vjetori i mësuesit dhe shkrimtarit Sterjo Spasse. - Në: "Mësuesi", 25 shtator 1964.

1480 - 50 VJETORI I SHKRIMTARIT STERJO SPASSE. – Në: "Drita", 11 tetor 1964.

1481 - MBLEDHJE KUSHTUAR 50 VJETORIT TË LINDJES SË SHKRIMTARIT STERJO SPASSE. – Në: "Zëri i popullit", 11 tetor 1964.

1482 - 50-VJETORI I SHKRIMTARIT STERJO SPASSE. - Në: "Drita" nr. 41, 11 tetor 1964. **[Skicë: Shkrimtari Sterjo Spasse. Vizatim nga Andon Kuqali].**

1483 - GJATA, FATMIR: 50 Vjetori i shkrimtarit Sterjo Spasse (Fjala e mbajtur në mbledhjen jubilare). – Në: "Drita", 11 tetor 1964.

1484 - DHIMITËR. S. SHUTERIQI, SHEFQET MUSARAJ, BAKI KONGOLI, FOTO STAMO. TELEGRAM URIMI: "I dashur Sterjo Spasse...". - Në: "Drita", 11 tetor 1964.

1485 - DIBRA, LUAN. Edukimi ideoartistik, detyrë e rëndësishme e organizatave të BRPSH-së në shkolla. - Në: "Zëri i rinisë", 4 nëntor 1964*. ["Votën" më të madhe në romanet e lexuesve e morën nga letërsia shqipe "Ata nuk ishin vetëm", "Këneta", "Hasta la Vista", "Afërdita përsëri në fshat"].*

1486 - GJATA, FATMIR. Një jubile: shkrimtari Sterjo Spasse. – Në: "Nëntori", nr. 12, dhjetor 1964, f. 33-42.

1487 - LUBOTENI, GANI. Romani shqiptar. Në: "Teoria e letërsisë për shkollat e mesme". - Beograd, 1964, f. 382. ***[Romancierët tanë më të njohtun janë Haki Stërmilli, me romanin "Sikur të isha djalë" (1936); Sterjo Spasse me romanet "Pse?!...", (1934), "Afërdita"(1944), "Ata nuk ishin vetëm" (1953) dhe "Afërdita përsëri në fshat" (1955); Sinan Hasani me romanet "Rrushi ka nisë me u pjekë" (1957), "Një natë e turbullt" (1960), "Ku ndahet lumi" (1963); Azem Shkreli me romanin "Karvani i bardhë" (1960); Rexhai Surroi me romanin "Besniku" (1961) etj***].

1488 - LUBOTENI, GANI. - Në: "Teoria e letërsisë për shkollat e mesme", Beograd, 1964. [Stili i gjanë, në f. 191-192, merren shembuj nga romani "Ata nuk ishin vetëm; Fjala si mjet individualizimi, në f.152-153, merren shembuj nga roman "Afërdita"Individualizimi i personazheve, shih f. 153, Diferencimi i gjuhës së veprës letrare, shih f. 157-158, E folme e tregimtarit, f 164-165; Neologjizmat, f. 171-173.

1489 - VINÇANI, VANDUSH: Libri shqip në këta 20 vjet. - Në: "Drita", 22 nëntor 1964.

1965

1490 - KASTRATI, JUP. Bibliografi tematike mbi krijmtarinë e Sterjo Spasses [1929-1960]. (Në ndihmë të historisë së letërsisë shqipe". - Në Buletini "Shkodra", nr. 1, 1965, f.265-319.

1491 - MEKULI, HASAN. S. Spasse, "Afërdita", Roman. - Në: "Jeta e re", Prishtinë, nr. 3, maj-qershor 1965, f.475.

1491 - STUBLLA, SH. "Afërdita" dhe "Mësuesja e katundit" (Romane të Sterjo Spasses dhe të Svetalik Rankoviqit) (Hymje për asaj). - Në: "Zani i rinisë" Prishtinë, nr, 3, 4, 1965, f. 20.

1492 - NJË ROMAN TËRHEQËS PËR KOLEKTIVIZIMIN E BUJQËSISË : **"**Buzë liqenit" - roman . - Në: "Libri", nr. 4, 1965.

1493 - STERJO SPASSE: "Afërdita", roman, botim i dytë. - Në: "Jeta e re", Prishtinë, nr. 4, 1965.

1494 - AFËRDITA PËRSËRI NË FSHAT - Roman nga S.Spasse. - Në: "Libri", Tiranë, 1965.

1495 - GURAKUQI, MARK. "Për jetën e re" (Buzë liqenit). Roman i S.Spasses . - Në: "Nëntori" nr. 8, 1965, f.165-186.

1496 - ALIA, RAMIZ. - Mbi rritjen e rolit të letërsisë dhe arteve për edukimin komunist të masave. - Në: "Rruga e Partisë", nr. 11**,** 1965, f. 111. ***["Në veprat më të mira të Sterjo Spasses etj... si dhe të gjithë shkrimtarëve dhe artistëve tanë, i thurret lavdi popullit tonë, i cili me vetmohim e sakrifica ndërton socializmin"].***

1497 - HOXHA, S. : Përpjekje për një fjalor terminologjik të leximit letrar. – Në: "Buletini shkencor" i Institutit Pedagogjik dyvjeçar të Shkodrës, 1965, f. 343. ***[Një kontribut të çmueshëm në përhapjen e njohurive të teorisë së letërsisë dhe të mjeshtërisë letrare dhanë, qoftë me punime origjinale, qoftë me adaptime në organet tona letrare shkrimtarët dhe publicistët Sterjo Spasse ..].***

1966

1498 - MELO, VASIL. Mbi koherencën e karakterit në roman (Për romanin "Buzë liqenit"). - Në: "Drita", 10 prill 1966.

1499 - GURAKUQI, MARK. [Të merrni si shembull Sterjo Spassen..]. - Në: "Autorë dhe probleme të letërsisë përparimtare shqipe të viteve 30'". – Tiranë : Sh.B. "Naim Frashëri", 1966, f.17-18.

1500 - QOSJA, REXHEP. Retrospektiva mbi veprën e Migjenit. – Në: "Përparimi", Prishtinë , nr. 4, 1966, f. 334-349. ***[...Nga veprat me një aksent të këtillë dominues shquhet romani "Pse?" i Spasses, që asht dëshmia e nji kohe për atmosferën specifike të një kohe të caktueme shoqnore...edhe romani i Spasses asht shprehja e asaj gjendje, e sidomos shprehja e depresionit shpirtëror t'intelektualve që dëshirofshin të largoheshin n'imagjinatë nga realiteti i randë dhe shtypës...".***

1501 - AKTIVITET KUSHTUAR 100 VJETORIT TË LINDJES SË NDRE MJEDËS. – Në: "Bashkimi", 20 nëntor 1966. ***[Elbasan...foli***

anëtari i Komitetit drejtues të lidhjes së shkrimtarëve dhe artistëve të Shqipërisë Sterjo Spasse..].

1502 - NJË SHKOLLE 8-VJEÇARE TË KRYEQYTETIT I JEPET EMRI I FAN S. NOLIT. - Në: "Zëri i popullit", 25 nëntor 1966. ***[Fjalën e rastit e mbajti shkrimtari Sterjo Spasse, anëtar i këshillit popullor të kryeqytetit..].***

1967

1503 - PODRIMJA, ALI. Të huajt për Sterjo Spassen (Kronika). - Në: "Jeta e re", Prishtinë, nr. 2, 1967, f. 389-390.

1504 - MEKULI, HASAN. Në marginat e revistës "Jeta e re". - Ne "Jeta e re", Prishtinë, nr. 2, mars - prill 1967. f.34. ***[Pra prej Naim Frashërit deri te Migjeni dhe Fan Noli, deri te Sterjo Spasse...dhe një varg të tjerësh për veprimtarinë e të cilëve duhet të dijmë..].***

1505 - BERISHA, RUSTEM. Plejada e letrarëve. - Në: "Zani i rinisë", Prishtinë, nr. 6,
1 mars 1967. ***[...Kemi në dorë "Hasta La vista" të Petro Markos, "Ata nuk ishin vetëm" të Sterjo Spasses, "Gjenerali i ushtrisë së vdekur të Ismail Kadaresë"....]***

1506 - NIKAJ, V. Intervistë e vogël**:** Tema e parë nga Letërsia shqipe**:** Tematika sociale në veprat e Sterjo Spasses. - Në: "Rilindja", Prishtinë, 24 prill 1967.

1507 - QOSJA, REXHEP. Vallet poetike të Lasgush Poradecit. -Në: "Jeta e re", Prishtinë, nr. 3, maj- qershor 1967, f. 456. ***[...Tue shkrue për PSE-hin e Spasses kam theksue se filozofia e Zaverit mbështetet në idealizmin gjerman dhe s'është për t'u çuditun edhe në idealizmin kantian..].***

1507 - PODRIMJA, ALI**.** Sterjo Spasse dhe vepra e tij. (Vështrime). - Në: "Rilindja", Prishtinë, 9 korrik 1967, f. 11.

1508 - EDHE DISA MARGARITARË (Bisedë rase me Ramiz Kelmendin, kryeredaktor i Redaksisë së botimeve "Rilindja". - Në: "Zani i rinisë", Prishtinë, nr. 21, 10 shtator 1967, f. 14. ***[..."Rilindja" botoi deri më tani 28 libra të ndryshme, ndër të cilat edhe "Afërditën" e Sterjo Spasses (Botim i tretë)....Kasollja e xha Tomit"..].***

1509 - LIBRA TË REJA : Sokolesha. - Në: "Zëri i popullit", 20 shtator 1967; në: "Zëri i rinisë", 20 shtator 1967. ***[...Penda e shkrimtarit tonë të mirënjohur , ka tërhequr gjithmonë vemendjen dhe shijen e lexuesve..].***

1510 - QOSJA, REXHEP. Epope e Luftës së Spanjës (Petro Marko: "Hasta la vista"- roman. Botim i "Rilindjes": - Prishtinë 1967....". - Në: "Jeta e re", Prishtinë, nr. 5, shtator-tetor 1967, f, 1057. ***[Petro Marko asht romancier i vërtetë dhe, me siguri, përkrah Spasses, Shefqet Musarajt e Ismail Kadaresë, romancieri ma i çquem e ma i fort shqiptar...].***

1511 - QOSJA, REXHEP. Haki Stërmilli : "Sikur të isha djalë". - Në: "Jeta e re", Prishtinë, nr. 5, shtator - tetor 1967, f.1076**. *[...romani i Haki Stermillit shpreh një tragjikë ma të madhe , se sa romani i Sterjo Spasses..].***

1512 – SHËNIME. Këshilli botues i "Rilindjes" aprovoi projektplanin për vjetin e ardhshëm... - Në: "Jeta e re", Prishtinë, nr. 5, shtator - tetor 1967, f.1117**. *[Rilindja do të botojë të gjitha veprat e Sterjo Spasses ("Pse?!...", "Afërdita", Afërdita përsëri në fshat", Ata nuk ishin vetëm", "Buzë liqenit" dhe përmbledhjet e tij të tregimeve) - dhe krijimet origjinale të Nolit..].***

1513 - U MBLODH KONFERENCA E TALENTEVE TË REJA. – Në: "Drapër e çekan", Fier, 25 nëntor 1967. ***[...Në mbledhje foli edhe shoku Sterjo Spasse, i cili shtroi një sërë detyrash të rëndësishme***

për zhvillimin e mëtejshëm të letërsisë dhe arteve në rrethin e Fierit…].

1514 - JASIQI, ALI. Përpara veprave origjinale. - Në: "Rilindja", Prishtinë, 29 tetor 1967, f. 9. ***[...me ndërmarrjen e parë të kësaj shtëpie botuese "Rilindja", për botimin e veprave komplet të një shkrimtari parashihen t'u prezantohen publikut lexues me të gjitha veprat dy krijues të dalluem shqiptarë: Të gjitha romanet dhe tregimet e deritashme të Sterjo Spasses ...dhe të Nolit..].***

1515 - LIBRA TË REJA. "Sokolesha"(Recension). - Në: "Zëri i popullit", 25 nëntor 1967.

1516 - SHEMA, ISAK. Për jetën e re. Përshtypje mbi romanin e Sterjo Spasses "Buzë liqenit". - Në: "Rilindja", Prishtinë, 26 nëntor 1967, f. 10.

1517 - QOSJA, REXHEP. Shkaqet dhe kuptimi i nji tragjedije (Mbi romanin "Pse?!..." të S. Spasses). - Në librin: "Qosja, R. Episode letrare (Pseja?!..". - Prishtinë, "Rilindja", 1967, f. 112.

1968

1518 - KOMPLETI STERJO SPASSE : [Foto e shkrimtarit]. – ***Në:*** rev. "Zëri i rinisë", Prishtinë, nr. 8, 24 fror, 1968. ***[Për të parën herë në literaturën shqipe. KOMPLETI STERJO SPASSE Për të parën herë në bibliotekën tuaj KOMPLETI STERJO SPASSE. Për të parën herë në përgatitje ma moderne botue nga SGB"Rilindja"-Prishtinë. ...Asht një prej ndërmarrjeve të para dhe ma serioze të kësaj shtëpie botuese, që paraqet krijimtarinë komplet të njanit nga romancierët ma të njoftun dhe shkrimtarët ma të frytshëm të letërsisë shqipe... -- Përfshin të gjitha romanet dhe përmbledhjet e tregimeve, që ka shkrue ky shkrimtar prej fillimit deri sot. ... Shtypet në letrën ma të mirë, me një përkujdesje teknike të jashtëzakonshme, format modern, lidhë me kartuç vendosë në një***

kuti dekorative mbrojtëse.Paraqet pasqyrën ma të begatshme të krijimtarisë së këtij letrari dhe kontributin ma të frytshëm të romanit shqiptar në përgjithësi, botohet në tetë vëllime, që përfshijnë këto romane dhe përmbledhje tregimesh: 1. Pse?!... 2. Afërdita, 3. Ata nuk ishin vetëm, 4. Afërdita përsëri në fshat, 5.Të fala nga fshati, 6. Kurora e rinisë, 7. Buzë liqenit, 8. Sokolesha e tregime të tjera.... [Shënim: Kjo është reklama e botuar në rev. "Zëri i rinisë", nr. 8, Prishtinë 24 fror 1968, në tërë faqen e tretë të kapakut, bashkë me fotografinë e shkrimtarit. Korniza e tërë faqes së tretë të kapakut është bërë me shirit të kuq e brenda tij me të zeza është shkruar tetëmbëdhjetë herë: Kompleti Sterjo Spasse. (I.S.)].

1519 - LEGJENDA ME FUNDAMENT REAL (Me rastin e botimit të legjendës të Sterjo Spasses, Sokol Torviolli). - Në: "Flaka e vëllazërimit", Shkup, 29 shkurt 1968, shtojcë nr. 9, f.1.

1520 - QOSJA, REXHEP. Teoria e një romani. – Në: "Fjala", Prishtinë, nr. 2, 1968, f. 11-12. ***[...Edhe pse vepër e shkrueme simbas një metode të re, "Dasma" (e Ismail Kadaresë) nuk mund të krahasohet me romanet e Sterjo Spasses, Fatmir Gjatës, Petro Markos e as me romanin e vetë Ismail Kadaresë "Gjenerali i ushtrisë së vdekur].***

1521 - KOPSHTI LETRAR: Sterjo Spasse. - Në: "Fjala", Prishtinë, nr. 2, 1968, f. 11.

1522 - KOMPLETI STERJO SPASSE. - Në: "Libri", Prishtinë, viti I, nr. 1, mars 1968. [b. Sterjo Spasse: Ata nuk ishin vetëm(fragment) c...Buzë liqenit (koment) d) Fjalëkryq nr. ..horizontalisht: 37-Roman i njoftun i Sterjo Spasses].

1523 - BULO, JORGO. Nga historia e lindjes dhe e formimit të romanit të sotëm shqiptar: "Ata nuk ishin vetëm" të S. Spasses". - Në: "Studime filologjike", nr. 2, 1968, f.149-168, përmbl. frëngj].

1524 - JASIQI, ALI D. Legjenda në realizimin artistik : meditime rreth prozave të përmbledhjes "Sokolesha" të Sterjo Spasses). - Në: "Fjala", Prishtinë, nr. 2, mars 1968, f. 10. ***[...Këto elemente të legjendave shqipe i ka hetue mjaft mirë edhe romancieri ynë i mirënjoftun Sterjo Spasse..."].***

1525 - JASIQI, ALI D. Romani i ri i Sterjo Spasses "Ne jemi shumë.." botuar në: "Nëntori". - Në: "Rilindja", Prishtinë, 7 prill 1968, f. 12.

1526 - HOXHA, HYSNI: Teoria e një romani (Pro e contra). - Në: "Fjala", Prishtinë, nr. 3, 1968, f. 14. ***[...Unë me këtë rast nuk due të nënçmoj veprat e Sterjo Spasses,Fatmir Gjatës, Petro Markos...,por jam kundër një vlerësimi të guximshëm dhe aspak të argumentuar të Rexhep Qoses, i cili i çmon romanet e shkrimtarëve të përmendur dhe nënçmon romanin e ri të Ismail Kadaresë].***

1527 - JASIQI, ALI D. Për transformimin socialist të fshatit. Sterjo Spasse "Afërdita përsëri në fshat" (Roman). – Në: "Rilindja", Prishtinë, 28 prill 1968, f. 9.

1528 - QOSJA, REXHEP. Dialog i imagjinuar. - Në: "Fjala", Prishtinë, nr. 4, maj 1968, f. 10 - 11. ***[...Prej këtij numri asht e natyrshme të dalin edhe talente, ashtu dhe sikur kanë dalë e prej të cilëve mund të dallohen Sterjo Spasse, Fatmir Gjata, Hivzi Sulejmani, Jakov Xoxa, Naum Prifti, Ramiz Kelmendi, Ismail Kadare, Azem Shkreli, Petro Marko, Andon Pashko, Shefqet Musaraj..].***

1529 - M.R: KOMPLETI STERJO SPASSE. - Në: "Rilindja", Prishtinë, 22 maj 1968. ***["...Kjo është hera e parë që botohen kompletet e të gjitha veprave të ndonjë shkrimtari shqiptar].***

1530 - KOMPLETI STERJO SPASSE. - BOTIM I SH.B. "Rilindja", Prishtinë, 1968.

Vëll 1. Pse?!... f. 224
Vëll. 2. Afërdita... f. 204
Vëll. 3. Ata nuk ishin vetëm. f. 334
Vëll. IV. Afërdita përsëri në fshat. f.328
Vëll. V. Të fala nga fshati. f.284
Vëll. VI. Kurora e rinisë..... f.154
Vëll. VII. Buzë liqenit. f. 358
Vëll. VIII. Sokolesha e tregime të tjera. f. 312
Gjithsej f. 2198.

1531 - STUDIME TË BOTUARA SI PARATHËNIE E PASTHËNIE NË KOMPLETIN "STERJO SPASSE***". Në vëll. I: - Rexhep Qosja; Shkaqet dhe kuptimi i një tragjedie, f. 9-41; Nasho Jorgaqi: Krijimtaria letrare e Sterjo Spasses para çlirimit....f. 119-123; IV: Ali D. Jasiqi: Mbasthënie (Afërdita përsëri në fshat), f. 315-328; V: Hysni Hoxha: Mbasthënie (Të fala nga fshati), f. 275-279; VI: Fatmir Gjata: Shkrimtari Sterjo Spasse f. 7-22; VII: Jup Kastrati: Bibliografia tematike e prozës së Sterjo Spasses, f. 271-292; VIII: Ali D. Jasiqi:- Mbasthënie (Sokolesha e tregime të tjera), f. 293-309. Shënim: Gjithsej studimet e botuara si parathënie e si pasthënie në: "Kompletin Sterjo Spasse" kapin 122 faqe***. - Në: "Rilindja", Prishtinë, 22 maj 1968.

1532 - JASIQI, D, ALI. Veprat e plota të Sterjo Spasses : [foto e shkrimtarit]. - Në: "Rilindja", Prishtinë, 25 maj 1968, f. 13.

1533 - MEHMETI, N. "Ne jemi shumë". Rreth një romani të ri të S. Spasses. - Në: "Nëntori", nr. 5, 1968, f.160-161.

1534 - MUÇAJ, F. Pasqyrë e realitetit dhe agjitator i flaktë : "Ne jemi shumë". - Në: "Nëntori" nr 5, 1968, f. 165-168.

1535 - KODRA, KLARA: Pasqyrimi i aktualitetit dhe bota shpirtërore e heronjve. (Shënime kritike rreth romanit "Ne jemi

shumë" të S. Spasses dhe "Kthesa të forta" të R. Brahimit). - Në: "Drita", 14 korrik 1968.

1536 - SHEMA, ISAK. Pikëpamjet sociale në veprimtarinë e Sterjo Spasses [punim i mbajtur për magjistraturë]. - Në: "Rilindja", Prishtinë, 27 korrik 1968, f.12.

1537 - KOMPLETI STERJO SPASSE. - Në: "Zëri i rinisë", Prishtinë, nr. 8, 1968.

1538 - KRISTO, STAVRI. Diku në këndin e këtij trualli. (Mbi romanin "Ata nuk ishin vetëm"). - Në lib. "Artikuj kritikë. Letërsia e sotme shqipe". - Tiranë, 1968, f. 175-201.

1538 - GJATA, FATMIR. Shkrimtari Sterjo Spasse. – Në: Vëllimin me tregime "Kurora e rinisë". - Prishtinë, 1968, f. 7-22.

1539 - HOXHA, H. Mbasthënie (Në librin Sterjo Spasse, "Të fala nga fshati"). – Prishtinë, 1968, f. 275-279.

1540 - JORGAQI, NASHO. Krijimtaria e Sterjo Spasses para çlirimit. - Në: "Kompleti Sterjo Spasse: Nga jeta në jetë: Pse?!..., Vëll. I, f. 199-223". [Redaktor:Ramiz Kelmendi] Tirazhi: 6000 copë. Sipërmarrja gazetare botuese: "Rilindja", Prishtinë, 1968.

1541 - JASIQI, ALI D.:- Mbasthënie në librin "Sokolesha dhe tregime të tjera". - Prishtinë, 1968, f. 293-309.

1542 - JASIQI, ALI D. Mbasthënie në librin "Afërdita përsëri në fshat". - Prishtinë, 1968, f. 315-328.

1543 - QOSJA, REXHEP. Shkaqet dhe kuptimi i një tragjedie. - Në librin: Sterjo Spasse: "Nga jeta në jetë, Pse?!". - Prishtinë, 1968, f. 9-41.

1544 - GJATA, FATMIR: Shkrimtari Sterjo Spasse. - Në: "Kurora e rinisë". – Prishtinë : SH.B. "Rilindja", 1968, f.7-22.

1969

1545 - SHEMA, ISAK. Pikëpamjet sociale në veprën e Sterjo Spasses**.** - **Në**: "Jeta e re", Prishtinë, nr. 1, janar-shkurt 1969, f.17-49; nr. 2, mars-prill 1969, f. 256-276.

1546 - QOSJA, REXHEP. Shkaqet dhe kuptimi i një tragjedie. (Romani "Pse?!" i Sterjo Spasses). - Në: "Jeta e re", Prishtinë, nr. 4, 1969, f. 503-533.

1547 - SHEMA, ISAK. Ngritja e ndërlikimeve dhe e konflikteve në veprën letrare "Ata nuk ishin vetëm". - Në: "Fjala", Prishtinë, nr. 6, 1969.

1548 - BULO, JORGO. Një vështrim rreth romanit "Ata nuk ishin vetëm" i S. Spasses. - Në: "Lëndët shoqërore në shkollë", nr. 6, 1969.

1549 - SHABANI, RESUL. Pasqyrimi i një realiteti të hidhët : Sterjo Spasse "Ata nuk ishin vetëm" (Roman), Prishtinë, 1968. - Në: "Zëri i rinisë", Prishtinë, nr. 26, 1969, f. 11.

1550 - XOXA, JAKOV. Dy probleme kompozicionale në prozë. - Në: "Fjala", Prishtinë, nr. 12, 1969, f. 3. [Rreth romaneve "Buzë liqenit" të S. Spasses, "Në valët e jetës" të Vedat Kokonës dhe "Një vjeshtë në stuhi" të Ali Abdihoxhës].

1970

1551 - HALIMI, MEHMET. Një roman i idealizuar. (Mbi romanin "Afërdita" të Sterjo Spasses. - Në: "Fjala", Prishtinë, nr. 3, mars 1970, f.14.

1552 - FETAHU, R.Tregime të shkurtëra me kuptim më të gjerë : "Kurora e rinisë", recension. - Në: "Bota e re", Prishtinë, nr. 7, 1970, f. 12.

1553 - VINCA, AGIM. Dy heronj, një ideal (Analizë përqasëse e fytyrës së Pavël Vlasovit dhe të Gjikë Shpatit). – Në: "Fjala", Prishtinë, nr. 8, gusht 1970, f. 16.

1971

1554 - JANURA, PETRO. Koncepsionet letrare të Gligor Perliçevit në poemën "Skënderbeu". - Në: "Jehona", Shkup, nr. 2, 1971, f. 21-35.

1555 - ALIÇKAJ, XHAVIT. Pikëpamjet didaktiko-metodike në "Afërditën" e S. Spasses. - Në: "Shkëndia", Prishtinë, nr. 4, 1 maj 1971, f. 14.

1556 - PEDAGOGU SPASSE DHE AJO. - Në: "Shkëndija", Prishtinë, nr. 5, 15 maj 1971, f. 2.

1557 - 25 VJETORI I SHKOLLËS NORMALE NË KOSOVË. - Në: TJB (Televizioni Jugosllav i Beogradit, në emisionin shqip). Beograd, 17 tetor 1971, ora 8.10', e dielë. ***[Romani "Afërdita" i Sterjo Spasses ka qenë i vetmi bagazh në këtë jetë të vështirë e shumë të vlefshme për mësuesit e tij].***

1558 - JASIQI, ALI, D. Transformimi socialist i fshatit. (Mbi romanin "Afërdita përsëri në fshat"). - Në: Jasiqi, A. D., "Pesha e fjalës". - Prishtinë, Rilindja, 1971, f. 84-98.

1559 - HOXHA, REXHEP. Epo ku jemi? (Broshurë), Prishtinë, 1971, 32 f. ***[...Me gojën e Omer Khajamit, të Bajronit, të Migjenit, të Spasses, ka folë njeriu i të gjitha kohrave, i të gjitha breznive..].***

1972

1560 - KARIKATURA MIQËSORE NGA DHIMITËR S. SHUTERIQI. - Në: "Drita", 1 janar 1972 ***[S. Spasse, N. Bulka, , A. Varfi, Ll. Siliqi].***

1561 - STERJO SPASSE (Bibliografi). - Në: "Pionieri", nr. 6, Tiranë, 1972, f 6-7. [b. Foto: S, Spasse me të nipin Arian].

1562 - HOXHA, E. - Fjala e mbylljes në Plenumin XIII të KQ të PPSH "Mbi punën ideologjike të Partisë dhe masat për përmirësimin e saj", 27 prill 1955. - Në: Hoxha, E. "Vepra 12". - Tiranë, 1972, f.301. [Janë shkruar romane ose libra të bukura, siç janë ato të Sterjo Spasses etj...Për veprat e tyre këta shkrimtarë duhen inkurajuar e përgëzuar..].

1563 - JASIQI, ALI. D. Legjendat aktuale (Mbi tregimet "Sokolesha dhe tregime të tjera). Në: Jasiqi, A. D. "Shfletime". - Shkup, 1972.

1973

1564 - STERJO SPASSE: "Zjarre..." roman (Recension). – Në: "Libri", janar 1973.

1565 - VINCA, AGIM. Shkrimtarë të dy epokave. - Në: "Gjurmime albanalogjike. Seria e shkencave filologjike", Prishtinë, nr. 3, 1973. ***[..Më të shquarit ndër ta Sterjo Spasse, Petro Marko dhe Dhimitër Shuteriqi, vepruan aktivisht në periudhën e viteve' 30..].***

1566 - HASANI, HASAN: Sterjo Spasse (1914). (Ju paraqesim shkrimtarin). - Në: "Shkëndija", Prishtinë, nr. 3, 15 shkurt 1973, f.10.

1567 - NGA LETËRSIA BALLKANIKE: STERJO SPASSE: (Shënim bibliografik). - Në: "Nova Makedonia", Shkup, 29 prill 1973.

1568 - MARTINI, XHAFER. Mbi romanin "Zjarre...". – Në: "Drita", 3 qershor 1973, f. 3.

1569 - HOXHA, E. "Të thellojmë luftën ideologjike kundër shfaqjeve të huaja e qëndrimeve liberale ndaj tyre". - Në Raport i mbajtur Plenumin IV të KQ të PPSH, 26 qershor 1973, f. 389. ***[Në romanet më të mira të Sterjo Spasses e të Ismail Kadaresë, të Fatmir Gjatës e të Jakov Xoxës, si dhe të prozatorëve të tjerë, pasqyrohet me një madhështi të veçantë epike lufta e popullit për çlirimin nga shtypja e të huajve e shfrytëzimi shekullor, për ndërtimin e shoqërisë së re socialiste, për formimin dhe për edukimin e njeriut të ri].***

1570 - HOXHA, ENVER. "Te populli është burimi më i madh i frymëzimit". Nga biseda e zhvilluar me një grup shkrimtarësh dhe artistësh në prag të Kongresit të parë të Shkrimtarëve dhe artistësve të Shqipërisë më 15 maj 1957. - Në lib. Hoxha, E.,"Vepra 14". - Tiranë, 1973, f.432.

1571 - DILAVERI, DILAVER (inic. D. D.). "Roman nga Sterjo Spasse "Zjarre" (Botime të reja). - Në: "Nëntori", nr. 6, 1973, f. 164-165.

1572 - LEZHA, NEKI. Flaka e zjarrit revolucionarizues (Shënime kritike mbi romanin "Zjarre" të S. Spasses). - Në: "Nëntori", nr. 8, 1973, f. 50-58.

1573 - FISHTA (HOXHA), FATBARDHA. Gruaja shqiptare për letërsinë. Në: Buletini "Shkodra", Shkodër, nr. 13, 1973, f. 146.

1574 - UÇI, ALFRED. Realizmi socialist-themeli i paluajtur i artit tonë. - Në: "Zëri i popullit", 28 tetor 1973. ***[...Për epërsitë e padiskutueshme të metodës së realizmit socialist flasin edhe veprat më të mira të shkrimtarëve tanë S. Spasses dhe I. Kadaresë, të F. Gjatës dhe J. Xoxës..] .***

1575 - SHKRIMTARË TË RINJ PËRPARIMTARË DHE REALISTË TË VITEVE ‘30. – Në: “Historia e Letërsisë Shqipe për shkollën e mesme të përgjithshme”. – Tiranë : Shtëpia Botuese e Librit Shkollor, 1973.

1576 - STERJO SPASSE, JETA, VEPRA. - Në: “Historia e Letërsisë Shqipe I, për shkollat e mesme”, (maket). - Tiranë, 1973, f.169.

1577 - ROMANI “ATA NUK ISHIN VETËM”. - Në: “Historia e Letërsisë Shqipe për shkollat e mesme të përgjithshme” (Maket). – Tiranë: Shtëpia Botuese e Librit Shkollor, 1973.

1578 - BIHIKU, KOÇO. Takimi me Afërditën (Mbi romanin “Afërdita përsëri në fshat”. - Në: “Bihiku, K. “Probleme letrare”. - Tiranë, 1973, f. 271-280.

1579 - SHAPLLO, Dalan. “Ata nuk ishin vetëm” nga S. Spasse. - Në: “Historia e letërsisë shqiptare” (maket). - Tiranë, 1973, f. 144.

1580 - HOXHA, ENVER. Fjala në mbledhjen e komisionit iniciator për kremtimin e 45 vjetorit të Shpalljes së Pavarësisë së Shqipërisë. Tetor 1957. – Në: Hoxha, E., “Vepra 15”, Tiranë 1973, f. 113. [Shoku Enver: Atëhere jeni dakort që të ngrihet një komision për drejtimin e gjithë punëve të festës? Ky komision kemi menduar të përbëhet nga: Sterjo Spasse..].

1974

1581 - LIBRA TË REJA: “ZGJIMI”. - Në: “Puna”, 3 maj 1974.

1582 - DEDE, MIHAL (Mekanik Sarandë); ZENELI, MUSA (Punonjës në Uzinën Elektromekanike-Tiranë). Nga vepra të tilla mësojmë shumë. (Romani “Zgjimi”). - Në: “Drita”, 28 korrik 1974, f.5.

1583 - BREGU, NATASHA. Një roman që të lë mbresa ("Zgjimi"). - Në: "Përpara", Korçë, 25 shtator 1974.

1584 - DISKUTIM KRIJUES RRETH ROMANIT "Zgjimi" TË STERJO SPASSES. - Në: "Përpara", Korçë, 28 shtator 1974.

1585 - HYSO, RIZA. Romani "ZGJIMI". - Në: "Drita", 27 tetor 1974, f. 3, 13.

1586 - SHEMA, ISAK. Ndikimi letrar i Maksim Gorkit në formimin e shkrimtarit Sterjo Spasse. – Në: "Gjurmime albanologjike. Seria e shkencave filologjike". – Prishtinë, nr. 4, 1974 (1975), f.143-156.

1587 - DILAVERI, DILAVER. Vitet e Rilindjes në faqet e një romani. (Mendime për romanin "Zgjimi" të Sterjo Spasses). - Në: "Nëntori", nr. 12, 1974, f. 30-40.

1588 - XHAXHO, MUHARREM. Epoka e Rilindjes Kombëtare në një roman. (Mendime për romanin "Zgjimi" të S. Spasses). - Në: "Përpara", Korçë, 21 dhjetor 1974.

1589 - SHEMA, ISAK. Tri faza në krijimtarinë e Sterjo Spasses. - Në: "Rilindja", Prishtinë, 28 dhjetor 1974, f.12.

1590 - SHAPLLO, DALAN. Mbi romanin "Ata nuk ishin vetëm". – **Në:** Shapllo, D. "Dukuri dhe vepra letrare". - Tiranë, 1974, f.153-166.

1975

1591 - FITUESIT E KONKURSIT LETRARO ARTISTIK PËR ROMANIN DHE VEPRAT SKENIKE MUZIKORE. -Në: "Zëri i popullit", 12 janar 1975. ***[Për romanin: Çmimi i parë: Ismail Kadare: "Nëntori i një kryeqyteti", Sterjo Spasse: "Zgjimi"..].***

1592 - U SHPALLËN FITUESIT E KONKURSIT LETRARO-ARTISTIK PËR ROMANE DHE GJINI TË MËDHA MUZIKORE. -

Në: "Drita", 12 janar 1975. ***[Çmimi i parë: Ismail Kadare: "Nëntori i një kryeqyteti", Sterjo Spasse "Zgjimi"..].***

1593 - SHEMA, ISAK. Si u shkrua "Afërdita" e "Ata nuk ishin vetëm" (Shënime mbi letërsinë shqipe). - Në: "Rilindja", Prishtinë, 11 janar 1975, f. 13.

1594 - VIT I PASUR LETRAR DHE ARTISTIK. - Në: "Fjala", Prishtinë, nr. 2, , 15 janar 1975, f. 11. ***[...Kryetari i Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve të Shqipërisë, poeti Dritëro Agolli, në intervistën që i dha gazetës "Drita" në mesin e shumë veprave letrare ai ndau romanin më të ri të Sterjo Spasses "Zgjimi" që flet për luftën e Rilindësve tanë, mandej poezitë e të riut Ndoc Papleka "Ecim" etj]***

1595 - SILIQI, LLAZAR (Kryetar i jurisë së romanit). Vërshim i gëzueshëm i romanit. - Në: "Drita", 19 janar 1975.

1596 - PËR NJË KRIJIMTARI EDHE MË TË BEGATSHME, TË FRYMËZUAR NGA VEPRA E MREKULLUESHME E POPULLIT DHE E PARTISË: Bisedë në redaksi me shkrimtarë dhe artistë. - Në: "Zëri i popullit", 25 janar 1975.

1597 - SHEMA, ISAK. Ndikimi letrar i Maksim Gorkit në formimin e shkrimtarit Sterjo Spasse . – Në: "Seminari i kulturës shqiptare për të huaj", nr. 1, Prishtinë, 1975. (Botim i Universitetit, Fakulteti i Filozofisë).

1598 - KABASHI, XH., HATIPI, MYZAFERE. Pedagoge dhe revolucionare e tipit të "Afërditës". - Në: "Shkëndia", Prishtinë, nr. 18, 1975.

1599 - DJE NË TIRANË : Takim me shkrimtarin Sterjo Spasse. - Në: "Bashkimi", 21 shkurt 1975.

1600 - TAKIME ME LEXUES: [Foto në Pallatin e Kulturës]. Takim për romanin "Zgjimi". Ll. Siliqi, S. Spasse, N. Prifti. - Në: "Drita", 23 shkurt 1975.

1601 - SILIQI, LLAZAR. "Zgjimi"- një roman historiko-shoqëror me vlera të mëdha ideo-artistike. – Në: "Bashkimi", 23 shkurt 1975.

1602 – BUXHOVI, JUSUF (inic. J. B.). Sterjo Spasse vizitoi Edicionin e botimeve të "Rilindjes". - Në: "Rilindja", Prishtinë, 12 prill 1975. ***[Shkrimtari i njohur Sterjo Spasse ishte mysafir i Universitetit të Prishtinës dhe gjatë qëndrimit disaditësh në vendin tonë, vizitoi Kosovën dhe Maqedoninë; Foto: Isak Shema, St, Spasse, Deda, J. Buxhovi].***

1603 - PLAKA, ARISTIDH. LIBRI SHQIPTAR NË BOTË (Il libro albanese nel mondo) - italisht. - Në: "Nuova Albania", Tiranë, nr. 4, 1975.

1604 - TAKIM ME LEXUESIT I SHKRIMTARIT STERJO SPASSE. - Në: "Pararoja", Gjirokastër, 17 maj 1975.

1605 - MORINA, TAFIL. Figura e Afërditës në romanet e Sterjo Spasses. - Në: "Shkëndija", Prishtinë, nr. 18, 1 dhjetor 1975; f. 24; nr. 19, 15 dhjetor 1975, f. 24; nr. 20, 30 dhjetor 1975, f. 24; nr. 1-2, 15 janar 1976, f. 24.

1606 - SUKSES I ROMANIT TONË. - Në: "Drita", 20 qershor 1975**.** ***[Midis tyre ka vepra te një niveli të lartë ideoartistik: "Zgjimi" i S. Spasses, "Skënderbeu" i S. Godos..].***

1607 - SANEJA, MAZLLUM. Figura e femrës në veprën e Sterjo Spasses. - Në: "Flaka e vëllazërimit", Shkup, nr. 1702, 25 korrik 1975, f. 12; nr. 1703, 27 korrik 1975, f. 12.

1608 - RAMABAJA, RUSHIT. "Ulu mal, të dalë hëna" (Ju prezantojmë shkrimtarët tuaj [Sterjo Spasse]). - Në: "Rilindja", Prishtinë, 8 gusht 1975, f. 14.

1609 - BOTIME: Sterjo Spasse: "Zgjimi". - Në: "Rilindja", Prishtinë, 25 tetor 1975.

1610 - SILIQI, LLAZAR. Festë për të gjithë. - Në: "Ylli", nr. 10, 1975, f. 12-13.

1611 - BUXHOVI, J. Koha e zgjimit kombëtar (Mbi romanin "Zgjimi"). - Në: "Rilindja", Prishtinë, 1 nëntor 1975, f. 14.

1612 - NGA CIKLI I ROMANEVE "RILINDASIT" - "PISHTARË", roman nga Sterjo Spasse. (Recension). - Në: "Libri", Tiranë, nëntor 1975.

1613 - BEQIRI, SABRI. E vërteta historike përballë së vërtetës artistike - romani "Zgjimi". - Në: "Fjala", Prishtinë, nr. 21, 1 dhjetor 1975, f. 4.

1614 - DEKOROHEN SHKRIMTARË DHE ARTISTË. Në: "Drita", 21 dhjetor 1975. ***[...Me Urdhërin Flamuri i kuq i punës të klasit I u dekoruan:Dritëro Riza Agolli, Llazar Risto Siliqi, Sterjo Spasse, Fatmir Isuf Gjata, Jakov Thanas Xoxa..."].***

1976

1615 - XHAXHO, MUHAREM. "Zgjimi" : Tabloja epike dhe realizimet e një romani. - Në: "10 korriku", nr. 1, 1976, f. 28- 29.

1616 - XHAXHO, MUHAREM. Figura e gruas në romanin me temën e fshatit të sotëm. - Në: "Studime filologjike", nr. 1, 1976.

1617 - KALLULI, ADRIATIK. Thellimi i dramacitetit në romanin e kohëve të fundit (Zgjimi etj**.)**. - Në: "Nëntori", nr. 1, 1976.

1618 - GRAZHDANI, MIÇO (punëtor, Korçë). "Pishtarë". - Në: "Drita", 28 mars 1976, f.5.

1619 - JORGAQI, NASHO. Kontribut në romanin tonë historik të realizmit socialist (Romani "Pishtarë"). – Në: "Nëntori", nr. 4, 1976, f.116-120.

1620 - PUNËTORË DHE STUDENTË DISKUTOJNË PËR PROBLEME TË ROMANIT "Zgjimi". - Në: "Nëntori", nr. 4, 1976.

1621 - DEVA, NAXHIJE. Gruaja në veprimtarinë letrare të Sterjo Spasses. - Në: "Fjala", Prishtinë, nr. 3, 1 shkurt 1976, f. 12; nr 4, 15 shkurt 1976, f. 12.

1622 - KABASHI, EMIN. Aspekte në romanin "Zgjimi". - Në: "Fjala", Prishtinë, nr. 6, 15 mars 1976, f. 4.

1623 - VELIU, IBRAHIM. E kaluara e rëfyer në kohën e tashme (Mbi romanin "Zgjimi"). - Në: "Flaka e vëllazërimit", Shkup, nr. 1843, 13 qershor 1976, f. 21; nr. 1844, 16 qershor 1976, f. 20; nr. 1845, 18 qershor 1976, f. 20.

1624 - VINCA, AGIM. Dy heronj-një ideal: Pavël Vllasovi-Gjikë Shpati. - Në: "Fjala", Prishtinë, nr. 8, 1976, f. 16.

1625 - GOGAJ, ILJAZ. Kontributi pedagogjik i revistës "Bota e re" në vitet tridhjetë të shekullit 20. (Me rastin e 40 vjetorit). – Në: "Revista pedagogjike", nr. 2, prill-qershor 1976. f. 110-121.

1626 - JORGAQI, NASHO. Krijimtaria letrare e Sterjo Spasses para Çlirimit. – Në: Sterjo Spasse, Kurora e rinisë (Shkrime të zgjedhura). - Tiranë 1963, f. 3-24; Në: Nasho Jorgaqi, "Silueta letrare". - Tiranë

1976, f. 43-66; Në: "Vëzhgime kritike". – Prishtinë : Rilindja, 1978, f. 176-190.

1627 - LEZHA, NEKI. "Flaka e zjarrit revolucionarizues" (Për romanin "Zjarre" të Sterjo Spasses). - Në: Lezha, N. "Hulumtime letrare". - Tiranë, 1976, f.116-127.

1977

1628 - SHPUZA, GAZMEND. "Mendime rreth pasqyrimit të realitetit historik të kohës në romanin "Pishtarë". - Në: "Nëntori", nr. 1, 1977, f.160-175; Në: G. Shpuza, Në vazhdën e gjurmimeve për epokën e Rilindjes Kombëtare.-Tiranë : Toena, 1997, f. 324-340.

1629 - SHEMA, ISAK. Frymëmarrje e epokës së Rilindjes Kombëtare (në romanet "Zgjimi" dhe "Pishtarë" të Sterjo Spasses). - Në: "Jeta e re", Prishtinë, nr. 2, mars - prill 1977, f. 269-280.

1630 - KELMENDI, RAMIZ: Vajzat. - Në: "Flaka e vëllazërimit", Shkup, 6 mars 1977. ***[...Lexonin atëhere (para çlirimit ose në vitet e para gjer nga vitet 50 në Pejë) dhe e pëlqenin mbi të gjitha..."Afërditën" e Sterjo Spasses..].***

1631 - RRAHMANI, ZEJNULLAH. Libri ynë nuk ka krizë për lexues. - ***Në***: "Fjala", Prishtinë, nr. 8, 15 prill 1977. ***[...Kështu kompleti i veprave të Spasses është grabitur në tërësi..].***

1632 - BOTIME: STERJO SPASSE. "Afërdita". - Në: "Rilindja", Prishtinë, 7 maj 1977. ***[Në bibliotekën e lekturës shkollore redaksia e botimeve të "Rilindjes" botoi romanin e popullarizuar të shkrimtarit të njohur Sterjo Spasse "Afërdita". Ky është botimi i katërt i kësaj vepre, që decenie me radhë ishte i pranishëm në të gjitha meset e lexuesve tanë, gjithnjë duke luajtur rol edukativ nga një anë, por edhe duke u shijuar si një vepër e realizuar letrare-artistike..].***

1633 - HOXHA, E. "Letërsia dhe artet të shërbejnë për kalitjen e njerëzve me ndërgjegjen e klasës për ndërtimin e socializmit"**.** Fjala e mbylljes mbajtur në Plenumin XV të KQ të PPSH, 16 tetor 1965. – Në: Hoxha, E. "Mbi letërsinë dhe artin". - Tiranë, 1977, f. 214. ***["Romanet dhe shkrimet e Sterjo Spasses etj. janë për ne vepra me vlerë të madhe edukuese, frymëzuese..."].***

1634 - DEMOLLI, ARIF. Kthim nga e shkuara. Arsyet letrare e jashtëletrare. **– Në:** "Fjala", Prishtinë, 1 nëntor 1977. ***[...Nga letërsia jonë na duken më të përshtatshme të përmendim romanet e S. Spasses "Afërdita" dhe "Afërdita përsëri në fshat"..].***

1635 - BERATI, LUMIRA. "Pasqyrimi i jetës së fshatit socialist në romanin tonë. – Në: "Studime filologjike"**,** nr. 4, 1977, f. 55-79. " [Romanet "Afërdita përsëri në fshat" dhe "Buzë liqenit" të S. Spasses].

1636 - DILAVERI, DILAVER. "Vitet e rilindjes në faqet e një romani ("Zgjimi"). - Në: "Dilaveri, Dilaver. Nëpër faqet e prozë sonë". – Tiranë : Shtëpia Botuese "Naim Frashëri", 1977, f. 87-99.

1978

1637 - FOTO: Shkrimtari Sterjo Spasse në studio. – Në: "Drita", 24 shtator 1978.

1638 - BERISHA, ANTON. Transformimi i strukturës së letërsisë gojore me ato të letërsisë së shkruar. - Në: "Rilindja", Prishtinë, 7 tetor 1978**.** ***[...Për një shkallë të lartë asimilimi të strukturës dhe të gjuhës poetike të krijimeve gojore në krijimet e shkruara përmendim: Naim Frashërin, Darën e Ri, Mjedën,Asdrenin; pastaj Spassen, Xoxen, Kadaren, B.Dedjen,Pashkun etj] .***

1639 - GËRVALLA, JUSUF. Një dokumentaritet i përshtatshëm : "Risto Siliqi". - Në: " Rilindja", Prishtinë, 21 tetor 1978.

[...Këtu mund të permend konkretisht kombinimin e fatosave të vjetër të Risto Siliqit...me fjalën e dy shkrimtarëve të shquar shqiptarë, Sterjo Spasse dhe Lasgush Poradeci..].

1640 - BOTIME: STERJO SPASSE: Novela (Recension). - Në: "Rilindja", Prishtinë, 18 nëntor 1978.

1641 - "JA VDEKJE, JA LIRI" - Roman nga Sterjo Spasse. - Në: "Libri", nëntor 1978.

1642 - LEKAJ, HASAN. Jehona e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit në romanin tonë historik të realizmit socialist.(Romani "Zgjimi"). - Në: "Lidhja Shqiptare e Prizrenit" (1878-1881). – Shkodër : Botim i Institutit të Lartë Pedagogjik, 1978, f. 41-46.

1979

1643 - BRAHIMI, RAZI. - Historia i flet të sotmes (Për romanet "Zgjimi" dhe "Pishtarë"). - Në: "Drita", 15 prill 1979.

1644 - DISKUTIM PËR ROMANIN "JA VDEKJE, JA LIRI". - Në: "Jeta e re", Shkodër, 12 maj 1979.

1645 - VITRINA E LIBRIT: Sterjo Spasse: "Zgjimi". – Në: - Prishtinë : "Rilindja", 2 qershor 1979.

1646 - NJË VEPËR E RE E CIKLIT "RILINDËSIT" (Diskutim krijues rreth romanit "Ja vdekje, ja liri" të Sterjo Spasses). - Në: "Drita", 10 qershor 1979.

1647 - LIBRI SHKOLLOR: Mahir Domi - Sterjo Spasse: Letërsia e Huaj (I). - Në: - "Rilindja", Prishtinë, 11 korrik 1979.

1648 - STERJO SPASSE - Për jetën e re (Mbi romanin "Afërdita përsëri në fshat). - Në: "Nëntori", nr. 7, 1979, f. 161.

1649 - LEZHA, NEKI. “Në qendër të romanit është lufta e popullit për liri” (Për romanin “Ja vdekje, ja liri”). – Në: ”Drita”, 19 gusht 1979.

1650 - VITRINAT E LIBRIT: Sterjo Spasse: “Të fala nga fshati”**.** - **Në**: “Rilindja”, Prishtinë, 1 shtator 1979.

1651 - JORGAQI, NASHO. Një nga romanet e protestës kundër realitetit të hidhur. (Pjesë nga parathënia e romanit “Pse?!...” të Sterjo Spasses në botim të redaksisë së botimeve Rilindja). - Në: “Rilindja”, Prishtinë, 25 shtator 1979.

1652 - BRAHIMI, RAZI. Përfytyrime artistike të historisë tonë kombëtare (Për romanet “Zgjimi”, dhe “Pishtarë”). - Në: “Nëntori”, nr. 9, 1979, f.113-115.

1653 - DOMI, MAHIR. Sterjo Spasse. - Intervistë dhënë televizionit të Prishtinë më 8 nëntor 1979, me rastin e 50 vjetorit të krijimtarisë së S.Spasses. [Intervistues: Ali Llunji; operator: Rudolf Sopi].

1654 - BULO, JORGO. Sterjo Spasse. - Intervistë dhënë televizionit të Prishtinë më 8 nëntor 1979, me rastin e 50 vjetorit të krijimtarisë së S.Spasses. [Intervistues: Ali Llunji; operator: Rudolf Sopi].

1655 - GJIKA, THANAS. Jeta shqiptare e Rilindjes në faqet e romanit “Ja vdekje, ja liri”. - Në: “Nëntori”, nr. 9, 1979, f.129-136.

1656 - KËSHILLI BOTUES I REDAKSISË TË BOTIMEVE GBG “RILINDJA” Jep për diskutim publik projektin e planit botues për vitin 1980: BIBLIOTEKA KOMPLET VEPRASH: TË STERJ0 SPASSES NË 10 VËLLIME. - Në: “Rilindja”, Prishtinë, 25 nëntor 1979. [Shënim: Ky ishte projekti për botimin e dytë të veprave komplet të Sterjo Spasses në Kosovë. I pari u realizua më 1968, (I.S.)].

1657 - JORGAQI, NASHO. Sterjo Spasse, "Vaje" e Çajupit. - Në Antologji e mendimit estetik shqiptar 1504-1944. – Tiranë : Shtëpia Botuese "Naim Frashëri, 1979, f.383-389, 488.

1980

1658 - PËR NJË KULTURË E ART MILITANT REVOLUCIONAR (Për romanin "Ja vdekje, ja liri!"). - Në: "Radio-Tirana", 8 shkurt 1980, ora 10. 45'.

1659 - SUTAJ, A. Sterjo Spasse - tradita e punës krijuese. - Në: "Rilindja", Prishtinë, 27 shkurt 1980, f. 11.

1660 - SHEME, ISAK. Vepra letrare e Sterjo Spasses në kritikën e huaj. - Në: "Seminar ndërkombëtar për gjuhën, letërsinë dhe kulturën shqiptare". – Prishtinë : Botim i Universitetit të Prishtinës, Fakulteti Filozofik, nr. 6, 1980, f. 237-245.

1661 - SHAPLLO, DALAN. Mbi romanin "Ata nuk ishin vetëm" të Sterjo Spasses. – Në: Artikuj dhe studime mbi romanin. – Tiranë : Shtëpia Botuese e Librit Shkollor, 1980, f. 122-132. - (Biblioteka e nxënësit).

1662 - BULO, JORGO. Mbi romanin "Ata nuk ishin vetëm" të Sterjo Spasses. – Në: Artikuj dhe studime mbi romanin. – Tiranë : Shtëpia Botuese e Librit Shkollor, 1980, f. 133-149. - (Biblioteka e nxënësit).

1663 - HOXHA, ENVER. Letër drejtuar shokut Sterjo Spasse, Tiranë, 30 dhjetor 1980. - - Në: "Juaji Enver Hoxha". (Letra të zgjedhura). - Tiranë, 1985, f. 443-444. ***[... Gjithë krijimtarinë tënde letrare ti,shoku Sterjo, ia ke kushtuar vuajtjeve e luftërave të gjata e kreshnike të popullit tonë trim e heroik për çlirim kombëtar e shoqëror, për mbrojtjen e nderit, të zakoneve e të besës që e ka karakterizuar kurdoherë shqiptarin. Si e tillë ajo i ka shërbyer jo vetëm ngritjes në art dhe pavdeksisë së këtyre luftërave e përpjekjeve shekullore, por edhe edukimit të brezit të ri me frymë patriotike e***

devotshmëri ndaj atdheut.Unë të uroj që, ashtu si deri tani, të vazhdosh të krijosh vepra të reja, të denja për epokën tonë të lavdishme, me partishmëri proletare e që të përjetësojnë historinë e lashtë, të re dhe atë të tanishme të Shqipërisë sonë të dashur, luftën dhe punën e popullit tonë për ndërtimin dhe mbrojtjen e socializmit.Të dërgoj me këtë rast urimet e mia më të mira për Vitin e Ri 1981.Enver Hoxha Firma].

1981

1664 - PËR NJË KULTURË DHE ART MILITANT REVOLUCIONAR (Romani "Zgjimi"). - Në: "Radio-Tirana", 17 prill 1981, ora 7.50'.

1665 - DIZDARI, ISLAM. Figura e mësuesit në veprimtarinë letrare të Sterjo Spasses. - Në: "Jeta e re", Shkodër, 17 qershor 1981.

1666 - DISKUTIM KRIJUES PËR SERINË E VEPRAVE LETRARE TË STERJO SPASSES. - Në: "Jeta e re", Shkodër, 17 qershor 1981.

1667 - KRIJIMTARI QË PASQYRON GJERËSISHT JETËN E POPULLIT (Diskutim krijues për serinë e veprave letrare të Sterjo Spasses në Shkodër më 15 qershor 1981). - Në: "Drita", 28 qershor 1981. [Përmbajtja: 1. Jup Kastrati: Gjerësia problemore e krijimtarisë; 2. Laboratori krijues; 3. Vlerësimi i krijimtarisë; 4) Neki Lezha: Ndihmesë në romanin e realizmit socialist; 5) Hasan Lekaj: Lufta për liri e pavarësi në rilindasit; 6) Skënder Drini: Proza e shkurtër, kronikë e zhvillimeve të vrullshme të shoqërisë së re; 7) Fatbardha Fishta: Figura e gruas së ditëve tona në veprën e Sterjo Spasses; 8) Ana Jovani: Figura e Margës te romani "Zgjimi"; 9) Selami Tabaku: Evoluimi i botëkuptimit të autorit vështruar në romanet "Afërdita" dhe "Afërdita përsëri në fshat"; 10) Simon Pepa: Veçori të leksikut në romanet e fundit të Spasses; 11) Islam Dizdari: Figura e mësuesit në romanet e Spasses; 12) Mina Gero: Çështje të gjuhës në Serinë e veprave letrare].

1668 - TRUPA, DHURATA. Fjalia shkakore në romanin "Zgjimi" të shkrimtarit Sterjo Spasse. - Në: "Buletini shkencor", Shkodër, nr. 2, 1981, f. 213-215.

1669 - BULO, JORGO. Tradita dhe risi letrare. - Tiranë : Naim Frashëri, 1981. a) Zhvillimi i letërsisë shqiptare të realizmit kritik e të realizmit socialist; b) Vështrim historik mbi romanin shqiptar; c) Nga historia e lindjes dhe formimit të romanit të sotëm shqiptar "Ata nuk ishin vetëm***".[...Është një brez i tërë autorësh si S. Spasse, H.Stërmilli, N. Bulka, Sh. Musaraj, A. Çaçi. Kapa e të tjerë që pasqyruan në veprën e tyre prapambetjen e thellë të shoqërisë, gjendjen e mjeruar të bujkut dhe të punëtorit, aspiratën për emancipimin e vërtetë të njeriut e sidomos të femrës shqiptare.Krjiimtaria e tyre përshkohet nga nota të forta kritike kundër rendit anakronik në fuqi dhe aparatit burokratik të korruptuar, kundër normave morale të vjetëruara dhe konservatore***...] (f. 147). Krijimtaria e Sterjo Spasses citohet në faqet: 1, 147, 154, 178, 209-210, 213, 241-272].

1670 - FLETË VOLANTE: Shkrimtarë të realizmit socialist: Seria:Vepra letrare. Në f. 3: STERJO SPASSE - VEPRA LETRARE 1-8: Këngëtar i fshatit. – Tiranë : L'entreprise de la diffusion de livre, 1981.

1671 - FLETË VOLANTE: Sterjo Spasse, Vepra letrare 1-8: - Tiranë : Ndërmarrja e përhapjes së librit, 1981.

1982

1672 - BORIÇI, HAMIT. Publicistika letrare. - Tiranë, 1982. [S. Spasse: shih faqet: 44.108, 132, 152, 182, 193].

1673 - FISHTA, FATBARDHA. Figura e gruas së ditëve tona në veprën e Sterjo Spasse. - Në: "Shqiptarja e re", nr. 1, 1982.

1674 - VOZGA, RAMAZAN. Vërtetësia artistike dhe tingëllimi aktual. – Në: "Nëntori", nr. 11, 1982, f. 45-59. (Për romanet "Zgjimi" dhe "Pishtarë" shih f. 51-52).

1983

1675 - SHEMA, ISAK. Pasqyrimi i epokës së Rilindjes Kombëtare në romanet "Zgjimi" dhe "Pishtarë" të Sterjo Spasses. (Marrë me shkurtime nga rev. "Jeta e re", Prishtinë, nr. 2, 1977). - Në: "Studime filologjike", nr. 1, 1983, f. 135-144.

1676 - SHEMA, ISAK. Frymëmarrja e epokës së Rilindjes Kombëtare: *Zgjimi, Pishtarë.* – Në: Studime filologjike, nr. 1, 1983, f. 135-144; Në: Studime dhe kritikë letrare (Nga autorë shqiptarë të Kosovës, Maqedonisë e të Malit të Zi) / përg. Ramazan Vozga. - Tiranë : Naim Frashëri, 1983, f. 350-365.

1677 - SHERIFI, FATMIR. - Në: "Bota e re", Prishtinë, 1 maj 1983. ***["Kush e lexon "Botën", pohon se i pëlqejnë më shumë shkrimtarët T. Drajzer dhe Sterjo Spasse"].***

1678 - HYSA, RIZA. Tradita jone e re letraro-artistike : krijimtari e frymëzuar nga dashuria për popullin dhe historinë tonë. (Vepra letrare e Sterjo Spasses). - Në: "Zëri i popullit", 23 korrik 1983.

1679 - LIBRA TË RINJ: "KRYENGRITËSIT". - Në: "Zëri i popullit", 20 gusht 1983.

1680 - LIBRA TË RINJ: "KRYENGRITËSIT". - Në: "Drita", 4 shtator 1983.

1681 - GJIKA, THANAS. Galeri tipash dhe karakteresh – romani "Kryengritësit" i Sterjo Spasses. - Në: "Drita", 27 nëntor 1983.

1984

1682 - GASHI, ELHANE. Kush e lexon "Botën"?! - Në: "Bota e re", Prishtinë, (organ i KU të LRS të Universitetit të Kosovës), nr. 2, 15 janar 1984. ***[Në pyetjen: Cili shkrimtar ju pëlqen më shumë? - Përgjigjet shkurt: Sterjo Spasse. Cila vepër? - "Zgjimi"].***

1684 - TURHANI, NEVRUZ: Shkrimtari ynë Sterjo Spasse. - Në: "Shqipëria e re", nr. 2, 1984, f. 22 - 23. [Edhe foto e shkrimtarit dalë në kabinetin e punës]. (Kjo revistë është botuar në disa gjuhë të huaja).

1685 - XHUVANI, DHIMITËR. Gjini e gjerë dhe e dashur. - Në: "Ylli", nr. 2, 1984, f. 17. ***[Pionierët e parë të romanit si Dh. Shuteriqi, Sh. Musaraj, S. Spasse, F. Gjata ,J . Xoxe etj. Janë bërë sot klasikë të kësaj gjinie..].***

1686 - DILAVERI, DILAVER. Skena të mëdha të historisë. Romani "Zgjimi" i Sterjo Spasses. - Në: "Drita", 1 prill 1984, f. 5.

1687 - GREVA, FLUTRA. Sterjo Spasse**:** Bibliografi e shkurtër. - Në: "Drita", 24 qershor 1984.

1688 - BERATI, LUMIRA. Sesion shkencor me rastin e 70 vjetorit të lindjes së shkrimtarit Sterjo Spasse. - Në: "Studime filologjike" nr. 3, 1984. f. 192-194.

1689 - PAPAJ, KONSTANDIN. Sterjo Spasse dhe Pse-ja shqiptare. Palermo-Itali, 14 korrik 1984. **–** Në: "Dielli", Boston, Mass., nr. 12, 1 gusht 1984, f. 4. [Foto me diçiturën: "Shkrimtari Sterjo Spasse duke shkruar romanin "Afërdita përsëri në fshat**"*... U përpoqa vetëm të them një të vërtetë, se përpara një vërtetari o radiografisti të botës shqiptare, siç është SterjoSpassja, të gjithë duhet të mësojmë ta shohim të vërtetën në sy dhe të flasim me zemër në dorë. Si të parët, si pleqtë, si më të urtët e të urtëve***].**

1690 - HYSO, RIZA. Gjysmë shekulli me penë në dorë. (Me rastin e 70 vjetorit të lindjes së shkrimtarit. - Në: "Përpara", Korçë, nr. 76, 22 shtator 1984. [Edhe foto me diçiturën: Shkrimtari Sterjo Spasse].

1691 - U FESTUA 70 VJETORI I LINDJES SË SHKRIMTARIT STERJO SPASSE**.** - Në: "Përpara", Korçë, nr. 77, 26 shtator 1984.

1692 - SKËNDAJ, BUJAR. Jeta e popullit në qendër të veprës letrare. (Sesion shkencor për krijimtarinë e Sterjo Spasses). - Në: "Drita", nr. 42, 30 shtator 1984, f. 12. [Foto: shkrimtari midis vajzave fshatare veshur me kostum të krahinës së Prespës).

1693 - ISMAILI, XHAFER. Sterjo Spasse mbi edukatën e punës. - Në: "Shkëndija", Prishtinë, nr. 16, 15 tetor 1984, f. 9. ***["Në aspektin pedagogjik, Spasse mund të krahasohet me pedagogët më eminentë përfaqësues të shkollës së punës: Kërsheshtajner, Zajnikun, Maria Montesorin, Aleksandër Xhuvanin etj...Edhe foto e shkrimtarit].***

1694 - THANASI, SPASSE. Jetë krijuese gjithnjë e re. (Në 70 vjetorin e lindjes së Sterjo Spasses). – Në: "Studenti i bujqësisë", 19 tetor 1984.

1695 - ROBO, SOTIR-ZIKO, VANGJUSH. Diell e dritë kjo jeta jonë. Duke përkujtuar një jubile (70 vjetori i lindjes së Sterjo Spasses). - Në: "Përpara", 10 nëntor 1984.

1696 - KAPEXHIU, BUJAR. [Krijuesit tanë në konkursin e madh artistik. Karikatura]. - Në: "Hosteni", nr. 21, 12 nëntor 1984.

1697 - GJATA, FATMIR. Artist i shquar i fjalës (Në 70-vjetorin e lindjes së Sterjo Spasses). - Në: "Nëntori", nr. 12, 1984. f. 29-42.

1698 - HYSO, RIZA. Vepra letrare e Sterjo Spasses, vendi dhe rëndësia e saj në letërsinë shqiptare. - Në: "Nëntori", nr. 12,1984, f. 33 - 42.

1699 - KASTRATI, JUP. Vlerësimi i krijimtarisë së Sterjo Spasses. – Në: "Nëntori", nr. 12, 1984, f. 43-46.

1985

1700 - HASANI, HASAN. Sterjo Spasse. - Në: "Rilindja për fëmijë", Prishtinë, 22 janar 1985, f. 7. (Shtojcë në: "Rilindja"). [Jeta dhe krijimtaria letrare e shkrimtarit nga RPSSH,Sterjo Spasse, lindur në Gllomboç të Korçës më 1914. Foto e shkrimtarit].

1701 - HYSENI, GAFUR**.** E dua punën me nxënës. – Në: "Shkëndija", Prishtinë, nr. 10, 15 maj 1985. ***[...Nxënësve u flisja për "Afërditën e Sterjo Spasses, por edhe vetë isha "Afërditë". Bile më quanin "Afërdita e Veleshtes"].***

1702 - SPASSE, STERJO. (Prozë e zgjedhur nga letërsia në RPSSH). - Në: "Rilindja", Prishtinë, 6 tetor 1985, f. 3.

1703 - JAKOVA, KOLË. Kur formohej organizata e Lidhjes (Kujtime**).** - Në: "Drita", 6 tetor 1985.

1704 - FOTO: Në 50 vjetorin e shpalljes së Pavarësisë. - Në: "Drita, 6 tetor 1985.
[Foto: Jakov Xoxa, Nonda Bulka, Sterjo Spasse, Ismail Kadare].

1705 - QAFËZEZI, LUAN. Veteranët e letërsisë. - Në: "Zëri i popullit", 11 tetor 1985.

1706 - AGOLLI, DRITERO. Të ardhmen e letërsisë dhe artit rinia e përgatit. - Në: "Drita", 27 tetor 1985. ***[Mësues plot pasion kanë qenë Nonda Bulka, Sterjo Spasse, Aleks Buda e të tjerë, që siç tregojnë moshatarët e mi ,kur shpjegonin në orën e lëndës së letërsisë, ndizej***

fantazia dhe kapërcente muret e ftohtë të klasës, duke fluturuar larg në një botë të madhe, që quhet art..].

1707 - JAKOVA, KOLË. Kur krijuam lidhjen tonë (40 vjet më parë). - Në: "Ylli", nr. 10, 1985, f. 16-17.

1708 - KRASNIQI, BAJRAM. Poetika e romanit historik shqiptar**.** – Prishtinë: Instituti Albanologjik, 1985. [Recenzentë: Akademik Rexhep Qosja, Këshilltar shkencor i Institutit Albanologjik të Prishtinës; Latif Berisha, ligjërues i lartë i Fakultetit të Prishtinës. (Sterjo Spasse citohet në f. 18, 45, 55, 77, 223, sidomos në kapitujt: 1) Rreth metodës së hulumtimit artistik të historisë; 2) Romani epope- Totaliteti si ideal poetik; 3) Personazhi dhe personaliteti historik; 4) Poetika dysore; 5) Demitizmi i historisë; 6) Struktura e tipit; 6) Përfundimi.

1709 - SHEMA, ISAK. Në: "Aspekte të letërsisë". Biblioteka "Hejza". Redaktor biblioteke: Sabri Hamiti; shkrimtarë: Rexhep Smajli-Nazmi Rahmani. "Rilindja", Redaksia e botimeve. Prishtinë, 1985. 1) Krijuesi, vepra letrare dhe shoqëria; 2) Fillimet letrare të Sterjo Spasses; 3) Vizioni optimist jetësor në letërsi; 4) Aspekte të romanit social; 5) Trajtimi i temës së Rilindjes Kombëtare në roman; 6) Ngritja e konflikteve letrare. - [Për krijimtarinë e Sterjo Spasses: f. 131-149, 150-175, 176-189, 190-206, 207-219, 250-254].

1710 - KOKA, VIRON. Rrymat e mendimit politiko-shoqëror në Shqipëri. – Tiranë : Naim Frashëri, 1985**.** ***[Sterjo Spasse protestonte në romanin "PSE?!..." kundra martesave poshtëruese me para, që e kthenin gruan në një send të zakonshëm, që mund të shitej e të blihej..].***

1711 - LEZHA, NEKI. Letërsia shqiptare në vitet e para të jetës së re. – Tiranë : Naim Frashëri, 1985, f. 83, 88, 89, 91, 93, 94, 100-101, 102, 104, 105, 106, 109-19, 121-124, 127.

1986

1712 - DILAVERI, DILAVER. Romani me temë historike në letërsinë shqipe. - Në: "Studime filologjike", nr. 2, 1986, f.3-24. [Edhe për romanet e ciklit të Rilindjes: Zgjimi, Pishtarë, Ja vdekje ja liri].

1713 - MELO, VASIL: Mbi koherencën e karakterit në roman. (Për romanin "Buzë liqenit"). - Në: "Drita", 10 prill 1986.

1714 - MUSTAFA, XH. Opinion i përgënjeshtruar. (Çfarë dëshmoi ekspozita shëtitëse e botimeve të "Rilindjes" në Prishtinë)? – Në: Rilindja, Prishtinë, 7 nëntor 1986, f.1. ***[Midis 15 botimeve më të kërkuara vendin e parë e zinte: "Fshati midis dy ujërave" e Kolë Jakovës dhe të dytin "Nga jeta në jetë, Pse?..." e Sterjo Spasses].***

1715 - GJERGJI, ANDROMAQI. Portreti i Sterjo Spasse. – Në: TVSH (emision i posaçëm). Tiranë, 6 dhjetor 1986, ora 16. 30.

1987

1716 - CERGA, AGIM. Pasioni i madh krijon veprën e madhe. – Në: "Drita", 18 janar 1987. ***[Nuk duhet harruar se këto rrethe letrare i kanë drejtuar personalitete të tilla të njohura si Nonda Bulka, Sterjo Spasse, Jakov Xoxa, Shaban Demiraj e të tjerë].***

1717 - DILAVERI, DILAVER. Kritikë e bibliografi: Bajram Krasniqi: "Poetika e romanit historik shqiptar". Botim i Institutit Albanologjik të Prishtinës, 1985 [Në f. 261, flitet edhe për romanet e ciklit "Rilindësit"**. - Në**: "Studime filologjike", nr. 1, 1987.

1718 - PASMAÇIU, RAMADAN. Me dashuri për popullin, për atdheun, për partinë. - Në: "Pionieri", nr. 5, 14 mars 1987. [Mbi krijimtarinë e Sterjo Spasses; Një foto dhe një montazh të veprave të tij].

1719 - JORGAQI, NASHO. "Afërdita" i Sterjo Spasses. – Në: "Poetika e dokumentit" (studime, artikuj, ese). - Tiranë, 1987, 293 f. [shih f. 137-141]; Në: "Nëntori", nr. 5, 1987, f. 136.

1988

1720 - JETA E KRIJIMTARIA E SHKRIMTARIT STERJO SPASSE. - Në Televizionin e Prishtinës, Telefilm me rastin e 50 vjetorit të krijimtarisë së Sterjo Spasses si shkrimtar. Prishtinë,1988. [Përgjegjës Ali Llunji; kinooperator: Rudolf Sopi; operator zëri:Lulzim Kryeziu. Po për këtë telefilm në hotel "Dajti" u muar në intervistë. Prof.Mahir Domi, akademik; kurse kritiku Bulo u intervistua për temën: Aktiviteti krijues i Sterjo Spasses].

1721 - HAJDARAGA, LUAN. Individualiteti krijues i shkrimtarit dhe mësuesit "Reflekse pedagogjike" i Sterjo Spasses. "Një libër me vlera për mësuesit". - Në: "Mësuesi", 12 janar 1988.

1722 - BORIÇI, HAMIT. Anale social-pedagogjike nga Sterjo Spasse. - Në: "Bashkimi", 30 janar 1988, me klishenë e kapakut të librit.

1723 - XHAXHO, TELEMAK. "Reflekse Pedagogjike" - Libër me vlera njohëse dokumentare dhe edukative për arsimin dhe shkollën. – Në: "Revista pedagogjike", nr. 1, janar 1988, f. 139-142.

1724 - LIBRA TË RINJ. "Reflekse pedagogjike" nga S. Spasse. – Në: "Drita" ,14 shkurt 1988.

1725 - Dr. KRASNIQI, BAJRAM. Mendimi i shkrimtarit: Personazhi dhe personaliteti historik. - Nga botimet në Kosovë, ribotuar Në: "Drita", 24 korrik 1988. [Foto e S.Spasses dhe shënimi i redaksisë: "Dr. Bajram Krasniqi, i njohur si shkrimtar, merr në analizë trilogjinë e romaneve "Rilindësit"] ... ndër të tjera arrin në përfundimin: ***[Sterjo Spasse është shkrimtar me memorie të fortë historike].***

1726 - ULI, PRENK - DOÇI, PAL. Një letër dorëshkrim për studimin e Dr. Bajram Krasniqit. "Personazhi dhe personaliteti historik". - Në: "Drita", 25 gusht 1988.

1989

1727 - STERJO SPASSE: "Afërdita përsëri në fshat", Prishtinë,1988. Rec. Bicaj Sadik. Analfabetizmi si temë dhe preokupim. – Në: Rilindja, Prishtinë, 8 prill 1989, f. 14.

1728 - FOTO: Shkrimtarë dhe artistë delegatë: "Shkrimtari Sterjo Spasse"]. - Në: "Drita", 25 qershor 1989.

1729 - SHKRIMTARËT DHE ARTISTËT NË APARATIN FOTOGRAFIK. - Në: "Ylli", 7 korrik 1989. [Foto: Sterjo Spasse, 28 shkurt 1981; Shaban Hadëri dhe Sali Shijaku-4 shkurt 1987].

1730 - MBI BOTIMIN E LIBRAVE "AFËRDITA" E STERJO SPASSES DHE VEPRA 3 E PASHKO VASËS. – Në: "Rilindja", Prishtinë, 22 korrik 1989, f. 13.

1731 - VDIQ SHKRIMTARI STERJO SPASSE. - Në: "Zëri i popullit", 14 shtator 1989. ***[Më 12 shtator 1989 vdiq në Tiranë shkrimtari i shquar Sterjo Spasse, një nga themeluesit e letërsisë shqiptare të realizmit socialist, një nga lëvruesit më të hershëm të romanit dhe krijues i apasionuar për çështjen e Partisë dhe të socializmit...Foto Çami, Pirro Kondi, Llambi Gegprifti, Nexhmije Hoxha, Skënder Gjinushi, Alfred Uçi, Dritëro Agolli, Nasi Lera, Dhimitër Shuteriqi, Mahir Domi, Fatmir Gjata, Zisa Cikuli, Nikolla Berovski, Mitre Nedelko].***

1732 - ATSH: U ZHVILLUA CEREMONIA E VARRIMIT TË SHKRIMTARIT STERJO SPASSE. - Në: "Zëri i popullit", "Bashkimi" dhe "Luftëtari", Tiranë, 14 shtator 1989.

1733 - EMISION KUSHTUAR SHKRIMTARIT TË SHQUAR STERJO SPASSE. - Në: "Radio-Tirana", 14 shtator 1989, ora 17 deri 17.40.

1734 - EMISION KUSHTUAR SHKRIMTARIT TONË TË NJOHUR, STERJO SPASSE. - Në TVSH, ora 20.30'.

1735 - ZIKO, VANGJUSH. Artist i palodhur, njeri i pa harruar. - Në: "Përpara", **Korçë,** nr. 76, 16 shtator 1989, f. 4. [Mbi vdekjen e Sterjo Spasses. Foto e S. Spasses, vetëm dhe në grup].

1736 - SHKRIMTAR PATRIOT QË TALENTIN E TIJ TË FUQISHËM E VURI NË SHËRBIM TË POPULLIT. – Në: Drita". 17 shtator 1989, f. 6-7.

1737 - SILIQI, LLAZAR. Me dashurinë e brezave të krijuesve e lexuesve. - Në: "Drita", 17 shtator 1989.

1738 - BUSHAKA, GAQO. Romani i ri i Spasses është gati... – Në: "Drita, 17 shtator 1989.

1739 - DOMI, MAHIR. Vlera në fushën e arsimit e mendimit pedagogjik. - Në: "Drita", 17 shtator 1989**.**

1740 - NEDELKO, MITRE. Si shkrimtar i pandalshëm. – Në: "Drita", 17 shtator 1989.

1741 - KASTRATI, JUP. Përkthyer në njëzet gjuhë. – Në: "Drita", 17 shtator 1989.

1742 - RAMABAJA, RUSHIT. In memoriam: Sterjo Spasse (1914-1989). - Në: "Zëri i rinisë", Prishtinë, 23 shtator 1989.

1743 - LSH E MAQEDONISË NGUSHËLLON LIDHJEN E SHKRIMTARËVE TË SHQIPËRISË. - Në: "Rilindja", Prishtinë, 28 shtator 1989, f. 13. [Me rastin e vdekjes të shkrimtarit Sterjo Spasse].

1744 - SHEMA, ISAK. In memoriam: Sterjo Spasse shkrimtar i shquar i letërsisë shqiptare: [foto: S. Spasse]. – Në: "Rilindja", Prishtinë, 30 shtator 1989, f. 14.

1745 - GEGA, XHEVAT. Sterjo Spasse. – Në: "Lig", Shkup, nr. 1, shtator 1989, f. 45-51.

1746 - NGA CEREMONIA E VARRIMIT TË SHKRIMTARIT STERJO SPASSE. - Në: "Nëntori", nr. 10, 1989, f. 56-57.

1747 - NDOCI, NAXHI. In memoriam. Romancier i shquar. - Në: "Flaka e vëllazërimit", Shkup, 1 tetor 1989. [Foto e vitit 1954].

1748 - LIBRA TË RINJ: O SOT, O KURRE!, Roman nga Sterjo Spasse. - Në: "Drita", 1 tetor 1989.

1749 – XH. H. Si të realizohet LSHL-ja (Plenumi i shoqatës së shkrimtarëve të Maqedonisë). - Në Rilindja, Prishtinë, 1 tetor 1989, f. 10. [U mbajt një minutë zi për shkrimtarin Sterjo Spasse].

1750 - VINCA, AGIM. Personalitet i shquar i letërsisë dhe kulturës shqiptare (Me rastin e vdekjes së Sterjo Spasses). - Në: "Fjala", Prishtinë, 1 tetor 1989, f. 4.

1751 - MANILOVA, NATASHA. Sterjo Spasse jeton. – Në: "Literaturen front", Sofia, 5 tetor 1989.

1752 - VINCA, AGIM. Si e njoha Sterjo Spassen. - Në: "Fjala", Prishtinë, nr. 18, 15 tetor 1989, f. 4.

1753 - LLUNJI, ALI. Çaste me Sterjo Spassen. - Në: "Fjala", Prishtinë nr. 18, 15 tetor 1989, f. 3-4.

1754 - GEGA, XHEVAT. S. Spasse besnik i ambientit të fshatit. - Në: "Flaka e vëllazërimit", Shkup, 22 tetor 1989. f. 14.

1755 - BLUSHI, KIÇO. Në kujtim të të dashurit tonë . - Në: "Ylli", nr. 10, 1989, f. 20. [edhe foto e Sterjos në dhomën e punës].

1756 - SILIQI. LLAZAR. Nderim për shkrimtarin tonë të dashur. - Në: "Nëntori", nr. 10, 1989. f. 57-61.

1757 - BULO, JORGO. Mbi romanin "Ata nuk ishin vetëm". - Në: "Nëntori", nr. 10, 1989, f. 61-65.

1758 - CIKULI, ZISA. I tillë ishte Sterjoja. - Në: "Nëntori", nr. 10, 1989, f.65-72.

1759 - DOMI, MAHIR. Sterjo Spasse, figurë e shquar e letërsisë shqipe, e arsimit dhe kulturës shqiptare. - Në: "Studime filologjike", nr. 3, 1989, f. 51-54.

1760 - KRONIKË PËR VDEKJEN E STERJO SPASSES. – Në: "Jeta e re", Prishtinë, nr. 10, 1989.

1761 - MILE, LIGOR. Duke përjetuar artistikisht jetën dhe luftën e popullit (Mendime për romanin "O sot, o kurrë!" të S. Spasses). - Në: "Përpara", Korçë, 6 dhjetor 1989.

1762 - SPASSE, ILINDEN: Ithtarë të Arsimit (Kolë Koci dhe Sterjo Spasse). - Në: "Revista pedagogjike", nr. 4, 1989, f. 121-126.

1763 - JAKLLARI, ADEM. Nën një qiell të trazuar të kohës. (Romani "O sot, o kurrë!" i Sterjo Spasses). - Në: "Drita",12 nëntor 1989, f. 6; Në: A. Jakllari, "Universet e panjohura".-Tiranë : Panteon, 2002, f. 93-97.

1764 - MALLI PËR SHKRONJAT : Sterjo Spasse 1914-1989. – Në: Albanische hefte 4/1989. (Gjermanisht).

1765 - NE DHE JETA JONË. - Në: "Radio Moska", 12 dhjetor 1989 si dhe në ATSH Buletin i radiove të huaja në shqip nr. 500, 13 dhjetor 1989. [Sterjo Spasse mik i BS].

1766 - LIBRA TË RINJ: Romane: Sterjo Spasse, "O sot, o kurrë!" ...- Në: "Drita", 17 dhjetor 1989.

1990

1767 - SHKRIMTARI DHE VEPRA : [Sterjo Spasse]. - Në: "Pionieri", nr. 9, 14 maj 1990, f. 25.

1768 - DAKLI, BARDHYL - BALLHYSA, ABDULLA. Sterjo Spasse në faqet e Normalistit; - Në: "Revista pedagogjike", nr. 4, 1990, f 144-150.

1769 - RADIO MOSKA, 12 SHTATOR 1990 (ATSH Buletini i radiove të huaja në gjuhën shqipe, 13 shtator 1990, njofton vdekjen e Sterjo Spasses).

1992

1770 - SPASSE, ILINDEN. Aspekte nga veprimtaria pedagogjike e Sterjo Spasses. - Në: "Mësuesi", nr. 29, 26 shtator 1992; nr. 30, 3 tetor 1992; "Flaka e vëllazërimit", Shkup, 15 tetor 1992.

1993

1771 - BAÇI, HAKI. Sterjo Spasse (1914-1989). – Në: "Mësuesi", 20 shkurt 1993. [1. Skicë e biografisë; 2. Romani "Pse?!..."; 3. Tematika e problematika; 4. Kompozicioni e subjekti; . 5. Personazhet; 6. Përfundimi. ***Emri dhe vepra e S. Spasses "...kanë hyrë në thesarin e artë të kulturës botërore, duke i kapërcyer kufijtë e atdheut tonë prej vitesh" (A.Podrimja)].***

1772 - BRAHIMI, RAZI. Pionieri i romanit të ri shqiptar : Sterjo Spasse. - Në: "Jehona", Shkup, nr 13, qershor 1993.

1773 - KRAJA, MUSA. Shkrimtari i apasionuar pas figurës së mësuesit. Në: M. Kraja, Mësuesit për kombin shqiptar.-Tiranë : 1993, f. 375-379.

1994

1774 - SPASSE, ARIAN. Pikëpamjet sociale e psikologjike të romanit "Pse?!...". - Në: "Jehona", Shkup 1-2, 1994, f. 109-126.

1775 - BIHIKU, KOÇO. Shkrimtar dhe demokrat human (Me rastin e 80 vjetorit të lindjes së S. Spasses). - Në: "Zëri i popullit", 16 gusht 1994.

1776 - BORIÇI, HAMIT. Shkrimtar i dalluar dhe publicist i shquar (80 vjet nga lindja e Sterjo Spasses).(Vështrim në publicistikën e Sterjo Spasses). – Në: "Flaka e vëllazërimit", Shkup, 20 gusht 1994, f. 6. [Kërkues i shqetësuar në botën shqiptare. Foto: Portret S.Spasse - Shkrimtar i njohur shqiptar, por edhe publicist po ashtu i njohur].

1777 - BORIÇI, HAMIT. Vështrim në publicistikën e Sterjo Spasses: Publicistika- pararendëse e krijimtarisë letrare. (Në 80 vjetorin e lindjes). Në: "Flaka e vëllazërimit", Shkup, 22 gusht 1994, f. 12.) [Foto: S. Spasse - portret].

1778 - DILAVERI, DILAVER. Shkrimtari në golgotën e vet. (Me rastin e 80 vjetorit të lindjes të shkrimtarit Sterjo Spasse). - Në: "Drita", 28 gusht 1994. [Foto e shkrimtarit në një mbledhje].

1779 - STERJO SPASSE. Dërmimi i shkrimtareve (Botohet me rastin e 80 vjetorit të lindjes së këtij shkrimtari shqiptar). - Në: "Flaka e vëllazërimit", Shkup, 25 gusht 1994.

1800 - NDOCI, NAXHI. Takim me Sterjo Spassen : Shpalim kujtimesh. Intervistë e dështuar. – Në: "Flaka e vëllazërimit", Shkup, 1 shtator 1994, f. 8. [Foto: S.Spasse].

1995

1801 - DRAÇINI, QEMAL. Romani i një mësueseje. - Në "Era" / përg.Enver Draçini. – Shkodër : Muzeu Historik, 1995, f.130-135.

1802 - MITREVSKI, E.; MAZENKOVSKI, C. – ARGJIROVSKI, G. Makedonski pisatell, sekavanja na Sterjo Spasse**.** - Në: "Prespa", Pustec-Albania (organ i minoritetit maqedonas), nr. 5, mars 1995, f. 4. [Nderim për shkrimtarin Sterjo Spasse].

1803 - BISHQEMI, ASTRIT. Romani prej... mermeri (Kujtime). – Në: "Kombi për fëmijë", 31 mars 1995.

1804 - PËRKUJTOHET STERJO SPASSE. - Në: "Koha jonë" (AKS), 17-18 qershor 1995.

1805 - DEDJA, BEDRI. Pse Sterjo Spasse shkroi "Pse-në)"? (Në 81 vjetorin e lindjes së Sterjo Spasses). - Në: "Koha jonë" (AKS), nr. 32, 12-13 gusht 1995, f. 6. [Pse romani "Pse?!", pas çlirimit të vendit nuk u ribotua asnjëherë].

1806 - NEDELKO, MITRE. Kushtuar Sterjo Spasses (Poezi). - Në: "Koha jonë" (AKS), nr. 32, 12-13 gusht 1995, f. 6.

Ja kështu të menduar, krifa e flokëve mbi supet e rënda,
Rri përballë teje afër e larg kujtimit tënd,
I dashuri, i përjetshmi liqeni i dallgëzuar mërmërit e mërmërit,
Dhe shpirti yt si një pëllumb i bardhë ngrihet përjetësisht,
Kështu të shoh mjeshtër, mes kaltërsish e cicërima zogjsh, valësh,
Kudo u ndodhëm bashkë në gaze e helme bashkëfshatarësh,
Në udhëtime, kuvende, valle dasmash e dhimbje funebre.
Nga ty mësova e jo vetëm unë se c'është mençuria e njerëzve,
C'është malli dhe sa i thellë është deti i tij i pafund,

Pse duhej të të shihja, pa të pashë për herë të fundit në katund,
Me besimin hyjnor se do të vije prapë pranë liqenit,
Dhe tani përjetësisht ja tek vjen i gjallë mes njerëzish,
Me dashurinë, me mallin, me ëndërrat e tyre mjeshtër,
Dhe unë një bisk në rrapin madhështor përjetësisht të gjelbër,
Të kuptoj sfinksin tënd magjik nga sfinksi i pseve,
Të ndiej deri në thelb Afërditën e gjallë mes revet,
Dhe bashkëvuaj me ty, të ngushëlloj e c'të bëj tjetër,
Më dëgjo njeshtër, Afërdita i sfidoi perënditë, mjeshtër,
Dhe përsëri në fshat erdhi e të pret tek njerëzit,
Tok me ata që nuk qenë vetëm buzë liqenit,
Tok me ata që ndezur mbajnë pishtarin e Rilindjes së madhe
Tok me ata që ecin përjetësisht mes këngësh krenare,
A munda vallë të kuptoj mesazhin tënd?
Ja kështu të menduar krifa e flokëve mbi supet e rënda!...

1807 - KALLULLI, ADRIATIK. Migjeni për Pse?-në e Sterjo Spasses (Me rastin e 81 vjetorit të lindjes së Sterjo Spasses).- Në: "Kombi", 18 gusht 1995.

1808 - SPASSE, ILINDEN. Im atë, Sterjo : përmes arkivit vetiak : [monografi, me parathënie nga Zisa Cikuli]. – Tiranë, 1995. - 419 f.

1809 - VINCA, AGIM. Sterjo Spasse-personalitet i rëndësishëm i letërsisë dhe i kulturës shqiptare. - Në: "Alternativa letrare shqiptare". – Shkup: "Shkupi", 1995, f. 173-179. [Gjashtëdhjet vjetë me penë në dorë; Krijimtaria e gjerë dhe e larmishme; Prej mohimit deri tek afirmimi; Kronika artistike e historisë; Vlera dhe rëndësia e veprës së tij].

1996

1810 - MORAVA, ZYHDI. Nderim për Sterjo Spassen : faleminderit Ilinden! - Në: "Bota e artit", nr. 1, Tiranë, 25 janar 1996, f. 7. [Për librin "Im atë, Sterjo"].

1811 - DEDE, ANDON. Veçantitë e një libri "Im atë, Sterjo"- nga Ilinden Spasse. - Në: "Rilindja demokratike", nr. 1162, 20 janar 1996, f. 5.

1812 - XHAFKA, NATASHA. Pas botimit "Im atë Sterjo", duhet nxitur në Shqipëri një dëshirë kombëtare për figurat kombëtare. - Në: "Koha jonë (AKS)", nr. 5, 3-4 shkurt 1996, f. 17.

1813 - SILIQI, LLAZAR. Duke shfletuar librin e Ilinden Spasses **"**Im atë Sterjo". - Në: "Drita", 11 shkurt 1996, f. 4.

1814 - LUARASI, PETRO, SKËNDER. Debatojnë djemtë : Skënder Luarasi përballë Sterjo Spasses : birit Ilinden për të atin Sterjo Spasse: Mos trazoni varret e të vdekurve! - Në: "Republika", nr. 49, 31 mars 1966, f. 7.

1815 - JOSJA, ARBËR. Etër dhe bij në faqet e një libri. - Në: "Poli i Qendrës", 6 korrik 1996.

1816 - SHEMA, ISAK. Monografi me vlerë për historinë e letërsisë shqiptare. – Në: "Vlerësime të letërsisë shqiptare". – Prishtinë : "Rilindja", 1996, f. 97-120.

1817 – SHEMA, ISAK. Shkrimtar i shquar i letërsisë shqiptare. - Në: "Vlerësime të letërsisë shqiptare". – Prishtinë : "Rilindja", 1996, f. 169-175.

1997

1818 - SALIA, ISLAM. Patosi patriotik i disa personazheve në romanin "Zgjimi" të S. Spasses. - Në: "Flaka vëllazërimit", Shkup, 30 janar 1997.

1819 - SOPAJ, NEHAS. Monologu në romanin sentimental shqiptar : Sterjo Spasse, *Pse*. Në: N. Sopaj, Paralelet letrare.-Shkup : Shkupi, 1998, f. 240-249.

1998

1820 - QIRIAZI, DHORI. Spasse dhe Gjata, kujtime. - Në: "Drita", 6 dhjetor 1998, f. 4.

1999

1821 - "PSE"-JA E SPASSES NË VERSIONIN E DRAMATIZUAR TË SERAFIN FANKOS. – Në: "Shekulli", 23 shkurt 1999, f. 14**.** ***[Romani i njohur i Sterjo Spasses "Pse?!..." tërheq edhe vemendjen e regjizorëve"].***

1822 - BAÇI, AGIM. **"**Pse?!...- ja" proverbiale e Spasses. – Në: "Spektër", nr. 21, 8 maj 1999, f. 32-33.

1823 - BORIÇI, HAMIT. Kur Sterjo Spasse udhëtonte nëpër Kosovë. (Me rastin e 85 vjetorit të lindjes). - Në: "Nektari i Korçës", Korçë, nr. 14, gusht 1999. [Foto: 1.P. Marko, S. Spasse; 2. S. Spasse me të birin Ilinden].

1824 - MARKO, PANDELI. Homazh: Sterjo Spasse (1914-1989). - Në: "Mësuesi!", nr. 30, 15 shtator 1999, f. 7. [Foto: Sterjo Spasse]: Me rastin e 85 vjetorit të lindjes dhe 10 vjetorit të vdekjes].

1825 - MARKU, PANDELI. Aspekte të veprimtarisë pedagogjike të Sterjo Spasses. - Në: "Revista pedagogjike", nr. 3. 1999, f. 125-133.

2000

1826 - SALIU, ISLAM. Lufta në Malësinë e Madhe në faqet e romanit "Ja vdekje, ja liri" të Sterjo Spasses. - Në: "Flaka", Shkup, nr. 6427, 29 - 30 janar 2000, f. 14-15.

1827 - SALIU, ISLAM. Disa aspekte të romanit "Pishtarë" të Sterjo Spasses. – Në: "Flaka", Shkup, nr. 6445, 19-20 shkurt 2000, f. 14-15.

1828 - SALIU, ISLAM. Njerzishmëria-si kategori absolute dhe bazë ideore në romanin "Kryengritësit" të Sterjo Spasses (Studim). - Në: "Flaka", Shkup, nr. 6492, 17 prill 2000, f. 11.

1829 - DEDJA, PANDORA. Bulka, Spasse, Gashi...Ç'fat të kesh mësues të tillë! - Në: "Shekulli", nr. 123, 7 maj 2000, f. 19.

1830 - VYSHKA, MUSA. Rekuiem për gjyshin Sterjo (Disa fjalë për librin "Kuvendim me nipin" të shkrimtarit Sterjo Spasse). - Në: "Rilindja demokratike", nr. 2595, 22 korrik 2000, f. 13.

1831 - TEMO, SOTIR. Sterjo Spasse, në: "Kuvendim me nipin" : shkrimtari shkruan për vizitat e vitit 1975 në Maqedoni, Kosovë dhe Mal të Zi. - Në: "Shekulli", nr. 222, 14 gusht 2000, f.19. [foto: S.Spasse me të nipin Arian].

1832 - GJERGJI, DEMIR. Sterjo Spasse, shkrimtari që kam takuar së pari. - Në: "Drita", 10 shtator 2000, f. 3. [Pjesë nga intervista me Naum Priftin].

1833 - "NAIM FRASHËRI" PËR STERJO SPASSEN. - Në: "Shekulli", nr. 261, 22 shtator 2000, f. 19. [Presidenti Mejdani nderon shkrimtarin].

1834 - GJOLEKA, DORINA. Romancieri i "Pse-ve" të mëdha. - Në: "Albania", nr. 223, 22 shtator 2000, f. 10. [Presidenti Mejdani dekoron shkrimtarin S. Spasse me urdhërin "Naim Frashëri", pas vdekjes].

1835 - CEREMONI PËRKUJTIMORE : Nderohet pedagogu e shkrimtari i shquar Sterjo Spasse. - Në: "Mësuesi", 4 tetor 2000.

1836 - DEDJA, PANDORA. Mbresa për mësuesin tim, Sterjo Spasse. - Në: "Drita", 8 tetor 2000, f. 4.

1837 - SHEMA, ISAK. Mësuesi veteran i arsimit shqiptar. Në: Çështje të arsimit kombëtar shqiptar. – Prishtinë : Shtëpia Botuese e Librit Shkollor, 2000, f. 100-105. ***[Sterjo Spasse shquhet ndër figurat më të ndritura të arsimit shqiptar. Ai është mësues veteran dhe shkrimtar i madh... Figura poliedrike e Sterjo Spasses mahnit lexuesit dhe studiuesit shkencorë me përkushtimin e jashtëzakonshëm në veprimtarinë kulturore, arsimore dhe pedagogjike].***

2002

1838 - BIHIKU, KOÇO. Sterjo Spasse, për vete dhe për të tjerët : mbi librin "Kuvendim me nipin". - Në: "Drita", 27 janar 2002, f. 3.

1839 - DELISULA, REZARTA. Sterjo Spasse, asgjë s'ka ndryshuar pas vdekjes : një ditë në shtëpinë e njeriut që shkroi "Pse-në: ". - Në: "Gazeta shqiptare", nr. 2364, 22 dhjetor 2002, f. 16.

2003

1840 - IN MEMORIAM: Sterjo Spasse. - Në: "Korrieri", 3 maj 2003, f.14.

2004

1841 - PETKO, STEFAN. Sterjo Spasse për Halit Bërzeshtën. - Në: "Bërzeshta", nr. 18, janar- shkurt 2004, f. 4. ***[Një nga personalitet e kulturës shqiptare dhe asaj ballkanike, shkrimtari Sterjo Spasse, në romanin "Pishtarë", që i kushtohet rilindësve flet edhe për Halit Bërzeshtën...Autori e përshkruan Halit Bërzeshtën, ashtu sic ishte në të vërtetë, duke iu referuar fakteve historike].***

1842 - OGNENOV, MIHAL-PEREV, VLLADIMIR. Sterjo Spasse, dilema mes origjinës dhe Enver Hoxhës. - Në: "Dita", nr. 1039, 18 shkurt 2004. f.12-13. (Marrë nga "Lobi). [Foto: Sterjo Spasse dhe i nipi, Arian].

1843 - MILE, ALMA. Spasse, rikthim pas 60 vjetësh në "Kasollen e xha Tomit". - Në: "Shekulli", nr. 288, 19 tetor 2004, f. 19. [Romani amerikan e Harrie Becher Stout, i përkthyer nga Sterjo Spasse, u botua për herë të parë më 1944 në Tiranë dhe më 1972 në Prishtinë. Si nënkapitull: Spasse, mes mohimit dhe revoltës].

1843/1 - SMAQI, LAURA. Romani *Pse?!*-në kërkim të disa përgjigjeve. Në: Fenomeni i avanguardës në letërsinë shqipe : aktet e seminarit shkencor : [Tiranë, 3.5.2004].-Tiranë : Arbëria, 2004, f. 159-167.

1844 - SPASSE, ILINDEN. Im atë, Sterjo Spasse (Në 90 vjetorin e lindjes. Sterjo Spasse-mësues i palodhur i shkollës shqiptare). - Në: "Arsimi sot dhe nesër", nr. 9, 2004, f. 12-13.

1845 - VESHI, HEKTOR. Në 90 vjetorin e lindjes të Sterjo Spasses. - Në: "Historia e arsimit, nr. 4, 2004, f. 41-47.

2005

1846 - SKËNDERI, ÇOBO. "Simfonia e pambaruar" e Sterjo Spasses. - Në: "55", nr. 111, 22 prill 2005, f. 20.

1847 - BARDHYLI, ESMERALDA. Ilinden Spasse "Im atë, Sterjo". - Në: "55", nr. 313, 17 nëntor 2005, f. 18.

1848 - PEÇI, ADMIRINA. Sterjo Spasse. Letra që e ftonte në luftë kundër gjermanëve. - Në: "Gazeta shqiptare" (Milosao, suplement), nr. 3391, 25 dhjetor 2005, f. 30-31. [materiale : edhe faksimile e letrës dërguar Sulejman Meços nga Dhimitër Evangjeli dhe Selaudin Toto].

2006

1849 - BARDHYLI, ESMERALDA. Pse? Jeta në kujtimet e Sterjo Spasses (Letra e një të panjohure: "Në librat e tu gjej veten" - Korçë, 1935. Një vajzë). - Në: "Shqip", nr. 36, 17 prill 2006, f. 43.

1850 - PEPA, AGIM. Në librin monografik “Im atë Sterjo”. - Në: “Ndryshe”, nr. 103, 9 shtator 2006, f. 21.

1851 - Rubrika “Shtëpitë e shkrimtareve”. Historia e banesave ku jetoi shkrimtari i njohur nga Prespa, “Hoteli Spasse” i Sterjo Spasses / Ilinden Spasse; interv. Dorina Topallaj. - Në: “Tirana observer”, nr. 228, 27 shtator 2006, f. 18-19. [“Pse nuk u botua “Pse?!” - ja në kohën e monizmit? (Me shumë fotografi)].

1852 - ÇULLI, REPUBLIKA. Krijimtaria letrare e Sterjo Spasses në vitet ’30. – Tiranë : Albas, 2006. - 148 f.

1853 - DEDJA, PANDORA. Mbresa për mësuesin tim Sterjo Spasse. - Në librin: “Kujtesë” (Studime, kritikë letrare, mbresa). – Tiranë : SHB “Uegen”, 2006, f. 430-434.

1854 - LATI, PETRO. Sterjo Spasse, burri që gjithnjë ngjallte një kurreshtje: Në: “Jetë paralele”. – Tiranë : Erik, 2006, f. 71-78.

2007

1855 - DADO, FLORESHA. Sot romani “Pse?!...” i Sterjo Spasses. - Në: “Gazeta e së shtunës”, nr. 15, 17-23 shkurt 2007.

1856 - FERO, ZENUN. Sterjo Spasse dhe Mitrush Kuteli ndanë më shumë halle se gëzime. (Pjesë nga jeta e dy shkrimtarëve në librin e Ilinden Spasses “Im atë Sterjo”. - Në: “Mokra”, nr. 5, prill 2007, f. 6.

1857 - MEMA, ANILA. Në shtëpinë e Sterjo Spasses, aty ku jetoi gjeniu i letrave. (I biri Ilinden tregon kujtimet dhe trashëgiminë nga i ati). (Pajisur e me fotografi). - Në: “Panorama”, nr. 1634, 16 prill 2007, f.18-19.

1858 - FERO, ZENUN. Gjokë Mokrari sipas Sterjo Spasses (Mokra në penën e një prozatori të njohur). - Në: “Mokra”, nr. 7, qershor 2007, f. 3, 5.

2008

1859 - ZHOLI, ALBERT. Pse po heshtet për shkrimtarin e romanit "PSE?!...". - Në: "Telegraf", nr. 813, 5 korrik 2008, f. 10-11.

1860 - KADARE, ISMAIL. Të mos gabohet në vlerësime për autorë që sot janë pjesë e politikës. Kadare mbron Spassen, Xoxen e Shuteriqin. - Në: "Albania", nr. 173, 23 korrik 2008, f. 2. ***[....Dhimitër Shuteriqi nuk mund të kthehet në një "zë të vogël", pasi ka kontribut dhe vlera të mëdha. Ai është një figurë që i përket dy kohërave, ndërkohë edhe Sterjo Spasse nuk mund të anashkalohet..].***

1861 - THANASI, SPASSE. Sterjo Spasse, individualitet i padiskutueshëm i letërsisë shqiptare. - Në: "Obelisk", nr. 12, 2008, f. 10-11. [edhe foto: S. Spasse në tavolinën e punës. Në koopertinë. Në përmbajtje: Foto: redaksia e "Revistës letrare": S. Spasse, N. Hakiu, V. Kokona, M.Kuteli, si dhe S. Spasse me të nipin Arian]

2009

1862 - BURIMI, PETRIT. Malli për mësuesin. - Në: "Tirana observer", nr. 87, 17 prill 2009, f. 10. ***[Orët e mësimit me mësues Spassen kalonin pa u ndjerë. Ora e mësimit ishte orë mësimi racionale, në funksion të..].***

1863 - THANASI, SPASSE. Sterjo Spasse, një personalitet i kulturës shqiptare dhe asaj ballkanike. - Në: "Republika", nr. 157, 7 korrik 2009, f. 15.

1864 - THANASI, SPASSE. Sterjo Spasse një personalitet i kulturës shqiptare. - Në: "Facebook", nr. 9, 14 gusht 2009, f. 6. [Sot 95 vjetori i lindjes së shkrimtarit të shquar. Një artist që e ka njohur suksesin, famën dhe ndikimin në shoqëri që në moshë të re, atëherë kur Shqipëria i numëronte shkrimtarët me gishta. Edhe foto e shkrimtarit me të nipin Arian].

1865 - THANASI, SPASSE. Sterjo Spasse një personalitet i kulturës shqiptare dhe asaj ballkanike. - Në: "Obelisk", nr. 30 (62), 14 gusht 2009, f. 2-3. [Edhe foto e shkrimtarit me të nipin Arian].

1866 - JORGAQI, NASHO. Kur qeshte dhe qante bilbili, "Nonda Bulka" (Fije kujtimesh). - Në: "Gazeta shqiptare" (Milosao), 8 nëntor 2009, faqe 6-7. ***[...shtëpia e Sterjos ishte si një klub i vogël ku takoheshin intelektualë, veçanërisht ata të brezit të vjetër, sidomos shkrimtarë, të lidhur me njeri-tjetrin me miqësi të hershme..."Ore,-ia bënte Nonda - ne jemi çapaçulë të mikpritjes para këtij shules së madh". Sterjo vetëm buzëqeshte dhe nuk bënte asnjë koment***].

1867 - ÇULLI, IZET. - Duke ecur përgjatë Prespës, aty ku parku dhe liqeni rrezatojnë të mahnitshëm... - Në: "Republika", 10 nëntor 2009, f. 14-15. [...Ata çonin atje një fotografi të madhe të kornizuar të të atit, birit të shquar të Prespës e të gjithë Shqipërisë, shkrimtarit të lindur do të thosha, Sterjo Spasses. Ai portret do të vlejë në një muze, i cili do të përgatitet për të në ish shkollën e vjetër të fshatit Gllomboç..].

1868 - JORGAQI, NASHO. Nonda Bulka: Kur i tregonte Sterjo Spasses intrigat e Lidhjes së Shkrimtarëve. - Në: "Gazeta shqiptare" (Milosao), 15 nëntor 2009, f. 13-15.

1869 - JORGAQI, NASHO. Nonda Bulka: Ditët e fundit të shkrimtarit. - Në: "Gazeta shqiptare" (Milosao), 22 nëntor 2009, f. 2-3.

2010

1870 - GJOZA, ROLAND. Në Gllomboç, në fshatin e Sterjo Spasses : Maligradi i dehur në verë (Shënime nga udhëtimet në memorie. Nju Jork). - Në: "Shekulli", nr. 2843, 10 janar 2010, f. 17; 11 janar 2010, f. 10. [Një ditë në vendlindjen e autorit të romanit "Pse?!...", Sterjo Spasse].

1871 - THANASI, SPASSE. Filozofi dhe psikologji në "Simfoninë e pambaruar" të Sterjo Spasses : Sterjo Spasse, një prozator modern. - Në: "Republika", 30 janar 2010, f. 19; Në: "Nacional", nr. 30, 7 shkurt 2010, f. 17.

1872 - BAXHAKU, FATOS. Prespa e madhe; afër & larg ose në anë të liqenit "me shpirt". - Në: "Shqip", 20 qershor, 2010.

2011

1873 - SHEHRI, DHURATA. Romani *Pse?I* ose erosi i estetizuar. *Konferenca shkencore ndërkombëtare "Erotizmi në letërsinë shqiptare*" (Tiranë, 25. 11.2011). Në: „Studime albanologjike" (II. Letërsi), organ i Fakultetit Histori-Filologji, nr. 2, 2011, f. 118-122.

2012

1874 - THANASI, SPASSE. Shkrimtari Sterjo Spasse, në Kosovë dhe për Kosovën. - Në: "Republika", 12 prill 2012, f. 19.

1875 - KOSTRECI, KEIDA. Vepra dhe jeta e Sterjo Spasses nderohen në Bibliotekën e Kongresit Amerikan. - Në: "Tirana Observer", 13 maj 2012, f. 14; Në: "77 NEWS", 14 maj 2012, f. 7.

1876 - DEMO, ELSA. "Afërdita" e Sterjo Spasses, misionarja e socializmit. – Në: "Shekulli", 8 tetor 2012, f. 16-17.

1877 - SPASSE, ARIAN-SPASSE, SONELA. "O sot, o kurrë!" – "Gjuha e pavarësisë shqiptare". - Në: "Shekulli", 28 nëntor 1912, f. 8.

1878 - ZIKO, VANGJUSH. "Korça : qyteti dhe kujtime" (Monografi). – Korçë : Libraria KOTTI, 2012, f. 237. ***[..vizitova fshatin e tij (Sterjo Spasses) Gllomboç dhe shtëpinë e shkrimtarit të shquar të letërsisë sonë, të këtij pionieri të letërsisë moderne shqiptare, autorit të romanit "Pse?!..."...dhe më ka ardhur keq që akoma nuk i kanë ngritur një bust mermeri këtij njeriu të përsosur dhe shkrimtari të shquar të letërsisë shqipe].***

2013

1879 - MATO, SULEJMAN. Ju rrëfej mëkatet e Lidhjes së Shkrimtarëve. - Në: "Tema", 28 maj 2913; Në: "Gazeta shqiptare", 28 maj 2013, f. 22-23. ***[...Sterjo Spassen e kisha në zyrë e ishte një shkrimtar me shumë dinjitet,shumë njerëzor, i kulturuar, i qetë, i heshtur. Por ai nuk ishte anëtar partie, as Kol Jakova..].***

1880 – KVIK (QVICK), ULMAR. Sterjo Spasse për vizitën në Stokholm më 1958. – Në: "Më shumë heroizma se sa grurë"(Literaturë e shkruar në suedisht dhe ajo e përkthyer në suedisht që trajtojnë Shqipërinë dhe shqiptarët). – Prishtinë : Grafobeni, 2013, f. 247-250.

2014

1881 - GJOKA, BEHAR. Sterjo Spasses i jemi të gjithë borxhlinj, e harruam në 100 vjetorin e lindjes. - Në: "Shekulli", 21 prill 2014, f. 16-17.

1882 - SPASSE, ILINDEN. Flet shkrimtari Ilinden Spasse, i biri i Sterjo Spasses / interv. Xhemal Veizaj, Albert Xholi. – Në: "Telegraf", 16 maj 2014, f. 14-15; 17 maj 2014, f. 14-15.

1883 - BEJKO, SADIK. Sterjo Spasse dhe miqtë. - Në: "Standard", nr. 2991, 1 qershor 2014, f. 19.

1884 – MAXHARRAJ, SHABAN. Panairi shënon 100-vjetorin e lindje së shkrimtarit Sterjo Spasse. Spassen e vriste varfëria, injoranca e besimet fetare. – Në: Koha ditore, Prishtinë, 7 qershor 2014, f. 27.

1885 – SLATINA, FLORI. Sterjo Spasse, 100-vjetori i një rilindësi modern shqiptar; Sterjo Spasse nderohet në Bibliotekën e Kongresit Amerikan. – Në: "55", nr. 154, 11 qershor 2014, f. 22-23. ***[Sterjo Spasse ishte një nga shkrimtarët shqiptarë më në zë të shekullit XX, një prej urave lidhëse më të fuqishme mes dy kombësive shqiptare dhe asaj maqedonase dhe një shkrimtar***

modern që evokoi paqen dhe harmoninë mes kombeve. Jeta e tij ishte një kombinim i letërsisë dhe momenteve mes miqve, një përzierje e prejardhjes maqedonase dhe ekzistencës shqiptare].

1886 - SPASSE, ILINDEN. Kosova e donte babanë tim shkrimtar / interv. Vera Pelaj. – Në: Arma e gjuhës. – Prishtinë : Sh. B. "Faik Konica", 2014, f. 164-168.

1887 – Portreti i shkrimtarit Sterjo Spasse, tashmë në Fondin e Galerisë së Arteve. - Në: "Telegraf", 26 qershor 2014, f. 17.

1888 - VANGJELOVSKI, VALENTINA: Si e njoha Sterjo Spassen. ***[Sterjo Spasse për mua do të mbetet shkrimtari i shpirtit tim, madhështia e tij më mbush me frymëzim dhe me besim se jeta. Me gjithë vështirësitë e saj, përsëri është e bukur, shumë e bukur] – Në "Shqiptarja.com", Tiranë 13 korrik, 2014, f. 23.***

1889 - THANASI, SPASSE: 100 Vjetori i i lindjes së Sterjo Spasses. ***[Pas një shekulli, shpirti artistik i Sterjo Spasses, është përsëri i freskë dhe i shenjtë, i bukur dhe ëndërrimtar, siç erdhi në jetë më 14 gusht 1914 në prehrin e prindërve në Gllomboç, buzë liqenit të Prespës]*** – Në gaz. "55", Tiranë, 10 gusht 2014, f. 17, 18.

1890 – GJOKA, BEHAR: 100 Vjetori i heshtur i Sterjo Spasses. ***[Përvjetori është një shans leximi dhe reflektimi dhe po kaq është një shkas për ta vendosur veprën e gjerë letrare, pedagogjike dhe publicistike dhe veçmas romanet e tij aty ku i takon, si pjesë thelbësore e vetëdijes gjuhësore dhe letrare, si vatër e vetëdijes dhe hartimit të genit shqiptar]***: - Në "Shekulli", 14 gusht, 2014, f. 8.

1891 – GJOKA, BEHAR: Pse romani "Pse?!..." i Sterjo Spasses quhet fillesa moderne e prozës shqipe. [Rigjetja dhe rivlerësimi i romanit "Pse?!...", menjëherë pas viteve '90, ku fillimisht u botua, në mënyrë që të merrte fund marrëzia e lënies në hije të një kryevepre letrare.] – Në "Shqiptarja.com", 31 gusht, 2014, f. 19.

1892 – NIKOLLI, FATMIRA: Ilinden Spasse. Vepra e pabotuar e Sterjo Spasses. – Në "Gazeta Shqiptare", 3 shtator 2014, f. 18, 19.

1893 - VEIZAJ, XHEMAL: Sterjo Spasse, shkrimtar kombëtar dhe "Mësues i Popullit": [Romani "Pishtarë" u quajt 7 prilli i dytë; [Llazar Siliqi, Fatmir Gjata, Ismail Kadareja, në mbrojtje të Sterjos] [Si e kryqëzuan Agolli she Shpuza Sterjo Spassen. Kritiku Xhemal Veizaj Ju tregoj plenumin e jashtëzakonshëm për romanin "Pishtarë". Grupi i Agollit e quajti si 7 prilli, ndërsa Kadare dhe Ramizi (Alia), si roman i shkëlqyer] – Në "Telegraf", 3 tetor 2014, f. 11.

1894 - VEIZAJ, XHEMAL: Ndikimi i ideve të Leon Tolstoit në formimin e krijimtarinë e Sterjos. [Spasse ishte kundër deformimit të gjuhës shqipe nga fjalët e huaja] – Në "Telegraf", 4 tetor, 2014, f. 14, 15.

1895 -VEIZAJ, XHEMAL: Si lindi romani "Pse?!..." i Sterjo Spasses. Çmimi i Republikës i shkallës II për romanin "Ata nuk isgiun vetëm"[Shpata e Demokleut" me dramën e Minush Jeros, "Njolla të murme. Jeta në Derviçan, dashuria e fshehtë, Roli i Mustafa Krujës dhe arrestimi i Petro Markos, Varfit dhe Greblleshit...] - Në "Telegraf", 6 tetor, 2014, f.. 14, 15.

1896 - VEIZAJ, XHEMAL. Kush ishin poetët dhe spiunët e Lidhjes së Shkrimtarëve. - Në: "Telegraf", 3 nëntor, 2014, f. 14 - 15.

1897 - BEJKO, SADIK: Sterjo Spasse dhe miqtë: Në "Drita", nr.1, tetor 2014, f. 14.

1898 – KUJTIMET E SKËNDER LUARASIT/ ROMANET "ZGJIMI" E "PISHTARË" DHE E VËRTETA E TYRE HISTORIKE (1) [Kur mbrojta "Gjeneralin e ushtrisë së vdekur" më kërcënuan me plumbin p'rapa kurrizit.] - Në "Telegraf", 4 nëntor 2014, f. 10, 11.

1899 – KUJTIMET E SKËNDER LUARASIT/ ROMANET "ZGJIMI" E "PISHTARË" DHE E VËRTETA E TYRE HISTORIKE (1)[Si na përjashtuan në Konferencën e Tretë të Lidhjes së Shkrimtarëve së bashku me S. Malishovën e Y. Dishnicën"], [Ndal falsifikimit të historisë] - Në "Telegraf", 5 nëntor 2014, f. 14, 15.

1900 – KUJTIMET E SKËNDER LUARASIT/ ROMANET "ZGJIMI" E "PISHTARË" DHE E VËRTETA E TYRE HISTORIKE (1): [Letër dërguar shkrimtarit të mirënjohur Dritero Agolli. Ja si ta duam atdheun] [Përgatiti Petro S. Luarasi].: - Në "Telegraf", 6 nëntor 2014, f. 14, 15.

1901 – BRUQI, FLORI: Diademë Letrare II: Sterjo Spasse, Tiranë, 2014, f. 265 – 273.

1902 – UNIVERSITETI "FAN S. NOLI" KORÇË FAKULTETI I SHKENCAVE NATYRORE DHE HUMANE: Përmbledhje e studimeve të Simpoziumit Shkencor kushtuar: Jetës dhe veprës letrare të Sterjo Spasses" në kuadrin e 100-vjetorit të lindjes. [Përmbajtja: Fjala e zv.Rektores, dr. Benita Stavre; Fjala e Kryetarit të Bashkisë, z. Sotiraq Filo; Fjala e Presidentit të Institutit për të Drejtat e Njeriut dhe Minoriteteve, Prof. Dr. Stefan Naumov; Korça dhe Sterjo Spasse, Prof. Dr. Ilinden Spasse; Sterjo Spasse dhe miqtë, Dr. Sadik Bejko; Humanizmi në veprën e Sterjo Spasses, Prof. Dr. Gjergj Sinani; Rreth përdorimit të visarit leksiko-frazeologjik popullor në veprën e Sterjo Spasses. Prof. Dr. Ali Jashari – Msc. Olger Brame; Fiksioni dhe realiteti Historik në veprat e Sterjo Spasses, Prof. Assc. Dr. Dion Tushi; Sterjo Spasse dhe kontributi i tij në integrimin socio-kulturor të minoritetit maqedonas, Doktorante, Maria Dojce; Spasse modeli i shkrimtarit filozof, Msc: Arjan Th. Kallço; Kontributi i Sterjo Spasses në fushën e teksteve shkollore, Foto Nikolla; Tharmi filozofik në veprën "Pse?!" me autor SW. Spasse; Doktorant Eriseld Kalemaj; Doktorante Ina Zallëmi; Si e njoha Sterjo Spassen, Valentina Vangjelovski – Goricë e Vogël, Pustec – Korçë.] - Korçë, 2014.

1903 – KADARE, ISMAIL; Coffeehouse days (shih f.;64, 67, 79, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 88, ...): ***[...Spasse, autor i të parit roman, zyrtarisht dekadent, "Pse?...Ishte mirë kur shkrimtarët e donin njëri-tjetrin. Pa dallim, apo jo...Spasse, që shërbente herë pas here vetë, na i mbushi gotat për së dyti. Si përherë rrezatonte mirësi...]*** Në: Mëngjeset në Kafe Rostand –Motive të Parisit, Shtëpia Botuese "Onufri", Tiranë 2014. 341 f.

1904 – SHEMA, ISAK:

2. Nga shtypi i huaj

1945

1905 - RAZOVA, B. Sterjo Spasse : [Kuvendim me Sterjo Spassen]. – Në: "Zemljak", Sofia, 6 shtator 1945.

1906 - G. B. STERJO SPASSE : [Skicë - Portret]. – Në: "Literaturen front", Sofia, 20 shtator 1945.

1907 - NACIONALNATA KONFERENCIJA NA BËLLGASKITE PISATELI : [Konferenca kombëtare e shkrimtarëve bullgarë]. – Në: "Narod", Sofia, 24 shtator 1945. [Foto: Presidiumi ...edhe Spasse].

1908 - DUMATA VE DADENA NA ALLBANSKIIA PISATELE STERJO SPASSE. – Në: "Novini", Sofia, 24 shtator 1945. ***[Fjala iu dha shkrimtarit shqiptar Sterjo Spasse***].

1909 - OSORENO VËSTORZHENO SE PRIM PRIVESTVIJATA NA MLLADIA ALLBANSKI PISATELL STERJO SPASSE. – Në: "Rabotniçesko delo", Sofia, 24 shtator 1945. ***[Sidomos me entusiazëm u prit përshëndetja e shkrimtarit të ri shqiptar Sterjo Spasse].***

1910 - PREZENCA E NJË GRUPI TË MADH MIQSH TË HUAJ. – Në: "Oteçestven front", Sofia, 24 shtator 1945. [***Paraqitën përshëndetjet e tyre...poeti i talentuar revolucionar Sterjo Spasse].***

1911 - DISKUTIMET NË KONFERENCËN E SHKRIMTARËVE TË BULLGARISË. – Në: "Oteçestven front", Sofia, 24 shtator 1945. [***1. ...Përfaqësuesi i shkrimtarëve shqiptarë Sterjo Spasse theksoi...;*** 2. - SHKRIMTARËT PROTESTOJNË KUNDËR TERRORIT NË SPANJË].

1912 - SHKRIMTARËT DO TË NDËRTOJNË UNITETIN SHPIRTËROR MIDIS GJITHË POPUJVE LIRIDASHËS. – Në: "Zemedelsko zname", Sofia, 24 shtator 1945.

1913 - DETYRAT KRYESORE TË LETËRSISË BULLGARE : PËRSHËNDETJET E BËRA. – Në: "Rabotniçesko delo", Sofia, 24 shtator 1945. ***[Veçanërisht me entuziazëm u prit përshëndetja e shkrimtarit shqiptar Sterjo Spasse].***

1914 - SHKRIMTARËT PROTESTOJNË KUNDËR TERRORIT NË SPANJË. – Në: "Izgrev", Sofia, 25 shtator 1945. [***Foto : Presidiumi i Konferencës Nacionale të shkrimtarëve bullgarë. Pocodin, Surkov, Ehrenburg, regenti Pavllov, Ivo Andriç, Sterjo Spasse, Aleks Çaçi, Skënder Kulenoviç].***

1915 - MITEVA, MONIKA. [Tetë shkrimtarë të huaj për vete e për ne]. – Në: "Izgrev", Sofie, 25 shtator 1945. ***[Bëri përshtypje gjuha e bukur bullgare e shkrimtarit shqiptar Sterjo Spasse].***

1916 - ALLBANSKIO PISATELL STERIO SPASSE ZA BËLLGARIA I BËLLGARSKATA KULTURA. – Në: "Narod", Sofia, 25 shtator 1945***. [Shkrimtari shqiptar Sterjo Spasse për Bullgarinë e për kulturën bullgare].***

1917 - KONFERENCA NACIONALE E SHKRIMTARËVE BULLGARË. - Në: "Narodna vojska", Sofia, 25 shtator 1945. ***[...Në vazhdim përshëndetën ...për shkrimtarët shqiptarë Sterjo Spasse].***

1918 - FOTO: Presidiumi i konferencës : ***[midis të tjerëve edhe Sterjo Spasse].*** – Në: "Rabotiçesko delo", Sofia, 25 shtator 1945.

1919 - SHKRIMTARËT SHQIPTARË STERJO SPASSE DHE ALEKS ÇAÇI. - Në: Rabotiçeskoe delo", Sofia, 26 shtator 1945.

1920 - DITA E TRETË E KONFERENCËS SË SHKRIMTARËVE BULLGARË. – Në: "Izgrev", Sofia, 26 shtator 1945**.** ***[Foli edhe poeti shqiptar Sterjo Spasse].***

1921 - DISKUTIMET NË KONFERENCËN E SHKRIMTARËVE BULLGARË. -Në: "Rabotiçeskoe dello", Sofia, 26 shtator 1945. ***[Fjala iu dha edhe shkrimtarit shqiptar Sterjo Spasse].***

1922 - ALBANSKI PISATEL STERJO SPASSE. - Në: "Rabotniçesko delo", Sofia, 26 shtator 1945**.** ***[Shkrimtari shqiptar Sterjo Spasse].***

1923 - BAZISKANIJATA V KONFERENCIJATA NA PISATELITE - ALLBANSKIA PISATEL STERJO SPASSE. Në: "Oteçestven Front", Sofia, 26 shtator 1945**.** ***[Diskutim në Konferencën e Shkrimtarëve: Shkrimtari shqiptar Sterjo Spasse].***

1924 - FOTO: Gostite na nashite pisateli v Bojana : ***[Miqtë e shkrimtarëve tanë në Bojanë***]. – Në: "Oteçestven Front", Sofie, 27 shtator 1945, f. 1. ***:[...edhe Sterjo Spasse].***

1925 – FOTO : [Erenburgu, Spasse i Çaçi]. - Në: "Oteçestven Front", Sofia, 27 shtator 1945, f. 6.

1926 - DISKUTIME INTERESANTE NË KONFERENCËN E SHKRIMTARËVE. - Në: "Den", Sofie, 27 shtator 1945. ***[Shkrimtari shqiptar Sterjo Spasse deklaroi se***..].

1927 - G, B. Sterjo Spasse. - Në: "Literaturen front", Sofia, 29 shtator 1945.

1928 - E PËRSHËNDESIN KONFERENCËN E SHKRIMTARËVE. – Në: Septemvrijce, Sofia, 29 shtator 1945. [Prokop Maksa (Cekosllavaki), Mihail Sadovjanu (Rumani),Aleksej Surkov (B.S,), Ivo Andriç (Jugosllavi), Sterjo Spasse (Shqipëri)]. 2. [Foto : Ilia Ehrenburgu].

1929 – GENOVSKA, VESELINA (V. G. inic.). Sterjo Spasse, Aleks Çaçi (Skica portrete). - Në: "Literaturen front", Sofia, 29 shtator 1945, f.2.

1930 – 1) SHKRIMTARËT E NJOHUR TË HUAJ MIDIS POPULLIT TË PROVINCËS : [... ***Shkrimtari shqiptar Spasse tha...]. 2) SHKRIMTARI SHQIPTAR PËR LETËRSINË BULLGARE***. – Në: "Zemledesko zname", Sofie, 29 shtator 1945.

1931 - ILIA EHRENBURGU VIZITOI INKONJITO NJË SHTËPI FSHATI. -Në: "Den", Sofia, 30 shtator 1945. ***[Shkrimtarët shqiptarë S. Spasse dhe A. Çaçi do të mbeten edhe disa ditë në vendin tonë].***

1932 - KJULJAKOV, KRUM. Moshna manifestacija na tvorçesko i bratcko edinstvo : [Manifestin i fuqishëm i krijimtarisë dhe bashkim-vëllazërimit]. – Në: "Rabotniçesko dello", Sofia,1 tetor 1945**.** ***[Me përzemërsi të mëtejshme tingëlloi ligjërata e delegatit shqiptar Sterjo Spasse].***

1933 - IV. FIÇEV : Bisedë me Sterjo Spassen. “Sofia djep i Rilindjes shqiptare. – Në: “Zemljak”, Sofia, 6 tetor 1945. FOTO : Sterjo Spasse].

1934 - STERJO SPASSE PËR LUFTËRAT E POPULLIT SHQIPTAR, PËR LETËRSINË E RE SHQIPTARE, PËR ROLIN E SOFIES NË RILINDJEN SHQIPTARE. – Në: “Zemljak”, Sofia, 6 tetor 1945.

1935 - VETRALOV, KOSTA. Disa fjalë mbi formimin dhe mbi jetën arsimore në Shqipëri. – Në: “Uçilishten pregled”, Sofia, nr. 8, 9, 10, 1945. ***[Një kontakt të afërt me një nga të parët e kulturës shqiptare, shkrimtarin Sterjo Spasse].***

1936 - KONFERENCA E LIDHJES SË SHKRIMTARËVE TË BULLGARISË. - Në: “Bulletin”, nr. 19, Sofie, 20 tetor 1945 (Anglisht). [Foto : skica portretesh të : Ivo Andriç (shkrimtar jugosllav), Aleksei Tolstoi (poet sovjetik) dhe Sterjo Spasse].

1937 - FOTO : Ilia Ehrenburg, Sterjo Spasse, Aleks Çaçi. - Në gaz.”Oteçestven front”, Sofia, tetor 1945.

1938 – 1. KONFERENCA E SHKRIMTARËVE TË BULLGARISË; 2. FOTO. - Në: “Bjuletin”, nr. 21, Sofia, tetor 1945 (rusisht). [Ilia Ehrenburgu, Sterjo Spasse, Aleksej Surkov etj.].

1939 - 1. KONFERENCA NACIONALE E SHKRIMTARËVE BULLGARË; 2. FOTO. - Në: “Buletin” (Rusisht) nr. 21, Sofie, tetor 1945. [***Delegatë të shkrimtarëve të huaj në katundin Bojana : Ehrenburgu, Surkovui, Spasse etj].***

1940 - STERJO SPASSE PËR KULTURËN BULLGARE. – Në: “Bulletin”, nr. 19, Sofia, 20 tetor 1945.(Anglisht).

1941 - THONGLIS OT THE CONGRES OF THE WRITERS ASSOCIATION. - Në: "Buletin", nr. 19, Sofia, 20 tetor 1945. (Anglisht). ***[Mendime të shprehura në Kongresin e Lidhjes së Shkrimtarëve nga Aleksei Surkov, Skënder Koulenovitech, Procop Maxa, Mihael Sadoveanu, Sterjo Spasse].***

1942 - LES DELEGUES A LA CWES : [Delegatët e huaj në Kongresin e Lidhjes së shkrimtarëve të Bullgarisë]. -Në: "Buletin", nr. 19, Sofia 20 tetor 1945 (Frëngjisht). ***[Delegati i Shqipërisë Sterjo Spasse…].***

1943 - BULETINI, nr. 19 (Anglisht), Sofie, 20 tetor 1945. [Citon disa herë S.Spassen etj.).

1944 - GEMOVSKI, V.L. Sterjo Spasse (Portret). – Në: "Literaturen front", Sofia, 29 tetor 1945.

1945 - L.T. The conference of the Bulgarian Writers' Association : [Konferenca e lidhjes së shkrimtarëve bullgarë]. - Në: Bulletin (anglisht), Sofie, nr. 19, f. 6. 1945. ***[Portrete-skica të Ivo Andriç, Aleksei Surkov, Sterjo Spasse].***

1946

1946 - ALLBANSKIA PISATELL STERJO SPASSE ZA BULLGARIA. - Në: "Rabotniçesko dello", Sofia, 28 mars 1946. [Shkrimtari shqiptar Sterjo Spasse për Bullgarinë].

1947 - EDIN ALBANSKI PISATEL ZA BËLLGARIA. - Në: "Izgrev", Sofia, 28 mars 1946. [Një shkrimtar shqiptar për Bullgarinë].

1948 – ALLBANSKI PISATEL ZA BËLLGARSKATA LITERATURA. – Në: "Zemledesko zname", Sofia, 29 mars 1946. [Shkrimtari shqiptar për letërsinë bullgare].

1949 - ALBANSKI BELETRIST STERJO SPASSE ZA BËLLGARSKITE PISATELI. - Në: "Narod", Sofia, 29 mars 1946. ***[Prozatori shqiptar Sterjo Spasse: për shkrimtarët bullgarë].***

1950 - ALBANSKI PISATELL STERJO SPASSE ZA BËLLGARSKITE PISATELI. - Në: "Narod", Sofje, 29 mars 1946**.** ***[Shkrimtari shqiptar Sterjo Spasse për shkrimtarët bullgarë].***

1951 - ALBANSKIA PISATEL STERJO SPASSE ZA BËLLGARIA. – Në: "Oteçestven front", Sofia, 30 mars 1946**.** ***[Shkrimtari shqiptar Sterjo Spasse për Bullgarinë].***

1952 - ALBANSKIJAT PISATEL STERJO SPASSE ZA SRESHTITE SI V BËLLGARIA - Në: "Oteçestven front", Sofia, 30 mars 1946. ***[Shkrimtari shqiptar Sterjo Spasse për takimet në Bullgari].***

1953 - ALBANSKI PISATEL PRI GROBA NA IVAN VAZOV. - Në: "Zemledesko Zname", Sofia, 31 mars 1946. ***[Shkrimtari shqiptar te varri i Ivan Vazovit].***

1954 - DIMITROVA, TATJANA S. (T.S.D. inic.). - Në: "Lost", Sofia, 24 prill 1946. [Sterjo Spasse za Elin Pelin***:[Sterjo Spasse për Elin Pelinin]:***

1954

1955 - ARDHJA E DELEGACIONIT SHQIPTAR NË KIEV (Ukrainë). – Në: "Kiev", 26 qershor 1954. [Foto: edhe Sterjo Spasse].

1956 - TE NE BJEHA SAMI - STERJO SPASSE. – Në: "Bëllgarski knigi", Sofia, nr. 11, 15 shtator 1954, f.16. [Ata nuk ishin vetëm - Sterjo Spasse"] .

1957 - SILIQI, LLAZAR. Letërsia e re shqipe e pret 10-vjetorin e çlirimit të Shqipërisë me duart plot. - Në: "Radio Moska", 20 tetor 1954.

1958 - TE NE BJEHA SAMI - STERJO SPASSE. – Në: "Bëllgarski knigi", Sofia, nr. 16, 20 dhjetor 1954, f. 8. [Ata nuk ishin vetëm - Sterjo Spasse].

1959 - KACORI, THOMA-GRABOCKA, L. Zhivot i tvorçestvo na Sterjo Spasse : [Jeta dhe krijimtaria e Sterjo Spasses]. – Në: S. Spasse, "Te ne bjaha sami" : [Ata nuk ishin vetëm] - Sofia, 1954.

1956

1960 - V.PEREVODE NA INOSTRANIJE JAZIK.- Në: "Inostranaja literatura", Moskë, 1 janar 1956. [Përkthim në gjuhë të huaja]. [Romani "Ata nuk ishin vetëm" në bullgarisht].

1961 - FJALIME PËRKUJTIMORE PËR LU SIN. - Në: "Revista letrare" nr. 20, (numër special), Pekin-Kinë. 1956. ***[Fjala e shkrimtarit shqiptar Sterjo Spasse***] (kinezshe).

1962 - SHTËPIA BOTUESE BULLGARE "Narodna kultura" botoi romanin e Sterjo Spasses "Ata nuk ishin vetëm". – Në: "Inostranaja literatura" nr. 1, Moskë, janar 1956. f. 266.

1963 - GANÇEV, N. Za avtora i za knigata : [Për autorin dhe për librin]. Hyrje në përkthimin bullgarisht të romanit "Afërdita përsëri në fshat", Sofia, 1956.

1964 - PËRKUJTOHET 20 VJETORI I VDEKJES SË LU SINIT. – Në: "ZHEMIN ZHIBAO", Pekin, 20 tetor 1956. [Foto kolektive e pjesëmarrësve].

1965 - MBLEDHJE SOLEMNE NË PEKIN DEDIKUAR 20 VJETORIT TË VDEKJES SË LU SINIT. - Në: "Druzhba", Pekin (Kinë), (në gjuhën ruse), 21 tetor 1956.

1966 - KONFERENCË NË UNIVERSITETIN E COILLBASAN" TË ULAN BATORIT (Mongoli) më 10 dhjetor 1956.

1967 - SHKRIMTARI SHQIPTAR STERJO SPASSE NË MONGOLI. - Në: "Ungen Ullanbator", Mongoli, 12 dhjetor 1956.

1957

1968 - SHTYPI SHQIPTAR PËR VIZITËN E DELEGACIONIT QEVERITAR BULLGAR NË SHQIPËRI. – Në: "Rabotniçeskoe dello", Sofia, 24 janar 1957.

1969 - GANÇEV, MARKO. Prijateli kraj Adriatika : [Miq buzë Adriatikut]. - Në: "Literaturen front", Sofia, 31 janar 1957.

1970 - MALINÇEV, GJERMAN. Roman o ljudi allbanski derevni : [Roman mbi njerëzit e fshatit shqiptar] (Për romanin "Afërdita përsëri në fshat"). - Në: "Literaturnaja gazeta", Moskë, 13 prill 1957.

1971 - SILIQI, LLAZAR. Pse dhe sepse.... - Parathënie në përkthimin frëngjisht të romanit "Ata nuk ishin vetëm". - Tiranë, korrik 1957, f.3-8 [në botimin , në gjuhën kineze, gjermane dhe vjetnameze].

1958

1972 - SIPOVIÇ, A.P. Predislovie "Oni bili ne adni" : [Parathënie në romanin e S. Spasse "Ata nuk ishin vetëm"]. - Moskë, 1958, f. 5-11.

1973 - SILIQI, LLAZAR. Avant propos Pourguci et parceque. Parathënie në librin S. Spasse "Ils n'etaienat pas seuls"(Ata nuk ishin vetëm). - Tiranë, 1958, f.3-8.

1959

1974 - TRUDIMSJA PLLODODVORNO : [Punojmë me fryt]. – Në: "Kurotnaja gazeta", Jaltë, 6 janar 1959. (Rusisht).

1975 - SHKRIMTARË NGA SHQIPËRIA. - Në: "Kurortnaja gazeta", Jaltë, 9 janar 1959. ***[Në shtëpinë e Krijimtarisë Litfonda BRSSS kanë ardhur për të punuar e pushuar shkrimtarët nga Shqipëria Sterjo Spasse dhe Ismail Kadare]'***

1976 - MIQTË TANË. - Në: "Kurortnaja gazeta", Jaltë (Krime), 8 shkurt 1959. [Foto: Sterjo Spasse në të majtë, Petro Anteos në të djathtë].

1977 - POMERANG, GJ. Revolucionae proshllae Albanij : [E shkuara revolucionare e Shqipërisë. Sterjo Spasse. "Ata nuk ishin vetëm"(Kritikë)]. - Në rev. "Inostranaja literatura", Moskë, 1959, nr. 3, f.257-259.

1978 - JAVA E ARTIT DHE LETËRSISë SHQIPE. – Në: "Pravda", Moskë, 23 nëntor 1959. ***[Takim me shkrimtarin shqiptar Sterjo Spasse].***

1979 - KONKURS PËR NDER TË FESTËS. – Në: "Izkustvo", Moskë, 29 nëntor 1959. ***Fiton romani "I urituri" (Buzë liqenit,(I. S.), çmimin "Më i miri".***

1980 - POPOV, P. M. "Albania vrosiskojta ukrajskij literaturan XV-XX- stoletije" [Shqipëria në letërsinë ruse dhe ukrainase të shek, XV-XX]. -Botim i Akademisë së Shkencave të Republikës Socialiste Ukrainase. - Instituti "Taras G, Shefshenko", Kiev, 1959. [Shih kap. XII, f. 175 flitet për romanin "Ata nuk ishin vetëm", shih dhe f. 244].

1981 - DALLNATOVSKI (Poet sovjetik): ***Kuvendim me shkrimtarin Sterjo Spasse.*** – Në: "Moskovski literatur", Moskë, 10 dhjetor 1959. [Foto: Sterjo Spasse, i fundit djathtas].

1960

1982 - F**.** Sterjo Spasse: "Ata nuk ishin vetëm", Roman, Tiranë 1952, (në italisht). - Në rev. "Shejzat" (Le pleiade). – Roma, nr. 1-2, janar-shkurt 1960. f. 53-54.

1983 - SALAVEJ-KOCI. Sterjo Spasse. Parathënie në përkthimin e romanit "Afërdita përsëri në fshat " në gjuhën ukrainase. - Kiev, 1960.

1984 – HUIVOLLI, URSULLAE. Romani i parë nga Shqipëria "Ata nuk ishin vetëm" -Kritikë. - Në: "Neues Deutschland", Berlin, 28 maj 1960.

1985 – MEYLER, ODA. Romani i parë nga Shqipëria. – Në: "Neues Deutshland" (Gjermania e re), Berlin, 28 maj 1960.

1986 - STERJO SPASSE NË G. – Në: "Roman zeitung", botimi i dytë i romanit "Ata nuk ishin vetëm" në gjermanisht. – Berlin : Shtëpia Botuese "Verlag Volx und Welt, 1960, f. 157, 6.80 DM.

1987 - FLETË VOLANTE: Reklamë për botimin e romanit "Ata nuk ishin vetëm" në gjermanisht, për autorin S.Spasse dhe romanin: (Botim i posaçëm gjermanisht) - Berlin : Shtëpia Botuese "Verlag Volx und Welt, 1960.

1988 - KOCI, KRIPCENKOP. S. Spasse. Parathënie në lib. S.Spasse "Afërdita Znoy y vësei" : [Afërdita përsëri në fshat], në gjuhën bielloruse, Minsk, 1960, f. 3-4.

1989 - SILIQI, LLAZAR. "Uber den autor. Woran und weil.." : [Pasthënie në lib. S. Spasse "Sie waren nich allein" (Ata nuk ishin vetëm). - Berlin, 1960, f. 309-313.

1990 - SERKOVA, TATJANA. Sterjo Spasse: Hyrje në përkthimin në rusisht të përmbledhjes me tregime "Ja pishu tebja iz Kallamasa" (Të shkruaj nga Kallamasi = Të fala nga fshati). - Moskë, 1960 (Rusisht).

1991 - BIBLIOGRAFI Për Sterjo Spassen. - te përmbledhja në rusisht "Ja pishu tebja iz Kallamasa". – Moskë : Shtëpia Botuese e Letërsisë për Fëmijë (Sovjetike), 1960.

1992 - STERJO SPASSE (Bibliografiçna dovitka**).** Shënime bibliografike në përkthimin në gjuhën ukrainase të romanit "Afërdita përsëri në fshat". - Kiev, 1960.

1993 – RUCKMAN, KURT. Das landes Skipetaren : [Vendi i shqiponjave). – Në: Kongress - Verlag. Berlin, 1960. [Citon me dashamirësi krijimtarinë e Sterjo Spasses dhe boton në përkthim gjermanisht tregimin "Vajza rebele"].

1961

1994 - CITATE BOTUAR NË GAZETËN "BERLINE" ZEITUNG NAUER DAUTCHLAND" BERLIN, me rastin e botimit gjermanisht të romanit "Ata nuk ishin vetëm". - Në: "Drita", 30 korrik 1961. [STERJO SPASSE GJERMANISHT. "Në Berlin revista"Roman - cajtung" (Roman-gazetë) ribotoi romanin e Sterjo Spasses "Ata nuk ishin vetëm" në përkthimin e Karl Hajnrih....Shënime të nxjerra nga revista: ***Spasse, djalë fshatari, krijon figura dhe situata nga ngjarje të jetuara vetë. Kështu që libri vazhdimisht ka diçka të freskët e të afërt. Gjuha e tij është e thjeshtë, pak e ashpër si vetë njerëzit, të cilët na i përshkruan me dhemshuri të thellë. Por ajo që na tregon ai mbi jetën e tyre, merr formën e një tablloje të gjallë të Shqipërisë në njerën prej epokave më të zymta të saj.*** «Berliner Cajtung"

(Gazeta berlineze): ***Sterjo Spasse është një bir i vërtetë i popullit të tij...Romani i tij përshkohet nga besimi i patundur për të ardhmen, për lirinë, për fuqinë e popullit të tij...përshkohet nga dashuria ndaj këtij populli dhe bijve të tij trima, bijve të shqipes- siç i mishëron ai në figurën e të riut Gjikë...Dhe bukur dhe ëmbël di të flasë për vashat e popullit të tij, për rininë e tyre, për birin e tyre, për dashurinë e tyre***. "Nojes Dojçland" ("Gjermania e re". - ***Spasseja e njeh nga vetë përvoja e tij jetën e këtyre të vuajturve, të cilët më në fund ngrihen peshë...Vepra e tij ka edhe një meritë tjetër, sepse bashkë me përshkrimin e kontradiktave shoqërore, ai jep edhe një tabllo të dokeve dhe zakoneve të vjetra, të cilat kanë mbetur gjallë edhe sot e kësaj dite***. "Sontag" Berlin ("E djela") : ***...ai ka arritur të krijojë njerëz me mish e me gjak si figura të kësaj lufte, kështu që ne tërhiqemi pa masë nga tendisja e brendshme e romanit.*** "Vorvarts" Bazel («Përpara»).

1995 - NGUYEN DUCSAN. Romani "Ata nuk ishin vetëm", hyrje në romanin me të njëjtin titull në gjuhën vietnameze. - Hanoi, 1961.

1996 - "ROMAN- ZEITUNG". Sterjo Spasse (Bibliografi). - Berlin, nr. 5/143 - Verlage Vokl und welt, 1961.

1997 - SILIQI, LLAZAR. Shkrimtari Sterjo Spasse dhe romani "Ata nuk ishin vetëm", Parathënie e këtij romani në gjuhën vietnameze. - Hanoi, 1961.

1963

1998 - STERJO SPASSE (Shënime bibliografike). - Në librin: "Albania kontemporan prose". - Tiranë, 1963, f. 49 (Anglisht).

1966

1999 - XHAKOROV, GEORGI. Ballkani, zonë e qetësisë dhe e krijmtarisë. - Në: "Literaturen front", Sofia, 2 qershor 1966. [Midis shkrimtarëve më të mirë ballkanas citon edhe Sterjo Spassen].

1977

2000 - DUTSCH, N. K. Albanische gegen wartsliteratur in Albanien, in Kosovo und fer diaspora. – Në: "Sudosteurpa", Munchen, nr. 2, 1977; (Gjermanisht). Mitteilungen. Në f.83: " Kush janë shumë të tjerë? (wer sind die "vielen anderen?" (Flet për Sterjo Spassen).

1980

2001 - PREFACE THE AWEKING - A NOVEL ("Zgjimi") [Parathënie e romanit "Zgjimi" në anglisht]. - Tiranë, 1980. f. 5- 9.

1982

2002 - ZOTO, ALEKSANDËR. Le createur d'une mythologie nacionale : [Krijuesi i një mitologjie nacionale]. – Në: "Quotidien de Paris", Paris, 17 mars 1982.

1989

2003 - FATI I MAQEDONASVE NË SHQIPËRI (Rrënjë e gjallë në trup të përtharë". – Në: "Makedonia", nëntor 1989, f. 11. [Citon si zë më vete edhe S. Spassen].

1995

2004 - JAS, TVOJATA "PRESPA" : [Unë: "Prespa" jote): Zoshto "(Pse?)". - Në: "Prespa", Pogradec, nr. 6, qershor 1995.

2005 - CVETANOVSKI, NOVE. Zapisi i spomeni : [Shënime dhe kujtime]. - Në: "Nova makedonia" (Lik), Shkup, 18 tetor 1995, f. 15. [Për librin " Pisma za mojot vnuk Arian vo Tirana" : [Letra nipit tim Arian në Tiranë].

1996

2006 - THANASI, SPASSE. "Mojot tatko Sterjo" roman koj dobro go zacvërstvuva zhivotot na eden pisatell. : ["Im atë Sterjo", roman që pasqyron bukur jetën e një shkrimtari]. - Në: "Prespa", Pogradec, dhjetor 1996.

2005

2007 - STERJO SPASSE DEVDESET GODINI OD RAGANJETO **:** [Sterjo Spasse, nëntëdhjetëvjetori i lindjes]. Material od naučno sobir odërzhan na filoloshkio fakultet "Bllazhe Konevski", Ckopje, 14 dekembvri 2004: [Materiale nga sesioni shkencor mbajtur në Fakultetin Filologjik "Bllazhe Koneski", Shkup, 14 dhjetor 2004]. Broshurë: Instituti za makedonska literatura : [Instituti i letërsisë Maqedonase]. - Shkup, 2005, 32, faqe. [Përmbajtja: Dr. Marko Kitevski: organizatori i tubimit: Fjala e hapjes; Prof.dr. Maksim Karafillovski, dekan e fakultetit filologjik "Bllazhe Koneski" nga Shkupi, fjalë përshëndetëse; Dr. Loreta Giorgievska-Jakovleva, drejtore e IML, fjalë përshëndetëse; akademik Gane Todorovski: Fjalë për Sterjo Spassen (90 vjet nga lindja e tij); prof. dr. Zekiria Neziri; Sterjo Spasse, themelues i romanit psikologjik shqiptar; dr. Vladimir Ivanoski: Çardaku në takimet e fëminisë me Sterjo Spassen; dr. Marko Kitevski: Sterjo Spasse si folklorist. Fjala falënderuese nga prof. dr. Ilinden Spasse].

2014

2008. DAUTI, DAUT. Bolni vistini; Sterjo Spasse na allbancite i na makedoncite : [Dhimbje të vërteta; Sterjo Spasse i shqiptarëve dhe i maqedonasve]. - Në: "Dnevnik", Shkup 27 prill 2014.

3. Në enciklopedi dhe vepra të tjera kryesore

1946

2009 - MALLKA LITERATURNA ENCIKLOPEDIA TOM 1 (Enciklopedia e vogël letrare. Vëll I (Botim i dytë i plotësuar e i përmirësuar). - Letërsia e huaj. – Sofia : Shtëpia Botuese Gologanov, 1946. [MARCEVSKI, MARKO: ***"...Shkrimtarët më të përmendur shqiptarë janë Sterjo Spasse, Aleks Çaçi..."]***

1955

2010 - ATA NUK ISHIN VETËM : "Ata nuk ishin vetëm" - Roman i Sterjo Spasses. - Në: "Dhimitër Shuteriqi, Historia e letërsisë shqipe për shkollat e mesme". Tiranë: Botim i Ministrisë së Arsimit dhe Kulturës", 1955, f. 310- 314.

1956

2011 - BALSHAJA SOVJETSKAJA ENCIKLOPEDIA, TOM 40. - Moskva, 1956, f. 249-250: [Enciklopedia e madhe sovjetike, vëll.40. – Moskë, 1956. f. 249-250]: Spasse, Sterjo, (1914) - Shkrimtar shqiptar.

1958

2012 - ATA NUK ISHIN VETËM (Roman i Sterjo Spasses. - Në: "Dhimitër Shuteriqi, Historia e letërsisë shqipe për shkollat e mesme", Botim i dytë i Ministrisë së Arsimit dhe Kulturës", Tiranë, 1958, f. 299-302.

2013 - MALLAJA SOVJETSKAJA ENCIKLOPEDIA, Tom 1, Moskva 1958, s. 251 : [Enciklopedia e vogël sovjetike Vëll. I, Moskë, 1958, f. 251]: Spasse, Sterjo, Jeta dhe vepra.

1959

2014 - JOUGLET, R. Sterjo Spasse: Ils n'etaient pas seuls (Editions En langue francaise, Tirana: [S. Spasse: "Ata nuk ishin vetëm" në gjuhën franceze]. – Në: "Europe", Paris, maj -qershor 1959, f. 361-362.

1960

2015 - MALLAJA ENCIKLOPEDIA, Tom 8, Moskva, 1960, f. 973 : [Enciklopedia e vogël, Vëll. 8, Moskë 1960, f. 973] : Spasse, Sterjo, (1914), Jeta dhe vepra.

2016 - HISTORIA E LETËRSISË SHQIPE (II), 1960, Botim i Universitetit Shtetëror të Tiranës. [S. Spasse citohet në f.171, (kap.

VI), f. 537 (kap. XXII) , f. 539 (Publicistika)] "...Citatet i bëjmë sipas S. Spasses...".

2017 - HISTORIA E LETËRSISË SHQIPE Vëll. II. (Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë) Tiranë, 1960. [Sterjo Spasse citohet në f. 171: Zef Serembe; dhe në f.537: Mihal Grameno].

1962

2018 - KRATKAJA LITERATURA ENCIKLOPEDIA, Tom 1, s. 134, Moskva, 1962 ([Enciklopedia e vogël letrare, Vëll. I, Moskë, 1962 f. 134]: Letërsia shqipe.

1963

2019 - KRATKAJA BWLLGARSKA ENCIKLOPEDIA (Enciklopedia e shkurtër bullgare), në zërin Albania (Shqipëria). - Në vëll. I, f. 49-51, Sofia, 1963. "...Çlirimi i Shqipërisë e ripërtëriu edhe letërsinë. Përfaqësuesit e saj në prozën artistike janë...S. Spasse..".

1964

2020 - ENCIKLOPEDIA DEI POPOLI D'EUROPA. (Enciklopedia e popujve të Europës) Vëll. II-të, Roma, 1964. [...Si prozatorë të tjerë përmenden Dh. Shuteriqi, P. Marko, S, Spasse, F. Gjata..].

1967

2021 - ENCIKLOPEDIA GJENERALE LARUSE, Tom 1, Paris 1967, p. 766 (Enciklopedia e përgjithshme Laruse, Vëll.I. Paris, 1967, f. 766): (Frëngjisht): STERJO SPASSE: (Emri i S. Spasses zihet nga Henry Boisin).

2022 - KRATKAJA BËLLGARSKA ENCIKLOPEDIA Tom 4, Sofia, 1967, s.597 (Enciklopedia e vogël bullgare, Vëll.4, Sofia, 1967, f.597: STERJO SPASSE: JETA DHE VEPRA.

2023 - GABINSKI, M.A. Vznikovnije infinitivna kak ftoriçnej ballkanskij jazëjkov proces. [Depërtimi i infinitivit si proces i dytë

gjuhësor ballkanik**.** - Botim i Akademisë së Shkencave të B.Sovjetik – Leningrad : "Nauka", 1967. [Gabinskij për të ilustruar tezat e tij merr shëmbuj të shumtë nga romanet "Ata nuk ishin vetëm", "Afërdita përsëri në fshat", "Në tokën kineze" dhe nga " Gramatika e Gjuhës Shqipe". [Autorë: Dodbiba, L; Spasse, S. shih faqet: 10, 20, 66, 89, 95, 103, 106, 107, 127, 128, 133, 177, 178, 203, 207, 208, 212, 213, 214, 215, 219, 225, 226, 229, 231].

1968

2024 - ENCYCLOPEDIE DE LA PLEIADE : [Historia e plejadës]. - Paris, 1968. 1.Histoir des letteratures : [Historia e letërsisë], 2. Littrature de l'Ouest : [Letërsia perëndimore], f.1513-1521. [...Tani për tani letërsia shqipe është duke u orientuar drejt çështjeve sociale me përfaqësues Shehu, Shuteriqi, Spasse, Gjata etj].

1969

2025 - GRAND LAROUSSE ENCYCLOPEDIQUE (Suplement Paris, 1969, p. 807 [Enciklopedia e madhe Larusse, shtojcë], Paris, 1969, f. 807): SPASSE, STERJO: JETA DHE VEPRA.

2026 - SHUTERIQI, DHIMITËR, S. "Ata nuk ishin vetëm" roman i Sterjo Spasses. - Në: "Historia e letërsisë shqipe". – Prishtinë : Enti i teksteve dhe i mjeteve mësimore- Rilindja, 1969, f. 306.

1972

2027 - KRATKAJA LITERATURNAJA ENCIKLOPEDIA, Tom. 7, Moskva, 1972, S. 118 : [Enciklopedi e vogël letrare, Moskë, vëll. 7, 1972, f.118] [Autore : G. L. Mankovskaja]: SPASSE, STERJO: JETA DHE VEPRA.

1974

2028 - SHUTERIQI, DHIMITËR, S. "Ata nuk ishin vetëm" - Roman i Sterjo Spasses. - Në: "Historia e letërsisë shqipe, dorracak për shkolla të mesme", Botim i tretë. - Prishtinë : Enti i teksteve dhe i mjeteve mësimore i KSA të Kosovës, 1974, f. 287-290.

1975

2029 - HISTORIA E LETËRSISË SHQIPTARE TË REALIZMIT SOCIALIST. – Tiranë : Botim i Akademisë së Shkencave; Instituti i Gjuhësisë e Letërsisë, 1975. [Në faqet 142 - 147 flitet për romanin "Afërdita përsëri në fshat", ndërsa në faqet 159-164 filtet për romanin "Ata nuk ishin vetëm"].

1978

2030 - HISTORIA E LETËRSISË SHQIPTARE TË REALIZMIT SOCIALIST. – Tiranë : Botim i Akademisë së Shkencave; Instituti i Gjuhësisë e Letërsisë, 1978. [Për krijimtarinë letrare të S. Spasses flitet në f. 6, 16, 20, 70, 75, 76, 155, 168, 170, 171, 173,261, 332, 344, 392. Për romanin "Afërdita", në f.156; për "Afërdita përsëri në fshat" f.76, 155, 156; për "Ata nuk ishin vetëm" f.75, 155, 168, 170, 171, 173; për "Zgjimi", f.392; për "Zjarre" f.332, 344, 347].

1980

2031 - LEXIKON: Freud sprachiger schrift - steller- von anfangen bis zur gegenwart - Band 3, Lepzig, 1980, Berlin : [Shkrimtarë të huaj që nga fillimi e gjer më sot[. Vëll. III, Botim i Institutit Bibliographisches Laipsig, Berlin, 1980].

1981

2032 - BIHIKU, KOÇO: Istoria tis Alvaniqis logotehnias (Historia e letërsisë shqipe) (Greqisht). – Tiranë: 1981. [Shih f. 220, 221,222 për Romanin "Afërdita përsëri në fshat"; f. 231, 232, 233për romanin "Ata nuk ishin vetëm"; në f. 263, 264 për romanin"Buzë liqenit"; citon edhe romanin "Zjarre"].

1983

2033 - HISTORIA E SHQIPËRISË, Vëll. IV, vitet 1944-1975. - Tiranë, 1983. [Shih faqet 179, 232] [Redaktorë përgjegjës: Luan Omari dhe Stefanaq Pollo].

1984

2034 - HISTORIA E SHQIPËRISË, Vëll. III. Vitet 1912-1944. - Tiranë, 1984. [Shih f.473].

2035 - ZOTO, ALEKSANDËR. Introduksion. - Në: "Antologie de la prose Albanaise" : [Antologji e prozës shqipe]. – Paris : Fayard, 1984, f. 7-76.

2036- ZOTO, ALEKSANDËR: **Sterjo Spasse** (Paraqitje e shkurtër bibliografike). - Në: "Antologie de la prose albanaise": [Në: Antologji e prozës shqipte]. – Paris : Fayard, 1984. f. 177.

1985

2037 - KELMENDI, AHMET. "Letërsia bashkëkohore shqiptare". - Në: "Historia e letërsisë botërore" Libri 2. – Prishtinë : Rilindja, 1985. [Në f. 555 flet edhe mbi krijimtarinë e Sterjo Spasses duke filluar me fjalët: ***" është shumë më i fuqishëm dhe më i shquar romancieri Sterjo Spasse(1914)..."] .***

2038 - FJALORI ENCIKLOPEDIK SHQIPTAR (FESH): Sterjo Spasse. – Tiranë : Akademia e Shkencave, 1985, f.977. [edhe foto e shkrimtarit].

1986

2039 - ELSIE, ROBERT. **Sterjo Spasse (1914), shkrimtar, romancier dhe tregimtar**. – Në: Dictionary of Albanian literature. - NEW YORK - WESTPORT, Connecticut - London - First publiched in 1986. (Diksioner i letërsisë shqipe). Botim anglisht New York - London, 1986. f. 13.

1987

2040 - STUDIME PËR LETËRSINË SHQIPTARE II (Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë e Letërsisë), Tiranë, 1987. [Citohet nga Koço Bihiku në f. 7 në Jeta bashkëkohore në romanin shqiptar të realizmit socialist të viteve 70 e të gjysmës së

parë të viteve ’80”, nga Lumira Berati për romanin “Zjarre” në. f. 90-94: Figura e heroit pozitiv në romanin me temë aktuale (Për romanin “Afërdita përsëri në fshat”); nga Dilaver Dilaveri për “Romanet e ciklit “Rilindasit”, f.600-628].

1993

2041 - ELSIE, ROBERT. – Në: History of Albanian Literature. Distrib. by Columbia University Pres, NewYork, 1993. Në: Historia e Letërsisë Shqiptare. [Për Sterjo Spassen flitet në f.335, 341- 343, 346, 347, 361, 363, 281, 404.). [Përktheu nga anglishtja Abdurrahim Myftiu]. - Tiranë-Pejë : Dukagjini, 1997.

1996

2042 - ENCIKLOPEDIA “STERJO SPASSE”. - Në: “Kosova”, Prishtinë, nr. 4, 1996 (XXV), f. 27.

1997

2043 - GRILLO, K, ODISE: Spasse, Sterjo (1914-1989) (Foto e autorit): Në: “Leksikon Shkrimtarët shqiptarë për fëmijë (1872-1995)”. – Tiranë : Fondacioni për kulturë e arte “Fan Noli” (Botime enciklopedike), 1997, f. 208.

1998

2044- HAMITI, SABRI. Sterjo Spasse (1914-1989). 1.Jeta e parë e shkrimtarit, 2.Pse?! 3. Komente letrare. - Në: “Letërsia moderne shqipe për klasën e tretë të shkollave të mesme”. – Prishtinë : Shtëpia Botuese Libri Shkollor, 1998, f. 190-197.

2003

2045 - HASANI, HASAN. Spasse, Sterjo (1914-1989). – Në: “Leksikoni i shkrimtarëve shqiptarë 1501-2001”. - Prishtinë : Shtëpia Botuese “Faik Konica”, 2003, f. 406

2005

2046 - Spasse, Sterjo (1914-1089). Në: GAZETARE DHE PUBLICISTE SHQIPTARE (fjalor enciklopedik) / Kryered. Hamit Boriçi. – Lezhë: Shtypur nga Enti Botues Poligrafik "Gjergj Fishta", 2005, f. 390.

2009

2047 - FJALORI ENCIKLOPEDIK SHQIPTAR: V. 3. Spasse, Sterjo, (1914-1989): Tiranë, 2009, f. 2377-2378. (Aut:Koço Bihiku).

2012

2048 - KRAJA, MUSA. Sterjo Spasse, studiues dhe shkrimtari i mësuesve. - Në: "Mësuesi, pedagogu, personaliteti i tyre". – Tiranë : Akademia pedagogjike e Tiranës, 2012, f. 261-265.

2049 - JORGAQI. NASHO. Sterjo Spasse (1914-1989). – Në: Antologji e prozës së shkurtër shqipe (1685-1944). – Tiranë, 2012, f. 375-380.

KREU VII

INFORMACIONE KU CITOHET EMRI DHE VEPRA E STERJO SPASSES

1. Në shtypin shqiptar

1931

2050 - MIRAKU, XHAFER: (Kryetar i shoqërisë Skampa: Gjendja sportive e Elbasanit. - Në: "Ora", 24 shkurt 1931. [Ç'thotë ana tjetër?- ***e ka shkruar si kundërpërgjigje të artikullit të Stespas "Sporti i Elbasanit në dekadencë].***

2051 - PAK FJALË SHOKËVE. - Në: "Ora", 24 prill 1931.

2052 - SHOQËRIA E STUDENTËVE TË SHQIPNISË NË UDHË TË REALIZIMIT. - Në: "Ora", 14 qershor 1831.

1932

2053 - LAJMET E SHKOLLËS. - Në: "Normalisti", Elbasan, nr. 1, janar 1932, f. 24. [...Mandej ai ia liroi vendin St. Spasses i cili tregoi historikun e shkollës...].

2054 - PROVIMET E MATURËS. - Në: "Gazeta e Korçës", Korçë, 10 korrik, 1932. *[...Ata që fituan janë: HakiBallshi....Sterjo Spasse..."]*.

2055 – ANDONI, VASIL (inic. V). Përshkrimet e një shëtitje nëpër Shqipëri të normalistëve. - Në: "Besa", 25 gusht 1 tetor 1932.

2056 - NJË TOK EMRIME ARSIMTARËSH TË RINJ NDËR QARQE TË NDRYSHME TË MBRETNIS. - *Në*: "Besa", 29 gusht 1932. **[*Arsimtarët e emnuem janë:...në qarkun e Gjirokastrës...Sterjo Spasse në Derviçian ..].**

2057 - POSTA "KOSOVA". - Në: "Kosova", Konstancë, 16 tetor 1932. ***[Z. St...Sp...Derviçian. Faleminderit për fjalët e bukura. Drejtimin e ndruam sipas porosisë. Presim bashkëpunimin tuaj*"].**

1933

2058 - LAJMET E SHKOLLËS. - Në: "Normalisti", Elbasan, nr. 2-3, shkurt-mars 1933, f. 47. **[...Këndohet së pari letra e St. Spasses 32. Bashkë me mësuesit normalist të fushës së Dropullit. Dëgjohen duartrokitje].**

2059 - VASKA, VASIL. Historia e rendit 1932 të shkollës Normale. - *Në*: "Libri i kujtimeve NORMALISTI SHËTITËS, 32'", Elbasan, 1933, f.17-18.[***...Kryetar i shoqërisë ("Normalisti") u zgjodh kujdestari i klasës z. Teki Tela dhe sekretar themelonjës i kësaj shoqërie St. Spasse].***

1934

2060 - STAZHI I ARSIMTARËVE. - Në: "Gazeta e Korçës", Korçë, nr. 2906, 13 nëntor 1934, f. 2. [Emrat e arsimtarëve që kanë dhënë provimin e stazhit, Noftim].

2061 - EMRIME N'ARSIM. - Në: "Gazeta e Korçës", Korçë, nr. 2104, 23 nëntor 1934, f. 2. ***[Sterjo Spasse emërohet në Voskopojë. Njoftim].***

1936

2062 - ZGJEDHJET E DEGËS LETRARE. – Në: "Gazeta e Korçës", Korçë, 11 janar 1936. ***[Spasse sekretar].***

2063 - ZGJEDHJET E SHOQËRISË SPORTIVE E ARTISTIKE "RINIA KORÇARE". - Në: "Sporti shqiptar", 1 shkurt 1936***. [...Dega e literaturës: Kryetar Z. Kristaq Cipo, N/kryetar z. Ilo Mitkë Qafëzezi, Sekretar Sterjo Spasse, këshilltarë z. Stavri Skëndi, Qani Panariti..].***

2064 - KORRESPODENTI. Provimet për dëftesat e lirimit. - Në: "Besa ",16 qershor 1936. ***[...Nga ana e inspektorisë së arsimit të këtushëm u shënuan për të marrë pjesë në komisionet provuese te klasave të pesta të shkollave të qytetit këta mësues: Z.Ilo Mitkë Qafëzezi, Isuf Ibrahim, E. Kopliku, T. Gusho, Sterjo Spasse, M. Denasi, Urania Jasi si dhe F. Frashëri"].***

1938.

2065 - LEKA PËR BASHKIM : Gegënishte dhe toskënishte. – Në: "Drita", 12 qershor 1938.

2066 - G. GJ. Shkrimtarët dhe kritiku shqiptar. - Në: "Drita", nr. 554, 18 shtator 1938.

1941

2067 – LILI, JANI (pseud. Stefan Morava). Për artikullin "Krali Marko". – Në: "Tomori", 18 dhjetor 1941.

1942

2068 - RESULI, NAMIK. Për një gjuhë të përbashkët shqipe. – Në: Koha (Tempo), Milano, nr. 8, 23 prill 1942.

2069 - MESHKALLA, PJETËR. Kritikë ndërtuese. – Në: "Tomori i vogël", 15 korrik 1942.

1943

2070 – DEDA, PJETËR (inic. P. D.). Libra për popullin**.** - Në: "Tomori", 21 maj 1943.

1944

2071 - NJË FTESË E KRYEMINISTRISË PËR NJË FUSHATË PROPAGANDISTIKE NË DOBI TË MJERUEMVE TË LUFTËS. - Në: "Bashkimi i kombit", 22 mars 1944.

1945

2072- PËR ORGANIZIMIN E SHKRIMTARËVE TË SHQIPËRISË . - Në: "Bashkimi", 13 shtator 1945; 15 shtator 1945.

2073 - DREJT BASHKËPUNIMIT KULTURAL ME JUGOSLLAVINË DEMOKRATIKE FEDERATIVE. – Në: "Bashkimi", 15 shtator 1945.

2074 - NË KONFERENCËN E SHKRIMTARËVE U APROVUA UNANIMISHT STATUTI I LIDHJES. IMZOT FAN NOLI ZGJIDHET KRYETAR NDERI . - Në: "Bashkimi", 12 tetor 1945.

2075 - ILIA EHRENBURGU LE SHQIPËRINË. – Në: "Bashkimi", 9 nëntor 1945.

1946

2076 - NGA SHOQËRIA PËR BASHKËPUNIMIN KULTURAL ME REPUBLIKËN FEDERATIVE TË JUGOSLLAVISË. - Në: "Bashkimi", 4 janar 1946.

2077 - MBRËMJE LETRARE NË DURRËS E N'ELBASAN. – Në: "Bota e re", nr. 8, shkurt 1946. ***[Në Elbasan ishin shkrimtarët z. Dhimitër Shuteriqi, Mitrush Kuteli, Sterjo Spasse dhe Zihni Sako…***].

2078 - VAZHDON MBLEDHJA E KËSHILLIT ARSIMOR. – Në: "Bashkimi", 18 korrik 1946. ***[Në këtë diskutim muarrën fjalën me radhë: Sterjo Spasse, Arif Gjyli, Beqir Haçi, Stefan Prifti, Abdyl Kajanaku, Zef Mala, Kol Paparisto, major Qamil Guranjaku].***

2079 - NJË MBRËMJE E MADHE LETRARE E ORGANIZUAR NGA LIDHJA E SHKRIMTARËVE TË SHQIPËRISË. - Në: "Bashkimi", 25 gusht 1945. ***[Sterjo Spasse lexoi një fragment nga një dorëshkrim i tij].***

1947

2080 - MBRËMJE LETRARE. - Në: "Bashkimi", Tiranë, 8 qershor 1947.

2081 - NJË KONFERENCË MBI MIHAL LERMONTOVIN (1814-1841). - Në: "Bashkimi", 1 gusht 1947**.** ***[…një konferencë përkujtimore që u mbajt prej z. Sterjo Spasse më 29 korrik].***

1948

2082 - ZGJEDHJA E KOMITETIT DREJTONJËS TË LIDHJES SË SHKRIMJTARËVE DHE ARTISTËVE TË SHQIPËRISË. - Në: "Letrari i ri", 9 tetor 1948.

1949

2083 - U HAP NË TIRANË KONFERENCA III E SHKRIMTARËVE TË SHQIPËRISË. - Në: "Bashkimi", 15 tetor 1949.

2084 - ME SHKRIMTARËT E PUNËTORËT E ARTIT ORGANIZOHET NJË KONFERENCË ME RËNDËSI. - Në: "Zëri i popullit", 16 tetor 1949.

2085 - KONFERENCA III E SHKRIMTARËVE TË SHQIPËRISË U DHA FUND PUNIMEVE TË SAJA. U ZGJODH KOMITETI DREJTIONJËS. - Në: "Zëri i popullit", 13 tetor 1949.

1950

2086 - SEANCA E PESTË 11 TETOR 1949 - ORA 17. - Në: "Konferenca e III-të e Lidhjes së Shkrimtarëve të Shqipërisë" (9 - 12 tetor 1949). - Tiranë, 1950, f. 70-73. ***[...Bëjnë vërejtjet e tyre shokët Dhimitër Shuteriqi, Sterjo Spasse, Thanas Konomi, Veiz Sejko, Aleksaandër Xhuvani, Aleks Buda...].***

2087 - PELEGRINAZH MBI VARRIN E KONSTANDIN KRISTOFORIDHIT. - Në: "Zëri i popullit", 9 mars 1950.

1951

2088 - U HAP KONFERENCA KOMBËTARE PËR MBROJTJEN E FËMIJËVE. - Në: "Zëri i popullit", 22 dhjetor 1951; "Bashkimi", 22 dhjetor 1951.

2089- KONFERENCA KOMBËTARE PËR MBROJTJEN E FËMIJËVE U DHA FUND PUNIMEVE. - Në: "Zëri i popullit", 23 dhjetor 1951.

1952

2090 - ME RASTIN E 100 VJETORIT TË VDEKJES SË N. V. GOGOLIT. - Në: "Bashkimi", 4 mars 1952.

2091 - 100 VJETORI I LINDJES SË JON LUKA KARAXHALE. – Në: "Letërsia jonë", nr. 3, 1952, f. 63. [Në këtë konferencë foli shkrimtari Sterjo Spasse].

2092 - RRETHI LETRAR I SHKOLLËS PEDAGOGJIKE TË PESHKOPISË. - Në: "Letrari i ri", nr. 24, 30 dhjetor 1952. ***[...Pas tij folën dhe shumë anëtarë të tjerë, edhe shkrimtari Sterjo Spasse që ndodhej rastësisht].***

2093 - PËR NJË LETËRSI QË T'U PËRGJIGJET KËRKESAVE TË NDËRTIMIT TONË SOCIALIST. - Në: "Zëri i popullit", 24 mars 1953.

2094 - PENGESË PËR PËRHAPJEN E LIBRIT NË MASAT. - Në: "Zëri i popullit", 21 prill 1953.

2095 - SHUTERIQI, DHIMITËR. Mbi disa çështje të tipikes në veprat tona letrare. - Në: "Zëri i popullit", 22 maj 1953.

2096 - 1 QERSHORI U FESTUA KUDO ME GËZIM. Në: "Zëri i popullit", 2 qershor 1953. ***[Në Tiranë foli anëtari i komitetit kombëtar për mbrojtjen e fëmijëve, shkrimtari Sterjo Spasse].***

2097 – VLORË. - Në: "Zëri i popullit", 4 qershor 1953. ***[Miting për ditën e fëmijëve, ku foli anëtari i komitetit kombëtar për mbrojtjen e fëmijëve shkrimtari Sterjo Spasse].***

2098 - NEXHA, MURAT. Të ngjallim tek fëmijët dashurinë për librin. – Në: "Udhëheqësi i pionierëve", nr. 10, tetor 1953.

1954

2099 - FATMIR GJATA. Për një zhvillim të mëtejshëm të letërsisë në rrugën e realizmit socialist. - Në: "Rruga e Partisë" nr. 4, 1954, f.41-47.

2100 - MBRËMJE KUSHTUAR MIQËSISË SHQIPTARO-BULLGARE. – Në: "Zëri i popullit", 16 shtator 1954. [Shkrimtari Sterjo Spasse foli mbi..."].

2101 - KONFERENCË MBI LETËRSINË BULLGARE. - Në: "Zëri i popullit", 17 shtator 1954; "Bashkimi", 17 shtator 1954. [...foli shkrimtari Sterjo Spasse].

1955

2102 - GURAKUQI, MARK. Më tepër kujdes për hartimin e teksteve shkollore. - Në: "Bashkimi", 20 mars 1956.

1956

2103 - BALA, VEHBI. Çështje të historisë së letërsisë shqipe : rreth realizmit tonë kritik në *Bota e re* të Korçës : [1936-1937]. - Në: "Buletin për shkencat shoqërore", nr. 3, 1956, f. 136-172.

2104 - LEXONJËSIT NDIHMOJNË SHKRIMTARIN (Për romanin "Afërdita përsëri në fshat" (Shkodër). – Në: "Bashkimi", 12 prill 1956.

2105 - BIHIKU, KOÇO. Mbi heroin pozitiv. - Në: "Zëri i popullit", 20 maj 1956.

1957

2106 - PAPULI, SOTIR. Në Moskë organizohet një mbrëmje kushtuar letërsisë shqiptare. - Në: "Zëri i popullit", 30 mars 1957.

2107 - GURAKUQI, MARK. Tema e fshatit në letërsinë tonë të realizmit socialist. - Në: "Bashkimi", 16 maj 1957.

2108 - GJATA, FATMIR. Mbi disa probleme të krijimtarisë letrare. - Në: "Nëntori", numër special, 1957, f. 132-139.

2109 - FOTO: Një grup shkrimtarësh delegatë në Kongresin II të Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve**. – Në**: "Nëntori", numër special,1957. **[*Midis tyre edhe Sterjo Spasse]*.**

2110 - DEDJA, BEDRI. Mbi letërsinë për fëmijë. - Në: "Nëntori", numër special, 1957, f. 141-143.

2111 - JORGAQI, NASHO. Tregimi i shkurtër, skica, fejtoni - letërsia jonë militante. - Në: "Nëntori", numër special, 1957, f. 111-114.

2112 - BALA, VEHBI. Për lulëzimin e prirjeve të ndryshme për krijimin. - Në: "Nëntori", numër special, 1957, f. 114-116.

2113 - BIHIKU, KOÇO. Probleme të kritikës. - Në: "Nëntori", numër special, 1957, f. 165-170.

2114 - XHUVANI, ALEKSANDËR. Gjuha në veprat tona letrare (Diskutim). - Në: "Nëntori", numër special, 1957, f. 175-177.

2115 - PËRSHËNDETJA E SHKRIMTARIT KINEZ KO PAO ÇUAN. - Në: " Nëntori", numër special, 1957, f. 184-186.

2116 - LETËRKËMBIM MIDIS KOOPERATVISTËVE VËLLEZËR KINEZË DHE SHQIPTARË. – Në: "Bashkimi", 27 shkurt 1957.

2117 – ATSH : Mbledhje kushtuar përvjetorit të shpalljes së RP të Kinës. - 29 shtator 1957.

1958

2118 - CAMAJ MARTIN. Nëpër fletët e "Nëntorit", revistë letrare-artistike, shoqërore-politike, nr. 8, Tiranë, 1957. – Në: "Shejzat", Romë, nr. 3-4, mars-prill 1958, f. 102-105.

1959

2119 - SHUTERIQI, DH, S. Disa çështje të letërsisë shqipe. - Në: "Rruga e Partisë", nr. 5, 1959, f. 26.

2120 - KORABI, VELI. Pse më pëlqen shkrimtari Fatmir Gjata?. – Në: "Nëntori", nr. 5, 1959, f. 257-258.

2121 - LETËR E HAPUR E NJË GRUPI PIONIERËSH TË TIRANËS DREJTUAR SHKRIMTARËVE TË LETËRSISË SHQIPE. – Në: "Nëntori", nr. 6, 1959, f. 246-247.

2122 - DREJT PLENUMIT KUSHTUAR PROBLEMEVE TË ROMANIT, Romani tek ne. - Në: "Drita", 21 nëntor 1965.

2123 - DHIMITËR SHUTERIQI. "Këngë e re për dashurinë e vjetër". - Në: "Zëri i popullit", 6 dhjetor 1959.

1960

2124 - SHAPLLO, DALAN. "Disa probleme mbi heroin pozitiv". - Në: "Nëntori", nr. 5, 1960, fq. 148.

2125 - SHALA, D. Lufta në mes të së resë dhe së vjetrës në veprat e realistëve shqiptarë. - Në: "Përparimi", Prishtinë, nr. 6, 1960.

1961

2126 - LJU-BAJ-JUJ. Shqipëria, shqiponjë që fluturon krahëhapur. - Në: "Bashkimi", 22 janar 1961.

2127 – SHUTERIQI, DHIMITËR S. Pesë vjet jetë letrare. – Në: "Zëri i popullit", 8 shkurt 1961.

1962

2128 – GURAKUQI, MARK. Fjalë për letërsinë. - Në: "Drita", 27 maj 1962.

2129 – ANGONI, ENGJËLL. Tryeza e mësuesit : pasthirmat. - Në: "Arsimi popullor", nr. 3, maj-qershor 1962, f. 65-111.

2130 - ATSH: NGA VIZITA E MIQVE KINEZË NË VENDIN TONË. - Në: "Zëri i popullit", 3 tetor 1962.

2131 - NGA DISKUTIMET NË PLENUMIN E PROZËS (Jakov Xoxa, Mark Gurakuqi, Nonda Bulka). - Në: "Drita",16 dhjetor 1962.

1963

2132 - FOTO: Presidiumi i mbledhjes përkujtimore me rastin e 10 vjetorit të vdekjes të J. V. Stalinit. - Në: "Zëri i popullit", 6 mars 1963. ***[Mes te tjerëve edhe S. Spasse***].

2133 - BRAHIMI, RAZI. Gruaja dhe letërsia e sotme. – Në: "Drita", 10 mars 1963.

2134 - ATSH : Mbrëmje miqësie shqiptaro-kineze. - Në: "Zëri i popullit", 30 prill 1963.

2135 - MIDIS LEXUESVE. -Në: "Drita", 2 qershor 1963.[***Shkrimtari Sterjo Spasse pati një takim të ngrohtë me punëtorët e Uzinës "Partizani" të kryeqytetit***].

2136 - KONFERENCA KOMBËTARE PËR PËRHAPJEN DHE LEXIMIN E LIBRIT. - Në: "Mësuesi", 7 qershor 1963. ***[Diskutuan me radhë : shkrimtari Sterjo Spasse..].***

2137 - NGA RAPORTI I SHOKUT PIPI MITROJORGJI. – Në: "Drita", 9 qershor 1963.

2138 - KONFERENCA E PARË KOMBËTARE PËR PËRHAPJEN DHE LEXIMIN E LIBRIT. - Në: "Drita ", 9 qershor 1963. ***[...Pastaj filluan diskutimet. I pari e mori fjalën shkrimtari Sterjo Spasse..].***

2139 - MIDIS LEXUESVE. - Në: "Drita", 16 qershor 1963. ***[Nonda Bulka e Sterjo Spasse në Këmishtaj].***

2140 - ATSH : Humbën jetën nga një katastrofë ajrore (Drago Siliqi). - Në: "Zëri i popullit", 10 korrik 1963.

2141 - ATSH : Mbledhje solemne në kryeqytet. - Në: "Zëri i popullit", 1 gusht 1963.

2142 - ATSH: Dhurata nga RP e Kinës Pallatit të Pionierëve. - Në: "Bashkimi", 2 gusht 1963.

2143 – KOLIQI, ERNEST (pseud. Hilushi). Malli i shtampës (Shkoqitje pleqnie). – Në: "Shejzat", Romë, nr. 9-10, shtator - tetor 1963.

2144 - DEDJA, BEDRI. Problem që pret ende zgjidhje. – Në: "Drita", 1 shtator 1963.

2145 - ATSH: Darkë për nder të delegacionit kulturor të R P të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 24 tetor 1963.

2146 - GURAKUQI, MARK. Pak fjalë për letërsinë tonë të sotme për fëmijë. - Në: "Drita", 10 nëntor 1963.

2147 - TABAKU, FAIRE. Kërkesat e fëmijëve ndaj letërsisë për fëmijë. - Në: "Drita", 1 dhjetor 1963.

2148 - INTERVISTË ME DHIMITËR SHUTERIQIN. – Në: "Drita", 29 dhjetor 1963.

1964

2149 - FOTO P.Cici : Presidiumi i mitingut të madh në Tiranë në Pallatin e Sportit "Partizani" me rastin e ardhjes së Çu En Lait. - Në:

"Zëri i popullit" dhe "Bashkimi", 9 janar 1964. ***[Në presidium është edhe S: Spasse***].

2150 - TAKIME TË SHKRIMTARËVE ME LEXONJËSIT. - Në: "Drita", 17 maj 1964. ***[Petro Marko dhe Sterjo Spasse patën një takim me nxënësit e shkollës pedagogjike dyvjeçare të Tiranës].***

2151 - EKIPE SHKRIMTARËSH NË RRETHE. - Në: "Drita", 17 maj 1964. [***Po kështu një tjetër grup shkrimtarësh me S, Spassen, N. Bulkën, K. Dushi dhe M. Zaloshnja u nisën për në rrethin e Beratit..] .***

2152 - TAKIME TË LEXUESVE ME SHKRIMTARËT. - Në: "Zëri i popullit", 20 maj 1964. ***[...Në një nga sallat e shtëpisë së kulturës dhe krijimtarisë popullore-"Margarita Tutulani" të qytetit (Beratit) shkrimtarët Nonda Bulka, Sterjo Spasse, Kin Dushi dhe Moisi Zaloshnja u takuan me nxënësit e shkollës pedagogjike "Babë Dudë Karbunara].***

2153 - TAKIME TË SHKRIMTARËVE ME LEXUESIT. – Në: "Drita", 31 maj 1964. ***[Në Tiranë...Shkrimtari Sterjo Spasse u takua me nxënësit e me personelin e Liceut Artistik të Tiranës..].***

2154 - ATSH: U largua nga vendi ynë. - Në: "Drita", 21 qershor 1964.

2155 - ATSH: Miqtë kinezë u larguan nga vendi ynë. – Në: "Zëri i popullit", 26 qershor 1964.

2156 - DARKË PËR NDER TË EKIPIT TË BASKETBOLLIT TË TË RINJVE TË REPUBLIKËS POPULLORE TË KINËS. - Në: "Zëri i popullit", 2 korrik 1964.

2157 - ATSH: Mbledhje solemne kushtuar 37 vjetorit të krijimit të ushtrisë çlirimtare popullore kineze. – Në: "Zëri i popullit", 29 gusht 1964.

2158 - U NIS PËR NË R.P. TË KINËS NJË DELEGACION I LIDHJES SË SHKRIMTARËVE DHE ARTISTËVE TË SHQIPËRISË. - Në: "Drita", 20 shtator 1964. ***[Për të përcjellë delegacionin kishin dalë Shefqet Musaraj, Sekretar i Përgjithshëm i Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve të Shqipërisë dhe shkrimtari Sterjo Spasse, nënkryetar i shoqërisë Shqipëri- Kinë].***

2159 - FOTO: Presidiumi i mbledhjes solemne kushtuar 16 vjetorit të shpalljes të RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit " , 29 shtator 1964.

2160 - ATSH: U hap festivali i filmit kinez. - Në: "Zëri i popullit", 29 shtator 1964.

2161 - ATSH: Festivali i filmit kinez u hap me premierën e dokumentarit "Krah për krah". - Në: "Drita", 4 tetor 1964.

2162 - ATSH: Darkë nga Ambasada e RP të Kinës, për nder të delegacionit të grave punonjëse kineze; U largua delegacioni i grave kineze. - Në: "Zëri i popullit", 20 tetor 1964.

2163 - ATSH: Darkë nga Ministria e Arsimit dhe e Kulturës; Pritje nga Ambasada e RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 21 tetor 1964.

2164 - ATSH: Ansambli kombëtar artistik i RP të Kinës u largua nga Shqipëria. - Në: "Zëri i popullit", 22 tetor 1964.

2165 - TAKIM ME RASTIN E 10 VJETORIT TË NËNSHKRIMIT TË MARRËVESHJEVE MIDIS RP TË SHQIPËRISË DHE RP TË KINËS. - Në: "Zëri i popullit", 23 tetor 1964. ***[...Në takim merrnin pjesë...zv.kryetari i Shoqatës së Miqësisë Shqipëri-Kinë Sterjo Spasse...].***

2166 - MËRTIRI, LEONIDHA. Rrethi letrar i Institutit. – Në: "Zëri i rinisë", 16 dhjetor 1964.

1965

2167 - AKTIVITETE KUSHTUAR MUAJIT TË LETËRSISË SHQIPE. - Në: "Zëri i popullit", 22 maj 1965.

2168 - TAKIM NË DURRËS E KAVAJË. - Në: "Drita", 25 maj 1965.

2169 - AFEZOLLI, SOFOKLI. "Një Afërditë në fshat.". - Në: "Mësuesi", 2 korrik 1965. ***[...Do të doja ta kisha Sterjon aty pranë, që ta kundronte vetë..].***

2170 - ORGANIZOHET SHFAQJA E FILMIT ARTISTIK KINEZ "Roje nën llambën e neonit". - Në: "Zëri i popullit", 28 shtator 1965.

2171 - AKTIVITETE KUSHTUAR 16 VJETORIT TË SHPALLJES SË REPBLIKËS POPULLORE TË KINËS. - Në: "Zëri i popuillit", 30 shtator 1965.

2172 - VELÇA, KUDRET. Letërsia dhe formimi i njeriut të ri. - Në: "Zëri i popullit", 19 tetor 1965.

2173 - ALIA, RAMIZ. Për një krijimtari letraro-artistike militante për çështjen e socializmit (Raport i Byrosë Politike të KQ Të PPSH). - Në: "Zëri i popullit", 28 tetor 1965.

2174 - ROMANI TEK NE. - Në: "Drita", 21 nëntor 1965.

2175 - JETA E POPULLIT BURIM FRYMËZIMI PËR LETËRSINË E ARTET TONA. - Në: "Zëri i popullit", 1 dhjetor 1965.

2176 - KOLIQI, ERNEST. Dante e noi albanesi: [Dante dhe ne shqiptarët]. – Në: "Shejzat", Romë, nr. 9-10, 1965, f. 324-325**.** ***[Diçka mbi përkthimin e Dantes në tekstin mësimor "Letërsi e huaj", përg. nga Mahir Domi e Sterjo Spasse].***

1966

2177 - KRAJA, FADIL: "Antologji e letërsisë shqipe" (Botimi i gjashtë). - Në: "Mësuesi", 14 janar 1966.

2178 - BIHIKU, KOÇO. "Letërsia duhet të depërtojë më thellë në proceset dhe ngjarjet e jetës së sotme". – Në: "Rruga e Partisë", nr. 2, 1966, f. 24.

2179 - MARKO, PETRO. Tre udhëtime. - Në: "Zëri i popullit", 20 shkurt 1966.

2180 - U HAP EKSPOZITA E FOTOGRAFISË ARTISTIKE "Me aparatin fotografik nëpër Kinën popullore". - Në: "Zëri i popullit", 3 mars 1966.

2181 - MYFTIU, ABDURAHIM. Për pasqyrim të thellë dhe stile të ndryshme. - Në: "Drita", 13 mars 1966.

2182 - PLENUMI I LIDHJES SË SHKRIMTARËVE DHE ARTISTËVE PËR PROBLEMET E PROZËS. – Në: "Zëri i popullit", 24 prill 1966. ["Raportin "Mbi disa probleme të prozës sonë: " ***...e mbajti anëtari i Komitetit Drejtues të Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve, Sterjo Spasse].***

2183 - ATSH: U nënshkrua protokolli i mbledhjes së pestë të Këshillit administrativ të shoqërisë aksionere kinezo-shqiptare të lundrimit detar. – Në: "Bashkimi, 5 maj 1966.

2184 - MUAJI I LETËRSISË SHQIPE: Tiranë. – Në: "Drita", 8 maj 1966. ***[Në pallatin e kulturës Ali Kelmendi, punonjësit e arsimit të qytetit u takuan me shkrimtarin Sterjo Spasse..].***

2185 - DARKË PËR NDER TË DELEGACIONEVE KINEZE. - Në: "Zëri i popullit", 3 qershor 1966.

2186 - MERO, AGIM. Mbi edukimin e brezit të ri nëpërmjet njohjes të së kaluarës dhe traditave luftarake të popullit dhe rinisë sonë : [Fjalë e mbajtur në plenumin e KQ të BRPSH]. – Në: "Zëri i rinisë", 4 qershor 1966.

2187 - TAKIME TË SHKRIMTARËVE ME LEXUESIT. - Në: "Drita", 5 qershor 1966. ***[Sterjo Spasse dhe Aleks Çaçi u takuan me punëtorët e fabrikës së leshit si dhe me punëtorët e Hotel Dajtit].***

2188 - ARRITI NË VENDIN TONË NJË DELEGACION I MINISTRSË SË INDUSTRISË TË NAFTËS I RP TË KINËS. - Në: "Zëri i popullit", 6 qershor 1966.

2189 - U HAP EKSPOZITA "Fotografia kineze". - Në: "Zëri i popullit", 7 qershor 1966.

2190 - MBROJTJE DIPLOMASH MBI TEMA GJUHËSORE E LETRARE. - Në: "Drita", 13 korrik 1966.

2191 - KARJAGDIU, ABDULLAH. Shkëlqimi dhe hijet e një pasqyre të historisë së letërsisë. – Në: "Jehona", Shkup, nr. 7, 1966. [Lidhur me librin "Albanian literature" të anglezit Stuart, E. Man].

2192 - QOSJA, REXHEP. Femra në prozën tonë. – Në: "Përparimi", Prishtinë, nr. 7, 1966, f. 570-590; nr. 8, f. 684-710. (Shih f. 575).

2193 - LIKAJ, RAMIZ. Tregime të realizuara dhe tregime të paarritura. - Në: "Drita", 7 gusht 1966.

2194 - QEVERIA E RP TË KINËS I DHUROI QEVERISË SË RP TË SHQIPËRISË NJË NUMËR TRAKTORËSH DHE MAQINERI BUJQËSORE. - Në: "Zëri i popullit", 12 gusht 1966.

2195 – LUARASI, ALEKS. Në fshatrat buzë Prespës. – Në: "Zëri i rinisë", 13 gusht 1966.

2196 - U SHFAQ FILMI DOKUMENTAR KINEZ "Rroftë miqësia revolucionare". - Në: "Zëri i popullit", 28 shtator 1966.

2197 - FOTO: ATSH: Presidiumi i mbledhjes solemne me rastin e 17 vjetorit të shpalljes së RP të Kinës. – Në: "Zëri i popullit" , 30 shtator 1966.

2198 - ATSH: Delegacioni i Shoqatës së miqësisë Kinë - Shqipëri vazhdon vizitat në kryeqytet. - Në: "Zëri i popullit" , 1 tetor 1966.

2199 - JORGAQI, NASHO. Figura e mësuesit tonë të partishëm. - Në: "Mësuesi", 11 nëntor 1966.

2200 - SHOKU ABDYL KËLLEZI PRITI MIQTË KINEZË QË NDODHEN NË VENDIN TONË. - Në: "Zëri i popullit", 25 nëntor 1966.

2201 - NJË SHKOLLE 8-VJEÇARE I JEPET EMRI I FAN.S.NOLIT. - Në: "Bashkimi", 26 nëntor 1966.

2202 – CAMAJ, MARTIN. Mendime rreth zhvillimit të letërsisë së mbasluftës në Shqipëri. - Në: "Shejzat", Romë, Vjeti X, nr. 9-12, shtator-dhjetor 1966, f. 511-514.

2203 - U LARGUA NGA VENDI YNË DELEGACIONI I BASHKËPUNIMIT TEKNIKO-SHKENCOR I RP TË KINËS. - Në: "Zëri i popullit", 21 dhjetor 1966.

1967

2204 - MBLEDHJE MBI PËRSHTYPJET NGA RP E KINËS. - Në: "Bashkimi", 15 mars 1967.

2205 - XOXA, DHURATA. Disa probleme të letërsisë sonë për fëmijë. - Në: "Zëri i rinisë", 25 mars 1967.

2206 - LUARASI, ALEKS. Goricarët. - Në**: "**Zëri i rinisë", 25 mars 1987.

2207 - MUAJI I LETËRSISË. – Në: " Drita", 28 maj 1967. ***[...Një takim të tillë patën me studentët dhe pedagogët e Institutit të Lartë Bujqësor, A.Çaçi, N.Bulka, Dh. Bubani, dhe S. Spasse].***

2208 - KALLULLI, ADRIATIK**.** Mendimi i klasës punëtore do ta pasurojë poezinë tonë. - Në: "Drita", 11 qershor 1967.

2209 - DJE NË KONGRES (Kongresi IV i Frontit demokratik). – Në: "Bashkimi", 16 shtator 1967. [***Diskutuan...Sterjo Spasse, shkrimtar..].***

.

2210 - MEKULI, HASAN. "Të fejuemit e A. Manconit". – Në: " Jeta e re", Prishtinë, nr. 4, korrik-gusht 1967, f. 802.

2210 - ATSH: Aktivitete me rastin e 18 vjetorit të Shpalljes së RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 28 shtator 1967.

2212 - AKTIVITETE ME RASTIN E 18 VJETORIT TË SHPALLJES SË R.P TË KINËS. - Në: "Drita", 1 tetor 1967.

1968

2213 - NJË KËNGËTAR I MADH I SKËNDERBEUT. – Në: "Jehona", Shkup, nr. 1, 1968. **[Grigor Përliçev: Skënderbeu].**

2214 - MEKULI, HASAN. Grigor Përliçev: Skënderbeu**.** - Në: "Jeta e re", Prishtinë, nr. 2, 1968, f. 205. ***[...Grigor Përliçev, si na rrëfejnë për biografinë e tij Petraq Pepo dhe Sterjo Spasse, në parathënien e botimit shqip, është maqedonas***].

2215 - BERISHA, RUSTEM. Të deja për dituni. - Në: "Fjala", Prishtinë, nr. 2, 1968.

2216 - BUNJAKU, LUTFIJE. Fshatarja me diplomë ("Afërdita"). - Në: "Zani i rinisë", Prishtinë, nr. 5, 3 shkurt 1968.

2217 - MIHAJLLOVSKI, PANÇE. Përpjekje të dështuara për shtrembërimin e fakteve historike. - Në: "Flaka e vëllazërimit", Shkup, 15 shkurt 1968.

2218 - BIHIKU, KOÇO. Si ta ndërtojmë kursin e historisë së letërsisë së sotme shqipe. - Në: "Mësuesi", 6 shtator 1968.

2219 - KARJAGGDIU, ABDULLAH. Shkëlqimi dhe hijet e një pasqyre të historisë së letërsisë. - Në: "Jehona", Shkup, nr. 7, 1968.

2220 - BUNJAKU, SHABAN. Shoku profesor, kthehu (Për "Afërditën"). - Në: "Zani i rinisë", Prishtinë, nr. 9, 2 mars 1968, f.10.

2221 - GUNGA, FAHREDIN - KIKAJ, VEHBI. Më tepër hapësirë në shkollë për letërsinë. - Në: "Rilindja", Prishtinë, 10 mars 1968.

2222 - BUXHOVI, JUSUF. Në meridiane letrare. – Në: "Rilindja", Prishtinë, 10 mars 1968.

2223 - BUXHOVI, JUSUF. Në meridiane letrare. – Në: "Fjala", Prishtinë, nr. 2, 1968.

2224 - BUNJAKU, ABDYL. Dashuri e zbehtë. - Në: "Zani i rinisë", Prishtinë, nr. 11, 16 mars 1968.

2225 - JASIQI, ALI. Aktualiteti, frymëzues letrar. – Në: "Rilindja", Prishtinë, 7 prill 1968, f. 12.

2226 - MATURA DHE MATURANTËT-MËSUESIT E FSHATIT. - Në: "Zani i rinisë", Prishtinë, nr. 14, 18 prill 1968, f. 6.

2227 - MËSUESIT E FSHATIT ("Afërdita"). – Në: "Zëri i rinisë", Prishtinë, nr. 4, 18 prill 1968.

2228 - JASIQI, ALI. Aktiviteti frymëzues letrar. – Në: "Rilindja", Prishtinë, 5 maj 1968.

2229 - KELMENDI, RAMIZ. Ismail Kadare. - Në: "Fjala", Prishtinë, nr. 5, 1968.

2230 - QOSJA, REXHEP. Dialogje me shkrimtarët. - Prishtinë : "Rilindja", 1968. ["Millosh Gjergj Nikolla (Migjeni) 1911-1938)", f. 212; Esat Mekuli (1916) f. 244].

2231 - JASIQI, ALI, D. Proza tregimtare e Mitrush Kutelit (Parathënie në përmbledhjen: "Ago Jakupi dhe rrëfime të tjera". – Prishtinë : Enti i botimeve shkollore, 1968. f.5-22.

2232 - LUTFIU, MOISI. Për cilën fjalë bën fjalë Përliçevi në poemën "Skënderbeu". - Në: "Simpozium për Skënderbeun" (9-12 maj 1968). - Prishtinë : Instituti Albanologjik i Prishtinës, 1968.

2233 - ATSH: Koktej në ambasadën e RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 23 nëntor 1968.

2234 - SHAPLLO, DALAN. Letërsia dhe realiteti ynë. - Tiranë : "Naim Frashëri",1968, f. 91-92, 200.

2235 - LUBOTENI, GANI. Teoria e letërsisë : Tekst për shkollat e mesme. - Prishtinë, 1968.

1969

2236 - DISKUTIM KRIJUES NË KLUBIN E LIDHJES. - Në: "Drita", 13 prill 1969. ***[...Diskutimin e mbylli Sterjo Spasse].***

2237 - ATSH : Foto: Presidiumi i Kongresit II të Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve të Shqipërisë. – Në: "Bashkimi", 25 prill 1969.

2238 - ATSH: Organizohet shfaqja e filmit kinez "Kongresi i 9-të i Partisë Komuniste të Kinës". – Në: "Zëri i popullit", 28 shtator 1969.

2239 - FOTO : Presidiumi i mbledhjes solemne me rastin e 20 vjetorit të shpalljes së Republikës Popullore të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 30 shtator 1969.

2240 - ZYRAKJA, SUZANA (Nxënëse e shkollës "Luigj Gurakuqi", Elbasan). Në kuadrin e 60 vjetorit të shkollës "Normale". Një takim që më la mbresa. - Në: "Shkumbini", Elbasan, 22 tetor 1969.

2241 - NË KORÇË U PËRKUJTUA KONGRESI I I BASHKIMIT TË ARSIMTARËVE ANTIFASHISTË TË SHQIPËRISË. - Në: "Zëri i popullit", 25 nëntor 1969. ***[...Kurse shkrimtari Sterjo Spasse, ish delegat në Kongres, si dhe Marika Prifti folën për kujtimet e kongresit].***

2242 - PODGORICA, FADIL. Disa çështjë të letërsisë në shkollat e mesme. - Në: "Buletini shkencor i Institutit Pedagogjik 2-vjeçar të Shkodrës", Shkodër, nr. 8, 1969, f. 70. **[Një mësues i shkollës së mesme, duke shqyrtuar veprën letrare të Sterjo Spasses, u kërkon nxënësve shumë imtësi rreth jetës së personazheve të romanit "Ata nuk ishin vetëm" por nuk u tërheq vemendjen - as edhe me**

një fjalë, - mbi ate që është emocionale, dhe pa të cilën nuk mund të kuptohet e gjithë pjesa tjetër].

2243 - ATSH: Arriti në vendin tonë delegacioni i bashkëpunimit tekniko-shkencor i RP të Kinës. Një delegacion i Shoqatës së miqësisë Shqipëri Kinë u nis për në RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 23 nëntor 1969.

2244 - SILIQI, LLAZAR. Gju më gju me popullin. - Në: "Nëntori", numër special, Tiranë, 1969, f. 72-78.

2245 - QOSJA, REXHEP. Parathënie në botimin: "Shefqet Musaraj - Para Agimit". – Prishtinë : "Rilindja", 1969.

1970

2246 - ATSH: U largua nga vendi ynë delegacioni i bashkëpunimit tekniko-shkencor i RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 7 janar 1970.

2247 - MORINA, SADRI. Më shumë e mbledhur se e zgjedhur**.** - Në: "Fjala", Prishtinë, nr. 3, mars 1970, f. 12.

2248 - ATSH: U hap në Shkodër ekspozita mbi sukseset e ndërtimit socialist në RP të Kinës. - Në. "Zëri i popullit", 7 prill 1970.

2249 - ATSH: Në Korçë u hap ekspozita mbi sukseset e ndërtimit socialist në R P të Kinës. - Në: "Bashkimi", 14 prill 1970.

2250 - U ÇEL EKSPOZITA E NDËRTIMIT SOCIALIST NË R.P. TË KINËS. - Në: "Përpara", Korçë, 15 prill 1970.

2251 - ATSH: Në Elbasan u hap ekspozita "Mbi sukseset e ndërtimit socialist në RP të Kinës. - Në: " Zëri i popullit", 28 korrik 1970.

2252 - ATSH: Në Fier u hap ekspozita "Mbi sukseset e ndërtimit socialist në RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 7 gusht 1970.

2253 - MUAJI I LETËRSISË. - Në: "Drita", 18 tetor 1970.

2254 - KASTRATI, JUP. Për historinë e ortografisë shqipe (II) – Në: "Buletini shkencor", Shkodër, nr. 9, 1970, f. 433, 436, 439-440, 450, 453.

2255 - SHUTERIQI, DHIMITËR. Fjala me rastin e 25 vjetorit të krijimit të Lidhjes. - Në: "Zëri i popullit", 25 tetor 1970.

2256 - FIRMA SHKRIMTARËSH DHE ARTISTËSH NË KOPERTINËN E REVISTËS NËNTORI. – Në: "Nëntori", nr. 10, Tiranë, 1970.

2257 - KRONIKË FOTOGRAFIKE: Nga jeta e Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve. - Në: "Nëntori", nr. 10, 1970. [Foto: P. Marko, S. Spasse dhe L. Qafzezi, në plenumin e Lidhjes për prozën, 1966].

2258 - DILAVERI, DILAVER. Rruga e romanit tonë. – Në: "Nëntori", nr. 10, 1970, f. 25-30.

2259 - BALA, VEHBI. Njëzetepesë vjet më parë...- Në: "Nëntori", nr. 10, 1970, f. 9.

2260 - SHAPLLO, DALAN. Aspekte të zhvillimit të artit tonë të realizmit socialist në dritën e mësimeve të Partisë. – Në: "Nëntori", nr. 12, 1970, f. 50-66.

1971

2261 - ATSH: U largua nga vendi ynë grupi i punonjësve të Ministrisë së Ekonomisë Ujore dhe Energjetikës së RP të Kinës dhe grupi i pingpongistëve kinezë. - Në: "Zëri i popullit", 7 janar 1971.

2262 - SHKOLLËS SONË TË RE I PËRSHTATET VETËM NJË HIGJENË E LARTË. - Në: "Zëri i popullit", 27 shkurt 1971.

2263 - SHALA, MEHMET. Të kultivojmë te nxënësit përjetimin e të bukurës në veprat letrare. – Në: "Shkëndija", Prishtinë, nr. 1, mars 1971 (f.5. Shtigje).

2264 - ÇELIKU, MEHMET. Sulmues apo sulmonjës. – Në: "Shkëndija", Prishtinë, nr. 1, mars 1971.(f. 12. Gjuhë).

2265 - NË INSPEKTIM (Fejton). - Në: "Shkëndija", Prishtinë, nr. 3, 15 prill 1971.

2266 - BICAJ, RIZA. Në mësimet e gjuhës e të letërsisë në shkollat e mesme. - Në: "Shkëndia", Prishtinë, nr. 4, 1 maj 1971.

2267 - H. H. Afërdita e Dushkajës. - Në: "Shkëndija", Prishtinë, nr. 7, 15 qershor 1971.

2268 - BICAJ, RIZA. Metodë polifonike : në mësimin e gjuhës dhe të letërsisë në shkolla të mesme. – Në: "Shkëndija", Prishtinë, nr. 4, 1 maj 1971.

2269 - ATSH: Arriti në vendin tonë një grup atletësh kinezë. - Në: "Zëri i popullit", 13 korrik 1971. [Në ekip bën pjesë edhe atleti i shquar Nih Çih Çin, që ka arritur rezultatin më të lartë botëror në kërcim së larti me 2,29 metra].

2270 – ATSH: U larguan nga vendi ynë turistët kinezë. - Në: "Zëri i popullit", 17 gusht 1971.

2271 - ATSH: Miting i miqësisë luftarake revolucionare shqiptaro-kineze. - Në: "Zëri i popullit", 22 gusht 1971. [Foto: Presidiumi i mitingut të miqësisë luftarake revolucionare shqiptaro-kineze].

2272 - ATSH: Darkë për nder të delegacionit ushtarak të miqësisë të RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 22 gusht 1971.

2273 - ATSH: Arriti në vendin tonë trupa e baletit të Republikës Popullore të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 7 shtator 1971.

2274 - ATSH: Populli i kryeqytetit i dha lamtumirën e fundit shokut Çan Ao Y. - Në: "Zëri i popullit", 30 shtator 1971.

2275 - ATSH: Nga aktivitetet kushtuar 22 vjetorit të themelimit të RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 2 tetor 1971.

2276 - DËRVISHI, TEKI. Ese: Eshtrat që vijnë vonë. – Në: "Fjala", Prishtinë, nr. 10, tetor 1971, f.11.

2277 - ATSH: U largua nga vendi ynë trupa e baletit e RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 6 tetor 1971. [Foto: Nga përciellja e artistëve të trupës së baletit të RP të Kinës në aeroport].

2278 - ATSH: Arriti në vendin tonë një delegacion i qeverisë së RP të Kinës për të marrë pjesë në inaugurimin e hidrocentralit "Mao Ce Dun" : Darkë për nder të delegacionit të qeverisë së RP të Kinës. - Në: "Zëri i Popullit , 27 tetor 1971.

2279 - ATSH: Darkë në ambasadën e RP të Kinës. – Në: "Zëri i popullit ", 9 nëntor 1971.

2280 - ATSH: Darkë për nder të delegacionit qeveritar të RP të Kinës. - Në: "Zëri i rinisë", 11 nëntor 1971.

2281 - ATSH: Arritën në vendin tonë basketbollistët dhe volejbollistët e ekipeve kombëtare të RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 26 nëntor 1971.

2282 - ATSH: Darkë në ambasadën e RP të Kinës. – Në: "Zëri i popullit", 14 dhjetor 1971.

2283 - ATSH: Darkë në Ambasadën e RP të Kinës. – Në: "Zëri i popullit", 20 dhjetor 1971.

2284 - DEDJA, BEDRI. Tradita dhe probleme të letërsisë për fëmijë. – Tiranë : Naim Frashëri", 1971, f. 150-151, 155-156 për librin "Të fala nga fshati"; f. 169 për "Fëmijët tanë"].

1972

2285 - BAJRA, ISMAIL. Shkrimtari dhe shoqëria: Të zhduken ndarjet artificiale. - Në: "Fjala", Prishtinë, nr. 4, shkurt 1972.

2286 - A.J. Letërsia në programet shkollore. - Në: "Fjala", Prishtinë, nr. 4, shkurt 1972.

2287 - MUSARAJ, SHEFQET. Profesor, tunde, se tashti është koha. - Në: "Mësuesi", 1 mars 1972.

2288 – ATSH: Arriti në vendin tonë një delegacion qeveritar i aviacionit civil të RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 24 mars 1972.

2289 - ATSH: Darkë për nder të delegacionit qeveritar të aviacionit civil të RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 25 mars 1972.

2290 - ATSH: Darkë në ambasadën e Republikës Popullore të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 30 mars 1972.

2291 - ATSH: Mbledhje kushtuar 10 vjetorit të formimit të shoqërisë aksionere kinezo-shqiptare të lundrimit detar. - Në: "Zëri i popullit", 2 prill 1972.

2292 - ATSH: Arriti në vendin tonë skuadra e futbollit e të rinjve të RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 28 prill 1972.

2293 - ATSH: Pritje në ambasadën e Republikës Popullore të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 14 maj 1972.

2294 - ATSH: Darkë për nder të delegacionit të punëtorëve kinezë. - Në: "Puna", 16 maj 1972. Foto:Presidiumi i mitingut të miqësisë shqiptaro-kineze].

2295 - ATSH: Organizohet shfaqja e filmit dokumentar kinez "Populli heroik shqiptar marshon përpara". - Në: "Zëri i popullit", 23 maj 1972.

2296 - MBRËMJE PËRKUJTIMORE PËR 100 VJETORIN E ASDRENIT. - Në: "Nëntori", nr. 6, 1972.

2297 - ATSH: U kthye në atdhe trupa e baletit të Teatrit të Operas dhe Baletit. Pritje në ambasadën e RP të Kinës**.** - Në: "Zëri popullit", 4 korrik 1972.

2298 - ATSH: Mbledhje me rastin e 45 vjetorit të krijimit të ushtrisë popullore çlirimtare kineze. - Në: "Zëri i popullit", 30 korrik 1972.

2299 - ATSH: Ekspozitë fotografike "Sukseset e ndërtimit socialist në RP të Kinës". - Në: "Zëri i popullit", 1 gusht 1972.

2300 - ATSH: Darkë për nder të ekipit të notarëve të RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 29 gusht 1972.

2301 - ATSH: Arriti në vendin tonë ekipi i notarëve të RP të Kinës. - Në. "Sporti shqiptar", 30 gusht 1972. [Foto: Nga çasti i arritjes së notarëve kinezë].

2302 - ATSH : Darkë në ambasadën e RP të Kinës. – Në: "Zëri i popullit", 11 shtator 1972.

2303 - ATSH : Arriti në vendin tonë një grup turistësh kinezë :- Në: "Zëri i popullit", 12 shtator 1972.

2304 - ATSH : Pritje në ambasadën e RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 21 shtator 1972.

2305 - ATSH : U largua nga vendi ynë ekipi i notarëve të RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 22 shtator 1972.

2306 - ATSH: Zëvendëskryetari i Këshillit të Ministrave Adil Çarçani priti grupin e turistëve kinezë. - Në: "Bashkimi", 28 shtator 1972. [Darkë për nder të grupit të turistëve kinezë].

2307 - ATSH: U hap ekspozita fotografike artistike kineze. - Në: "Zëri i popullit", 1 tetor 1972.

2308 - ATSH: Darkë për nder të delegacionit të Ushtrisë Popullore Çlirimtare kineze. - Në: "Zëri i popullit", 15 tetor 1972.

2309 - ATSH : U largua nga vendi ynë delegacioni i Ushtrisë Popullore Çlirimtare kineze. - Në: "Zëri i popullit", 24 tetor 1972.

2310 - ATSH: U largua nga vendi ynë grupi i turistëve kinezë. - Në: "Zëri i popullit", 29 tetor 1972.

2311 - ATSH: Shoku Agim Mero foli mbi përshtypjet nga vizita e delegacionit të Universitetit të Tiranës në RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 1 nëntor 1972.

2312 - ATSH: Darkë në ambasadën e RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 8 nëntor 1972.

2313 - ATSH: Arriti në vendin tonë një delegacion i Ministrisë së Industrisë Metalurgjjike të RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 23 nëntor 1972.

2314 - ATSH: Darkë për nder të delegacionit të Ministriasë së Industrisë Metalurgjike të RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 24 nëntor 1972.

2315 - REZOLUTA E KONGRESIT TË DREJTSHKRIMIT TË GJUHËS SHQIPE. - Në: "Mësuesi", 26 nëntor 1972.

2316 - PËRKUJTOHET 56 VJETORI I SHPALLJES SË REPUBLIKËS AUTONOME TË KORÇËS. - Në: "Përpara", Korçë, 13 dhjetor 1972.

2317 - ATSH: Darkë në Ambasadën e RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 20 dhjetor 1972.

2318 - ATSH: Darkë për nder të delegacionit të kulturës fizike e sporteve të RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 21 dhjetor 1972.

2319 - ATSH: U largua nga vendi ynë delegacioni i kulturës fizike e sporteve të RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 22 dhjetor 1972.

2320 - KELMENDI, RAMIZ. "Në gjyq"- tregime. Përmbledhje "Letrat dhe gjethet". Përmbledhja "Tokë e përgjakur" - Tregime nga autorë kosovarë. – Tiranë : "Naim Frashëri", 1972.

1973

2321 - XOXA, DHURATA: Nga proza jonë (romane, novela dhe tregime). - Në: Libri, janar 1973.

2322 - ATSH: U hap ekspozita e pikturës e RP të Kinës. – Në: "Zëri i popullit", 8 shkurt 1973.

2323 - ATSH: Pritje në Ambasadën e Republikës Popullore të Kinës. - Në: "Zëri i rinisë" , 7 mars 1973.

2324 - LIBRA TË REJA : "Zjarre...". - Në: "Zëri i popullit", 19 mars 1973.

2325 - ATSH: Film dokumentar me pamje nga vizita e trupës së baletit të Teatrit të Operas dhe Baletit në RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 23 mars 1973.

2326 - PLAKA, ARISTIDH. Libri shqiptar në botë : (italisht). - Në: "Shqipëria e re", nr. 4, 1973.

2327 - AGOLLI, DRITERO. Të luftojmë për të ruajtur karakterin kombëtar të letërsisë dhe arteve. – Në: "Nëntori:, nr. 8, 1973, f. 8.

2328 - LUTFIU, MOJSI. Grigor Përliçev: "Skënderbeu". – Në: "Jehona", Shkup, nr. 7, 1973. f. 84-103.

2329 - HOXHA, SHERAFEDIN. Revistat dhe gazetat pedagogjike në Shqipëri (Midis dy luftrave). – Në: "Shkëndija", Prishtinë, nr. 12, 1 korrik 1973.

2330 - N.H.: Afërdita e Bajgorës. - Në: "Rilindja", Prishtinë, 1 gusht 1973.

2331 - SOPAJ, NEHAT. "Gjenerali i ushtrisë së vdekur" në sytë e kritikës frënge. - Në: "Jehona", Shkup, nr. 8, 1973, f.37-46.

2332 - SHEMA, ISAK. Kontribut për disa çështje të periudhizimit të letërsisë sonë. - Në: "Gjurmime albanologjike", Prishtinë, nr. 3, 1973. f.138-142.

2333 - MARKO, PETRO. Nga jeta dhe veprimtaria e shkrimtarëve dhe artistëve tanë. - Në: "Zëri i rinisë", 6 tetor 1973.

2334 - MUSARAJ, SHEFQET. Nga jeta dhe veprimtaria e shkrimtarëve dhe artistëve tanë. - Në: "Zëri i rinisë", 17 nëntor 1973.

2335 - AGOLLI, DRITERO. Nga jeta dhe veprimtaria e shkrimtarëve dhe artistëve tanë. - Në: "Zëri i rinisë", 21 nëntor 1973.

2336 - KADARE, ISMAIL. Nga jeta dhe veprimtaria e shkrimtarëve dhe artistëve tanë. - Në: "Zëri i rinisë", 1 dhjetor 1973.

2337 - SILIQI, DRAGO. Në kërkim të së resë (artikuj e studime). – Tiranë : "Naim Frashëri", 1973. [Shih: "Shënime kritike" në f.107, 111, 123]

1974

2338 - KALLULLI, ADRIATIK. Zhvillimi dialektik i frymës kombëtare në letërsinë tonë të re të realizmit socialist. - Në: "Mësuesi", 23 janar 1974.

2339 - BRAHIMI, RAZI. Pasqyrimi i veprimtarisë shoqërore të intelektualit në letërsi. - Në: "Drita", 27 janar 1974.

2340 - BAJRA, ISMAIL. Marksizmi dhe historia kombëtare. (Puntata I). - Në: "Rilindja", Prishtinë, 18 shkurt 1974.

2341 – ATSH. Organizojnë shfaqjen e filmit artistik kinez "Vitet e zjarrta". - Në: "Zëri i popullit", 29 maj 1974.

2342 – ATSH. U nis për në RP të Kinës dhe në RPD të Koresë Ansambli Shtetëror i Këngëve dhe Valleve popullore. - Në: "Zëri i popullit", 20 qershor ,1974.

2343 - ATSH: U kthye në atdhe nga RP e Kinës dhe RD e Koresë Ansambli i Këngëve dhe Valleve popullore. - Në: "Zëri i popullit", 6 gusht 1974.

2344 - ATSH: Koktej në Ambasadën e RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 13 gusht 1974.

2345 - ATSH: Takim miqësor midis volejbollistëve tanë dhe kinezë. - Në: "Zëri i popullit", 15 gusht 1974.

2346 - MIHALI, JORGJI. Në brigjet e liqenit të Prespës. – Në: "Bashkimi", 20 gusht 1974.

2347 - KALLULLI, ADRIATIK. Biblioteka letrare e tri dekadave. - Në: "Nëntori", nr. 8, 1974, f. 7-10.

2348 - PRIZRENI, SHAQIR (inxhinier). Letërsia e realizmit socialist shprehëse e ndjenjave dhe aspiratave të popullit tonë. - Në: "Nëntori", nr. 8, 1974, f. 10-14.

2349 - QESTERI, MARTA (Uzina-Shkodër). Më frymëzojnë aktet heroike. - Në: "Nëntori", nr. 8, 1974, f. 14-15.

2350 - GRILLO, ODHISE. Probleme të novelës sonë për fëmijë. - Në: "Nëntori", nr. 8, 1974.

2351 - ATSH: U nis për në RP të Kinës një delegacion i BGSH-së. - Në: "Zëri i popullit", 5 shtator 1974.

2352 - ATSH: Koncert artistik me rastin e 1 tetorit, 25 vjetorit të shpalljes zë RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 15 shtator 1974.

2353 - AGOLLI, SADIE. Drita e bardhë e mësimeve të Partisë ka hyrë kudo. - Në: "Mësuesi", 23 tetor 1974.

2354 - ATSH: Darkë në ambasadën e RP të Kinës. - Në: " Zëri i popullit", 26 tetor 1974.

2355 - ATSH: U kthye në atdhe nga RP e Kinës grupi i turistëve të miqësisë. - Në: "Zëri i popullit", 8 nëntor 1974.

2356 - ATSH: Darkë në Ambasadën e RP të Kinës. – Në: ”Zëri i popullit”, 19 nëntor 1974.

2357 - PËR FRYMËZIME TË REJA, PËR MAJA MË TË LARTA NË LETËRSINË DHE NË ARTET TONA. – Në: “Zëri i popullit”, 28 dhjetor 1974.

2358 - XHOLI, ZIJA. Humanizmi në letërsinë moderne shqiptare. - Në Kongresi III internacional i Evropës juglindore, Bukuresht, 1974.

2359 - SHAPLLO, DALAN. Dukuri dhe vepra letrare. - Tiranë, 1974, f. 12, 71, 103, 153-166.

2360 - KELMENDI, RAMIZ. “Rëfime studentësh”, tregim, në përmbledhjen “Letrat dhe gjethet”. – Tiranë : “Naim Frashëri”, 1974.

1975

2361 - LETËRSIA E JONË E REALIZMIT SOCIALIST TË GJEJË PASQYRIM SA MË TË PLOTË NË PUNËN E SHKOLLËS. - Në: “Mësuesi”, 26 shkurt 1975.

2362 - ATSH: U largua nga vendi ynë grupi i turistëve të miqësisë të RP të Kinës. - Në: “Zëri i popullit”, 11 maj 1975.

2363 - TAKIM I LEXUESVE ME SHKRIMTARIN STERJO SPASSE. - Në: “Pararoja”, Gjirokastër, 17 maj 1975.

2364 - LEZHA, NEKI. Lufta kundër burokratizmit - një temë gjithnjë aktuale. - Në: “Drita”, 18 maj 1975.

2365 - ATSH: U kthye nga RP e Kinës delegacioni i Shoqatës së Miqësisë Shqipëri-Kinë. - Në: “Zëri i popullit”, 24 maj 1975.

2366 - MUHAMETI, ENVER. Që veprat letrare të përshkohen nga ide dhe mendime me vlerë:- Në: “Drita”, 25 maj 1975.

2367 - SHAPLLO, DALAN. Probleme të tipikes dhe individuales në letërsi. - Në: "Drita, 22 qershor 1975.

2368 - ATSH: Darkë në Ambasadën e RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 12 gusht 1975.

2369 - PËR SUKSESE TË REJA TË ROMANIT. - Në: "Drita", 24 gusht 1975.

2370 - MALO, FOTO. Pasurim i karaktereve në roman. – Në: "Drita", 31 gusht 1975.

2371 - MYFTIU, ABDURAHIM. Për stinët e rrethimit, të qëndresës, të fitores. "Skënderbeu" nga Sabri Godo. - Në: "Drita", 31 gusht 1975, f. 5-6.

2372 - ATSH: U mblodh aktivi i shoqatës së Miqësisë Shqiperi - Kinë dhe u zgjodhën këshilli dhe kryesia e saj. - Në: "Zëri i popullit", 12 shtator 1975.

2373 - TAKIM ME LEXUES DHE LETRARË. - Në: "Drita", 14 shtator 1975.

2374 - ATSH: U nis për në RP të Kinës grupi i turistëve të miqësisë të RP të Shqipërisë. - Në: "Zëri i popullit", 28 shtator 1975.

2375 - ATSH: Mbledhje solemne me rastin e 26 vjetorit të shpalljes së RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 30 shtator 1975 [Foto: Presidiumi i mbledhjes].

2376 – FOTO. - ***Në***: "Drita", 5 tetor 1975**.** ***[Shkrimtari Sterjo Spasse,, Prof. Mahir Domi, kritiku Dalan Shapllo e shkrimtari Sandër Gera në bisedë me fshatarët e Vermoshit].***

2377 - MBLEDHJE SOLEMNE NË TIRANË (me rastin e 30 vjetorit të krijimit të Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve). Foto: Presidiumi. - Në: "Drita, 26 tetor 1975.

2378 - FLETË VOLANTE: Një grup shkrimtarësh. - NSH Tregtimi i librit, maj 1975.

2379 - SILIQI, LLAZAR. Shkëndia që ndezi zjarre të reja. - Në: "Drita", 5 tetor 1975.

2380 - ATSH: Arriti në vendin tonë ansambli i këngëve dhe valleve të "Liaonin" i RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 14 tetor 1975.

2381 - SHKURTAJ, GJOVALIN. Gjuha e prozës dhe shfrytëzimi i visarit popullor: - Në: "Drita", 19 tetor 1975.

2382 - 30 VJET PUNË LUFTE DHE KRIJIMTARI TË PASHTERSHME (30 vjetori i Lidhjes së Shkrimtarëve dhe artistëve). - Në: "Nëntori", nr. 10, 1975, f. 3-10.

2383 - ATSH**:** U kthye nga RP e Kinës grupi i turistëve të miqësisë të RP të Shqipërisë. - Në: "Zëri i popullit", 25 tetor 1975.

2384 - SILIQI, LLAZAR. Duke përjetuar atë kohë. – Në: "Nëntori", nr. 10, 1975.

2385 - BERATI, LUMIRA. Tema e fshatit socialist në romanin tonë. - Në: "Mësuesi", 5 nëntor 1975.

2386 - SILIQI, LLAZAR. Gju më gju me popullin tim. – Në: "Shqipëria e re", nr. 25, 1975.

2387 - SHAPLLO, DALAN. Mbi pasqyrimin e masave në romanin tonë**.** - Në: "Zëri i popullit", 2 nëntor 1975.

2388 - ATSH: Darkë në ambasadën e RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 2 nëntor 1975.

2389 - ATSH: U largua nga vendi ynë ansambli i këngëve dhe i valleve të "Lianoin" i RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 4 nëntor 1975.

2390 - UÇI, ALFRED. Problemi i kohës në romanin tonë të realizmit socialist. - Në: "Zëri i popullit", 30 nëntor 1975.

2391 - XHAXHIU, MUZAFER. Kritikë e studime letrare. – Tiranë, 1975. [shih: f.2: Probleme të satirës e të humorit; f. 29: Disa probleme të letërsisë për fëmijë].

2392 - KODRA, KLARA. Vepra poetike e Zef Serembes. - Tiranë, 1975. [shih: f. 12, 87, 113, 184].

1976

2393 - KALLULLI, ADRIATIK. Thellimi i dramacitetit dhe epizmit në romanin e kohëve të fundit. - Në: "Nëntori", nr. 1, 1976, f.11-28.

2394 - BIHIKU, KOÇO. Mbi disa probleme të zhvillimit të romanit të sotëm. - Në: "Studime filologjike", nr. 1, 1976, f. 3-24.

2395 - DOMI, TOMOR. Rreth problemit të tipologjisë së romanit tonë. - Në: "Studime filologjike", nr. 1, 1976, f. 43-49.

2396 - CERGA, AGIM. Elemente të analizës psikologjike në roman. - Në: "Drita", 1 shkurt 1976.

2397 - XOXA, DHURATA. "Mësuesi dhe çështjet e arsimit shqiptar në disa nga romanet tona". - Në: "Drita", 7 mars 1976.

2398 - DONO, IRENA. Problematika shoqërore e romanit. - Në: "Drita", 28 mars 1976.

2399 - PUNËTORË DHE STUDENTË DISKUTOJNË PËR PROBLEME TË ROMANIT TONË. - Në: "Nëntori", nr. 4, 1976 f.121-127.

2400 - ATSH: Arriti në vendin tonë një delegacion i Ministrisë të Komunikacioneve të RP të Kinës. – Në: "Zëri i popullit", 24 prill 1976.

2401 - ATSH: Darkë për nder të delegacionit të Ministrisë të Komunikacioneve të RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 25 prill 1976.

2402 - ATSH: Darkë në Ambasadën e RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 9 maj 1975.

2403 - ATSH: Darkë për nder të grupit të turistëve të miqësisë të RP të Kinës**.** - Në: "Zëri i popullit", 10 maj 1975.

2404 - ATSH: U largua nga vendi ynë delegacioni i Ministrisë së Komunikacioneve të RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 16 maj 1976.

2405 - MALO, FOTO. Për thellimin e analizës klasore në krijimtari. – Në: "Drita, 16 maj 1976, f. 3-4.

2406 - MBLEDHJE ME RASTIN E 40 VJETORIT TË BOTIMIT TË REVISTËS "Bota e re". – Në: "Zëri i popullit", 14 qershor 1976. ***[...Mbi rolin që luajti kjo revistë ...foli shkrimtari Sterjo Spasse"].***

2407 - LEZHA, NEKI. Kontradiktat t'i pasqyrojmë në vazhdimësinë e tyre**.** - Në: "Drita", 11 korrik 1976.

2408 - MALO, FOTO. Tema e fshatit kërkon një pasqyrim më realist e më aktual**.** - Në: "Zëri i popullit", 11 korrik 1976.

2409 - ATSH: Arriti në vendin tonë një delegacion i komunës popullore "Miqësia Kinezo-Shqiptare" të RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 17 korrik 1976.

2410 - ATSH: Darkë në ambasadën e RP të Kinës. – Në: "Zëri i popullit", 23 korrik 1976.

2411 - ATSH: Ministri i Tregtisë Nedin Hoxha shtroi një darkë për nder të grupit të miqësisë të RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 24 korrik 1976.

2412 - ATSH: U largua nga vendi ynë grupi i miqësisë i RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 25 korrik 1976.

2413 - ATSH: Pritje në ambasadën e Republikës Popullore të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", Tiranë, 29 korrik 1976.

2414 - ATSH: Darkë për nder të delegacionit të komunës popullore "Miqësia kinezo-shqiptare" të RP të Kinës. - Në: "Bashkimi", 30 korrik 1976.

2415 - ATSH: Zëvendëskryetari i Këshillit të Ministrave Spiro Koleka priti delegacionin e komunës popullore "Miqësia kinezo-shqiptare" të RP të Kinës. - Në: "Zëri i popullit", 31 korrik 1976.

2416 - ATSH: U largua nga vendi ynë delegacioni i komunës popullore "Miqësia kinezo-shqiptare" të RP të Kinës. - Në: "Bashkimi", 1 gusht 1976.

2417 - ATSH: FOTO: Presidiumi i mitingut për të nderuar kujtimin e shokut Mao Ce Dun. - Në: "Zëri i popullit", 16 shtator 1976.

2418 - ATSH: Pritje në ambasadën e RP të Kinës me rastin e 27 vjetorit të vendosjes së marrëdhënieve diplomatike midis të dy vendeve. - Në: "Zëri i popullit", 24 nëntor 1976.

2419 - JORGONI, PERIKLI. Kontribut në studimin e letërsisë sonë të paraçlirimit.(Shënime kritike për përmbledhjen "Silueta letrare" të Nasho Jorgaqit). - Në: "Nëntori", nr. 12, 1976, f.177-183.

2420 - FLETË VOLANTE "THIRRJA"; Film artistik shqiptar. - Tiranë, 1976. [Skenari: Kujtim Gjonaj, Ilinden Spasse; sipas romanit "Zjarre" të Sterjo Spasses],

2421 - FËSHTI, DONIKA. Një temë që kërkon një trajtim të gjerë (rreth filmit "Thirrja"). - Në: "Drita", 19 dhjetor 1976.

2422 - MALO, FOTO. Gjerësia e motivit të qëndresës. – Në: "Drita", 26 dhjetor 1976.

2423 - SHEMA, ISAK - RUGOVA, IBRAHIM. Bibliografi e kritikës letrare shqiptare 1944-1974. – Prishtinë : Instituti Albanologjik i Prishtinës, 1976, shih zërat me nr. 3710, 3711, 3712, 3713, 3714, 3715, 3716, 3717, 3718.

1977

2424 - RRAHMANI, ZEJNULLAH. Sa më pak të njihemi, aq më pak duhemi. - Në: "Fjala", Prishtinë, nr. 1, janar 1977.

2425 - CERGA, AGIM. Arti, letërsia dhe aktualiteti. - Në: "Drita", 6 shkurt 1977.

2426 - HYSO, RIZA. Psikologjia e popullit të mishërohet më fuqishëm në letërsi dhe art. - Në: "Drita, 20 shkurt 1977.

2427 - DILAVERI, DILAVER. Pasioni-veti e domosdoshme për edukimin e brezit të ri. - Në: "Zëri i popullit", 10 mars 1977.

2428 - AGOLLI, DRITERO. Letërsia dhe artet të ndjekin ritmet e zhvillimit të shoqërisë sonë (Romani "Pishtarë"). – Në: "Drita", 20 mars 1977; në: "Nëntori", nr. 4, 1977, f. 59.

2429 - KONSULTË PËR BOTIMIN NË SERI TË VEPRAVE TË SHKRIMTARËVE TANË. - Në: "Drita", 15 nëntor 1977.

2430 - MBRËMJE ME SPECIALISTËT KINEZË ME RASTIN E VITIT TË RI. – Në: "Zëri i popullit", 31 dhjetor 1977.

2431 - AGOLLI, DRITERO. Partishmëria proletare dhe disa aspekte të saj në kushtet e sotme të zhvillimit të luftës së klasave. - Në: "Nëntori", nr. 8, 1977, f. 5-25.

2432 - HOXHA, HYSNI. Njohuri përmjet rrëfimit argëtues : "Të fala nga fshati". Në: H. Hoxha, "Kritika". - Prishtinë : Rilindja, 1977, f. 163-167.

2433 - MBRËMJE ME SPECIALISTËT KINEZË ME RASTIN E VITIT TË RI. - Në: "Zëri i popullit", Tiranë, 31 dhjetor 1977.

2434 - BORIÇI, HAMIT. Formimi i letërsisë së re për fëmijë gjatë viteve 1945-1960. - Në: "Studime filologjike", nr. 4, Tiranë 1977.

2435 - DILAVERI, DILAVER. Nëpër faqet e prozës sonë (Artikuj kritikë). – Tiranë: "Naim Frashëri", 1977, f. 11, 18, 28, 29, 40, 47, 80, 87-99, 100, 157 etj.

2436- VINCA, AGIM. Aspekte të kritikës sonë : Mendimi kritik i Mitrush Kutelit. – Prishtinë : "Rilindja, 1977, f. 12, 15, 66-67, 68-69, 86-87, 92-93.

1978

2437 – BERATI, LUMIRA. Pasqyrimi i fshatit socialist në romanin tonë. - Në: "Zëri i popullit", 2 prill 1978.

2438 - MOTIVI I QËNDRESËS NË LETËRSINË TONË. – Në: "Zëri i popullit", 18 qershor 1978.

2439 - SILIQI, LLAZAR-GJATA, FATMIR. Si ujërat e kulluara të Prespës. - Në: "Drita", 13 gusht 1978.

2440 - VASILI, KOZMA. Mësuesit kontribuojnë aktivisht në mbledhjen folklorit, që është thesari i popullit. – Në: "Zëri i popullit", 21 shtator 1978.

2441 - TETORI MUAJI I LETËRSISË DHE ARTEVE : Aktivitete të larmishme. - Në: "Përpara", Korçë, 25 tetor 1978.

2442 - AKTIVITETE NË KUADRIN E MUAJIT TË LETËRSISË. - Në: "Drita", 29 tetor 1978. [*...**në Korçë shkrimtarët Sterjo Spasse dhe Zisa Cukuli patën një takim***.].

2443 - MEHMETI, NURI. Prespa jonë e bukur. - Në: "Zëri i popullit", 12 nëntor 1978.

2444 - ARRITJE DHE PROBLEME TË KRIJIMTARISË LETRARE. - Në: "Drita", 3 dhjetor 1978.

1979

2445 - VILA, BESA. "Historia e letërsisë shqiptare të realizmit socialist". - Në: "Mësuesi", 14 mars 1979.

2446 - ROMAN REALIST ME PROBLEME TË RËNDËSISHME TË JETËS SË POPULLIT. (Diskutim krijues për romanin "Toka e përgjakur" të Nazmi Rahmanit). - Në: " Rilindja", Prishtinë, 23 prill 1979.

2447 - TOKË DHE NJERËZ TË PAMPOSHTUR (Takim me poetin arbëresh Karmel Kandreva). - Në: "Drita, 10 gusht 1979.

2448 - SILIQI, LLAZAR. Mësuesi dhe helenisti i shquar (Sotir Papahristo). - Në: "Drita", 8 tetor 1979.

2449 - TAKIM TË SHKRIMTARËVE DHE ARTISTËVE NË MUAJIN E LETËRSISË DHE ARTEVE. - Në: "Drita", 14 tetor 1979.

2450 - BIHIKU, KOÇO. Për një letërsi militante me karakter kombëtar dhe frymë popullore në shërbim të çështjes së ndërtimit socialist. - Në: "Drita", 23 tetor 1979.

2451 - BIHIKU, KOÇO. Gju më gju me popullin, gjithnjë me ritmin e pulsin e jetës së tij. - Në: "Nëntori", nr. 10, Tiranë 1979.

2452 - MITROJORGJI, PIPI. Pasuria ideoartistike e letërsisë sonë të realizmit socialist dhe analiza e saj shkencore (Mendime mbi maketin "Historia e letërsisë shqiptare të realizmit socialist). - Në: "Nëntori", nr. 10, 1979, f. 71-85.

2453 - ARRITËN NË VENDIN TONË DELEGACIONE TË SHOQATAVE TË MIQËSISË DHE TË KOLONIVE SHQIPTARE JASHTË ATDHEUT. - "Zëri i popullit", 28 nëntor 1979.

2454 - SHTËPIA BOTUESE "NAIM FRASHËRI": Filloi botimi i Veprave në seri të shkrimtarëve tanë të realizmit socialist. - Në: "Drita", 2 dhjetor 1979.

2455 - SHISHMANI, MERUSHE-DAKLI, RAMAZAN. 70 vjetori i shkollës "Normale" të Elbasanit. - Në: "Revista pedagogjike", nr. 4. 1979, f. 79-82.

1980

2456 - FOTO: Presidiumi i mbledhjes jubilare me rastin e 35 vjetorit të Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve të Shqipërisë. - Në: "Drita, 12 tetor 1980.

2457 - NGA FJALA E SHOKUT KUJTIM BUZA. - Në: "Drita", 12 tetor 1980.

2458 - ÇOBANI, TONIN. Qëndrime dhe polemika për Naimin në vitet '30. - Në: "Drita", 12 tetor 1980.

2459 - LERA, NASI. Jeta dhe hapat e një gjinie. - Në: "Drita", 12 dhjetor 1980.

2460 - SHAPLLO, DALAN. Historia dhe e sotmja e kombit në romanin shqiptar. - Në: "Drita", 21 dhjetor 1980.

2461 - JASIQI, D. ALI. Shënime në Lis (Tregime). – Tiranë : "Naim Frashëri", 1980. [Shih tregimin: "Vajza e faqes së parë" f. 71].

2462 - AGOLLI, DRITËRO. "Zbulimi i drejtë i aspekteve të rëndësishme të realitetit aktual dhe historik. – Në: Arti dhe koha (Artikuj kritikë). – Tiranë : "Naim Frashëri", 1980, f. 93.

1981

2463 – FOTO. Presidiumi i mbledhjes solemne me rastin e 36 vjetorit të shpalljes së Republikës Popullore të Shqipërisë. - Në: "Zëri i popullit", nr. 9, 11 janar 1981.

2464 - DAKA, PALOK. Bibliografi e gjuhësisë dhe onomastikës shqiptare për vitin 1981. - Në: "Buletin shkencor", Shkodër, nr. 2, 1981, f. 137-256.

2465 - TIPAR I RËNDËSISHËM I ARTIT TONË. - Në: "Zëri i popullit", Tiranë, 26 qershor 1981.

2466 - SILIQI, LLAZAR. Letërsia jonë në 40 vjetët e Partisë. – Në: "Ylli", nr. 8, 1981, f. 17, 21.

2467 - SHKOLLA SHQIPE NË KOSOVË NËN GODITJET E SHOVINIZMIT SËRBOMADH. - Në: "Mësuesi", 16 shtator 1981.

2468 - ARRITJE DHE PROBLEME TË ROMANIT TONË TË VITEVE TË FUNDIT. - Në: "Zëri i popullit", 26 shtator 1981.

2469 - NGA DISKUTIMET NË PLENUM. - Në: "Drita", 27 shtator 1981. [Plenum i LSHA për romanin shqip].

2470 - SHAPLLO, DALAN. Arritjet e romanit tonë të viteve të fundit dhe detyrat për pasqyrimin më të mirë të realizmit socialist dhe për ngritjen e cilësisë ideore-artistike. (Nga plenumi i Lidhjes). - Në: "Drita", 27 shtator 1981.

2471 - AGOLLI, DRITERO. Romani në arritjet dhe në kërkimet e tij të vazhdueshme. - Në: "Drita", 27 shtator 1981.

2472 - ZENELI, HAJRO. Letërsia dhe artet-armë të Partisë për edukimin e njeriut të ri. - Në: "Drita", 25 tetor 1981.

2473 - LECI, THANAS. Botime letrare-artistike të begatshme. – Në: "Zëri i popullit", 25 tetor 1981.

2474 - BIHIKU, KOÇO. Letërsia që pasqyron shndërrimet e mëdha revolucionare. - Në: "Drita", 1 nëntor 1981.

2475 - KADARE, ISMAIL. Qëndresa u bë një motiv i preferuar i letërsisë sonë. (Reportazh). - Në Ismail Kadare, Seria e veprave letrare, nr. 12, Tiranë, 1981, f. 317-321 (shih f. 320).

1982

2476 - AGOLLI, DRITERO. Letërsia dhe artet tona drejt një hopi cilësor. - Në: "Zëri i popullit", 20 mars 1982; "Drita", 21 mars 1982.

2477 - ANXHAKU, ZENEL. Jetë e lumtur buzë Prespës. - Në: "Zëri i popullit", 27 qershor 1982.

2478 - V.LALOTURHANI, NEVRUZ (pseud. V. Lalo). Jetë e lulëzuar në brigjet e Prespës. - Në: "Shqipëria e re", nr. 6, 1982 (shqip dhe në disa gjuhë të huaja).

2479 - PËRKUJTOHET 100 VJETRORI I LINDJES SË RISTO SILIQIT. - Në: "Drita", 22 gusht 1982.

2480 - SHAPLLO, DALAN. Vepra dhe probleme të realizmit (Artikuj dhe kritikë). - Tiranë, 1982, f. 2, 93, 102, 123, 128, 271 etj.

1983

2481 - KARADAKU, SHEFKI. Kur kalon Qafën e Zvezdës. – Në: "Ylli", nr. 1, 1983, f. 4-5.

2482 - UÇI, ROZETA-MEMIA, MYFTAR. Tregues pjekurie të letërsisë sonë. - Në: "Ylli", nr. 1, 1983, f. 16.

2483 - ABAZI, XHEZAIR. Si krijohen modelet e parafabrikuara. - Në: "Drita", 5 prill 1983.

2484 - MUSTAFAJ, BESNIK. Rinimi i bregut të Prespës. – Në: "Zëri i popullit", 14 prill 1983.

2485 - KALLULLI, ADRIATIK. - Pasuria shpirtërore e figurës së shkrimtarit. - Në: "Drita", 20 maj 1983.

2486 - BUXHELI, LUDMILLA. Emrat prefoljorë të paranyjëzuar në kuptimin e veprimit në gjuhën e sotme shqipe. - Në: "Studime filologjike", nr. 2, 1983, f. 143-156. [Shumë shembuj i ilustron edhe nga romanet "Buzë liqenit", "Zgjimi" dhe "Pishtarë" të Sterjo Spasses].

2487 - JORGAQI, NASHO. Vështrim mbi gjenezën dhe miturinë e romanit shqiptar. - Në: "Nëntori", nr. 6, 1983, f. 135-166.

2488 - BERATI, LUMIRA. Nga historia e kulturës sonë : lindja dhe formimi i romanit të sotshëm shqiptar. - Në: "Zëri i popullit", 3 nëntor 1983, f. 3.

2489 - BASHKËBISEDIM I GJERË I SHKRIMTARËVE DHE ARTISTËVE. - Në: "Bashkimi", 27 nëntor 1983.

2490 - AGALLIU, FATMIR. Vëzhgime mbi formën gramatikore. - Në: "Studime filologjike" nr. 3, 1983.

2491 - ANGONI, ENGJËLL. Vështrim historiko-kritik i trajtimit të derisotëm të pasthirmave të shqipes. - Në: "Studime filologjike", nr. 3, 1983.

2492 - BULO, JORGO. Dy fjalë lexuesit. - Në: Studime dhe kritikë letrare (Nga autorë shqiptarë të Kosovës, Maqedonisë e të Malit të Zi) / përg. Ramazan Vozga. - Tiranë : "Naim Frashëri", 1983, f. 3-5.

2493 - KROTKIN, NINA (Leningrad). Skicë e historisë së përkthimeve të letërsisë shqipe në gjuhën ruse. - Në: "Seminari ndërkombëtar për gjuhën, letërsinë dhe kulturën shqiptare, Prishtinë, nr. 8, 1983.

1984

2494 - BULO, JORGO. Motive të eposit legjendar në prozën e sotme. - Në: "Kultura popullore", nr. 1, Tiranë, 1984.

2495 - LULI, FAIK. Prapambetje e theksuar e shkollës në kohën e pushtimit fashist. - Në: "Revista pedagogjike", nr. 1, 1984. [Sjell si shembull raportet e Sterjo Spasses shkruar si Drejtor Didaktik në vitin 1941 (Arkivi Qendror Shtetëror)].

2496 - KURI, VILSON. Ai mbeti në zemrën e nxënësve, të popullit. - Në: "Mësuesi", 28 janar 1984.

2497 - FRANCË: Botohet Antologjia e prozës shqiptare. - Në: "Zëri i popullit", 29 janar 1984.

2498 - SHUTERIQI, DHIMITËR. Botimi i një antologjie mbi prozën shqiptare në Francë. - Në: "Zëri i popullit", 19 shkurt 1984.

2499 - SHAPLLO, DALAN. Antologjia e prozës shqiptare në Francë. - Në: "Drita", 26 shkurt 1984.

2500 - KONGOLI, BESTAR. Krijimet letrare në faqet e revistës letrare "Rilindja" (1934-1936). - Në: "Studime filologjike", nr. 2, 1984, f. 161-171.

2501 - SHAPLLO, DALAN. Letërsia dhe problematika e jetës. – Në: "Zëri i popullit", 8 prill 1984.

2502 - FOTO: Bisedë shokësh. - Në: "Drita", 22 prill 1984. [Nga e majta në të djathtë: S. Spasse, Sh. Musaraj, D. Agolli, A. Buda, A. Kondo]

2503 – FOTO : Presidiumi i Kongresit të Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve të Shqipërisë. - Në: "Puna", 24 prill 1984.

2504 - AGOLLI, DRITERO. Forcimi i frymës militante është i lidhur ngushtë me rritjen e cilësisë (Raport). - Në: "Zëri i popullit", 24 prill 1984.

2505 - DHIMITRI, PETRO. Frymëzim te populli. - Në: "Bashkimi", 25 prill 1984.

2506 - ARAPI, FATOS. Rritja e talenteve të reja. - Në: "Zëri i rinisë", 25 prill 1984.

2507 - DHIMITRI, PETRO. Radhë të katërfishuara. – Në: "Bashkimi", 26 prill 1984.

2508 - ZGJIDHEN ORGANET DREJTUESE TË LIDHJES. – Në: "Drita", 26 prill 1984.

2509 - ARAPI, FATOS. Thesari ynë kulturor t'ua japim brezave të rinj. - Në: "Drita", 26 prill 1984.

2510 - DJE NË KONGRES. - Në: "Zëri i popullit", 26 prill 1984.

2511 - VEPRIMTARI PËR VENDIN TONË: Në Austri. - Në: "Zëri i popullit", 3 qershor 1984.

2512 - PËRKUJTOHET 100 VJETORI I LINDJES SË SHKRIMTARIT MILTO SOTIR GURA. - Në: "Zëri i popullit", 20 qershor 1984.

2513 - PUBLICIST, POET, SHKRIMTAR (Milto Sotir Gura). – Në: "Drita", 1 korrik 1984.

2514 - SHUTERIQI, DHIMITËR. Kulturë dhe art i ri. - Në: "Puna", 21 nëntor 1984.

2515 - NURI, ASTRIT. Ç'i gëzon artistët e shkrimtarët tanë. – Në: "Drita", 16 dhjetor 1984.

2516 - MADHI, RAQI. Lufta e klasave në letërsi e arte në vendin tonë. - Tiranë : 8 Nëntori, 1984, f. 85, 148, 327 etj].

2517 - ABAZI, XHEZAIR. Jeta dhe procesi letrar. (Realiteti objektiv dhe ana subjektive e krijuesit). – Tiranë : "Naim Frashëri", 1984.

1985

2518 - ÇIRAKU, YMER. Shtohen faqet, por dobësohet ngarkesa emocionale. - Në: "Zëri i popullit", 3 shkurt 1985.

2519 - NGA JETA E VENDIT**:** Përkujtohet 105 vjetroi i lindjes së Prof. Dr. Aleksandër Xhuvanit. - Në: "Zëri i popullit", 14 mars 1985.

2520 - BISEDA JONË ME PROF. MAHIR DOMIN. - Në: "Ylli", nr. 6, qershor 1985.

2521 - ABAZI, XHEZAIR. Kritiku i parë i veprës letrare. – Në: "Drita", nr. 30, 28 korrik 1985.

2522 - MALLI, KRENARIA, MEDITIMI I NJË POETI. - Në: "Drita", 11 gusht 1985. [Diskutim krijues për vëllimin poetik "Zjarri i mallit" i Abdyl Latif Arnautit - poet sirian me origjinë shqiptare. Foto: D.Agolli,Latif Arnauti, Ll. Siliqi, St. Spasse, M. Xhaxhiu].

2523 - SKËNDAJ, BUJAR. Mundësitë shprehëse të gjinisë dhe prirje të romanit të sotëm. - Në: "Drita", 18 gusht 1985.

2524 - ALIA, RAMIZ. Art i vërtetë është ai që është në një hap me preokupimet e rëndësishme të popullit. - Në: "Zëri i popullit", 29 gusht 1985.

2525 - PLASARI, AUREL. Intervistë me Ramon Sançesin, nënkryetar i shoqatës së Miqësisë Spanjë - Shqipëri. – Në: "Drita", 1 shtator 1985.

2526 - KOÇI, VITO-KEKO, TEODOR. Mësues i madh dhe mik i dashur i mësuesve. - Në: "Drita", 13 tetor 1985.

2527 - MATO, JAKUP. Dialog i përmasave të gjera me njerëz të popullit: Libri "Letra të zgjedhura" i shokut Enver Hoxha. – Në: "Drita", 10 dhjetor 1985.

2528 - DEDJA, BEDRI. Prej shkrimeve didaktike, te letërsia shumëdegëshe. Në: "Zëri i popullit", 23 dhjetor 1985.

1986

2529 - ÇOBANI, TONIN. Revista "Bota e re" tribunë e letërsisë përparimtare të viteve '30. - Në: "Nëntori", nr. 3, 1986, f. 141 - 157.

2530 - FITUESIT E KONKURSIT. - Në: "Ylli", nr. 3, mars 1986.

2531 - CAMI, TEFTA (Ministre e Arsimit dhe Kulturës). Të ngremë në një nivel më të lartë cilësinë e mësimit të lëndës së leximit letrar. - Në: "Mësuesi", 18 maj 1986.

2532 - KALLULI, ADRIATIK. Shkrimtarët tanë mund e duhet të shkruajnë shpesh për librat e njeri-tjetrit. - Në: "Zëri i popullit", 18 maj 1986.

2533 - ABAZI, XHEZAIR. Burime të energjisë, talentit dhe krijimtarisë. - Në: "Drita", 28 shtator 1986.

2534 - ARAPI, FATOS. Zëri i fuqishëm i Migjenit. - Në: "Drita", 10 tetor 1986. ***[Revoltën kundër shoqërisë së vjetër feudoborgjeze, përpjekjet dhe rrugëdalje, për flakje të skllavërisë materiale dhe shpirtërore ne e gjejmë në atë kohë edhe te shkrimtarë të tjerë si Bulka, Spasse, Marko, Cepa, Shuteriqi, Musaraj,Varfi, V. Stafa, Çaçi etj..].***

2535 - SHAPLLO, DALAN. Forcimi i mendimit dhe i mesazhit filozofik ngre cilësinë e artit. - Në: "Drita", 14 dhjetor,1986.

2536 - KUÇUKU, BASHKIM. Nivelimi i vlerave ul kërkesat dhe prish shijen artistike. - Në: "Drita", 14 dhjetor 1986.

2537 - JAKOVA, KOLË. a) Zadrima e rilindur; b) Përsëri nëpër Zadrimë. - Në: Seria e veprave letrare, nr. 7, Tiranë, 1986.

2538 - MILE, LIGOR-NAÇI, STAVRI. Lufta antifashiste nacionalçlirimtare në qarkun e Korçës. - Tiranë, 1986.

1987

2539 - UÇI, ALFRED. Mesazhi filozofik i artit. – Në: "Drita", 1 mars 1987.

2540 - KALLULLI, ADRIATIK. Shkrimtari dhe shkolla shqipe. – Në: "Drita", 1 mars 1987.

2541 - SHKRIMTARI DHE SHTYPI. - Në: "Drita", 23 gusht 1987, f. 5, 12. ***[Mendime dhe mbresa nga Nasho Jorgaqi, Aleks Çaçi, Sterjo Spasse, Dhimitër Xhuvani, Kolë Jakova, Vath Koreshi, dhe Preç Zogaj.***

2542 - MUAJI I LETËRSISË DHE ARTEVE NË DEGËT E LIDHJES. - Në: "Drita", 11 tetor 1987***. [Sterjo Spasse së bashku me Fatmir Gjatën në Buçimas, Pogradec, Korçë].***

2543 - MUAJI I LETËRSISË DHE I ARTEVE. – Në: "Drita", 16 tetor 1987. ***[Sterjo Spasse bashkë me Fatmir Gjatën në krahinën e Devollit e të Vishocicës].***

2544 - EMANCIPUES I SHQUAR I VJERSHËRIMIT : Kuvendimi i gjatë me poezinë - me dashurinë për vendlindjen, shkroi pak dhe la shumë. - Në: "Drita", 15 nëntor 1987, f. 6-7. [***Mendime nga I, Kadare, Dh.S. Shuteriqi, S. Spasse e Ndoc Gjetja për L. Poradecin].***

2545 - THANASI, SPASSE. Jetë e re në çdo sofër të Liqenasit. – Në: "Përpara", Korçë, 25 nëntor 1987.

2546 - RAMA, LUAN. Fundviti brigjeve të Prespës (Reportazh). – Në: "Zëri i popullit", 26 dhjetor 1987.

2547 - AGOLLI, DRITERO. Jeta në letërsi (Artikuj dhe shënime). – Tiranë : "Naim Frashëri", 1987, f. 23, 54, 245 etj.

1988

2548 - VDIQ SHOKU KRISTAQ ANDREA CEPA (KAPA). – Në: "Përpara", Korçë, 20 janar 1988.

2549 - HOXHA, HYSNI. Transformimi i këngëve kreshnike në trajtën e tregimit, romanit dhe dramës. - Në: "Fjala", Prishtinë, nr. 3-4, 1-15 shkurt 1988, f. 17-18.

2550 - KALLULLI, ADRIATIK. Kapa - një përfaqësues i satirës sonë demokratike. - Në: "Nëntori, nr. 3, 1988.

2551 - SAVA, NAPOLON (Piktor). Kulturë kompozimi dhe bukuri në paraqitjen grafike të librit. - Në: "Zëri i popullit", 25 shtator 1988.

2552 - U PËRKUJTUA 70 VJETORI I LINDJES SË MËSUESES SË POPULLIT QIBRIE CIU. - Në: "Tirana", 13 qershor 198. [Citohen Sterjo Spasse, Kahreman Ylli, Siri Shapllo, Kol Paparisto e Aqif Selfo, me të cilët ka bashkëpunuar ajo].

2553 - VEPRIMTARË DHE ARSIMTARË TË PALODHUR. – Në: "Mësuesi", 21 qershor 1988.

2554 - BIHIKU, KOÇO. Çështje të poetikës së romanit shqiptar të realizmit socialist. - Në: "Studime filologjike", nr. 1, 1988, f. 35-64.

2555 - PAPLEKA, FERIDE. Çfarë u mëson të rinjve përvoja e një gazetari? (Një intervistë me gazetarin Naplon Roshi) ***[...Më kanë dhënë mësim Fatbardha Gega, Mësuese e Popullit; Shaban Demiraj, Mësues i Popullit; Sterjo Spasse, shkrimtar. Ndoshta këta ma kanë shtuar adhurimin për mësuesinë..]***. - Në: "Tribuna e gazetarit", nr. 2, 1988, f. 25.

2556 - TRESKA, MISTO. Migjeni dhe revista “Bota e re”. - Në: “Studime filologjike”, nr. 3, 1988, f. 39-41.

2557 - BIHIKU, KOÇO. Shoku Enver dhe letërsia shqipe e realizmit socialist. - Në: “Nëntori”, nr. 10, 1988.

2558 - NË MUAJIN E LETËRSISË DHE ARTEVE (Korçë). - Në: “Drita”, 9 tetor 1988. [Me Fatmir Gjatën Korçë, Goricë e Liqenas].

1989

2559 - U FESTUA 35 VJETORI I REVISTËS “Nëntori”. - Në: “Zëri i popullit”, 28 janar 1989; “Drita”, 29 janar 1989.

2560 - PREZANTOHET ROMANI “Bijtë e shtrëngatës” (Në shtëpinë botuese “Naim Frashëri”). - Në: “Drita “,2 korrik 1989.

2561 - BIRKO, EDLIRA. Rinimi i brigjeve të Prespës (Reportazh). - Në: “Zëri i rinisë”, 19 gusht 1989.

2562 - DHAMO, RRAPI. Bashkëbisedim me lexues dhe artdashës (Veprimtari në muajin e letërsisë dhe arteve). - Në: “Drita”, 22 tetor 1989.

2563 - DOLI NGA SHTYPI “PIONIERI”, nr. 8. - Në: “Rilindja për fëmijë”, Prishtinë, 31 tetor 1989.

2564 - BIHIKU, KOÇO. Letërsia dhe shkenca letrare në fazën e tanishme (Referat). - Në: “Drita”, 19 nëntor 1989.

2565 - JASIQI, ALI. “40 vjet të jetës së re”. - Në: “Jeta e re”, Prishtinë, nr. 12, 1989, f. 1940.

1990

2566 - BORIÇI, HAMIT-THANASI, SPASSE. Në Prespë pas plenumit të 9-të. Goricarët diskutojnë, vendosin**...**(Shënime). - Në: "Bashkimi", 21 shkurt 1990.

2567 - ZHURKA, MIRDASH. Në lartësinë e rrugës që kemi zgjedhur vetë**.** - Në: "Mësuesi", 27 shkurt 1990.

2568 - LALAJ, HALIL. Bukuritë e Prespës: (Reportazh). - Në: "Zëri i popullit", 31 mars 1990. ***[Na thonë në Zaroshkë diçka për Sterjo Spassen. Sa shumë e mbajnë në gojë birin e tyre! Do të ishte fatlum cilido të linte pas kaq mirësi..].***

2569 - YZEIRI, ILIR. Vështrim i njëanshëm. - Në: "Drita", 15 korrik 1990.

2570 - TE TODORI NË KORÇË E TE ILINDENI NË TIRANË. - Në: "Rilindja", Prishtinë, 5 gusht 1990, f. 6 [Gazeta "21" e Shkupit për maqedonasit në Shqipëri].

1991

2571 - KOLEKTIVIZIMI NË MAL-NJË ABSURDITET : (Intervistë e poetit Ilirian Zhupa me shkrimtarin Kolë Jakova). – Në: "Rilindja demokratike", 19 janar 1991.

1994

2572 - E VËRTETA ASHT E IDHTË PËR ATA QË NUK E DOJNË. (Intervistë me shkrimtarin e shkencëtarin prof.dr. Kapllan Resuli përgatitur nga D. Durovi). - Në: "Koha jonë" (AKS), 2 tetor 1994, f. 7.

1995

2573 - SPASSE, ILINDEN. Revista "Normalisti". – Në: "Mësuesi", 18 shkurt 1995.

2574 - SPASSE, ILINDEN. “NORMALISITI SHËTITËS” (Libri i kujtimeve). - Në: “Mësuesi”, 25 shkurt 1995.

2575 - ASHIKU, A. Dibër. Shkolla të mbajë emrin “Sait Najdeni”. - Në: “Zëri i popullit”, 5 mars 1995.

2576 - INTERVISTË ME STUDJUESIN DHE SHKRIMTARIN DHIMITËR SHUTERIQIN: Si mund të jesh bir i një letërsie po nuk njohe prindërit?- Në: “Koha jonë (AKS)”, 18-19 mars 1995, f. 7.

2577 - SHOQATA “Sterjo Spasse”. - Në: “Mësuesi”, nr. 28, 15 korrik 1995. f. 2. [Mbi veprimtarinë e shoqatës “Sterjo Spasse” në Korçë].

2578 - VINCA, AGIM. - Në: “Alternativa letrare shqiptare”. – Shkup: “Shkupi”, 1995, f. 15, 173 - 179, 393.

1996

2579 - KËNDI I LIBRIT: Im atë Sterjo. - Në: “Zëri i popullit”, 21 janar 1996, f. 11. [Njoftim për botimin e librit të Ilinden Spasses].

2580 - LIBRA TË RINJ: “Im atë Sterjo”. - Në: “Mësuesi”, 3 shkurt 1996.

1997

2581 - SHTYLLA, BEHAR. - Në: “Fan Noli, si e kam njohur”. – Tiranë : “Dituria”, 1997, f. 165. ***[Ndër më të rinjtë, që kishin filluar të shkruanin e të dalloheshin para lufte, mund të përmendim romancierin Sterjo Spasse..].***

2000

2582 – ZAJA, SAMI C. **“**Bisedë mes miqsh”: Heti, njeri i urtë i Shkodrës. – Shkodër : Idromeno, 2000, f. 59-61. [***Në prill të vitit 1975, në shtëpinë tonë erdhën Sterjo Spasse, Llazar Siliqi, Jup Kastrati dhe Rustem Sykja për të takuar dhe zhvilluar një bisedë me Can Zajën, Hasan Agën, si e thërrisnim për respekt, atëhere mbi***

100 vjeç....Këtë e bëri Sterjo Spasse i cili tha që Cani t'u tregonte se çfarë dinte për Shefqet Durgut Pashën...”].

2001

2583 - ANXHAKU, BESNIK. Prespa, liqeni perlë e kthyer në një moçal. - Në: “Shekulli”, 2 korrik 2001.

2584 – ÇIRAKU, YMER-GJINAJ, MAKSIM. Sterjo Spasse (1912-1989). – Në: Letërsia shqiptare autorë dhe vepra (Bibliografi). – Tiranë : SHBLU, 2001, f. 166-170.

2002

2585 - THANASI, SPASE. Legjenda e vjetër. - Në: “Republika”, 29 janar 2002, f. 12-13.

2003

2586 - GJINAJ, MAKSIM. Nga "L'Albanese d' Italia" (1848) te " Jehona e Tiranës" (1944) : bibliografi e historisë së shtypit shqiptar. – Tiranë : IShM & Biblioteka Kombëtare, 2003. [Shih zërat me numër: 451, 452, 453, 790, 992, 1594, 1693, 2525].

2004

2587 - HYSENBEGAJ, VJOLLCA. Bibliografi e letërsisë artistike të përkthyer në shqip (1944 - 2000). – Tiranë : Toena, 2004. – 558 f. [Shih: ***Spasse, Sterjo në zërat me nr. 647, 650, 897, 1118, 1398, 1417, 1651, 1912, 2030].***

2005

2588 - KOKONA, VEDAT. Endur në tisin e kohës, kujtime. – Tiranë : Botimet Kokona, 2005, botim i dytë. f. 97, 147, 283. [Foto:***Poshtë nga e majta: Vedat Kokona, Mitrush Kuteli, lart: Sterjo Spasse, Nexhat Hakiu. (Tiranë, viti 1944)].***

2007

2589 - KEPI, FADIL. Bajram Preza, babai i neurologjisë bashkëkohore shqiptare. - Në: "Ballkan", Tiranë, 30 janar 2007.

2590 - SI SHKRUANIN PARAARDHËSIT "PSE ?!...". Pjesë nga romani me të njëtin titull. - Në: "Tirana observer", 17 shtator, 2006, f. 18-19.

2591 - JORGAQI, NASHO. Drama dhe pengjet e Mitrush Kutelit (Ese në 100 vjetorin e lindjes). - Në: "Shekulli", 8 shtator 2007, f. 28-29.

2008

2592 - KOBELLARI, HYSEN. Prespë, 23 prill 1943 – Dita ndërkombëtare e librit**.** - Në: "Korça", maj 2008, f. 6.

2593 - ÇOLLAKU, ELI. Vite jete (Mbresa dhe kujtime), Tiranë : ASD, 2008, f. 101.

2009

2594 - THANASI, SPASSE. Në mrekullinë e brigjeve të Prespës (Reportazh). - Në: "Facebook", nr. 9, 14 gusht 2009, f. 7-8.

2595 - HAMITI, SABRI. Si është trajtuar qyteti në veprat e shkrimtarëve shqiptarë, nga Konica tek Kadareja. – Në: "Panorama", 9 nëntor 2009, f. 21.

2596 - GJERGJI, MIHAL. Dritero Agolli - personalitet i kulturës kombëtare. - Në: "Republika", 12 nëntor 2009, f. 19.

2010

2597 - THANASI, SPASSE. Simfoni e historisë mijëvjeçare në Prespë. - Në: "Republika", 15 janar 2010, f. 14.

2598 - XHARO, PALI. Botuesi i Gutenbergut. - Në: "Ismail Mal'Osmani, njeriu i librit". - Tiranë : Botues ASD-Studio, 2010, f. 16.

2599 - TEMO, SOTIR. Aleksandër Xhuvani, themelvënës i pedagogjisë shqiptare. – Korçë & Tiranë : Universiteti Fan S. Noli & Sh.B. "Argeta", 2010, f. 12.

2600 - GJINAJ, MAKSIM; MELE, MARGARITA-ELMAZI, MYRVETE. – Në: Bibliografi e librit shqip në fondet e Bibliotekës Kombëtare (1913 - 1944). - Tiranë : Biblioteka Kombëtare, 2010. - 960 f. [***Zëri Spasse, Sterjo shih numrat: 216, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2027, 2036, 3177, 2726].***

2011

2601 - KADARE, HELENA. Kohë e pamjaftueshme : kujtime. – Tiranë : Onufri, 2011, f, 116, 138, 172, 324.

2602 - ÇULLI, S. IZET. "Vlerë". - Në: "Ujq dhe çakej (Fabula)". – Tiranë : "Edlora",
2011, f. 63.

2603 - MILLOSHI, HYSNI. - Në: "Enveri i madh (Roman)" (Vëllimi i parë). – Tiranë : GEER, 2011, f. 113.

2012

2604 - JORGAQI, NASHO. Pengu i Nonda Bulkës që s'u njoh dot me Sabri Godon. - Në: "Telegraf", 21 janar 2012, f. 14-15.

2605 - THANASI, SPASSE. Auditor : Në 100 vjetorin e Pavarësisë. – Në: "Republika", 17 mars 2012, f. 17.

2013

2606 - SHKRIMTARJA KOSOVARE QËNDRESA HALILI. (FENOMENI "QËNDRESA"). – Në: "Panorama", 21 korrik 2013, f.

20. ***[Shtypi kosovar e quan "Spassja i ri". Ky krahasim vjen pasi i referohesh stilit të të shkruarit të Qëndresës, që sipas kritikës letrare atje është i ngjashëm me atë të shkrimtarit Sterjo Spasse..].***

2607 - NIKOLLI, FATMIRA. Petro Marko, Plasari (Aurel) : e dënuan miqtë e tij ziliqarë. -Në: "Gazeta shqiptare", 27 nëntor 2013, f. 18-19. [Nuk imiton Heminguejn. Me të e lidh koha e luftës].

2. Në shtypin e huaj

1940

2608 - ELENCO DEGLI ISCRITI DELL' ANNO 1939 - XVII-XVIII. - Në: "Bolletino della Regia Universita Italiana per Stranieri - Perugia, 10 Gennaio 1940, nr. 22. [Buletini i Universitetit Mbretëror për të Huaj. - Perugia, 10 janar 1940]. [Lista e pjesëmarrësve në vitin 1939. Albania: 1, Alltoka, Figri. 2. Ballka, Nexhmi 3. Bilo, Andon, Lushnje, 4. Dervishi, Hysen, Lushnjë, 5. Enver, Beqiri, 6. Kero, Aristidh, Durazzo; 7.Kokalari, Alush, Durazzo, 8. Kristo Dhira, Korçë; 9. Liman Deshati; 10. Myfiin, Ali, Elbasan; Pirgu, Sofika, Korçë; 12. Qereshniku, Prof. Ihsan, Tirana; 13. Qiriaku, Sotir, Berat; 14. Salih, Ferhati, 15. Shaban Demiri, Valona; Shefqet Balla, Bicaj; 17. Shefqet Jakova; 18. Spasse, Sterjo, Korçë; Varfi, Andrea; 20. Xhaja Ismail, Elbasan].

1945

2609 - SOT FILLON KONGRESI ANTIFASHIST I RINISË SË BALLKANIT. Delegatët nga vendet e huaja marrin pjesë në Kongresin e rinisë ballkanike. - Në: "Borba", Beograd, 8 korrik 1945.

2610 - NJË VËSHTRIM KULTUROR. - Në: "Novini", Sofia, 24 shtator 1945.

2611 - PËRVA NACIONALNA KONFERENCIJA BUGARSKI KNJIZEVNIKA.[Konferenca e parë nacionale e shkrimtarëve bullgarë]. - Në: "Borba", Beograd, 25 shtator 1945.

2612 - KONFERENCA NACIONALE E SHKRIMTARËVE BULLGARË. – Në: "Svoboden narod", Sofia, 25 shtator 1945.

2613 - PARA LETËRSISË SË POPUJVE SLLAVË ZBULOHET NJË E ARDHME E SHKËLQYER. - Në: "Den", Sofia, 25 shtator 1945.

2614 - DISKUTIMET E DJESHME NË KONGRES. 2- BULLGARIA KA NEVOJË PËR MJESHTËR TË RINJ TË KRIJIMTARISË ARTISTIKE. - Në: "Zemledesko zname", Sofia, 26 shtator 1945.

2615 - KONFERENCA NACIONALE E SHKRIMTARËVE BULLGARË DJE PËRFUNDOI PUNIMET. – Në: "Zname", Sofia, 26 shtator 1945.

2616 - VIZITA E SHKRIMTARËVE TË HUAJ NË MANASTIRIN E RILLËS. - Në: "Oteçestven front", Sofia, 28, 29 shtator 1945.

2617 - VËLLAZËRIMI SHPIRTËROE MIDIS SHKRIMTARËVE BULLGARË, TË BASHKIMIT SOVJETIK, JUGOSLLAVISË, RUMANISË E SHQIPËRISË. - Në: "Literaturen front", Sofia, 29 shtator 1945.

2618 - ISAEV, MLLADEN (Poet). PO PLLANINSKI PËTEKI KËM SVOBODATA
: [Nëpër monopatet malore drejt lirisë]. – Në: "Literaturen front", Sofia, nr. 5, 6 tetor 1945.

2619 - SKICA NA ALLBANSKATA LITERATURA (Skicë mbi letërsinë shqiptare). - Në "Literaturen front", Sofia, 13 tetor 1945.

2620 - DELEGATËT E HUAJ. – Në: "Buleten", Sofia, nr. 19, tetor 1945. (Frëngjisht).

2621 – BULETEN (Cultural information), Sofia, nr. 19, 20 tetor 1945 (Anglisht).

2622 – K. (Konstandin Kostandinov-Kryetari i Lidhjes së Shkrimtarëve të Bullgarisë). Delegatët e huaj në CNBE (Konferenca nacionale e shkrimtarëve bullgarë). - Në: "Buletin", Sofia, nr. 19, tetor 1945***. [Delegatët e Shqipërisë S. Spasse e A. Çaçi***].

2623 - BJULETEN, nr. 21, (Kulturnoi informaci) (informacione kulturore) Sofie, oktjabër (Tetor) 1945.

2624 - KONFERENCA E PARË E SHKRIMTARËVE BULLGARË. - Në: "Borba", Beograd, 25 tetor 1945. [***Shkrimtari shqiptar Sterjo Spasse..]*** .

2625 - KONFERENCA NACIONALE E SHKRIMTARËVE BULLGARË. Hapja: Mbledhja solemne në teatrin "Ballkan". – Në: "Izgref", Sofia, 25 tetor 1945.

2626 - V. K. SHKRIMTARI SHQIPTAR STERJO SPASSE PËR BULLGARINË DHE KULTURËN BULLGARE. - Në: "Svobodno narod", Sofia, tetor 1945.

2627 - FOTO: Në presidiumin e Konferencës. – Në: "Septemvrijce", Sofia, tetor 1945.

2628 - DELLÇEV, BORIS. Pregled: Nacionalnata konferencija na bëllgarskija pisatelski Sojuz. [Vështrim: Konferenca nacionale e Lidhjes së Shkrimtarëve Bullgarë]. – Në: "Izkustvo", Sofia, nr. 8-9, 1945. [***Në diskutimin e tij gjatë debateve shkrimtari shqiptar Sterjo Spasse deklaroi..].***

2629 - KONFERENCA NACIONALE E SHKRIMTARËVE. - Në: "Zname", Sofia, 28 tetor 1945. [Shkrimtarë të shquar nga BRSS,

Jugosllavia, Rumanija Shqipëria e Çekija marrin pjesë së bashku me shkrimtarët bullgarë].

2630 - REZOLUCIONI I KONFERENCËS NACIONALE BULLGARE PËR TË SHPËTUAR ALVAREZAN DHE SAPIRANIAN. - Në: "Borba", Beograd, 29 tetor 1945.

2631 - KONSTANDINOV, KONSTANDIN. Sreshçi na hora : [Takime njerëzish]. - Në: "Literaturen front", Sofia, 3 nëntor 1945. [Flet për Spassen e Çaçin].

2632 - SHKRIMTARI I NJOHUR SOVJETIK ARRITI NË MAQEDONI. - Në: "Nova Makedonia", Shkup, 9 nëntor 1945. ***[...Sot në orën 3 e gjysëm, i përcjellur nga një grup shkrimtarësh, midis të cilëve edhe Dhimitër Shuteriqi, Aleks Çaçi , Sterjo Spasse..].***

2633 - IV. PAVLLOV. Një frymë e re fryn në Ballkanin e vuajtur. - Në: "Den", Sofia, 11 dhjetor 1945.

2634 - KONDANOV, NIKOLLA (sekretar i Këshillit të Lartë të Çitalishteve). – Në : "Çitalishte", Sofia, libri 9, 1945. [Aktiviteti i tanishëm : ***Lexojnë Gj, Dimitrov, Sterjo Spasse..].***

1946

2635 - SHUTERIQI, DHIMITËR. Letërsia shqipe. – Në: "Nasha knizhevnost", Beograd, nr. 1, janar 1946.

2636 - GENIA NA BALLKANSKITE NARODI : [Gjenia e popujve të Ballkanit)]. – Në: "Nacionalna Konferencia na bëllgarskite pisateli". - Sofia, 1946, f. 334-339.

2637 - LETËRSIA SHQIPTARE E RILINDJES DHE E SOTMJA. - Në: "Nacionalna Konferencia na bëllgarskite pisateli". - Sofia, 1946, f. 31-36.

1953

2638 - TODOROV, ANGJEL. Përfaqësues i talentuar i letërsisë shqipe përparimtare. (15 vjetori i vdekjes së Migjenit). – Në: "Septembri", Sofia, nr. 12, 1953, f. 177-181. [shih: f. 181].

1955

2639 - BELIÇEV, B. Migjeni i progresivnata allbanska literatura : [Migjeni dhe letërsia përparimtare shqiptare]. – Në: "Literaturen front", Sofia, 17 korrik 1955.

2640 - BELLÇEV, B. Sovremenata albanska literatura : [Letërsia e sotme shqipe]. - Në: "Literaturen front", Sofia, 21 korrik 1955.

1957

2641 - VASEV, SLLAVÇO. Ky është vetëm fillimi. – Në: "Literaturen front", Sofia, 23 maj 1957.

1959

2642 - SCHIRO JUNIOR, GIUSEPPE (Universiteti i Padovës). Letërsia pas luftës në Shqipëri. - Në: "Nuova Accademia Editrice", Milano, febbraio 1959, f. 247-248.

2643 - STERJO SPASSE [Foto e shkrimtarit], BIBLIOGRAFI. - Në: "Novaja Albania", nr 5, (rusisht), 1959.

2644 - SILIQI, LLAZAR. Literatura orlinovo poleta : [Letërsia me flamurin shqiponjë]. - Në: "Literaturnaja gazeta", Moskë, 28 nëntor 1959.

2645 - SHUTERIQI, DHIMITËR S. Novoto v allbanskata literatura : [E reja në letërsinë shqipe]. - Në: "Narodna kultura", Sofia, 28 nëntor 1959.

1963

2646 – KOSOVARI. Vështrim i thjeshtë krahasues. – Në: "Shejzat" (Le pleiadi), Romë, nr. 5-8, maj – gusht 1963, f. 235-241.

1964

2647 - BIHIKU, KOÇO. "Breve histoire de la literature albanaise" (Historia e shkurtër e letërsisë shqipe). – Tiranë : "Naim Frashëri", 1964.(Frëngjisht), f.136-138 (për romanin "Afërdita përsëri në fshat"; f. 143-146 (për romanin "Ata nuk ishin vetëm").

1966

2648 - DIMITROV, V.J. Balkaniques traduite en langue bulgare : La literature des peuples. – Në: "Etudes Ballkaniques", Sofia, nr. 4, 1966.

1973

2649 - PLAKA, ARISTIDH. Libri shqiptar në botë. - Në: "La Nuova Albania", nr. 4, 1973.

1974

2650 - XHOLI, ZIJA. L'UMANISME DANS LA LETTERATURE MODERNE : [Humanizmi në letërsinë moderne shqipe) III - Korpusi internacional i studimeve të Europës Juglindore, Bukuresht, 1974.

1992

2651 - C. N: Makedonski pesni ot Malla Prespa (Këngë maqedonase nga Prespa e vogël). - Në: "Nova Makedonia", Shkup, 31 mars 1992.

1993

2659 - KITEVSKI, MARKO. Neupotrebliva kniga : [Libër i papërdorshëm] - Polemikë. - Në: "LI", Shkup, 9 qershor, 1993.

KREU VIII

PUNIME DIPLOME DHE MBROJTJE DOKTORATE MBI VEPRËN E STERJO SPASSES

2660- REXHEPI, PËRPARIM. Evoluimi ideo-artistik i Sterjo Spasses nga romani "Pse?!.... tek "Ata nuk ishin vetëm": Drejtuese Drita Siliqi. Universiteti Shtetëror i Tiranës, Fakulteti Histori-Filologji, Katedra Gjuhë - Letërsi (Punim diplome) (Dorëshkrim), Tiranë, 1972, f. 30.

2661 - BEZHANI, PETRIT. E vërteta historike përballë së vërtetës artistike në romanet "Zgjimi: dhe "Pishtarë" të Sterjo Spasses. (Punim diplome) : Universiteti i Tiranës, Fakulteti Histori-Filologji /udhëheqës: Kujtim Ymeri, Tiranë 1978. (Dorëshkrim).

2662 – NAQELLARI, ZHAKLINA. Krijimtaria e Sterjo Spasses 1929-1978 (Bibliografi): (Punim diplome). Universiteti i Tiranës. Fakulteti Histori-Filologji. Katedra e Letërsisë Shqipe / udhëheqës Dodona Dhima. Tiranë 1978. f. 98 (dorëshkrim).

2663 – ZEQO, DHURATA.Fjalia shkakore në romanin "Zgjimi" të Sterjo Spasses. (Punim diplome). Instituti i Lartë Pedagogjik. Katedra e Gjuhës Shqipe dhe e Letërsisë. Shkodër, 10 qershor 1979. faqe 65. (dorëshkrim).

2664 - ISLAMI, SALI (Magjistër). Romanot epope na Sterjo Spasse (Romani epope i Sterjo Spasses) Disertacion për doktoratë. Universitet "Sveti Kiril i Metodi", Filoloshki fakultet. Skopje. Shkup, 1999. f. 172. (Dorëshkrim).

2665 - ÇULLI, REPUBLIKA. [Bulo Jorgo: udhëheqës shkencor]: Krijimtaria letrare

e Sterjo Spasses në vitet ’30. (Disertacion për marrjen e gradës shkencore “Doktor”) / udhëheqës Jorgo Bulo - Tiranë, 1999. 114 f.

2666 - RAGO, PAOLO. Il percorso literario nell’ opera narativa di STERJO SPASSE Negli anni trenta. (Tesi di Laurea) : [Rruga letrare në veprën narative të Sterjo Spasses në vitet 30]. Universita’ degli studi di Roma “La sapienza”. Facolta di Lettere e Filosofia. Anno accademico 2001-2002. 210 f.

KREU IX

LISTA E INICIALEVE DHE PSEUDONIMEVE TE PERDORURA NGA STERJO SPASSE

1. Gjon Zaveri
2. Gj. Z.
3. Gj.
4. Zaveri.
5. Z.
6. Stespa
7. S.T. S.P (Sterjo Spasse): inicialet e emrit e të mbiemrit).
8. St. r.
9. S. S.
10. S.
11. Sotir Pase
12. Beli (Emri i kodrës në formë siujdhese në vendlindjen e tij.
13. Dr. Zeusi: (Nga mitologjia: Zeusi) dhe Dr. (I shkencës).
14. Galiçica: Vazhdim i Malit të Thatë midis Prespës e Ohrit.
15. G.
16. Hamleti i shqipes (Nga Hamleti i Shekspirit).
17. H. SH.
18. Ilinden (Nga revolucioni maqedonas 1903
19. Luani: (Si kundër protestë të beut)
20. Luan Labi
21. Pupalevski: (Nga llagapi i vjetër i familjes s ëshkrimtarit).
22. Skënderi
23. Skënder Piro (Nga dy herojt:Skënderbeu dhe Pirroja)
24. Vërejtësi: (Lidhet me temën e artikullit që bën vërrejtje)
25. Vëzhguesi.
26. SHPRES'E RE: (Lidhet me temën djaloshare të përmbajtjes së artikullit).
27. P. Leci
28. Sharri (st.Sp)

29. B.Petriti.
30. K.Lemi
31. M. Kume
32. K. Miti.
33. e-jo.
34. Korrespodenti
35. L. Gjinoshi
36. Pal Gjinoshi
37. Gjinoshi
38. Dip Loma
39. Mësuesi
40. Real
41. Një normalist
42. J. Pali

KREU X

PERSONAZHET E ROMANEVE TË CIKLIT "RILINDËSIT"

A.

1. Abaz Terziu
2. Abedin Agai
3. Abdi Pashë Çerkezi
4. Abdulla Pasha
5. Abdulla Devolliu
6. Abdulla pashë Dreni
7. Abdyl Frashëri
8. Abdyl Hamiti
9. Abdyl Qerim Pasha
10. Abedini (Sejmeni)
11. Adem Agai
12. Adem Fusharaku (Çifçi i Turli beut)
13. Adem Shkreli
14. Adem Zajmi
15. Adolf Riter Von Zambaur
16. Ago Sako Topulli
17. Agribe D'obninje
18. Ahmet Latifi
19. Ahmet Myftar Pasha
20. Ahmet Pashtriku
21. Ahmet Riza Beu
22. Ahmet Rrjolli
23. Ahmet Vorpsi
24. Aishja
25. Ajaz Beu,
26. Ajkuna nga Drenica
27. Albert Gjika
28. Aleks Konduri
29. Aleksandër Karagjeorgjeviçi

30. Aleksandër Obretoniviç
31. Aleksandër Xhuvani
32. Ali Bej Kallfa
33. Ali Bej Toptani
34. Ali Efendiu
35. Ali Gorari
36. Ali Mehmet Pashë Maxhari
37. Ali Pashë Gucia
38. Ali Pashtrik Kosova
39. Ali Riza Beu
40. Ali Riza Pasha
41. Alqividhio
42. Anastasia (E dashura e e dhespotit)
43. Anastasi i Lakçes
44. Andrea (Barba)
45. Andrea Koçiç (Mijoshqin)
46. Andrea Konomi
47. Androniku i Dytë (Mbret i Bizantit)
48. Angjelina (Teta) (E motra Nasi gurës) e i hamallit Asllani
49. Apisi
50. Apostol Kuçkona
51. Apostollogu i Greqisë
52. Aqif Pasha
53. Arif Drinasi
54. Arif Hiqmet Beu
55. Aristotelisi
56. Arkimandriti
57. Arkipeshkv Imzot Jak Sereqi
58. Asdreni
59. Asija (E shoqja e Murat Toptanit)
60. Asllan Duro
61. Asllani (Hamall)
62. Avdullai
63. Avni Gjilani (Shifrant)
64. Azis Pasha

B.

65. Bacë Ganiu
66. Bacë Markoja
67. Bacë Nushi
68. Baçica Hajrie
69. Baftia Seferi
70. Bahri Pasha
71. Bajazit Rehova
72. Bajo Topulli
73. Bajram Curri
74. Bajram Daka
75. Bajram Daklani,
76. Bajram Fehmi Efendiu
77. Bajram Ndreçi
78. Ballkize Hanëme
79. Ballugzhiqi (Diplomat sërb)
80. Bardh Kola
81. Bedri Beu
82. Bedri Pasha
83. Bedri Peja
84. Bej Baba
85. Bejkoja
86. Bekja (E shoqja e Hajdar Dushkajës)
87. Bestar Kosova
88. Bertholdi
89. Bianki (Dhespoti i Durrësit)
90. Bib Dod Pasha
91. Bjeshka
92. Blerina (E shoqja e kaçaku Hodo Zhgaba)
93. Bollarimi
94. Bolluzhiqi
95. Bonati
96. Bora
97. Bora Hamallesha
98. Bozhidar Janku

99. Bozhin Simiçiu
100. Bozho Jankoviçi
101. Brahimi (Hoxha)
102. Braho Delia
103. Braho Kanina
104. Brauni
105. Bukoniku
106. Bukoviqi
107. Bullakas

C.
108. Car Ferdinand i Bullgarisë
109. Car Stefan Dushani
110. Cen Drinasi
111. Cen Suli i Rjollit
112. Ceni (i Vëllai i Sabries)
113. Cuf Xhelili

Ç.
114. Çaush Hyseni
115. Çaushi turk
116. Çeço Gjera
117. Çerçiz Topulli

D**.**
118. Dalip Agaj
119. Dajlan Bej Qafzezi
120. Dania (Ramadani)
121. Daut Boriçi
122. Dava Gurëmollasi
123. De Marini
124. Dedë Gjo Luli
125. Delina
126. Deljo Markovski
127. Dema

128. Deputeti Pavllo
129. Dervish Hima
130. Dervish Pasha
131. Di San Zhulian
132. Dikonimos (Kapedan)
133. Dilaver Lubonja
134. Dimitrie Tuçoviq
135. Din Juniku
136. Dinia
137. Dodë Prenç i Kastriotit
138. Doktor Verdha
139. Dom Nici
140. Dom Salvatore
141. Domeriku
142. Doruntina
143. Draga
144. Draguni (Gjeneral)
145. Drin Taraboshi
146. Du Furne
147. Dushan Gregoviçi (Diplomat malazez)
148. Dylberja

Dh.

149. Dhaskal Todhri
150. Dhemirani i Llëngës
151. Dhespina (E shoqja e Petraq Kondurit)
152. Dhespina Evpraksi
153. Dhespina e Llazit
154. Dhiamandopollos (Shërbëtor)
155. Dhimitër Kallfa
156. Dhimitër Serani
157. Dhimitër Zografi
158. Dhimitër Tukoviq
159. Dhimitraq Konduri
160. Dhori Koti

E.

161. Edih Durham
162. Efrem Gjini
163. Elefteri Konduri
164. Elena
165. Elez Isufi
166. Emin Beu
167. Emini (Kafaz)
168. Ernest Jeku
169. Esat Haxhibeqari
170. Esat Pashë Toptani
171. Esmaja (E bija e Asllanit)
172. Estref Demi
173. Estref Efendiu
174. Estref Toptani
175. Estrefi (I biri i Asllanit)
176. Estrefi i Grykajve
177. Estrefi i Shegës
178. Ethem Efendiu
179. Ethem Pasha
180. Ethemi (i biri i Qemalit)
181. Evdoksi (Kallogre)
182. Evdoksi Qiriazi

F.

183. Fadil Gorari
184. Fadil Kaba
185. Fadil Pasha
186. Faik Bej Konica
187. Fan Noli
188. Fani ((I biri i Kristo Negovanit)
189. Fata (nusja e Shpendit)
190. Feim Zavalani
191. Fejzi Bej Alizoti

192. Ferid Bedri Pasha
193. Ferid Pashë Vlora
194. Ferideja
195. Fillotheu (Mitropoliti)
196. Flores Krestien
197. Foti (Dhespoti)
198. Fran Pullumbi
199. Franc Jozefi
200. Frangulli
201. Frosina (E shoqja Kristo Negovanit)
202. Frosina (Xherare)
203. Fuat Pasha.

G.

204. Gabull Efendiu
205. Gac Selia
206. Gac Tushi
207. Gale Nemturi (Ndihmës i Xoles)
208. Galip Beu
209. Gamble
210. Gani Bej Toptani (I vëllai i Esatit)
211. Gani Katundi
212. Garibaldi
213. Gavril Pepo
214. Gizeli
215. Gligor Cilka
216. Goçe Dellçev
217. Gojani i Rapshit
218. Golts Pasha
219. Gots Pashai
220. Grigorevici
221. Guguçja

Gj.

222. Gjelja (I shoqi i Sevdës)

223. Gjelosh Kolla
224. Gjergj Ded Gjo Lulit
225. Gjergj Qiriazi
226. Gjergj Sulo (Kryeandart)
227. Gjergj Suvaxhiu
228. Gjeorgjeviç (Gjeneral sërb)
229. Gjermanos (Mitropolit)
230. Gjeto Gjoka
231. Gjeto Lulashi
232. Gjeto Tomës
233. Gjeto Uli
234. Gjin Gjika
235. Gjoka i Vaskë Nohes (Spiun)
236. Gjokë Shqiptari
237. Gjon Pullumbi
238. Gjuro (Vojvodë)
239. Gjylistane (e bija e Sherif Karaborunit)
240. Gjylistani (Hanëme)
241. Gjyzelja

H.

242. Hajdar Dushkaja
243. Hajdar Efendiu (Veqil Bimbashi)
244. Hajria
245. Hajrush Rrepa
246. Haki Mborja
247. Haki Pasha
248. Halil Aga
249. Halil Bërzezha
250. Halil Dushkaja
251. Halil Cerga
252. Halim Ibrahimi
253. Hallë Keza
254. Hamide Vetia

255. Hamit Efendiu
256. Hamit Kurteshi
257. Hamit Pasha
258. Hamit Shkëmbi
259. Hamit Toptani
260. Hamza Podiqi
261. Han de Myler
262. Hanëme Selime
263. Hasan Beu i Vuçiternit
264. Hasan Bitinska
265. Hasan Gurabardhi
266. Hasan Guraziu
267. Hasan Hyseini
268. Hasan Ferri
269. Hasan Këmbëthekri
270. Hasan Prishtina
271. Hasan Riza Pasha (Vali)
272. Hasan Shkodra
273. Hasan Shqeria
274. Hasan Xhiku
275. Hasoja e Laze Musajt
276. Hartia (Shoqja e Pasiçit)
277. Hartuvigu (Ambasadori rus në Sërbi)
278. Harun Al Rashiti
279. Haxhi Adil Beu
280. Haxhi Aliu
281. Haxhi Alushi
282. Haxhi Musta
283. Haxhi Shapllo
284. Haxhi Telat Beu
285. Haxhi Zeka
286. Haxhireja
287. Hazret Muhameti
289. Hedija
290. Hekardi (I francës)

291. Helena
292. Henri Nivei (Korrespodent francez)
293. Heqimi i Mançes
294. Hil Mosi
295. Hilmi Kunadhja
296. Hilmiu i xha Lumos nga Pojani
297. Hodo i Ri
298. Hodo Pashë Sokoli
299. Hodo Shkaba
300. Hortensi Zambauer
301. Hoxha i Lokes
302. Hoxhë Selimi
303. Hoxhë Sulejmani
304. Hyjria
305. Hysen Hoxha
306. Hysen Hysni Pasha
307. Hysen Ogllu
308. Hysein Hasanaj
309. Hysein Hilmi Pashaj
310. Hyska i Hirosur
311. Hyska i Mehmet Plakut
312. Hysni Curri
313. Hysni Pajaziti

I.

314. Ibrahim Muça
315. Ibrahim Pasha
316. Ico Kristo
317. Idriz Guri
318. Idriz Seferi
319. Ilia Polena
320. Iliçi - Konsulli rus,
321. Iljaz Agë Vuçiterna
322. Ifremis Gjinokopullus
323. Ilo Naumi

324. Imzot Sereqi
325. Ipeshkv Markoni
326. Isa Boletini
327. Isak Dushkaja
328. Ismail Dordusha
329. Ismail Haki Beu
330. Ismail Qemali
331. Isuf Shalgjati
332. Isuf Tabaku
333. Ivani
334. Ivanka (Malazeze)
335. Izet Sherif Bej Karaboruni
336. Izet Zavalani

J.

337. Jakobi (Dhespot)
338. Jakup Çaushi
339. Jakup Efendiu (Hoxha)
340. Jakup Ferri
341. Jakup Vreto
342. Janaq Konduri
343. Jani Bitri
344. Jani Minga
345. Jani Vreto
346. Janko Vukoviç
347. Jashar Bej Vërloku
348. Jashar Pasha
349. Javer Qeramudini
350. Joanis Bullakos
351. Jomidhisi (Avokat)
352. Jonuz Topuzi (Shpataraku)
353. Jorgji i Dhimos
354. Jovani i Melonashit
355. Jovani i Pecanajve
356. Jovan Popoviçi

357. Jovanoviçi (Ministër i jashtëm)
358. Jovçe Jovanoviçi (I shoqi i Milicës)
359. Jusufi i Jashar Vërlokut
360. Jusuf Izedini

K.

361. Kaçaku Bojko Këmbëshpejti
362. Kajo Dabjani
363. Kalina e Vani Kosturit
364. Kamber Qoftja
365. Kapllan bej Vila
366. Kapo Topulli
367. Kara Seit Pasha
368. Karamustrafaj
369. Karavangjelis Gjermanos
370. Karlo Selia
371. Kastriot Rugova

372. Kata e Gjokës
373. Kata Qaku
374. Katerina Gërmenji
375. Katerina Selia
376. Kaudhis (Kapedan)
377. Kel Marubi
378. Kleoniqi
379. Knjaz Nikollë Petroviç
380. Kokojka Efendi
381. Kolë Dika
382. Kolë Dedë Gjo Luli
383. Kolë Gjeta
384. Kolë Idromeno
385. Kolë Kurti
386. Kolë Marash Vata
387. Kolë Suma
388. Kolonel Obsviç

389. Komiti i dërguari nga komitet i fshehtë -Manastir
390. Konini (Xha)
391. Konsulli Prohasku
392. Konstandin Damjani
393. Konstandin Kristoforidhi
394. Koronillas (Ministër i jashtëm)
395. Kosta Gjiza
396. Kosta Novakoviqi
397. Kostaqi i Spiro Suvaxhiut
398. Kosumi i Camit
399. Koto Hoxhi
400. Kotja (Kapedan)
401. Kotja (Vojvodë)
402. Koz Dhima
403. Kral Nikolla (Nikita) Lli i Zi.
404. Kral Pjetri i Sërbisë
405. Kristaq Nuke
406. Kristo Furxhiu
407. Kristo Luarasi
408. Kristo Negovani
409. Kristo Oparaku
410. Ksenina
411. Kusha Xhani
412. Kyçyk Aga (Qehaja(
413. Kylçe (Historian)

L.

414. Lameja
415. Latif Hajduti
416. Lec Ujku
417. Lec Zarishta (mësues gjakovar)
418. Lekë Lekaj
419. Lekë Pëllumbi
420. Leko (Usta)
421. Leni (e ëma e Vaskë Suvaxhiut)

422. Leni (e mbesa...)
423. Leni (Shërbëtore)
424. Lenka e Nikollorit
425. Leonidha i Bimlajve
426. Lepetic
427. Ligor Lakrori
428. Likosini
429. Lipja
430. Lis i Stamos
431. Liza e Ballstanit
432. Liza Kiankuri
433. Loboçov
434. Lonka
435. Loro Lleshi
436. Loro Selia
437. Luc Nushi
438. Luci i Nik Gjelosh Lulit
439. Ludovik Von Rudnov
440. Ludovik Zemërgjeri
441. Luigj Gurakuqi
442. Lula
443. Lulash Gjeloshi
444. Lumo (Djal pesëvjeçar i Hajdar Dushkajës)
445. Lumo Skëndo
446. Lutfi Sinan Pasha
447. Luto Kuqo

LL

448. Llaqi Konduri
449. Llaqi (Papa)
450. Llaqi nga Vërniku
451. Llambro Fusharaku
452. Llambrokliu i Cales
453. Llazar Pop Trajkovi
454. Llazi Kuqi

455. Llazo Progri
456. Llazo Terziu
457. Lluka Petro

M.

458. Magdalena (Bija e Kristo Negovanit)
459. Maliq beu
460. Makris (Kapedan)
461. Mahir Efendiu (Prefekt)
462. Mahmut Bjeshka
463. Mahmut Myftar Pasha
464. Mahmut Shefqet Pasha
465. Mançe Gollobërda
466. Manol (Djalosh)
467. Marash Uci
468. Marash Vata
469. Marga Suvaxhiu
470. Margjela
471. Maria Luiza
472. Marika Gjatolliu
473. Mark Gojani
474. Mark Milani
475. Mark Pullmbi
476. Mark Rrok Sokoli
477. Mark Zemërgjeri
478. Marko (Kaçaku)
479. Markoni
480. Martin Gjanjetëve
481. Marusicini
482. Matia Logoreci
483. Mavroxhani (Andart)
484. Maxhar Pasha
485. Mbretëresha Dragë
485. Mbretëresha Simonidë
486. Mbreti Milutin

487. Melpomeni (Kallogre)
488. Mehmet Ali Pashë Delvina
489. Mehmet Aliu i Rrjollit
490. Mehmet beu
491. Mehmet Emini
492. Mehmet Idajet Partos
493. Mehmet Frashërjoti
494. Mehmet Kembëthekri
495. Mehmet Nushi
496. Mehmet Reshiti
497. Mehmet Shpendi
498. Mehmet Vorpsi
499. Mergan Efendiu
500. Merej
501. Meremja (Efendiu)
501. Meremja (Shërbëtore)
502. Merushja
503. Mersin Dushkaja
504. Met Çuni
505. Mic Sokoli
506. Micoli
507. Miçe Naumi
598. Milena (Bashkëshortja e Nikitës)
509. Milica Jovanoviç
510. Millani i Obrenoviçëve
511. Millani (i Kuçit)
512. Millan Rakiqi
513. Milloshi (Mësues sërb)
514. Millutin Namaniqi (Mbret sërb)
515. Mihal Grameno
516. Mihallaq Kambalauri
517. Mihal Sotiri
518. Mihri Hanëmja
519. Millovan Millonoviçi (Ministri i jashtëm)
520. Mimi (Çerkeze)

521. Mirash Ivanaj
522. Mirash Luga
523. Mirko
524. Mirolla Abduejan bej Tirana
525. Mirolla Gjurullëuku
526. Mirolla Hudin
521. Mis Edith Durham
522. Mister Xhejmsi
523. Misto Gërmenji
524. Misto Pollo
525. Miti Kallfa
526. Miti Nikajve
527. Miti Polena
528. Miti Raku
529. Mitre Vllaho
530. Mitri (Kasnec i kurbetlinjve)
531. Mitro Trajçe
532. Mitrovica e Tokallarëve
533. Mora (Nusja e Vaskës)
534. Motra Polina
535. Mrika
536. Mrika e Vogël
537. Muço
538. Muço Berberi
539. Muharrem Bajraktari
540. Muharem Hajvazi
541. Muhedin Beu
542. Mukja (Biri i Pajazitit)
543. Mulla Hysen Hoxha
544. Mulla Sinani
545. Mulla Shabani
546. Murat Bilali
547. Murat Toptani
548. Mustafa Çerkez Pasha
549. Mustafa Efendiu

550. Mustafa Korbi
551. Mustafa Lutfi efendiu
552. Mustaqekorbi
553. Myfetish efendiu
554. Myfit bej Libohova
555. Myfit Efendiu
556. Myftaraj Efendiu (Bimbash)
557. Mylazim efendiu
558. Mylazim Teufik
559. Myslim Vetia
560. Myzafer Preveza

N.

561. Naçi Ziko
562. Naim Frashëri
563. Namik Kemal
564. Napoloni III
565. Nasi Gura
566. Nasho Tipe
567. Natalia Obranoviç
568. Natalia (Princeshë)
569. Naum Veqilharxhi
570. Nazim Gafuri
571. Nazim Pasha
572. Ndini (Asqer)
573. Ndoc Leka
574. Ndoci (I vëllai i Borës)
575. Ndoc Mark Sokoli
576. Ndre Mjeda
577. Ngjele
578. Ngjelina (teto)
579. Nedin Beu
580. Neireja
581. Nelkoja
582. Neloja (Biri i Stefços)

583. Nepsi Kërënxha
584. Nexhat Aga,
585. Nexhip Draga
586. Nezir Bajraktari
587. Nëna e Lecit
588. Nënë Sufa
589. Nënë Syka
590. Nënë Tereza
591. Nërënxa (E shoqja e çifçiut Llazi Kuqi)
592. Nëna e Zefit
593. Niman Syla
594. Nik Gjelosh Luli
595. Nik Sokoli
596. Nikolla (Kral)
597. Nikolla i Gjeto Lulashit
598. Nikollë Ivanaj
599. Nikollë Kacori
600. Nikollë Lulashi
601. Nikolla Naço
602. Nikolla Pasiç (Kryeministër)
603. Nikollaos Makrokordhotor
604. Nikolla nga Negovani
605. Nikollaqi i Spiros
606. Nollomaqi (qir)
607. Nora e Hotit
608. Nora e Kelmendit
609. Nora Kolja
610. Nuçi Naçi
611. Nuçi Pepo
612. Nuni (Papa)
613. Nuni i Lakrorajve
614. Nuredin Beu
615. Nuriu (Sejmeni)
615. Nurka
616. Nuselalja (E bija e Llazi Kuqit)

617. Nusha

NJ.
618. Njazi Beu

O.
619. Obramoviçi
620. Olimbia
621. Omer Prizreni
622. Orhan Pojani
623. Osbsiç (Kolonel sërb)
624. Osbriç (Gjeneral)
625. Osja e Faltores
626. Oskar Prehashen
627. Osman Agaj
628. Osman Balli
629. Osman Katili
630. Osman Shkëmbi
631. Orhan Pojani

P.
632. Padre Njaci
633. Pali i Gjikajve
634. Palokë Krondi
635. Palloviçini
636. Pandeli Cale
637. Pandeli Kosturi
638. Pandeli Oparaku
639. Pandi i Konomit
640. Papa Joviç
641. Papa Petroja
642. Para e Kitajve (Kolonjës)
643. Parisiçi
644. Pashiqi
645. Pashko Vasa

646. Penellopa Oparaku
647. Pertef beu
648. Petër Cetiniski
649. Petraq Konduri
650. Petrtika i Manes
651. Petro Karagjeorgjeviç
652. Petro Nini Luarasi
653. Peti
654. Plaka e Manastirit
655. Pllaminkovi
656. Pjer Loti
657. Pjetër Gjoni
658. Pjetri (Kral)
659. Polikseni i Tërpollarëve
660. Pop Angjellov
661. Prelë Gjeta
662. Prelë Marku
663. Prelë Tuli
664. Preng Bib Dopda
665. Preng Mark Nudi
666. Princ Mirko
667. Princ Nikolla i Malit të Zi
668. Princ Sabahedin
669. Prozaske -Konsull austriak.
670. Puankareja

Q.

671. Qani Beu
672. Qani Efendiu
673. Qazim Panariti
674. Qemali i Labërisë
675. Qerim Strelca
676. Qorri i Sulës

R.

677. Rada
678. Rako (Shoqërues i Apisit)
679. Rama i Abdylit
680. Ramadan Feka
681. Ramadan Zaskoti
682. Ramadonoviçi
683. Ramiz Frashnjeti
684. Rangau (Ajutant)
687. Refat Shtylla
688. Reka (Gruaja e Pajazitit)
689. Remë Gropa
690. Remzi Sadiku
691. Rexhep Palla
692. Rexho Kovaçi
693. Rifat Shtylla
694. Rina (Teto)
695. Risto Siliqi
696. Riza Bej Cernollogu
697. Riza Bej Eziu
698. Riza Çika Syvrari (Kaçak)
699. Riza Bej Kryeziu
700. Rosa
701. Ronsardi
702. Roza (Shërbëtore)
703. Rrusha
704. Rrushë Bataku
705. Ruzhdija (motra)

S.

706. Sabija
707. Sandri
708. Sadije Shkëmbi
709. Sadik Bunaku
710. Sadik Rama
711. Sadedin beu

712. Sado Koshena
713. Sado Labe
714. Sali Butka
715. Sali Gjuka
716. Sali Hidri
717. Sali Hoxha
718. Sali Vranishti
719. Sait Bej Hoxha
720. Said Pasha
721. Sami Frashëri
722. Sania e Xhemalit
723. Sanxhuliano
724. Seit Pasha
725. Sefedin beu
726. Sefedin Dimoshi
727. Seferi i Reçit
728. Seferis (kryekomandant nga Kreta)
729. Selamiu (anëtar i Komitetit)
730. Selfixheja
731. Selim Rugova
732. Selimi (Xha)
733. Selimja (Nënë)
734. Selo (I biri i Hamit Efendiut)
735. Selo Kënbëshpejti
736. Selman Kukaj
737. Sevasti Qiriazi
738. SevdaSidri Bardhi
739. Sezai Agai
740. Simon Ranxa
741. Sinan Efendiu
742. Sinan Kalaja
743. Sinan Plasa
744. Sino Gorula
745. Skiftyer Baci
746. Skifter Rugova

747. Skoti
748. Sllavica
749. Smail Dhemirani
750. Smail Martini
751. Smithi
752. Sokol Pullumbi
753. Sofia (nënë)
754. Sofronis (Arkimandrit)
755. Sotir Peci
756. Spiridon Ilo
757. Spiro Bellkameni
758. Spiro Suvaxhiu
759. Spiro Tale
760. Stas Gjatolliu
761. Stavraqi i Lapajve
762. Stavre Trajçe
763. Stefan Dushani
764. Stefan Lozani
765. Stefanoviç (Përkthyes)
766. Stefço Veljani - Shule
767. Stojko (Ajutanti)
768. Sulejman Bataku
769. Sulejman Batusha
770. Sulejman Efendiu (Mulla)
771. Sulejman Karadaku
772. Sulejman Kylçe
773. Sulejman pashë Kolonja
774. Sulejman pashë Toptani
775. Sulejman Vokshi
776. Sulë Rrugova
777. Sulltan Abdyl Hamiti i Kuq
778. Sulltan Hamiti
779. Sulltan Reshati
780. Sulltan Saladini

SH.

781. Shaban Kalaja
782. Shaqir Curraj
783. Shaqir Pasha
784. Shahin Kolonja
785. Shahin Ypi
786. Shani Llausha
787. Shega e Asllanit
788. Shega (Halle)
789. Shefik Sevdaliu
790. Shefqet Agolli
791. Shefqet Mehmet Pasha
792. Shefqet Turgut Pasha
793. Sheh Sula
794. Shemsi Pasha
795. Shemso Hajro
796. Sherif Bej Karaboruni
797. Sherifi (Qeahaj)
798. Shkëlzen Hoti
799. Shota (nënë)
800. Shorko (Vojvodë)
801. Shpendi (Djali i Shegës)
802. Shpend Dushkaja
803. Shpend Gjin Gjika
804. Shpend Gjoka
805. Shuaip Efendiu (Çaush)
806. Shyqyri Ahmeti

T.

807. Tajar bej Tetova (Oficer osman)
808. Tajar Xhafer Beu
809. Tafil Aga
810. Tafili i nipi
811. Taqi Mangaleci
812. Tasi Bandilli

813. Tankosiç
814. Tafka i Mborjes
815. Tefik Drinasi
816. Telemaku Gërmenji
817. Telat beu
818. Tepoj
819. Terenc Toçi
820. Tereza
821. Terxhumani Stefanoviç
822. Teuta
823. Tezja Janë
824. Toli nga Treni
825. Toli Xhaxho
826. Tom Gjata
827, Toma Foljeti Kastrati
828. Tomanoviç
829. Topiçi
830. Trajko Hanxhiu
831. Tringa e Grudës
832. Tringa Smaili
833. Trung Petashi
834. Tudoresku
835. Turgut Reziu
836. Turhan Pasha
837. Turli Bej Babëziu
838. Tushi i Mborjes

TH.

839. Thanas Gërmenji
840. Thanas Floqi
841. Thanas Viso Mborja
842. Thani Çobani
843. Thimi Marko
844. Thimi Mitko
845. Thoma Papano

U.

846. Ugrani (Ambasador)
847. Ukë Stralla

V.

848. Valiu i Manastirit
849. Vaina
850. Vangjel Gjika
851. Vangjelisi (Kapedan)
852. Vangjush Saraj (Dhendërri)
853. Vani Kosturi
854. Vaskë Suvaxhiu
855. Vasili i Kitajve
856. Vasiliev (Mbret i Greqisë)
857. Vasil Trebicka
858. Vasiliqi nga Sopiku
859. Vasillaqi (avokat)
860. Vasil Tromara
861. Vaso Pasha
862. Vehbi Agolli
863. Vehbi Dibra
864. Vesfia (e ëma e Esatit)
865. Veziri
866. Vili Beu
867. Viktor Emanueli
868. Vita e Tokallarëve
869. Visarioni (Mitropoliti)
870. Vlladan Gjeorgjeviçi
871. Voisllav Tankoviqi
872. Von Hani
873. Vuçi Pasha
874. Vuko Vuletiçini
875. Vuksani

X.
876. Xole Qiraxhiu

XH.
877. Xha Shtjefni
878. Xhafer Deda
879. Xhafer Pyka
880. Xhafer Tajar beu
881. Xhavit pasha
882. Xheladin Guri
883. Xhelo Efendiu
884. Xhemal aga Prishtina
885. Xhemal Beu
886. Xhemal Kullanji
887. Xhemal Prishtina
888. Xhemilja
889. Xhemo Zelka

Y.
890. Ymeraj (Tuxhar)
891. Ymer Shkëmbi

Z.
892. Zambauri
893. Zalo bej Zavalli
894. Zef Dara
895. Zef Kola
896. Zef Jak Dajçi
897. Zefi i Lushit
898. Zef Veleçiku
899. Zeki pasha
900. Zenel Efendiu
901. Zenel Panariti
902. Zeqir Halili
903. Zoga

904. Zonja Dragunit
905. Zyber bej Kallca
906. Zyhdi Sharraj
907. Zorka (e bija Milicës)
908. Zorka (Nusja e të birit Nelo)
909. Zyber bej Kallca

Personazhet e romanit "Zgjimi"

A.

1. Abedin Agaj
2. Abedin (Sejmeni)
3. Aleks Konduri
4. Ali Gorari
5. Amastasi i Lakçes
6. Aristotelisi
7. Arkimandriti

B.

8. Bashçaushi
9. Braho Delia

D

10. Doruntina

DH

11. Dhemirani i Llëngës
12. Dhespina Evpraksi
13. Dhespina e Llazit
14. Dhimitraq Konduri

E

15. Elefteri Konduri
16. Estref Efendiu
17. Evdoksia (Kallogre)

18. Fadil Gorari

F

19. Fadil Kab
20. Fillotheu (Mitropolit)

G

21. Gavrili

GJ

22. Gjokë Shqiptari
23. Gjylistani (Hanëme

H

24. Hamit Efendiu
25. Heqimi i Mançes
26. Hyska i Mehmet Plakut

I

27. Ismail Dordusha
28. Isuf Shalgjati

J

29. Janaq Konduri
30. Janko Vukotiçi (Vojvodë mamazes)
31. Jani Bitro

K

32. Kalina (e Vani Kosturit)
33. Kapllan Beu
34. Kata (e Gjokës)
35. Kata Qaku
36. Katerina Gërmenji
37. Konini (Xhaxhai i Mistos)
38. Kritaq Nuke

39. Kristo Oparaku

L

40. Leko (Usta)
41. Lena Suvaxhiu
42. Lonka

LL

43. Llambrokliu i Cales
44. Llaqi Konduri

M

45. Mahmut Pasha
46. Marga Suvaxhiu
47. Marika Gjatolliu
48. Markoja (Kaçak)
49. Melpomeni (Kallogre)
50. Meremja (efendiu)
51. Mergonja efendiu
52. Mihali i Gramenos
53. Misto Gërmenji
54. Mitri (Kasnec - kurbetli)
55. Mrika e vogël

N

56. Ngjelina (Teta)
57. Nikolla Naço
58. Nora
59. Nuriu (sejmen)

O

60. Orhan Pojani
61. Osman Agaj

P

62. Pali i Gjikajve
63. Pandeli Kosturi
64. Pandeli Oparaku
65. Penellopi Qerahu
66. Petraq Konduri
67. Petrika i Manes
68. Plaka e Manastirit
69. Polikseni i Terpollarëve

Q

70. Qamili...
71. Qamili i Labërisë

R

72. Rexho Kovaçi

S

73. Sefedin Aga
74. Selimi (Xha)
75. Selo Efendiu
76. Spiro Suvaxhiu
77. Sofia (nënë)
78. Stas Gjatolliu
79. Stefçoja
80. Sherifi (Qehaja)

T

81. Taqi Mangaleci
82. Telemak Gërmenji

TH

83. Thanas Gërmenji
84. Thimi Marko
85. Thimi Mitko

V

86. Vani Kosturi
87. Vaskë Suvaxhiu
88. Visorioni (Mitrpolit)

X

89. Xolja (Qiraxhi)

PISHTARË

A

90. Abdulla Devolliu
91. Abdyl Frashëri
92. Abedin Agaja
93. Adem Agaj
94. Adem Zajmi
95. Ago Sako Topulli
96. Aishja
97. Albert Gjika
98. Aleko (Kunati i Petraq Kondurit)
99. Aleksandër Obranoviq
100. Ali Gorari
101. Ali Pahë Gucia
102. Alqividhi
103. Ahmet Myftar Pasha
104. Apostol Kuçkona
105. Andreas (Barba)
106. Arif Hiqmeti
107. Asllani (Hamall)
108. Avdullai

B

109. Bajazit Rehova

110. Bajo Topulli
111. Bajram Curri
112. Bajram Fehmi Efendiu
113. Bej Baba
114. Bianki (Dhespot i Durrësit)
115. Brahimi (Hoxhë)
116. Buka
117. Bullakosniku

Ç

118. Çerçiz Topulli

D

119. Dajlan Bej Qfëzezi
120. Dania (Ramadani)
121. Dalipi (Kapedan)
122. Dedë Gjo Luli
123. Deljo Markovski
124. Dikonimos (Kapedan)
125. Din Juniku
126. Dinia
127. Domeriku
128. Dragunui (Gjeneral)
129. Dylberja

DH

130. Dhaskal Todhri
131. Dhespina (Eshoqja Petraq Kondurit)
132. Dhiamandopullus (Shërbetor)

E

133. Efrem Gjini
134. Emin Beu
135. Emini (Kafaz)
136. Esat Pashë Toptani

137. Esmaja (e bija Asllanit)
138. Estrefi (i biri Asllanit)

F

139. Fadil Gorari
140. Faik Konitca
141. Fan Noli
142. Fani (Fëmi i Kristo Negovanit)
143. Feim Zavalani
144. Fejzi Bej Alizoti
145. Ferdinandi i Bullgarisë
146. Ferid Pashë Vlora
147. Frosina (E shoqja Papa Kristo Negovanit)
148. Foti (Dhespot)
149. Fuati

G

150. Gale Nemturi (Ndihmës i Xoles)
151. Galip Beu
152. Gligor Cilka
153. Guguçja

GJ

154. Gjelja (I shoqi i Sevdës)
155. Gjergj Qiriazi
156. Gjergji (Djali i Vaskës)

H

157. Hajdar Efendiu (Veqil Bimbash)
158. Hajria
159. Halil Aga
160. Halil Bërzezha
161. Halimi i Cergës
162. Hamiti i Shkëmbit
163. Han de Myler

164. Hasan Gurëbardhi
165. Hasan Gurëziu
166. Hasan Këmbëthekri
167. Hasoja e Laze Musajt
168. Hazxi Musta
169. Haxhi Zeka
170. Hilmiu i xha Lumos nga Pojani
171. Hodo pashë Sokoli
172. Hyjria
173. Hyska i Hirosur
174. Hysen Hysni Pasha
175. Hyska i Progrit (Xha).

I

176. Ibrahim Muça
177. Ico Kristo
178. Ilo Naumi
179. Irena (E Nasi gurës)
180. Isa Boletini

J

181. Joanis Bullakos
182. Jorgji i Dhimos
183. Jovani i Melonashit
184. Jovani i Pecanajve

K

185. Kalina (Teto)
186. Karamustafaj
187. Karavangjelis Gjermanos
188. Katerina (Nëna e Mistos)
189. Katja
190. Kaudhisi (Kapedan)
191. Kolë Dika
192. Konini (Xha)

193. Kosta Gjiza
194. Kostaqi (Vëllai i Vaskës)
195. Kotja (Vojvodë)
196. Kristaqi
197. Kristo Luarasi
198. Kristo Negovani

L

199. Lameja
200. Latif Hajduti
201. Lena (E ëma e Vaskës)
202. Lenka e Nikollarit
203. Leonidha i Bimlajve
204. Ligor Lakrori
205. Lipja
206. Lis i Stanos
207. Lonka
208. Luto Kuqi
209. Liza Kiankuri
210. Luigj Gurakuqi
211. Lumo Skëndo

LL

212. Llambro Fusharaku
213. Llaqi nga Verniku (kapedan)
214. Llaqi (Papa)
215. Llazar Pop Trajkovi
216. Llazo Progri
217. Llazo Terziu

M

218. Magdalena (Bija e Kristo Negovanit)
219. Makris (Kapedan)
220. Maliq bej Frashëri
221. Mançe Gollobërda

222. Mara (Nusja e Vaskës)
223. Marga Suvaxhiu
224. Marku (Kaçaku)
225. Mehmet Ali Pasha
226. Mehmet Ali Pashë Delvina
227. Mehmet Beu
228. Mehmet Këmbëthekri
229. Meremja (Shërbëtore)
230. Merushja
231. Met Çuni
232. Mic Sokoli
233. Miçe Naumi
234. Mihal Grameno
235. Mihal Sotiri
236. Milica
237. Mirallai
238. Misto Gërmenji
239. Miti Kallfa
240. Miti i Nikajve
241. Miti Polena
242. Miti Roku
243. Mitre Trajçe
244. Mitre Vllaho
245. Mitrovica e Tokallarëve
246. Muço Berberi
247. Mukja (Biri Pajazitit)
248. Mustafa Çerkez Pasha
249. Mustak Lutfi Efendiu
250. Myfetish Efendiu
251. Myftar Efendiu (Bibash)
252. Mylazim Efendiu

N

253. Namik Kemal
254. Nasi Gura

255. Nasho Tipja
256. Natalia
257. Naun Veqilharxhi
258. Neloja (Biri i Stefços)
259. Nikolla Naço
260. Nikolla nga Negovani (Kapida)
261. Nikollaqi i Spiros
262. Nikollas Makrokordhatos
263. Nuçi Naçi
264. Nuni i Lakrorajve
265. Nuni (Papa)
266. Nurka Efendiu

Nj

267. Njazi Beu

O

268. Omer Prizreni
269. Orhan Pojani
270. Oskar Prohasten

P

271. Pandi i Konomit
272. Pashiçi
273. Pavllos Mellas (Kryeandart)
274. Peti
275. Petro Nini Luarasi
276. Petroja (Papa)

Q

277. Qamil Panariti
278. Qani Beu
279. Qani Efendiu (Qehaja)
280. Qorri i Sulës

R

281. Rada
282. Ramadan Feka
283. Reka (Gruaja e Pajazitit)
284. Rexho Kovaçi Dragobia
285. Rina
286. Risto Siliqi
287. Riza Beu Kryeziu
288. Rusha
289. Ruzhdia

S

290. Sadik Bunaku
291. Sami Frahëri
292. Sanija e Xhemalit
293. Seloja i Hamit Efendiut
294. Selfixheja
295. Sevasti Qiriazi
296. Sevda
297. Sinan Plasa
298. Sotir Peci
299. Sinan Ramxa
300. Smai Dhemirani
301. Stavraqi i Lapojve
302. Stavre Trajçe
303. Spiro Bellkaameni
304. Spiro Suvaxhiu
305. Spiro Tale
306. Sulejman Efendiu
307. Sdulejman Vokshi
308. Sulë Rrugova

Sh

309. Shabani
310. Shahin Kolonja

311. Shahin Ypi
312. Shaqir Curraj
313. Shaqir Pasha
314. Shega e Asllanit
315. Shefqet Agolli
316. Shemsi Pasha
317. Shota (Nënë)

T

318. Tafka i Mborjes
319. Tasi Bandilli
320. Telemaku
321. Toli nga Treni
322. Toli Xhaxho
323. Trajko Hanxhiu
324. Tudoresku
325. Turhan Pasha
326. Turli beu Babëziu
327. Tushi i Mborjes

Th

328. Thani Çobani
329. Thimi Marko

V

330. Valiu i Manastirit
331. Vangjelisi (Kapedan)
332. Vani Kosturi
333. Vasil Trebicka
334. Vasillaqi (Avokat)
335. Vaskë Suvaxhiu
336. Vili Beu
337. Vita e Tokallarëve

X

338. Xole Qiraxhiu

XH

339. Xhemal Beu
340. Xhemali
341. Xhemilja
342. Xhemo Zelka

Z

343. Zeman Mashkullori
344. Zenel Bej Peza
345. Zeqir (Çerçizi)
346. Zorka (Busja e të birit Nelo)

JA VDEKJE JA LIRI

A

347. Abaz Terziu
348. Abdi Pashë Çekrezi
349. Abdulla Pasha
350. Abdyl Hamiti
351. Abdyl Qerim Pasha
352. Adolf Riher Von Zambauer
353. Agribe Dobinjë
354. Ahmet Riza Beu
355. Ahmet Rrjolli
356. Ahmet Vorpsi
357. Aleksandër Karagjeorgjeviç
358. Aleksandër Obretonoviç
359. Ali Beja Kallca
360. Ali Efendiu
361. Ali Riza Beu
362. Apostolloqi (i Greqisë)
363. Arif Drinasi

364. Arif Hiqimeti
365. Arqipeshkv Imzot Jak Sereqi
366. Asllan Duro

B

367. Bacë Markoja
368. Bajram Curri
369. Bajram Daklani
370. Ballarimi
371. Bahri Pasha
372. Bardh Kola
373. Bedri Pasha
374. Bib Dod Psha
375. Bjanki
376. Bjeshka
377. Bonati
378. Bora
379. Bukoviçi

C

380. Cen Drinasi
381. Ceni (I vllai Sabries)
382. Cëen Sulaj

Ç

383. Çaush Hyseni

D

384. Daut Boriçi
385. Dava Gurëmollasi
386. De Marini
387. Dedë Gjo Luli
388. Delina
389. Dervish Hima
390. Dervish Pasha

391. Di San Zhuljan
392. Dodë Prençi i Kastratit
393. Dom Nici
394. Dom Salvatore
395. Draga
396. Draganis
397. Drin Taraboshi

E

398. Edih Durhami
399. Elena
400. Ernest Jaku
401. Estref Demi
402. Ethm Efendiu
403. Ethem Pasha

F

404. Ferid Bedri Pasha
405. Ferid Pashë Vlora
406. Flores Krestien
407. Franc Jozefi
408. Fran Pullubi
409. Fuat Pasha

G

410. Gac Selia
411. Gac Tusha
412. Gamble
413. Gani Bej Toptani
414. Garibaldi
415. Gizeli
416. Gojani i Rapshit
417. Gots Pashai
418. Grigoreviçi

GJ

419. Gjelosh Kolla
420. Gjergji i Ded Gjo Lulit
421. Gjeto Gjeka
422. Gjeto Tomës
423. Gjeto Lulashi
424. Gjin Gjika
425. Gjoka i Vaskë Suvaxhiut
426. Gjon Pullumbi
427. Gjylistani
428. Gjyzele

H

429. Haki Pasha
430. Halil Ibrahimi
431. Hallë Keza
432. Hamit Pasha
433. Hanëme Sielime
434. Harun Al Rashiti
435. Hasan Prishtina
436. Hasan Shkodra
437. Hasan Hyseni
438. Haxhi Aliu
439. Haxhi Telat Beu
440. Haxhi Zeka
441. Haxhireja
442. Hekordi i Francës
443. Henri
444. Helena
445. Hil Mosi
446. Hortensia Zambauer
447. Hoxhë Jakupi
448. Hoxha i Lokes
449. Hoxhë Selimi
450. Hoxhë Sulejmani

451. Hysen Hasanaj
452. Hysein Ilmi Pasha
453. Hysein Oglly

I

454. Ibrahim Haki Pasha
455. Idriz Seferi
456. Imzot Sereqi
457. Iliçi (Konsulli i Rusisë)
458. Isa Boletini
459. Ismail Haki Beu
460. Isuf Tabaku
461. Ipeshkv Markoni
462. Ivani

J

463. Jakup Efendiu (Hoxhë)
464. Jorgji...
465. Jovan Popoviç

K

466. Karlo Selia
467. Katrina Selia
468. Kel Marubi
469. Knjaz Nikolla Petroviç
470. Kolë Dika
471. Kolë Ded Gjo Luli
472. Kolë Gjeta
473. Kolë Idromeno
474. Kolë Kurti
475. Kolë Marash Vata
476. Kolë Suma
477. Kusha Xhani
478. Kyler (Historian)

L

479. Lec Ujku
480. Lelë Lekaj
481. Lekë Pullumbi
482. Lepetiç
483. Liza e Ballstrenit
484. Lobaçov
485. Loro Lleshi
486. Loro Selia
487. Luc Nushi
488. Luci i Nik Gjelosh Lulit
489. Luoviku Zemërgjeri
490. Luigj Gurakuqi
491. Lulash Gjeloshi
492. Lumo Skëndo
493. Lutfi Sinan Pasha

M

494. Mahmudi Kurizdala
495. Mahmut Shefqet Pasha
496. Marash Uci
497. Margjela
498. Mark Gojani
499. Mark Milani
500. Mark Rrok Sokoli
501. Mark Pullumbi
502. Mark Zemërgjeri
503. Markoni
504. Martin Gjonejtëve
505. Marusicini
506. Matia Logoreci
507. Mehmet Aliu i Rrjollit
508. Mehmet Emini
509. Mehmet Idajet Pardos
510. Mehmet Reshiti

511. Mehmet Shpendi
512. Mehmet Vorpsi
513. Micoli
514. Mihallaq Kambolauri
515. Milena
516. Mimi (çerkezja)
517. Millani i Obranoviçëve
518. Mirash Ivanaj
519. Mirash Luga
520. Mirko
521. Mister Xhejmsi
522. Misto Gërmenji
523. Motra Polina
524. Muhedin Beu
525. Mulla Sinani
526. Mulla Shabani
527. Mustafa Efendiu

N

528. Naçi Ziko
529. Napoloni III
530. Natalia Obramoviç (Princeshë)
531. Ndini
532. Ndoci (I vëllai Borës)
533. Ndoc Leka
534. Ndoc Mark Sokoli
535. Ndre Mjeda
536. Nedin Beu
537. Nelko
538. Nëna e Lecit
539. Nënë Sufa
540. Nënë Sykja
541. Nënë Tereza
542. Nik Gjelosh Luli
543. Nik Sokoli

544. Nikolla i Gjeto Lulashit
545. Nikollë Ivanaj
546. Nikolla Pasiç
547. Nora e Kelmendit
548. Nora Kolja
549. Nuçi Naçi
550. Nuhedin Beu
551. Nuredin Beu
552. Nusha

O

553. Osja e Faltares
554. Osman ShkëmbiP

P

555. Palokë Krondie
556. Pandeli Cale
557. Papa Jovçe
558. Parisiçi
559. Pashko Vasa
560. Pertef Beu
561. Petër Cetinski
562. Petro Karagjeorgjeviçi
563. Pjetër Gjoni
564. Pllamincavi
565. Prelë Gjata
566. Prelë Marku
567. Preng Bib Doda
568. Preng Mark Nudi
569. Preng Pasha
570. Princ Mirko
571. Princ Nikolla i Malit të Zi

R

572. Ramadanoviç

573. Ramiz Frasnjoti
574. Remzi Sadiku
575. Rexho Dragobia
576. Risto Siliqi
577. Riza Beu
578. Ronsardi
579. Rosa
580. Roza (Shërbëtore)

S

581. Sabrija (Motra)
582. Sadedin Beu
583. Sadik Rama
584. Sadije Shkëmbi
585. Sandri
586. Sali Hidri
587. Sali Hoxha
588. Selimja
589. Sefedin Dimoshi
590. Seferi i Reçit
591. Simon Ranxa
592. Skoti
593. Smail Martini
594. Smithi
595. Sokol Pullumbi
596. Stefan Dushani
597. Sulejman Batusha
598. Sulejman Efendiu
599. Sulejman Kylçe
600. Sulltan Reshiti V
601. Sulltan Saladini

SH

602. Shaban Kalaja
603. Shefik Sevdaliu

604. Shefqet Mahmut Pasha
605. Shefqet Turgut Pasha
606. Shkëlzen Hoti
607. Shpend Gjin Gjika
608. Shpend Gjoka

T

609. Telat beu
610. Telemaku
611. Tefik Drinasi
612. Tepaj
613. Terenc Toçi
614. Tereza
615. Teuta
616. Tom Gjeta
617. Toma Foljetë Kastrati
618. Topiç
619. Tomonoviç
620. Tringa Smaili
621. Trung Petashi
622. Turgut Reziu

U

623. Ukë Stralla

V

624. Vaini
625. Vaskë Suvaxhiu
626. Viktor Emanueli
627. Vuçi Pasha
628. Vuksani
629. Vuko Vulediçini

ZH

630. Zhak de Lavardin

XH

631. Xha Shtjefni
632. Xhafer Beu
633. Xhavit Pasha
634. Xhemal Kirasi
635. Xhemilja

Y

636. Ymeraj (Tuxhar)
637. Ymer Shkëmbi

Z

638. Zef Dara
639. Zef Kola
640. Zef Jak Dajçi
641. Zef Veleçiku
642. Zenel Efendiu
643. Zeqer Halili
644. Zoga
645. Zonja Draganis
646. Zorka
647. Zyuber bej Kallca

KRYENGRITËSIT

A

648. Abdulla Pashë Drni
649. Abdyl Frashëri
650. Ademi
651. Ahmet Latifi
652. Ahmet Pashtriku
653. Ajkuna nga Drenica
654. Ali Danush Gjinali
655. Ali Mehmet Pasha Maxhari
656. Ali Pashtrik Kosova

657. Andrea Koçiç - Mijoshiqin
658. Androniku i dytë (Mbret bizantin)
659. Apisi
660. Arif Hiqmet Bej
661. Avni Gjilani (Shifrant)

B

662. Baca Nushi
663. Baçica Hajrie
664. Bajram Daka
665. Baftia Seferi
666. Bajram Curi
667. Bato nga Prizreni
668. Bedri Beu
669. Beke
670. Bestar Kosova
671. Bozhe Jankoviq
672. Bozhin Simiçiu
673. Braho Kanina

C

674. Car Stefan Dushani

Ç

675. Çeço Gjera

D

676. Dedë Gjo Luli
677. Dëema
678. Deputeti Pavllov
679. Din Juniku
680. Drin Taraboshi

E

681. Edih Durhan
682. Esat Haxhibeqari

683. Estrefi (I Grykajve)

F.

684. Fadil Pasha

G.

685. Galip Beu
686. Goce Dellçev

Gj.

687. Gjeorgjeviç (Gjeneral sërb)

H.

688. Hajdar Dushkaja
689. Hajrush Rrepa
690. Haki Pasha
691. Halil Dushkaja
692. Hamit Kurteshi
693. Hamide Vetia
694. Hamza Podiqi
695. Hartia (E shoqja e Pasiçit)
696. Hasan Beu i Vuçiternit
697. Hasan Hyseni
698. Hasan Ferri
699. Hasan Prishtina
700. Hasan Shqeria
701. Hazret Muhameti
702. Haxhi Adil Beu
703. Haxhi Alushi
704. Haxhi Zeka
705. Hilmi Kunadhja
706. Hysni Curri
707. Hysni Pajaziti

I

708. Ibrahim Pasha
709. Idriz Seferi
710. Iljaz Agë Vuçiterna
711. Isa Boletini
712. Isak Dushkaja
713. Ismail Qemali

J.

714. Jakup Çaushi
715. Jashar Pasha
716. Jonuz Topuzi
717. Jovanoviçi (Ministër i jashtëm)
718. Jovçe Jovanoviç (I shoqi i Milicës)

K.

719. Kajo Babjani
720. Kamber Qoftja
721. Kosumi i Canit

L.

722. Lec Zarishta (Mësues gjakovar)
723. Leni (Shërbëtore)
724. Lumo (Djalë pesëvjeçar i Hajdar Dushkajës)

M.

725. Mahmud Bjeshka
726. Mahmud Shefqet Pasha
727. Marga Suvaxhiu
728. Maxhar Pasha
729. Mbretëresha Dragë
730. Mbretëresha Simonidë
731. Mbreti Milutin
732. Mehmet Nushi
733. Mehmet Frashnjoti

734. Mehmet Reshati V
735. Mehmet Shpendi
736. Mersin Dushkaja
737. Merushja
738. Mihal Grameno
739. Milica Jovanoviçi
740. Millan Rakiqi
741. Milloshi (Mësues sërb)
742. Millutin Namaniqi (Mbret sërb)
743. Miralla Abdurazak bej Tirana
744. Miralla Gjyrullçuk
745. Miralla Hudun
746. Misto Gërmenji
747. Misto Pollo
748. Muharem Hajvazi
749. Murat Bilali
750. Mustafa Korbi
751. Mustaqe Korbi
752. Mylazim Teufik
753. Mylazim Tosuni
754. Myslim Vetia
755. Myzafer Preveza

N.

756. Nazim Gafuri
757. Nazim Pasha
758. Nexhip Draga
759. Nëna e Zefit
760. Nikollë Kacori
761. Nakollë Naço
762. Nikollë Pashiqi
763. Niman Syla

O.

764. Osman Katili

P.

765. Petraq Konduri
766. Pjetër Karagjeorgjeviç
767. Pop Angjellov
768. Preng Bib Doda
769. Princ Aleksandër Karagjeorgjeviç
770. Princ Sabahedin

Q.

771. Qamil Panariti
772. Qerim Strella

R.

773. Rako (Shoqëruesi i Pasiçit)
774. Ramadan Zaskoti
775. Ramës së Abdylit
776. Remë Gropa
777. Rexhep Palla
778. Rexho Kovaçi
779. Riza bej Eziu
780. Riza Bej Cernogllavi
781. Rusha
782. Rrushë Bataku

S.

783. Sali Gjuka
784. Sali Hidri
785. Sait bej Hoxha
786. Sait Pasha
787. Sefedin Beu
788. Selamiu (Anëtar i Komitetit)
789. Selman Kukaj
790. Sezai Agaj
791. Sidri Bardhi
792. Sinan Kalaja
793. Sino Gorma
794. Skifter Rugova

795. Smaili
796. Spiro Bellkameni
797. Sulejman Bataku
798. Sulejman Pashë Kolonja
799. Sulejman Karadaku
800. Sulejman Vokshi
801. Sulë Rugova
802. Sulltan Hamiti

SH

803. Shani Llausha
804. Shemsi Pasha
805. Shefqet Durgut Pasha
806. Sheh Sula
807. Shpend Dushkaja
808. Shyqyri Ahmeti

T.

809. Tafili (I nipi....)
810. Tafil Aga
811. Tahir Beu
812. Tajar Xhafer beu
813. Taukosiç
814. Turli Beu

V.

815. Vaskë Suvaxhiu
816. Vlladan Gjeorgjeviç
817. Voisllav Tankosiqi
818. Vukotiçi

XH.

819. Xhafer Pyka
820. Xhafer Tajar Beu
821. Xhavit Pasha

822. Xheladin Guri
823. Xhemal Berisha
824. Xhemal Prishtina

Z.

825. Zefi i Lushit
826. Zefi i Vogël
827. Zejmullahu
828. Zenel Beu i Pejës
829. Zenel Dushkaja
830. Zeqir Halili
831. Zonja Hikbale (e shqja e H. Prishtinës)
832. Zorka (E bija Milicës)
833. Zyhdi Sharraj

O SOT, O KURRË!

A.

834. Abdulla Pashë Dreni
835. Abdyl Frashëri
836. Abdyl Hamiti
837. Abedin Agaj
838. Adem Fusharaku
839. Adem Shkreli
840. Ajaz Beu
841. Ajkuna
842. Aleksandër Karagjeorgjeviç
843. Aleksandër Xhuvani
844. Ali Bej Toptani
845. Ali Mehmet Pashë Maxhari
846. Ali Pashë Gucia
847. Ali Pashjtrik Kosova
848. Ali Riza Pasha
849. Anastasia

850. Andrea Konomi
851. Angjelina
852. Apisi
853. Aqif Pasha
854. Arif Hiqmeti
855. Asdreni
856. Asija (E shoqja Murat Toptanit)
857. Azis Pasha

B.

858. Baca Ganiu
859. Bajo Topulli
860. Bajram Curri
861. Ballkizja (E bija e Ismail Qemalit)
862. Ballkize Hanëme
863. Ballugzhiqi
864. Barba Ndreçi
865. Bedri Peja
866. Bejkoja
867. Bertholdi
868. Bestar Kosova
869. Bekja (E shoqja e Hajdar Dushkajës)
870. Blerina (E shoqja e Hodos)
871. Bora
872. Bozhe Jankoviç
873. Bozhidar Janku
874. Bozho (Vojvodë)Braho Kanina
875. Brauni

C.

876. Car Ferdinandi (i Bullgarisë)
877. Cuf Xhelili

Ç.

878. Çeço Gjero

879. Çerçiz Topulli

D.

880. Dalip Agaj
881. Dava
882. Dedë Gjo Luli
883. Dervish Hima
884. Dilaver Lubonja
885. Dimitrie Tuçoviq
886. Din Juniku
887. Doktor Verdha
888. Draga
889. Drin Taraboshi
890. Du Furne

DH.

891. Dhimitër Kallfa
892. Dhimitër Serani
893. Dhimitër Zografi
894. Dhori Koti

E.

895. Edith Durhami
896. Elez Isufi
897. Esat Pashë Toptani
898. Estrefi i Shegës
899. Ethemi (I biri i Qemalit)
900. Evdoksi Qiriazi

F.

901. Fadil Pasha
902. Fata (Nusja e Shpendit)
903. Ferdinandi i Bullgarisë
904. Ferideja
905. Frangull

906. Frosina (Teta xherare)

G.

907. Gabull Efendiu
908. Gani Beu (Vëllai i Esatit)
909. Gani Katundi
910. Gavril pepo
911. Gligor Cilka

GJ.

912. Gjergj Sulo
913. Gjermanos (Mitropolit)
914. Gjeto Uli
915. Gjuro (Vojvodë)
916. Gjylistani (e bija Sherif Karaborunit)

H.

917. Hajdar Dushkaja
918. Hajria
919. Haki Mborja
920. Haki Pasha
921. Hamit Toptani
922. Hasan Bitinska
923. Hasan Prishtina
924. Hasan Riza Pasha
925. Hasan Xhiku
926. Hedija
927. Henri Nive
928. Heqimi
929. Hodo i ri
930. Hodo i vogël
931. Hodo Shkaba
932. Hyska
933. Hysni Hoxha

I.

934. Ibrahim Pasha
935. Idriz Guri
936. Idriz Seferi
937. Ifremis Gjinokopullus
938. Ilia Polena
939. Isa Boletini
940. Ismail Qemali
941. Izet Karaboruni

J.

942. Jakobi (Dhespot)
943. Jakup Ferri
944. Jani Minga
945. Jani Vreto
946. Janko Vukotiçi
947. Jashar Bej Vërloku
948. Javer Qeramudini
949. Jonudhisi (Avokat)
950. Jusuf Izedini
951. Jusufi (Biri i Jasharit)

K.

952. Kapo Topulli
953. Karasait Pasha
954. Karomillos (Ministër i jashtëm)
955. Kastriot Rugova
956. Kleaniqi
957. Kostaqi i Spiros
958. Koto Hoxhi
959. Kol Idromeno
960. Kolonel Osbriç
961. Konstandin Damjani
962. Konstandin Kristoforidhi
963. Konsulli Prahaski

964. Kosta Novakoviq
965. Kral Nikolla
966. Kral Pjetri i Sërbisë
967. Ksenina
968. Kyçyk Agaj

L.

969. Leni (E mbesa e ....)
970. Likosini
971. Ludvig Von Rudugoja
972. Luigj Gurakuqi
973. Lula

LL.

974. Llazi Kuqi
975. Llazo Progri Lluka Petro

M.

976. Mahir Efendiu (Prefekt)
977. Mahmut Myftar Pasha
978. Manoli (Djalosh)
979. Marash Uci
980. Marko (Vovodë)
981. Marga Suvaxhiu
982. Maria Luiza
983. Mavroxhani (andart)
984. Mehmet Ali Pasha
985. Mehmet Reshati
986. Meremja
987. Merushja
988. Mery
989. Mihal Grameno
990. Mihri Hanëmja
991. Milena
992. Milica

993. Millani i Kuçit
994. Millonav Millanoviç (Ministër i jashtën)
995. Miralla Gjurullçuku
996. Mirko i Malit të Zi
997. Misto Gërmenji
998. Mrika
999. Mulla Hyseni
1000. Muharem Bajraktari
1001. Murat Toptan
1002. Myfit Bej Libohova
1003. Myfit Efendiu

N.

1004. Naim Frashëri
1005. Nallamaqi (Qir)
1006. Natalia
1007. Nazim Pasha
1008. Neirea (e motra...)
1009. Nepsi Kërënxha
1010. Nexhat Aga
1011. Nezir Bajraktari
1012. Nërënxa
1013. Ngjeli
1014. Nikolla (Kral)
1015. Nikolla Kacori
1016. Nikolla Lulashi
1017. Nikolla Naço
1018. Nikolla Pasiç
1019. Nora e Hotit
1020. Nora e Kelmendit
1021. Nuçi Naçe

O.

1022. Obramoviço
1023. Olimbia

1024. Orhan Pojani
1025. Osbçic (Kolonel)
1026. Osbriç (gjeneral)
1027. Osman Balli

P.

1028. Pandeli Cale
1029. Para e Kolonjës
1030. Parallocini
1031. Petraq Konduri
1032. Pertef Beu
1033. Pjer Loti
1034. Pjetër Gjoni
1035. Pjetër Karagjeorgjeviçi (Krl)
1036. Pjetri (Kral)
1037. Princ Konstandini
1038. Puankare

Q.

1039. Qamil Panariti
1040. Qazimi
1041. Qerim Strelci

R.

1042. Ramadan Zaskoti
1043. Rangau (Ajutant)
1044. Rexho Kovaçi
1045. Rifat Shtylla
1046. Riza Bej Eziu
1047. Riza Çika
1048. Rusha

S.

1049. Sado Koshena
1050. Sado Labi

1051. Sali Butka
1052. Sali Gjuaka
1053. Sali Vranishti
1054. Sami Frashëri
1055. Sanxhuliano
1056. Seferis (Kryekomandant nga Kreta)
1057. Seit Pasha
1058. Selo Këmbëshpejti
1059. Selim Rugova
1060. Selman Kukaj
1061. Sinan Efendiu
1062. Skifter Baci
1063. Sllavica
1064. Sofronisi (Arkimandrit)
1065. Sotir Peci
1066. Spiridon Ilo
1067. Spiro Bellkameni
1068. Spiro Suvaxhiu
1069. Stefan Lozani
1070. Stefanoviç (Përkthyes)
1071. Stefço Veliani
1072. Stojko (Ajutant)
1073. Sulejman Pashë Toptani
1074. Sulltan Abdyl Hamiti i Kuq
1075. Sulltan Hamiti
1076. Sulltan Reshati

SH.

1077. Shega (hallë)
1078. Shemsi Pasha
1079. Shemso Hajro
1080. Sherif Bej Karaboruni
1081. Shorko (Vojvodë)
1082. Shpendi (Djali i Shegës)
1083. Shuahip Efendiu

T.

1084. Tajar Beu
1085. Taqi Mangaleci
1086. Tringa e Grudës
1087. Turgut Pasha
1088. Turli Beu

TH.

1089. Thanas Floqi
1090. Thanas Viso Mborja
1091. Theofan Noli
1092. Thoma Papano

U.

1093. Ugram (ambasador)

V.

1094. Vangjel Gjika
1095. Vangjushi
1096. Vasil Tromara
1097. Vasiliemi (Mbret i Greqisë)
1098. Vasiliqia nga Sopiku
1099. Vaso Pasha
1100. Vehbi Agolli
1101. Vehbi Dibra
1102. Vesfia (E ëma e Esatit)
1103. Veziri
1104. Voisllav Toukosqi
1105. Von Hani
1106. Vuçi Pasha

XH.

1107. Xhafer Deda
1108. Xhavit Pasha

1109. Xhelo Efendiu
1110. Xhemal Aga
1111. Xhemal Kullonji
1112. Xhemilja

Z.

1113. Zalo Bej Zavalli
1114. Zambauri
1115. Zefi i Lushit
1116. Zeki Pasha
1117. Zenel Panariti
1118. Zyhdi Sharra

ZH.

1119. Zhak de Lavardin

F U N D

JETËSHKRIMI DHE VEPRIMTARA E AUTORIT

Prof. dr. Isak SHEMA
Është i lindur më 10.02.1940
në Beguncë, Komuna e Vitisë,
Republika e Kosovës.
Është profesor ordinar në Fakultetin e Filologjisë
(Dega e Letërsisë Shqipe)
të Universtetit të Prishtinës.
Jeton në Prishtinë.
Adresa: Rruga " Ferat Draga",
nr. 29, 10 000, Prishtinë, Kosovë
Tel& Fax : ++ 381 38 229 420
Mobil: ++ 377 44 145 888
E-mail: i_shema@yahoo.com ;

isak.shema@filologjik.uni-pr.edu
isak.shema@uiliria.com
www.isakshema.com

REPUBLIKA E KOSOVËS
Dituria 2015
PRISHTINË

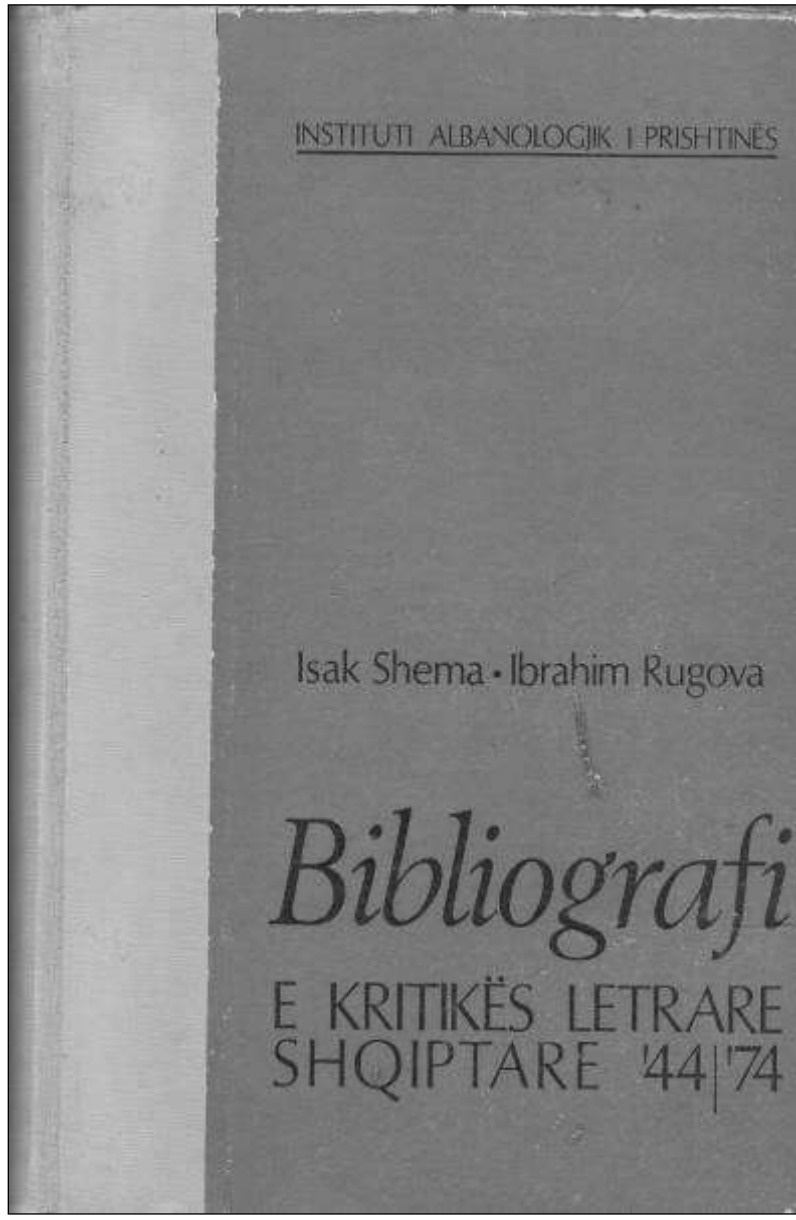
INSTITUTI ALBANOLOGJIK I PRISHTINËS
Isak Shema • Ibrahim Rugova
Bibliografi
E KRITIKËS LETRARE
SHQIPTARE '44|'74

VEPRAT E BOTUARA

Aspekte të letërsisë, *Rilindja,* Prishtinë, 1985

Vrojtime letrare dhe artistike, *"Rilindja",* Prishtinë,1995;

Vlerësime të letërsisë shqiptare, *"Rilindja", Prishtinë,1996;*

Procedime letrare,*" Rilindja",* Prishtinë, 1999*;*

Çështje të arsimit kombëtar shqiptar, *"Libri Shkollor",* Prishtinë,2000;

Josip Rela- jeta dhe vepra, *"Dukagjini",* Pejë, 2002.

Metodologji dhe teknikë e punës shkencore *(Dispensë),* Prishtinë, 2004.

Letërsia shqiptare e shekullit XX, *"Rozafa", Prishtinë, 2005*

Ismail Kadare fitues i Çmimit The Man Booker International Prize 2005, *"Onufri", Tiranë, 2006*

Studime letrare, *Universiteti AAB,* Prishtinë, 2008

Identitet letrare I, Instituti Albanologjik, Prishtine, 2015

Kultura letrare bashkekohore, Lidhja e Shkrimtareve te Kosoves, Prishtine, 2015

Studije albanske knjizevnosti, Dituria 2015, Prishtinë, 2015

DORËSHKRIME

Sterjo Spasse -Jeta dhe krijimtaria letrare , *(Studim monografik)*

Identitete letrare II, Prishtinë, 2015

Shkrimi akademik , Kolegji *Iliria,* Prishtinë , 2013 (Dispensë)

Mësimi i shqipes në Arbënesh të Zarës

Kadare në zenitin e letërsisë moderne, 2015

Kujtime

BIBLIOGRAFI

Bibliografi e kritikës letrare shqiptare 1944-1974, *(Bashkautor Ibrahim Rugova), Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 1976. Ribotoi Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i Kosovës, Prishtinë, 1997;*

Bibliografitë e letërsisë dhe të kritikës letrare shqiptare*, në "Procedime letrare,* Prishtinë 1999

TEKSTE SHKOLLORE

Lexim letrar I*, (Bashkautor Latif Berisha), ETMM i Kosovës, Prishtinë, 1977;*

Lexim letrar II*,* (Bashkautor Latif Berisha), ETMM i Kosovës, Prishtinë, 1979;

PERGATITJA E BOTIMEVE

Hasan Mekuli: **Romani shqiptar***, "Libri shkollor", Prishtinë, 2000 (Librin e kanë përgatitur: Vehap Shita, Isak Shema).*

Latif Berisha: **Vepra***, Fakulteti i Filologjisë, Prishtinë, 2002 (Librin e kanë përgatitur: Isak Shema, Nuhi Rexhepi dhe Sali Bashota*

Josip V. Rela, **Nita**, Faik Konica", Prishtinë, 2004

Shime Deshpali: **Vepra letra***, LSHK, Prishtine, 2015*

Grup autorësh: **Universiteti dhe shoqëria bashkëkohore**, *Prishtinë, 2003*

Universiteti i Prishtinës, **Fakte dhe shifra (2001-2002*), Prishtinë, 2002***

PUBLCATIONS

Aspects of literature, Rilindja, Prishtinë, 1985

Literary and artistic observations, *"Rilindja", Prishtinë,1995;*

Albanian Literature Revieë *shqiptare, "Rilindja", Prishtinë,1996;*

Literary proceedings*" Rilindja", Prishtinë, 1999;*

Problems of national Albanian education*, "Libri Shkollor", Prishtinë,2000;*

Josip Rela- ***life and works****, "Dukagjini", Pejë, 2002.*

Research methods and techniques *(Dispensë), 2004.*

Albanian literature of XX century, "Rozafa", Prishtinë, 2005

Ismail Kadare winner of The Man Booker International Prize 2005, "Onufri", Tiranë, 2006

Literary studies, Universiteti AAB, Prishtinë, 2010

Literary identities I, Instituti Albanologjik, 2015

Studije albanske knjizevnosti, Dituria 2015, Prishtinë, 2015

Josip Rela Life and literary work, 2015

Sterjo Spasse Life and literary work,(Monography)

Academic Writing,Kolegji Iliria, Prishtinë , 2013 (Dispensë)

Bibliography of Albaninan literary critique 1944-1974*, (Co-Author Ibra-him Rugova), Albanological Institute , Prishtinë, 1976.*

Ribotoi Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i Kosovës, Prishtinë, 1997;

Bibliografitë e letërsisë dhe të kritikës letrare shqiptare, në "Procedime letrare, Prishtinë 1999

Literature Readings I*, (Bashkautor Latif Berisha), ETMM i Kosovës, Prishtinë, 1977;*

Literature Readings II, (Bashkautor Latif Berisha), ETMM i Kosovës, Prishtinë, 1979;

Hasan Mekuli: **Romani shqiptar**, "Libri shkollor", Prishtinë, 2000 (Librin e kanë përgatitur: Vehap Shita, Isak Shema).

Latif Berisha: **Vepra**, Fakulteti i Filologjisë, Prishtinë, 2002 (Librin e kanë përgatitur: Isak Shema, Nuhi Rexhepi dhe Sali Bashota

Josip V. Rela, Nita, Faik Konica", Prishtinë, 2004

Shime Deshpali: Vepra letrare, Prishtinë, 2015

Grup autorësh**: Universiteti dhe shoqëria bashkëkohore**, Prishtinë, 2003

University of Prishtina, **Facts and Figures (2001-2002),** Prishtinë, 2002

PUNIME TË BOTUARA PROFESIONALE -SHKENCORE

Proza e Migjenit (Tekst i shaptilografuar), Prishtinë, 1963

Për jetën e re, *(Përshtypje mbi romanin e Sterjo Spasses "Buzë liqenit", Rilindja, Prishtinë, 1967, 26.XI, f. 10.*

Për unifikimin më elastik të trajtave gjuhësore *(Diskutim rreth Projektit të "Rregullave të drejtshkrimit të shqipes", "Rilindja", Prishtinë, e shtunë, 6 VII. 1968.*

"**Pikëpamjet sociale në veprën e Sterjo Spasses***", (Pjesë nga punimi i mbrojtur i magjistraturës), Rilindja, Prishtinë, 1968, 27.VII, f.11.*

"**Pikëpamjet sociale në veprën e Sterjo Spasses***", "Jeta e re", Prishtinë, 1969, nr. 1. f. 17-49; nr. 2, f. 256-276.*

"**Asdreni - poet i vegjëlisë***", "Rilindja", Prishtinë, 1969, 26. IV, f. 13.*

"**Ngritja e ndërlikimeve dhe e konflikteve letrare***", "Fjala", Prishtinë, 1969, nr. 6, f. 4 dhe 14.*

Anton Santori *(1819-1894),Jehona Shkup, 1969, nr.?, f.. 52-58.*

"Karakteri popullor i letërsisë", *"Jeta e re", Prishtinë, 1972,Nr. 5, f. 878-889.*

Karakteri popullor i veprës letrare,[*Nga biseda e zhvilluar në Redaksinë "Mbi kriteret kombëtare, klasore dhe universale të letërsisë"],"Rilindja ", Prishtinë, 1973,, 16. VI. , f. 13.*

"**Kontribut për disa çështje të periodizimit të letërsisë sonë***", "Gjurmime albanologjike - Seria filologjike", Prishtinë, 1973, nr. 5, f. 137-142,*

"**Ndikimi letrar i Maksim Gorkit në formimin e shkrimtarit Sterjo Spasse**","*Gjurmime albanologjike-Seria filologjike", Prishtinë, 1974, nr. IV-V, f. 143-156. /f.167-178/*

"**Ndikimi letrar i Maksim Gorkit në formimin e shkrimtarit Sterjo Spasse",** *SKSHH, I, UP-FF, Prishtinë, 1975, , f. 117-129***.**

"**Tri faza të krijimtarisë letrare të Sterjo Spasses***", "Rilindja", Prishtinë, 1974, 28 dhjetor, f. 12.*

Mendimet aforistike të Sami Frashërit*, "Jeta e re", Prishtinë, 1974, nr. 2, f. 256-259.*

"**Studimi i aspektit sociologjik të letërsisë***", "Përparimi", Prishtinë, 1974, nr. 1, f. 86-104.*

"**Aspekte të poezisë së Shevqet Musarajt***", "Fjala", Prishtinë, 1975, nr. 16-17, f. 8; nr. 18, f. 18.*

"**Të dhëna të reja lidhur me botimin e revistës"Albania"në Bruksel (1897-1902**),*"Gjurmime albanologjike–Seria filologjike", Prishtinë, 1975, nr. V, f. 119- 126.*

"**Zhvillimi i letërsisë shqiptare gjatë viteve të LNÇ në Kosovë**, *"Buletini" i Fakultetit Filozofik, Prishtinë, 1975, nr. XII, f. 281-294.*

Duke kujtuar Migjenin, *"Jeta e re" , Prishtinë, 1976, nr. 3, f. 542-547.*

"**Çështje të hartimit të bërthamave të përbashkëta programore**", Emision i Televizionit të Prishtinës, xhiruar më 5 shtator 1983.

"**Frymëmarrja e epokës së Rilindjes Kombëtare në roman,** *"Jeta e re", Prishtinë, 1977, nr. 2, f. 269-280. Shih edhe: "Studime dhe kritika letrare" (nga autorë shqiptarë të Kosovës, Maqedonisë e Malit të Zi), Tiranë, 1985, f. 350-365.*

"**Vepra letrare e Sterjo Spasses në kritikën e huaj letrare**", *"Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare", Prishtinë, 1979, nr. VI, f. 235-245.*

Letërsia shqiptare e viteve të Luftës Nacionalçlirimtare në Jugosllavi (1941-1945)

"Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare", Prishtinë, 1979, nr. 6, f. 69-79.

"**Pasqyrimi i epokës së Rilindjes Kombëtare në romanet "Zgjimi" dhe "Pishtarë***" të Sterjo Spasses, "Studime filologjike", Tiranë, 1983, nr. 1, f. 135-144.*

"**Krijimtaria letrare e Esad Mekulit***", "Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare", Prishtinë, 1983, nr. 8, f. 51-68.*

"**Pikëpamjet e Hivzi Sulejmanit për letërsinë***","Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare", Prishtinë, 1983, nr. 8, f. 197-206.*

"**Harmonizimi i qëndrimeve – alternativë e vetme**", Intervistë, "Rilindja", Prishtinë, 10.III.1984, f.12.

"**Pikëpamjet e Esad Mekulit për letërsinë**",

"Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare", Prishtinë, 1985, nr. 10, f. 173-178.

"**Krijimtaria dramaturgjike e Josip Relës***",*

"Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare", Prishtinë, 1985, nr. 10, f. 27-37.

"**Romani bashkëkohor shqiptar dhe kritika letrare"**,

"Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Prishtinë, 1988, nr. 13, f. 137-141.

"**Disa çështje të terminologjisë së letërsisë**", *në librin "Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi", Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 1988, f. 85-91.*

"**Dramat e Josip Relës***", "Studime filologjike", Tiranë, 1989, nr. 1, f. 107-116.*

"**Sterjo Spasse - shkrimtar i shquar i letërsisë shqiptare***", "Rilindja", Prishtinë, 1989, 30. IX, f. 14.*

La théme de la guere de la liberation nationale dans le roman contemporain albanaise en Yougoslavie*, Sixieme Congres internationale du Sud-Est Europeen, Resumes des comunications, Sofia, 1989, f. 157-158*

"**Sfidë e guximshme dhe e vendosur***",* "Fjala", Prishtinë, 1991

"**Qëndresë e degëve albanologjike**", teksti i paraqitur në konferencën për shtyp, në lokalet e LDK në Prishtinë, më 27 nëntor 1991, nga Isak Shema, kryetar i Degës së Letërsisë dhe Gjuhës Shqipe

"**Historia e letërsisë – sintezë e letërsisë kombëtare shqiptare***",*
Bujku, Prishtinë, *1995, 10. IV, f. 9.*

"**Procese të integrimit të arsimit kombëtar shqiptar (me titullin "Për një Kongres arsimor kombëtar", intervistë**, "Bujku", Prishtinë, 1995, 3 prill, f.5.

"**Mbresa dhe kujtime**" (me titullin "Mbresa dhe mendime"), "Bota sot", Cyrih

"**Figurë e ndritur e arsimit shqiptar**" (me titullin "Misionar i dritës"), "Bujku", Prishtinë, 1997, 7 korrik, f.6.

"**Vizioni realist i Migjenit në letërsi**", *"Procedime letrare", "Rilindja", Prishtinë, 1999, f. 30-41.*

"**Poezi kushtuar njeriut dhe atdheut**", *Vrojtime letrare dhe artistike... f. 63-71.*

"**Esad Mekuli – poet i krenarisë shqiptar**e", *"Rilindja", Zvicër, gusht 1993.*

*"**Të mbahet Kongresi Arsimor Kombëtar***", "Bujku", Prishtinë, 1993, 27 shtator, f.4.

"Kronikë në gur e fëmijërisë", *"Vrojtime letrare dhe artistike", "Rilindja", Prishtinë, 1995, f. 77-86.*

"**Nga historiku i krijimit të romaneve të Jakov Xoxës**", *Po aty, f. 87-102.*

*"**Një vepër në vargje për Naim Frashërin**", "Rilindja", Tiranë, 1995, 17-23 shtator, f. 18. Shih edhe: "Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare", Tiranë, 1995, nr. XVII, f. 699-705.*

"Vizioni poetik i Gjergj Fishtës për Lidhjen e Prizrenit",

"Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare", Tiranë, 1996, nr. XVIII, f. 949-955.

"Pamfletet e Mitrush Kutelit", *"Koha", Prishtinë, 1996, nr. 96, f. 40-42.*

"**Kontribut i rëndësishëm i studimit të letërsisë**", *"Brezi 9", Tetovë, 1995, nr. 7, f. 19*

Diskutim rreth referimit të Kristaq Jorgos "Letërsia shqiptare midis dy luftërave botërore në kontekstin evropian",

"Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare", SNGJLKSH, Prishtinë &ASHSH-IGJL, Tiranë, 1995, nr. XVII, f. 823-825.

"**Aspekte të vlerësimit të letërsisë",** *"Koha", Prishtinë, 1996, nr. 103, f. 40-41. Shih edhe: "Letërsia si e tillë", Tiranë, 1996, f. 29-33.*

Diskutim

"Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare", SNGJLKSH, Prishtinë &ASHSH-IGJL,Tiranë, 1996, nr. XVIII, f. 1156.

"**Arsimi është kategori kombëtare dhe ka karakter universal**", intervistë, "Bujku", Prishtinë, 1997, 21 korrik, f.7.

"**Çështje aktuale të arsimit shqiptar në Kosovë",** ligjëratë e mbajtur më 19 nëntor 1997 në Universitetin Populllor të Gjenevës.

La littérature albanaise /*Letërsia shqiptare/, (Dorëshkrim), bashkautor : Latif Berisha. Punim i dorëzuar për monografinë « Kosova », Gjenevë, 1997*

*"***Nga letërkëmbimi i Gjergj Fishtës***", "Fjala", Prishtinë, nr. 5,*

"***Arsimi shqiptar në Kosovë***", Revista "Shkëndija", Prishtinë, 1997, nr.8, f.12 - 13.

Isa Boletini në letërsinë shqiptare, *"Filologji", Prishtinë, 1997, nr. 4, f. 223-230. Shih edhe: "Isa Boletini dhe koha e tij", Instituti i Historisë, Prishtinë, 1998, f. 211-217.*

*"***Dëshmi autentike për kohën dhe për njerëzit***", "Bujku", Prishtinë, 1997, 2 gusht, f.13.*

*"***Drama bashkëkohore dhe kritika letrar**e*","Vrojtime letrare dhe artistike", Prishtinë, 1999, f.193- 199.*

Shembull i mirësisë njerëzore, "Rilindja", Prishtinë, 22 korrik 1999, f. 8.

*"***Aspekte të procesit mësimor në Universitet dhe nevoja e reformimit të arsimit në Kosovë***"*, Emision i drejtpërdrejtë i Radio Kosovës, emetuar më 1 dhjetor 1999.

*"***Një ndihmesë e veçantë për letërsinë shqiptare***",* Intervistë, "Rilindja", Prishtinë, 13 dhjetor, 1999, f. 9.

*"***Një vizion i reformimit të arsimit të Kosovës***",*"Rilindja", Prishtinë, 26-28 prill, 2000, f.6.

Latif Berisha- njeri, poet, pedagog, dëshmor. "Pasqyra", 13 mars 2000, f. 20.

"Studimet e Latif Berishës për krijimtarinë letrare të Naim Frashërit*", "Naim Frashëri 100 vjet pas", Akademia e Shkencave dhe e Arte-ve e Kosovës - Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Prishtinë, 2000,f.161-164.*

Kritika letrare e Hasan Mekulit,

Pasthënie, Hasan Mekuli: Romani shqiptar, Kritika e vështrime, Libri Shkollor, Prishtinë, 2000, f. 315-321.

*"***Një nga veprat më të shquara të shekullit***", "Rilindja", Prishtinë, 2001, 8 shtator, f. 21.*

Probleme të arsimit në Kosovë, *SNGJLKSH, Nr. 19, Prishtinë, 2001, f.203-213.*

"**Proza e Ismail Kadaresë (Botimi i serisë së veprave në versionin përfundimtar***)", "Seminari... ", Prishtinë, 2002, nr, 20/2, f. 281-286. Shih edhe "Perla", Tiranë, 2002/1-2, f. 139-145.*

*"**Faik Konica-shqiptari më erudit i Evropës**", "Ekskluzive", Prishtinë, 2003, nr. 34, f. 112-114."Anniversary of Faik Konica" , 2002, i pabotuar.*

Përkujtim i përvjetorit të Faik Konicës

Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Prishtinë, 2003, nr. 21/2. f. 319-325.

"**Letërsia dhe shkenca e letërsisë në shkollë***", Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Prishtinë, 2003, nr. 21/1, f. 337-343*

"**Ekspoze për monografinë***" Josip Rela - Jeta dhe krijimtaria e tij letrare"(Dorshkrim)*

"**Vepra letrare dhe shkencore e Latif Berishës***". Latif Berisha "VEPRA", Fakulteti i Filologjisë, Prishtinë, 2002., "Filologji", Fakulteti Filologjisë, Prishtinë, 2003, nr 10, f...*

"**Krijimtaria letrare e Naum Priftit***", (Naum Prifti, "Yjet ndritin lartë",, "Dukagjini", Pejë, 2002), i pabotuar.*

"**Universiteti dhe shoqëria bashkëkohore***",*
Konferenca shkencore: Universiteti dhe shoqëria bashkëkohore Prishtinë më 16 - 17 nëntor 2002.

Gjurmë të jetës dhe të historisë në romanin "Njerëzit" II, *dorëshkrim i Hivzi Sulejmanit, Prishtinë, 2003 (Dorëshkrim)*

Fjalor i rëndësishëm i letërsisë botërore *(« Dictionaire mondiale des littératures « , Larousse, Paris, 2002, (Përurimi i librit, Prishtinë, 2003).*

Shekujt letrarë të letërsisë shqiptare,*"Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare", Prishtinë, 2004, nr. 23/2, f. 213-220*

Les mouvements littéraires dans la littérature albanaise du XX -e siècle (Rezyme), IX Congres internationale d`études du sud-est europeennes, Resumes, Tiranë, 2004, f. 129-130

Vlerësime të Faik Konicës për veprimtarinë e Jeronim de Radës, *"Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë, dhe Kulturën Shqip-tare, Prishtinë, 2004, Nr. 22/2, f. 61-64.*

Kontributi i Ernest Koliqit për zhvillimin e Arsimit në Kosovë, *SNGJLKSH, , Prishtinë, 2004, Nr. 22/2, f. 211-214.*

Koncepte të avangardës në letërsi, *"Fenomeni i avangardës në letërsinë shqiptare", Tiranë, 2004*

Eqrem Çabej për Lasgush Poradecin, *Drita, Tiranë, 2005, 23 tetor, f. 2*

Ismail Kadare fitues i Çmimit Ndërkombëtar - Njeriu i Librit 2005, *Seminari, 24/2 Prishtinë 2005., f. 59-74.*

"**Eqrem Çabej për Lagush Pogradecin***", "Letërsia shqiptare e shekullit XX", "Rozafa", Prishtinë, 2005, f. 60-65.*

Proza e Ismail Kadaresë, *Seminari Ndërkombëtar i Gjuhës, Letërsisë dhe i Kulturës Shqiptare, , 25/2, Prishtinë, 2006, f. 61-71.*

Hartimi i Bibliografisë Kombëtare Shqiptare, *Bibliothecae 7, Tiranë, 2006, f.70-73.*

Studimet e Rexhep Qosjes për romanin shqiptar, *Filologji, nr. 14, Fakulteti i Filologjisë, Prishtinë, 2006, f.25-33. Shih edhe Krijimtaria shkencore dhe letrare e Rexhep Qosjes, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë,2007,f. 77-87.*

Naum Veqilharxhi në Historinë e letërsisë shqiptare, *Në librin Naum Veqilharxhi- jeta dhe vepra e tij, Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës, Prishtinë, 2007, f.133-139.*

Studim monografik me vlerë shkencore, *(Parathënie), Bujar Tafa: Krijimtaria letrare e Mirko Gashit, Universiteti AAB, Prishtinë, 2008*

Versionet e poezisë së Ismail Kadaresë, *SNGJLKSH, Nr. 29/2, Prishtinë, 2010, f. 235-241.*

Proza e Ramadan Rexhepit, *SNGJLKSH, Nr. 30/2, Prishtinë, 2011, f. 499-508.*

Poezi për Isa Boletinin, *Seminari XXXI Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare,, 31/1, Prishtinë, 2012, f. 473-479*

Studimet letrare të Hasan Mekulit për letërsinë shqipe

Seminari XXXIII Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, nr. 32/2, Prishtinë, 2013, f. 29-41 .

PUNIMET SHKENCORE NË KONGRESE, KONFERENCA DHE NË SEMINARE SHKENCORE NDËRKOMBËTARE

Seminari XXXIII Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Prishtinë, Prishtinë, 17-30.08.2014

Referimi shkencor:

Kultura letrare bashkëkohore

Takimi i nëntë vjetor i Institutit ALBSHKENCA, Prishtinë, 29-31 gusht 2014-09-10

Kumtesa hapëse

Gani Luboteni –personalitet i shquar i arsimit, i kulturës dhe i shkencës shqiptare

South-Estern, East-Central Europe, West in South-Eastern and East-Central Europe Europe throughout History

The Image(s) of South-Estern, and East-Central Europe The throughout History. The Image(s)of the West in South-Eastern and East- Central Europe throughout History

25-26 octobre 2013, "Ivo Pilar" Institute of Social Sciences, Zagreb (Croatia)

Kumtesa:

L` image de Kosova fans les romans modernes de Ismail Kadare

Seminari XXXI Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Prishtinë, Prishtinë, 19-30.08.2013 Referimi shkencor:

Studimet e Hasan Mekulit për letërsinë shqipe

Takimi i Tetë Vjetor i Institutit-Alb-Shkenca/ 8Th Annual Meeting of Institute Alb-Shkenca, Tiranë, 29-31 gusht 2013

Kumtesa: Harmonizimi i programeve universitare dhe i kërkimeve shkencore të studimit të letërsisë

Konferenca ndërdisiplinore: Terminologjia profesionale si veprimtari ndërdisiplinore

Kumtesa: **Terminologjia profesionale-shkencore e letërsisë**

Takimi VII Vjetor Ndërkombëtar i Institutit Alb-Shkenca (Shkup, 29 – 31 gusht 2012 Titulli i punimit shkencor:

Periodizimi i studimeve letrare shqiptare

Konferenca e 7-të Ndërkombëtare e Institutit të Sociologjisë

"Identiteti, imazhi dhe kohezioni social në kohën tonë të ndërvarësisë",Vlorë –Shqipëri, 26-27 nëntor 2012, Në 100 vjetorin e Pavarësisë së Shqipërisë.

International Conference:"Identity, Image & Social Cohesion in the time of Integrations and Globalization"

*Kumtesa: "***Vlora dhe identiteti kombëtar në poezinë e Fatos Arapit dhe të Ali Podrimjes"**

Konferenca shkencore e organizuar nga Ministria e Arsimit, e Shkencës dhe e Teknologjisë e Kosovës dhe Komuna e Vitisë- Drejtoria e Arsimit.

Tema: **ARSIMI SHQIPTAR NË NJËQINDVJETORIN E PAVARËSISË SËSHQIPËRISË**, *Viti, më 23 nëntor 2012*

*Kumtesa: "***Arsimi shqiptar në njëqindvjetorin e Pavarësisë së Shqipërisë'**

Seminari XXXI Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Prishtinë, Prishtinë,13-25.08.2012Kumtesa: **Poezi për Isa Boletinin** *(Në kuadër të Tryezës së Seminarit kushtuar 100-vjetorit të Pavarësisë së Shqipërisë).*

Seminari XXX Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Prishtinë,13- 25 .08. 2011

Kumtesa: **Proza e Ramadan Rexhepit**

Seminari XXIX Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Prishtinë, 16-27.08.2010

Kumtesa: **Versionet e poezisë së Ismail Kadaresë**

X CONGRÈS INTERNATIONAL D`ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENES Paris 24-26 shtator 2009

Në kuadër të temës bosht « L'homme et son environnement dans le Sud-est européen (les populations, les moyens de travail, la production, les moyens de communication).Paris, 25 shtator 2009

FAIK KONICA - PERSONNALITÉ ILLUSTRE DE LA CULTURE ALBANAISE ET EUROPÉENE

Faik Konica, a distinguished personality in Albanian and European culture

Seminari XXVIII Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Prishtinë, 17-28.08.2009

Kumtesa: **Krijimi i ciklit të romaneve në letërsinë shqipe**

Universiteti "Ismail Qemali" i Vlorës, 21-22 maj 2008 Petro Marko - personalitet i shquar i letërsisë bashkëkohore shqiptare Kumtesa:

Mendimi kritik letrar i Rexhep Qosjes për prozën e Petro Markos.

Universiteti i Evropës Juglindore – Tetovë, Fakulteti i Gjuhëve dhe i Komunikimit, Katedra e Gjuhës dhe e Letërsisë Shqipe

Simpoziumi III Ndërkombëtar "Gjuha dhe letërsia arbëreshe", Tetovë, 28-29 prill 2008

Kumtesa: **Jeronim de Rada- shkrimtar i shquar i romantizmit evropian.**

Instituti Albanologjik i Prishtinës, Sesioni shkencor (22 prill 2008): Konsulta Gjuhësore e Prishtinës (1968) Kumtesa: **Zbatimi i Rregullave të drejtshkrimit të shqipes (Projekt) të vitit 1967 në letërsinë artistike.**

Sesioni Shkencor i Institutit Albanologjik, 14 Dhjetor 2007 Letërsia Në Shkolla Dhe Në Fakultete

Kumtesa: **Çështje të studimit akademik të letërsisë shqiptare në arsimin e lartë.**

Universiteti Shtetëror i Tetovës - Seminari Ndërkombëtar i Albanologjisë, Tetovë 17 shtator 2007 dhe Ohër 18-23 shtator 2007

Tema: ***Zhvillimi i romanit të sotëm shqiptar dhe afirmimi i tij në suaza të letërsisë botërore.***

Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës

Seksioni i Gjuhësisë dhe i Letërsisë dhe Seksioni i Shkencave Shoqërore

Tryeza shkencore, 24 maj 2007: Naum Veqilharxhi – Jeta dhe Vepra Kumtesa: **Naum Veqilharxhi në Historinë e letërsisë shqipe.**

Universiteti i Evropës Juglindore Katedra e Gjuhës dhe e Letërsisë Shqipe - Tetovë Konferenca e dytë shkencore, Gjergj Fishta, figurë madhore e letërsisë sonë Tetovë, 24. 11. 2008.

*Kumtesa: "***Dialogët dramatikë: Gjuha e Msimit dhe Nevoja e Msimit të Gjergj Fishtës**.

Fakulteti i Filologjisë- Prishtinë dhe Fakulteti Histori-Filologji i Tiranës Seminari XXVI Ndërkombëtar i Gjuhës, Letërsisë dhe Kulturës Shqiptare, Tema e Sesionit shkencor Koha në Letërsinë shqipe

*Kumtesa: "***Hapësira dhe koha në romanet Kronikë në gur dhe Çështje të marrëzisë të Ismail Kadaresë***"*

Fakulteti i Filologjisë Prishtinë dhe Fakulteti Histori-Filologji i Tiranës Seminari XXV Ndërkombëtar i Gjuhës, Letërsisë dhe Kulturës Shqip-tare, Prishtinë, 14-28.08.2006.

Proza e Ismail Kadaresë**, (Tryezë me rastin e 70-vjetorit të lindjes së I. Kadaresë) Tema e Sesionit shkencor: Miti në letërsinë shqipe Kumtesa: **Funksioni i mitit në romanet e Vath Koreshit

UniversitetiSankt-Petersburgut Fakulteti Filologjik - Dega e Gjuhës Shqipe

Cikël ligjëratash (tetë tema për zhvillimin e letërsisë shqiptare), 3-16 maj 2006

Kritika letrare e Hasan Mekulit për letërsinë

Biblioteka Kombëtare e Shqipërisë & Biblioteka Kombëtare dhe Universitare e Kosovës

Konferenca Kombëtare e Bibliotekonomisë, Tiranë, 20-22 Nëntor 2006. Tema: Bibliotekat shqiptare në botën e re demokratike

Kumtesa: **Hartimi i bibliografive kombëtare shqiptare**

International Book Festival Edinburgh, 12-28 August 2006 (I ftuar nga Drejtoria e Festivalit, kam marrë pjesë edhe në programin e prezantimit të shkrimtarit Ismail Kadare si fitues i Çmimit letrar ndërkombëtar Njeriu i Librit 2005)

IX Congrès International d`Études sud-Est Européenes

Tiranë, 30 gusht- 3 shtator 2004

Titulli i punimit shkencor:

Les mouvements littéraires dans la littérature albanaise du XX e siècle

Lëvizjet Letrare në Letërsinë shqiptare të shekullit XX

Seminari XXII ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare

The XXIII International Seminar for Albanian Language, Literature and Culture, Prishtinë, 16.VIII-27.VIII 2004

Kumtesa: **Shekuj letrarë të letërsisë shqiptare**

Seminari shkencor i organizuar nga Universiteti i Tiranës (Departamenti i Letërsisë i Fakultetit të Historisë dhe të Filologjisë), Tiranë, 3.5.2004

Fenomeni i Avangardës në Letërsinë shqiptare

Kumtesa: **Koncepte të avangardës në letërsi**

Seminari V Ndërkombëtar për Studimet Arbëreshe

V Seminario Internazionale di Studi Italo-Albanesi

/ Figura dhe vepra e J. de Radës / 100 Vjetori i vdekjes 1903-2003

Itali, Cosenza, 2-5 tetor 2003

Kumtesa: **Vlerësime të Faik Konicës për veprimtarinë e Jeronim de Radës**

Konferenca Shkencore: **Jeta dhe vepra e Ernest Koliqit**

Organizuar nga Universiteti i Shkodrës "Luigj Gurakuqi" Shkodër, 2003

Kumtesa: **Kontributi i Ernest Koliqit për zhvillimin e arsimit në Kosovë**

Konferenca Shkencore Universiteti dhe shoqëria bashkëkohore

Scientific Conference

University and Conemporary Society, Prishtinë, 16-17nëntor 2002.

Kumtesa: **Universiteti dhe shoqëria bashkëkohore/Universit and Contemporary Society,** *Prishtinë, 2003.*

Sixieme Congrès International d`études du Sud-est Européen

Sofia 30 gusht – 5 shtator 1989

Kumtesa: **La thème de la guerre de la liberation national dans le roman contemporain albanais en Yougoslavie**

Tema e luftës për çlirimin kombëtar në romanin bashkëkohor shqiptar në Jugosllavi

Konferenca Shkencore e 100-vjetorit të Lidhjes Shqiptare të Prizrenit

La Conference Scientifiqueconsacre au 100 ---anniversaire de la Ligue Albanese de Prizren, Prishtinë, 6-9 qershor 1978.

Kumtesa: **Trajtimi i temës së Rilindjes Kombëtare Shqiptare në romanin tonë të sotëm/La façon d`aborder le théme de la Renaissance Albanaise dans le roman d`aujord`hui.**

Instituti Albanologjik i Prishtinës, **Periodizimi i letërsisë shqipe**, *Prishtinë, 1974*

Kumtesa: **Të dhëna të reja lidhur me botimin e revistës "Albania" në Bruksel (1897-1902)**

Nouvelles données sur la publication de la revue "Albania" a Bruxelles (1897-1902)

IV Congrès International d`eturës du Sud-Est Européen,Ankara, 1979.Kumtesa: **Le developpement de la littératurecontemporaine albanaise / Zhvillimi i letërsisë bashkëkohore shqiptare**

III Congrès International d`Etudes du Sud-Est Européen, Bucarest, 4-10 septembre, 1974

Kumtesa: **L`innfluence littéraire de Maxime Gorki sur la formation de l`écrivain Sterjo Spasse / Ndikimi letrar i Maksim Gorkit në formimin e shkrimtarit Sterjo Spasse**

II Congrès International d`Étu-des du Sud-Est Européen, Athinë 7-13 maj 1970

Kumtesa: **Le sujét de la lutte de la liberation national dans le romans de Hivzi Sulejmani. / Trajtimi i temës së luftës për çlirimin kombëtar në romanet e Hivzi Sulejmanit.**

Shënim:
Në bazë të konkursit të Fakultetit Filozofik të Prishtinës, të shpallur në "Rilindja" të 26.V.1967, dhe të kërkesës së paraqitur më 28 qershor 1967, Këshilli i Fakultetit Filozofik të Prishtinës më ka zgjedhur asistent të Katedrës së Gjuhës dhe Letërsisë Shqipe – për lëndën Historia e letërsisë shqipe, ndërsa Pleqësia e Fakultetit, në mbledhjen më 29 shkurt 1968 e ka vërtetuar këtë zgjedhje. Më 30 nëntor 1968 me diplomën e magjistraturës në shkencat filologjike, kam filluar punën si asistent. Gjatë vitit akademik 1971/72 është zgjedhur ligjërues për lëndën *Letërsia e sotme shqipe.*

NTERVISTË E VOGËL

Tema e parë nga letërsija shqipe

Bashkëbiseduesi ynë quhet Isak Shema, lindë në nji katund afër Vitisë. Asht diplomue në Fakultetin filozofik të Prishtinës më 1964. Para afër dy vjetësh ndau me vijue shkaliën e tretë të studimeve dhe u regjistrue menjiherë në studimet postdiplomike, grupi i albanologjisë në Beograd. Në bisedë kuptuem se edhe bursën e merr prej Fakultetit filozofik të Prishtinës Pesë provimet e vjetit të parë Isaku i kreu n'afatin optimal. Iu shtrue edhe provimeve të vjetit të dytë dhe — tash i ka mbetë me përgatitë vetëm punimin e magjistraturës.

Çfarë teme keni zgjedhë për ta „mbrojtë"?

— „Tematika sociale në veprën e Stario Spasses", tue dhanë nji vështrim edhe për prozën realiste shqipe.

Më duket se kjo asht temë e parë e plotë thjesht nga letërsija shqipe?

— Po, kjo asht ndoshta tema e parë e këtillë. Në kët punun do t'analizoj opusin e nji letrari që me të vërtetë ka formue fizionominë e tij. Edhe kritika edhe opinioni e kanë emue pozitivisht veprën e tij letrare. Edhe në botën e jashtme, me rasën e përkthimit të veprave të Spasses, kritikët kanë shkrue pozitivisht, tue i dhurue pos tjerash, edhe epitetin „shkrimtar dhe njeri humanitar".

Çfarë kushtesh keni për punë dhe a kanë ndryshue nga ato që kishin parandej studentët tanë në Beograd?

— Asht fakt se përpara ka mungue literatura për punë ma serioze shkencore. Kjo ka qenë pengesë e parë, prandej nuk kemi trashëgue edhe kushedi çfarë punimesh nga kolegët e maparshëm që kanë kalue rrugës sonë. Mendoj për studimet që kanë të bajnë thjesht me gjuhën dhe letërsinë shqipe. Tash në kohë të fundit institutet dhe bibliotekat po tregojnë interesim të duhun që të huazohet literatura nga bota e jashtme, prandej edhe nga Shqipnija. Për nji afat të caktuem, simbas nevojës, librat i huazojmë prej Bibliotekës kombëtare në Tiranë dhe institutave tjera. Në kët mënyrë po plotësohet mungesa e deritashme e literaturës. Mund të them lirisht se Biblioteka e Seminarit t'albanologjisë, biblioteka universitare dhe ajo e Akademisë sërbe të shkencave, në të cilat gjindet edhe literatura në gjuhën shqipe, na ofrojnë kushte të volitshme për punë.

Ndonji preokupim tjetër për shkrimtarin që po studjoni?

— Kisha dështrue që të ribotohet romani i tij „Ata nuk ishin vetëm", të cilin kritika e ka emue [illegible] me vlefitë mjaft të madhe artistike.

V. KIKAJ

Gazeta „Rilindja" Prishtinë, e hënë 24 prill, 1967

Sterjo Spasse (1914–1989) was an Albanian writer.

Sterjo Spasse was born in 1914 in Gllobocen, Pustec Municipality, Korçë District, Albania, of Macedonian descent. Spasse pursued the elementary school in Korçë, and later, the Shkolla Normale e Elbasanit. He worked as a teacher in Derviçan, in the Dropull region, and then went to the University of Florence, Italy to study Pedagogy. He also pursued a master in literature in the Soviet Union. After World War II he worked as a literary critic and writer in the pedagogic magazines The new school (Albanian: Shkolla e re), and The popular education (Albanian: Arsimi popullor), as well as Our Literature (Albanian: Literatura jonë), and November (Albanian: Nëntori). He was a member of the Albanian League of Writers and Artists. Spasse died in Tirana, Albania in 1989.
Along his various contributions in the pedagogic field and translations, his main fieldwork was creative writing, which started in the 1930s. He published four collections of short stories and 10 novels.

Spasses novel Pse? is considered to be perhaps one of the greatest Albanian novels of the early 20th century.

Short stories:

- Kuror rinie" (Youth crown), 1934.
- Në krahët e një femre" (In the arms of a woman), 1934.
- Nusja pa duvak" (Bride without veil), 1944.
- Të fala nga fshati", (Regards from the village), 1958.

Novels:

- Pse ?" (Why ?), 1935.
- Afërdita" (Afërdita), 1944.
- Ata nuk ishin vetëm" (They were not alone), 1952.
- Afërdita përsëri në fshat" (Afërdita back in the village), 1954.
- Buzë liqenit" (Lakeside), 1965.
- Zjarre..." (Fires...), 1972.
- Zgjimi" (Awakening), 1973.
- Pishtarë" (Beacons), 1975.
- Ja vdekje ja liri" (Death of freedom), 1978.
- Kryengritësit" (Rebels), 1983.

http://malaprespa.net/malaprespa.php?archive=160

Fakulteti i Filologjisë i Universitetit të Prishtinës “Hasan Prisgtina”

Fakulteti i Filologjisë i Tiranës

PËRMBAJTJA

PARATHËNIE.....7

PJESA E PARË
I. PIKËPAMJET SOCIALE
NË VEPRIMTARINË E STERJO SPASSES (Dorëshkrim).....11
II. PIKËPAMJET SOCIALE
NË VEPRIMTARINË E STERJO SPASSES 15
III.JETËSHKRIMI I SHKRIMTARIT STERJO SPASSES.....67
IV.KRIJUESI, VEPRA LETRARE DHE SHOQËRIA.....83
V. FILLIMET LETRARE TË STERJO SPASSES.....103
VI.VIZIONI OPTIMIST NË LETËRSI 129
VII. ASPEKTE TË ROMANIT SOCIAL.....143
VIII. NDIKIMI LETRAR I MAKSIM GORKIT
NË FORMIMIN E SHKRIMTARIT STERJO SPASSE 161
IX. TRAJTIMI I TEMËS SË RILINDJE KOMBËTAR
SHQIPTARE NË ROMANIN TONË TË SOTËM.....175
X. VEPRA LETRARE E STERJO SPASSES
NË KRITIKËN E HUAJ LETRARE.....185
XI. MONOGRAFI ME VLERË
PËR HISTORINË E LETËRSISË SHQIPTARE.....197

PJESA E DYTË
Prof. Dr. Ilinden Spasse
BIBLIOGRAFIA E STERJO SPASSES 219
JETËSHKRIMI DHE VEPRIMTARA E AUTORIT.....615

Prof.dr. ISAK SHEMA

STERJO SPASSE

JETA DHE KRIJIMTARIA LETRARE

Redaktore
Dr. Besa Shema - Luzha

Radhitja kompjuterike
Fatos Shema

Kopertina
Prof. Dr. Lulzim Lajçi

Formati: 15.5 x 22 cm

Shtypshkronja
Lena Grafik

Prishtinë, 2016

Katalogimi në botim – **(CIP)**
Biblioteka Kombëtare e Kosovës "Pjetër Bogdani"

82.18.09
82.09

Shema, Isak
Sterjo Spasse : jeta dhe krijimtaria letrare / Isak Shema.- Prishtinë : Dituria 2015, 2015. – 644 f., fotografia e autorit: ilustr. ; 22 cm.

Titulli paralel në gjuhën shqipe dhe në gjuhën frënge.- Parathënie : f. 7-8.
Bibligrafia : f . 219-614. Jetëshkrimi dhe veprimtaria e autorit : f. 615-637.

ISBN